

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 33 (72) № 4 2022

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 2 від 29 вересня 2022 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24632-14572ПР від 04.11.2020 року)

***Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)***

***Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)***

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2022

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бабич Т. В.

ЧИННИКИ, ЩО ФОРМУЮТЬ СЕМАНТИЧНУ СТРУКТУРУ СЛОВА
(НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЙ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ)..... 1

Грицевич Ю. В.

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК
(НА МАТЕРІАЛІ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ).....6

Вакулович Л. Л.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ СПОРТИВНИХ ВУЗІВ..... 12

Гурко О. В.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО.....18

Куньч З. Й.

СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗМІВ
В ІСТОРИЧНІЙ ПОВІСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО «МОТРЯ»..... 23

Литвин О. Г.

РУЙНУВАННЯ СЛОВОТВІРНОЇ МОВНОЇ НОРМИ У ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....29

Ментинська І. Б.

МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....34

Мосур О. С.

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ МІКРОТОПОНІМІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ САМБІРСЬКОГО ЦИРКУЛУ)..... 40

Пітель В. М.

СЕНСОРНІ ОЗНАКИ ЯК ОСНОВА МЕТАФОРНИХ ПЕРЕНЕСЕНЬ
У СЕМАНТЕМАХ НАЗВ ЧАСТИН ТІЛА..... 45

Римар Н. Ю.

ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДИНИЦЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ВОДА»
В ПОЕТИЧНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ..... 51

Романченко А. П., Бронікова С. А.

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ..... 57

Сахарова О. В.

ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЙНІ ДОМІНАНТИ В ТРАГЕДІЙНОМУ КОНТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ДРАМИ Н. НЕЖДАНОЇ «ЗАКРИТЕ НЕБО»).....62

Степчук Ю. П., Бевзо Г. А.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ..... 67

Стефурак Р. І.

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ
В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ БОГДАНА ТОМЕНЧУКА.....72

Стецик Х. М.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС ДІАЛЕКТИЗМІВ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ
ВАРІАНТІ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)..... 77

Чушкова О. В. СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА БУДОВА ТЕРМІНІВ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	82
Шевальє С. Б. МОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ПІСЕНЬ ALINA PASH ТА ГУРТУ KALUSH).....	88
Шеремет А. В. ЛОКАЛЬНІ ФЕМІННІ ПРИЗВИСЬКА У СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ГОВОРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	93
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ	
Ваївакова І. М., Наско О. Л. LANGUAGE MEANS AND STYLISTIC DEVICES OF EXPRESSING DOUBLESPEAK IN PUBLICIST DISCOURSE.....	99
Веремчук Е. О. ПРИНЦИПИ САМООРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ДІАХРОНІЇ.....	104
Humeniuk N. H STORYTELLING TECHNIQUE WITHIN THE UK PRIME MINISTER BORIS JOHNSON'S ADDRESS TO THE NATION ON THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE, 02.24.2022.....	110
Дейчаківська О. В. ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ У СКЛАДІ ЕКСПРЕСИВНИХ АКТИВ ЯК ТАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОМ'ЯКШЕННЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ.....	115
Ishchuk A. A. DISTINGUISHING FEATURES OF TERMINOLOGIZATION IN MODERN ENGLISH.....	120
Карпик М. І., Кушнірчук О. О., Боднар О. М. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО НАУКОВОГО ТЕКСТУ.....	125
Курах Н. П., Труцуненко І. І., Редчиць Т. В. ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ.....	130
Майковська В. О., Прокопець М. С. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ХРОМАТОНІМІВ.....	136
Novikova O. V. PECULIARITIES OF POLITICAL SPEECHES TRANSLATION OF ENGLISH POLITICIANS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	141
Панченко О. І. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕКЛАДУ ПИТАЛЬНИХ ТА ОКЛИЧНИХ РЕЧЕНЬ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ЕПІЧНІЙ ПОЕМІ «БЕОВУЛЬФ».....	146
Пилипенко І. О., Тарасюк А. М. ПРОБЛЕМА МІЖМОВНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНТРАСТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	151
Прокоф'єв Г. Л. ІРОНІЯ ЯК НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ.....	156
Соловйова О. В., Гнатковська О. М. СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ТА АМАТОРСЬКИХ КІНОРЕЦЕНЗІЙ.....	164

Suima I. P. PRONOMINAL QUESTION WITHIN THE INTERROGANIVE DIALOGUE.....	169
Ткач П. Б. СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПОЕТОНІМІВ ФЕНТЕЗІЙНОГО ЦИКЛУ РОБІН ГОББ «СВІТ ЕЛДЕРЛІНГІВ».....	174
Shabiyeva Aida STRUCTURAL AND PRAGMATIC ASPECTS OF IMPERATIVE SENTENCES IN ENGLISH...	179
ТЮРКСЬКІ МОВИ	
Мусаева И. И. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, СВЯЗАННЫХ С РОЖДЕНИЕМ РЕБѐНКА, В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ ОГУЗСКОЙ ГРУППЫ.....	185
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО	
Агхакішієва Г. М. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ПРОЗІ (НА ПРИКЛАДАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ).....	192
Aliyeva G. S. CASES OF RANDOM DIVERSITY OF MEANING NOT INCLUDED IN SENTENCE HOMONYMY (BASED ON THE MATERIALS OF THE MODERN AZERBAIJANI LANGUAGE).....	198
Алиева К. МОРФОСИНТАКСИС ЧАСТИЦ.....	204
Бабанлы Г. Э. УТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ШЛЯХОМ КОНВЕРСІЇ – ПРОЦЕС СУБСТАНТИВАЦІЇ.....	211
Hamzayeva L. A. CATEGORIES AND CONCEPTS OF LINGUISTICS BOUNDARY TO PHILOSOPHY AND LOGIC.....	215
Гусейнова П. А. ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФОРМЫ В ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ.....	221
Efendiyeva Aytan PRINCIPLES OF FORMATION OF LEXICAL-SEMANTIC GROUPS.....	228
Mammadova F. A. PRAGMATIC FUNCTION AND PRESTIGE OF SPEECH WHEN USING BORROWED VOCABULARY (BASED ON THE MATERIAL OF RUSSIAN AND AZERBAIJANI LANGUAGES).....	233
Тараненко О. Г. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСЕМИ «ЗУХВАЛІСТЬ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЕМОТИВНИЙ АСПЕКТ).....	239
Turkan I. M. THE CONCEPT OF AFFIRMATIVENESS IN LINGUISTICS AND PHILOSOPHICAL STUDIES.....	244
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	250

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Babych T. V.

FACTORS THAT FORM THE SEVENTIC STRUCTURE OF THE WORD
(ON THE EXAMPLE OF THE POETS OF THE SIXTY).....1

Hrytsevyh Yu. V.

SYNTACTIC FEATURES OF WESTERN POLISSIAN SUBDIALECTS
(CASE STUDY OF THE FOLKLORE TEXTS MATERIAL).....6

Vakulovych L. L.

FORMATION OF FUTURE SPORTS SPECIALISTS' PROFESSIONAL SPEAKING
COMPETENCES.....12

Hurko O. V.

LINGUOSTYLISTIC SPECIFICITY OF V. ZELENSKYI'S POLITICAL SPEECHES.....18

Kunch Z. Yo.

STYLISTIC POSSIBILITIES OF DETERMINISMS
IN THE HISTORICAL STORY "MOTRIA" WRITTEN BY BOHDAN LEPKY.....23

Lytvyn O. H.

DESTRUCTION OF WORD-FORMING LANGUAGE NORMS
IN TECHNICAL TERMINOLOGY.....29

Mentynska I. B.

INTERLINGUAL HOMONYMY AS AN OBJECT
OF TERMINOLOGICAL RESEARCH.....34

Mosur O. S.

SUFFIXAL WAY OF CREATION OF HISTORICAL MICROTOPYMY
(ON THE BASIS OF NAMES OF THE SAMBIRSKYY CYRKUL).....40

Pitel' V. M.

SENSORY FEATURES AS THE BASIS OF METAPHORICAL TRANSFERS
IN THE SEMANTICS OF THE NAMES OF BODY PARTS.....45

Rymar N. Yu.

THE FUNCTIONAL POTENTIAL OF THE UNITS OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD
«WATER» IN THE POETIC LANGUAGE CREATION OF THE FORESTS OF UKRAINE.....51

Romanchenko A. P., Bronikova S. A.

PARADIGMATIC RELATIONS IN PUBLIC ADMINISTRATION TERMINOLOGY.....57

Sakharova O. V.

LINGUAPERSONIFIED DOMINANTS IN TRAGIC CONTEXT
(ON THE MATERIAL OF DRAMA N. NEZHDANOVI «CLOSED SKY»).....62

Stepchuk Yu. P., Bevzo H. A.

COMMUNICATIVE STRATEGIES OF INTERACTION IN BUSINESS COMMUNICATION.....67

Stefurak R. I.

LEXICAL MEANS OF EXPRESSING IMAGERY
IN BOHDAN TOMENCHUK POETIC TEXT.....72

Stetsyk Kh. M.

FUNCTIONAL STATUS OF DIALECTISMS IN THE WESTERN UKRAINIAN VARIANT
OF STANDARD LANGUAGE (BASED ON ARTISTIC WORKS).....77

Chuieshkova O. V. STRUCTURAL AND GRAMMATICAL CONSTRUCTION OF THE TERMS OF THE GENDER LINGUISTIC TERM SYSTEM.....	82
Shevalie S. B. LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN SONG: LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECT (BASED ON LYRICS BY ALINA PASH AND KALUSH).....	88
Sheremet A. V. LOCAL FEMALE NICKNAMES IN THE MIDDLE DNIPRO DIALECT OF UKRAINIAN LANGUAGE.....	93
GERMANIC LANGUAGES	
Baibakova I. M., Hasko O. L. LANGUAGE MEANS AND STYLISTIC DEVICES OF EXPRESSING DOUBLESPEAK IN PUBLICIST DISCOURSE.....	99
Veremchuk E. O. PRINCIPLES OF SELF-ORGANIZATION OF THE ENGLISH LANGUAGE ETHICAL SYSTEM IN DIACHRONY.....	104
Humeniuk N. H. STORYTELLING TECHNIQUE WITHIN THE UK PRIME MINISTER BORIS JOHNSON'S ADDRESS TO THE NATION ON THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE, 02.24.2022.....	110
Deychakivska O. V. PREDICATIVE ADJECTIVES WITHIN EXPRESSIVE ACTS AS TACTICS OF MITIGATING STRATEGY.....	115
Ishchuk A. A. DISTINGUISHING FEATURES OF TERMINOLOGIZATION IN MODERN ENGLISH.....	120
Karpik M. I., Kushnirchuk O. O., Bodnar O. M. LINGUISTICAL FEATURES OF THE GERMAN SCIENTIFIC TEXT.....	125
Kurakh N. P., Trutsunenko I. I., Redchyts T. V. LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS.....	130
Maikovska V. O., Prokopets M. S. STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF GERMAN PHRASEOLOGISMS CHROMATONYM.....	136
Novikova O. V. PECULIARITIES OF POLITICAL SPEECHES TRANSLATION OF ENGLISH POLITICIANS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	141
Panchenko O. I. FEATURES OF THE STRUCTURE AND TRANSLATION OF INTERROGATIVE AND EXCLAMATORY SENTENCES IN THE OLD ENGLISH EPIC POEM "BEOWULF".....	146
Pylypenko I. O. THE PROBLEM OF INTERLINGUAL LACUNARITY THROUGH THE PRISM OF CONTRASTIVE PHRASEOLOGY.....	151
Prokofiev G. L. IRONY AS AN INDIRECT SPEECH ACT.....	156
Soloviova O. V., Hnatkovska O. M. STRUCTURAL AND COMPOSITIONAL PECULIARITIES OF PROFESSIONAL AND AMATEUR FILM REVIEWS.....	164

Suima I. P. PRONOMINAL QUESTION WITHIN THE INTERROGANIVE DIALOGUE.....	169
Tkach P. B. STRUCTURAL AND GRAMMATICAL WAYS OF CREATION OF THE POETONYMS OF ROBIN HOBB’S FANTASY CYCLE “THE REALM OF THE ELDERLINGS”	174
Shabiyeva Aida STRUCTURAL AND PRAGMATIC ASPECTS OF IMPERATIVE SENTENCES IN ENGLISH.....	179
TURKIC LANGUAGES	
Musayeva I. I. STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF LEXICAL UNITS ASSOCIATED WITH THE BIRTH OF A CHILD IN THE TURKIC LANGUAGES OF THE OGUZ GROUP.....	185
GENERAL LINGUISTICS	
Aghakishiyeva G. M. LINGUISTIC FEATURES OF LEXICAL DIALECTISMS IN AZERBAIJANIAN ART PROSE (ON THE EXAMPLES OF ARTISTIC PROSE OF THE PERIOD OF INDEPENDENCE).....	192
Aliyeva G. S. CASES OF RANDOM DIVERSITY OF MEANING NOT INCLUDED IN SENTENCE HOMONYMY (BASED ON THE MATERIALS OF THE MODERN AZERBAIJANI LANGUAGE).....	198
Aliyeva K. MORPHOSYNTAX OF PARTICLES.....	204
Babanli G. E. NOUN CREATIVITY WITH CONVERSION – SUBSTANTIVIZATION PROCESS.....	211
Hamzayeva L. A. CATEGORIES AND CONCEPTS OF LINGUISTICS BOUNDARY TO PHILOSOPHY AND LOGIC.....	215
Huseynova P. A. LEXICO-GRAMMATICAL FORMS IN FUNCTIONAL LINGUISTICS.....	221
Efendiyeva Aytan PRINCIPLES OF FORMATION OF LEXICAL-SEMANTIC GROUPS.....	228
Mammadova F. A. PRAGMATIC FUNCTION AND PRESTIGE OF SPEECH WHEN USING BORROWED VOCABULARY (BASED ON THE MATERIAL OF RUSSIAN AND AZERBAIJANI LANGUAGES).....	233
Taranenko O. G. SEMANTIC PECULIARITIES OF THE LEXEME “INSOLENCENESS” IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (EMOTIVE ASPECT).....	239
Turkan I. M. THE CONCEPT OF AFFIRMATIVENESS IN LINGUISTICS AND PHILOSOPHICAL STUDIES.....	244
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	250

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81.373.612

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.1/01>**Бабич Т. В.**

Центральноукраїнський національний технічний університет

ЧИННИКИ, ЩО ФОРМУЮТЬ СЕМАНТИЧНУ СТРУКТУРУ СЛОВА (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЙ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ)

У роботі висвітлені проблеми варіювання смислового значення поетичного слова, розглянуті об'єктивні закономірності організації художнього тексту з метою зведення до мінімуму інтуїцію та суб'єктивізм в інтерпретації. Важливим у вивченні семантики слова у поетичних текстах є вчення про лінгвоестетичну природу художнього слова. Особливо значущим цей підхід виявився при аналізі художньо-поетичного мовлення, специфіку якого значною мірою становлять найнесподіваніші семантичні трансформації мовних одиниць у ході їхнього використання.

Для вивчення мови з погляду її семантичного наповнення застосовують гносеологічні, естетичні та комунікативно-когнітивні чинники.

Семантику слова, загалом, формують ціла низка чинників. Згадаємо насамперед найрізноманітніші явища із соціального, соціального, політичного та економічного життя відповідної епохи. Їх вплив на функціонування слів зокрема і в художньому тексті важко переоцінити. Тому, аналізуючи поетичний текст, варто враховувати всі аспекти пізнавальної діяльності автора, виявляти різні поєднання елементів його естетичного пошуку.

Мовлення в цілому, а поетичне зокрема формують загально заведені закономірності у розумінні предметів та явищ, їх властивості та функції. Саме розуміння світу, його закономірностей, правил і норм начебто вербалізуються у слові. Така діяльність, як і її результати, є емоційно забарвленою та вміщує увесь набутий поколіннями досвід. Тому мова не лише надає інформацію, але і наділяє її конотативними компонентами, різними оцінками, що властиві суб'єкту мовлення.

Це надзвичайно яскраво помітно у поетичних творах і впливає, крім іншого, на особливості значень використовуваних слів.

Ключові слова: лексичне значення слова, художній текст, компонентний аналіз, емоційність, конотація.

Постановка проблеми. Сучасні методи формування смислового наповнення слів у мовленні загалом, і в поетичному тексті зокрема викликають посилену увагу лінгвістів. Одним із надзвичайно важливих аспектів дослідження складної та багатогранної проблеми лексичної семантики постають семантичні трансформації слів у ході їхнього використання та аналіз чинників, що зумовлюють ці трансформації.

Аналіз останніх комплексних тематичних досліджень і публікацій відомих вчених М.І. Гураль, А.А. Загнітка, В.М. Манакіна, Л.Т. Масенко О.О. Семенець, Н.В. Слухай, переконливо доводять, важливість поглибленого вивчення структури значення слова в системі літературно-художнього мовлення.

Значні наукові доробки акцентують на необхідності аналізу мови художніх творів не лише враховуючи мовні закономірності, але й специфіку ідіостилю митця, як явища мистецтва, його естетичні закономірності, що відповідають ідейно-образному змісту. Це уможливило безумовно цінний аналіз мовних чинників органічно поєднувати із закономірностями вираження ідейно-образного змісту твору. Такий підхід суттєво покращить виявлення значущих позицій естетики слова.

Цілі та завдання статті у встановленні чинників та спроб типології семантичних трансформацій слів у поетичному тексті, їх місця у зображенні лінгвопоетичної картини світу.

Виклад основного матеріалу. При аналізі поетичного тексту, винятково важливого значення

набуває необхідність урахування всіх характеристик пізнавальної діяльності автора, виявлення різних комбінацій елементів його естетичного пошуку. Тому дослідження художньо-поетичного мовлення є невіддільним від розуміння виявлення механізмів і закономірностей розумових процесів з омовлення дійсності та виявлення тих образів, властивостей та функцій, які зафіксовані вербально. Ця діяльність, безумовно, так само, як і її результати, емоційно забарвленої. Тому це надзвичайно яскраво виявляється в поетичних творах і впливає, крім іншого, на особливості значень використовуваних слів. Ці чинники семантичних трансформацій слів, враховуючи їх безумовну пізнавальну складову, називаємо гносеологічними. Вчені акцентують увагу на двох основних групах таких чинників: 1) зовнішні (позамовні) та 2) внутрішні (власне мовні). До першої групи належить ціла низка чинників. Перш за все – це найрізноманітніші прояви соціального, культурного, політичного та економічного життя відповідної епохи, вплив яких на функціонування слів зокрема, і в художньому тексті величезний. Але у художньому-поетичному тексті не лише ці типи чинників визначають особливості використання мовних одиниць у художньому творі. Крім того, слово у поетичному творі є насамперед засобом художнього зображення і виконує особливу функцію, естетичну. Ураховуючи цю обставину, виділяємо також естетичні чинники інноваційних перетворень слів,

До внутрішніх (власне мовних) чинників належать: динамізм семантичної структури слова на мовленнєвому рівні, контекстуальна співвіднесеність одиниць, відкритість семантичної структури слова.

Динамічність семантичної структури слова на мовленнєвому рівні проявляється в рухливості, нестатичності, потенційній варіативності лексичного значення та вказує на можливість семантичного розвитку лексичного значення слова.

Контекстуальна співвіднесеність мовних одиниць полягає в тому, що новий ідейно-образний зміст слів виникає внаслідок синтагматичної співвіднесеності елементів твору.

Функціонування закону семантичної відкритості слова як наслідок асиметричного дуалізму мовного знака зумовлене особливостями асоціативних можливостей мислення людини. Відкритість семантичної структури слів уможливує їхнє зближення, що і є фундаментом для різного роду смислових трансформацій мовних одиниць в естетичному функціонуванні.

Предметом дослідження є явища семантичних трансформацій слів у поетичних текстах, простеження тенденцій та способів розвитку семантики слова. Зважаючи на те, що функціонування слова в конкретному художньому творі пов'язане поширенням семантичної валентності слова, зі зміною його семантичної структури та реалізацією закладених смислових потенцій, цей, напрямом сучасного мовознавства є актуальними.

Динамічність семантичної структури слова на мовленнєвому рівні виявляється в нестатичності, рухливості, потенційній варіативності лексичного значення та вказує на здатність як ядерних, так і периферійних сем (найменші, об'єктивно існуючі одиниць змісту) перегруповуватися, що приводить до варіювання та семантичного розвитку лексичного значення слова.

Контекстуальна співвіднесеність мовних одиниць зумовлена виникненням нового ідейно-образний зміст слів внаслідок синтагматичної співвіднесеності елементів твору.

Функціонування закону семантичної відкритості слова як наслідок асиметричного дуалізму мовного знака зумовлене особливостями асоціативних можливостей мислення людини та уможливує зближення, на перший погляд, не поєднаних слів, що і є фундаментом для різного роду смислових трансформацій мовних одиниць.

В останні десятиліття з'явилося чимало праць, у яких питання емоційного навантаження слова в лексичній семантиці привертає увагу дослідників.

При аналізі емоційних відтінків значення слова для їхнього називання в науковій літературі використовується різноманітна термінологія: емоційно-експресивна значущість, емоційна маркованість, оціночні значення, емотивно-оціночні одиниці, ментальна репрезентація дійсності тощо.

Необхідним є дослідження, що висвітлює об'єктивні закономірності організації художнього твору та піднесе аналіз тексту на принципово новий рівень, який стане єдиною вірним шляхом естетичного пошуку у дослідженні інноваційних змін семантичного наповнення слова.

Розуміння мовлення з погляду його семантичного наповнення неминуче вимагає виходу за поверхневі форми лексем на той рівень, який визначає їх художню цінність. Визначення поняття зміни семантики слова у мовленні вимагає встановлення фактів цього явища.

Розмежують два основних кола чинників цього явища у мовленні: мовні та позамовні. Для їх позначення застосовують такі терміни: зовнішні

та внутрішні, зовнішньо лінгвістичні та внутрішньо лінгвістичні, екстралінгвістичні та власне мовні. Пояснюючи різного роду закономірності зміни трансформацій слів у мовленні загалом, і художньому зокрема, лінгвістами заведено застосовувати терміни «лінгвістичні» та «естетичні» чинники. У загальновідомих наукових розвідках поширена ідея про емоційно-образні естетичні трансформації мовних одиниць у структурі тексту.

До гносеологічних та естетичних чинників належать специфічна робота людської свідомості, яка рівень мислення людини, її психічний стан, пізнавальні та емоційні межі відображення дійсності репрезентує у тексті. Ці чинники детерміновано дією естетичної функції мови. Саме її реалізація у художньо-поетичному мовленні сприяє виникненню нової якості слів, коли кожен елемент мовної картини твору окрім словникового значення містить у собі ідейно-добразну інформацію.

Оцінюючи зовнішній світ, свого місця в ньому – розглядається крізь призму загально заведених поглядів, Норми поведінки людини завжди орієнтовані на певні правила, що слугують певними еталонами. Людська свідомість складається з уявлень про відповідність дійсності поняттям про справедливість, мораль, про прекрасне.

Тому семантика слів доступна усім носіям певної мови, створена у результаті діяльності колективу, суспільству, народу, і, як наслідок, семантика мовних знаків дозволяє людям розуміти один одного, навіть враховуючи індивідуальні мікро смисли, якими людина наділяє слово.

Сформована гама життєвих поглядів, моделей поведінки, світоглядних орієнтирів, емоцій, думок, прагнень визначаються також світосприйняттям конкретної нації у конкретному соціально-політичному вимірі.

Л.В. Костенко виявилась сучасницею тоталітарної імперії, мораль якої проголошувала радянський спосіб життя, 'із мірилами, що встановлюю єдине соціалістичного мислення, яке виключало будь-які вияви власного «я». Тому людське життя, його найвище призначення обезцінене, позбавлене будь-якого смислового наповнення, спотворене. Як от у рядках:

Я алкоголь страченої суті.

Її Сізіф, алхімік і мурах [1, 118]. або

А я – ніщо. Одоробло. Опудало власних городів [Там само, 118].

Так само сувора цензура на творче мислення, контроль та репресії.

Стоїть твоя категорична муза

і ритми вибива на кобурі [1, 118].

Інші модифікації в значеннях слів спостерігаємо в наступних поетичних рядках:

Ви калабані страху розвели

на всіх духовних магістралях віку [1, 167]

Тут значущим є слово *калабани* (калабаня – вибоїна звичайна на дорозі, переважно з водою, болотом [4, IV, 74]), воно показує проблеми самоідентифікованої національно дезорієнтованої частини суспільства та надає концепту *страх* (*страх*¹ – стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного [4, IX, 753]) додаткового смислу: перешкоди для духовного розвитку.

Тривогу за втратою цілою нацією своєї гідності та історичної пам'яті як наслідок духовних експропріацій та «амнезії духовної пам'яті» відчуваємо в поезії «Місто Ур»:

Ідуть роки. Ідуть століття.

Хтось щось руйнує. Хтось і створює.

А місто УР зсипає сміття,

зсипає сміття на свою історію [1, 360].

Повторення словосполучення *зсипає сміття* на тлі філософського осмислення невпинності часу (*Ідуть роки. Ідуть століття*) набуває значення «ганьбити». Багаторазове використання словосполучення *зсипає сміття* організовує весь поетичний текст та підсилює його негативну семантику.

Розширення смислових можливостей слова шляхом реалізації лише одного із його значень відбувається в такому прикладі:

Майстрували нам стелю до млости, до одуру,

із найкращих ідей, з настановами згідно,

знявши мірку з пресованих бовдурів

і пружинно-спіральных негідників [1, 142].

Стилістичний ефект слова *стеля* (стеля – верхнє внутрішнє покриття у будь-якому приміщенні [4, IX, 683]) створений реалізацією лише однієї семи *верхній*. Саме слово під впливом контексту позначає межу моральних та етичних цінностей людини.

Ідейно-образна інформація міститься й у словах *пресований* (пресований – виготовлений пресуванням [4 V, 542]), та *пружинно-спіральный* (пружина – гнучка, пружка (перев. із сталі) металева смужка або спіраль, яка протидіє тискові і часто використовується як деталь механізму [4, VIII, 360]; спіраль – крива лінія, що робить ряд закономірно змінюваних обертів навколо певної точки [4, IX, 536]). У свідомості читача виникають образи енергійних і бездушних «негідників» та «бовдурів», які є продуктом радянської пропаганди, комуністичної системи виховання та шові-

ністичної політики”, здатних пристосуватися до будь-якої моралі.

Зміни семантики слів, які визначаються дією суб’єктивного чинника, представляють відоме слово абсолютно несподівано, наче в іншому вимірі існування. Таке художнє перетворення дійсності має своєю духовною передумовою продуктивне уявлення і закріплює в тексті нереальне сполучення реальних деталей, як це, наприклад, відбувається в наступних рядках: «*Однімуть вашу волю, прикрутять до прогресу*» [1, 214] «*Поклала вишня ліктик на тину*» [1, 202]; «*карусель цвітастих спідничок*» [1, 208]; «*Кибиток кочових ребристі халабуду*» [1, 211]; «*Останні очі квітів торкає морозок*» [1, 213]; «*І слухав місяць золотистим вухом*» [1, 71]; «*старі хатки в солом’яних скафандрах*» [1, 73]; «*ген корів розситана ква-солька*» [1, 92]; «*і чорні сльози шовковиці капали через тин*» [1, 105]; «*Малої хвилі відчайдушний схлип*» [1, 131]; «*Зелені верби руки заламали*» [3, 213]; «*Важкувато сопе димар*» [3, 42]; «*Галасує від болю дерево*» [3, 42]; «*Лежать сніги з закритими очима*» [3, 56].

Інноваційні зміни смислового наповнення слів у наведених поетичних фрагментах зумовлені, очевидно, особливостями поетичної гносеології. Слова набувають змісту, який не передбачений контекстом, а з’являється з волі автора у співвіднесенні з його світоглядом, асоціативним поглядом на звичайні предмети, які часто персоніфікуються, «обрастають» частинами тіла, як це спостерігаємо в таких рядках: «*коли ридали сосни янтарем*» [1, 392], «*лоскоче боки мертвих яворів*» [1, 411], «*сад шепотів пошерхлими губами*» [1, 342], «*янтарні спици стовбурів*» [1, 332].

Власне лінгвістичні чинники семантичних інновацій мовних одиниць складаються з основних та перехідних стадій у смисловій перебудові лексеми.

Головними лінгвістичними чинниками, що перерозподіляють смислові акценти у мовленні є такі: динамізм семантичної структури слова на мовленнєвому рівні, контекстуальна співвіднесеність одиниць, відкритість семантичної структури слова.

Динамізм семантичної структури слова на мовленнєвому рівні виявляється у в нестатичності, рухливості, потенційній варіативності лексичного значення та вказує на здатність як ядерних, так і периферійних сем (найменші одиниці змісту) перегруповуватися, що приводить до варіювання та семантичного розвитку лексичного значення слова.

Новий ідейно-образний зміст слів виникає внаслідок контекстуальної співвіднесеності мовних одиниць та синтагматичної співвіднесеності елементів твору.

Функціонування закону семантичної відкритості слова як наслідок асиметричного дуалізму мовного знака зумовлене Відкритістю семантичної структури слів та уможлиблює їхнє зближення, що і є підґрунтям різного роду смислових трансформацій мовних одиниць.

Розглянемо такі поетичні рядки:

Отож хвала вам!

Бережіть снагу.

І чемно попередить вас дозвольте:

якщо мене ви й зігнете в дугу,

То ця дуга, напевно, буде вольтова [1, 150].

У першому випадку словосполучення (*зігнути в дугу*) актуалізує семантичні ознаки фразеологізму ‘*дуже*’, ‘*надто*’ [4, 1104], у другому (*вольтова дуга*), очевидно, семантичні компоненти лексеми *дуга* (*дуга* – округла крива лінія; те, що має форму округлої кривої лінії; електрична дуга [4, II, 431]) контекстуально набувають сем ‘*напруження*’, ‘*сила*’. У результаті наведені сполучення отримують значення, які роблять наведені одиниці до певної міри антонімічними. Конкретизація семантичних ознак поетичного слова спричиняє рухомість мовного образу та викликає відразу декілька асоціацій. Саме так і виникають смисли, які коливаються від основного до периферійного значення та утримують поетичний текст в емоційному напруженні.

Так само у рядках:

Спасибі й вам, що ви не м’якуші.

Дрібнота бути не годна ворогами.

Якщо я маю біцепси душі –

то в результаті сутичок із вами [1, 150].

Перетворення слова *біцепси* (*біцепси* – м’яз руки між ліктем і плечем [4, I, 191]) показує новизну авторського ставлення до зображуваної дійсності та матеріалізується шляхом співвіднесення слова *біцепси* із словом *душа* (*душа* – внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями, почуттями [4, II, 445]). На асоціативному рівні це слово викликає уявлення про душу як фізичну матерію, яку шляхом спортивних навантажень можна зробити сильною. Можливо, саме ці потенційні семантичні ознаки стали мотивом для перенесення.

Висновки. Форми вияву трансформацій слів різноманітні та зумовлені невичерпним багатством кожного конкретного випадку, тим більше, що досліджуються вони в умовах дискурсивної зони,

де семантичні зрушення є результатом когнітивної обробки ціннісних матеріял реального світу.

Зміна семантики слів у в межах конкретного художнього твору має системний характер,

оскільки практичне функціонування мовних одиниць у поетичному дискурсі – це наслідок гармонійного поєднання мовного та когнітивного.

Список літератури:

1. Костенко Л.В. Вибране. Київ, 1989. 560 с.
2. Павличко Д.В. Вибрані твори: у 2-х томах. Київ : Дніпро, 1979.
3. Симоненко В.А. Твори: у 2-х томах , Черкаси : Брама – Україна, 2004.
4. СУМ – Словник української мови: в 11-ти томах. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980.
5. ФСУМ–Словник фразеологізмів української мови / за ред. В.О. Винника. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.

Babych T. V. FACTORS THAT FORM THE SEVENTIC STRUCTURE OF THE WORD (ON THE EXAMPLE OF THE POETS OF THE SIXTY)

The work highlights the problems of varying the semantic meaning of a poetic word, considers the objective regularities of the organization of an artistic text in order to minimize intuition and subjectivism in interpretation. Important in the study of the semantics of words in poetic texts is the doctrine of the linguistic-aesthetic nature of the artistic word. To study the language from the point of view of its semantic content, epistemological, aesthetic, and communicative-cognitive factors are used.

This approach turned out to be especially significant in the analysis of artistic and poetic speech, the specificity of which to a large extent is the most unexpected semantic transformations of linguistic units during their use.

The semantics of a word, in general, is shaped by a number of factors. First of all, we will mention the most diverse phenomena from the social, social, political and economic life of the relevant era. It is difficult to overestimate their influence on the functioning of words, in particular, in an artistic text. Therefore, when analyzing a poetic text, it is necessary to take into account all aspects of the author's cognitive activity, to identify various combinations of elements of his aesthetic search.

Therefore, speech in general, and poetic speech in particular, form generally established regularities in the understanding of objects and phenomena, their properties and functions. Our understanding of the world, its regularities, rules and norms seems to be materialized in the word. Such activity, as well as its results, are emotionally colored and contain all the experience acquired over generations. Therefore, language not only provides information, but also endows it with connotative components: various assessments that are characteristic of the subject of speech.

This is extremely vividly manifested in poetic works and affects, among other things, the peculiarities of the meanings of the words used.

Key words: *lexical meaning of the word, artistic text, component analysis, emotionality, connotation.*

Грицевич Ю. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК (НА МАТЕРІАЛІ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ)

У статті на матеріалі записів фольклору проаналізовано й детально прокоментовано діалектні відмінності в структурі словосполучень, побудові простих і складних речень у західнополіських говірках. ґрунтовна й надійна джерельна база з достовірним фактажем уможливила зробити висновок, що мовно-територіальний вияв синтаксичного устрою говірок Західного Полісся характеризується набагато більшою єдністю, ніж на фонетичному чи морфологічному рівнях. Відзначено, що в дослідженнях із української діалектології в центрі уваги перебуває фонетика говірки, словозміна і формотворення частин мови, лексичне розмаїття номенів, натомість під час опису синтаксичного рівня науковці, на жаль, просто констатують наявність певних аналізованих явищ без належного фахового лінгвістичного коментаря про їх структурний статус чи ступінь поширення. Підкреслено, що синтаксис, без сумніву, як вищий рівень граматичної ієрархії може бути цілком самодостатнім об'єктом вивчення. Для створення повноцінного й усебічного опису будь-якого говору необхідна інформація про всі його системні рівні.

Проаналізовані фольклорні тексти виразно розкривають, увиразнюють, доповнюють та удокладнюють свідчення діалектографічних праць про синтаксичний лад західнополіських говірок. Виявлено як лінгвальні маркери регіону, властиві лише місцевим говіркам, так і риси, які свідчать про контактування з іншими діалектними системами, зокрема з говорами південно-західного наріччя. З'ясовано інформативний потенціал та евристичні можливості автентичних текстів фольклору як невичерпної й багатомимірної бази для діалектології та суміжних наук.

Ключові слова: діалектний синтаксис, Західне Полісся, фольклорний текст, словосполучення, речення, говірка.

Мистецтво мови – це не знання слів, а вміння сполучати їх. Матриця сполучених слів – це тканина нашого мислення, де вишиваємо словами-нитками.

Міцність тканини – запорука тривалого життя мови як неповторної картини світу. Якщо лексичний рівень – це відкритий, зовнішній бік мови, то синтаксис – її морське дно, що є глибинами нашого мислення.

І. Фаріон

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній українській літературній мові синтаксис тісно пов'язаний із морфологією і разом із нею формує граматичну систему. Одиниць нижчих рівнів мови недостатньо для того, щоб мова жила й повноцінно виконувала свої функції. Для оформлення й висловлення наших думок, пізнання світу, обміну інформацією, емоціями й почуттями, для гармонійного спілкування необхідні одиниці вищого рівня мовної системи – речення [28, с. 15]. У лінгвоукраїністиці превають студії, присвячені багатоаспектному аналізу категорій та одиниць синтаксису літе-

ратурного стандарту, натомість синтаксичну систему говорів вивчено лише фрагментарно. Очевидно, така ситуація, як постулює С. П. Бевзенко, пов'язана з тим, що «питома вага власне діалектних синтаксичних явищ порівняно невелика, і українські діалекти розрізняються між собою на рівні синтаксису відчутно менше, ніж на рівні морфології та фонетики» [6, с. 151]. За спостереженнями Д. А. Марєєва, «в «Атласі української мови» [5] увагу було зосереджено лише на деяких найважливіших синтаксичних конструкціях, що є синонімічними для сучасної української літературної мови чи мають ареальне варіювання. У цій лінгвогеографічній праці для східно- та середньо-

поліського, середньонадніпряньського діалектів і суміжних говорів картографовано 8 синтаксичних явищ [АУМ, т. I, к. 274–281], для західноукраїнського ареалу – 19 [АУМ, т. II, к. 257–275], для слобожанських і східних степових говірок – 2 [АУМ, т. III, ч. 1, к. 63–64], для південних степових говірок – 6 [АУМ, т. III, ч. 2, к. 76–81] [26, с. 25]. Г. Л. Аркушин констатує: «Навіть у II томі АУМ маємо такий розподіл карт за мовними рівнями: із 387 карт фонетиці присвячена третина (33%), лексиці – 27,5%, морфології 23%, будові слова і словотвору – 9%, а синтаксис схарактеризований лише на 5% карт (менше представлений тільки наголос – 1,5% та семантика – 0,8%)» [2, с. 7]. Схожою була ситуація і в європейській лінгвістиці ХХ ст., де синтаксис навіть називали «пасинком діалектології» [41, с. 118].

Міжнародна наукова діалектологічна конференція «Текст як джерело лінгвістичних студій» (2015), зініційована Інститутом української мови НАН України, активізувала новий підхід до вивчення говіркових явищ та їх дескрипції – текстоцентричний. Діалектний текст, на думку П. Ю. Гриценка, репрезентує реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту; це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів та обмежень [8, с. 9].

Дослідження діалектного синтаксису цілком відповідає нагальним потребам сучасного українського говіркознавства з акцентом на всебічне висвітлення конкретних фрагментів національно-мовної системи, експлікованих у словосполученнях і реченнях. Сучасні гуманітарні дослідження характеризуються міждисциплінарністю: «У науці не існує обмежень на будь-яку сусідню чи віддалену ділянку, де висів би напис: «Стороннім входити заборонено...». Коли ти чітко усвідомлюєш межі власного знання, а хід дослідження вимагає зробити крок на «чужу землю», ти не будеш сумніватися, що вона «нічийна», а збільшиш коефіцієнт власної поінформованості. Завдяки цьому побачиш її рубежі та обриси того, що пролягає за ними» [цит. за: 13, с. 2]. Академік М. І. Толстой зауважував: «Логічний шлях розвитку сучасної діалектології основних європейських мов веде до повернення науки про народні говірки в лоно етнографії (та історії народної культури), у надрах якої ця наука зароджувалася й розвивалася перший час. Унаслідок більш ніж сторічного періоду віддалення діалектології від етнографії і потім відносно швидкого нового зближення з нею була вироблена низка надійних методів, послідовне

й комплексне застосування яких приводить до значних наукових результатів» [34, с. 27].

Важливими джерелами вивчення народного мовлення, його синтаксичних особливостей виступають також фахово записані фольклорні тексти. У зв'язку з цим цікаво й перспективно простежити синтаксичні риси західнополіських говірок, відображені в місцевих фольклорних текстах у записах різних років (для формування чіткішої картини в статті використано записи ХІХ–ХХІ ст.).

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: а) визначити на матеріалі записів фольклору реєстр діалектних явищ у структурі синтаксичного сегмента західнополіського говору; б) систематизувати засвідчені в народнопоетичних текстах синтаксичні явища і прокоментувати їх із погляду походження.

Поставлена мета обумовила вибір **методів** дослідження, які відповідають лінгвістичному аспекту роботи. У статті для інвентаризації та докладного аналізу одиниць синтаксичного рівня – словосполучень і речень – та особливостей їх побудови використано *описовий метод*. Відповідно до *зіставного методу* з'ясовано кореляцію специфіки синтаксичних явищ у порівнянні з літературним стандартом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діалектний синтаксис фольклорних текстів позначений низкою явищ, пов'язаних із відмінностями від літературного стандарту в побудові словосполучень і реченневих конструкцій.

Досить послідовними (з перевагою в підляських говірках) виявились безприйменникові конструкції знахідного або давального відмінка, яким у літературній мові відповідають сполучення прийменник *у (в)* + родовий відмінок, на зразок, *у мене болить зуб, у нього померла жінка: «Мист выгнуўся, кинь споткнуўся, шоб тэбэ, раб Божий, удар мынуўся»* [30, с. 221], *«Бабка капушту сікла, з чола їй вода текла. Дружиноньки просила, зеби тої капушти зажила»* [36, с. 297], *«Мэртвы в земли, рыба в води. Их ничого нэ болыть, нэ ломыть. Шоб в раба Божого такоого-то нэ болилы зубы»* [30, с. 275], *«Болить мене палець: качка надуптала; плачу на мамуню, що замуж оддала»* [15, с. 8], *«Jak przyszła kuma dodomu, bolit dla jeji holowa, oj, dana, oj, dana, bolit jeji holowa szcze j do toho i noha»* [38, с. 97], *«Pszenyczka wyszła, kuroczka – zdochła, a mn'ie, moloduj, holowka wsochła»* [38, с. 97], *«Wuon burjanu ne prywjuoz – polamawsia jimu wuoz, oj, dana, oj, dana»* [38, с. 97], *«Де наи*

сват Йосип, Що горілку носить? А він її тесне, тесне, **Нехай вона йому вкесне**» [4], «Подийшов і як його шаблею махнув і дві голови одлито йому, тому смокови» [20, с. 34].

Говіркове мовлення репрезентує чимало контекстів, коли в питальних реченнях у значенні напрямку руху «куди» вживається прислівник *де*: «Йшла Божя Матя чэрэз мосточок, чэрэз жовты писочок. Побачив йийи Ісус Христос. – **Дэ ти, Божя Матыр, идзи?** – Я йду за сынэ морэ» [30, с. 259], «Накормив його і той чоловік питається: – **А де ти йдеши?**» [20, с. 34], «І вона сіла на тій дрова. І вун питається: – **Де нести?**» [20, с. 34], «А тая бабушка каже так: – **А де ти йдеши?** А вун каже: – Я йду, бо в цара щось вкрало дочки, я йду їх шукати» [20, с. 34]. Очевидно, це пов'язано з евфемічним стереотипом мовної свідомості, адже «до цього часу «живими» у слов'ян є заборони дякувати за ліки, воду, питати «Куди йдеши?» та інше» [31]. За спостереженнями І. Г. Матвіяса, «такі архаїчні конструкції в західноукраїнському варіанті літературної мови вважалися нормативними, але сучасною літературною мовою не сприйнялися» [27, с. 41].

Діалектними рисами позначені конструкції родового відмінка з перевагою прийменника *для*, виявлені в текстах із території Підляшшя, яким у літературній мові відповідають словосполучення з давальним відмінком без прийменника: «**Скажи для мене** таку казку, що я ніколи не чула, то дам огоньку» [25, с. 92], «**Ой дікуємо для вас** за капусту, за квас, за гуркі сурови, будьте здорови» [21, с. 9], «**Возьми, жінко, завяжися, ще й для кума покажися, ой, дана, ой дана – я**» [15, с. 28], «**А потом вун знов поїхав і приїхав з цілою тею королювною, показавши їй для батька й для матера – той Іванко-дурачок**» [20, с. 36], «*Wjźdźaw tvoj mileńki w dorohu, wuon klawś, bożywsie dla mene – odnu mene lubiti bude i ne zabude wuon mene*» [39, с. 119], «**Пошла мати жито жати, стала дожинати, а сосіди добри люди дали для єй знати**» [35, с. 202], «*Wyjdy, Oleszko, wyjdy, ne roby gla nas krywdy – stanowyś na potosty i czastój swoj'ie hosty*» [38, с. 82]. На думку Ю. І. Бідношії, такі конструкції характерні для всього поліського ареалу, вони властиві не тільки українським говіркам, а й польським, зокрема тим, що на Підляшші: «На наш погляд, певну роль у виникненні цього явища в слов'янських говірках Підляшшя могла відіграти мова ідиш. Для ідиш, як і інших германських мов, характерна більша аналітичність порівняно зі слов'янськими мовами, зокрема багатьом східно- і західнослов'янським

безприйменниковим конструкціям відповідають в ідиш прийменникові» [7, с. 39]. Однак, як стверджує далі науковець, проаналізовані ним приклади ще не дають підстав стверджувати про занепад у розглянутих говірках давального відмінка, але свідчать про певну тенденцію, про поступову заміну окремих безприйменникових конструкцій прийменниковими, а отже, про тенденції аналітичні [7, с. 43].

Зафіксовано приклади словосполучень, оформлених за схемою дієслово + займенник у знахідному відмінку, замість звичного в літературній мові давального: «*Годі, мати, годі дрібні сльози лліти, порадь, порадь мене, моя мамцю, як з нелюбим жити*» [15, с. 14], «*Marusieńko-sercie, porad' ze mene: czy mn'ie żenitisie, czy żdati na tebe?*» [39, с. 118].

Діалектні відмінності супроти літературного стандарту репрезентовано в структурі числівниково-іменникових словосполучень, об'єднаних зв'язком узгодження: *сім рази на день* [16, с. 26], *высім рік хворіла* [32, с. 203], *три дочок* [20, с. 33], пор.: «*И щодень три рази водою поїлі, а сім рази на день нагайками билі*» [16, с. 26], «*Цар мів три дочок і вони всьо ходили в сад гуляти*» [20, с. 33], «*Дэсь ты, дытя, дэсь ты, ріднэ, высім рык хворіла, ой шчо твоя з рожы квітка на воді збыліла*» [32, с. 203].

Прийменник *без* поліщуки можуть використовувати як еквівалент загальноновживаного *через*, пор.: «*Ой привикай, моє диттє, привикай, до сусіда без окенко утикай*» [18, с. 10], «*Сиди, не виходь, не виглядай без окно, бо ліса тебе забере*» [25, с. 113], «*І наш тастенько залякався і до комори заховався, і біз оконця виглядає, чи багато бояр має*» [29, с. 101], *без Чепутку, без биструю воду* [14, с. 25], *бес плім* [1, с. 163], *bez chatu, bez siny* [38, с. 157], пор. *літ. без 'прійм.* вживається з родовим відмінком при вказівці на відсутність кого-, чого-небудь [33, I, с. 118]; *діал. без* 1. указує на джерело почутих новин (*без рад'іво казали*); 2. вжив. у прийменникових конструкціях, що відповідають літ. безприйменниковим (*Без л'іто бідло пасла, без весну – Літо і весну пасла*) [3, с. 15].

У значенні *про* вживають прийменник *о* або *об*: *о здоров'є питає* [18, с. 10], *я о твою серці нігди не забуду* [16, с. 17], *не питається сину о тую причину* [16, с. 12], *я о йому не відала* [16, с. 18], *пан паненкі не зна, а о посаг пита* [15, с. 8], *говорила б я рано й ввечуор о тобі* [14, с. 61], *хто о той коровай дбає* [14, с. 65], *а ніхто о нім не відає* [14, с. 68], *о людських заботах нічого не знає*

[14, с. 103], *o ich dumaju* [38, с. 98], *o zdrowjeszko* [38, с. 165], *o wspomozhenie* [40, с. 55], *o wiru* [40, с. 112], *o diwczyni* [40, с. 87], *o meni zabiw* [37, с. 127], *об міні ни дбаіте* [9, с. 68].

Засвідчено прийменник **по** з семантикою «після», пор.: «Мати сина міла, не на ліхо вчила: «Ой не ходи, мой синочку, в четвер **по вечери**, ой не носи свистьолики в новенькой кишені» [16, с. 48], «До святого Духа не знімай кожуха, а **по святим Духу** в тим самим кожуху» [20, с. 29], «**По святуї Дороти** – посохне шматте на плоті» [20, с. 28].

Замість конструкції знахідного відмінка з прийменником **про** мовці можуть уживати прийменник **за**: «Ой ви, любії коровайничке, Ме не упиваймося, Ме **за** коровай, ме **за** коровай, Та й не забуваймося. Хто ж той коровай, Хто ж той коровай, Та й його з печи вейме, Бо ме петимо і гуляtimo, Поки сонечко зейде» [9, с. 69].

У текстах фольклору виявлено чимало фонетичних корелятив сучасних прийменників та морфологічних архаїзмів-препозитивів, напр.: «**Кырыз** гору коты'лася, Жынышкамы хвальлася: – В кого одын, в мынэ два, Хорошийі обыдв́а» [22, с. 498], «**Кырыз** б́о́кы л́тають соро́кы (одэ́жына подр́ана)» [24, с. 158], «**Кырыз** вэ́рх ны насы́плэш, **кырыз** вэ́рх і ны наллéш» [24, с. 158], «Привикай же, моя донько, привикай **Проз** окенце до сусіеда утікай» [35, с. 101], «Ни раз ни два викупляла, **Круоз** окенечко й утикала. **Круоз** окенечко утикала, Я й в сусідоньки вичерала» [35, с. 162].

Явище мультиплікації прийменників (зрідка сполучників) помічено в таких реченнях: «Як **за** яко'го, **за** лайда'кого, То й ру'ткы ны псу'йтэ, Як **за** Ко'лічку молодэ'нького, Зо'лота ны шкочу'йтэ» [23], «І пили, і їли, І взяли, що хотіли. **Із** хати господиню, **Із** комори скриню, **Із** синий подушечку, **А з** хлива телушечку» [10], «Зашла

дівчинонька **до** хлопця **до** хати, Гей стала у порозі, зачала плакати» [35, с. 175], «Ой **на** горі **да на** камені Купалися два ангели. Купалися і змовлялися **Да** до шлюбу забиралися: – Ходи, братко, **на** заручини. Ой ходи, братко, **на** заручини. Парочку **да й** заручвати. Ой парочку **да й** заручвати. **Од** матьонки **да й** одлучати. **До** свекровки **да й** прилучвати. **До** свекровки да й чужей, **Од** матьонки **да й** своєї» [12], «Що ж вам, лебеди, **до** того, **До** мого посагу пишиного» [35, с. 125], «Щоб я знала, щоб я відала, **Що** заручини будуть, **То б** накупляла, **то б** посправляла Золотій крилечка. **То б** полетіла, **то б** підляділа Милого подвір'єчка. **То б** постелила й помалювала Милому порожки. **То б** пригорнула й поцілувала, Білу постіль постелила І спати положила» [11], «Розкедай, Боже, братову копу **По** полю, **по** снопочку, **Що** вин розкедав мою косойку **По** єдним волосочку. Розкедай, Боже, братову хату **По** єдний дивевени, **Що** вин розкидав мою косойку **По** єдний волосени» [9, с. 70].

Порівняльний сполучник **би** «як, мов, ніби» кваліфікуємо як мовний маркер берестейсько-пінських говірок, пор.: «Е́го ны вгледыш, **бы** б́уры» [24, с. 159], «За мно́ю **бы** за казню́: і ны одда́м, і ны пропаду́ть» [24, с. 158], «Йдэ́ – **бы** жябы́ товчэ́» [24, с. 159].

Висновки та пропозиції подальших досліджень. Фольклор виявився цінним і перспективним джерелом інформації про синтаксичний рівень західнополіських говірок. Зафіксовані в аналізованих текстах діалектні риси можна об'єднати у 2 групи: а) загальноукраїнські явища, поширені на всій території побутування українських говірок; б) територіально обмежені мовні процеси.

Подальші дослідження, виконані в цьому ж річищі на матеріалі записів фольклору, ще глибше оприявнять диференційні ознаки архаїчного мовного континууму Західного Полісся.

Список літератури:

1. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін ; Луцьк : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. 177 с.
2. Аркушин Г. Відбиття синтаксичних особливостей говірок у діалектних словниках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2016. Вип. 21. С. 7–10.
3. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.
4. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 1. Од. зб. 6. (Записано у с. Доротищі Ковельського р-ну від Ф. Шумик 1914 р.н.).
5. Атлас української мови : в 3 т. Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. Київ : Наукова думка, 1984. 498 с. ; Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. Київ : Наукова думка, 1988. 522 с. ; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. Київ : Наукова думка, 2001. 266 с.
6. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : підручник. Київ : Вища школа, 1980. 248 с.
7. Бідношия Ю. Аналітичні тенденції в північноукраїнських говірках (заміна безприйменникового давального прийменниковими конструкціями в говірках Підляшшя та Київського Полісся). *Волинь*

філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському і всеслов'янському контекстах : зб. наук. пр. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. Вип. 4. С. 32–45.

8. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії / Павлюк М., Робчук І. *Українські говори Румунії : Діалектні тексти*. Канадський ін-т українських студій ; Наукове Товариство імені Шевченка в Америці ; Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. С. 9. (Серія «Діалектологічна скриня»).

9. Дмитренко А. Весільні обрядодії села Стобихва у спогадах Любові Герасимчук (польові записи 2010 року). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський район в історії України та Волині*: Наук. зб. : Вип. 64. Матеріали науково-практичної конференції (6 грудня 2017 р., м. Камінь-Каширський), приуроченої до 70-річчя масової депортації волинян в 1947 р. і 75-річчя знищення єврейського населення у 1942 р. на Волині / упоряд. Г. Бондаренко, Н. Пась, А. Силук. Луцьк, 2017. С. 66–82.

10. Записала В. Янкова в с. Самари Ратнівського р-ну від О. Бенедюк 1940 р. н.

11. Записала В. Хлопук від Ф. Райтук 1913 р. н., неписьмен., (1990 р.).

12. Записала Т. Чудінович у с. Сварицевичі Дубровицького р-ну від М. Чудінович.

13. Іваницький А. І. Історичний синтаксис фольклору. Проблеми походження, хронологізації та декодування народної музики. Вінниця : Нова книга, 2009. 404 с.

14. Ігнатюк І. Обрядові пісні з Подляшшя. Весільні пісні. Люблін, 1982. 170 с.

15. Ігнатюк І. Народні пісні з Підляшшя. Люблін, 1983. 37 с.

16. Ігнатюк І. Народні пісні з Подляшшя. Балади й гісторичні пісні. Лаймен, 1984. 36 с.

17. Ігнатюк І. Народні пісні з Подляшшя. Кавалірські пісні. Лаймен, 1984. 54 с.

18. Ігнатюк І. Народні пісні з Подляшшя. Родинно-побутові пісні. Лаймен, 1985. 64 с.

19. Ігнатюк І. Народні пісні з Подляшшя. Родинно-побутові пісні. Лаймен, 1985. 64 с.

20. Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя. Люблін, 2005. 76 с.

21. Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя. Люблін, 2003. 77 с.

22. Клімчук Ф. «А в нашого свата... (прыпывки з вёскі Сіманавічы Брэсцкай вобласці)». *Діалектологічні студії. Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2003. С. 494–516.

23. Клімчук Ф. Традиційнае вяселле вёскі Сіманавічы [Електронний ресурс]. URL: <http://zagorodde.na.by/folk.html> (дата звернення: 06.06.2018).

24. Клімчук Ф. Прыказкі і прымаўкі з вёскі Сіманавічы Драгічынскага раёна. *Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні*. Мінск : Беларуская навука, 2014. Вып. 3. С. 157–168.

25. Котилася торба з високого горба : дитячий фольклор із Північного Підляшшя / зап. і опрац. Анни Артем'юк. Більськ на Підляшші, 2011. 136 с.

26. Марсєв Д. А. Зі спостережень за динамікою у способах вираження словосполучення у східнополіських говірках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 34. С. 25–27.

27. Матвіяс І. Г. Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 38–46.

28. Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах : метод. посібник / Н. Б. Голуб, Л. В. Галаєвська. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 128 с.

29. Пісні Волині й Полісся : хрестоматія / Упоряд. О. І. Коменда. Луцьк, 2015. 214 с.

30. Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.) / сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. Москва : Индрик, 2003. 752 с.

31. Сковронська І. Явище евфемізації у відображенні комунікативного принципу толерантності українців. [Електронний ресурс]. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2960> (дата звернення: 24.08.2022).

32. Славянский и балканский фольклор: Генезис. Архаика. Традиции. Москва : Наука, 1978. 268 с.

33. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

34. Толстой Н. И. Полесский этнолингвистический атлас. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV Республіканська діалектологічна нарада*. Тези доповідей і повідомлень. Житомир, 1983. С. 27–28.

35. Традиційні пісні українців Північного Підляшшя / упорядкув., вступ. ст. і нотні транскрипції Л. Лукашенко. Львів : Камула, 2006. 308 с.

36. Холмщина і Підляшшя : Історико-етнографічне дослідження / відп. ред. В. Борисенко. Київ : Родовід, 1997. 416 с.

37. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Kraków ; Warszawa, 1964. T. 36 : Wolyń. 450 s.

38. Pieśni Ziemi Bielskiej : gmina Orla / zebrał i oprac. Stefan Kopa. Bielsk Podlaski : Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach, 2006. 223 s.

39. Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Folklorystyczny Zespół Śpiewaczy Tyniewiczanki z Tyniewicz. Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 1995. Zesz. 3. 128 s.
40. Ruś Podlaska : Podlasie w opisach romantyków / Wyboru dokonał i oprac. Jerzy Hawryluk. Bielsk Podlaski, 1995. 148 s.
41. Schwarz E. Die deutschen Mundarten. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1950. 202 s.

Hrytsevych Yu. V. SYNTACTIC FEATURES OF WESTERN POLISSIAN SUBDIALECTS (CASE STUDY OF THE FOLKLORE TEXTS MATERIAL)

Based on the material of folklore records, the article analyzes the dialectal differences in the structure of word combinations and the construction of simple and complex sentences in Western Polissian dialects and provides detailed comments on them. The study of the meticulous and reliable source base allows concluding that the syntactic structure's linguistic-territorial manifestation in the Western Polissian dialect is characterized by much greater unity as compared to the phonetic or morphological levels. The author states that the focus of research on Ukrainian dialectology is on the phonetics of a dialect, word change and formation of parts of speech, and lexical variety of word forms. Instead, when describing the syntactic level, scholars, unfortunately, simply ascertain the presence of the fixed analyzed phenomena without proper professional linguistic commentary about their structural status or extent of dissemination. Syntax, without a doubt, as the highest level of the grammatical hierarchy, can be a completely self-sufficient object of study. To create a complete and comprehensive description of any dialect or sub-dialect, information about all its system levels is necessary.

The case study of the folklore texts clearly reveals, accentuates, supplements, and clarifies the findings of dialect-graphic works concerning the syntactic structure of Western Polissian dialects. The study has identified the linguistic markers of the regional dialects, characteristic only of local ones, and also the features that indicate their contacts with other dialect systems, in particular with dialects of the southwestern region. The key findings of the study confirm the informative potential and heuristic possibilities of authentic folklore texts and advocate them as an inexhaustible and multidimensional basis for dialectology and the related sciences.

Key words: *dialectal syntax, Western Polissia, folklore texts, word-combinations, sentence, dialect.*

Вакулович Л. Л.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ СПОРТИВНИХ ВУЗІВ

Стаття присвячена проблемі формування професійної мовленнєвої культури майбутніх фахівців галузі фізичного виховання та спорту. Пропонується розглядати процес формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців як сукупність дій, спрямованих на формування мовленнєвих умінь і навичок, засвоєння норм літературної мови і розвиток навички самоконтролю за їх дотриманням, збагачення словникового запасу та формування навички публічних виступів. У статті обґрунтовано складові процесу формування професійної мовної особистості майбутнього фахівця з вищою освітою, виокремлено структурні компоненти системи формування професійно-мовленнєвої культури студента як пріоритетної умови успішного майбутнього професійного спілкування.

Комунікативна компетентність – це уміння адекватно застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування і навчання, використовуючи при цьому як мову, так міміку, жести, рухи та інтонаційні засоби виразності мовлення. Мовна підготовка посідає значне місце в формуванні майбутнього фахівця. Беручи до уваги рівень мовленнєвих знань студентів спортивних спеціальностей, запропоновано методи удосконалення мовнокомунікативної компетенції майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту.

Означені вище компетентності, як засвідчують наші спостереження, дають студентам можливість використовувати мовні знання як засіб ефективного спілкування, а в майбутньому сприятимуть їх професійній комунікації.

Означені вище компетентності, як засвідчують наші спостереження, дають студентам можливість використовувати мовні знання як засіб ефективного спілкування, а в майбутньому сприятимуть їх професійній комунікації. Зазначені в статті компетенції дають студентам можливість використовувати мовні знання як засіб ефективного спілкування, а в майбутньому сприятимуть їх професійній комунікації.

В статті наголошується, що саме на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у процесі становлення особистість проходить декілька етапів, досягаючи різних рівнів мовної культури: 1) мовна правильність 2) володіння формами усного і писемного спілкування відповідно до внутрішнього стану; 3) комунікативна досконалість 4) володіння фаховою мовою. Крім того, у процесі навчання формується мовна культура студента, прищеплюється шанобливе ставлення до звичаїв та історії рідного народу, відбувається утвердження принципів загальнолюдської моралі: патріотизму, справедливості та інших моральних якостей особистості.

Ключові слова: професійна мовленнєва компетентність, фахівець, мовленнєва культура, термінологія, словник, мовні засоби, вузькоспеціальна лексика, засоби виразності, комунікативні засоби.

Постановка проблеми. Одним із завдань вищої школи України є забезпечення набуття студентами знань з певної галузі наук та підготовка їх до професійної діяльності. Сьогодні в галузі фізичної культури і спорту виникає необхідність у фахівцях нової формації, які спроможні працювати за сучасних умов розвитку державності в Україні, які здатні до створення оптимальних умов саморозвитку, самоосвіти і самореалізації особистості. На жаль, на думку експертів, спорт залишається однією з найбільш русифікованих сфер публічного життя, внаслідок чого

маємо непоодинокі приклади використання відомими спортсменами російської мови в інтерв'ю, публічних виступах чи коментарях. Але спорт має національну ідентичність, тому він ніколи не був і не стане поза політикою, поза сучасним життям держави та її майбутнім. Провідні спортсмени – це насамперед імідж, авторитет і репутація країни в цілому, тому публічні виступи, коментарі чи пресконференції, в яких беруть участь наші спортсмени, їхні тренери, представники федерацій чи клубів, передовсім мають здійснюватись державною мовою.

Однією із складових комунікативної майстерності майбутнього тренера є культура мови, яка ґрунтується на грамотній побудові фраз. Тверде знання граматичних правил дає можливість правильно викладати свої думки, що полегшує сприйняття і розуміння пояснень, зауважень, команд тренера. Граматично правильна побудова мови забезпечує її змістовність, логічну послідовність та зрозумілість. Культура мови в сукупності з високим рівнем знань і методичною майстерністю призводить до великого авторитету і успіхів в навчально-виховній роботі. Отже, культура міжособистісного спілкування у спорті (тренера з командою, членів команди між собою тощо) має велике значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вивчення чинників, що сприяють успішному розвитку професійного мовлення у студента, займалися і займаються вчені Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєва, Л.Златів, Н.Тоцька та ін. Педагоги та психологи вивчають взаємодії різних чинників, що сприяють успішному розвитку професійного мовлення у студента. Питанням формування мовленнєвої компетентності студентів-нефілологів, зокрема культури мовлення, професійного мовлення, приділяли увагу сучасні дослідники з проблем навчання української мови в ЗВО С. Вдовцова, Л. Головата, І. Дроздова, Н. Костриця, В. Михайлюк, Л. Романова, Н. Тоцька та інші.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних основ формування мовленнєвої компетентності студентів, а також дослідити загальні засади професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту та розкрити один із її складових – мовленнєвий компонент. В статті запропоновано шляхи підвищення рівня мовної культури, а також акцентуаційної та лексичної грамотності студентів.

Виклад основного матеріалу. Відомий лінгводидактик Л. Скуратівський стверджував, що національна самосвідомість є основою мовленнєвого розвитку особистості, оскільки „вироблення психологічних установок на самовдосконалення, націленість на вищі етичні й естетичні цінності, відповідальне ставлення до життя сприяють формуванню й вищих потреб, різнобічному особистісному розвитку, що створює необхідні умови для вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності” [8].

В умовах сучасних суспільно-економічних відносин, розвитку міжнародних контактів необхідно досягти такого рівня підготовки у загально-

освітніх навчальних закладах, при якому майбутні фахівці будуть спроможні брати участь у міжкультурній комунікації і самостійно вдосконалюватися. Мовно-культурна освіченість фахівця галузі фізичної культури та спорту, його вміння спілкуватися з колегами гарантують, за даними психологів, майже 70% успіху в професійно-ділових стосунках. Фахівець ХХІ ст. значно відрізняється від попередніх поколінь, саме тому потрібно шукати нові методи та підходи, допоможуть не лише зацікавити, але й працювати наполегливо задля досягнення результату. Питання мовної дипломатії осіб, які представляють інтереси України за її межами, зокрема спортсменів та їх тренерів, а також вчителів фізичного виховання та інших фахівців спортивної галузі є важливим і актуальним, особливо на сучасному етапі, коли ми маємо Закон про мову. Перехід на основну мову – українську – це вимога закону і наш історичний вибір, це процес утвердження національної ідентичності.

Згідно з Загальноєвропейською рекомендацією з мовної освіти визначено два види компетенцій: загальні (здатність до навчання, знання про світ, національну та загальнолюдську культуру, вміння і навички, індивідуальний життєвий досвід) і комунікативні (мовні), що складаються з трьох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного [1]. Як узагальнене поняття мовна компетенція включає три основні блоки: власне мовні, мовленнєві і комунікативні компетенції. Усі три компетенції, на які орієнтується вивчення української мови, тісно взаємопов'язані.

Мовленнєва компетентність – це вміння адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних актах спілкування (висловлювати свої прохання, бажання, наміри, думки тощо), користуючись при цьому як мовними, так і позамовними (міміка, жести, рухи) та інтонаційними засобами виразності (мелодика, наголос, ритм, темп, тембр і т. д.). За допомогою слова тренер керує навчальним процесом, практичними діями, передає своїм вихованцям необхідні знання, прищеплює навички правильної поведінки.

На початковому етапі формується загальна мовленнєва культура майбутніх фахівців із фізичного виховання та спорту: формуються теоретичні знання з усіх аспектів культури мови; здійснюється методична підготовка, збагачується словниковий запас, у тому числі й за рахунок освоєння загальнонаукової, вузькоспеціальної лексики та термінології (психолого-педагогічної, лінгвістичної й спортивної), що сприяє підвищенню ерудиції й допомагає на більш високому рівні оволодіти

спеціальними дисциплінами. Вивчення системи комунікативних якостей мови деталізує уявлення про якість мови, допомагає сформуванню власний мовний ідеал [2]. При цьому важливо показати студентам, до яких результатів у професійно-мовленнєвої діяльності та спілкуванні фахівця приводить високий рівень розвитку та, навпаки, несформованість або відсутність тієї чи іншої комунікативної якості мови.

Етичний аспект культури мови пов'язаний із вивченням різних видів мовного етикету, у тому числі й національного, а також формул мовного етикету та особливостей їх уживання залежно від особистості адресата, стилю спілкування, ситуації й умов, у яких відбувається процес взаємодії. Неприпустимі в мові тренера жаргони, фразеологічні звороти, зайві та образливі слова, як би він не був роздратований. Без знання прийнятих у суспільстві правил мовного етикету, не володіючи вербальними та невербальними формами вираження ввічливих взаємин між людьми студент як грамотний фахівець у майбутньому і як особистість загалом не зможе правильно встановити різноманітні контакти з партнерами, не зможе з максимальною користю для себе і для оточуючих здійснити сам процес спілкування [2].

Однією із перешкод, про яку часто згадують спортивні тренери і яка заважає їм перейти на українську мову викладання, є незнання української спортивної термінології.

На сучасному етапі проблема професійного спрямування навчального процесу при вивченні української мови на неспеціальних факультетах вищих навчальних закладах значно актуалізувалася і перебуває в центрі уваги багатьох науковців, що зумовлюється такими чинниками: по-перше, підвищеними вимогами до якісної підготовки спеціалістів різного профілю в наш час; по-друге, ринковими умовами в Україні; по-третє, необхідністю забезпечити майбутнім фахівцям належну культуру загальнонавчальної та професійної мови і досконале володіння професійною термінологією [1, с. 47].

Для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування майбутні фахівці спортивної галузі повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, бо мовленнєва специфіка даного стилю спілкування визначається насамперед великою кількістю термінів, що активно обслуговують сферу професійної діяльності. У фізичному вихованні термінологія відіграє дуже важливу роль, адже є основою взаєморозуміння майбутнього тренера

чи вчителя з учнями в процесі спеціально організованої навчальної діяльності. Знання спортсменами термінології сприяє швидшому оволодінню ними фізичними вправами, збільшує щільність заняття. У зв'язку з цим великого значення в системі вищої освіти набуває навчання студентів вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту фахової лексики, оскільки успішність професійного спілкування значною мірою визначається таким рівнем володіння лексичними навичками, який забезпечить здатність студентів розуміти і вживати у потрібній ситуації саме ту лексичну одиницю, яка найточніше передає висловлену думку.

Знання мови професії підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватись у складній професійній ситуації та у контактах з представниками своєї професії. [3]. І цілком природно, що саме терміни перебувають у центрі уваги, коли йдеться про опанування фахової мови. Однак і загальнонавчальна лексика у фаховій мові зазнає певних змін, окремі слова набувають нових значень або нових відтінків.

Для повноцінного спілкування треба мати необхідний словниковий запас і вміти правильно будувати речення. Формування комунікативної компетенції, високого рівня мовної культури професійного спрямування здійснюється шляхом ознайомлення з термінологічними та фразеологічними особливостями обраного фаху, складання та оформлення професійних текстів та документів, редагування і перекладу текстів офіційно-ділового й професійного спрямування тощо. Також на практичних заняттях під час вивчення теми «Терміни в професійному мовленні» значна увага приділяється етимологічним довідкам, цікавим вправам і завданням з використанням фахових текстів, що спонукають студентів працювати над усним професійним мовленням та розширюють їх світогляд. Від цього залежатиме формування всіх інших компетенцій, необхідних для успішної діяльності майбутнього спеціаліста у суспільному житті.

Допомагають активізувати пізнавальну діяльність студентів та розвивають їх творчу активність ділові ігри, де моделюються мовні ситуації у найрізноманітніших сферах – від професійного спілкування до побутового. Наприклад, під час розігрування діалогу чи телефонної розмови двома студентам необхідно уявити таку ситуацію: припустимо, що вам потрібен персональний онлайн-тренер (тренуватися вдома під наглядом професійного персонального тренера онлайн – це вигідно,

зручно та корисно), а інший студент в ролі тренера спробує вам допомогти, надаючи консультацію з щодо тренувальної програми в усній формі. Далі інші студенти зможуть відповісти на таке питання: Чи згодні ви, як майбутній фахівець, з порадами вашого одногрупника? Обґрунтуйте свою точку зору. Такі види завдань передбачають спілкування студентів між собою для розв'язання життєвих завдань, а також використання мовних одиниць у мовленні, сприяють здобуттю більш глибоких теоретичних знань, прийняттю оптимальних рішень, формують уміння і навички, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

В умовах дистанційного, змішаного навчання, під час карантинних обмежень існують деякі труднощі у формуванні навичок публічної комунікації зі студентами-нефілологами. Для цього можна запропонувати такі види вправ як публічний діалог чи дискусія перед невеликою аудиторією, після чого виявити та обговорити помилки й недоречності. Можна також провести дискусію чи диспут перед великою аудиторією, долучити студентів до полеміки чи дебатів з запропонованої теми. Під час таких занять студентів краще розсадити у вигляді «підкови», щоб вони могли спостерігати за мімікою, жестами, поставою. Потім можна проаналізувати зі студентами зовнішні прояви тих, хто спідкується, наголосити на тому, які саме невербальні засоби було використано, щоб спілкування було ефективнішим. Такі види вправ активізують увагу студентів, сприяють доброзичливому ставленню один до одного, а також студенти будуть більше приділяти уваги своєму мовленню.

Студенти активно долучаються до таких форм роботи, непомітно виробляючи для себе навички комунікації, і таким чином відбувається їхнє професійне становлення. Дискусія передбачає обмін думками зі спірного питання, пошук суджень, взаємодоповнення, компроміс та обговорення, що також допомагає розвитку професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів. У дискусії важливі й уміння звертатися до аудиторії, володіння основними функціонально-смісловими типами мовлення: уміннями опису, розповіді, міркування, уміннями довести свою тезу і спростувати тезу опонента, зробити висновок. Усе це допомагає формуванню навичок професійного мовлення в різних типах вправ під час занять української мови студентів-нефілологів ВНЗ.

Забезпечують формування творчої усної і писемної мовленнєвої компетентності студентів і прийоми навчання творчого професійного

мовлення, такі як «Інтерв'ю з фахівцем», «Мозкова атака», «Асоціювання», «Ведення щоденника практики», «Аналіз творів студентів» тощо, які спрямовані на формування умінь і навичок усного і писемного мовлення, методичних умінь, а також на розвиток творчих здібностей. Наприклад, основне завдання «Мозкової атаки» – одержати якнайбільше несподіваних, оригінальних ідей. А темою такої дискусії може бути «Шляхи вирішення мовного питання в Україні» або «Український спорт і українська мова», які нині є актуальними.

Важливу роль у підвищенні мовленнєвої культури майбутніх фахівців відіграють словники. Тому під час вивчення теми «Словники у професійному мовленні» студенти вивчають роль словників у професійному мовленні, класифікацію словників, словники майбутнього фаху, принципи побудови словникових статей у лексикографічних працях різних типів, характеристику головних тлумачних та перекладних словників української мови, фахових словників. Доцільним для майбутніх фахівців також є виконання завдань на переклад з російської на українську мову текстів професійного спрямування.

Ще одним видом вправ за лексичним мовним рівнем є робота з підручниками й посібниками. Можна запропонувати таке завдання: із підручника з фаху доберіть і запишіть текст (5–6 речень). Зробіть стилістичний та лексичний аналіз тексту. Із тексту виписіть п'ять вузькоспеціальних термінів і охарактеризуйте їх за зразком: 1) походження (власний, запозичений); 2) дефініція (що означає термін); 3) частота вживання 4) спосіб творення (для власномовних термінів). Після цього можна запропонувати скласти речення з поданими термінами.

Під час вивчення будь-якої теми також потрібно постійно проводити роботу над підвищенням грамотності майбутніх фахівців. Особлива увага приділяється правопису термінів, і що важливо, – паралельно розкривається зміст термінів, походження.

Важливим принципом сучасного навчання є мобільність викладача і студента, використання розумної діджиталізації в освіті. Нині в закладах освіти, з урахуванням розвитку інформаційних технологій, відбувається пошук інноваційних методів, які використовуються також і для навчання української мови за професійним спрямуванням. Сучасні студенти краще сприймають і засвоюють інформацію з комп'ютерних інформаційних джерел. Тому використання інформаційних технологій у процесі формування мовних і мовленнєвих

компетентностей під час вивчення мови професійного спілкування робить процес навчання легшим і цікавішим, дає змогу урізноманітнити роботу, сприяє організації самостійної роботи студентів, що істотно впливає на результативність навчання. Дуже важливо розуміти те, що сучасний студент не може сісти за стіл і виконувати завдання протягом двох годин, тому викладачеві потрібно активно використовувати сучасні інтерактивні технології і технічні засоби навчання.

Цікавим завданням для самостійного виконання вдома може бути «Фоторепортаж»: Студенти повинні продемонструвати фотографії з порушеннями літературних норм, які вони зафіксували у назвах спортивних закладів, в оголошеннях, інформаційних листах та ін., які розміщені в спортивних закладах, а також у текстах на спортивну тематику. Також варто проаналізувати частотність мовних порушень і запропонувати правильний варіант написання. Після виконання завдання студентам потрібно зробити висновки, які ж мовні норми в їхній професійній мові є слабкі, а які сильні. Студенти залюбки виконують такі завдання, крім того, така робота дуже цікава та сприяє кращому засвоєнню практичних навичок слововживання.

Мистецтво спілкування завжди вважалося органічною складовою професіоналізму людини. Власне тому сьогодні існує необхідність подолання недоліків мовної культури та потреба формування мовної компетенції фахівця галузі фізичної культури і спорту який повинен стати носієм вихованості, освіченості та інтелігентності.. Нео-

днорідність складу студентів першого курсу за рівнем мовної підготовки, інтелектуальним потенціалом, обсягом словникового запасу обумовлює необхідність формування базової культури особистості студентів. Тому формування професійно-мовленнєвої культури майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту триває протягом всього періоду навчання у ВНЗ і є однією з важливих складових частин усієї системи професійної підготовки. А здобуті в виші мовні знання можна практично застосовувати у реальному житті [4].

Висновки і пропозиції. Формування мовного фахового контенту у навчальному процесі є важливою складовою загальної підготовки студентів до самостійної професійної діяльності за обраною спеціальністю та передумовою успішного кар'єрного зростання. Подальші наукові пошуки необхідно спрямувати на дослідження інших складових професійної комунікативної компетентності студентів спортивних вишів.

Формально вивчення української мови за професійним спрямуванням як навчальної дисципліни передбачено відповідними державними програмами, але потрібно, щоб українська мова як засіб відтворення найновіших знань реалізувалася в нашій системі освіти: щоб наші студенти-спортсмени – переможці спортивних змагань, тренери, педагоги могли висловити елементарну думку українською мовою, були здатними «заявити через звучання української мови про свою належність до народу, з яким їх мають ідентифікувати, до культури, в якій вони живуть» [6, с. 106].

Список літератури:

1. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник. Київ : «Центр навчальної літератури», 2006. 312 с.
2. Кондрацька Г.Д. Методологічні основи формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* / за ред. О.В. Тимошенка. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 5. С. 159–162.
3. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник / за заг. ред. О. Сербенської. Львів, 1994. 152 с.
4. Зеленюк О.В., Бикова Г.В. Комплексна структура когнітивної комунікативної компетенції майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. *Проблеми формування здорового способу життя молоді* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 200-літтю розвитку плавання у Львові / за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 52–56.
5. Лахтадир О. В., Чекмарьова В. В., Зеленюк О. В., Бикова Г. В. Комунікативна психолого-педагогічна компетентність майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. *Науковий часопис Національного пед. універс. імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 11 (105). С. 75–79.
6. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2012. 696 с.
7. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд. Київ, 2007. 444 с.
8. Станкин М. И. Учитель физической культуры: личность, общение Москва, 1993. 41 с.

Vakulovych L. L. FORMATION OF FUTURE SPORTS SPECIALISTS' PROFESSIONAL SPEAKING COMPETENCES

The article is devoted to the problem of forming the professional speech culture of future specialists in the field of physical education and sports. It is proposed to consider the formation process of the future specialists' professional speech culture as a set of actions aimed at the formation of speaking competences and skills; assimilation of literary language norms along with the development of self-control skills, needed to adhere these norms; vocabulary enrichment and the formation of public speaking skills. The article substantiates the formation process components of the professional linguistic personality of a future specialist with higher education. It also highlights the structural components of a student's professional speech culture formation system as a priority condition for successful future professional communication.

Communicative competence is the ability to adequately use the language in specific situations of communication and learning, using speech, facial expressions, gestures, movements and intonation means of speech expressiveness. Speaking skills training plays a significant role in the formation of a future specialist. Taking into account the language knowledge level of students, specializing in sports, methods of improving the speaking and communication competence of future specialists in the field of physical education and sports are proposed.

The competencies, specified in the article, give students the opportunity to use the language skills as a means of effective communication, and in the future will contribute to their professional communication.

The article emphasizes that it is during Ukrainian language classes (for professional orientation) a personality goes through several stages in the process of formation, reaching different levels of speech culture: 1) linguistic correctness 2) mastery of oral and written forms of communication in accordance with the inner state; 3) communicative excellence 4) mastery of professional language. In addition, a student's speech culture is formed in the process of study, a respectful attitude to the customs and history of the native people is instilled, the principles of universal morality are established: patriotism, justice and other moral qualities of an individual.

Key words: *professional speaking competence, specialist, speech culture, sports terminology, dictionaries, linguistic means, highly specialized vocabulary, means of expressiveness, means of communication, text, skills and abilities.*

Гурко О. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО

У статті зацентовано увагу на лінгвістичній специфіці мовлення посадових осіб. Проаналізовано тексти висловлювань В. Зеленського з урахуванням граматичних та стилістичних особливостей. Виокремлено повторювальні конструкції, які використовують для підсилення змісту повідомлюваного та переконання в істинності зазначеного. Виявлено прикметники у формі найвищого ступеня порівняння, якими послуговується мовець для підвищення позитивної патріотичної оцінки та увиразнення значущості України. Описано перформативні висловлення та короткі речення, що відіграють істотну роль в досягненні поставлених комунікативних цілей та вможливають чітку орієнтацію на реалізацію певних завдань. Окреслено функції заперечних префіксів та прийменників, а також схарактеризовано іменники, які надають підсиленого констатувального характеру промова президенту. Представлено висловлення, що містять компаративний компонент, за допомогою яких адресант структурує певні знання, спираючись на ментальну й психологічну специфіку нації. Виявлено частотне використання риторичних питань, які постають експлікаторами аргументативного впливу та сприяють фокусуванню уваги на експресивно та емоційно насичених частинах промови. Схарактеризовано умовні конструкції, які є вкрай необхідними для проектування ймовірної ситуації та спонукання до сприйняття уявної ситуації. Матеріалом вивчення є політичні промови, виголошені президентом нашої країни після 24 лютого 2022 року. Для ефективної реалізації політичної промови та вираження ідейної позиції використано емоційно забарвлені конструкції, зокрема: речення, що містять подвійне заперечення. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у компаративному аналізі промов В. Зеленського та О. Зеленської.

Ключові слова: політична промова, президент, лінгвостилістична специфіка, граматичні маркери, стилістичні вирази, констатація.

Постановка проблеми. Лінгвістику доби третього тисячоліття вирізняє орієнтир на осмислення нових соціальних феноменів з оперттям на знання з політології, соціології, етнології, соціальної психології та ін.

В умовах сьогодення основну увагу світової спільноти зацентовано передусім на політичному процесі в Україні. Саме тому студіювання виступів посадових осіб, зокрема, президентів, прем'єр-міністрів, політиків викликає неабияку зацікавленість серед науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники вивчають здебільшого теоретичні та прикладні аспекти політичного дискурсу, зосереджуючи увагу на мовних та позамовних експлікаторах. Зокрема, О. Алексієвець характеризує історію та сучасність політичної лінгвістики [1]; А. Гузак обґрунтовує наявність позитивного іміджу сучасного політичного лідера, спираючись на вербальні механізми створення [7]; Ю. Лобода досліджує експресивні засоби в політичних промовах [9]; С. Романюк висвітлює лінгвостилістичний потенціал інавгураційних промов [16];

Т. Стецик окреслює лінгвопрагматичні стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків [17] та ін. Утім, лінгвістичних досліджень, присвячених описові політичної специфіки промов В. Зеленського у воєнний час в українському мовознавстві поки що немає, що й зумовлює актуальність запропонованих лінгвістичних студій. Отже, у науковій розвідці ставимо за мету виявити лінгвостилістичну специфіку політичних промов президента України В. Зеленського.

Постановка завдання. Поставлена мета зумовила потребу виконати такі завдання, по-перше, з'ясувати аксіологічні параметри мовлення президента, а по-друге, проаналізувати тексти висловлювань В. Зеленського з урахуванням граматичних та стилістичних особливостей. Матеріалом вивчення є політичні промови, виголошені президентом нашої країни після 24 лютого 2022 року [3; 4; 7; 8; 11–15].

Виклад основного матеріалу. У межах нашого дослідження спочатку витлумачимо поняття «політична промова». У науковій розвідці

політичну промову трактуємо як зазвичай підготовлений політичний виступ певного діяча з аксіологічною оцінкою та констатацією певних фактів. Далі спробуємо поетапно виокремити й описати основні засоби, які використовує президент України під час своїх промов.

В аналізованому тексті спостерігаємо неабияку кількість повторювальних конструкцій, за допомогою яких мовець прагне підсилити зміст повідомлюваного та переконати в істинності зазначеного. Наприклад: *Заради однієї мети, заради однієї миті – першої секунди перемоги. І заради однієї епохи – епохи, де панує мир* [4]; *За ці шість місяців ми змінили історію, змінили світ і змінилися самі* [10]; *Ми зробили вибір. Для когось – це Маріуполь. Для когось – Монако* [10].

Крім того, повторювальні елементи нерідко увиразнюють бажаність повідомлюваного та його результат: *За слова, які ми чуємо. За дії, які ми бачимо. За підтримку, яку ми відчуваємо. За допомогу, яку ми реально отримуємо. За перемогу, яку ми разом точно здобудемо!* [4]; *Ви знаєте, яких захисних систем ми потребуємо. С-300 та інші подібні системи. Ви знаєте, наскільки багато залежить на полі бою від здатності застосувати авіацію. Потужну авіацію. Для захисту своїх людей. Своєї свободи. Своєї землі. Літаки, які можуть допомогти Україні. Які можуть допомогти Європі. І ви знаєте також, що вони є. Але на землі. Не в українському небі. Не захищають наших людей* [11].

У промовах В. Зеленського фіксуємо модальні лексеми на кшталт *треба, необхідно, потрібно*, які мають на меті залучити слухача до майбутньої співпраці: *Якщо треба – то зброю. Якщо треба – то санкції. Гуманітарну підтримку. Політичну підтримку. Фінанси. Усе, що необхідно, щоб зберегти мир* [11]; *Також потрібно удосконалити можливості міжнародних інституцій, які створювалися для відповідальності воєнних злочинців і тих, хто скоює будь-які злочинні дії, за які може покарати солідарно увесь світ, а не якась одна держава окремо* [15].

Зауважимо, що В. Зеленський для відбиття позитивної патріотичної оцінки й підсилення значущості України в своєму мовленні використовує форми найвищого ступеня порівняння: *Ви – народні депутати найвеличнішої держави в сучасному світі!* [4]; *Кожен в Ізраїлі знає, що ваша протиракетна оборона – вона найкраща!* [13]; *Незламний народ найсміливішої країни* [8]; *У 2019 році, після початку пандемії COVID-19, наша «Мрія» постійно достав-*

ляла найнеобхідніші медичні вантажі [15]; *І ви знаєте, я вважаю, що ми віддаємо сьогодні за цінності, за права, за свободу, просто за бажання бути рідними, такими самими, як ви, як кожна людина, ми віддаємо наших найкращих людей: найміцніших, найсильніших, надзвичайних українців* [14].

У політичних промовах мовець почасти вживає заперечний займенник *жоден*, який, поєднуючись з іменником, підсилює категоричність та беззастережність повідомлюваного. Наприклад: *Жодна держава на планеті не повинна мати навіть теоретичної можливості блокувати морські торговельні шляхи й тим паче повністю закривати море для інших держав* [15]; *Щоб російська держава не отримувала жодного долару, які вона витрачає на руйнацію України* [11]; *Жоден правитель у світі не повинен розраховувати на безкарність, коли зважає перспективу війни* [15].

Для більшої переконливості адресата президент України почасти спирається на власний досвід: *Російські війська сьогодні, як і кожного дня протягом цієї війни, продовжували бомбардування наших міст і наших людей. Наприклад, моя традиційна ранкова нарада з військовими, з керівництвом війська, з урядовцями та дипломатами пройшла під звуки сирени повітряної тривоги. Ось така наша реальність. Ракетні удари кожного дня* [8]; *В один день стало зрозуміло, що всі ці суперечності не мають сили, коли є сила такої загрози. Загрози виживанню наших народів – України, Польщі, народів Європи. Ми з Анджеем прагнули справжнього порозуміння між нашими народами й разом розбирали це «сховище». Ми планували збудувати Меморіал примирення на спільному кордоні України та Польщі* [3].

Крім того, домінуючими у мовленні В. Зеленського є перформативні висловлення, які слугують для передавання особистісної думки з наближенням адресанта до адресату, а отже, відіграючи істотну роль в досягненні поставлених комунікативних цілей: *Якби всі у світі – чи хоча б переважна більшість – були такими ж незламними, сміливими й лідерськими, як Україна, як Британія, то, я впевнений, ми б уже покінчили із цією війною та відновили мир на всій нашій звільненій території для всіх наших людей* [4]; *Я знаю, що ви – професійні люди, ви будете це робити. Держава очікує* [4]; *Українська та єврейська громади завжди були і, я впевнений, будуть дуже переплетеними, дуже близькими* [13].

У наведеному фрагменті *Згадайте Перл-Харбор. Страшний ранок 7 грудня 41-го року. Коли ваше небо було чорним від атакуючих вас літаків. Згадайте 11-те вересня. Страшний день 2001 року, коли зло намагалось перетворити ваші міста у поле битви. Коли були атаковані невинні люди. Атаковані з повітря. Так, як ніхто не чекав. Так, як ВІІ не могли це зупинити. Наша держава переживає це щоденно! Щоночі! Протягом уже трьох тижнів! Різні українські міста... **Одеса і Харків, Чернігів і Суми, Житомир і Львів, Маріуполь і Дніпро** [11] мовець апелює до схожих історичних подій з зазначенням назв міст задля більшої переконливості та підкреслення нагальності дій та вчинків.*

Нерідко В. Зеленський у своїх промовах послуговується короткими реченнями, що вможливають чітку орієнтацію на реалізацію певних завдань: *Це терор, якого Європа не бачила. Не бачила вже 80 років! І ми просимо про відповідь. Про відповідь від світу. Про відповідь на терор* [8]; *А отже, потрібні нові. Нові інституції. Нові союзи. І ми пропонуємо. Пропонуємо створити об'єднання – U-24* [8].

Цікавими для аналізу є іменникові лексеми на кшталт *факт, правда*, якими послуговується президент нашої країни, виголошуючи промови. Адже ці іменники в ілюстрованому нижче фактичному матеріалі виконують функцію ствердження-підтвердження з відтінком правдивості й значущості повідомлюваного: *Росія поставила світ на межу радіаційної катастрофи. Це **факт**, що російські військові зробили територію найбільшої атомної станції у Європі – Запорізької атомної станції – зоною бойових дій. Це **факт**. Через збройні провокації Росії, через обстріли, через розміщення на території станції терористів під російським прапором зараз уся Європа й усі сусідні регіони перебувають під загрозою радіаційного забруднення. Це **факт**. ... Росія поставила світ на межу небаченого голоду. Це **факт**, що російська блокада українських портів на Чорному й Азовському морях посилює дефіцит на продовольчому ринку, який і без того був дестабілізований* [5]; *Ми вільний народ незалежної України. Після шести місяців, коли нас намагаються знищити, ми вільний народ незалежної України. І це **правда** про наше майбутнє* [10].

Ще один важливий стилістичний аспект мовлення В. Зеленського – це частотне вживання прийменника *без* з родовим відмінком, який на переконання І. Вихованця [6, с.245], є виразником відношень обмеження й уточнення супровід-

них обставин, наприклад: *Без жодних «майже». Ненавиджу це слово – «майже»* [4]; *Як наша армія, як і вся країна. Працювати 24/7. Без вихідних, без зайвих емоцій, гасел тощо* [4]; *Вторгнення, яке забрало вже тисячі життів, мільйони людей залишило без дому, зробило їх вигнанцями* [13]; *Без їжі, цілодобово без води, без електрики, цілодобово без зв'язку. Тижнями* [12].

Крім того, підсиленого констатувального характеру промовама президента надають слова з заперечними префіксами *без-* та *не-*. Наприклад: *Погодьтеся, будь ласка: коли в цій залі панує така єдність – це **безцінно!*** [4]; *Створити над Україною **безполотну** зону – це врятувати людей. Гуманітарну безполотну зону* [11]; *Коли були атаковані **невинні** люди* [11]; *Російські війська вже випустили по Україні майже тисячу ракет. **Незліченну** кількість авіабомб* [11].

Для ефективної реалізації політичної промови та вираження ідейної позиції варто використовувати якомога більше емоційно забарвлених конструкцій. Серед таких виокремлюємо речення, що містять подвійне заперечення, які в мовленні президента виступають експлікаторами переконання аудиторії, наприклад, щодо вживання певних заходів чи доцільності застосування й реалізації ідей: *І ніхто не знає, скільки ще часу знадобиться, щоб хоча б одна трагедія отримала гідну відповідь від міжнародної спільноти, від нас усіх* [15]; *Ви пам'ятаєте це. І впевнений – **ніколи не забудете!*** [13]; *Жодна людина не здатна керувати вітром і опадами на планеті, а отже, **ніхто не зможе** врятувати ту чи іншу частину Землі від радіаційного забруднення внаслідок застосування ядерної зброї* [15]; ***Ніхто не зламає нас, ми сильні, ми українці*** [14].

Зуважимо, що зважаючи на те, що у нашому разі мовець – це президент України, доречним є частотне використання риторичних питань, які слугують механізмом аргументативного впливу, адже у такий спосіб В. Зеленський сфокусовує увагу на експресивно та емоційно насичених частинах своєї офіційної промови: *Що це? **Байдужість? Розрахунок? Чи посередництво – без обрання сторони?*** [13]; *Чому вони захищають все це без вашого лідерства? **Без вашої сили? Чому держави за океаном для нас виявляються ближчими, ніж ви?*** [12]; *Бо що ж це за санкції тоді, якщо їх можна обійти завдяки **нехитрим** схемам?* [15].

Заслугують на поцінування також висловлення, що містять компаративний компонент, за допомогою яких адресант структурує певні

знання, спираючись на ментальну й психологічну специфіку нації. Наприклад: *Дали людству нову надію, що справедливість не покинула наш цинічний світ остаточно. І в ньому все ще перемагає не сила, а правда. Не гроші, а цінності. Не нафта, а люди* [10]; *Але цього разу сказати незалежності «так» треба було не в бюлетені, а в душі й совісті. Йти не на ділянки, а у військомати, тероборону, волонтерський рух, інформаційні війська або ж просто стійко й сумлінно працювати на своєму місці, на повну силу, на спільну мету* [10]; *Для нас найстрашніше залізо – не ракети, літаки, танки, а кайдани. Не окопи, а окопи* [10]. Такі конструкції, як зауважує М. Баган, «засвідчують ціннісні пріоритети народу, а заперечна форма допомагає виразити їх переконливіше: відкидаючи інші варіанти, вона акцентує на зваженості, «перевіреності» зробленого узагальнення» [2, с. 288].

Типовим для мовостилі В. Зеленського є використання приєднувальних конструкцій, які слугують експлікатором підтвердження раніше висловлених фактів та сприяють гнучкості та виразності мовлення, підсилюючи значення додатковим міркуванням: *А посередництво може бути між державами. Але не між добром і злом* [13]; *Стіна, яку хтось не помічає. Але об*

яку б'ємося ми [13]; *Наші герої борються проти армії, яка вважається однією з найсильніших у світі. Але всі наші люди без винятку вже думають про майбутнє* [15].

Важливу роль в політичному дискурсі відіграють кондиційні конструкції, що вказують на ймовірність ситуації, водночас засвідчуючи її відсутність в дійсності. Утім, використовуючи форми умовного способу, адресант прагне спроектувати ймовірну картину та спонукає до сприйняття уявної ситуації: *Якби це було зроблено вчасно, життя у світі стало б у рази безпечнішим* [15]; *І було би справедливо, якби воно завершилось за добу* [11]; *Якби світ покарав Росію за те, що вона зробила у 2014 році, не було б жодного із жахів цього вторгнення в Україну у 2022 році* [15].

Висновки і пропозиції. Отже, мова політики є особливою знаковою системою, спрямованою на політичний діалог. Для політичних промов В. Зеленського характерне поєднання когнітивної, емоційної й оперативної інформації з власними вкрапленнями через мовні та позамовні маркери. Президент України використовує ефективні персуазивні засоби задля досягнення поставленої мети. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у компаративному аналізі промов В. Зеленського та О. Зеленської.

Список літератури:

1. Алексієвць О. М. Історія та сучасність політичної лінгвістики. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2012. № 9. С. 248–255.
2. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви: [монографія]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2012. 376 с.
3. Виступ Президента України Володимира Зеленського під час спільної з Президентом Польщі Анджеєм Дудою участі у пленарному засіданні Верховної Ради. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pid-chas-sp-75261>
4. Виступ Президента України Володимира Зеленського у Верховній Раді. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-verhovnij-74737>
5. Виступ Президента України на засіданні Ради безпеки ООН. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-vsi-mayemo-zmusiti-rosiyu-viznati-sho-neporushnist-kordon-77305>
6. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. Київ : Наукова думка, 1980. 286 с.
7. Гузак А. М. Позитивний імідж сучасного політичного лідера: вербальні механізми створення. *Нова філологія*. Запоріжжя : ЗНУ. 2014. № 60. С. 35–42.
8. Звернення Президента України до учасників благодійного вечора Brave народу України і Великої Британії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3476124-zelenskij-zvernuvsa-do-narodiv-ukraini-ta-britanii-mi-dijsno-potuzno-zahisaemo-svobodu-v-evropi.html>
9. Лобода Ю. А. Відтворення експресивних засобів політичних промов українською мовою (на матеріалі публічних виступів політиків Великої Британії та США) : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2011. 19 с.
10. Привітання Президента Володимира Зеленського з нагоди Дня Незалежності України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/privitannya-prezidenta-volodimira-zelenskogo-z-nagodi-dnya-n-77265>
11. Промова Президента України Володимира Зеленського перед конгресом США. URL: <https://www.mil.gov.ua/special/news.html?article=66920>
12. Промова Президента України Володимира Зеленського у Бундестазі. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/114924>

13. Промова Президента України Володимира Зеленського у Кнесеті. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-kneseti-73701>
14. Промова Президента України у Європарламенті. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3416990-promova-prezidenta-ukraini-u-evroparlament.html>
15. Промова Президента України у парламенті Австралії. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73993>
16. Романюк С. А. Лінгвостилістичні особливості інавгураційної промови (на прикладі виступу Президента України Петра Порошенка). *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 3. С. 158-166.
17. Стецьк Т. С. Лінгвопрагматичні стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Чернівці. 262 с.

Hurko O. V. LINGUOSTYLISTIC SPECIFICITY OF V. ZELENSKYI'S POLITICAL SPEECHES

The article focuses on the linguistic specificity of officials' speech. It analyzes the texts of V. Zelenskyy's speeches, considering grammatical and stylistic features. Repetitive constructions are singled out, which are used to strengthen the content of what is being reported and to convince of the truth of what is stated. Adjectives in the superlative degree of comparison, which are used by the speaker to increase the positive patriotic assessment and express the significance of Ukraine, have been identified. Performative expressions and short sentences are described, which play a significant role in achieving the set communicative goals and enable a clear orientation to the implementation of certain tasks. The functions of negative prefixes and prepositions are outlined, as well as the nouns that give the president's speeches an enhanced declarative character are characterized. Statements containing a comparative component are presented, with the help of which the addressee structures certain knowledge, relying on the mental and psychological nation's specificity. The frequent usage of rhetorical questions, which are explicators of argumentative influence and contribute to focusing attention on expressively and emotionally saturated parts of the speech, has been revealed. Conditional constructions are characterized, which are absolutely necessary for projecting a probable situation and encouraging the perception of an imaginary situation. The study material is political speeches announced by the president of our country after February 24, 2022. For effective implementation of political speech and expression of ideological position, emotionally colored constructions were used, in particular: sentences containing a double negation. The perspective of further scientific research can be seen in the comparative analysis of V. Zelenskyy's and O. Zelenska's speeches.

Key words: political speech, the president, linguostylistic specificity, grammatical markers, stylistic expressions, statement.

Куньч З. Й.

Національний університет «Львівська політехніка»

СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗМІВ В ІСТОРИЧНІЙ ПОВІСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО «МОТРЯ»

У статті на матеріалі повісті Богдана Лепкого «Мотря» проаналізовано стилістичні можливості детермінологізмів у творі на історичну тематику. Методом суцільного вибирання з тексту повісті виокремлено 357 цитат, в яких автор з різною стилістичною метою використав терміни певних наукових галузей. Здійснено тематичну класифікацію детермінологізмів, з'ясовано, що найчастотніше представлено зоологічні, ботанічні, суспільно-політичні, літературознавчі, медичні, військові, мистецтвознавчі терміноодиниці. Виявлено, що вживання детермінологізмів не завжди зумовлено змістовими особливостями художнього твору, а почасти спричинено авторською манерою Б. Лепкого, його стилістичними вподобаннями. Вибрану термінну лексику проаналізовано з огляду на рівень її детермінологізації та констатовано, що найвищу частотність виявляють функційні детермінологізми (150 прикладів, тобто 42%), лексико-семантичні детермінологізми становлять 26,3% (їх віднайдено в 94 цитатах), а семантико-стилістичні – 31,7% (113 цитат). Таке співвідношення засвідчує, що термінна лексика органічно входить у художній дискурс і стає важливим складником індивідуального авторського стилю письменника. Функційні детермінологізми залучають у контекст інтелектуальний струмінь, створюють оригінальний колорит. Лексико-семантичні детермінологізми, актуалізуючи додаткові семантичні відтінки, дають змогу розставити певні логічні акценти, посилити експресивний вплив на читача. Завдяки семантико-стилістичній детермінологізації Богдан Лепкий створює яскраві метафори, влучні порівняння, глибокі антитези, прозорі алегорії, проникливі символічні образи, використовує метонімію, синекдоху, персоніфікацію та інші тропи. Отже, детермінологізми в історичній повісті «Мотря» не лише слугують для точного позначення тих чи тих понять, а й сприяють творенню нових яскравих й оригінальних художніх засобів (тропів, фігур), посиленню емоційного впливу на читачів, насиченню тексту експресією.

Ключові слова: детермінологізація, повість Б. Лепкого «Мотря», функційні детермінологізми, лексико-семантичні детермінологізми, семантико-стилістичні детермінологізми, метафора, порівняння.

Постановка проблеми. Детермінологізація – це втрата терміном «своїх дефінітивних і системних характеристик і перехід до загальнозвживаної лексики» [11, с. 19]. На сторінках художніх творів та в публіцистичних текстах часто натрапляємо на детермінологізовані лексичні одиниці, позаяк в нинішніх умовах технократизації людства відбувається своєрідна лексична інтеграція функціональних стилів. Отож перед сучасним мовознавством постає актуальне завдання – проаналізувати, яких змін зазнає термін в художньому дискурсі, як контекст змінює його семантику та стилістичні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріали недавніх досліджень термінної лексики виявляють, що ці лексичні одиниці мають «високу здатність до семантичних модифікацій у контексті художнього стилю літературної української мови» [6, с. 60]. Вважають, що викорис-

тання детермінологізмів у художньому дискурсі найяскравіше виявляє себе у творчості шістдесятників [9, с. 238]. Проте історичні твори Б. Лепкого, зокрема його повість «Мотря», перше видання якої побачило світ 1926 року, демонструють активне залучення термінної лексики, що, безперечно, посприяло створенню певного емоційно-естетичного колориту твору.

У низці наукових праць проаналізовано актуальну й цікаву проблему використання термінів у прозових творах українських письменників, зокрема досліджено детермінологізми в романі П. Загребельного «Розгін» [3]; вивчено особливості функціонування термінної лексики в мові української фантастики [5]; проаналізовано співіснування детермінологізмів різних тематичних груп в художньому дискурсі [7]; описано військову лексику в історичній прозі П. Куліша [2] та в історичних романах Ліни Костенко [13];

акцентовано увагу на метафоризації термінів як способі створення художніх образів у творах Р. Іваничука [4], проаналізовано детермінологізацію як механізм художньої образності на матеріалі роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» [6]. Об'єктом наукових досліджень стала проблема функціонування військових термінів і номенів у художньому дискурсі документально-фантастичного роману Ю. Щербака «Зброя Судного дня» [10]. Проте досі не акцентовано уваги на ще одній важливій рисі детермінологізмів у художньому дискурсі – на їхній здатності продуктивно творити певний стилістичний колорит у творах на історичну тематику. Зокрема, досі не досліджено під кутом зору детермінологізації творчість славетного українського письменника Богдана Лепкого, 150-річчя від Дня народження якого ми відзначатимемо цього року. Саме це зумовлює актуальність і наукову новизну пропонуваної роботи.

Мета і завдання дослідження. Мета цієї статті – проаналізувати стилістичні можливості детермінологізмів у творі на історичну тематику, зокрема в повісті Богдана Лепкого «Мотря». Для реалізації цієї мети плануємо реалізувати такі завдання: 1) здійснити суцільне вибирання детермінологізмів з історичної повісті Б. Лепкого «Мотря»; 2) проаналізувати вибрану терміну лексикону з огляду на рівень її детермінологізації; 3) виявити тематичні розряди детермінологізмів, вибраних з повісті Б. Лепкого «Мотря»; 4) з'ясувати стилістичні можливості детермінологізмів у творі на історичну тематику.

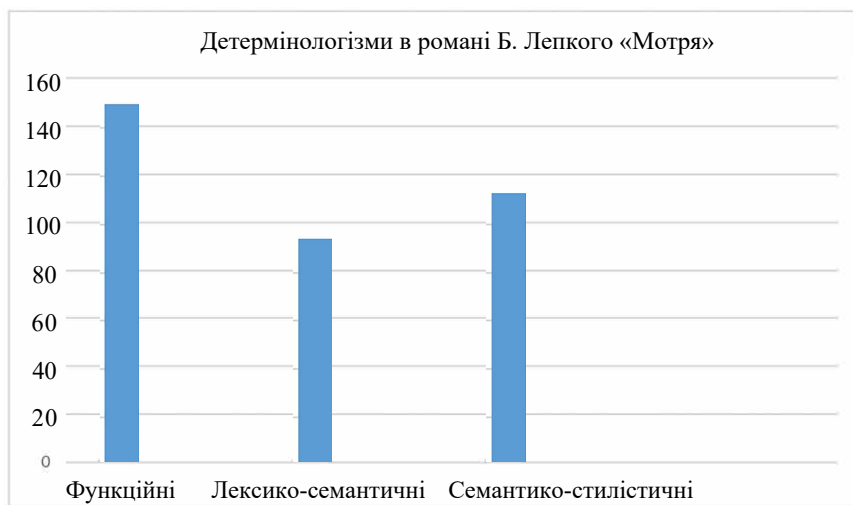
Виклад основного матеріалу дослідження. Методом суцільного вибирання з тексту історич-

ної повісті Богдана Лепкого «Мотря» виокремлено 357 цитат, в яких з різною стилістичною метою використано терміни певних наукових галузей. Зважаючи на ступінь втрати лексемою ознак терміна, виокремлюємо три рівні детермінологізації (функційна, лексико-семантична та семантико-стилістична), на кожному з яких детермінологізм зазнає специфічних модифікацій свого семантичного поля і своєрідно впливає на почуття людини. [6, с. 65].

На основі детального дослідження вибраних цитат ми з'ясували, що досить високу частотність виявляють детермінологізми першого рівня, так звані **функційні детермінологізми**. У нашій вибірці таких прикладів 150, тобто 42%. Лексико-семантичні детермінологізми виявлено в 94 цитатах (26,3%), а семантико-стилістичні – в 113 (31,7%). Графічно співвідношення детермінологізмів різних рівнів відображено на Діаграмі 1.

Тематичне розмаїття термінової лексики, виявленої в аналізованому творі, з одного боку, демонструє широку ерудицію автора та його стилістичні вподобання, а з другого, свідчить, про скерованість аналізованого твору на інтелектуального читача, здатного досягнути глибини думки й насолодитися влучністю авторських переосмислень. Констатуємо, що серед детермінологізованих лексем, виявлених у цитатах нашої вибірки, найчастотнішими є зоологічні, літературознавчі, військові, ботанічні, суспільно-політичні, медичні, мистецтвознавчі терміни. Безперечно, наявність окремих тематичних розрядів детермінологізмів (приміром, політичні, медичні, мистецтвознавчі, військові) зумовила тематика аналізованого твору. Контекст їх уживання свідчить про збереження

дефінітивності терміна без жодних лексичних переосмислень, наприклад: «Щоб його кораблі могли від Балтійського моря до Дарданеллів і ще геть далше свобідно буяти» [8, с. 24]; «треба було нових аргументів, щоби знов переробити його на своє» [8, с. 311]; «Двері вертену закриваються, хор співає різдвяний тропар» [8, с. 341] тощо. Проте частотність застосування, наприклад, зоологічних чи ботанічних термінів не має чіткого зв'язку з тематикою твору. На наш погляд, їхнє вживання більшою мірою зумовлено саме

Діаграма 1. Детермінологізми в романі Б. Лепкого «Мотря»

авторською манерою Богдана Лепкого, його стилістичними вподобаннями, позаяк саме ці детермінологізовані одиниці найчастіше стають елементами порівняльних зворотів, метафоричних переосмислень, алегоричних образів тощо.

До прикладу, серед функційних детермінологізмів значна частина слугує для творення порівняльних зворотів: «говорила, ніби *пісню* співала» [8, с. 376]; «Може, й гонили за нею, як дитина за *мотилем* гонить» [8, с. 351]; «Чого ти тулишся до того Мазепи, як *судак* до невода?» [8, с. 314]; «За тую мрію, яка явилася перед нею так несподівано, як *веселка* після *бурі*» [8, с. 307]; «...шибаючи собою по усіх усюдах, як по пустині *ураган*» [8, с. 11] та ін.

Цікаво, що особливого стилістичного ефекту автор досягає завдяки використанню термінів-запозичень. Приміром, у цитаті «Вам, молодим, лиш *усякі менуети* і *контраданси* в голові, а давні дівочькі звичаї забуваєте» [8, с. 73] вживання мистецтвознавчих термінів *менует* і *контраданс* зумовлено не потребою відтворити їхнє термінне значення, а бажанням протиставити власне українські звичаї та новітні чужоземні модні вподобання. Досягненню цієї мети й сприяють ново-запозичені на той час слова, так звані варваризми. Адже авторові не важить, чи розуміє читач значення цих термінів-запозик, бо їхнім вживанням він акцентує саме на чужинності, незвичності, несприйнятті явищ, що їх позначають ці лексеми.

Отже, функційні детермінологізми, вжиті в контексті історичної повісті, не просто сприяють точності повідомлення, а часто стають механізмом творення художньої образності, спричинюючи певний стилістичний ефект, насичуючи контекст інтелектуальним струменем та створюючи оригінальний колорит твору.

Лексико-семантичні детермінологізми, частково втративши свою дефінітивність, зазвичай поширюють лексичне значення і саме ці додаткові семантичні відтінки автор використовує для досягнення різних стилістичних ефектів. Як слушно зауважує Т. Бабич, «слово нейтралізує своє пряме номінативне значення та набуває нового, контекстуального, що містить експресивно-емоційне забарвлення та неочікувані смислові нашарування» [1, с. 12–13]. Матеріали нашого дослідження дають можливість проілюструвати низку художніх засобів, створених із використанням детермінологізмів цього рівня. Приміром, ботанічний детермінологізм *фіалковий* виступає епітетом у цитаті «не підводячи на нього своїх вічно перестрашених *фіалкових* очей»

[8, с. 47], і автор при цьому бере до уваги саме вторинне значення цієї лексеми, що стосується кольору цієї рослини; медичний детермінологізм *лихоманка*, використаний у порівняльному звороті «*підкидало* нею, як у *лихоманці*» [8, с. 148], актуалізовано саме завдяки одній з ознак цього хворобливого стану. Наведемо ще кілька виразних прикладів: «Мотря нині якась така покірною була, така *лагідна*, як *голубка*» [8, с. 142]; «будь *хитрим*, як *лис*, *жорстоким*, як *крокодил*, *хижим*, як *шуліка*, бо заклюють тебе» [8, с. 149]; «втягав у груди свіже здорове повітря, *пахуче*, як найдорожче *вино*» [8, с. 149]; «Голос гетьмана був *чистий*, як *струя* з придорожньої *кринички*, і *м'який*, як *шовк*, як *оксамит*» [8, с. 159]; «Зимний піт вкриває чоло, *серце молотом* у *груди валить*, як *серце розгойданого дзвону*» [8, с. 264].

Важливою рисою авторського стилю Б. Лепкого, що привертає нашу увагу, є використання численних порівняльних зворотів із детермінологізмами всіх рівнів. В аналізованому матеріалі фіксуємо порівняльні звороти, які вже можна зарахувати до усталених, тобто маємо підстави констатувати, що автор вдається до застосування численних фразеологізмів, прислів'їв, приказок, почасти моделюючи їх за своїм художнім задумом: «З вами *балакати*, що *горох* по *стіні кидати*» [8, с. 229]; «з буди роздався *писк*, ніби *звірі в клітці вищали*» [8, с. 229]; «не тягни *чоботи*, як *собаку за хвіст*» [8, с. 255]; «Ми ж не *коти*, щоб із *мишами гратися*» [8, с. 274]; «Ти з ними по-лицарськи поступив, а вони розбишаки. *Натура вовка тягне до ліса*» [8, с. 283]; «Жартують, а не жалять себе, не *кусаються*, як *осінні мухи*» [8, с. 322]; «Немало всякого непевного пускають люди у світ, щоб тільки *каламутити воду*» [8, с. 360].

Цікавим прикладом використання усталеної фраземи в тексті повісті є вислів *перебувати між молотом і ковалом*, який вживано кілька разів: і коли йдеться про долю України («Поставив нас Господь на порозі з Азії в Європу, поклав, як *залізо між молот і ковало* – кують. Аж іскри з того заліза летять!» [8, с. 31]), і про становище В. Кочубея («– *Між молотом і ковалом лежиши*, – нарікав Кочубей, – рад би вискочити з тієї кузні, та годі» [8, с. 98], «З одного боку гетьман, а з другого вона; я *ніби між молотом і ковалом*. Важкий молот, але ж і ковало не легке» [8, с. 255]), і про відчуття Івана Мазепи («І так я все *між молотом і ковалом лежу*» [8, с. 360]). В усіх виявлених прикладах взято до уваги не пряме, а саме фразеологічне значення цього вислову, позаяк йдеться про велику загрозу з обох боків.

Отже, лексико-семантичні детермінологізми, актуалізуючи додаткові семантичні відтінки, дають змогу підсилити певні логічні акценти, справити експресивний вплив на читача.

За **семантико-стилістичної детермінологізації** термін цілковито втрачає свої дефінітивні ознаки, набуває в невластивому для себе контексті нового семантичного забарвлення, зазвичай не зафіксованого в словниках, а також стає елементом художнього засобу (тропа, стилістичної фігури). Наша вибірка демонструє творення за допомогою семантико-стилістичних детермінологізмів низки художніх засобів.

Алегорія, тобто «втілення абстрактного поняття або ідеї в конкретному художньому образі» [12, с. 23]: «На чийм возі їдеш, того пісню співай» [8, с. 84] – тут алегорія стосується приниженого становища українців; «Годі ж бути нам стадом лагідних овечок, котрих вовки безкарно роздирають» [8, с. 101], «Деруть нас, як вовки барана, бо дійсно нібито барани. Що себе рогами штовхають, а перед ворогом голови опускають додолу» [8, с. 125] – про загарбницьку, деспотичну політику російської влади; «На вовка треба вовком ставати, обороняючи рідного стада» [8, с. 101] – про намір захистити український народ від російської агресії.

Антитеза, що полягає в «підкресленому зіставленні двох протилежних, але пов'язаних між собою думок, явищ, почуттів, понять тощо для посилення враження» [12, с. 33]: «Шведський народ малий, але він перетриває велику завірюху» [8, с. 187]; «у мене на голові сніг, а на серці моріг» [8, с. 335]; «Коміки роблять трагічні міни, трагіки комічні» [8, с. 384].

Метафора, тобто «вживання образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якогось предмета або явища, схожого з ним окремими рисами» [12, с. 449]: «Піротехнік хотів, мабуть, пустити на темно-синє небо золоту княжу мітру» [8, с. 167]; «Карло перетягає струну» [8, с. 186]; «Відтягаю багато рук від плуга до шаблі» [8, с. 186]; «Про Вашу милість будуть голошну пісню співати» [8, с. 187]; «Може, цей меч і вищербиться, може, він і зломиться, але він не зігнеться» [8, с. 187]; «Сніп сонячного світла паде з вікна просто на стіл» [8, с. 318]; «Чекав тільки пригожого моменту і снував далі свою політичну сітку» [8, с. 194]; «Обом їм майже рівночасно прийшло на гадку, що це [порожні пляшки] небажані свідки недавнього минулого» [8, с. 231]; «панночці треба вправлятися в словесному фехтунку» [8, с. 336]; «Спомин про Мотрю настроїв

його на лагіднішу нуту» [8, с. 270]; «своє високе призначення бути мечем, що кує будучність народу» [8, с. 187]; «Любов Хведорівна догадалася, що перша атака зробила вилім» [8, с. 313]; «В театрі життя подуріли актори» [8, с. 384].

Метонімія, для якої характерна «заміна одного слова іншим, суміжним за суттю» [12, с. 450]: «Дисканти, альти, тенори й баси були так гарно дібрані і так зіспівані, що подобали на один чарівний інструмент, на яким грав якийсь незвичайний мистець» [8, с. 6]; «Чого доброго, тобі ще й гетьманської булави захочеться» [8, с. 7]; «Не забувай, що Петро куди сильніше тримає свій скиптр, ніж я гетьманську булаву» [8, с. 221].

Паралелізм, тобто «структурно підкреслене зіставлення двох явищ» [12, с. 542]: «Судно без дна – життя без ідеї» [8, с. 26].

Парономазія, яку визначають як «розміщення поряд різних за значеннями, але дещо подібних за звучанням слів з метою їхнього зіставлення» [12, с. 545]: «Який тут храм, – говорив, розглядаючись, по стінах. – Який тут хлам! – вказуючи рукою на стіл» [8, с. 25].

Персоніфікація, тобто «надання тваринам, предметам, явищам природи та абстрактним поняттям людських властивостей» [12, с. 564]: «Головний вал, як велетенський удав, брав у свої смертельні обійми стару частину Києва» [8, с. 42]; «Полумінь, як язик казкового смока, лизнув вулицю» [8, с. 59]; «загомоніли ще раз усі дванадцять бандур і змовкли» [8, с. 137]; «На виднокрузі являлася кривава довга смуга, ніби меч, що відтинав голову ночі» [8, с. 149]; «А може, це щастя їхало до нас, побачило, що зачинена брама і – завершило» [8, с. 326].

Риторичне звертання: «Любове, пожеже грізна» [8, с. 319]; «Заїжджай, фантазіє, своїм возом золотокованим і вези розміряну душу підхмарними шляхами» [8, с. 333].

Символ – «художній образ, який утілює якусь ідею» [12, с. 690]: «Стоїмо під прапором Марса, а не Купідона» [8, с. 84] (про війну і кохання); «Бережись, Україно, щоб ти новою Троєю не стала. Не пускай, не пускай чужого коня!» [8, с. 266] (про підступні дари ворогів); «Сама вип'ю чашу гіркої. Нікому не пожалуюся, який її смак» [8, с. 293] (про нещасливу долю); «Це не булава, а хрест, котрий, може, прийдеться двигати на нову, українську Голгофу» [8, с. 33] (про страждання заради блага людей).

Синекдоха «заснована на кількісному зіставленні предметів та явищ» [12, с. 691]: «Не вмію, в школах не вчився, до ритора не дійшов» [8, с. 277].

Як бачимо з наведених прикладів, основна мета використання семантико-стилістичної детермінологізації – створення на її основі певних тропів та стилістичних фігур у художньому стилі: метафор, персоніфікацій, антитез, алегорій, порівнянь, символів, метонімії і т. ін., що, передовсім, сприяє залученню образно-асоціативного мислення, а також увиразнює на цій основі глибоку думку автора й справляє певний художній ефект.

Висновки і пропозиції. З історичної повісті Богдана Лепкого «Мотря» вибрано цитати, в яких виявлено наукові терміни. Здійснено тематичну класифікацію детермінологізованих лексичних одиниць, наявних у вибраному матеріалі. На основі аналізу тематичних груп детермінологізмів виявлено, що їхнє вживання не завжди зумовлено змістовими особливостями художнього твору, а почасти спричинено авторською манерою Богдана Лепкого, його стилістичними вподобаннями.

Вибрану терміну лексичку проаналізовано з огляду на рівень її детермінологізації та констатовано, що найвищу частотність виявляють функційні детермінологізми (150 прикладів, тобто 42%), лексико-семантичні детермінологізми ста-

новлять 26,3% (їх виявлено в 94 цитатах), а семантико-стилістичні – 31,7% (113 цитат).

Термінна лексика органічно входить у художній контекст і стає важливим складником індивідуального авторського стилю письменника. Детермінологізми в історичній повісті Богдана Лепкого «Мотря» не лише слугують для точного позначення тих чи тих понять, а й сприяють появі нових яскравих й оригінальних художніх засобів (тропів, стилістичних фігур). Матеріали нашого дослідження демонструють численні приклади метафори, метонімії, персоніфікації, порівняння, антитези, алегорії, символів тощо. Ця риса творчої манери Б. Лепкого сприяє увиразненню думок автора, залучаючи образно-асоціативне мислення читачів, а також посилює емоційний вплив на них, насичує текст експресією.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі інших творів Богдана Лепкого, детальному опрацюванні ілюстративного матеріалу, а також у вивченні під цим кутом зору творів сучасних українських письменників.

Цю наукову публікацію виконано в межах роботи над грантом на дослідження від Канадського інституту українських студій завдяки фінансуванню з Вічного фонду родини Ремеза.

Список літератури:

1. Бабич Т. В. Семантичні перетворення слів у поетичному тексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 18 с.
2. Банзерук О. В., Шакура Ю. О. Військова лексика в історичній прозі П. Куліша. *Література та культура Полісся: зб. наук. пр.: Спадщина П. Куліша і її роль у розвитку української мови, літератури та культури*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2010. Вип. 59. С. 15–20.
3. Бублейник Л. Терміни в романі П. Загребельного «Розгін». *Культура слова: міжвідомчий збірник*. Вип. 13. Київ: Наукова думка, 1977. С. 35–42.
4. Городиловська Г. Переосмислення семантики терміна та розширення сфер його функціонування в сучасній українській літературній мові (на матеріалі художніх творів Романа Іваничука). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. Львів: Видавництво Львівської політехніки. С. 105–108.
5. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 202 с.
6. Куньч З. Й. Детермінологізація як механізм художньої образності (на матеріалі роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»). *Термінологічна актуалізація української мовної дійсності: монографія* / Фаріон І. Д., Куньч З. Й., Василюшин І. П., Микитюк О. Р., Ментинська І. Б. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. С. 60–110.
7. Куньч З. Й. Співіснування детермінологізмів різних тематичних груп в художньому дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71). № 1. Ч. 1. 2021. С. 44–49. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-1/08>.
8. Лепкий Богдан. Мазепа. Трилогія. Мотря. Історична повість у двох томах. Львів: «Червона калина», 1991. 389 с.
9. Симоненко Т. Стилістичні функції термінологічної лексики в поезії В. Стуса. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 34. С. 237–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_lingv_2012_34_43. Дата звернення: 16.08.2022.
10. Панасюк К. Військова термінологія в романі Юрія Щербака «Зброя судного дня». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2018. № 890. Львів: Видавництво Львівської політехніки. С. 66–69.

11. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм : монографія / Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З, Теглівець Ю. В. Львів : Галицька видавнича спілка, 2018. 180 с.
12. Універсальний словник української мови / укл. З. Й. Куньч. Тернопіль : Видавництво навчальної книги «Богдан». 2-ге вид. 2007. 847 с.
13. Яценко Н. Військова лексика в історичних романах Ліни Костенко. *Дивослово*. 2000. №3 (517). С. 30–32.

**Kunch Z. Yo. STYLISTIC POSSIBILITIES OF DETERMINISMS
IN THE HISTORICAL STORY “MOTRIA” WRITTEN BY BOHDAN LEPKY**

The article analyzes the stylistic possibilities of determinism in the historical story “Motria” by Bohdan Lepky. We have eliminated 357 quotations from the text using the method of continuous selection in which the author used the terms of specific scientific fields for various stylistic purposes. We have also carried out a thematic classification of determinisms. The frequently represented units were: ornithological, socio-political, literary, medical, military, and artistic. The analysis discovered that the use of determinisms in creative work is not always set by the content features. The author’s manner and his stylistic preferences partly cause it. We have analyzed the term vocabulary with the level of its determinization, and it was found that the highest frequency was represented in functional determinisms (150 examples, i.e., 42%), lexical-semantic determinisms make up 26.3% (found in 94 quotes), and semantic-stylistic ones 31.7% (113 citations). Such a ratio proves that the term vocabulary organically enters the artistic discourse and becomes an essential component of the writer’s individual style. Functional determinisms attract an intellectual stream into the context, creating an original flavor. Lexico-semantic terminologists, actualizing additional semantic nuances, make it possible to place certain logical accents and strengthen the expressive impact on the reader. Thanks to semantic and stylistic determinization, Bohdan Lepky has created bright metaphors, apt comparisons, deep antitheses, transparent allegories, penetrating symbolic images, metonymy, synecdoche, personification, and other tropes. So, determinisms in the historical story “Motria” not only denote certain concepts accurately but also contribute to the creation of new bright, original artistic means (tropes, figures), increasing the emotional impact on readers and saturating the text with expression.

Key words: *determinisms, B. Lepky’s story “Motria,” functional determinisms, lexical-semantic determinisms, semantic-stylistic determinisms, metaphor, comparison.*

Литвин О. Г.

Національний університет «Львівська політехніка»

РУЙНУВАННЯ СЛОВОТВІРНОЇ МОВНОЇ НОРМИ У ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано явище інтерференції в сучасній українській технічній термінології на словотвірному рівні. В основі мовної норми в термінології лежить норма загальнолітературної мови з урахуванням тих особливостей слововживання і словотворення, які більш властиві термінам: усі словотворчі засоби, які є нормою в загальнолітературній мові, а також словотвірні моделі, свідомо введені до технічної термінології для вираження спеціального значення. Особливості мовної норми в термінології виявляються у термінотворенні та в застосуванні критеріїв нормативності мовної одиниці в цій галузі.

Політика початку 30-х років ХХ століття порушила природний розвиток технічної термінології, нищівно виправляючи словотвірні моделі, властиві українській мові, кодифіковані в працях мовознавців «золотого десятиліття українського термінотворення». Ця політична «вмотивованість» спричинила явище словотвірної інтерференції, ці штучно виправлені терміни й надалі трапляються у термінографічних працях, хоча яскраві приклади нормативних словотвірних моделей, за якими творяться технічні терміни, зафіксовані в лінгвістичних словниках і можуть бути повернені до наукової термінології.

Завданням статті є проаналізувати терміни, зафіксовані у перекладних (російсько-українських) термінографічних працях, що зазнали модифікацій внаслідок проникнення в чітку систему технічної термінології ненормативних морфем, що призвело до інтерференції на рівні суфікса, під час слово- та основоскладання; подати терміни, утворені за нормативними словотвірними моделями.

Наголошено, що вияви словотвірної інтерференції допоможуть унормуванню технічної термінології відповідно до основних тенденцій розвитку термінологічної лексики: регулярність функціонування словотвірних моделей; спеціалізація словотворчого афікса для відображення певного значення.

Ключові слова: інтерференція, інтерферема, мовна норма, термін, технічна термінологія.

Постановка проблеми. Творення науково-технічних термінів відбувається свідомо, що дає змогу штучно запроваджувати спеціалізовані словотворчі морфеми, які в галузевих терміносистемах є визначниками конкретних значень і виконують класифікаційну функцію [3, с. 58]. Політика початку 30-х років ХХ століття порушила природний розвиток технічної термінології, нищівно виправляючи словотвірні моделі, властиві українській мові, кодифіковані в працях мовознавців «золотого десятиліття українського термінотворення». У галузевих термінологічних словниках і в технічній літературі спостерігаємо вживання інтерферем, які функціонують у ролі термінів, що є результатом чужомовних (російськомовних) впливів. Актуальність дослідження зумовлена потребою виявити терміни, які зазнали модифікацій внаслідок проникнення в чітку систему технічної термінології ненормативних морфем, що призводить до порушення словотвірної мовної норми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти мовних норм розглянуто в працях українських мовознавців О. Синявського [14], С. Караванського [4; 5], О. Пономарева [11], І. Фаріон [17], мовній нормі та способам усунення інтерференційних явищ у термінології присвячено дослідження О. Сербенської, І. Кочан, З. Куньч, Н. Клименко, І. Ментинської, Т. Мішеніної, Л. Харчук та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснити аналіз інтерферем, зафіксованих у перекладних (російсько-українських) термінографічних працях, показати руйнування мовної норми від чужомовного впливу на рівні суфікса, під час слово- та основоскладання, запропонувати терміни, утворені за нормативними словотвірними моделями.

Саме аналіз ненормативних формантів і їхніх валентностей у контексті словотвірної норми є об'єктом дослідження.

Методи дослідження. У дослідженні явища інтерференції на словотвірному рівні застосовано

переважно описовий метод, який дає змогу узагальнити і класифікувати мовні факти. Використовуємо і порівняльний метод, бо проблема висвітлюється як на синхронному рівні, так і в діяхронії, зокрема простежується проникнення у впорядковану і чітку систему технічної термінології ненормативних суфіксальних (або й кореневих) морфем на різних етапах розвитку вітчизняної термінології у ХХ ст.: протягом «золотого десятиліття» (20-х – середини 30-х років), часів певного послаблення роботи в галузі термінології (друга половина 30-х – 80-ті роки), а також періоду відродження та розбудови українських терміносистем (90-ті роки).

Виклад основного матеріалу. В основі мовної норми в термінології лежить норма загальнолітературної мови з урахуванням тих особливостей слововживання та словотворення, які більш властиві термінам: усі словотворчі засоби, які є нормою в загальнолітературній мові, а також словотвірні моделі, свідомо введені до технічної термінології для вираження спеціального значення. Особливості мовної норми в термінології виявляються у термінотворенні та в застосуванні критеріїв нормативності мовної одиниці в цій галузі [12].

Дотримання загальномовних структурно-словотвірних закономірностей є передумовою успішного функціонування та розвитку будь-якої галузевої терміносистеми. В українському мовознавстві чітко обґрунтовано принципи деривації як на синхронному рівні, так і в діяхронії, що сприяє поширенню наукового системно-функційного підходу до упорядкування термінотворчих процесів окремих терміносистем [10, с. 86–91].

Словотвірна норма – це побудова слова за наявними в мові словотвірними моделями з допомогою словотворчих засобів. Словотвірна норма пов'язана з виявленням причино-наслідкової залежності форманта від твірного слова, закономірностей у виборі твірних формантів [17]. Модель – «це еталон структури слова, який імітує граматичну (дериваційну) правильність відповідно до певної теорії. Словотворення за моделлю – це утворення за правилами» [2, с. 144–145].

Якщо терміносистема – це впорядковані структурні елементи, зумовлені внутрішньою природою кожної мови як самодостатньої, неповторної і самозахисної, то інтерферени є асистемними явищами, що заперечують закони валентностей кореневих та афіксальних морфем [18, с. 252]. Погоджуємось із думкою мовознавця Н. Клименко, що явище інтерференції не обмежується дією міжмовних контактів, а виникає в резуль-

таті різноманітних взаємин, привнесення; це різні напливи, накладання, впливи [6]. У цій статті розглянемо свідоме використання словотворчих афіксів, характерних для російської мови, під час творення українських технічних термінів, що є причиною руйнування словотвірної норми, тобто інтерференції.

«Волюнтаристське спрямування розвитку мови в бік її зближення з російською становило особливо велику загрозу для її майбутнього, оскільки поціляли в саму серцевину живої мови як незалежного утворення, здатного до самооновлення й самовідтворення» [9, с. 16]. У журналі «Мовознавство» за 1934 р. опубліковано низку доповідей про «велике національне шкідництво в питаннях словотвору української мови», де було проаналізовано понад 15 словотвірних моделей, характерних для української мови й кодифікованих у лексикографічних працях 20-х – 30-х рр., вилучено з тавром «проявів націоналістичного шкідництва» й замінено російськими словотвірними моделями [9, с. 16].

На сучасному етапі руйнування мовної норми в технічній термінології спостерігаємо на рівні суфіксальної інтерференції.

У системі сучасної технічної термінології поширені віддієслівні іменники словотвірного типу «основа дієслова + -енн(я), -анн(я)». Ці терміни утворені від дієслів недоконаного (*затримува-нн(я) < затримув[ати]*) і доконаного виду (*затрим-анн(я) < затрим[ати]*) та їх співвідношення з однокореновими іменниками, що вказують на наслідок дії (*затримка*). Останнім часом, як зауважив О. Ткаченко, спостерігаємо (очевидно, значною мірою під російським впливом) стирання межі між обома видами словотворення на користь процесуальних віддієслівних іменників, яким надається значення непроцесуальних [16, с. 22]. Саме терміни зі значенням наслідку дії на **-к-** піддаються інтерференції. Протягом останніх років значення тривалої та завершеної дії стали об'єктом досліджень багатьох термінологів, Войналович О., Моргунюк В. 1997 року уклали «Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять)» [1] і зафіксували, що таке розрізнення, як і виділення назв наслідків дії, має принципове значення, наприклад: **зака́лка** (*недок. дія*) гартування; (*багатораз. дія*) загартування; (*док. дія*) загартування; (*наслідок*) гарт [1, с. 55]; **на́резка** (*недок. дія*) нарізання, нарізування; (*док. дія*) нарізання; (*наслідок*) нарізь, різь; (інструмент) на́різка [1, с. 98]; **полиро́вка** (*недок. дія*)

полірування; (док. дія) виполірування; (наслідок) полірування, полірówka [1, с. 148]. У «Російсько-українському словнику з машинознавства та загального машинобудування» Хільчевського В., Шашлова В. [13] фіксуємо інтерференцію, залучання до української машинобудівної терміносистеми віддієслівних іменників на позначення процесів дії з суфіксом **-к-**, що вважалося нормою в українському радянському термінознавстві, наприклад: **подкáтка** (1) підкáтка, підкóчування; 2) *инстр.* підкáтка; *см.* **обжїмка**) [13, с. 132]; **прошївка** (1) *инстр* прошївка; 2) *ковочная операция* прошївка, прошиття; *неоконч. действие* прошивання [13, с. 147]. У цьому словнику терміни, що зазнали інтерференції, подані на першому місці, тобто є нормою, а терміноодиниці, утворені за власне українською словотвірною моделлю, – на другому, тобто як можливі. За нашими спостереженнями, у системі сучасної технічної термінології деривати на **-нн(я)** на означення дії кількісно переважають терміни на **-к(а)**, поширені через вплив російської мови. У технічній термінології 20-30-х рр. подібні утворення практично не вживались, завдяки високій продуктивності суфікса **-ованн(я)** й інших словотвірних засобів: рос. *вальцовка* – укр. *вальцьованє, вальцювання*; рос. *закалка* – укр. *гарт, загарт*; рос. *распайка* – укр. *лютовання, відлютовання, розлютування* [7, с. 142]. З цього випливає, що для того, щоб не порушувати словотвірної норми, під час творення термінів зі значенням недоконаної дії доцільно вживати суфікси **-енн(я)**, **-анн(я)**, а наслідку дії – **-ованн(я)**, **-к-**.

Поширена словотвірна модель «основа дієслова + **-щик, -чик**» з дериваційним значенням назви діяча теж є наслідком інтерференції: *достав-щик, загруз-чик, дат-чик, заготов-щик, кранов-щик, налад-чик, паяль-щик*. Є. Грицак ще 1936 р. писав: «Поширилися в нас, неначе справжня пошесть, слова з російськими наростками **-щик, -чик**, що їх варто б обминати...при творенні слів, що означають зайняття або працю людей, треба вживати наростків **-ик-, -ець-, -ар-, -ач-** й інших. Через те постають хибно складені слова, яких у нас наскрізь повно: *покаж-чик (показ-ник), наклад-чик (наклад-ець)*» [8, с. 300]. І. Фаріон наголошує, що ««закономірність» вибору цього форманта, який проник в українську мову не раніше від XVI ст. разом із російськими лексемами, абсолютно вмотивована, – однак аж ніяк не нагальною потребою української мови (бо ж натомість маємо: *достав-ець, вантаж-ник*), а позамовним політичним чинником асимілювання словотвірної

системи української мови» [18, с. 253]. Проблема полягає в тому, що ця політична «вмотивованість» спричинила явище словотвірної інтерференції. Ненормативні терміни цього словотвірного типу й надалі трапляються у термінографічних працях, хоча яскраві приклади терміноодиниць, утворених за нормативними словотвірними моделями, зафіксовані в лінгвістичних словниках і можуть бути повернені до наукової термінології, наприклад: *постав-щик – достав-ець, достав-ник* [4, с. 440]. За українською словотвірною моделлю утворені терміни на зразок *вантаж-ник* (а не *загруз-чик*), *заготівель-ник, заготів-ник* (а не *заготов-щик*), *кран-івник* (а не *кранов-щик*), *золільник, золяр* (а не *засольщик*), *лют-івник, лютувальник, лютар* (а не *паяль-щик*), *завантаж-ник, завантажув-ач* (а не *загруз-чик*), *канат-ник, лив-ар* (а не *канат-чик*) [15]. Варто звернути увагу, що маємо варіанти до термінів, а це дає можливість вибору, а не розбалансовує терміносистему.

У термінографічних працях трапляється інтерферентно вживана словотвірна модель «основа прикметника + **-очн(ий)**», що насправді має відповідники із суфіксом **-ов-, -льн-, (-ельн-), -н-, -аст-** у літературній мові, що і є нормою, наприклад: *бал-очн-ий – балков-ий; труб-очн-ий – трубков-ий; обріз-очн-ий – обріз-н-ий, обрізувальн-ий; заготов-очн-ий – заготів-ельн-ий; оскол-очн-ий – шрапнельний, скалчастий, сколковий* тощо.

У сучасній технічній термінології поява активних дієприкметників спричинена калькуванням російських лексем, що і призвело до інтерференції на рівні суфіксів **-уч(ий)**, **-юч(ий)**; **-ач(ий)**, **-яч(ий)**. І. Фаріон звертає увагу на те, що активні дієприкметники на **-уч(ий)**, **-юч(ий)** є скальковані з церковнослов'янської моделі **-щ(ий)**, «характерна ознака цих запозичень у російській мові – акцент на переважній дієслівності, себто процесуальності. Натомість український контекст далеко не завжди потребує цієї дієслівності...» [17, с. 90]. Наприклад: *активізуючий – активувальний, той що активізує; гальмуючий – гальмувальний / гальмівний (призначення); охолоджуючий – холодильний / охолоджувальний (призначення), холодівний (здатність до активної дії), що холодить, що охолоджує (перебування в активній дії); крутячий – крутильний / обертальний (призначення), що крутить, що обертає (перебування в активній дії)* [7, с. 148]. У «Російсько-українському словнику наукової і технічної мови (термінологія процесових понять)» автори, перекладаючи російські дієприкметники, чітко дотримуються норм на словотвірному рівні, наприклад:

сжимающий – перех. (*власт.* – стиска́льний; *стан* – що стиска́є; *назва* – стиска́ч); плаваючий – неперех. (*власт.* – плаву́чий; *стан* – що плаває; *назва* – плавець) [1, с. 12]. Із вищенаведених прикладів бачимо, що нормативними відповідниками до інтерферем є терміни із суфіксами **-увальн(ий)**, **-івн(ий)**, які вилучали з української термінології у 1933-1934 рр. У сучасних термінографічних працях спостерігаємо тенденцію до зменшення кількості таких кальок з російської мови.

Інтерференція під час осново- та словоскладання теж зафіксована в технічній термінології, наприклад: *клиноподібний* (а треба *клинуватий*), *хрестоподібний* (а треба *хрестатий*, *хрещатий*, *хрестовинний*). Щоб уникнути інтерференції, варто вживати суфікс **-уват(ий)** (*бочкуватий*, *газуватий*), але, на жаль, термінографічні праці подають терміни із твірними основами **-подібний**, **-видний**, наприклад: *T-подібний*, *молотовидний*.

Висновки і пропозиції. Отже, аналізуючи українську технічну термінологію на сучасному етапі, зауважуємо, що в термінотворенні дотепер трапляються дериваційні моделі, не властиві українській мові. Руйнування словотвірної норми простежуємо внаслідок інтерференції на рівні афіксів, що суперечить системним можливостям сучасної української мови.

На сучасному етапі внормування технічної термінології варто брати до уваги, що словотвірна модель «дієслівна основа + -анн(я), -енн(я), -янн(я)» є продуктивним виявом процесуальності, якому властиве загальне словотвірне зна-

чення предметної дії, процесу, а віддієслівні іменники із суфіксом **-к** треба вживати на позначення наслідку дії (вкладка, розробка, вибірка). Останнім часом продуктивність інтерференційного форманта **-к** у творенні віддієслівних технічних термінів дещо знизилася, їх поступово витісняють спільнокореневі віддієслівні іменники на **-анн(я)/-енн(я)/-янн(я)** (*недок. дія* заклéпування; *док. дія* заклéпання; *виріб* заклéпка).

Зазначимо, що рівнобіжне використання суфіксів **-ник** і **-щик** – це характерна ознака творення іменників-назв осіб за видом занять у російській мові, натомість суфікс **-щик** в українській мові із тим значенням не вживається і слід використовувати нормативні суфікси **-ач**, **-ник**, **-овець** тощо.

Інтерференція на рівні суфіксів **-уч(ий)**, **-юч(ий)**; **-ач(ий)**, **-яч(ий)** проявляється під час творення активних дієприкметників, а щоб уникнути помилок, слід використовувати суфікси **-н-**, **-льн-** тощо (*напрямна властивість*, *гальмівний пристрій*, *вимірювальна апаратура*).

Вияви словотвірної інтерферентності допоможуть унормувати технічну термінологію відповідно до основних тенденцій розвитку термінологічної лексики: регулярність функціонування словотвірних моделей; спеціалізація словотворчого афікса для відображення певного значення. Розглянуте питання інтерференції на словотвірному рівні не є вичерпаним і потребує подальших досліджень, наприклад, усунення запозичень, що не відповідають словотвірним моделям української літературної мови або мають безпідставно знехтувані українські еквіваленти.

Список літератури:

1. Войналович О., Моргунюк В. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). Київ : Вирій, Сталкер. 1997. 256 с.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ, 1999. 207 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. Москва : 1971. 246 с.
4. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. Київ : Академія. 1998. 712 с.
5. Караванський С. Секрети української мови. Київ : УКСП «Кобза», 1994. 152 с.
6. Клименко Н. Ф. Міжмовна комунікація і процеси семантичної інтерференції в добу глобалізації. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2016. Вип. 57. С. 193–199.
7. Литвин О. Г. Становлення української машинобудівної термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Львівський національний ун-т імені Івана Франка. Львів, 2000. 404 с.
8. Мазурик Д. Продуктивність суфіксального творення неологізмів – іменників у сучасній українській мові. *Актуальні проблеми українського словотвору* : зб. статей / за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 292–302.
9. Масенко Л. Мовна політика в УРСР: Історія лінгвоциду. *Урок української*. 2005. № 9-10. С. 13–18.
10. Ментинська І., Наконечна Г. Структурно-словотвірні особливості сучасної комп'ютерної термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 86–91.
11. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь, 2013. 360 с.

12. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2000. 20 с.
13. Російсько-український словник з машинознавства та загального машинобудування. 2-ге вид., репр. / уклад. : В. В. Хільчевський, В. І. Шашлов. Київ : Техніка, 1991. 240 с.
14. Синявський О. Норми української літературної мови. Львів : Укр. вид-во, 1941. 363 с.
15. Сікорська З. С. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка : навч. посіб. для студ. філол. фак. ун-тів і пед. ін-тів. Луганськ : Альма-матер, 2000. 174 с.
16. Ткаченко О. До концепції нового «Словника української мови» : (Перевидання з додатками чи новий словник?). *Українська мова*. 2002. № 1. С. 18–24.
17. Фаріон І. Д. Мовна норма: пошук істини (навчальне видання) : посіб. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 256 с.
18. Фаріон І. Д. Словотвірні норми в контексті національно-культурних орієнтацій. *Волинь – Житомирщина* : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. Житомир : [б. в.], 2003. Вип. 10. С. 250–267.

Lytvyn O. H. DESTRUCTION OF WORD-FORMING LANGUAGE NORMS IN TECHNICAL TERMINOLOGY

The article analyzes the phenomenon of interference in modern Ukrainian technical terminology at the word-forming level. The basis of the language norm in terminology is the norm of the general literary language, taking into account those features of word usage and word formation that are more characteristic of terms: all word-forming devices that are the norm in the general literary language, as well as word-forming models are deliberately introduced into the technical terminology to express a special meaning. Peculiarities of the language norm in terminology are revealed in the definition of terms and in the application of the criteria of normativity of a linguistic unit in this field.

The policy of the early 30s of the 20th century disrupted the natural development of technical terminology, devastatingly correcting the word-formation models characteristic of the Ukrainian language, codified in the works of linguists of the “golden decade of Ukrainian terminology”. This political “motivation” caused the phenomenon of word-formation interference, these artificially corrected terms continue to appear in terminographic works, although vivid examples of normative word-formation models, according to which technical terms are created, are recorded in linguistic dictionaries and can be returned to scientific terminology.

The task of the article is to analyze the terms recorded in translated (Russian-Ukrainian) terminographic works that have undergone modifications as a result of penetration into the clear system of technical terminology of non-normative morphemes, which led to interference at the suffix level, during word and stem formation, to present terms formed by normative word-formation models.

It is emphasized that manifestations of word-forming interference will help the normalization of technical terminology in accordance with the main trends in the development of terminological vocabulary: the regularity of functioning of word-forming models; specialization of a word-forming affix to reflect a certain meaning.

Key words: *interference, interferema, language norm, term, technical terminology.*

Ментинська І. Б.

Національний університет «Львівська політехніка»

МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті звернено увагу на явище міжмовної термінологічної омонімії. Зокрема, проаналізовано особливості функціонування міжмовної терміно-логічної омонімії в комп'ютерній терміносистемі. Вказано на основні джерела та шляхи виникнення термінологічної омонімії; здійснено класифікацію термінів-омонімів комп'ютерної галузі.

Міжмовні терміни-омоніми виникають унаслідок мовних контактів різних споріднених і неспоріднених мов у процесі запозичення. Відбувається збіг звучання термінів, які вже наявні в галузевій терміносистемі, або ж терміноодиноці запозичені з двох (іноді й більше) близькоспоріднених і неспоріднених мов з тотожним фонетичним чи графічним оформленням, проте різною семантикою. Історично міжмовні омоніми виникали в результаті тривалого й активного взаємовпливу мов, зрідка – через випадковий збіг форми лексем, а у споріднених, надто близькоспоріднених, мовах – унаслідок нерівномірного семантичного розвитку етимологічно тотожних слів. Дослідження закономірностей утворення міжмовної омонімії термінологічної лексики, її структури та семантики є важливим завданням сучасного термінознавства. Проблеми міжмовної термінологічної омонімії стосується більш загальної теми – це співвідношення форми та змісту в термінології, тому детальне вивчення цього явища є актуальним.

Міжмовна омонімія в комп'ютерній терміносистемі представлена різномовними запозиченнями переважно з латинської, англійської, німецької французької та інших мов. Виникнення термінологічної омонімії в комп'ютерній терміносистемі відбувається під впливом міжмовної міграції лексичних одиниць в межах однієї терміносистеми та інших терміносистем; різних фонетичних процесів, що спричиняють утворення лексичних, лексико-граматичних, повних та часткових омонімів; внаслідок конверсії. Варто зазначити, що класифікація комп'ютерних термінів-омонімів, зокрема за планом змісту і планом вираження відповідає традиційному поглядові на цю проблему. У межах комп'ютерної терміносистеми функціонують: гетерогенні, гомогенні, лексичні, фонетико-графічні міжмовні омоніми. Не було виявлено низки категорій у досліджуваній терміносистемі омонімів за граматичним і фонетичними властивостями (лексичних омографів, граматичних омографів, граматичних часткових омонімів тощо).

Ключові слова: *термінологія, міжмовні омоніми, омоніми, термінологічні омогрупи.*

Постановка проблеми.

Омонімія є загальноновизнаним явищем в українській термінології й неодноразово ставала об'єктом ретельного дослідження термінологів. Особливу увагу привертає явище міжмовної термінологічної омонімії. Міжмовні терміни-омоніми виникають унаслідок мовних контактів різних споріднених і неспоріднених мов у процесі запозичення. Відбувається збіг звучання термінів, які вже наявні в галузевій терміносистемі, або ж терміноодиноці запозичені з двох (іноді й більше) близькоспоріднених і неспоріднених мов з тотожним фонетичним чи графічним оформленням, проте різною семантикою. Історично міжмовні омоніми виникали в результаті тривалого й активного взаємовпливу мов, зрідка – через випадковий збіг форми лексем, а у споріднених, надто близь-

коспоріднених, мовах – унаслідок нерівномірного семантичного розвитку етимологічно тотожних слів. Дослідження закономірностей утворення міжмовної омонімії термінологічної лексики, її структури та семантики є важливим завданням сучасного термінознавства. Проблема міжмовної термінологічної омонімії стосується більш загальної теми – співвідношення форми та змісту в термінології, тому детальне вивчення цього явища є перманентно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема міжмовної термінологічної омонімії багатовекторна, її розглядають як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Дослідниця О. Микитюк акцентує на теоретичному вивченні явища омонімії в загальноновживаній термінології і термінологічній лексиці, вказує на

основні шляхи виникнення термінів-омонімів [5, с. 151–154]. С. Кійко детально аналізує різні типи семантичних розбіжностей міжмовних омонімів на матеріалі різних пар мов, виявляє причини появи міжмовних омонімів [4, с. 239–243]. В українському термінознавстві міжмовну термінологічну омонімію у правничій терміносистемі досліджувала О. Шаблій, яка зазначає, що *міжмовні термінологічні омоніми* в правничих терміносистемах – семантично та функціонально нееквівалентні терміни, які є представниками аналогічних частин мови і мають інтерферентно-схоже фонетичне і/або графічне оформлення (за варіативності в межах аналогічних фонем, національного графічного представлення, за можливої наявності питомих афіксів) [10, с. 139–144]. В. Дубічинський такі омоніми називає термінологічними паралелями – збіжні термінологічні одиниці двох чи більше близькопоряднених або неблизькопоряднених синхронно зіставляваних мов, термінологічні паралелі можуть бути хибними, неповними та повними [3, с. 118–124]. Ю. Шепель., І. Секрет пропонують класифікацію міжмовних термінологічних омонімів і методику виокремлення омонімних класів [12]. Дослідники [3; 5; 10; 12] зауважують також, що невдалий переклад міжмовних термінологічних омонімів спричиняє порушення норм лексичної сполучуваності; зумовлює неправильне використання значення слова. Отож, щоб уникнути вищезгаданих помилок, варто пам'ятати, що термін-омонім має різні значення, і, перекладаючи, із низки зафіксованих у відповідних словниках значень обирати те, що найбільше корелює із ситуацією мовлення та відображає предметно-логічні зв'язки.

Формулювання мети статті.

Актуальність проблеми явища омонімії визначає мету цієї статті, а саме: дослідити особливості функціонування міжмовної термінологічної омонімії в комп'ютерній термінології. Реалізація мети зумовлює розв'язання таких завдань: 1) виявити основні джерела та шляхи виникнення термінологічної омонімії; 2) класифікувати терміни-омоніми комп'ютерної терміносистеми; 3) розмежувати омоніми та полісеманти; 4) розглянути особливості функціонування омонімних термінів у комп'ютерній галузі.

Виклад основного матеріалу.

Методика дослідження. Побутування омонімії в різних терміносистемах є вагомим чинником необхідності вивчення такого явища. Автори монографії «Англійський економічний термін (структурний, семантичний, функціональний та

лексикографічний аспект)» [2, с. 130] твердять, що повноцінне дослідження термінологічних омонімів потребує комплексного застосування різних методів як на діахронному, так і на синхронному рівнях, метою яких є довести наявність або відсутність певних лінгвістичних характеристик та процесів, які засвідчують явище термінологічної омонімії. У своєму дослідженні ми використовуємо індивідуальну методику для кожної омопари. Особливе місце посідає метод порівняння терміноформ: встановлення основного значення і похідних форм з погляду етимологічної, звукової, графічної і граматичної структури. Компонентний аналіз відіграє вирішальну роль у визначенні термінів-омонімів, бо уможливорює встановити наявність або відсутність спільних семантичних компонентів. Допоміжним методом став дистрибутивний аналіз, який є об'єктивним засобом для вилучення категоріальних сем, однак головне значення у визначенні тотожності чи відмінності семантики терміноодиниць належить диференційним семам. Погоджуємося з думкою О. Шаблій, що головна особливість дослідження міжмовної омонімії полягає у тому, що кожне зіставлення певної конкретної пари мов з метою виявлення певних спільних чи відмінних рис є унікальним за своєю суттю, оскільки передбачає врахування їхнього конкретного (тобто щораз нового) ступеню спорідненості, типологічних характеристик та багатьох інших специфічних для кожної з порівнюваних мов інтра- та екстралінгвістичних чинників, які, взаємодіючи на міжмовному рівні, спричиняють до щораз інших результатів [10].

Класифікація термінів-омонімів. Вважаємо, що термінологічні омоніми варто класифікувати за схемами, прийнятими в теорії омонімії. Загалом ці одиниці поділяють на гомогенні та гетерогенні, омоніми-терміни плану змісту, плану вираження, повні, часткові:

- *гомогенні*, або однорідні, з'являються внаслідок формотворення й словотворення від одного деривата або шляхом семантичної дивергенції, тобто руйнування полісемії, наприклад: *акселератор* лат. походження – *тех.* 'прискорювальний електрод, дросельна заслінка'; *хім.* 'каталізатор'; *військ.* 'багатокамерне зброя' [7];

- *гетерогенні*, неоднорідні, або ж етимологічні, омоніми, що формуються внаслідок збігу різних за часом та джерелами походження ідентичних звукових форм, наприклад: *рейд* – гол. ¹'прибережний водний простір поблизу порту, придатний для стоянки суден; *англ.* ²

’проникнення військових частин у тил ворога з певною метою’ [7];

- *омоніми-терміни плану змісту* (значення), у яких розмежовують лексичне й граматичне значення та поділяють на лексичні омоніми-терміни: *романіст* фр. – ¹автор романів – від роман; ²фахівець з романської філології – від романський [7]; граматичні омоніми-терміни: *туш* нім. ¹жін. рід. – рідка або суха фарба, звичайно чорного, стійкого кольору; ²чол. рід – ’невелика музична п’еса фанфарного складу, урочисте привітання під час вшанувань’ [7]; лексико-граматичні омоніми-терміни: *дати* ¹іменник у множині та ²дієслово; зазначимо, що в межах української термінології такого типу омогрупи трапляються нечасто, на противагу англійській мові: *bound* – ¹(іменник) кордон, межа; ²(право, дієприкметник) ’пов’язаний обіцянками’ [1];

- *омоніми-терміни плану вираження* виокремлюють графемної (омографи) та звукової (омофони) форми представлення. Наприклад: *контрòлер* – пристрій для пуску й управління електродвигунами трамваїв, електровозів [7]; *контрòлер* – працівник, обов’язком якого є контроль [7]. Форми *графемних термінів-омонімів* збігаються на письмі часом незалежно від звукової форми. Звукові форми омотермінів збігаються за звучанням незалежно від співвідношення їхніх графічних форм: *Вікторія* – лат. ¹у давньоримській міфології богиня перемоги; *вікторія* – ²(біол.) рід багаторічних водяних трав’янистих рослин родини лататтевих [7];

- *омоніми-терміни повні*, де збігаються усі форми омпари: *радикал* (фр. *radical* від лат. *radicis* від *radix* – корінь): ¹представник деяких політичних партій, які вимагають проведення дійових рішучих заходів, реформ; ²математичний знак на позначення дії добування кореня, а також результатів цієї дії; ³стійка група атомів у молекулі, яка під час хімічних перетворень переходить без зміни з однієї сполуки в іншу [7];

- *часткові*: збігаються деякі форми омотермінів, або є повні для одного слова, часткові – для іншого: *термін* лат. *terminus* – ¹відтинок, проміжок часу (в родовому відмінку однини має закінчення -у), ²чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки (в родовому відмінку однини має закінчення -а). [8] Не збігається графічна форма в родовому відмінку.

Джерела виникнення термінів-омонімів.

Вважаємо, що основними джерелами утворення термінологічних омонімів можуть стати 1) міжмовні міграції лексичних одиниць у межах однієї

терміносистеми та інших терміносистем; 2) фонетичні процеси, що спричиняють утворення лексичних, лексико-граматичних, повних та часткових омофонів; 3) конверсія, тобто здатність терміноодиниці, що належить до певної частини мови, транспортуватися в іншу частину мови; 4) можливі аббревіатурні утворення. Подібну класифікацію подає дослідник А. Хван, аналізуючи розвиток омонімії в межах англійської економічної терміносистеми [2, с. 152–156]. Автор також зазначає, що розпад полісемійних зв’язків є закономірним шляхом розвитку термінологічної омонімії, проте, на нашу думку, будь-які зв’язки між одиницями у плані змісту вказують радше на полісемію. Наведена нижче група термінів демонструє наявність/відсутність чіткої межі між полісеманти та омонімами.

Міжмовна омонімія в українській комп’ютерній терміносистемі.

дата – англ. *data* – дані, відомості [7];

лат. *data* – те, що дане [7];

нім. *Data* – календарне число, *datum* – дні [7];

укр. *комп’ют. термін Дата* – призначений, установленний момент, календарний час виконання або настання чого-небудь [1, с. 102]. Незважаючи на спільне латинське походження, англійська лексична одиниця *data* означає ’дані’, ’відомості’, німецька *Data* ’календарне число’, а в комп’ютерній термінології *дата* – ’точний час’, ’час якої-небудь події’. Отож, маємо гомогенні лексичні міжмовні омоніми з однаковим звучанням – це комп’ютерний термін і лексема в англійській мові. Проте запозичення з німецької мови і комп’ютерний термін є полісемантами, оскільки спостерігаємо спільні лексичні компоненти.

курсор – англ. *cursor* від лат. *curs* – рух, біг [7];

укр. *комп’ют. термін курсор* – ¹координатна шайба. Тип графічного вказівного пристрою; ²показчик, екранна мітка, де має відбутись дія або введення інформації в комп’ютер [8, с. 396].

Термін *курсор* стосується технічної термінології і має основне номінативне значення ’координатна шайба’; відповідно запозичений термін англійської мови *cursor* зі значенням ’показчик, екранна мітка’, потрапляє в іншомовне середовище, де відбувається розширення сфери використання внаслідок конверсії, стає міжгалузевим омонімом. Тому *курсор* – ¹координатна шайба та ²показчик, екранна мітка – це фонетико-графічні омоніми в плані вираження та гомогенні в плані змісту.

курсив – нім. *Kursiv* від лат. *cursiva* – біжучий: скорописний почерк у єгипетській, грецькій, латинській та інших системах письма [6, с. 153];

укр. комп'ют. термін *курсив* – друкарський похилий шрифт для наборного виокремлення в тексті. Проте в загальномовних словниках спостерігаємо два значення цього слова: 1. Скорописний почерк; 2. Друкарський похилий шрифт [7; 13]; Як бачимо, відбувається розщеплення значення слова, а в комп'ютерну галузь було перенесено термін із видавничої сфери. Робимо висновок, що маємо справу радше з полісемією, аніж з омонімією.

консоль – фр. *console* – *втішати*. 1. Виступ у стіні будинку, що підтримує карниз, балкон, архітектурні прикраси тощо. 2. Опорна конструкція, балка чи ферма, закріплена одним кінцем, що підтримує частини будівлі чи інші предмети, що виступають. 3. Колонкова, пересувна підставка для статуеток, квітів і т. ін. [7];

англ. *console* – пульт керування [9, с. 385];

укр. комп'ют. термін *консоль* – сукупність пристроїв (у тому числі пристроїв введення – виведення), що забезпечує взаємодію людини-оператора з комп'ютером [9, с. 385]. Термін комп'ютерної сфери запозичено з англійської мови, проте він є омопарою до запозичень із французької мови. Тому йдеться про гетерогенні лексичні омоніми, а в плані вираження вони збігаються за звучанням (омофони).

кеш – від англ. *cache* – схованка,

від англ. *cash* – готівка, сума випущених в обіг паперових і монетних грошей, які є дійсними платіжними засобами;

укр. комп'ют. термін – надоперативна пам'ять. Надшвидкодія пам'яті або файл, використовуваний для збереження даних, графіки або програм, до яких часто звертаються користувачі [9, с. 366]. У мові-джерелі ці лексеми є омофонами, мають спільне походження (тобто є гомогенними). Терміни комп'ютерної галузі й економічної є міжсистемними лексичними омонімами.

порт фр., від лат. – гавань, пристань: 1. Ділянка берега з прилеглим водним простором (акваторією), обладнана для стоянки, навантаження, розвантаження й ремонту суден. 2. Портове місто) [7].

від англ. – отвір в борту судна для гарматних стволів (у старовинних військових суднах) або навантаження й розвантаження нижньої палуби (у транспортних суднах) [7];

укр. комп'ют. термін 1. Абстракція, використовується транспортними протоколами Інтернету для позначення численних одночасних з'єднань із єдиним хостом-адресатом. 2. (ПК) Гніздо, або рознім. Точка підключення зовнішнього пристрою

(принтера, сканера та ін.) до внутрішньої шини процесора. 3. Одна або більше адрес пам'яті, що використовуються для приймання і передавання інформації. 4. (Windows 2000) Окремий канал пристрою, який може підтримувати одне з'єднання «точка – точка» [9, с. 478].

Термін *порт* комп'ютерної галузі багатозначний, запозичений з англійської мови *port*, який є похідним від первинного значення *'отвір в борту судна'*, проте із французьким запозиченням *'ділянка берега для стоянки суден'* спільних семантичних компонентів не спостерігаємо, тому можна стверджувати, що український комп'ютерний термін і французький термін є гомогенними лексичними омофонами.

трап від англ., букв. – пастка,

від гол. – сходи або драбина з твердого матеріалу чи мотузки на суднах, у цирках, гімнастичних залах;

укр. комп'ют. термін

¹ трап – фільтр непрозорий. Поле змикання кольорів при кольороподілі.

² трап – внутрішнє переривання в операційній системі – механізм, що дозволяє перехоплювати певні типи переривань або виключень, щоб передати їхню обробку спеціальним процедурам [7].

У технічній сфері цей термін має ще значення – ¹герметизований сталевий циліндричний резервуар, куди надходять гази від добутої зі свердловини нафти; ² отвір для стікання води в каналізацію [8]. Відтак лексема *трап* в українському науковому дискурсі має гетерогенне походження. У межах комп'ютерної терміносистеми – це фонетико-графічні, повні, лексичні омоніми. Крім того, тут спостерігаємо яскраво виражену транстермінологізацію. У першому випадку *'трап – фільтр непрозорий'* – цей термін було перенесено з видавничої, друкарської справи; у другому – перенесення значення з радіотехнічної галузі (такі терміни зафіксовано в галузевих словниках [11, 13]).

Термінологічні міжмовні омоніми – одиниці мови, які зазнають змін. Процес утворення термінологічних омонімів є не планований, відбувається, з одного боку, під впливом розвитку та глобалізації комп'ютерних технологій; з іншого – семантичних, фонетичних та графічних внутрішньомовних змін.

Висновки

Міжмовна омонімія в комп'ютерній терміносистемі представлена різномовними запозиченнями переважно з латинської, англійської, німецької французької та інших мов. Виникнення

термінологічної омонімії в комп'ютерній терміносистемі відбувається під впливом міжмовної міграції лексичних одиниць у межах однієї терміносистеми та інших терміносистем; різних фонетичних процесів, що спричиняють утворення лексичних, лексико-граматичних, повних та часткових омонімів; внаслідок конверсії тощо. Варто зазначити, що класифікація комп'ютерних термінів-омонімів, зокрема за планом змісту і планом вираження, відповідає традиційній загальномовній методиці. У межах комп'ютерної терміносистеми функціонують: гетерогенні, гомогенні, лексичні, фонетико-графічні міжмовні омоніми. Не

було виявлено низки категорій у досліджуваній терміносистемі омонімів за граматичними й фонетичними властивостями (лексичних омографів, омоформ, граматичних часткових омонімів тощо). Здійснене дослідження сприяє удосконаленню тлумачних та перекладних лексикографічних джерел, укладанню омонімних словників та розвиткові мовознавства загалом й термінознавства зокрема. Актуальність розв'язання проблем омонімії спонукає фахівців створювати комп'ютерні програми з перекладу та електронні словники, які кодифікуватимуть кількісний та якісний склад омогруп.

Список літератури:

1. «Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» / уклад. Е. Пройдаков, Л. Теплицький, 2006 р. 546 с.
2. Артюх В. М., Глоба О. В., Іщенко В. Л., Хван А. В. Англійський економічний термін (структурний, семантичний, функціональний та лексикографічний аспект) : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. 327 с.
3. Дубічинський В. В. Лексикографування термінологічних паралелей. *Термінологічний вісник*, вип. 3(1). К., 2015. С.118-124.
4. Кійко С. В. Інтернаціоналізми і міжмовні омоніми у фаховій мові театру. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 32(1). С. 239–243.
5. Микитюк О. Р. Явище омонімії в загальнонавчальній термінології і термінологічній лексиці. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. К, 1998. С. 151–154.
6. Новий німецько-український і українсько-німецький словник. Харків : «ДИВ», 2006. 576 с.
7. Словник іншомовних слів. URL : <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%F0%E5%E9%E4>
8. Словник української мови. У Т. 20 т. Київ : Український мовно-інформаційний фонд, 2021. Онлайн режим доступу <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>
9. Тлумачний словник з інформатики. Д., Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с.
10. Шаблій О. А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) : дис. ... канд. філол. наук : Київ, 2002. 254 с.
11. Швидкий В. К. Тлумачний словник найуживаніших радіотехнічних термінів. Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2008. 60 с.
12. Шепель Ю. О., Секрет І. В. Міжгалузева термінологічна омонімія у сучасній англійській мові Дніпропетровська : ДДТУ, 2010. 245 с.
13. Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, О. М. Величко, С. Ф. Гавенко, О. В. Зоренко, Т.Ю. Киричок, Т. В. Розум ; передм. П. О. Киричка. Київ : НТУУ «КПІ», 2010. 896 с.

Mentynska I. B. INTERLINGUAL HOMONYMY AS AN OBJECT OF TERMINOLOGICAL RESEARCH

The article draws attention to the phenomenon of cross-linguistic terminological homonymy. In particular, the peculiarities of the functioning of cross-language terminological homonymy in the computer terminological system have been analyzed. The main sources and ways of emergence of terminological homonymy are indicated; the classification of homonymous terms of computer terminology was carried out.

Cross-linguistic terms-homonyms arise as a result of language contacts of various related and unrelated languages in the process of borrowing. There is a coincidence of the sound of terms that are already available in the terminology system, or term are borrowed from two (sometimes more) closely related and unrelated languages with the same phonetic or graphic design, but different semantics. Historically, cross-linguistic homonyms arose as a result of long-term and active interaction of languages, occasionally – due to an accidental coincidence of the form of tokens, and in related, too closely related, languages – as a result of uneven semantic development of etymologically identical words.

The study of the regularities of formation of cross-language homonymy of terminological vocabulary, its structure and semantics is an important task of modern terminology. The problems of cross-language

terminological homonymy relate to a larger general topic – these are forms and content in terminology, therefore a more detailed study of this phenomenon is relevant.

Interlingual homonymy in the system of computer terminology is represented by multilingual borrowings mainly from Latin, English, German, French and other languages. The emergence of terminological homonymy in a computer terminological system occurs under the influence of interlanguage migration of lexical units within one terminological system and other terminological systems; various phonetic processes leading to the formation of lexical, lexical-grammatical, complete and incomplete homonyms; as a result of conversion.

It is worth noting that the classification of computer-related terms-homonyms, in particular according to the plan of content and the plan of expression, corresponds to the traditional view of this problem. Within the limits of the computer terminology function: heterogeneous, homogeneous, lexical, phonetic-graphic cross-language homonyms. A number of categories were not found in the studied terminological system of homonyms according to grammatical and phonetic properties (lexical homographs, grammatical homographs, grammatical partial homonyms, etc.).

Key words: *terminology, cross-language homonyms, homopairs, terminological homogroups.*

Мосур О. С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ МІКРОТОПОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ САМБІРСЬКОГО ЦИРКУЛУ)

У статті розглянуто прості мікротопоніми Самбірського циркулу, утворені суфіксацією та зафіксовані у писемних пам'ятках – Йосифінській (1785–1788) і Францисканській (1819–1820) метриках. Самбірський циркул – історична адміністративно-територіальна одиниця Галичини, яка об'єднувала 412 населених пунктів (за сучасним поділом це значна частина сучасної Львівщини та 5 поселень на території Польщі). Метрики – земельні кадастри, укладені за часів правління Йосифа II і Франці І. Пам'ятки містять економічну оцінку земельних угідь тогочасних австро-угорських володінь, однак принагідно на сторінках цих книг зафіксовано мовний фактаж – назви малих географічних об'єктів, або мікротопоніми. За структурою власні найменування мікрооб'єктів поділено на прості, складні та складені. Прості оніми – результат лексико-семантичного, афіксального, морфолого-синтаксичного способів творення та лексикалізації іменниково-прийменникових слівформ. Афіксальними дериватами Самбірського циркулу є власні назви, утворені суфіксальним і префіксально-суфіксальним способами. Пропріативи суфіксального способу творення кінця XVIII – початку XIX ст. утворювались додаванням до твірної бази суфіксів -івк-а, -к-а, -их-а, -щин-а, -ець, -иц-я, -ств-о, -иск-о, -иц-е. Твірними базами таких мікротопоназв були антропоніми (прізвищеві назви, імена) та ойконіми. Кількісно переважають відантропонімні утворення. Відойконімні деривати трапляються рідше. Найбільше назв утворено додаванням суфіксів -івк-а, -щин-а, -ець, найменше – приєднанням суфікса -их-а (лише один мікротопонім). Словотворчі суфікси, утворюючи нові оніми, виконували декілька функцій: посесивну, релятивну, демінутивну та субстантивуючу. Афікси приєднувались безпосередньо до твірної основи або за посередництвом посесивного суфікса -ів (-івцин-а, -івств-о).

Ключові слова: історичний мікротопонім, Самбірський циркул, суфікс, метрика.

Постановка проблеми. Мікротопоніми – власні назви малих географічних об'єктів. Вони змінні, залежні від багатьох чинників: географічного середовища, історичних чи соціальних подій, господарської діяльності людей тощо. Фіксація цих онімів є важливим завданням ономастики. Опрацювання історичних мікротопоназв, зафіксованих у писемних пам'ятках, допоможе ґрунтовніше описати мотиви номінації та способи творення пропріативів. Діахронні оніми аналізуватимемо на матеріалі мікротопонімів Самбірського циркулу кінця XVIII – початку XIX ст., які збереглися на сторінках Йосифінської (1785–1788) та Францисканської (1819–1820) метрик. Самбірський циркул (далі *СЦ*) – це історичний регіон Галичини, який охоплював 412 населених пунктів. За сучасним адміністративно-територіальним поділом межі циркулу співвідносні зі значною територією Львівської області, а 5 поселень розташовані в Польщі.

За структурою історичні мікротопоніми поділяємо на прості, складні та складені. Прості

оніми – це результат лексико-семантичного, афіксального, морфолого-синтаксичного способів творення та лексикалізації іменниково-прийменникових слівформ. При афіксальному способі творення до твірної бази приєднується один чи одночасно кілька словотворчих афіксів (суфікс, префікс чи флексія). Мікротопоніми СЦ утворювались суфіксальним і префіксально-суфіксальним способами. Аналізу суфіксальних дериватів, які функціонують на сучасному етапі, присвячено низку наукових праць українських мовознавців. Дослідження історичного фактажу дасть змогу порівняти словотвірні особливості мікротопонімії в синхронії та діахронії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Описано власні назви мікрооб'єктів, утворені суфіксальним способом, різних регіонів України: Західного Поділля [5], Бережанщини і Підгаєччини [6], Покуття [1], м. Слов'янська [12] і ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – словотвірний аналіз мікротопонімії Самбірського

циркулу. Реалізація мети передбачає реалізацію таких завдань: 1) виокремити деривати, утворені суфіксальним способом; 2) визначити твірну базу оніма та словотворчий суфікс.

Виклад основного матеріалу. Уважаємо, що мікротопоніми, утворені додаванням до антропонімів (прізвищевих назв та імен) і топонімів суфіксів *-івк-а*, *-к-а*, *-иха*, *-щин-а*, *-ець*, *-иц-я*, *-ство*, *-иск-о*, *-иц-е*, є наслідком суфіксального способу творення.

У низці наукових розвідок описуємо окремі структурні типи мікротопонімів кінця XVIII – початку XIX ст., утворені суфіксацією [7, 8, 9, 10]. Словотвірний аналіз простих мікротопоназв Самбірського циркулу дав змогу виділити 8 груп суфіксальних дериватів:

1. *Пропріативи з суфіксом -івк-а* [8] утворювалися від історичних антропонімів (прізвищевих назв чи імен) та ойконімів.

З-поміж значної кількості онімів на *-івк-а* зафіксовано приклади, які засвідчують процес «живого» безпосереднього творення мікротопонімів від прізвищевих назв за допомогою суфікса *-івк-а* переважно наприкінці XVIII ст. Ці яскраві зразки збережено на сторінках книг ґрунтового прибутку Йосифінської (1785–1788) метрики. Принцип запису такий: спочатку писар подає назву земельного угіддя (переважно це назва поля) чи обійстя, а поряд – його власника (власників):

Kozikowka – Тумко **Koziak** (Рак, ЙМ, 63в);

Warcholowka – Michał **Warchola** (Рак, ЙМ, 63в);

Figurówka Pole – Hrynko **Figura** (Рак, ЙМ, 183в);

Pole **Pacalikowka** – Fedio **Pacalik** (Рак, ЙМ, 183в);

Chajowka – Anton **Chay** (Лют, ЙМ, 93в) → **Chajowka** – **Chay** Stach у Iwan (Лют, ФМ, 143в);

Podolkowka – Chnat **Podolka** (Лют, ЙМ, 93в) → **Podolkowka Pustka** – **Podolka** Iwan używa (Лют, ФМ, 143в).

Творення назви мікроб'єкта від імені власника – спорадичне явище: **Nikolowka** – **Nikola** Mikityn (Лют, ЙМ, 93в). Ці назви є свідченням продуктивності суфікса *-івк-а* у творенні мікротопонімікону СЦ з яскраво вираженою посесивністю.

У тих населених пунктах, де збереглися метрики і кінця XVIII ст., і початку XIX ст., можна простежити динаміку змін у мікротопонімії на *-івк-а*. Наприклад, у метриці с. Лютовиськ власник угіддя змінюється, а найменування зали-

шається (пор: **Walachowka** – Stefan **Walach** (Лют, ЙМ, 93в) → **Walachowka** – **Chay Pawło** у **Chawalczak** (Лют, ФМ, 153в)).

Процес творення назв малих географічних об'єктів на *-івк-а* тривав і на початку XIX ст., але, як показує зібраний фактаж, це вже явище спорадичне: *Za Droga Machomeckiego Franciszka **Organisty Chalupa**. Do teyze **Organistowki Ogród pod № 81*** (Лан, ФМ, 143в).

Зафіксовано випадки, коли в метричних записках населеного пункту знайдено землевласників, чий прізвищеві назви можуть бути безпосередніми твірними базами мікротопонімів на *-івк-а*, однак у тексті пам'ятки вони вживаються не поряд:

Pustka **Maxantowka** (ПосФельшт, ЙМ, 453в) (пор. Andrzej **Maxanty** (ПосФельшт, ЙМ, 453в));

Pustka **Otrębowka** (Лан, ФМ, 223в) (пор. **Otręba Mateusz** (Лан, ФМ, 233в)).

Відойконімне творення мікротопонімів за допомогою суфікса *-івк-а* – рідкісне явище: **Popełiwka**, п. (Вовч, ЙМ, 314 зв) < *Попелі* Дрогобицького району.

Суфікс *-івк-а* – продуктивний мікротопонімотворчий афікс і на сучасному етапі, наприклад, на території північних районів Львівщини [3].

2. *Пропріативи з суфіксом -к-а*. Суфікс *-к-а* в ойконімії (і в мікротопонімії) виражає посесивність [2, с. 45], є засобом субстантивзації, універбації мотивувального словосполучення. Твірними базами пропріативів СЦ були антропоніми:

Martiaczka, пот. (Тур'є, ЙМ, 2003в) (Тур'є, ФМ, 2473в) < *Мартяк* [14, с. 366] + *-к-а*;

Szymonka, г. (Рад, ЙМ, 33в), дв. (ВисВиж, ФМ, 1093в) < пол. *Шимон* (укр. *Симон* [13, с. 338]).

Не так часто мікротопоніми творились від ойконімів:

Isayka, п. (Смільн, ЙМ, 633в) (Смільн, ФМ, 633в), н. (Іс, ЙМ, 1333в) < *Icaj* Турківського р-ну + *-к-а*.

Можливим є і відандронімне походження мікротопонімів на *-к-а*.

3. *Пропріативи з суфіксом -их-а*. На території СЦ лише один мікротопонім утворений додаванням до антропоніма суфікса *-их-а*: **Zyhawczycha**, п. (Сіл, ЙМ, 893в) (Сіл, ФМ, 1083в) < **Зигавко* + *-их-а*. В антропонімії цей афікс утворює андроніми – найменування жінки за іменем чоловіка. В (мікро)топонімії, вочевидь, пропріативи з суфіксом *-их-а* виражають посесивність, структурно ці оніми мотивовані антропонімом, семантично – словосполученням.

4. *Пропріативи з суфіксом -щин-а* [10]. Суфікс *-щин-а* утворився внаслідок перерозкладу

прикметникового суфікса -ськ- та іменникового -ин-а на означення місця (pomina loci). Польська дослідниця Г. Сафаревичова говорить про тотожність польського форманта -szczyzna і українського -щин-а, додаючи, що перший є результатом історичної контамінації польського суфікса -izna з руським (українським) -щин-а [16, с. 251]. Часто в метриках український суфікс -щин-а на письмі передано як -szczyzna, -izna, -czyzna (так, як у польській мові). Більшість із мікротопонімів цієї підгрупи утворилися за посередництвом присвійного суфікса -ів (-ов, -ев) від прізвищевих назв кін. XVIII – поч. XIX ст. (пор.: **Ogrod Gębarzew**, гор. (УГЗапл, ЙМ, 29зв) → **Gembarzowscy-zna**, гор. (УГЗапл, ФМ, 21зв)):

Makariwyszczyna, п. (Присл, ЙМ, 115зв) < *Макарів (Макар [Тр, с. 205] + -ів) + -щин-а;

Oryszczyna, пуст. (Поп, ЙМ, 111зв) (Поп, ФМ, 65зв) < *Оришка* (в. ім. Ореста або Орина [13, с. 274–275]) + -щин-а;

Sydorszczyna, поля (Гош, ЙМ, 11зв) < *Сидор* (в. ім. Сидір [13, с. 336]) + -щин-а;

Waclawszczyna, п. (Бач, ЙМ, 25зв) < *Вацлав* [15, с. 93–94] + -щин-а.

Мікротопоніми СЦ цього структурного типу утворювались і від ойконімів: **Michalowszczyzna**, лук. (Шол, ЙМ, 8зв) < с. *Михайлевичі* Самбірського р-ну.

5. *Проприативи з суфіксом -иц-я* – спорадичне явище в історичній мікротопонімії. Суфікс -иц-я, очевидно, виконував посесивно-релятивну та, імовірно, посесивно-субстантивуючу функцію. Ці оніми утворені від антропонімів:

Hryndycia, п. (Бук, ФМ, 15зв) < *Гринда (в. ім. Григорій (Григор) [13, с. 93–94]) + -иц-я;

Jsyrowica, м. (Нед, ЙМ, 3) < *Йосипів* [14, с. 244] (Йосип [13, с. 161] + -ів) + -иц-я.

У відойконімних мікротопонімах суфікс -иц-я виражає релятивно-субстантивуючу функцію: **Popielica**, н. (Свидн, ЙМ, 58зв), п. (Свидн, ЙМ, 48зв) < *Попелі* Дрогобицького р-ну + -иц-я.

6. *Проприативи з суфіксом -ець*. Суфікс -ець у відантропонімних мікротопонімах СЦ виконував посесивно-субстантивуючу функцію:

Abramowiec, п. (Рос, ЙМ, 79зв) (Рос, ФМ, 57зв), пот. (Мита, ЙМ, 10зв) (Рос, ЙМ, 82зв) < *Абрамів (Абрам [13, с. 18] + -ів) + -ець;

Maxymiec, пот. (Стрільки, ЙМ, 47зв) (Стрільки, ФМ, 47зв), пас-ща (Стрільки, ЙМ, 48зв) (Стрільки, ФМ, 47зв), л. (Стрільки, ФМ, 49зв) < *Максим* [13, с. 206] + -ець;

Solomoniec, луки (Доброг, ЙМ, 122зв) (Доброг, ФМ, 140зв) < *Соломон* [13, с. 342] + -ець.

У відойконімних топонімах, очевидно, формант -ець виконував демінутивну та релятивно-субстантивуючу функцію: **Dolobowiec**, лук. (НовГост, ЙМ, 19зв) (НовГост, ФМ, 28зв) < *Долобів* Самбірського р-ну.

7. *Проприативи з суфіксом -ств-о* [9] – один із недостатньо опрацьованих структурних типів назв pomina loci. Такі найменування зафіксовано на сторінках метричних книг СЦ: **Kaczmarstwo**, п. (КульчШл, ЙМ, 50зв) (КульчШл, ФМ, 76зв) < *Качмар* [11, с. 448–449]) + -ств-о). Цим дериватам притаманне значення присвійності, причому вони означають територію (є локативними найменуваннями) (**Zolnierstwo**). Посесивність здебільшого підсилюється суфіксом -ів (**Fedykiwstwo**).

Більшість назв угідь утворювалась безпосередньо від антропоніма (найменування її власника / власників) за допомогою суфікса -івств-о (формант є наслідком перерозкладу суфікса присвійних прикметників -ів і суфікса -ств-о):

Oszczypkiwstwo, п. (Присл, ЙМ, 50зв) – *Hawrylo Oszczypok* (Присл, ЙМ, 50зв);

Kreculiwstwo, п. (Присл, ЙМ, 107зв) – *Wasyl Krecul* ad № 34 *Pastwisko*, *Petro Krecul* ad № 33 *Pastwisko*, *Hryc Krecul* ad № 32 *Pastwisko* (Присл, ЙМ, 107зв);

Bockiwstwo, п. (Присл, ЙМ, 121зв) – *Hryc Bocki* ad № 65 *Paswisko*, *Olexa Bocko* ad № 67 *Paswisko* (Присл, ЙМ, 121зв–122зв).

У метриці знайдено один мікротопонім (щоправда, складений), мотивований антропонімом на -ів: **Krykaliwstwo** w *Oczereninach*, п. (Присл, ЙМ, 119зв) – *Wasyl Krykaliw* ad № 54 *Paswisko*, *Ilko Krykalow* ad № 63 *Paswisko* (Присл, ЙМ, 119зв).

Відойконімним є один мікротопонім: **Baczynstwo**, ? (ПотВел, ЙМ, 9зв) < *Бачина* Старосамбірського р-ну.

8. *Проприативи з суфіксами -иск-о/-иц-е/-иц-а* [7] – рідкісний структурний тип назв. Відантропонімні мікротопоніми: **Szubieniczysko**, м. (Поч, ЙМ, 2) < *Шубанич* [14, с. 636] + -иск-о; **Lechowiszczce**, п. (Модр, ЙМ, 64зв) (Модр, ФМ, 131зв) < **Лехів* (пор.: Лех [11, с. 593]) + -иц-е. Один мікротопонім СЦ утворено додаванням до назви населеного пункту суфікса -иц-а: **Pniszcza**, пот. (Долж, ЙМ, 113зв) < *Льник* Турківського р-ну + -иц-а. І. І. Ковалик говорить про «розщеплення одного словотвірного іменникового типу з суфіксом -иц-е на два рівні за своїм лексико-словотвірним функціонуванням підтипи (різновиди)», унаслідок чого відбувається одночасно «усамостійнення суфікса -иц-е (одн.) і суфікса -иц-а (мн.)» [4, с. 333].

Висновки і перспективи. Мікротопоніми Самбірського циркулу на зламі XVIII–XIX ст. утворювалися від антропонімів, рідше – від топонімів додаванням таких суфіксів: *-івк-а* (**Otrębowka**), *-к-а* (**Martiaczka**), *-их-а* (**Zyhawczycha**), *-щин-а* (**Wacławszczyzna**), *-иц-я* (**Hryndycia**), *-ець* (**Małymiec**), *-ств-о* (**Oszczypkiewstwo**), *-иск-о/-иц-е/-иц-а* (**Szubieniczysko**, **Łechowiszcze**, **Ilnisz-**

cza). Суфікс *-их-а* утворив лише один мікротопонім. Найпродуктивнішим виявився суфікс *-івк-а*. Афікси *-івщин-а*, *-івств-о* – наслідки перерозкладу.

Перспективу дослідження вбачаємо у можливості зіставного аналізу мікротопонімів, зафіксованої у Йосифінській (1785–1788) та Францисканській (1819–1820) метриках, із власними назвами, зібраними на сучасному етапі.

Список літератури:

1. Білінська Л. Деривати морфологічного способу в мікротопонімії Покуття. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. № 11. С. 28–36.
2. Бучко Д. Г. Основні принципи і способи номінації поселень у Галицькій землі (за даними реєстру поселень з 1670 р.). *Українська мова*. 2009. № 4. С. 41–51.
3. Гулик О. І. Мікротопонімія Північної Львівщини (дериваційний тип на *-івк-а*). *Студії з ономастики та етимології* / редкол.: В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. ; Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Довіра, 2009. С. 22–29.
4. Ковалик І. І. Українські топоніми з суфіксами *-ищ-е*, *-нищ-е*, *-лиц-е*, *-бищ-е*, *-овищ-е*, *-ис(ь)к-о*, *-овис(ь)к-о* на загальнослов'янському фоні / Ковалик І. І. *Питання українського і слов'янського мовознавства* : вибрані пр. / упоряд. З. Терлак. Львів : Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2008. Ч. II. С. 328–335.
5. Лісняк Н. Суфіксальна деривація мікротопонімів Західного Поділля. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Вип. XV–XVIII. Івано-Франківськ, 2007. С. 430–434.
6. Лужецька О. Б. Суфіксальні деривати у мікротопонімії Бережанщини і Підгаєччини у межах простої структури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2012. Вип. 26. С. 173–175.
7. Мосур О. С. Мікротопоніми Самбірського циркулу на *-иск-о*, *-ищ-е*. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. 2016. Вип. I (25). С. 65–72.
8. Мосур О. С. Мікротопоніми Самбірського циркулу на *-івк(а)* кінця XVIII – початку XIX ст. *Записки з ономастики* : зб. наук. пр. Одеса : «Астропринт», 2017. Вип. 20. С. 185–199.
9. Мосур О. С. Мікротопоніми Самбірського циркулу на *-ств(о)* кінця XVIII – початку XIX ст. *Серце чисте, думка чесна...* : зб. наук. пр. і матеріалів на пошану Ірини Ощипко. Львів, 2018. С. 527–539.
10. Мосур О. С. Мікротопоніми Самбірського циркулу на *-щин(а)*. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2015. № 1152. Вип. 72. С. 75–79.
11. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х томах. Л., 2007. Т. 1: А М. 720 с.; Т. 2: Н–Я. 721–1438 с.
12. Сегін Л. В., Коверга А. С. Структурно-словотвірні особливості мікротопонімів міста Слов'янська. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. № 13, 2020. С. 160–164.
13. Трійняк І. І. Словник українських імен / відповідальний редактор І. М. Железняк ; Національна академія наук України, Інститут української мови. Київ : Довіра, 2005. 508, [1] с.
14. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. XLVII. 701 с.
15. Чучка П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.
16. Safarewiczowa H. Nazwy miejscowe typu Mroczkowizna, Klimontowszczyzna. Wrocław : Zakład im. Ossolińskich, 1956. 352 s.

Архівні джерела

ЙМ – Йосифінська метрика // ЦДІАЛ. Ф. 19. Оп. XIV.
ФМ – Францисканська метрика // ЦДІАЛ. Ф. 20. Оп. XIV.

Список скорочень

ЙМ – Йосифінська (1785–1788) метрика зв – зворот аркуша
ФМ – Францисканська (1819–1820) метрика пол. – польське
СЦ – Самбірський циркул укр. – українське

Назви географічних об'єктів

? – у метриці не вказано тип об'єкта	М. – місце
Г. – гора	Н. – нива
Гор. – город	П. – поле
Дв. – двір	Пас-ща – пасовища
Л. – ліс	Пот. – потік
Лук. – лука	Пуст. – пустка

Назви населених пунктів

<i>Бач</i> – Бачина Старосамбірського	<i>НовГост</i> – Новосілки Гостинні (тепер Ново-сілки-Гостинні) Самбірського
<i>Бук</i> – Буковець (тепер Вukowiec в Польщі, в гміні Літовищі Бещадського повіту Підкарпатського воєводства)	<i>Поп</i> – Попелі Дрогобицького
<i>ВисВиж</i> – Висоцько Вижнє, Висіцьки Вижні (тепер Верхнє Висоцьке) Турківського	<i>Поч</i> – Почаєвичі Дрогобицького
<i>Гош</i> – Гошани (тепер Градівка) Городоцького	<i>Присл</i> – Присліп Турківського
<i>Іс</i> – Ісаї Турківського	<i>Рад</i> – Радич Турківського
<i>КульчШл</i> – Кульчичі Шляхетські (тепер Кульчиці) Самбірського	<i>Рак</i> – Ракова Старосамбірського
<i>Лан</i> – Лановичі Самбірського	<i>Рос</i> – Росохач Сколівського
<i>Лют</i> – Лютовиська Старосамбірського	<i>Свидн</i> – Свидник Турківського
<i>Мита</i> – Мита Сколівського	<i>Смільн</i> – Смільна Дрогобицького
<i>Модр</i> – Модрич (тепер Модричі) Дрогобицького	<i>Стрїлки</i> – Стрїлки Старосамбірського
<i>Нед</i> – Недільна Старосамбірського	<i>Тур'є</i> – Тур'є Старосамбірського
	<i>УзЗпл</i> – Угерці Заплатинські (тепер Нагірне) Самбірського
	<i>Шол</i> – Шоломиничі Городоцького

Mosur O. S. SUFFIXAL WAY OF CREATION OF HISTORICAL MICROTOPYNYMY (ON THE BASIS OF NAMES OF THE SAMBIRSKYY CYRKUL)

The article analyzes simple microtoponyms of the Sambirskyy cyrkul, formed by suffixation and fixed in written sources – Josyphinska (1785–1788) and Francyscanska (1819–1820) metrics. The Sambirskyy cyrkul is a historical administrative-territorial unit of Galicia, which united 412 settlements (according to the modern division, this is a significant part of the modern Lviv region and 5 settlements on the territory of Poland). Metrics are land cadastres compiled during the reigns of Joseph II and Francis I. The documents contain an economic assessment of the lands of the Austro-Hungarian possessions of that time, but occasionally on the pages of these books linguistic facts are recorded – the names of small geographical objects, or microtoponyms. According to the structure, proper names of micro-objects are divided into simple, complex and compound. Simple onyms are the result of lexical-semantic, affixal, morphological-syntactic methods of creation and lexicalization of noun-prepositional word forms. Affixal derivatives of the Sambirskyy cyrkul are proper names formed by suffixation and prefix-suffix methods. Suffixal derivatives of the late 18th – early 19th centuries were formed by adding the suffixes -ivk-a, -k-a, -ykh-a, -shchyn-a, -ets', -yts'-a, -stv-o, -ysk-o, -yshch-e to the creative base. The creative bases of such microtoponyms were anthroponyms (proto-surnames, names) and oykonoms. Quantitatively, anthroponymic formations prevail. Deoyconymous derivatives occur less often. The largest number of names was formed by adding the suffixes -ivk-a, -shchyn-a, -ets', the smallest – by adding the suffix -ykh-a (only one microtoponym). Word-forming suffixes, forming new onyms, performed several functions: possessive, relative, diminutive and substantive. Affixes were attached directly to the creative base or through the possessive suffix -iv (-ivshchyn-a, -ivstv-o).

Key words: historical microtoponym, Sambirskyy cyrkul, metric, suffix.

Пітель В. М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СЕНСОРНІ ОЗНАКИ ЯК ОСНОВА МЕТАФОРНИХ ПЕРЕНЕСЕНЬ У СЕМАНТЕМАХ НАЗВ ЧАСТИН ТІЛА

У статті проаналізовано базовані на сенсорних ознаках дериваційні моделі метафорних перенесень у семантемах непохідних назв частин тіла.

Метафора як один із видів полісемії полягає в перенесенні найменувань на основі подібності реалій світу. Вона представлена певними типами зазвичай повторюваних смислових зв'язків, на основі яких можна вивести узагальнені моделі відношень ЛСВ у семантичній структурі полісемантів. У семантемах непохідних назв частин тіла виявлено 141 тематичну модель, за якою вторинна номінація здійснюється на базі сенсорних ознак. У досліджуваній групі слів метафорні перенесення зазвичай поєднують кілька ознак (комбінація сенсорних ознак або сенсорних та інших видів ознак).

Дві тематичні моделі – частина тіла → частина пристрою (споруди), схожа на неї (за низкою ознак); частина тіла → частина рослини, схожа на неї (за низкою ознак) – відзначаються з-поміж інших найвищою продуктивністю. Однак із 39 тематичних моделей 22 характеризуються тим, що за ними утворено всього по одному ЛСВ (частина тіла → матеріал, схожий на неї за розташуванням, тактильними властивостями та функцією; частина тіла → продукт харчування, схожий на неї за формою; посудина → засіб пересування, схожий на неї за формою та ін.). Регулярність окремих метафорних моделей свідчить про повторюваність встановлюваних у свідомості людей зв'язків між семемами полісемантів, які належать до тематичної сфери «назви частин тіла», а це вкотре доводить системність лексики.

Проведений аналіз мовного матеріалу показує, що в досліджуваній групі полісемантів серед сенсорних ознак, які лягли в основу метафорних перенесень, домінують такі: загальний зовнішній вигляд, форма (по 20 моделей). У семи дериваційних моделях присутня ознака розташування, у шести – тактильні властивості, по одному випадку припадає на ознаки розмір і слухове сприйняття. Не зафіксовано полісемію, пов'язану зі слуховим, смаковим та нюховим сприйняттям. Отже, найчастіше метафорні перенесення найменувань у словах на позначення частин тіла здійснюються за ознаками, що базуються на візуальному сприйнятті світу.

Ключові слова: соматизм, метафорні перенесення, сенсорні ознаки перенесень найменувань, полісемія, сема, семема, семантема.

Постановка проблеми. Різномасштабне вивчення системності лексики започатковане ще в ХІХ ст., однак і сьогодні не втрачає своєї актуальності. Поглибленого дослідження потребує низка проблем, пов'язаних зі встановленням семантичної основи внутрішньослівних перенесень найменувань у межах різних тематичних груп, визначенням рівня продуктивності дериваційних моделей таких перенесень тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як один із найархаїчніших пластів лексики, соматизми вивчалися з позиції полісемії (З. Богус, М. Скаб), діалектології (Н. Дяченко, Т. Бердникова), фразеології (Ф. Вакк, І. Валуєва, А. Дорожівська), порівняльного мовознавства (Г. Кривенко), історії мови (В. Німчук, В. Ткаченко), етнокультурології (А. Дорожівська, З. Шостюк,

Л. Савченко), лінгводидактики (Н. Яніцька) тощо [1; 2; 4; 6; 7]. **Мета** нашої розвідки – виявити й описати базовані на сенсорних ознаках дериваційні моделі метафорних перенесень у семантемах непохідних назв частин тіла (аналіз непохідних слів зумовлений відсутністю в їх семантичній структурі семем, утворених внаслідок міжслівної деривації). Дослідження виконано на матеріалі «Великого тлумачного словника сучасної української мови» [3] (121 семантема; 141 семема, яка виникла внаслідок метафорного перенесення на базі сенсорних ознак).

Виклад основного матеріалу. Метафора як тип полісемії полягає у вторинній номінації на основі подібності реалій світу. Узагальнено метафорні перенесення здійснюються за такими напрямками: **1) схожість за ознаками, що**

сприймаються органами відчуття (сенсорні ознаки): а) *зорове сприйняття*: форма; колір (блиск, перелив барв і т. ін.); розташування; кількісна ознака; розмір; загальний зовнішній вигляд (грунтується на сукупності кількох візуальних ознак, за якими порівнюються об'єкти світу); б) *слухове сприйняття*; в) *тактильне сприйняття*; г) *смакове сприйняття*; г) *нюхове сприйняття*; 2) схожість емоційного сприйняття; 3) схожість ознак, що сприймаються комплексно (емпірично й раціонально): а) *часова ознака*; б) *інтенсивність прояву якості чи дії*; в) *спосіб дії*; г) *функція*; г) *фізіолого-психологічні враження від сприйняття* (синестетичні переноси, які передбачають перехід від одного типу відчуття до іншого; перехід зі сфери чуттєвого сприйняття до психологічного осмислення й оцінки (зорові, смакові, тактильні та ін. відчуття і психологічна чи емоційна характеристика цих якостей в іншому предметі, явищі, дії тощо) [5, с. 105-107].

Аналіз метафорних відношень у семантичній структурі непохідних соматизмів засвідчує домінування саме сенсорних ознак як основи появи цього виду класифікаційних зв'язків (78%).

Зафіксовано 39 тематичних моделей, які базуються на ознаках, пов'язаних зі сприйняттям світу за допомогою органів відчуття (моделі розташовуємо в порядку спадання їх продуктивності). Виявлено низку випадків, коли метафорні переноси поєднують кілька ознак (комбінація сенсорних ознак або сенсорних та інших видів ознак).

1. Найвищу продуктивність (21,4%) має тематична модель *частина тіла* → *частина пристрою (споруди)*, *схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом* (луска 1 → 3, ніс 1 → 3, плече 1 → 3, плече 1 → 4, плече 1 → 6, тулуб 1 → 2, хвіст 1 → 12, хребет 2 → 5, чоло 1 → 2); *формою* (крило 1 → 6, лапа 1 → 4, лапа 1 → 5, перо 1 → 6, шия 1 → 2, дзьоб (дзюб) (в останньому слові за цією моделлю утворено відтінок значення); *загальним зовнішнім виглядом та функцією* (крило 1 → 3, крило 1 → 5, луска 1 → 3, ребро 1 → 2, черево 1 → 2); *розташуванням* (крило 1 → 8, лице 1 → 3, нутро 1 → 2); *формою та функцією* (нога 1 → 2, хобот 1 → 2); *загальним зовнішнім виглядом і способом дії* (крило 1 → 4); *формою та способом дії* (крило 1 → 7); *загальним зовнішнім виглядом, тактильними властивостями та способом дії* (жало 1 → 5); *загальним зовнішнім виглядом, функцією та способом дії* (щелепа 1 → 3); *слуховим сприйняттям та способом дії* (язик 1 → 6).

Зазначена тематична модель продуктивно реалізується в семантичній структурі слів **плече, крило, луска, лапа**. Так, за нею утворено три семіми полісеманта **плече**: 1 *частина тулуба від шиї до руки* 3 *частина предмета, розташована під кутом до основної частини*; 4 *частина важеля від точки опори до точки прикладання сили*; 6 *частина сокири* [3, с. 796] (перенесення базується на схожості загального зовнішнього вигляду частини тіла й частин предметів, актуалізуються семи *'опукла форма', 'розташування під кутом'* тощо).

2. Деяко меншою продуктивністю (14,3%) відзначається модель *частина тіла* → *частина рослини, схожа на неї за: формою* (вуса (вуси) 1 → 3, коліно 1 → 4, лапа 1 → 2, перо 1 → 5, піхва 1 → 2, трахеї 1 → 2, трахея 1 → 2, хвіст 1 → 2, чуб 1 → 3); *загальним зовнішнім виглядом і функцією* (епідерміс 1 → 2, епітелій 1 → 2, луска 1 → 2, паренхіма 1 → 2, пасока 1 → 2, судина 1 → 2, шкіра 1 → 4, шкура 1 → 5); *загальним зовнішнім виглядом* (волос 2 → 4); *загальним зовнішнім виглядом і тактильними властивостями* (пух 1 → 3); *розташуванням і тактильними властивостями* (кістка 1 → 4).

Наприклад: **епідерміс** 1 *зовнішній шар шкіри у тварини і людини, що складається з багат шарового плоского епітелію* → 2 *покривна тканина листків, стебел, частин квітки та інших органів рослин; шкірка* [3, с. 265]. Спостерігаємо актуалізацію сем *'гладкий', 'верхній', 'поверхня', 'захисний', 'захищати' та ін.*, унаслідок чого відбувається перенесення найменування з частини тіла на частину рослини за ознаками *загальний зовнішній вигляд і функція*.

3. Наступна модель (9,2%) теж виявляє низку сенсорних ознак, на базі яких розвивається полісемія – *частина тіла* → *інша частина тіла, схожа на неї за: формою* (альвеоли 1 → 2, жила¹ 1 → 2, плесно (плюсно) 1 → 2, щиколотка (щиколодка) 1 → 2); *загальним зовнішнім виглядом і функцією* (кишка 1 → 2, мозок 1 → 5, трахеї 1 → 3); *загальним зовнішнім виглядом* (ікло 1 → 2, мозоль (мозоля) 1 → 3); *тактильними властивостями* (ріг 1 → 2, сало 1 → 5); *тактильними властивостями і функцією* (плазма 1 → 2).

Так, актуалізація сем *'твердий', 'цільний'* сприяла розвитку полісемії слова **ріг** на основі ознаки *тактильні властивості*: 1 *на голові деяких ссавців – твердий кістковий нарост, що звужується до кінця* → 2 *роговий покрив* [3, с. 1033].

4. Дев'ять ЛСВ (6,4%) у семантемах непохідних соматизмів утворено за моделлю *частина тіла* → *пристрій (виріб) схожий на неї за: формою та функцією* (вухо (ухо) 1 → 4, жила¹ 1 → 4, кишка 1 → 4, кіготь 1 → 2); *загальним зовнішнім виглядом і функцією* (лапа 1 → 3, ласт 1 → 2, щелепа 1 → 2); *формою* (копито 1 → 2, перо 1 → 2).

Наприклад: *кіготь* *Г'гостре загнуте рогове утворення на кінцях пальців багатьох птахів і тварин; пазур'* → 2 *'залізний серпоподібний пристрій, що прикріплюється до взуття для вилізання на стовп або дерево; кішка'* [3, с. 428]. Ознаки *'загострена форма', 'загнута форма', 'засіб пересування', 'засіб кріплення'* є визначальними для утворення похідного значення.

5. Кілька сенсорних ознак реалізуються в моделі (5,1%) *частина тіла* → *речовина, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом* (плазма 1 → 3, пульпа 1 → 2, сало 1 → 7, слиз (слизь); в останньому слові фіксуємо відтінок значення, пов'язаний із цією моделлю); *формою* (дендрит 1 → 2, жила 1 → 2); *тактильними властивостями* (сало 1 → 6); *загальним зовнішнім виглядом і функцією* (пігмент 1 → 2).

У семантичній структурі полісеманта *сало* описувана модель виявилася продуктивною. Так, за нею утворено два похідні значення: *Г'жирове відкладення у тілі живого організму; жир'* → 6 *'мінеральне або рослинне мастило'; 7 'тонкий шар криги або невеликі крижинки на поверхні води перед льодоставом'* [3, с. 1096] (для появи 6 ЛСВ актуальними є видосеми *'жирний', 'слизький'* тощо, а 7 – *'білий', 'пласт', 'нагромадження'* та ін.).

6. *Частина тіла тварини* → *частина тіла іншої тварини, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом, функцією і способом дії* (губа 1 → 2, жало 1 → 2, жало 1 → 3, крило 1 → 2, перо 1 → 4); *загальним зовнішнім виглядом* (воло 1 → 4, пух 1 → 2).

Ця модель теж складає 5,1% від загальної кількості метафорних переносів, пов'язаних із сенсорними ознаками, і продуктивно реалізується в семантемі слова *жало*: *Г'гостра частина органа захисту або нападу деяких комах, якою вони жалять'* → 2 *'хоботок деяких комах (комара, овода і т. ін.), яким вони колють і всмокчують кров'; 3 'роздвоєний на кінчику язик змії, яким вона, як помилково вважається, жалить'* [3, с. 272]. Наведені похідні значення базуються на актуалізації сем *'гостра форма', 'подовгаста форма', 'розташований у передній частині*

голові', 'захист', 'напад', 'жалить', 'проколює' тощо. Як бачимо, поява третього ЛСВ зумовлена не тільки зовнішньою схожістю частини органа деяких комах і язика змії, а й помилковим уявленням людей про те, яку функцію виконує цей язик плазуна.

7. Наступна дериваційна модель теж відзначається певною продуктивністю (5,1%) – *частина тіла людини* → *частина тіла тварини, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом* (волос 2 → 3, вуса (вуси) 1 → 2, крижі 1 → 2, палець 1 → 2, плече 1 → 2, чуб 1 → 2); *загальним зовнішнім виглядом і емоційним враженням від сприйняття* (патли 1 → 2).

Наприклад: *патли* *Г'довгі, густі, скуйовджені пасма людського волосся; кудли'* → 2 *'довга, густа, кудлата шерсть тварин'* [3, с. 710]. Перше і друге значення цього соматизма характеризується негативною конотацією, спостерігаємо актуалізацію сем *'довгий', 'густиий', 'кудлатий', 'скуйовджений', 'неохайний', 'неприємний'* тощо.

8. Дериваційна модель *частина тіла* → *смуга поверхні, схожа на неї за формою* (4,1%) виявляється в семантичній структурі таких соматизмів: *пасмо* 1 → 2, *ребро* 1 → 3, *ріг* 1 → 4, *ріг* 1 → 5, *ріг* 1 → 6.

Фіксуємо утворення за цією моделлю трьох похідних значень у семантичній структурі полісеманта *ріг*: *Г'на голові деяких ссавців – твердий кістковий нарост, що звужується до кінця'* → 4 *'місце, де перетинаються дві вулиці або де вулиця повертає вбік'; 5 'місце, де сходяться дві зовнішні сторони якогось предмета'; 6 'частина суходолу, яка гострим кутом врізається у водний простір (море, озеро, річку і т. ін.)'* [3, с. 525, 1033].

9. *Частина тіла тварини* → *людська частина тіла, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом і емоційним враженням від сприйняття* (воло 1 → 2, морда 1 → 2, рило 1 → 2); *загальним зовнішнім виглядом* (шкура 1 → 3).

Похідні значення, які утворені за цією моделлю (2,1%) за ознакою *загальний зовнішній вигляд і емоційне враження від сприйняття*, характеризуються негативною конотацією, а в словах *морда* і *рило* вони мають позначку *'вульгарне'* й можуть уживатися як лайливе слово: *морда* *Г'передня частина голови тварини'* → 2 *'про обличчя'* [3, с. 540]; *рило* *Г'видовжена вперед передня частина голови деяких тварин'* → 2 *'обличчя людини'* [3, с. 1030]; *воло* *Г'розширена частина стравоходу багатьох птахів, де тимчасово перебуває та попередньо перетравлюється їжа'* → 2 *'ожиріле підборіддя (в людини)'* [3, с. 155 – 156]. Метафорні

перенесення зумовлені насамперед актуалізацією сем 'бридкий', 'неприємний', 'негарний' тощо.

10. **Частина тіла** → **географічний об'єкт, схожий на неї за формою та розташуванням** (грива 1 → 2, хребет 1 → 4); **формою** (пасмо 1 → 3).

Наведена дериваційна модель реалізовується в семантемах трьох слів (2,1%). Наприклад: **хребет** *І*'осьовий скелет хребетних тварин і людини, який складається з окремих хребців, сполучених між собою міжхребцевими хрящами, суглобами і зв'язками' → 4 'ряд гір, розташованих в одному напрямі; гірське пасмо' [3, с. 1352].

11. **Частина тіла** → **новоутворення, схоже на неї за загальним зовнішнім виглядом** (2,1%; воло 1 → 3, волос 1 → 5, міхур 1 → 2): **воло** *І*'розширена частина стравоходу багатьох птахів, де тимчасово перебуває та попередньо перетравлюється їжа' → 3 'пухлина щитовидної залози за базедової хвороби' [3, с. 155 – 156].

12. **Частина тіла** → **частина чогось, схожа на неї за розташуванням** (2,1%; утроба 1 → 4, хвіст 1 → 3, хребет 1 → 3): **хвіст** *І*'придаток на задній частині тіла тварини, що являє собою продовження хребта від крижової кістки' → 3 'кінцева, крайня частина чого-небудь; кінчик' [3, с. 1341].

За наступними п'ятьма дериваційними моделями утворено по дві семанти в семантемах неподібних назв частин тіла (кожна модель складає по 1,1%):

13. **Частина тіла** → **частина географічного об'єкта, схожа на неї за формою та розташуванням** (стопа¹ 1 → 3, тім'я 1 → 2): **стопа¹** *І*'кінцева нижня частина ноги людини та задньої кінцівки деяких наземних хребетних тварин' → 3 'нижня частина гори' [3, с. 1199].

14. **Частина тіла** → **комунікаційний шлях, схожий на неї за формою і функцією** (артерія 1 → 2, плече 1 → 5): **артерія** *І*'кровоносна судина, що розносить кров від серця по всіх частинах тіла' → 2 'важливий комунікаційний шлях, напр.: залізнична лінія, канал, головна вулиця і т. ін.' [3, с. 24].

15. **Частина тіла** → **тварина, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом** (волос 1 → 6, серце 1 → 7): **волос** *І*'ниткоподібний роговий утвір, що росте на шкірі людини і тварини' → 6 'тонкий, як волосинка, водний черв'як' [3, с. 156].

16. **Частина тіла** → **смуга рослин, схожа на неї за формою** (борода 1 → 3, грива 1 → 3): **грива** *І*'довге волосся на шиї та хребті деяких тварин' → 3 'смуга трави, хлібних рослин, що залишається нескошеною' [3, с. 197].

17. **Частина тіла** → **частина посудини, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом** (горло 1 → 2, плече 1 → 7): **горло** *І*'передня частина шиї, всередині якої знаходиться початок стравоходу і дихальних шляхів' → 2 'верхня звукова частина посуду' [3, с. 192].

Наведені нижче дериваційні моделі відзначаються найнижчою продуктивністю (0,7% кожна; утворено по одному ЛСВ).

18. **Частина тіла людини або тварини** → **частина тіла іншої тварини (ознаки – загальний зовнішній вигляд і спосіб дії): губа¹** *І*'кожна з двох шкірно-м'язових рухомих складок, що утворюють край рота у людей і тварин' → 2 'кінці кліщів, лещат і т. ін., що служать для захоплення, стискування і т. ін. предметів' [3, с. 200].

19. **Частина тіла** → **оздоба, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом: луска** *І*'шкірні утвори (тверді, щільно припасовані одна до одної пластинки) у багатьох хребетних тварин, що виконують захисну функцію' → 4 'блискітки' [3, с. 497].

20. **Частина тіла** → **частина яйця, огірка, схожа на неї за формою: гузка** *І*'хвостова частина тулуба птаха; зад' → 2 'тупий кінець яйця, огірка' [3, с. 201].

21. **Частина тіла** → **продукт харчування, схожий на неї за формою: голова** *І*'частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи' → 9 'продукт харчування у вигляді кулі, конуса і т. ін.' [3, с. 188].

22. **Частина тіла** → **людина, схожа на неї за розміром: мізинець** *І*'п'ятий, найкоротший палець на руці або нозі' → 2 'найменша дитина в сім'ї' [3, с. 528].

23. **Частина тіла** → **посудина, схожа на неї за формою і функцією: судина** *І*'трубчастий еластичний орган у тілі людини й тварини, по якому рухається кров або лімфа' → 3 'посудина для їжі й зберігання харчових продуктів' [3, с. 1213].

24. **Частина тіла** → **скульптурне зображення, схоже на неї за загальним зовнішнім виглядом: бюст** *І*'верхня частина людського тіла до пояса' → 2 'скульптурне зображення людини до пояса' [3, с. 70].

25. **Частина тіла** → **виступ, схожий на неї за формою і тактильними властивостями: зуб** *І*'кістковий утвір у роті людини та багатьох хребетних тварин, призначений для схоплення, кусання й подрібнення їжі, а також для захисту' → 2 'гострий виступ на чому-небудь (знарядді, машині і т. ін.)' [3, с. 388].

26. **Частина тіла** → **матеріал, схожий на неї за розташуванням, тактильними властивостями та функцією: шкаралупа** I 'тверде, цупке природне покриття (яйця, плоду тощо)' → 3 'твердий покрив на поверхні якого-небудь предмета, матеріалу і т. ін.' [3, с. 1398].

27. **Частина тіла** → **порожнини, схожі на неї за загальним зовнішнім виглядом: пори** I 'найдрібніші отвори потових залоз у шкірі людини або тварини' → 2 'порожнини між часточками якої-небудь речовини, матеріалу тощо' [3, с. 880].

28. **Частина тіла** → **смуга поверхні, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом і способом дії: хвіст** I 'придає на задній частині тіла тварини, що являє собою продовження хребта від крижової кістки' → 6 'довга звивиста смуга (диму, пилу і т. ін.), що рухається перев. в повітрі; димний, тиловий і т. ін. слід, що його лишає за собою рухомий предмет' [3, с. 1341].

29. **Частина тіла** → **сукупність чогось, схожа на неї за формою та способом дії: хвіст** I 'придає на задній частині тіла тварини, що являє собою продовження хребта від крижової кістки' → 8 'ряд людей або предметів, що рухаються один за одним або групою за кимсь, чимсь; потік, валка' [3, с. 1341].

30. **Частина тіла** → **сукупність ниток, прядива, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом: пасмо** I 'пучок волосся, часом довгого, переплутаного або кошлатого' → 4 'певна кількість ниток, прядива' [3, с. 709].

31. **Частина тіла** → **паперова маса, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом: фібра** I 'жилка, нерв, волокно живої тканини' → 3 'хімічно оброблена та спресована паперова маса, що використовується як ізоляційний матеріал і як замітник шкіри' [3, с. 1320].

32. **Частина тіла** → **частина чогось, схожа на неї за формою та функцією: п'ята** I 'задня частина ступні' → 2 'опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь' [3, с. 1008].

33. **Частина тіла** → **складки одягу, схожі на неї за формою: вуса (вуси)** I 'волосся, яке росте над верхньою губою в чоловіків' → 4 'зборки ззаду від талії вниз у верхньому одязі (кожушкові, свиті, корсетці)' [3, с. 167].

34. **Частина тіла** → **частина бойового порядку, схожа на неї за розташуванням: крило** I 'літальний орган птахів, комах та деяких ссавців (напр., кажанів)' → 9 'бокова частина бойового порядку; фланг' [3, с. 465].

35. **Частина тіла** → **геометрична фігура, схожа на неї за формою: клітина** I 'найпростіша

одиниця будови організму, яка складається з протоплазми, ядра та оболонки' → 3 'чотирикутник на поверхні чого-небудь, утворений перехресними лініями; кратка (у I знач.)' [3, с. 434].

36. **Частина тіла** → **приміщення, схоже на неї за загальним зовнішнім виглядом: клітина** I 'найпростіша одиниця будови організму, яка складається з протоплазми, ядра та оболонки' → 2 'закрите приміщення для птахів, тварин і т. ін. із стінками з металевих або дерев'яних прутів' [3, с. 434].

Наступні три моделі характерні для другого й третього дериваційних кроків.

37. **Посудина** → **засіб пересування, схожий на неї за формою: судина** 3 'посудина для їжі й зберігання харчових продуктів' → 4 'судно' [3, с. 1213].

38. **Страва** → **людина, схожа на неї за формою та емоційним враженням від сприйняття: кендюх** 2 'начинений м'ясом і приготовлений як страва шлунок тварини; сальцесон' → 3 'про вайлувату людину' [3, с. 424].

39. **Матеріал** → **інший матеріал, схожий на нього за загальним зовнішнім виглядом і функцією: шкіра** 2 'матеріал, одержаний шляхом хімічної й механічної обробки шкіри убитої тварини' → 3 'матеріал, що ним замінюють вичищену шкіру' [3, с. 1398].

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз мовного матеріалу показує, що значна кількість аналізованих дериваційних моделей характеризується певною продуктивністю, що засвідчує регулярність встановлюваних у свідомості людей зв'язків між реаліями світу, і ці зв'язки фіксуються в мові шляхом появи вторинної номінації. Серед сенсорних ознак, які лягли в основу метафорних перенесень у семантиках непохідних соматизмів, домінують такі: **загальний зовнішній вигляд, форма** (по 20 моделей). У семи моделях присутня ознака **розташування**, у шести – **тактильні властивості**, по одному випадку припадає на ознаки **розмір** і **слухове сприйняття**. Натомість не зафіксовано полісемію, пов'язану зі слуховим, смаковим та нюховим сприйняттям. Як бачимо, найчастіше метафорні перенесення найменувань у досліджуваній групі слів здійснюються за ознаками, пов'язаними з візуальним сприйняттям світу.

Перспектива подальших досліджень полягає в комплексному вивченні внутрішльослівних дериваційних зв'язків як у межах групи лексем на позначення частин тіла, так і в інших тематичних групах.

Список літератури:

1. Дорожівська А. До питання про етнокультурну специфіку англійських фразеологізмів з соматичним компонентом (на матеріалі лексикографічних джерел). *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали конференції МЦНД. Харків, 2020. С. 43–45.
2. Валуєва І. В. Порівняльне дослідження фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у парадигматиці та синтагматиці (на матеріалі текстів ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 1996. 15 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
4. Кривенко Г. Л. Соматичні одиниці в англійській та українській мовах : семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 16 с.
5. Пітель В. М. Типологія епідигматичних відношень полісемічних флороназв і їх похідних у лексиці сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2005. 317 с.
6. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
7. Шостюк З. В. Роль соматичної лексики в пізнанні мовної картини світу (на прикладі творчості Дмитра Павличка). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. 81–83.

Pitel' V. M. SENSORY FEATURES AS THE BASIS OF METAPHORICAL TRANSFERS IN THE SEMANTICS OF THE NAMES OF BODY PARTS

The article analyzes derivational models of metaphorical transfers based on sensory features in the semantemes of non-derivative names of body parts.

Metaphor as a type of polysemy consists in the transferring of name senses based on the similarity of the world realia. It is represented by certain types of mostly repeated semantic relations, based on which the general models of relations of lexical-semantic variants in the semantic structure of polysemants are derived. In the semantemes of non-derivative somatisms, 141 thematic models are identified where the name transfers are carried according to sensory features. In the studied group of words, metaphorical transfers usually combine several features (a combination of sensory features or sensory and other types of features).

*The two thematic models – **part of the body** → **part of the device (building) similar to it (by a number of features)**, **part of the body** → **part of the plant, similar to it (by a number of features)** – are marked by the highest performance among others. However, 22 out of 39 thematic models are characterized by the only one lexical-semantic variant formed according to them (**part of the body** → **material similar to it in location, tactile properties and function**; **part of the body** → **food product similar to it in shape**; **vessel** → **means of transportation similar to it in form**, etc.). The regularity of certain metaphorical models testifies to the recurrence of connections established in people's minds between the sememes of polysemants that belong to the thematic sphere of "names of body parts", and again proves the systematicity of the vocabulary.*

*The held analysis of the language material shows that in the studied group of polysemants, the dominant sensory features that formed the basis of metaphorical transfers are the following: **general appearance and shape** (20 models per each). In seven derivational models, there is a feature of **location**, in six – **tactile properties**, and in one – **size and auditory perception** (one case per each feature). The name senses transfers related to auditory, gustatory, and olfactory perception are not recorded. Therefore, the most often metaphorical transfers of name senses in words that denote parts of the body are carried according to features related to the visual perception of the world.*

Key words: somatism, metaphorical transfers, sensory features of name senses transfers, polysemy, seme, sememe, semanteme.

Римар Н. Ю.

Білоцерківський національний аграрний університет

ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДИНИЦЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ВОДА» В ПОЕТИЧНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стаття присвячена дослідженню мовних одиниць лексико-семантичного поля «вода» в поетичних текстах Лесі Українки. Відзначено актуальність заявленої лінгвопоетичної проблеми, зокрема в контексті вияву традиційних та індивідуально-авторських семантичних зв'язків між аналізованими лексемами. Аргументовано думку про те, що виражальні можливості художнього мовлення поетеси, які демонструють відмінності між суб'єктивним, індивідуально-авторським й узуальним у моделях слововживання, збагачуються завдяки використанню одиниць лексико-семантичного поля, пов'язаного з архетипами стихії води. Фактичний мовний матеріал дібрано способом суцільного обстеження поетичних текстів, уміщених у збірках «Поезії. Поєми» та «Нехай мої струни лунають...». Описано функційний потенціал лексем-репрезентантів ядерної та периферійної зон аналізованого лексико-семантичного поля, їхнє вербальне вираження та смислове навантаження. Установлено, що поряд із центральним елементом **вода** продуктивністю відзначаються конкретизатори-апелятиви **море** та **ріка**, що формують власні поетичні концепти з багатоплановістю образних ускладнень. Менш вживаними є лексеми **океан**, **затока**, **лиман**, **потік**, **водограй**, які репрезентують індивідуальний авторський підхід у конструюванні художньої дійсності. Активно в периферійній зоні лексико-семантичного поля функціують метеоназви **дощ** та **сніг**, рідше трапляється вербалізатор **роса**. Зазначено, що різноманітних смислових відтінків здатні набувати периферійні одиниці аналізованого лексико-семантичного поля – національні та іноземні гідроніми. На конкретних прикладах простежено специфіку семантичних модифікацій образів лексико-семантичного поля «вода» у відтворенні складного філософського світовідчуття мисткині. Доведено, що одна й та ж водна лексема в різних контекстуальних умовах може супроводжуватися різними семами, які зумовлюють неповторність поетичної особистості, її світосприйняття, хоча одночасно проєктуються на традиційні значення 'першопочаток', 'вічність', 'уселенський рух', 'людське життя', 'джерело наснаги' та ін.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, Леся Українка, поетична мовотворчість, ядерні лексеми, периферійні лексеми, водні об'єкти, сема.

Постановка наукової проблеми. Вивчення процесів мовного розвитку, зокрема в аспектах вияву художніх потенцій мови, є актуальною лінгвістичною проблемою, тому що в цілому стосується мови не лише як вияву духовної культури народу, а й її виражальних можливостей у відтворенні художньої дійсності. Аналіз мовознавчих студій останніх років, присвячених розробленню теоретичних питань лексичної семантики, зокрема лексико-семантичного поля (ЛСП), свідчить про постійний інтерес дослідників до принципів об'єднання лексем у різні лексико-семантичні структури. Вагомий акцент зроблено на дослідженні специфічних рис ЛСП у поетичній традиції літературної мови, які узагальнюють та інтерпретують «національний код» й одночасно репрезентують індивідуальний авторський підхід у конструюванні художньої дійсності. Письмен-

ник втілює свої думки та ідеї в конкретно-чуттєві образи найрізноманітніших явищ навколишнього світу й відтворює словесними формами їхнє зорове та слухове сприйняття людиною.

Представити мову як взаємодієву систему з численними стилістичними регістрами здатні ЛСП, репрезентовані в поетичній мовотворчості Лесі Українки. Вони глибинно й різнорівнево демонструють вербалізоване вираження культурного змісту з усім розмаїттям супровідних значень, уявлень та асоціацій і виступають не лише елементом концептуальної картини світу письменниці, а й національної спільноти. Тому виявлення та пояснення основних понятійних ознак ЛСП у поетичних текстах письменниці як відображення національно-мовної картини українців у відтворенні навколишньої дійсності постає як актуальна лінгвопоетична проблема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти поетичної мовотворчості Лесі Українки неодноразово ставали об'єктом наукового аналізу. Серед них чільне місце посідають розвідки Л. Бублейник, що репрезентують ґрунтовне дослідження антропонімів [1], експлікації порівнянь [3] у поезії авторки, а також вивчення структурної та семантичної організації лексико-асоціативного поля кольору як засобу поетичної стилістики [2]. Лексичні особливості та концептуальну складову поетичного ідіолекту письменниці описано в розвідці В. Тямушевої [8]. Аналіз номінацій простору віршів Лесі Українки ліг в основу статті Н. Тивонюк [7]. Вибір поетесою словотворчих засобів образності представлено в праці Г. Василевич [4]. Особливості порівняльних конструкцій у творчості Лесі Українки описано в розвідці С. Рошко [6]. Об'єктом наукового дослідження ставали також окремі лексеми [6] та концепти [11] лірики мисткині. Але проблематика поетичного ідіолекту письменниці наскільки об'ємна, що потребує подальшого опрацювання, зокрема щодо аналізу одиниць, які формують ЛСП «вода».

Постановка завдання. Мета наукової праці – здійснити дослідження структурної організації та функційного потенціалу одиниць ЛСП «вода» в поетичній мовотворчості Лесі Українки. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) проаналізувати ядерні та периферійні лексеми, їхнє вербальне вираження та смислове навантаження; 2) з'ясувати специфіку семантичних модифікацій образів ЛСП «вода» у відтворенні складного філософського світовідчуття мисткині.

Матеріалом слугували вірші письменниці, розміщені в збірках «Поезії. Поєми» [10] та «Нехай мої струни лунають...» [9].

Виклад основного матеріалу. Перевага польової моделі лексико-семантичної системи мови полягає в тому, що вона дозволяє представити мову як взаємодієву систему. У результаті такого підходу мова постає як структура, у якій відбуваються постійні перебудови елементів і відношень між ними. Важливу роль при цьому виконують ЛСП мови, що демонструють вираження у свідомості людини уявлень про навколишню дійсність і вказують на наявні у мовній національній картині законів процесу називання. Вони діють у системі логічних відношень, репрезентують вербалізоване вираження певного культурного змісту з усім розмаїттям супровідних значень, уявлень та асоціацій і виступають елементом концептуальної

картини світу як окремої людини, так і окремої спільноти.

Асоціативний простір, який об'єднує одиниці ЛСП «вода» в поетичній мовотворчості Лесі Українки, пов'язаний найперше із семантичним значенням *води* в сучасній українській картині, зокрема її фізичними та хімічними властивостями, здатністю утворювати водойми, мати лікувальні та очищувальні здатності. Загалом ядро аналізованого ЛСП формує як сама поетична універсалія *вода*, так і конкретизатори-апелятиви – образи водоймищ (*річка, море, океан, затока, лиман*), що мають різну частотність вживання. Сама лексема *вода* функціонує в ліричній мовотворчості поетеси досить рідко. Найчастіше вона представлена в прямому своєму номінативному значенні: *Гірка вода в синім морі, гірко її пити; / Чом я свою досадоньку не можу втопити?* [9, с. 144]. Інколи пряме значення лексеми доповнене додатковими семантичними відтінками, наприклад: *Корабель наш розрізує воду – / І дорога блакитно-перлиста / Зостається глибока за нами* [10, с. 90]. У цьому випадку значення концептуального компонента семантики 'рідина' призводить до розвитку додаткових символічних значень 'дорога, пройдений шлях'. Семантичне нашарування суму за дитячим роками вербалізоване в поезії Лесі України в образі *весняних вод*: *Роки любії, дитячі, / Як весняні води, зникли, / Але гомін вод весняних / Не забудеться повіки* [10, с. 182].

Образи семантичного комплексу *вода* часто використані для постановки екзистенційних питань. Особливо активна в цьому плані лексема *море*. Окрім свого основного семантичного навантаження (значення 'великого простору, далечі'), аналізований вербалізатор актуалізує додаткові смисли, пов'язані найчастіше з найрізноманітнішими переживаннями ліричного героя. Протягом творчого шляху поетеси цей поетичний концепт зазнає суттєвих видозмін, аж до повної антонімічності в доборі й використанні колористичних ознак, у суб'єктивному їхньому осмисленні та оцінці. Особливої ваги він набуває в тематичних циклах «Подорож до моря», «Кримські спогади», «Кримські відгуки». У кримських циклах колористична гама *моря* реалізує семантичний комплекс 'дзеркало світу', 'джерело наснаги', вражаючи поліфонічністю яскравих ознак, що створюють піднесений настрій: *Геть понад морем, над хвилями синіми / В'ються не спиняться чаєчки білії; / Глянь, як від срібла блищаться! / Глянь, як небо синіє вгорі!* [10, с. 58].

Традиційні ядерні значення 'великого простору' доповнені додатковими семантичними відтінками екзистенційного змісту, зокрема 'уселенського руху', що приносить умиротворення та спокій (*Море, море! Без краю просторе, / Руху повне і разом спокою!* [10, с. 60]), або ж 'віддзеркалення мінливості світу' (*Усе одбивається в пісні, як в морі: / Рожевая зоря, й червона кров, / І темна ненависть, і ясна любов, / І племінь пожару, і місяць та зорі* [9, с. 60]).

Метаморфоза цього образу засвідчена у вірші «Спогад з Євпаторії». Вона вказує на крах усіх молодих мрій. Оптимістичність світлих тонів змінює трагізм чорного контрасту: *Море стелиться чорним, важким оксамитом, / Небо чорне і хмарне тяжіє вгорі, / Тільки де-не-де, мов передсмертним останнім привітом / Промовляє зоря до зорі* [10, с. 302]. У цьому поетичному контексті смислове наповнення лексеми *море*, що передає емоційний стан неспокою, тривожного очікування виникає на перехрещенні значень 'вічне, безсмертне' та 'стихія, що випробовує людину'.

Море в ідіостилі письменниці важливе також в організації топосу, який характеризується тривимірністю: у центрі тріади співвіднесених *неба – землі – моря* стоїть людина, що одухотворює простір, робить його осмисленим і живим. *Море* в цій тріаді асоціюється з широчінню, неозорістю, відчуттям волі та надії: *Здалека море хвилі золотії / Шле, наче провість волі і надії* [10, с. 212]. В окремих випадках відчуття волі, яке дає море, протиставляється «неволі міста»: *Далі, далі від душеного міста! / Серце прагне буяць на просторі! / Бачу здалека, – хвиля іскриста / Грає вільно по синьому морі* [10, с. 262].

Один із важливих компонентів словесного образу *моря* в текстах Лесі Українки – осмислення його як символу творчості. Якщо основним елементом руху у творчості є поетичне слово, то *море* «виражає» себе через *хвилю* – додатковий елемент семантичного вираження периферії ЛСП: *Розмір, неначе химерная хвиля, / Розбивається раптом об кожну малу перешкоду...* [9, с. 43]. Сміслова інтерпретація *хвилі* як 'поетичного слова', що не боїться бути загубленим серед безкраїх просторів *моря* як 'творчості' представлено в поезії «Граї, моя пісне»: *Плинь, моя пісне, як хвиля хибкая, – / Вона не питає, куди вона плине; / Лий, моя пісне, як чайка прудкая, – / Вона не боїться, що в морі загине* [9, с. 60].

Елементами поетичної авторської фразеології Лесі Українка робить вислови *пісня моря* та *пісня морського прибою*. Вони визначають своєрідність

життєдайності *моря*, що реалізує смислове навантаження 'продуктивної творчості'. Натомість 'натхнення, бажання творити' визначає ще одна периферійна одиниця аналізованого ЛСП – *морський прибій*. Будуючи ліричний діалог зі своєю музою, письменниця відверто зізнається: *Я вчилася пісні з морського прибою, / А ти прислухалась, який в ньому стрій. / Ми слухали пісню морського прибою, – / Хто чув її раз, не забуде повік* [9, с. 183].

Семантика вільної творчості, відмови від будь-яких шаблонів, праці за покликом серця, а не з примусу, бажання досягнути неосяжні простори реалізована через об'єктивацію *прозорої хвилі* та *хибкого моря* у вірші «Хотіла б я піснею стати», який можна вважати творчим кредо письменниці: *Хотіла б я піснею стати / У сюю хвилину ясну, / Що вільно по світі літати, / Щоб вітер розносив луку. / Щоб геть аж під ясні зорі / Полинати співом дзвінким, / Упасти на хвилі прозорі, / Буяти над морем хибким* [9, с. 115].

Інколи образи смислового комплексу ЛСП «вода» в поетичних текстах Лесі Українки набувають змістового перегуку з іншими традиційними образами-концептами. Скажімо, *каламутна хвиля* порівнюється зі «*смутною славою*» українського народу. При цьому важливу роль виконує просторова характеристика, адже *каламутну хвилю* несе *лиман* – ще одна периферійна одиниця ЛСП, що реалізує значення 'обмеження', адже як водний об'єкт має обмежені обриси. Звідси паралель – «*слава смутна*» породжена обмеженістю волі: *Ой лимане-лиманочку, хвиле каламутна! / Де поділась наша воля, слава наша смутна?* [9, с. 25].

Досить широкий семантичний спектр у поетичній мові Лесі Українки має образ *морської хвилі*, інтерпретаційно пов'язаний з усталеною асоціацією фраземи 'життєйське море'. Зокрема, той факт, що *морська хвиля* є частиною від цілого (складовою Світового океану), зумовлює інтерпретацію образу як окремої сторони життя, наприклад, кохання: *З темного моря білявая хвилечка / До бережного каменя горнеться, / Пестоці, любощі, сяєво срібнес / Хвиля несе в подарунок йому* [9, с. 183].

Образи, що будуються на порівнянні з морськими реаліями, є семантично місткими, вони здатні втілювати найрізноманітніші абстрактні поняття. Наприклад, образ *моря* та *морської хвилі*, окрім традиційного трактування ('безкінечності, змінності'), інколи доповнюється додатковими семами, що мають мінорне емоційне наповнення: *А туга... се, як безкрає море: перекопить /*

Всі хвилі, з краю в край, по цілім світі, / Остання хвиля пробіжить по сліду / Найпершої, а перша дожене / Останню, і таким невинним колом, / Без краю, без мети ітимуть хвилі / Мосі туги... краще їх спинити [9, с. 287].

Необхідно відзначити, що в ідіолекті поетеси досить продуктивний спосіб передавання через водні реалії емоційного стану неспокою, тривоги ліричного героя. Оцінні характеристики, що входять до складу поля центрального образу, поглиблюють і посилюють тональність вірша. Багатогранність діалектичного образу досягається завдяки об'єднанню градації емоційно-забарвлених означень «тяжкі», «суворі», «страшні» та порівняльної сполуки: *Думки-гадки, мов птахи нічні, / Налетіли тяжкі та суворі, / Ох, непевні ті думи, страшні, / Наче хвилі у північ на морі!* [10, с. 184].

Типовим для індивідуальної поетичної картини світу Лесі Українки є використання образу води як характеристики 'життєвського руху', вербалізованого через периферійну лексему *течія*, що означає 'плинність': *І в людську течію ти не важся іти, / Де юрба стоголоса, як море, / Йде, хвилює, шумить, – в ній поринеш і ти, / Не розійдеться ж там твоє горе* [10, с. 62–63].

У ядерній зоні ЛСП «вода» знаходиться також лексема *ріка*, що виражає семантичні ознаки 'поток', 'великої кількості чогось, що рухається'. Образ *ріки* вирізняється незначною продуктивністю та з'являється у віршах письменниці переважно як традиційний елемент романтичного пейзажу, що має різне емоційне забарвлення. В одному випадку – це нестримний потік води, що здатний «рвати берег»: *Річка плине, берег рвучи, / Далі, далі погід кручі...* [9, с. 23]. В іншому контексті романтичної пейзажної замальовки *ріка* символізує умиротворення, спокій: *Може, то казка знадлива / Тії смарагдові луки, / Плеск тепловодої річки, / Злото іскристі піски?* [10, с. 365].

Якщо образ *ріки* з традиційною семою 'плинність' втілює рух, життя («плине», «рве берег» тощо), то образ *затоки* у вірші «За горою блискавиці» (утворення, що зупиняє подальший рух води) ілюструє статику. Важливим при порівнянні двох образів є колористичне протиставлення світлого та темного. Вода в *затоці* відзначається чорним забарвленням та таємничістю: *За горою блискавиці, / а в долині нашій темно. / У затоці чорні води / плещуться таємно* [10, с. 344].

'Рух' як ключова сема характеризує мікрообраз *потік*, що в творчості авторки фактично підсилює образ *річки* в порушенні тих самих екзистенцій-

них проблем. Проте він ілюструє ще й додаткову традиційну сему 'пробудження', адже циклічно пов'язаний із весною. Показово, що поетеса уначное механізм передання цим образом внутрішніх переживань ліричного героя: *Не дивуйте, що думи глибокі / Будять речі та сльози пекучі, – / Так на провесні дзвінки потоки / Прудко, гучно збігають із кручі* [10, с. 53].

Вузким колом семантичних інтерпретацій представлено лексему *водограй*. У вірші «Бахчисарайський дворець» вона виконує функцію пейзажної деталі. Проте супровідні лексеми надають їй особливого емоційного звучання. Важливу роль при цьому виконує двообраз *вода-сльози*: *Тут водограїв ледве чутна мова, – / Журливо, тихо гомонить вода, – / Немов сльозами, краплями спада; / Себе оплакує оселя ця чудова* [10, с. 105].

Найменш продуктивним серед усіх представлених образів тематичної групи «водойми» в складі аналізованого ЛСП є образ *океану*, який актуалізує насамперед значення 'великого простору', 'далечі', на основі яких виникають додаткові смисли, зокрема 'безкрайого простору творчості': *Ви даремне шукали б у ньому дев'ятого валу, / Могутньої хвилі, що такт одбива течії океану* [10, с. 140].

Низка важливих для образу *води* смислів в індивідуальній поетичній картині світу Лесі Українки вербалізована через метеоназви *дощ*, *сніг*. Найчастіше вони на периферії актуалізують семи 'природне явище', 'волога', 'зима' (*Сніг на верхів'ї узгір'я блищить так яскраво, / Що видається не раз, мов займаються раптом вогні вартіві* [10, с. 165]) проте можуть набувати індивідуально-авторських значень. Скажімо, лексема *сніг* у художньому полотні текстів Лесі Українки реалізує сему 'колір невинності', контрастно протиставляючись червоному. Аналізовану реалію поряд із *зорею* поетеса вводить у склад компаративного звороту, що симетрично відтворюють, дублюють барви: *Я бачу в усміху ненависть і любов, / На білих крилах червоніє кров, / Мов на снігу зорі вечірньої багрянець* [10, с. 325]. Художньої виразності аналізовані периферійні одиниці набувають у складі тропів: *У чорную хмару зібралася туга моя, / Огнем-блискавицею жаль мій по ній розточився, / Ударив перуном у серце, / І рясним дощем полились мої сльози* [10, с. 312]. Меншою продуктивністю вирізняються периферійний вербалізатор *роса* (*На гострому, сірому камені блиснуло щось, наче полінь. Квітка велика, хороша, свіжі пелюстки розкрила, І краплі роси самоцвітом блищали на дні* [9, с. 84]).

До оформлення периферійної ЛСП «вода» залучені також гідроніми. Найпродуктивніші з них – пропріативи *Чорне море* та *Дніпро*, що вказують на національну локалізацію та реалізують семи ‘батьківщина’, ‘рідний край’: *Та не страшно / Моїм думкам осінньої негоди / на Чорнім морі* [10, с. 219]; *Поглянути ще раз на синій Дніпро. – / Там жити чи вмерти, мені все одно* [9, с. 116]. Продуктивним також залишається персоніфікований образ *Чорного моря*: *Думки навіває мені тепер Чорне море – / Дике, химерне воно, ні ладу, ні закону не знає, / Вчора грало-шуміло воно / При ясній, спокійній годині, / Сьогодні вже тихо й лагідно до берега шле свої хвилі, / Хоч вітер по горах шалено жене сиві хмари* [10, с. 298].

Рідше трапляються гідроніми іноземного походження, що виступають опорним елементом для алюзії (*І зостались мені лиш пісні та думки... / Ті пісні наші бранці зложили, / Прислухаючись, як край Євфрату-ріки / Вавилонській верби шуміли* [9, с. 76]) або символічного значення (*Зібрав співець мистецькою рукою / Оті квітки і сплів їх у вінок, / Скупав його в таємних водах Стіксу, / Скрпив його небесною росою* [9, с. 112]).

Висновки і пропозиції. Здійснений аналіз одиниць ЛСП «вода» в поетичній мовотворчості Лесі Українки засвідчив, що вони переважно використовуються авторкою для постановки екзистенційних питань, що мають важливе значення у філософській рецепції віршів мисткині. Поряд із центральним елементом *вода* продуктивністю відзначаються конкретизатори-апелятиви *море* та *ріка*. Менш вживаними є лексеми *океан*, *затока*, *лиман*. Активно в периферійній зоні ЛСП функціують метеоназви *дощ* та *сніг*. Рідше трапляється вербалізатор *роса*. Окрему групу формують національні та іноземні гідроніми, що набувають різноманітних смислових контекстів. Показово, що одна й та ж водна лексема в різних контекстуальних умовах супроводжується різними семами, хоча одночасно проектується на традиційні значення названого ЛСП: ‘першопочаток’, ‘вічність’, ‘уселенський рух’, ‘людське життя’, ‘джерело наснаги’ та ін. Перспективними в цьому напрямку наукових досліджень вбачаємо студії, присвячені аналізу естетичної еволюції образів як складників відповідних концептів у різних поезіях, здійснюваних на підставі формування лейтмотивного підтексту.

Список літератури:

1. Бублейник Л. Антропоніми в ліриці Лесі Українки. *Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки*. 1997. № 7. С. 51–53.
2. Бублейник Л. В. Мовотворчість Лесі Українки: організація лексико-асоціативного поля кольору як засіб поетичної стилістики. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 220–232.
3. Бублейник Л. Експлікація порівнянь у мові лірики Лесі Українки. *Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки*. 1999. № 10. С. 51–52.
4. Василевич Г. Я. Словотворчі засоби образності поетичної мови Лесі Українки. *Вісник Запорізького національного університету*. № 1. 2012. С. 95–101.
5. Рошко С. М. Особливості порівняльних конструкцій у творчості Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. Луцьк : Волин. обл. друк., 2003. С. 310–315.
6. Смітюх Т. М. Особливості функціонування лексеми Бог у релігійному та художньому текстах (на матеріалі листів-послань Андрея Шептицького та творів Лесі Українки). *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. Луцьк : Волин. обл. друк., 2003. С. 411–418.
7. Тивонюк Н. В. Номінації простору в мові поезії Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк : Волин. обл. друк., 2003. С. 401–410.
8. Тямушева В. М. Лексичні особливості поетичного мовлення Лесі Українки. *Матеріали XLV Науково-технічної конференції ВНТУ*, Вінниця, 23–24 березня 2016 р. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/view/246> (дата звернення: 06.02.2022).
9. Українка Леся. Нехай мої струни лунають... : вибрані поезії Лесі Українки / упор. Н. Г. Стащенко. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. 224 с.
10. Українка Леся. Поезії. Поєми / упор. Р. Радишевський та О. Ставицький. Київ : Дніпро, 1989. 501 с.
11. Фіц Т. Концепт птах у мовотворчості Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 4, кн. 2. С. 283–292.

Rymar N. Yu. THE FUNCTIONAL POTENTIAL OF THE UNITS OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD «WATER» IN THE POETIC LANGUAGE CREATION OF THE FORESTS OF UKRAINE

The article is devoted to the study of linguistic units of the lexical-semantic field “water” in Lesya Ukrainka’s poetic texts. The relevance of the declared linguopoetic problem is noted, in particular in the context

of the discovery of traditional and individual-author semantic connections between the analyzed lexemes. The opinion is argued that the expressive possibilities of the poet's artistic speech, which demonstrate the differences between subjective, individual authorial and usual patterns of word usage, are enriched thanks to the use of units of the lexical-semantic field associated with the archetypes of the element of water. The actual language material was selected by means of a continuous survey of poetic texts, included in the collections "Poetry. Poems" and "Let my strings sound...". The functional potential of lexeme representatives of the core and peripheral zones of the analyzed lexical-semantic field, their verbal expression and semantic load are described. It has been established that along with the central element water, the concretizers-appellants sea and river, which form their own poetic concepts with multifaceted figurative complications, are characterized by productivity. Less commonly used are the lexemes ocean, bay, estuary, stream, watercourse, which represent an individual author's approach in constructing artistic reality. Weather names rain and snow function actively in the peripheral zone of the lexical-semantic field, the verbalizer dew occurs less often. It is noted that the peripheral units of the analyzed lexical-semantic field – national and foreign hydronyms – can acquire various shades of meaning. Specific examples of the semantic modifications of the images of the lexical-semantic field "water" in the reproduction of the complex philosophical worldview of the mystic are traced. It is proved that the same water lexeme in different contextual conditions can be accompanied by different semes, which determine the uniqueness of the poetic personality, its world perception, although at the same time they are projected onto the traditional meanings of "beginnings", "eternity", "universal movement", "human life", "source of energy" and others.

Key words: *lexical-semantic field, Lesya Ukrainka, poetic language, nuclear lerkems, peripheral lexemes, water bodies, sema.*

Романченко А. П.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова;

Бронікова С. А.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Національна терміносистема є важливим складником будь-якої мови. Сфера державного управління утворює систему, що складається з лексичних одиниць, які розкривають процеси державного управління, висвітлюють специфіку управлінської діяльності тощо, дефінуючи сутність державного управління як галузі науки й діяльності державних службовців.

Досліджувані терміни характеризуються певним ступенем системності. Системні відношення термінолексем висвітлено завдяки аналізу їхніх парадигматичних відношень. Метою розвідки є виявлення семантичної специфіки термінної лексики в галузі державного управління. Основне завдання дослідження передбачає встановлення особливостей семантики цієї лексики, визначення ознак її системності. Об'єкт спостереження – терміни вказаної галузі, предмет дослідження – семантичні параметри описуваної лексики в парадигматичному аспекті. Низка залучених методів дала змогу здійснити дослідження та вирішити поставлені завдання, зокрема описовий метод забезпечив характеристику термінної лексики щодо семантики, компонентний аналіз сприяв з'ясуванню семантичної структури термінів, дистрибутивний аналіз уможливив встановлення лексико-семантичних відношень в обраній терміносистемі. Джерельною базою для дослідження послуговув «Словник термінів і понять з державного управління», де потлумачено понад 660 основних термінів галузі.

Увагу зосереджено на таких лексичних мікропарадигмах, як полісеманти, синоніми та антоніми. Зафіксовані полісемічні лексеми номінують осіб, документи, органи влади й становлять 5% від усіх термінів. Лексична синонімія виявляється у 3% термінів та реалізується у вигляді термінів-дублетів, що не відрізняються семантичними чи стилістичними відтінками. Контрастивні відношення, втілювані за допомогою антонімів, є непродуктивними й перебувають на периферії аналізованої терміносистеми (0,8%).

Ключові слова: терміносистема, термін, парадигматичні відношення, мікропарадигма, семантика, полісемія, семема, синонімія, державне управління.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що складником літературної мови є галузеві термінологічні системи. Кожна терміносистема функціонує в межах певної мови, є її невід'ємним елементом. Вона поділяється на підсистеми відповідно до того, які галузі науки обслуговує. Державне управління потрактовують як наукову дисципліну сучасного постіндустріального, інформаційно-технологічного суспільства, що стала інституційною в Україні з часу перших років незалежності, як освітню галузь, котра забезпечує професійне навчання, як практичну діяльність, що забезпечує самозбереження, існування та розвиток суспільства [4, с. 5]. Воно стало галуззю наукового пізнання у зв'язку з потребами суспільного розвитку й необхідністю зібрати й впорядкувати її категорійно-понятійний апарат [5, с. 134]. Термінологічний апарат цієї сфери знань, незважаючи

на те, що державне управління дуже давнє, перебуває в процесі становлення й розвитку, а також систематизації термінів у цілісний комплекс, що уможливить створення української терміносистеми державного управління [13, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У термінознавстві існує низка праць, де досліджено різні терміносистеми: авіаційну (А. Гудманян, Л. Халіновська), астрономічну (О. Богуш, І. Процик, А. Соломахін), біологічну (О. Білка, М. Вус, Л. Симоненко), будівельну (Л. Думанська, В. Марченко), військову (Н. Акульшина, Т. Михайленко, Л. Мурашко, Я. Яремко), економічну (І. Бурлакова, Т. Дячук, Т. Панько, О. Чуськова), законодавчу (Н. Артикуца), лінгвістичну (В. Захарчин, І. Козелко, Н. Москаленко), медичну (Г. Германович, Г. Дидик-Меуш, Н. Місник), музичну (С. Булик-Верхола, І. Стоцька, В. Трущак),

релігійну (С. Бібла, Є. Жерновой), риторичну (З. Куньч), соціолінгвістичну (І. Верста), суспільно-політичну (О. Іовенко), театральну (А. Костюк), фізичну (О. Галян, І. Процик), фінансову (С. Кришталь), юридичну (О. Сербенська, Н. Шеремета) тощо. Наявний значний доробок у термінознавстві стосовно теоретичних засад творення, вираження семантики та функціонування лексики (М. Вакуленко, В. Даниленко, Т. Кияк, І. Кочан, Г. Наконечна, В. Перебийніс, О. Селіванова, Е. Скороходько, О. Суперанська, Л. Томіленко та ін.).

Лексика державного управління теж привертає увагу дослідників як з кута зору складу в лексичному фонді мови та в словниковому запасі службовця, так і в лінгвістичному аспекті. Скажімо, термінна лексика з державного управління була об'єктом дослідження Г. Ткач, яка опрацювала походження термінів, звернула увагу на загальнономовну, словотвірну та смислову синонімію і зрушення в семантиці [14]. В. Малиновський висвітлює термінологічні проблеми у сфері децентралізації влади з позиції виявлення лакун базових понять, семантичної розмитості визначень, формальних збігів за відмінності у значенні, тим самим акцентуючи на невпорядкованості назв адміністративно-територіальних одиниць і назв органів публічної влади [9, с. 125]. Категорійно-понятійний апарат опрацюють не лише мовознавці, а й науковці з державного управління. Ю. Кальниш опікується дефінуванням основних категорій цієї сфери [5]. Теоретичні аспекти базових та суміжних понять у сфері державного й публічного управління вивчають О. Лазор та О. Лазор [7]. Порівняльний аналіз таких адміністративно-правових категорій, як державне управління, державне регулювання та публічне адміністрування здійснює Л. Сорока [12].

Постановка завдання. *Метою* пропонованої розвідки є виявлення семантичної специфіки термінної лексики в галузі державного управління. *Завдання* дослідження передбачає з'ясування місця термінів зі сфери державного управління в термінологічному колі української мови, визначення ознак системності цієї лексики, встановлення особливостей її семантики. *Об'єкт* спостереження – терміни вказаної галузі, *предмет* дослідження – семантичні особливості описуваної лексики в парадигматичному аспекті. Низка залучених *методів* дала змогу здійснити дослідження та вирішити поставлені завдання, зокрема описовий метод забезпечив характеристику термінної лексики стосовно семантики, компонентний

аналіз сприяв з'ясуванню семантичної структури термінів, дистрибутивний аналіз уможливив встановлення лексико-семантичних відношень в обраній терміносистемі. *Джерельною базою* для дослідження послуговував «Словник термінів і понять з державного управління», укладений В. Малиновським [8]. *Фактичну базу* дослідження становило понад 660 найчастотніших термінів і понять.

Виклад основного матеріалу. «Словник термінів і понять з державного управління», як зауважує його укладач, є першою спробою систематизувати та дефінувати понятійно-термінологічний складник сфери державного управління з можливістю осягнути предмет державного управління, збагнути його генезу в контексті світового й українського державотворення [8, с. 4-5].

Як відомо, термін – «одиниця лексичного рівня (слово або словосполучення), яка позначає певне поняття у відповідній галузі людської діяльності, утворює функціонально-тематичний клас галузевої лексики і є органічним (системним чи позасистемним) елементом термінологічного фонду» [1, с. 47]. Ми поділяємо думку М. Вакуленка щодо кваліфікації актуальних понять, згідно з якою сукупність термінів варто називати термінолексиконом, вчення про терміни – термінознавством, а науку про терміни – термінологією [2, с. 27]. Для термінної лексики притаманні такі загальнолексичні явища, як полісемія, синонімія, паронімія тощо [1, с. 68]. Отож системність термінолексики реалізується завдяки лексико-семантичним відношенням, зокрема парадигматичним, де репрезентовано такі мікропарадигми, як полісеманти, омоніми, синоніми, антоніми. Указані мікропарадигми в термінолексиконі з державного управління репрезентовано різною мірою. На матеріалі досліджуваного словника розглянемо полісемічні лексеми, що здатні мати дві і більше семем.

Зазначимо, що розрізняють зовнішньосистемну, міжсистемну та внутрішньосистемну полісемію. У нашому випадку це відповідно полісемічні відношення, що виникають між терміном і загальноновживаним словом, термінами різних галузей та у зв'язку з розширенням значення моносеманта в межах однієї галузі. Внутрішньосистемна полісемія репрезентована семемами з термінологічним значенням і не виходить за межі однієї терміносистеми, тоді як зовнішньосистемна полісемія передбачає в межах слова хоча б одну семему з термінологічним значенням.

З-поміж поданих у словнику термінів зафіксовано усього 35 одиниць (5%), що мають два,

три або чотири значення, тобто здатність досліджуваних термінів мати кілька семем є порівняно невисокою. Скажімо, два значення мають такі терміни, як *адміністрування, бюджет, бюджет державний, бюрократ, бюрократизм, бюрократія, відділ, відповідальність у державному управлінні, декларація, департамент, державна рада, державний контроль, децентралізація, добір персоналу, керівництво, контроль у державному управлінні, міністр, мотивація, переконання, посада, правила, прем'єр-міністр, протокол, професійне навчання, регіон, регіональне управління, регламент, регуляторний акт, резолюція, рішення*. Наведемо приклади бісемантів: *бюрократ* – 1) особа, що належить до бюрократії; 2) особа, яка виконує свої обов'язки формально, що інколи призводить до формалізму, тяганини [8, с. 22]; *декларація* – 1) назва окремих політико-правових актів, що має на меті надати останнім урочистості, підкреслити їхнє особливо важливе значення для долі держави; 2) документ, що подають до відповідного державного органу, із зазначенням відомостей, на підставі яких він виконує певні дії (функції, операції, процедури) [8, с. 38]; *державний контроль* – 1) одна з форм здійснення державної влади, забезпечення дотримання законів та інших нормативних актів, видаваних органами держави; 2) система державних органів перевірки [8, с. 48]; *керівництво* – 1) керівний склад органу влади, до якого входить керівник органу і його заступники; 2) інструктивний документ, який містить правила виконання чогось, настанови, норми поведінки в певній сфері роботи [8, с. 82].

Три значення мають такі одиниці: *виконавчий комітет* – 1) один з різновидів виконавчих органів місцевого самоврядування України (сільських, селищних, міських, районних у містах рад); 2) у СРСР – виконавчий і розпорядчий орган місцевої Ради народних депутатів, що утворювався з числа депутатів Ради; 3) робочий орган ряду міжнародних організацій, а також громадських організацій [8, с. 25], *державна служба* – 1) державний і правовий соціальний інститут, який здійснює в межах своєї компетенції реалізацію цілей та функцій органів державної влади шляхом професійного виконання службовцями своїх посадових обов'язків і повноважень, що забезпечують взаємодію держави та громадян у реалізації їхніх інтересів, прав і обов'язків; 2) професійна діяльність осіб, які обіймають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави й одержують заробітну плату за рахунок державних коштів; 3) орган

виконавчої влади, що здійснює державне управління у відповідній сфері чи секторі управління [8, с. 45]; *етатизм* – 1) доктрина, яка обґрунтовує необхідність активного втручання держави та її органів в соціально-економічне та політичне життя суспільства; 2) тип політичної свідомості, згідно з яким державу розглядають як важливий інтегруючий фактор; 3) напрям політичної думки, що розглядав державу як «благо» [8, с. 59]; *статут* – 1) зведення правил, що регламентують організацію і порядок діяльності певної галузі державного управління; 2) зведення правил, що визначають завдання, структуру та функції певної установи, організації та регулюють порядок їх діяльності; 3) законодавчий акт у деяких країнах – Великій Британії, Канаді та ін. [8, с. 190]. Чотири значення має одна лексема *адміністрація* – 1) державна А. – у значенні певних органів виконавчої влади; 2) апарат при главі держави; 3) поширене визначення органу управління підприємств, установ, організацій; 4) службові особи управління, керуючий персонал закладу [8, с. 14]. Із наведеного випливає, що термінна лексика переважно відбиває мінімум семем, що демонструють її полісемічність. Зауважимо, що зафіксовані полісеманти репрезентують застрілі значення (*виконавчий комітет* 2), маніфестують різні зміни значення щодо його обсягу, зокрема звуження (*адміністрація, державна служба*). З огляду на те, що полісеманти з державного управління мають здебільшого дві семемі, висновуємо про продуктивний ланцюжковий тип полісемії.

Більшою мірою полісемію термінів спостерігаємо у зв'язку із загальноновживаною лексикою, що слугує прикладом зовнішньосистемних полісемантів. Наприклад, тлумачний словник подає такі визначення слова *відділ*: 1) одна з частин чого-небудь цілого, на які воно поділяється або його поділяють за певними ознаками; 2) частина установи або підприємства (склад співробітників частини установи; факультет або частина факультету; установа, що самостійно відає певними питаннями, але входить до складу іншої, більшої установи); 3) частина приміщення, що має певне призначення; 4) частина журналу або газети, присвячена одному колу питань, одній темі; 5) самостійна частина якогось вечора, концерту, вистави; 6) *діал.* загін [3, с. 168]. Аналізований нами словник указує лексему потрактовує таким чином: 1) структурний підрозділ центрального органу виконавчої влади, очолюваний начальником, є базовим підрозділом – основою для побудови структури; 2) структурний підрозділ місцевого

органу виконавчої влади [8, с. 25]. У термінологічному значенні тлумачний словник розглядуване слово подає лише в другій семемі, інші ж семемі ілюструють полісемію лексеми. Те саме стосується моносемічних термінів, напр.: *влада, декрет, діловодство, збірник* тощо.

Зважаючи на засади розрізнення полісемії й омонімії, запропоновані дослідниками й підтримувані нами, зокрема вважати омонімами слова з різним значенням і походженням, серед наявних у словнику термінолексем омонімів не фіксуємо. М. Вакуленко зазначає, що в разі «відсутності спільного етимона лексеми можна кваліфікувати як омонімічні; усі інші випадки доцільно розглядати як полісемію» [1, с. 73]. Про омоніми в термінолексиконі можна казати лише за умови їхнього функціонування в різних галузях науки, тобто за належності до різних лексико-семантичних полів.

Проблема синонімії в межах термінової лексики постала давно. Мовознавці по-різному пояснюють наявність синонімів у термінології. Термінологічну синонімію як лінгвістичне явище визнають такі українські та зарубіжні дослідники, як Л. Симоненко [11], І. Кочан [6], О. Мартиняк [10], М. Вакуленко [1], S. Fernández-Silva, J. Freixa, T. Cabré [15]. У межах термінолексики розрізняють як граматичну, так і лексичну синонімію. Як різновид першого типу розглядаємо словотвірну синонімію: *контрасигнатура (контрасигнація)*. Під лексичною синонімією розуміємо таку синонімію, що впливає із семантики рідномовних або запозичених слів. У досліджуваному словнику наявні терміни одиниці, що їх номінуємо як терміни-дублети й уналежнюємо до абсолютних синонімів.

Терміни з тотожною семантикою (3%) у словнику репрезентовано в такий спосіб: *адаптивна (органічна) структура, зловживання владою (службовим становищем), змішані (різномірні) нормативно-правові акти, кінцевий (підсумковий) контроль, попередній (превентивний) контроль, набуття (набрання) чинності нормативно-правовим актом, науково-технічна (наукова) рада міністерства, організаційна (корпоративна) культура, повна підпорядкованість (підлеглисть), солідарна (колективна) відповідальність, часткова підпорядкованість (підлеглисть), резолюція недовіри (осуду), управління (самостійний відділ), політичний діяч (політик), контрасигнатура (контрасигнація)*. Наведемо приклад словникової статті: *солідарна (колективна) відповідальність уряду* – фундаментальний принцип урядової діяльності, спільна і рівна політична відповідаль-

ність кожного члена уряду перед парламентом, за якої висловлення законодавчим органом вотуму недовіри одному з членів уряду тягне за собою відставку всього уряду [8, с. 183]. Одиничний випадок засвідчує два еквіваленти з тією самою семантикою: *архів (архівний підрозділ, архівний відділ)*. Натрапляємо й на такий спосіб подавання термінів-дублетів, коли в словниковій статті міститься вказівка про те, що цей термін означає те саме, що й інший термін: *організаційна наука* – галузь знань, що досліджує теоретичні, соціологічні та психологічні проблеми організацій (див. Тектологія) [8, с. 125].

У словнику наявні й терміноодиниці, що відбивають малопродуктивні (0,8%) контрастивні відношення в галузі державного управління: *вотум довіри – вотум недовіри, єдиноначальність – колегіальність, централізація – децентралізація, зовнішній контроль – внутрішній контроль*. Вони ґрунтуються як на загальнономовних лексичних антонімах, так і на словотвірних можливостях її творення.

Репрезентована в словнику класифікаційна модель містить загальні поняття, що розкривають процес і сутність державного управління, систематизувальні категорії, а також категорії, котрі висвітлюють особливості управлінської діяльності [8, с. 4]. Сукупність цих категорій відбиває семантичні можливості термінів сучасної управлінської науки, які, у свою чергу, маніфестують полісемантичні, синонімічні та антонімічні можливості мови.

Висновки і пропозиції. Актуальними парадигматичними відношеннями, реалізованими у сфері державного управління, виявилися полісеманти й абсолютні синоніми, що ілюструють семантичну специфіку досліджуваних термінів. Менш поширеними мікропарадигмами аналізованої галузі є антонімічні пари. Продуктивні семантичні моделі переважно базуються на моносемії, для потреб кваліфікації полісемічних можливостей залучаються в основному дві семемі. Абсолютні синоніми, що функціують у державному управлінні, виражають значення термінолексем без жодних семантичних або стилістичних відтінків, що часто науковці розглядають як ваду терміносистеми. Контрастивні відношення реалізуються завдяки лексичним та словотвірним можливостям української мови.

Перспективою дослідження мусить стати порівняльний аналіз термінолексикону дослідженого словника та інших лексикографічних праць України з державного управління в семантико-граматичному аспекті.

Список літератури:

1. Вакуленко М. О. Синтез дескриптивного та прескриптивного підходів у сучасній кодифікації українського наукового термінолексикону : дис. д-ра філол. наук. Київ, 2020. 432 с.
2. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
4. Державне управління : підручник : у 2 т. Київ : НАДУ, 2012. 564 с.
5. Кальниш Ю. Г. Особливості формування об'єктно-предметної сфери науки державного управління в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. С. 132–151.
6. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*. 2008. № 620. С. 14–19.
7. Лазор О. Я., Лазор О. Д. Публічне управління та адміністрування: ретроспектива деяких теоретичних аспектів. *Університетські наукові записки*. 2015. № 56. С. 111–121.
8. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 251 с.
9. Малиновський В. Термінологічні аспекти децентралізації влади. *Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри* : матеріали Міжнародної наукової конференції. Рівне : НУВГП, 2016. С. 124–127.
10. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці. *Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*. 2008. № 620. С. 100–103.
11. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування. Умань : Софія, 2006. 103 с.
12. Сорока Л. В. Державне регулювання і управління та їх співвідношення з публічним адмініструванням. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса : Гельветика, 2020. № 86. С. 204–209.
13. Сурмін Ю. Вступ. *Енциклопедичний словник з державного управління* / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2019. 820 с.
14. Ткач Г. В. Національний та інтернаціональний аспекти формування української термінології. *Dynamics of the development of world science*. Vancouver, Canada. Vancouver : Perfect Publishing, 2020. Pp. 973–981.
15. Fernández-Silva S., Freixa J., Cabré T. A Cognitive Approach to Synonymy in Translation. *Cognitive Linguistics between Universality and Variation* [ed. by Mario Brdar, Ida Raffaelli and Milena Žic Fuchs]. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2012. Pp. 189–212.

Romanchenko A. P., Bronikova S. A. PARADIGMATIC RELATIONS IN PUBLIC ADMINISTRATION TERMINOLOGY

The national term system is an important component of any language. The sphere of public administration forms a system consisting of lexical units that reveal the processes of public administration, highlight the specifics of managerial activity, etc., i.e. define the essence of public administration as a field of science and activity of government employees. The studied terms are characterized by a certain degree of systematicity. The authors highlight the systemic relations of term lexemes by analyzing their paradigmatic relations. The purpose of the research is to identify the semantic specificity of term vocabulary in the field of public administration. The main task of the research involves identifying the peculiarities of the semantics of this vocabulary and determining the features of its systematicity. The object of the study is the terms of the specified field; the subject of the study is the semantic features of the described vocabulary in the paradigmatic aspect. A number of involved methods made it possible to carry out research and solve the tasks. In particular, the descriptive method ensured the characterization of term vocabulary in relation to semantics, the component analysis contributed to the clarification of the semantic structure of terms and the distributive analysis made it possible to establish lexical-semantic relations in the selected term system. The "Dictionary of Terms and Concepts from Public Administration", where more than 660 basic terms are interpreted, was the source base for the study.

The attention is focused on such lexical micro-paradigms as polysemants, synonyms and antonyms. Identified polysemic lexemes designate persons, documents, authorities and make up 5% of all terms. Lexical synonymy is found in 3% of the terms and is implemented in the form of doublet terms that do not differ in semantic or stylistic shades. Contrastive relations, embodied with the help of antonyms, are unproductive (0,8%) and are on the periphery of the analyzed term system.

Key words: term system, term, paradigmatic relations, micro-paradigms, semantics, polysemy, sememe, synonymy, public administration.

Сахарова О. В.

Національна музична академія України

ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЙНІ ДОМІНАНТИ В ТРАГЕДІЙНОМУ КОНТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМИ Н. НЕЖДАНОЇ «ЗАКРИТЕ НЕБО»)

У статті представлено дослідження мовних особистостей персонажів п'єси Н. Нежданої «Закрите небо». Запропоновані в студіях із лінгвоперсоналогії соціальні, філософські, психологічні, культурні домінанти особистостей, застосовані в аналізі мовлення героїнь драми – жінок різного віку та соціального статусу, які опинились у замкненому просторі. «Я» – філософське апелює до глибинних констант буття, «Я» – психологічне – до відтворення гами почуттів та відчуттів, «Я» – соціальне виявляється передусім у турботі про близьких, а також про співвітчизників, «Я» – комунікативне відтворює складність і глибину переживання трагедії: неможливість швидкого спілкування, внутрішні перепони для експлікації переживань.

Були виявлені спільні та відмінні особливостей наративу про переживання трагедії, гуманітарної катастрофи, якою стала російсько-українська війна; схарактеризовані мовні засоби: прості речення, окличні та питальні конструкції, стилістичні фігури повтору, недомовленості тощо. Дискурс лиха зумовлює детальне змалювання фізичних і психологічних відчуттів, де перевага надається зоровому та слуховому органам чуття, зокрема, представлений багатомірний опис звуків війни. Динаміка подій виступає неодмінною складовою наративу, що відтворене за допомогою неповних речень. Найпоширенішим мовленнєвим жанром виступає «сповідь» (або «оповідь»), обов'язковими компонентами якого було виявлено звернення до Бога, молитва, переоцінка цінностей довоєнного життя, втрачені екзистенційні домінанти, прокльони на адресу ворога.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні мовної особистості епохи гуманітарної катастрофи як напрям лінгвоперсоналогії.

Ключові слова: лінгвоперсоналогія, мовна особистість, лінгвоперсоналогічні домінанти, мовленнєві жанри.

Постановка проблеми. У лінгвістичних студіях різних епох мову неодноразово тлумачили як спосіб репрезентації особистості. Найяскравішим взірцем у цьому напрямі стали міркування представника молодогограматистів Г. Пауля, який стверджував, що «жодних мов, крім індивідуальних, не існує», а те, що звичайно називають загальнонародною мовою, «є просто абстракцією, яка не має відповідника в реальній дійсності», і «на світі стільки ж окремих мов, скільки індивідів» [10]. Попри певну епатажність заяв науковця, його думки стали підґрунтям для нової епохи лінгвістичних досліджень, спрямованих на вивчення мови в людині та людини в мові. Про актуальність цієї проблеми свідчать наукові розвідки ХХ–ХХІ століть, численні наукові Міжнародні конференції, семінари, конгреси, а також поява таких суміжних галузей, як психолінгвістика, когнітивна лінгвістика та ін. Розмаїття дослідницьких студій, спрямованих на вивчення індивіду-

альних тенденцій використання мови або мовного буття, зумовили виокремлення лінгвоперсоналогії як мовознавчої науки [4; 6; 11; 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтуючись на філософських та психологічних концепціях [12; 15], на ключових засадах інтерпретації мови, фахівці розглядають внутрішні та зовнішні чинники, що характеризують мовну особистість. Проте ці риси розглядають у розвитку (діахронії) або в конкретному темпоральному вимірі (синхронії). Так, А. П. Загнітко слушно розмежує зовнішньоперсоналогічний та внутрішньоперсоналогічний вияви мовної особистості, називаючи їх етапами становлення мовної особистості [6, с.4]. На нашу думку, спрямування людини до вимог соціуму або до самопізнання залишається її домінуючою ознакою і в синхронії [14]. Усвідомлення себе як частини певної соціальної групи чи незалежної особистості, спрямованої на пізнання глибинних

сутностей, регулює світогляд, поведінку, реакцію на довкілля.

Важливими аспектами лінгвоперсонологічних студій є дослідження лінгвокультурного зміту мовної особистості [3], її етнічної складової [5], соціальної реалізації [7], вивчення елітарних мовних особистостей письменників [9] чи науковців [13], психолінгвістичний аналіз мовних особистостей [1; 2] тощо.

Аналіз «людини, що говорить» може бути здійсненим як у ситуаціях безпосередньої інтеракції, так і в художньому, зокрема драматургічному, віддзеркаленні. Інтерпретація персонажів драматургії як мовних особистостей, представлена в працях В. В. Корольової [8], О. В. Сахарової [14], уможливує вивчення партій дійових осіб п'єси як типових людей, чий комунікативні та екзистенційні наміри реалізовані в мовленні.

Постановка завдання. У статті порушено актуальну проблему мовної особистості епохи гуманітарної катастрофи, якою стала війна в Україні. Осмислення персоніфікованої трагедії здійснено через аналіз мовлення персонажів п'єси Н. Нежданої, вербалізованих думок і почуттів дійових осіб, що уособлюють стан українців.

Виклад основного матеріалу. У творі драматургії, який порушує певні соціальні, екзистенційні проблеми через відтворення процесу комунікації, зазвичай представлені партії персонажів, що уособлюють мовні особистості. Сьогодні п'єси українських драматургів віддзеркалюють події війни та складну гаму емоцій, почуттів, думок людей, що опинилися всередині трагедії. Як вказано в назві, аналіз комунікативних партій персонажів, вияв екзистенційних домінант їх мовних особистостей здійснено на матеріалі п'єси Н. Нежданої «Закрите небо», присвяченій «Маріуполу, Київщині ... і всій Україні під прицілом». У драмі представлено чотири жіночі постаті, чотири долі як символи воєнного лиха. Попри те, що героїні мають імена, символічно схожі за фонетичними ознаками, їхня кваліфікація як дійових осіб подана через порядкові числівники (Перша, Друга, Третя, Четверта). Припускаю, що квантитативна семантика уособлює чисельність та нескінченність зламаных доль.

Змістовна лінія п'єси: в невідомому замкненому просторі, що може мати різне символічне трактування, опинилися героїні, що постраждали від війни, які не були знайомі між собою. В діалоговій та полілоговій взаємодії, а також в індивідуальних оповідях-спогадах персонажів розкривається не лише глобальне лихо, але

й драматизм індивідуальних трагедій, персональні переживання та усвідомлення катастрофи. Лінгвоперсонологічний аналіз демонструє наявність основних критеріїв визначення мовних особистостей персонажів, визначених А. П. Романченко: Я-психологічне, Я-соціальне, Я-філософське, Я-комунікативне, Я-культурне [13, с. 454].

Віддзеркалення теми війни зумовлює передусім вияв Я-соціального в структурі мовної особистості. Так, у комунікативних ситуаціях та наративах персонажі порушують найважливіші теми, історії, факти, що стали відомими та хвилюють українців:

ТРЕТЯ. *Театр гудів, як вулик. Ми все чекали на зелений коридор, а його все не було, а обстріли театру посилювалися. І тоді вирішили написати перед театром великими літерами «Діти».*

Виокремлення Я-соціального рівня щільно пов'язане з Я-культурним та Я-психологічним критеріями:

ЧЕТВЕРТА. *І пам'ять – чому ми її втрачали?.. Ім'я, прізвище, мова і культура, історія і традиції – все це ніби обличчя. Кожна людина особлива, і кожний рід, і кожен народ... Закриваєш обличчя чорною маскою відчуження, стираєш пам'ять – і замість людини – сіре ніщо, зомбі... Пам'ять – наш порятунок. Навіть якщо вона страшна, болюча й травмована... Пам'ять робить нас іншими і єднає нас з іншими...*

Психологічний компонент мовної особистості є найважливішим параметром осмислення її зв'язків зі світом. Осмислення людиною трагедії війни здійснено через детальний опис фізичних відчуттів. У сповідях велику увагу приділено опису фізичних відчуттів:

ПЕРША. *... Голод – це ще не так страшно, звикаєш, а от вода... коли все пересихає, ніби всередині пустеля*

ДРУГА. *Ці звуки обстрілів – вони ніби впилися в тіло і паралізували... Особливо звуки літаків, їхнє гудіння, від нього у мене все ніби вкривалося льодом... Холод був повсюди.*

Монолог «ТРЕТЬОЇ», можливо, найбільш драматичний, бо жінка була вагітною. Тому й розповідь про фізичний стан була сфокусована на дитині:

ТРЕТЯ. *... Малий ніби все відчував. Заколотився в мені, як сполохана пташка. <...> Але поки вибиралася, спалахнула пожежа. І це було так страшно! Згоріти заживо у вогні – це реально жах. Я закрилася чимось від диму – і рвонула вперед. Коли вибігла на вулицю – це було таке щастя – дихати! Малюк усередині вже не бився,*

а затих, і я злякалась – хоч би він там не задихнувся. Але потім почула: тук, тук-тук. Живий.

Рецептивні асоціації найповніше пов'язані зі слуховими відчуттями, що віддзеркалено і в полілозі:

ПЕРША. Коли я почула перші вибухи зранку, я подумала – може, салют...

ДРУГА. І я спершу не хотіла вірити... Поки не відчула такі глухі звуки: гепання, ніби трохи здригається земля, і ти не просто чуєш, а відчуваєш всім тілом...

Інтерпретація звучання війни спочатку знаходить порівняння з подібним (салютом), а потім – детальний опис характеру звуку з фізичною реакцією. Саме такий наратив отримує продовження:

ТРЕТЯ. Я зрозуміла, що головний орган у людини – це вуха. Я ніколи не думала, що це може бути так страшно, так пронизливо до мурашок, до кісток – ці звуки. Бухкання, шипіння, удар...

ЧЕТВЕРТА. Я стала вчитися, як розрізнати те, що летить нас убивати, по звуках... Літаки, ракети, вертольоти, гради... Звуки посилюються, частішають, у них вривається віддалений звук сирени.

Попри суб'єктивну емоційну трансформацію, персонажі представляють ґрунтовну таксономію звуків у світлі власних відчуттів:

ДРУГА. А сирена! Я її зненавиділа!

ТРЕТЯ. Сирена! Вона ніби намотувала нерви, як струни на гітарі – більше, ще більше...

ПЕРША. Ці жахливі звуки – я стала здригатися навіть від шурхання машини об асфальт... А мотоцикли! Навіщо вони роблять такі голосні звуки?

Детальний опис звучання війни доповнює психологічний ракурс сприйняття його відсутності, тобто тиші:

ТРЕТЯ. Тиша – ніколи не думала, що тиша – це так добре...

ДРУГА. Тиша? Ні, тиша – це теж страшно. Бо коли гепас, то відомо що, а коли тиша – невідомо, що може бути. І це може бути найстрашніше.

Опис зорового сприйняття виявився менш поширеним, проте його соціальне та психологічне значення в дискурсі війни є важливим:

ДРУГА. Ми звикли не вмикати світло ввечері... Бо це приманка. Вони гаять по світлу...

ПЕРША. Але іноді були ліхтарики, свічки... Коли ми спускалися у підвал, сусіди шипіли: опустити ліхтарик униз. Я опускала – люди спотикалися у темряві і падали, але були щасливі, що стали невидимками. Така ілюзія, що можемо вислизнути з лап смерті...

Для героїнь драми суттєвими стають розрізнення звукових та зорових маркерів війни та життя:

ТРЕТЯ. Місто стало темним і сліпим... Тільки звуки, багато небезпечних звуків... Але був один хорошиий. Це було тупотіння маленького хлопчика над нами. Я так любила цей звук – він давав нам надію. Хтось може гратися... Потім звук зник. Може, вони виїхали?...

Відповідно, моделювання особистості періоду війни тяжіє до Я-філософського, або екзистенційного.

ПЕРША. Всі плани, все, що було важливим – шкереберть. Всі і все, що любиш, і ти сам – мішені.

В оповідях, комунікативних реакціях переважає темпоральний зміст, поділ життя на «до» і «після» з відповідними конотаціями. Актуалізованим стає емоційний компонент:

ДРУГА. Вікна! Я раніше так любила пити чай і дивитися з вікна на вікна, які світяться – це море світлячків... А тепер вікна стали небезпечними!

В мовленнєвому жанрі оповіді поширеним елементом зачину є переоцінка довоєнного життя:

ПЕРША. ... Я жила з мамою і татом. Щасливо, як я тепер розумію, а тоді думала – звично і нудно...

ДРУГА. Я жила вдвох із меншою сестрою. Її 12. Скромна панелька, але тепер вона мені здається палацом...

Темпоральний маркер «тепер», розділяє не лише життя на до і після, але й світогляд, самовідчуття, ціннісні орієнтири.

Духовні потреби особистості в молитві віддзеркалюють компоненти Я-філософське та Я-культурне: обов'язковою складовою оповідей виступає молитва:

ПЕРША Я стала молитися. Не про те, щоб вижити. Бо від такого життя нудило. А щоб померти пошвидше і першою: щоб не бачити смерті тата і мами...

ДРУГА. Ми молилися, щоб пролетіло повз нас. І коли здригалася земля – видихали. Але повз – це ж не значить у нікуди, це значить, у когось іншого...

Показовою ознакою молитов мовних особистостей персонажів є піклування про інших, думки про близьких (важливо те, що «ПЕРША» героїня є ще дівчиною-підлітком), навіть про незнайомих людей. Така адресованість емоції могла б зумовити вияв соціального компонента особистості, проте ми тяжіємо до філософської інтерпретації: критична ситуація конденсує уявлення про життя та смерть, що редукує обсяг власного «Я».

Мовній особистості, яка переживає трагедію, притаманне, безперечно, емоційне мовлення, що має відповідні маркери: питальні та окличні речення, заперечні займенники, оцінна лексика:

ПЕРША. Ми нічого їм не зробили! Нічого! Чому вони хочуть нас убивати? Вони хочуть жити на наших могилах? Їм мало землі? У них же до фіга землі! Тварюки!

Узагальнене, безособистісне «вони» зловісно протиставлене людяному «ми», висловлення персонажа містять риторичні питання, заперечення, оцінні назви.

Образ ворога містить багатовимірну палітру оцінних визначень, висловлених зазвичай мимохідь у контексті опису подій, розмежування картини світу на життя і смерть.

ТРЕТЯ. Люди не можуть, але ці нелюди, у них усе навпаки: саме лікарні, саме дитячі – їхні цілі.

Будь-яка спроба осмислення ситуації, усвідомлення того, що відбувається, трансформується у стан максимального емоційного напруження, що апіорі передбачає набір питальних конструкцій:

ТРЕТЯ. А що, вони не люди? Чому вони не мають прав? Навіть права жити? Вони теж чийсь діти, чоловіки, батьки! Чому до них ставляться, як до непотребу? Чому їх можна безкарно ранили і вбивати? Чим вони винні? Тим, що захищають свою землю? Що ризикують собою? Що працюють до знемоги? Та від них усе залежить! Та може, від них і залежить, чи буде цей гробаний світ жити чи ні!..

Наративи персонажів містять не лише емотивну реакцію на трагедію, але й опис конкретних подій, ситуацій, що сталися. Такий наратив зазвичай поданий прагматично; в ньому максимально представлено факти, що здійснено через нашарування простих речень переважно з предикатами руху:

ПЕРША. Ми якось добралися до машини, і вона навіть завелася... Їхали під обстрілами – щось гупало то далі, то зовсім поруч, але ми їхали, поки не вперлися у блокпост. Їхній. Нам сказали їхати

направо. Що там направо – ми не знали. Поїхали вниз – а по нас просто стріляли: і по машинах, і піших – ніби ми для них живий тир. Потім зрозуміли, що то був фільтраційний табір.

Історії героїнь драми представлені як нескінченний наратив катастрофи. Проте в ньому чітко виокремлені мовні особистості персонажів, що мають змістовну структуру з філософським, психологічним, соціальним, культурним компонентами, які вербалізують складну динаміку почуттів відчаю, гніву, тривоги, жаху та надії. «Я»-філософське апелює до глибинних константів буття, «Я»-психологічне – до відтворення гами почуттів та відчуттів, «Я»-соціальне виявляється передусім у турботі про близьких, а також про співвітчизників, «Я»-комунікативне відтворює складність і глибину переживання трагедії: неможливість швидкого спілкування, внутрішні перепони для експлікації переживань. Проте співвідношення структурних компонентів мовної особистості варіюється в контексті екзистенційних та комунікативних ситуацій.

Лінгвоперсоналогічні доміанти сфокусовані переважно на осмисленні фізичних, психологічних відчуттів та на філософських узагальненнях.

Серед мовних засобів відтворення реальності переважають прості, питальні, окличні речення, оцінна лексика, заперечні займенники, протиставлення. Найдетальніший опис віддзеркалює гаму почуттів героїнь, серед яких найвиразнішими були виявлені ті, що пов'язані зі слуховими відчуттями.

Висновки. Напрями лінгвоперсоналогічних досліджень сьогодні спрямовані на осмислення сучасної мовної особистості, буття та комунікативна діяльність якої пов'язані з трагічними подіями війни, особистості в екстремальних умовах. В цьому плані надзвичайно важливим і перспективним є, на нашу думку, звернення до текстів українських митців, зокрема драматургів, які розкривають проблему особистісної трагедії кожної людини. Саме вивчення мовної особистості епохи катастрофи уможлиблює усвідомлення масштабів трагедії.

Список літератури:

1. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуєваних мовних особистостей : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2002. 19 с.
2. Бондарчук О. Aussteiger у лінгвоперсоналогії. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 186–190.
3. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. *Studia Linguistica*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. Вип. 1. С. 25–33.
4. Данилюк І. Теоретичні засади і методи лінгвоперсоналогії. *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 31. С. 63–66.
5. Єрмоленко С.Я. Формування української мовної особистості. *Українознавство*. 2010. № 1 (34). С. 120–123.

6. Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця, 2017. 136 с.
7. Засєкіна Л. В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соціальна психологія*. 2007. № 5 (25). С. 82-89.
8. Корольова В. В. Персонаж сучасної української драми як мовна особистість. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І, 2016. Т. 2. С. 46–50.
9. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич : Коло, 2012. 328 с.
10. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 463 с.
11. Кравцова Ю. Основні напрями, проблеми та перспективи розвитку лінгвоперсонології. *Лінгвостилістичні студії*, вип. 3, 2015. С. 79–86.
12. Лавриненко О. Л. Структурно-функціональні особливості мовної особистості студентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Луцьк, 2011. 19 с.
13. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова, 2019. 541 с.
14. Сахарова О. Персонажі сучасної української драматургії: лінгвістичні аспекти. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 352 с.
15. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
16. Hall C. S., Lindsey G. *Theories of Personality*. New York : John Wiley and Sons. 1970. 622 p.
17. Неждана Н. Закрите небо. <http://kurbas.org.ua/.../aktualna-dramaturgiya-na.../10.pdf>

**Sakharova O. V. LINGUAPERSONIFIED DOMINANTS IN TRAGIC CONTEXT
(ON THE MATERIAL OF DRAMA N. NEZH DAN OYI «CLOSED SKY»)**

The article deals with language personalities of the drama N. Nezhdanaya "Closed Sky" characters. Study offers social, philosophical, psychological and cultural dominants of personalities used in the analysis of character language of the drama – ladies of different ages and social state who happened to be in a closed space. "I" – philosophical appeals to the deepest constants of human being, "I" – psychological – to the palette of feelings and emotions. "I" – social is in care for the closest people and compatriots. "I" – communicative reproduces complexity and depth of tragedy experience, impossibility of quick communication, inner obstacles on the way to the explication of experienced feelings. The author identifies common and different peculiarities of the narrative of the tragedy of humanitarian catastrophe, which turned to become Russian-Ukrainian war and gives the characteristics to language means: simple sentences, exclamatory and interrogative constructions, stylistic features of repeatings, understatement.

Sorrow discourse leads to detailed description of physical and psychological feelings where priority is given to the senses of sight and hearing. The author presents, in particular, multidimensional description of war sounds. Dynamics of the events is an obligatory part of narrative, which is introduced with the help of elliptic sentences. The most widespread language genre is confession. Addressing to God, a prayer; revision of values of before – war life, loss of existential dominants and curses addressed to the enemy are compulsory and inalienable parts of the confession.

Perspectives of research we see in further study of language personality living in the epoch of humanitarian catastrophe as the trend (direction) of linguapersonology.

Key words: linguapersonology, language personality, linguapersonological dominants, language genres.

Степчук Ю. П.

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Бевзо Г. А.

Українсько-американський університет Конкордія

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

У статті розглянуто лінгвістичні особливості комунікативних стратегій у діловому спілкуванні. Аналіз текстів ділового спілкування показав, що він функціонує в умовах статусно-рольових відносин та реалізується у різних формах. У дослідженні ділове спілкування було охарактеризовано з позицій соціолінгвістики та лінгвістики. У ході дослідження розглянуто діловий стиль спілкування як складне багаторівневе явище, що має специфічні параметри, цілі, унікальні лексичні, граматичні, екстралінгвістичні та прагматичні характеристики. У статті наведено приклади, які наочно демонструють лінгвістичні особливості, що трапляються як в усному, так і в письмовому діловому стилі спілкування. У процесі аналізу текстів ділової спрямованості встановлено, що порушена проблема ділового спілкування розглядалася досить широко, проте багато характеристик та ряд питань, пов'язаних з лінгвістичними особливостями ділового спілкування, залишаються недостатньо розробленими та вивченими. Розглянуто загальні особливості лексичного та граматичного рівнів ділового спілкування та характерні лінгвістичні особливості кожної комунікативної стратегії ділового спілкування окремо. Встановлено, що згідно з комунікативним підходом стратегія – це план організації мовної поведінки мовця відповідно до інтенції, тобто комунікативна стратегія розуміється як план в глобальному масштабі, надзавдання мовця, що диктується практичною метою діючої особи. Доведено, що комунікативні стратегії ділового спілкування представлені стратегією взаєморозуміння, стратегією координації, стратегією узгодження та стратегією партнерства. Кожній стратегії властива своя лінгвістична організація, що простежується на лексичному та граматичному рівнях мови, які розглянуто у статті.

Ключові слова: дискурс, ділове спілкування, кліше, комунікативна стратегія, лінгвістичні особливості.

Постановка проблеми. Ділове спілкування функціонує в офіційно-діловому стилі, яким у широкому розумінні традиційно називають стиль юридичних документів, постанов, договорів, інструкцій, довідок і т.п., що схвалюються з правової точки зору, а також із заборонаю не схвалюваних суспільством дій [13, с. 39]. Відмінною рисою ділового спілкування є яскрава експлікованість модусу обов'язковості.

Ділове спілкування обслуговується специфічною підсистемою мовних засобів, які детально описані у межах функціональної стилістики, де зазначається, що для ділового стилю мовлення властиві об'єктивність, безособовий характер викладу, однозначність мовного висловлювання, стандартизованість мовлення [14, с. 34]. Крім того, лексика ділового стилю позбавлена образності, виразності та експресивності. У ділових документах не використовуються слова та висловлювання зі зниженим стилістичним забарвленням.

Характерним для ділових взаємин є «розширений код спілкування», оскільки, на противагу побутовому спілкуванню (яке відбувається за допомогою «скороченого коду»), ділове не має контекстної залежності [14, с. 17], тож у текстах ділового спілкування спостерігається вживання безособових конструкцій, оскільки тут особовий компонент менш виражений, ніж у текстах особистого спілкування. Так, наприклад, для ділових листів характерне використання безособових конструкцій типу «необхідно, щоб», «важливо, щоб» тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці досліджують питання особливостей ділового спілкування у різних аспектах. Комунікацію в організаційних структурах вивчали В. Гошовська [4; 6], О. Делія [1] та О. О. Фурсін [10]. Розвідки Р. Кацавець [3], Л. Литвинової [5] та І. Плотницької [7] присвячені культурі ділової української мови. С. Шевчук та І. Клименко [11]

розглядають ділове спілкування у рамках дослідження професійної української мови. В аспекті наукової парадигми ділове спілкування досліджувався О. Семеног [8] та Ю. Сурмін [9]. Водночас відсутні роботи, які присвячені лінгвістичним особливостям комунікативних стратегій ділового спілкування.

Формулювання цілей статті. Цінностями ділового дискурсу є створення партнерських відносин, тому однією з найважливіших характеристик текстів ділового спілкування є цілеспрямоване спонування адресата до необхідних процесів. З огляду на це, метою нашої роботи є розгляд лінгвістичних характеристик комунікативних стратегій ділового спілкування.

Виклад основного матеріалу. У діловому спілкуванні офіційність досягається за допомогою використання різних граматичних та лексичних засобів. Для акцентування офіційності в документах, яка притаманна письмовому діловому спілкуванню, використовуються лексика з семантикою необхідності щось зробити або дієслова в теперішньому часі, наприклад: *«доставка продукції повинна проводитися на умовах...»*. Для надання офіційності та об'єктивності текстам документів використовується граматична категорія пасивного стану, також характерне використання інфінітивних конструкцій.

Сучасні дослідження наголошують, що діловому стилі спілкування, як одному з найважливіших типів мовленнєвого спілкування у сучасних економічних зв'язках, найменш властивий особистісний компонент. Як вид інституційного типу ділове мовлення має такі особливості, як шаблонність; взаємодія комунікантів у певних умовах спілкування; певна система цілей спілкування, спрямованих на вирішення проблем у рамках громадського інституту, досягнення домовленості та надання мовного впливу на адресата; статусно-рольові відносини (наприклад: начальник – підлеглий) [8, с. 173].

Учасники ділового спілкування використовують різні способи, без яких досягнення поставленої комунікативної мети та взаєморозуміння не може бути реалізованим. У діловому спілкуванні присутні властивості, притаманні як особистісному, так і іншим видам інституційного типу. Представляючи основу ділових відносин, ділове спілкування функціонує у сферах виробництва, фінансування, послуг, страхування, переговорів щодо перерахованих видів статусно-рольових взаємин і т. д. [1]. Отже, учасниками ділового спілкування є управлінці у сфері економіки, бізнесу,

реклами, маркетингу, підприємці, клієнти тощо.

З огляду на вищезгадане, можна констатувати, що ділове спілкування відбувається в умовах статусно-рольових відносин всередині громадських організацій, а також між ними; та репрезентує ділові відносини представників організацій із фізичними або юридичними особами.

Ділове спілкування реалізується в рамках переговорів, ділового листування, ділової документації, що має певну структуру та особливі лінгвістичні характеристики. У діловому спілкуванні, як і типі інституційного виду, виділяють такі параметри: специфічні стратегії, цінності та специфічні характеристики текстів. До перших належать: переговори, співбесіди, тренінги тощо. З метою успішного спілкування учасники ділового дискурсу використовують різноманітні комунікативні стратегії.

Успіх ділового спілкування залежить від комунікативної стратегії, яку обирає мовець. Поняття «стратегія» введене в інструментарій лінгвістики відносно недавно і визначається по-різному залежно від цілей і парадигми дослідження [12, с. 33]. Воно екстрапольоване в лінгвістичні дослідження з інших наук, передусім військової справи, політики, пов'язаних з плануванням і цілеспрямованою діяльністю [14, с. 23]. Згідно з комунікативним підходом стратегія – це план організації мовної поведінки мовця відповідно до інтенції, тобто *комунікативна стратегія* розуміється як план в глобальному масштабі, надзавдання мовця, що диктується практичною метою діючої особи [12, с. 33].

Комунікативні стратегії ділового спілкування представлені стратегією взаєморозуміння, стратегією координації, стратегією узгодження та стратегією партнерства.

Комунікативна стратегія взаєморозуміння призначена для пізнання та сприйняття партнера, формування спільних цілей, методів та форм взаємодії.

Комунікативна стратегія координації націлена на пошук таких засобів та технологій спілкування, які найкраще відповідають намірам та можливостям партнерів.

Комунікативна стратегія узгодження стосується мотиваційної сторони взаємодії, спілкування, що демонструє повагу до іншого партнера.

Комунікативна стратегія партнерства передбачає ставлення до іншої людини як до рівного, але не допустивши шкоди собі, розкриваючи цілі своєї діяльності. Відносини рівноправні, але обережні, засновані на узгодженні інтересів та

намірів. Способи впливу будуються на договорі, який є і засобом об'єднання, і засобом тиску.

Усі перелічені стратегії є продуктивним стилем взаємодії, який плумачиться як плідний контакт у спільній діяльності, що сприяє встановленню довгострокових відносин взаємної довіри, розкриттю особистісних потенціалів та досягненню ефективних результатів обома сторонами [13, с. 22], тому доцільним буде приділити особливу увагу певним мовним одиницям та текстуальним особливостям, реалізованим в аналізованих текстах ділового спілкування.

Виокремлюючи особливості текстів ділового спілкування, необхідно відзначити, що при їх створенні використовується офіційно-діловий стиль мови, що характеризується наявністю спеціальної термінології, особливої лексики та фразеології, граматики, абревіатур, мовних засобів, кліше, складноскорочених слів, зв'язності, логічної побудови висловлювань, чіткості викладу тощо.

Структура ділового спілкування включає так звані дискурсивні формули, що виражаються у фразеологізмах і кліше, які широко використовуються в текстах аналізованого типу спілкування, наприклад, «у стислі строки», «досягти угоди», «розглянути план дій», «вирішити загальні проблеми», «на порядку денному», «встановити контакт», «укласти контракт / договір», «остаточно та обов'язково для обох сторін» тощо.

Розширення меж ділової комунікації та постійне використання ділових контактів сприяло встановленню певних мовних форм, що функціонують у текстах як усного, так і письмового ділового спілкування. Однією з таких форм прийнято вважати кліше. Їхнє функціонування в текстах ділового спілкування покращує взаєморозуміння учасників комунікації. Таким кліше у текстах ділового спілкування притаманні «як емність і лаконічність, а й стереотипна структура з належним компонентом емоційності ділового дискурсу» [14].

Стиль ділового спілкування характеризується власними специфічними рисами на рівні лексики, морфології та синтаксису. Лексичний рівень ділового стилю утворюють:

1) загальнозживані нейтральні слова української мови (закон, здоров'я, країна, захист, вимагати, отримати, займатися та ін.);

2) терміни та словосполучення термінологічного характеру (позов, правоздатність, дієздатність, кредитор, неспроможність, піклувальник, усиновлювач, юридична особа);

3) так звані «канцеляризми», тобто слова та словосполучення, властиві офіційно-діловому стилю, але і в межах ділової мови мають небажаний відтінок (*належний, повідомити, втратити силу, сповіщати, стягнути* і т. д.).

Доступний нам корпус матеріалу показав, що при проведенні переговорів широко використовуються наступні фрази, що реалізують **комунікативну стратегію взаєморозуміння**, яка вербалізується одиницями на позначення ввічливого ставлення до комунікантів:

- «Чи можливо, щоб ...»,
- «Чи можна було б розглянути ...»,
- «Я б з радістю обговорив з Вами ...» і т. д.

Крім того, «специфічними правилами етикету в різних жанрах ділового дискурсу обумовлено наявність великої кількості формул і прийомів для початку та припинення розмови, її продовження, запиту, згоди тощо» [14].

Комунікативна стратегія координації спрямована на прийняття спільного рішення та обмін інформацією, тому при її реалізації використовуються такі кліше: «робоча нарада», «на постійній основі», «застереження про припинення відповідальності фрахтувальника», «переоцінити товар» і т. д.

Одним із завдань ділового спілкування є надання адресату необхідних відомостей у найкоротші терміни, тому адресанту слід постійно «дотримуватися прийнятих норм, що актуалізуються через певні концепти, правила інституційного спілкування, формули, базові поняття» [13, с. 24]. З цією метою адресант використовує термінологію, що сприяє спрощенню пошуку адресатом потрібної інформації при попередньому ознайомленні або для привернення його уваги до найважливішої інформації [2]. Крім того, письмові тексти ділового спілкування відрізняються наявністю лексичних одиниць офіційного стилю та складною структурною організацією речень, наприклад:

– «Усіх процедур з техніки безпеки та гігієни праці на робочому місці було дотримано»;

– «Ми поділяємо думку про те, що розширення прав та можливостей працівників сприяє їхній мотивації», а також вживанням повних форм при ідентифікації учасників ділового спілкування: «Шановна пані Петрик, ...».

Відмінною рисою **комунікативної стратегії координації** є частотність вживання вербономінантів, тобто поєднань дієслова з ослабленим семантичним значенням і іменника, наприклад: «здійснювати виплати», «забезпечити безпеку»,

«стягнути штраф», «накласти арешт» та ін. У деяких випадках поєднання дієслова з іменником носять фразеологічний характер, тобто словосполучення не можна замінити одним дієсловом, наприклад, «обійняти посаду», «покласти контроль за чимось на когось». Іншими словами, лексична поєднуваність іменника з дієсловом виявляється обмеженою. Частотні також атрибутивні поєднання, які можуть бути виражені як вільними словосполученнями, так і фразеологізмами: «неправомірне користування», «платіжне доручення», «непереборна сила», «виконавчий лист», «касаційна скарга» та ін.

Комунікативна стратегія узгодження характеризується передачею певної семантичної інформації з допомогою готових мовних формули – кліше:

– нагадування:

«Нагадуємо Вам, що...»,

Вважаємо за необхідне ще раз нагадати Вам...»;

– повідомлення:

«Повіdomляємо, що...»,

«Сповіщаємо Вас...»,

«Доводимо до Вашого відома...»;

– відмова:

«Не маємо можливості виконати...»,

«На жаль, не маємо можливості задовольнити Ваше прохання...»,

«Не можемо надати Вам...» тощо.

У реалізації комунікативної стратегії узгодження широко використовуються іменники, утворені від дієслів або дієслівних словосполучень і позначають людей за певною дією або відношенням до неї: «дарувальник», «рекламодавець», «заявник», «страхувальник», «засновник» і т. д.

Комунікативна стратегія партнерства реалізується такими кліше, як «укласти договір», «додаток до договору», «підписати договір» тощо. Для ділового спілкування характерне ділове листування, яке включає певні правила на лексичному та граматичному рівнях. Так, у ділових листах спостерігається суворе дотримання сценарного принципу, наприклад: «Від Володимира Шевченка, директора фабрики – Петру Карпенку, начальнику виробничого відділу». Лексичний рівень письмових текстів ділового спілкування характеризується широким використанням різноманітних аббревіатур та скорочень. Зараз широко поширене використання аббревіатур іноземної мови для позначення різних організацій та посад:

– «PA – PersonalAssistant» (особистий секретар),

– «CPA – CertifiedPublicAccountant» (дипломований громадський бухгалтер),

– «ICC – International Chamber of Commerce» (міжнародна торгова палата, МТП) та ін.

З прагматичної точки зору застосування в діловому спілкуванні міжнародної лексики небажано, оскільки воно може призвести до плутанини.

Висновки. Отже, комунікативні стратегії взаємодії у діловому спілкуванні – це план в глобальному масштабі, надзавдання мовця, що диктується практичною метою діючої особи. Вони представлені стратегією взаєморозуміння, стратегією координації, стратегією узгодження та стратегією партнерства, кожна з яких має свої лінгвістичні особливості, знання та розуміння яких сприяє кращій комунікації між діловими партнерами.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні взаємодії комунікативних стратегій ділового спілкування.

Список літератури:

1. Делія О. Ефективна комунікація в управлінні персоналом. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 1 (6). С. 36–40.
2. Євтушина Т. О. Фразеологічна вербалізація кордоцентризму українців у прозі М. Матіос. *Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : ПолиПринт, 2020. С. 254–260.
3. Кацавець Р. С. Українська мова: усна і писемна (ділове спрямування) : навчальний посібник. Київ : Алерта. 2020. 264 с.
4. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування : навч. посіб. / уклад.: Гошовська В. А. та ін. Київ : К.І.С., 2016. 130 с.
5. Литвинова Л. В. Комунікативна культура публічних службовців у контексті професіоналізації публічної служби. *Актуальні питання підготовки фахівців у сфері публічного управління та адміністрування* : матеріали щоріч. наук.- практич. конф. за міжнар. участю (Київ, 1–2 листоп. 2018 р.) : у 2 т. / ред. колегія : В. С. Куйбіда та ін. Київ : НАДУ, 2018. Т. 1. С. 208–211.
6. Лідерство в місцевому самоврядуванні : словник термінів / за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко, А. К. Гука та ін. Харків : Фактор, 2015. 156 с.

7. Плотницька І. М. Культура ділового українського мовлення у професійній діяльності державного службовця : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.
8. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
9. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ : НАДУ, 2008. 184 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/surmin.pdf>
10. Фурсін О. О. Комунікація в організаційних структурах як чинник ефективності управління в контексті мережевого аналізу. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 19 листопада 2019 р. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 119–121.
11. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 5-е вид., виправл. і доповн. Київ : Алерта, 2019. 640 с.
12. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2016. 216 с.
13. Opilowski R. Intertextualität in der Werbung der Printmedien: Eine Werbestrategie in linguistisch-semiotischer Forschungsperspektive. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2006. 394 s.
14. Partetzke M. «Lucky Strike» Sonst (wirklich) nochts? Strategien der Emotionalisierung in Werbetexten am Beispiel von «Lucky Strike»-Werbeplakaten der Jahre 2002/2007. Norderstedt : Grin, 2008. 92 s.

Stepchuk Yu. P., Bevzo H. A. COMMUNICATIVE STRATEGIES OF INTERACTION IN BUSINESS COMMUNICATION

The article is devoted to the definition of linguistic features of communicative strategies in business communication. The analysis of texts of business communication showed that it functions in the conditions of status-role relations and is implemented in various forms. In the study, business communication was characterized from the standpoint of sociolinguistics and linguistics. The study considers the business style of communication as a complex multi-level phenomenon with specific parameters, goals, unique lexical, grammatical, extralinguistic and pragmatic characteristics. The article provides examples that clearly demonstrate the linguistic features that are found in both oral and written business style of communication. In the process of analyzing texts of a business orientation, it was found that the problem of business communication was considered quite widely, however, many characteristics and a number of issues related to the linguistic features of business communication remain insufficiently developed and studied. The author of the article considered the general features of the lexical and grammatical levels of business communication and the characteristic linguistic features of each communicative strategy of business communication separately. It was established that according to the communicative approach, the strategy is a plan for organizing the speech behavior of the speaker in accordance with the intention, that is, the communicative strategy is understood as a plan on a global scale, a supertask of the speaker, which is dictated by the practical goal of the actor. It is proved that the communicative strategies of business communication are represented by a strategy of mutual understanding, a strategy coordination, coordination strategy and partnership strategy. Each strategy has its own linguistic organization, which can be traced at the lexical and grammatical levels of the language, which are discussed in the article.

Key words: *discourse, business communication, cliché, communicative strategy, linguistic features.*

Стефурак Р. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ БОГДАНА ТОМЕНЧУКА

Статтю присвячено актуальній темі – лінгвістичному аналізу лексико-стилістичних одиниць, які є засобами конструювання образності поетичного тексту. У дослідженні проаналізовано різнотипні лексичні одиниці, що мають здатність вторинно семантизуватися, на матеріалі поетичного тексту письменника з Прикарпаття (Івано-Франківськ) Богдана Томенчука. Образність як конкретно-чуттєва виражальність притаманна досліджуваній художній канві, оскільки формує мозаїку творчого «бачення» картини світу автором: картотека лексем, навантажених образотвірним потенціалом, базована на матеріалі двох збірок («Жінка з одного вірша», «Дві джезви»), налічує 720 одиниць: внутрішньоформні лексеми (ті, що мають у плані змісту актуалізовану асоціативно-образну ознаку), okazіоналізми, власні назви (сакральні назви; імена героїв літературних чи міфічних творів, їх авторів, відомих науковців, філософів, художників, композиторів; топоніми; усталені загальні назви, подані автором як власні), стилістично марковані лексеми (кольороназви, експресиви, архаїзми, діалектизми, іншомовні номени тощо, тобто ті, які роблять текст художнім, маркують його образністю).

У пропонованому дослідженні акцентовано на тропеїчному потенціалі названих лексичних одиниць, визначено їх функціонал: виражально-зображальна функція, оцінна, аперцепційна, тропотвірна, текстотвірна.

Ключові слова: образність, лексичні засоби вираження образності, внутрішньоформне слово, okazіоналізм, власна назва, топонім, експресивна лексика, кольороназви, архаїзм, стилістично маркована лексика, поетичний текст.

Постановка проблеми. Поетична картина світу Богдана Томенчука, як свідчить картотека лексем, здатних вторинно семантизуватися, базована на образності, яка домінує на лексико-семантичному рівні мови його поетичного тексту, локалізувавшись у лексемах, що мають яскраво виражену внутрішню форму, okazіоналізмах, власних назвах (ретрансляторах образної аллюзії), стилістично маркованих словах. Тому вивчення лексичних засобів формування образності сучасного українського художнього тексту є актуальним і перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образність художнього мовлення, зокрема поетичного, є центром наукового зацікавлення багатьох лінгвістів. Окремі з них вивчали образність в системі координат картини світу певного автора (І. Л. Гоцинець, С. П. Бирик, С.Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, Г. М. Сюта та ін.). Аналізуючи напрацювання провідних лінгвістів, резюмуємо: домінатним способом побудови образності поетичного тексту є «розширення асоціативного ореолу слова, який створюється його парадиг-

матичними й синтагматичними зв'язками, відбувається здебільшого за рахунок порушення «семантичної узгодженості» та «синтагматичної умотивованості знаків» [1, с. 75]. Слід зазначити, що зазвичай «додатковий експресивний зміст слова визначає характер образності» [1, с. 77], тобто експресивно марковане слово потенційно образне. Окремі слова в тексті мають первинну креативність (символи, власні назви, що відсилають читача до певної інформації тощо), а є лексеми, що її набувають в контексті. Так, завдяки валентності слів у тексті вибудовується їх вторинна семантизація з потенційним стилістичним ефектом виражальності. Фігурантами образності в поетичному тексті вважаємо символічність, алегоричність, тропеїчність, хоча образне мовлення «не обмежується традиційними тропами й фігурами, а наповнює естетичним змістом безобразні мовні елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу» [2, с. 301]. Слід зазначити, що образне «розростання» слова в тексті уможливлиться завдяки «втіленню результатів складних художньо-асоціативних процесів у конкретний зримий, відчутний, мовби однозначний

образ» [2, с. 232]. Така асоціативно-образна актуалізація в тексті залежить від нестандартного індивідуально-авторського поєднання слів. Слід зазначити, що іноді вчені синонімізують терміни «образність», «художність», «фігуральність», «виразність», «експресивність» в семантико-стилістичному, культурологічному та мовноестетичному аспектах.

Цілі статті. Аналіз лінгвістичних праць проспектував вивчення саме лексичних засобів формування образності в сучасному поетичному тексті, які, на нашу думку, є домінантними і маловивченими. Саме тому мета наукової статті – лінгвістичний аналіз лексем з образотвірним потенціалом як домінантного засобу побудови авторської моделі дійсності в тексті Богдана Томенчука. Для досягнення мети виконано ряд завдань: проаналізовано слова з внутрішньоформним образом, оказіоналізми, власні назви, стилістично марковані слова, виокремлено їхні функції в досліджуваному тексті.

Виклад основного змісту. Образність у поетичному тексті досягається за допомогою лексичних засобів, які вчені кваліфікують по-різному. Наприклад, Н.В. Шапочка стилістичними і лексичними засобами творення образності називає тропи, зокрема епітет, метафору, антитезу [8, с. 95]. На нашу думку, ці засоби краще аналізувати як тропеїчні, а до лексичних відносити слова з потенційною образністю, тобто ту «поетичну лексику», яка може бути й художнім засобом (є потенційно образною), а також стилістично «марковані» слова, які і є маркерами художнього стилю мовлення. На думку вчених, лексичними засобами творення образності в художньому тексті вважають антропоніми, топоніми, іншомовні слова [5, с. 42-43], Т. І. Крайнікова такими називає неологізми, архаїзми, історизми [3, с. 16]. Як бачимо, у лінгвістичних працях частково йдеться про евідентну, очевидну, образність слова, яка не залежить від контексту, сполучуваності з іншими мовними одиницями (семантичної валентності), проте більшість слів з образотвірним потенціалом в досліджуваному тексті включено в тропеїчні структури чи стилістичні фігури.

Як свідчать результати дослідження, лексичними засобами творення образності поетичного тексту Богдана Томенчука є: **слова з яскраво вираженою внутрішньою формою; оказіоналізми; власні назви; стилістично марковані лексеми.** Проаналізуємо кожен із наведених лексичних пластів.

1. Слова з яскраво вираженою внутрішньою формою. Поетичний текст характеризується компактністю форми при безлімітності змісту, зокрема образного. Зазвичай образотвірний потенціал у поетичному тексті мають слова з внутрішньоформним компонентом семантики – внутрішньою формою (ВФ) – асоціативно-образною ознакою, закріпленою в номінації, яка характеризується аперцепційними, смислоконструювальними та образотвірними властивостями. Наприклад: *Ми володарі, ми собі слуги, / Ми любові по долі в боргах* (2, 47). У цьому мікротексті маємо два слова з яскраво вираженою внутрішньою формою: *володарі* – «ВФ – ті, що володіють»; *слуги* – «ВФ – ті, що служать». Внутрішні форми цих назв формують у сегменті поезії гносеологічні образні смисли, антагоністичні в контексті, забезпечують образне домінування цих слів, проєктують їх творче «розростання» (образний контраст). Інший приклад: образ жінки в поетичному тексті Б. Томенчука синонімізовано в контексті такими внутрішньоформними лексемами з позитивною чи негативною конотацією: *невільниця, бранка* (2, 33), *діва, принцеса, бідося* (2, 38), *ворожка, королева* (2, 37), *полонянка, богиня* (2, 44). Навіть близькі за лексичним значенням слова «невільниця», «бранка», «полонянка» мають різні додаткові асоціативні образи («та, що в неволі», «та, яку забрали», «та що в полоні»), базовані саме на внутрішній формі слова, яка і є тим мислетвірним «відомим», на базі якого автор формує новий образний смисл. Отже, внутрішньоформні лексеми – це слова з потенційною образністю. У досліджуваному тексті вони часто стають мікро- та макрообразами, включаються в тропеїчні структури та стилістичні фігури.

2. Оказіоналізми (індивідуально-авторські слова). На думку вчених, такі лексеми є «разовими» контекстуальними новотворами, які не зафіксовані тлумачним словником, оскільки створені автором виключно для формування образності й новизни в конкретній мовленнєвій канві тексту: *...В податливім світінні твого тіла, / В нагому танго слів і довмлівань* (2, 17). Лексема «довмлівання» не є словниковою, вона створена автором саме в цьому контексті з метою асоціативно-образного розширення меж і плану вираження, і плану змісту, тобто образної виражальності самого тексту. Проаналізуємо: *А він все наливає, виночерпень... / Давай по вінця. Лиш не половинь...* (2, 159). Оказіоналізм «виночерпень» має прозору внутрішню форму, яка додає образної ілюстративності в тексті – «той, що черпає вино».

Читач ніби уявно уособлює поетичний образ, моделює його в уяві завдяки власним фоновим знанням, асоціативним лініям... І таких перцептивних образних ліній тексту може бути кілька, оскільки їх смисл залежить від мовної зрілості реципієнта, його фонових знань та естетичного ідеалу. Лінгвісти виокремлюють експресивність індивідуально-образних слів у певному одиничному контексті: *неспогади душі* (1, 110), *щокраплинка* (2, 39), *передньовіччя* (2, 24) тощо. У досліджуваному тексті такі слова часто стають експресивно маркованими художніми означеннями: *нетриєдиний гріх* (1, 54), *наймадонніша з мадонн* (2, 122). Поетичні оказіоналізми-епітети кретивно виразні, образно новаційні, цікаві в плані естетики мовлення, оскільки вони формують лексично оригінальну архітектоніку вірша: *очі-агати* (2, 44), *жінка-пожежа* (2, 64), *прочани-комиші* (1, 45), *притоки-руки* (1, 99), *жаль-птиця* (1, 60). Таким чином, оказіоналізм формує не лише новизну форми поетичного тексту, а й змісту, який він розширює образно завдяки цілковитій залежності від контексту (саме з нього ми розуміємо зміст індивідуально-авторського слова).

3. Власні назви. У наведеному тексті потужними засобами вираження образності є власні назви. Сучасна лінгвістика, вивчаючи власні назви художнього стилю мовлення, використовує терміни «літературна ономастика», «поетична ономастика», «стилістична ономастика». Усі терміни вказують на те, що власні назви використовують в тексті не просто з номінативною метою, а власне художньою, поетичною, стилістичною, тобто ці слова мають потенційну образність, яка властива художньому тексту.

Поетична ономастика тексту Богдана Томенчука представлена різнотипними власними назвами.

Назви церковно-релігійного стилю мовлення: *Бог, Господь, Господь Бог, Пан Біг, Всевишній, Творець, Триєдиний, Спас, Син, Отець, Христос, Цар Небесний, Бог = Мольфар* (1, 128); *Богородиця, Марія, Діва; Адам, Єва, Магдалена, Мойсей, Миколай, Миколайко, Іскаріот; Едем, Змій; Гетсиман, Голгофа, Вифлеєм, Гоморра; Зелен-свята, Покрова, Паска, Різдво, Івана, Петра: І ти знову, наївний мій Христе, / Під вінець підставляєш чоло... / Боже, де ж вона, та Магдалена, / Аби доторком витерла ніт?* (1, 121), *Бог виліпив світові душу, А згодом явився Адам, Котрий на Едемськiм зарiнку / Приліг у Господню траву...* (2, 15), *Ми – той народ. Та в нас не той*

Мойсей (1, 162), *Позеленіє світ від Зелен-свят* (1, 255), *Пора покидати Едем, а ти красивіша від Єви* (2, 89), *Щоночі сниться Вифлеєм, / Та наяву одні Гоморри* (1, 104), *Півні співають для Іскаріота* (1, 100). Зазвичай такі лексеми – вияв алюзії – «прийом художньої виразності, що змістовно збагачують текстову інформацію, створюючи численні асоціації за рахунок явного натяку на події, факти, реальних осіб, інші тексти, їх персонажів» [6, с. 25], характеризуються асоціативним напластуванням (накладанням, перехрещенням) образності первинного (сакрального), вторинного (авторського) тексту.

Імена героїв літературних чи міфічних творів, їх авторів, відомих науковців, філософів, художників, композиторів: *Ярославна, Беатріче, Гораціо, Шекспір, Гамлет, Гриць Летючий, Дон Жуан, Дон-Кіхот, Фрейд, Бетховен, Гріг, Золоте руно, Морфей, Ікар, Архімед, Нострадамус, Рафаелеві мадонни, Котигорошко: Тiнь Ярослави від крику німа* (2, 13), *Місяць – пiвкрилий Ікар* (2, 101), *Місяць котився, мов Котигорошко* (2, 168), *царство Морфея* (1, 126), *Така гора тут, друже мій Гораціо... / Тут кожен другий – Гамлет. Де Шекспір?* (1, 155), *3 вікна нічного – Бетховен? Гріг?* (1, 21), *Сміється з долі світ, як Дон Жуан...* (1, 66). Такі назви в художньому тексті функціонують як літературна алюзія – «відсилання до певного літературного твору або історичної події, ... історії та мистецтва» [4, с. 18] з метою викликати певні асоціації, які здатні ускладнити семантику нового тексту, накладаючись з образністю, закладеною автором, завдяки валентності лексем.

Топоніми: *Україна, Китай, Вифлеєм, Содом, Гоморра, Троя, Львів, Коломия, Колима, Гондурас, Сомалі, Дніпро, Йордан, Темза, Ніл, Говерла, Олімп, Парнас, Везувій, Гобі, Бермуди: Голодної душі налякана потвора, / Чуужої чужини ласкава Колима* (1, 57), *Впали б до ніг і Олімп, і Парнас* (1, 139), *Ні, то не очі... То якісь Бермуди* (1, 223). Для глибшого розуміння таких власних назв проаналізуємо текст: *...Вишиванське моє Сомалі, / Що болши і печеш, ніби згага. / Може, справді, не там Гондурас? / Може, в Бога є два Гондураси? Тут Везувій кипить третій раз, / Хоч уже вивергався два рази. / Тут Дніпро у багні сі втопив, / А ми хлебцем із Темзи і Нілу. / А дець є ненароджений ти... / Ти це там, а тутешніх прости, / Бо забули, що й ти – Україна* (2, 157). Наведений характеризується значною кількістю власних назв, семантика яких зазнала образних перевтілень, оскільки вони завдяки авторській валентності слів частково

втрапили первинну номінативну функцію (*Може, в Бога є два Гондураси?* – йдеться про реальний Гондурас і Україну, яка асоціативно за віддаленістю комфорту, правди, українства прирівнюється до країни, яка асоціюється з фестивалями й карнавалами, наркоторгівлею. Цікавим також є протиставлення Дніпра річкам інших держав, які є образами позик, милостині тощо (*хлебчем із Темзи і Нілу*). Лексема «Україна» набуває новаційного образу сакральності (*й ти – Україна*), де «ти» – імпліцитний образ Бога. Як бачимо, топоніми в художньому тексті набувають кардинально нового образного значення, креативно «розростаються», формуючи образність художнього тексту на лексико-семантичному рівні.

Загальні назви, подані автором як власні: *Мудрі Півні, Мор Наших Доль, Вселенська Любов, Незмарновані Роки, Вередливий Раз, Поезія, Слово, Ти, Ви, Чумацька Мажа, Галявина Планет, Небесний Черпак* (1, 120) та ін. Зазвичай у тексті автор загальну лексику подає як власну, а буває (рідше) й навпаки: *юда* (1, 175), *орави варав* (2, 191), *бо час такий раціональний бісмарк* (2, 41), *пісня пісень* (2, 64 – про жінку). Будь-який випадок перекидання лексики із загальною у власну й навпаки посилює образність тексту, оскільки такі мовні одиниці автоматично ілюструють у тексті різні інформаційні пласти (референційне значення, потенційно образне значення, конотативне значення тощо), тобто вони активізують в уяві реципієнта ті фонові знання, на базі яких і візуалізуються образні новаційні смисли. Слова, які автор подає з великої букви, і не лише займенники (таких мало в тексті), що ілюструють сакральність чи повагу (Він=Бог, Ти=кохана), а й інші іменні частини мови є асоціонімами. Асоціонім – «троп, що ґрунтується на переході загальної назви предмета, істоти, явища у власну, привертає увагу до незвичного, нетрадиційного сприйняття слова, позначеного великою літерою, і переводить його до розряду так званих суперслів» [7, с. 34]: *Від доторків вітрів у Морі Наших Доль* (1, 130); *Я вірую в тебе, Вселенська Любове. / ... Бог написав як Найкращий Поет* (1, 271); *Іменик по імені Ти* (2, 41); *В соборах Незмарнованих Років* (1, 77); *...казино Вередливого Разу* (1, 57). Такі тропотвірні лексеми в художньому тексті автоматично стають образами, включаючись в авторську естетизацію дійсності.

Стилістично марковані лексеми. До них належать кольороназви, експресиви, архаїзми, діалектизми, іншомовні номени тощо, тобто ті, які маркують текст образністю. Найбільшу їхню

групу становлять **кольороназви**, що наділені потенціалом зображальності: *Тіла твого білий світ, / Що вечоріє гріхами* (2, 6), *А місяць молодиться, хоч також сивочолий* (2, 10), *Сивий туман у сивім світанні* (2, 13), *і наших тіл такі кавові бежі* (2, 17), *рожевий лет* (2, 27), *вся така в надвечірньо-рожевім* (2, 44), *слова як вишневий янтар* (2, 48), *крилато-білі подушки* (2, 69), *чорно-білі пересуди* (2, 97), *золотавий серпень* (2, 59), *позолота* (1, 10), *на біло сивіє волосся* (1, 86), *сива фата* (1, 87), *сива ніч* (1, 91), *небілий світ* (1, 91). Як бачимо, образну кольоросему мають слова різної частимовної належності. Такі номінативні одиниці часто є засобом образного контрасту, складниками стилістичних фігур, наприклад, антитези (*Тіла твого білий світ, / Що вечоріє гріхами*), оксिमорону (*небілий світ*) чи тропеїчних структур (*тіл такі кавові бежі* – генітивна метафора; *чорно-білі пересуди* – епітет; *слова як вишневий янтар* – порівняння). Ще одним лексичним джерелом образності в досліджуваному тексті є **експресиви** – слова, які мають емосеми – компоненти значень, що демонструють емоцію, експресію, яка межує з образністю та має компонент окаянності: *На ганку стоїть дощеньятко сліпе* (2, 16), *біжить кульбабенья кудись крізь постулати* (2, 156), *в очах – бісеньят...* (2, 52), *джмелятко* (1, 181), *наливайко* (1, 183). Такі лексичні експресиви не тільки «підсилюють логічний та емоційний зміст висловленого», а й виступають «засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови» [4, с. 170]. Стилістично маркують текст як образний також **застарілі слова (архаїзми), діалектизми, іншомовна лексика:** *Благоговіти* (2, 77), *Господь на нас показував перстом* (1, 162), *Почує той, що сидить одеснуну* (1, 206), *оксамитні рамена* (2, 60), *Божжа десниця* (1, 17), *Божжа длань* (1, 180 – архаїзм), *кулко* (2, 19), *був сіруватим і нендзним світ* (2, 37 – *кулко* = кільце, колесо, *нендзний* = злиденний, бідний, обдертий – діалектизми), *...Люстро тріснуло, ако звір* (1, 163 = дзеркало, діалектизм, *ако* – архаїзм), *дзигарок* (2, 25 = годинник, діалектизм); *а зорі молоді як селфі мати-й-мачух, ... місяць – мачо* (2, 156), *менуєт планет* (2, 20 – виділені слова марковані іншомовністю).

Слід зазначити, що будь-які з проаналізованих лексем у художньому тексті набувають образності і часто включаються в тропеїчні структури (метафори (*позлітка плеса* (2, 22), *біжить кульбабенья* (2, 156)), епітети (*нендзний світ* (2, 37), *сива фата* (1, 87)), порівняння (*Люстро тріснуло, ако*

звір (1, 163)), а зорі молоді як селфі мати-й-мачух (2, 156)) чи стилістичні фігури (Тут Дніпро у багні сі втопив, /А ми хлєбчем із Темзи і Нілу (2, 157) – антитеза). Такі лексеми в досліджуваному тексті формують образну контрастність (Змій – Спаситель, Виблиєм – Гоморра, Говерла – Голгофа, Дніпро – Ніл), синонімічну образність (Бог, Господь, Всевишній, Триєдиний, Спас, Син, Отець, Христос, Цар Небесний, Бог), тобто конструюють його парадигматику.

Описані лексеми в досліджуваному тексті виконують ряд функцій: виражально-зображальну (будують («провокують» у поетичному тексті

образну «зримість» тексту), оцінну (актуалізують розширення семантики зі знаком «+» чи «-»), аперцепційну (забезпечують сприйняття авторського образного переосмислення дійсності), тропотвірну (формують різні види тропів, домінантними серед яких є метафора, порівняння, епітет), текстотвірну (формують ключові образи тексту, будують його вторинну семантизацію). Отже, домінантними лексичними засобами творення образності поетичного тексту Богдана Томенчука є слова з яскраво вираженою внутрішньою формою, оказіоналізми, власні назви, стилістично марковані слова.

Список літератури:

1. Гоцинець І. Л. Асоціативність та образність у семантичній структурі слова. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (17–18 жовтня 2013 р.)*. Дрогобич, 2013. С. 75–80.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: Стилістика та культура мови. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
3. Крайнікова Т. Мова художнього твору. *Українська мова та література*. 2002. № 17–19. С. 13–16.
4. Мала філологічна енциклопедія : довідник / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 478 с.
5. Онищенко М. та ін. Лексичні засоби творення образності в романах Володимира Даниленка. *Південний архів (філологічні науки)*. № 66, 2017. С. 42–44.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля Київ, 2010. 844 с.
7. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець . Київ : ВЦ «Академія», 2011. 176 с.
8. Шапочка Н. В. Лексичні засоби створення образності в німецькому пісенному фольклорі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2017. Вип. 29 (2). С. 95–98.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Богдан Томенчук. Жінка з одного вірша : поезія. Брустурів : Дискурсус, 2018. 84 с.
2. Богдан Томенчук. Дві джезви : поезія Брустурів : Дискурсус, 2019. 224 с.

Stefurak R. I. LEXICAL MEANS OF EXPRESSING IMAGERY IN BOHDAN TOMENCHUK POETIC TEXT

The article is devoted to an actual topic – the linguistic analysis of lexical and stylistic units, which are means of constructing the imagery of a poetic text. The research analyzed various types of lexical units that can be semantically secondary, based on the poetic text of the writer from Prykarpattia (Ivano-Frankivsk) Bohdan Tomenchuk.

Imagery as concrete-sensual expressiveness is inherent in the researched artistic canvas, as it forms a mosaic of the author's creative "vision" of the picture of the world: a card file of lexemes loaded with pictorial potential, based on the material of two collections ("A Woman from One Verse", "Two Dzzevi"), totals 720 of units: intra-form lexemes (those that have an actualized associative-figurative feature in terms of content), occasionalism, proper names (sacred names; names of heroes of literary or mythical works, their authors, famous scientists, philosophers, artists, composers; toponyms; established general names given by the author as their own), stylistically marked lexemes (colour names, expressives, archaisms, dialectisms, foreign language names, etc., that is, those that make the text artistic, mark it with imagery).

The proposed study focuses on the tropic potential of the named lexical units, and their functionality is defined. Thus, the expressive and pictorial function (builds the "clarity, volume, visibility" of poetic reality), evaluative ("provokes" in the poetic text the connotative expansion of the semantics of lexemes with the sign "+" or "-"), apperceptive (ensures the reader's perception of the author's creative reinterpretation of reality based on "reference" to background knowledge, associative lines between reality and text), trope-creating (forms various types of tropes, dominant among which are metaphor, simile, epithet), text-creating (metamorphoses reality in the author's key, forms key images of the text, builds its secondary semanticization).

Key words: imagery, lexical means of expressing imagery, internal form word, occasionalism, proper name, toponym, expressive vocabulary, colour names, archaism, stylistically marked vocabulary, poetic text.

Стецик Х. М.

Національний авіаційний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС ДІАЛЕКТИЗМІВ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ ВАРІАНТІ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)

У статті досліджено функціональний статус діалектизмів у західноукраїнському варіанті літературної мови на матеріалі художніх творів. Проаналізовано художню мову А. Чайковського, Б. Лепкого, О. Маковея, М. Яцюка з погляду відображення в ній діалектних елементів. Простежено особливості використання діалектних одиниць у мовленні персонажів і в мові автора творів. З'ясовано, що в художніх текстах А. Чайковського діалектизми, зафіксовані не тільки в оповіданнях з життя сучасного йому галицького села, але й в історичних повістях про козацтво, вжиті і в мовленні героїв, і в мові автора, є наслідком розвитку тогочасного мовного процесу в Галичині – існування західноукраїнського варіанта літературної мови і свідомиї орієнтації письменника на народнорозмовне джерело; їх використання не мотивоване зображенням місцевих реалій чи відтворенням усної мови персонажів. Встановлено, що природним елементом тодішньої літературної мови виступають діалектні одиниці в художніх творах Б. Лепкого. На нормативність їх, відсутність установки на сприйняття їх як стилістичного засобу, здатного виконувати певні художні функції, вказує наявність більшості з них як у мові персонажів, так і мові автора, а також і в нехудожній мові письменника. Визначено, що переважно як нормативний компонент тогочасної західноукраїнської літературної мови функціонують діалектизми у творах О. Маковея. Художнім засобом вони не виступають, оскільки використані в тих позиціях, які не передбачають реалізації такими мовними одиницями відповідних функцій. З'ясовано, що в мові художньої прози М. Яцюка також більшість діалектних одиниць є складовою і невід'ємною частиною західноукраїнського варіанта літературної мови. Діалектні слова введено в контексти, що суперечать сучасному усталеному уявленню про стилістичну функцію говіркових одиниць.

Ключові слова: західноукраїнський варіант літературної мови, діалектизм, художня мова, мовлення персонажів, мова автора.

Постановка проблеми. Питання варіантності літературної мови належить до актуальних проблем сучасної української лінгвістики. Всебічне вивчення західноукраїнського варіанта літературної мови як мовного феномену важливе для ретроспективного розуміння історії української літературної мови і перспективи розвитку й удосконалення літературних варіантних норм сучасної української мови, «це таке неунікненне завдання, що не розв'язавши його годі дійти історично вірогідних висновків про роль того чи іншого просторово-часового континууму в формуванні узвичаєних, а згодом і кодифікованих норм української літературної мови» [10, с. 12]. Без докладного аналізу тенденцій розвитку української мови на східноукраїнських і західноукраїнських землях у XIX – на початку XX ст. неможливе глибоке розуміння сучасних проблем її функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві після утвердження

незалежності нашої держави з'явилася низка праць, присвячених питанню становлення західноукраїнського варіанта літературної мови, його лексичного складу, граматичних ознак, актуалізації його елементів у сучасній українській мові [1; 6–12; 16; 17]. Для формування цілісного уявлення про специфіку цього різновиду української літературної мови важливим є з'ясування ролі в його становленні і функціонуванні місцевих говірок. Цінним джерелом для такого дослідження є мова художньої літератури, яка відображає ті процеси, що відбуваються в мові загалом.

Формулювання цілей статті. Метою нашої розвідки є проаналізувати місце і функціональний статус у західноукраїнському варіанті літературної мови діалектних елементів на матеріалі художньої мови.

Виклад основного матеріалу. Літературна мова як мовна дійсність при політичному роз'єднанні нації може бути дво- і більше варіантною,

тобто неоднорідною на всіх структурних рівнях [17, с. 169]. Державно-політична роз'єднаність українських земель у ХІХ – на початку ХХ ст. зумовила існування в цей час західноукраїнського варіанта літературної мови, який був «історично вмотивованою стадією розвитку української літературної мови нового періоду і необхідною ланкою у відновленні цілісності культуротворчих процесів на всьому українському етномовному просторі» [10, с. 522–523]. У цьому мовному утворенні поєдналися традиції мовлення української освіченої верстви, що формувалися від кінця ХVІ ст., народнорозмовне мовлення в його різноманітних діалектних виявах, а також елементи новоутворюваних соціолектів, що відображали професійне розгалуження соціалема української мови [10, с. 522].

Характерною ознакою західноукраїнського варіанта літературної мови є відчутність у ньому місцевих говіркових елементів [3, 6], особливо наддністрянських, що «територіально становлять центр Галичини» [1, с. 24]. Діалектизми в західноукраїнському варіанті виступали компонентом писемної мови, мали статус наддіалектних явищ і становили неодмінну частину лексичної системи літературної мови, про що з усією очевидністю свідчить мовно-художня практика тогочасних західноукраїнських письменників, наприклад, А. Чайковського, М. Яцкова, Б. Лепкого, О. Маковея та ін.

Зазначимо, що в дослідженні функціонування діалектизмів у художній мові ХІХ – першої половини ХХ ст. як матеріал аналізу доцільно використовувати першодруки текстів або прижиттєві видання творів, оскільки в них максимально повно відтворено мовну систему письменника, збережено діалектні різнорівневі елементи. Як зауважує П. Гриценко, численні зміни, внесені в художній текст упорядниками, редакторами чи видавцями відповідно до чинних на час видання творів правописних кодексів, призводять до створення ілюзії чистоти тексту, відсутнього переважання «сучасних нормативних елементів» над відхиленнями від норми, нівелювання характерних для ідіолекту митця слова діалектних, народнорозмовних форм. Такі зміни, особливо ті, на якість яких автор не міг впливати (у неприжиттєвих виданнях художніх творів), дають до рук дослідника квазітекст – ірреальний стосовно процесу авторського текстотворення, зі зміщеними логіко-естетичними акцентами [2, с. 34–35].

У художній мові А. Чайковського діалектизми фіксуємо не тільки в оповіданнях з життя сучас-

ного йому галицького села, але й в історичних повістях про козацтво. Діалектизми використано, наприклад, у творі «Віддячив ся» (1913 р.), події в якому розгортаються в Лівобережній Україні, а персонажами є запорізькі козаки:

*Густий непроглядний туман заляв широкий до безкраю степ лівобережної України. Ще йно свитає. Степом їде козак-запорожець. Він ще не старий. Найбільше буде йому **трийцять** літ з роду. Запорожець молив ся завзято хочачи **прибити** в собі немиле **вражінє**, яке викликав заяць.*

*– Воно все гарно – говорив козак – коли б лише знати, в який світ завела мене нечиста сила. Годило ся б відпочити і **поснідати**. І **конєви** спочити треба. Кошовий сердитий буде, вилає, **коби** не що гіршого, та годі! (В., с. 27).*

Вживання діалектних форм у наведеному фрагменті тексту (закінчення –е в іменниках середнього роду (*вражінє*), флексія –*єви* в давальному відмінку іменників II відміни (*конєви*), звук *й* замість *д* у числівниках (*трийцять*), частки *йно*, *коби*), властивих багатьом говорам південно-західного наріччя, не мотивоване зображенням місцевих реалій чи відтворенням усної мови персонажів, поява їх у такому художньому творі є наслідком розвитку тогочасного мовного процесу в Галичині – існування західноукраїнського варіанта літературної мови і свідомої орієнтації письменника на народнорозмовне джерело літературної мови.

У статті «В справах нашої письменницької мови» А. Чайковського знаходимо такі його міркування щодо ролі і значення діалектів у формуванні тодішньої літературної мови, місця їх у мові художньої літератури: «Наша народня українська мова багата на різні наріччя-діалекти Ми їх не вживаємо, вважаючи те за провінціалізми, льокалізми і т. п. Та ми їх ще гаразд не розслідили й не знаємо, які мовні скарби ховаються в тих різних діялектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови. Нам би слідувало в тій велетенській праці розвитку письменницької мови подбати про те, щоб ті діялекти спрямувати в одне велике мовне річище Коли цього доконаємо, тоді викинемо з письменницької скарбниці всі “прийдешності”, а на їхнє місце дамо право громадянства тому всьому, що створив дух українського народу за останню тисячу літ свого розвитку» [13, с. 361]. Надаючи великого значення говорам у розвитку літературної мови, А. Чайковський вважав за доцільне створення окремого мовного журналу, у якому, крім обговорення питань письменницької мови, пропонував фіксувати діалектний

матеріал – «відшукувані вислови з наших діалектів, а навіть ... цілі статейки, оповідання тощо, писані мовою діалектів із названням місцевости, з якої цей говір взятий» [13, с. 361].

Мовно-літературна діяльність А. Чайковського – яскраве свідчення пошуків тогочасними письменниками шляхів розвитку літературної мови, орієнтації їх на територіальні діалекти як основу її формування. Мова художніх творів А. Чайковського репрезентує західноукраїнський варіант літературної мови, у якому складовою частиною і невід'ємним компонентом є діалектизми.

Діалектні одиниці як природний елемент тодішньої літературної мови використано у творах Б. Лепкого. На нормативність таких мовних елементів, відсутність установки на сприйняття їх як стилістичного засобу, здатного виконувати певні художні функції, вказує наявність більшості з них як у мові персонажів, так і мові автора, а також і в нехудожній мові письменника. Для сучасного носія мови, наприклад, доречними, художньо виправданими є говіркові одиниці в такому сегменті тексту:

– *Їдь на попівство і кажи, щоби тобі дали їсти, а коньом, як видихаються, всип зерна. Ми підемо городами. Та ще скажи в кухні, най для нас ладять вечерю, чуєш?* (с. 24).

Відображені в мові героя твору діалектні риси – закінчення *-ом* у давальному відмінку множини іменників, частка *най* – у наведеному контексті виконують художні функції, але, очевидно, діалектну належність таких мовних форм автор не усвідомлював, оскільки вживав їх і в нехудожніх текстах. Так, в історичному нарисі «Чекає нас велика річ» Б. Лепкий використовує флексію *-ом*, пор.: *Була се чиста комедія, от так, щоб людьом блахмана пустити* (с. 16). Частка *най* фіксується, наприклад, у літературознавчому дослідженні письменника «Начерк історії української літератури»: *Крім того, єї милість дядина пані має кожної неділі справляти обід, ... а колиб заїхав який гість, то най се урядить через якогось доброго слугу* (с. 193).

Здебільшого як нормативний компонент тодішньої західноукраїнської літературної мови функціонують діалектизми у творах О. Маковея. Їх вжито не тільки в мові персонажів, але й у мові автора, пор.:

Всяке черепе, скло, попіл, папери, солома, вугле, побиті миши і щурі, піре із зіджених курок, шкаралупа з яець, кости, відпадки з кухонь, подерті черевики, шматки – коротко сказати усе те, що призначене на викинене (с. 32).

Слова із закінченням *-е* в називному відмінку (*черепе, вугле, піре, викинене*), які сьогодні кваліфікуємо як діалектні, у мові прози О. Маковея художнім засобом не виступають, оскільки вони використані в тих позиціях, які не передбачають реалізації такими мовними одиницями відповідних функцій.

Як складова і невід'ємна частина західноукраїнського варіанта літературної мови вживаються діалектизми в художній мові М. Яцкова – і в мовленні персонажів, і в мові автора. Діалектні слова введено в контексти, що суперечать сучасному усталеному уявленню про стилістичну функцію говіркових одиниць. Як варіант літературної норми, автор використовує діалектні лексеми, наприклад, у такому фрагменті тексту:

Бувають в життю хвилі, коли чоловік по довгій праці і трудах, очікує з неспокоєм висліду якоїсь справи. Дрож і безсонниця мучить його, він рад би вже, аби той вислід вийшов зле, лиш би речинець минув і настав знов спокій. Врешті настав рішучий день, минула непевна година – діло скінчило ся добре, а тут замість утіхи гірка іронія обгортає чоловіка (с. 72).

Вживання лексичних говіркових одиниць вислід 'результат', речинець 'термін' в авторській мові – філософському роздумі – не зумовлене тематично і не спрямоване на досягнення спеціальних художніх завдань, їх наявність є наслідком специфіки розвитку тогочасної західноукраїнської літературної мови. Як позанормативні, діалектні, такі лексеми кваліфікуються лише з погляду сучасної української літературної мови.

Аналіз мови персонажів і мови автора у творах А. Чайковського, О. Маковея, М. Яцкова, Б. Лепкого з погляду відображення в них діалектних рис дає підстави вважати стилістично нейтральними, а отже, нормативними для західноукраїнського варіанту літературної мови такі засвідчені в обох різновидах художнього мовлення мовні одиниці:

– голосний *и* на місці *і* на початку слова: *Господар хотів цілу історію замяти, та звернути увагу гостей в иний бік* (с. 23); *Альва перескочила несподівано на зовсім ину тему* (с. 27);

– голосний *е* замість *о* після шиплячих: *На одні вечерниці Настя зпінилася і сіла коло Мотрі* (с. 204); *Фрайтер Полатайко випив вже шестий келішок* (с. 85);

– голосний *о* на місці *а* перед складом з наголошеним *а*: *І не минуло богато часу, як старе гніздо злетіло в пропасть і вірлята розплескали ся на скелі* (с. 99); *Знов збудили Горпину і вона знову бігала по хаті, як у горячі* (131);

– приголосний *ф* замість звукосполучення *хв*: Дівчина затулила лице і чмихнула в **фіртку** (с. 97); Плач, як **филя**, пірвав її і несе з собою (с. 138);

– приголосний *л* на місці *й* у звукосполученні *вій*: Дай Боже **здоровля!** Прошу ближше, най отець сідають (с. 152); Криса приніс овочі на **деревляний**, різьблений тарілці (с. 37);

– звукосполучення *ер* на місці давнього *ър*: Дві нори бють в тій **керниченці**, а в малім плесі вечірне небо (с. 15);

– закінчення *-ови*, *-еви* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду: – Треба-б до дому – почав Кирикучка – **кумови Василеви** далеко, аж під ліс (с. 8); Його приймила до глибини **тота шалена сила сьміливої думки**, що на глум цілому **сьвітови** вирвала ся з усіх шаблонів (с. 90); **Хлопцєви** були зв'язані позад руки сирівцем (с. 14); Слуга виходить, а Савчиха тоди виймає свидоцтво й подає **дякови** (с. 226);

– флексія *-и* в родовому, давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду, у місцевому – в іменниках чоловічого й середнього роду: “Но, но, такої **чєсти** я й не ждав!” (с. 226); Може не дарма снівся ти мені **на сивім кони**, з золотим хрестом (с. 40); **На його лици** видно було **неспокій і журбу** (с. 17); **На цілій землі** будять ся дрібні народи (с. 12);

– закінчення *-е* в називному і знахідному відмінках однини іменників середнього роду: – **Щаслива!** Не довго трівати ме твоє **щастє** (с. 208); У нестямі поразило його **скавуліне** собаки, схоже до **здавленого жіночого сьміху** (с. 55);

– закінчення *-ох* у місцевому відмінку множинних іменників: Коли чую, **в сіньох** щось шорохнуло, як миш (с. 276); Мати нахиляється над хору і чує, як у її **грудьох** клетотить і грає якась страшна, нелюдська музика (с. 209);

– флексія *-ом* у давальному відмінку іменників чоловічого роду множини та множинних іменників: – Владзю, Владзю, – почала жінка проповідним тоном, покивуючи значучо головою. – І так говорить муж жінці, батько **дїтьом!** (с. 235); Але й хвостика ніхто не бачить, бо

де там тепер **людьом** заглядати під ліжку (с. 397);

– суфікс *-ійш-* у вищому ступені порівняння прикметників: Але коні не були **скорійші** і ми якраз приїхали, коли поїзд відїхав (с. 61); Гринько **сильнійший**, але за те Олексі помагає його синок (с. 248);

– числівники з приголосним *й* замість *д*: Дехто числив кулі... **Вісімнайцять, дев'ятнайцять, двацять три** (с. 380);

– редульовані й підсилювальні форми вказівних займенників: От, кинь **тото** читання та збирайся до церкви, бо пан Біг буде карати (с. 317); Та всі **тоті** немилі пригоди не зломилі його морального, він не теряв відваги (с. 346); В їх тіні спочивають розлізлі гроби з камяними плитами, певно ще з **тамтого** століття (с. 241);

– збереження давнього суфікса *-чи* в дієсловах з основою на *г*, *к*: Д-ра Мандриля прострілили сі слова, він мав вже **втєчи**, але тут прикувала його **ишла** подія (с. 30);

– частка *най* у наказовому способі дієслів: Взяв дідько Івася, **най** бере й колицу (с. 182); Як зчезає дим – **най** і зчезнуть і як тає віск від лиця огня, так **най** пропадуть во віки і во віки вороги воскресення народу (с. 454).

Наявність цих діалектних рис не тільки в мовленні персонажів, а й у мові автора у творах аналізованих письменників вказує на те, що зі спеціальною стилістичною метою, властивою таким мовним одиницям, їх вжито не було. Це означає, що їх треба кваліфікувати як складову західноукраїнського варіанта літературної мови, для якого такі мовні явища були нормою.

Висновки. Отже, аналіз художньої мови західноукраїнських письменників, творчість яких припадає на період функціонування західноукраїнського варіанта літературної мови, засвідчує важливе в ньому місце діалектних елементів. Діалектизми у творах А. Чайковського, О. Маковей, Б. Лепкого, М. Яцкова функціонують насамперед як нормативний компонент тогочасної літературної мови, про що свідчить використання їх не тільки в мовленні персонажів, але й у мові автора.

Список літератури:

1. Бичко З. М. *Наддністрянський (опільський) діалект і його відношення до інших говорів південно-західного наріччя*. Львів, 1992. 46 с.
2. Гриценко П. Ідіолект і текст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка* : збірник наукових праць. Київ, 2007. С. 16–43.
3. Грещук В., Грещук В. *Південно-західні діалекти в українській художній мові*. Нарис. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. 309 с.
4. Лепкий Б. *Кара та інші оповідання*. Львів, 1905. 167 с.
5. Маковей О. *Прижмуреним оком*: Нариси й оповідання. Львів – Київ, 1923. 148 с.

6. Матвіяс І. *Варіанти української літературної мови*. Київ: НАН України ; Інститут української мови. Київ, 1998. 162 с.
7. Матвіяс І. Діалектна основа української літературної мови. *Мовознавство*. 2007. № 6. С. 26–36.
8. Підкуймуха Л. *Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови (на матеріалі художніх текстів львівських письменників першої пол. ХХ ст.)*: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 336 с.
9. Струганець Л.В. *Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст.* Тернопіль : Астон, 2000. 352 с.
10. Ткач Л.О. *Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ– на початку ХХ ст.* Ч. 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці : Книги ХХІ ст., 2007. 704 с.
11. Тулузакова О. Г. Актуалізація лексики західноукраїнського мовно-літературного варіанта (на матеріалі творів представників Станіславського феномену). *Наукові праці*. 2009. Випуск 92. Том 105. С. 139–144.
12. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду*: Док. і матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
13. Чайковський А. *В справах письменницької мови*. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. Львів, 2002. Т. 1. С. 360-361.
14. Чайковський А. Віддячив ся: Оповіданє з козацької давнини для української молоді. Вінніпег, 1929. 248 с.
15. Чайківський А. Панич: Повість з галицького життя. Львів; Тернопіль; Нью-Йорк : Поділля, 1926. 259 с.
16. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ : КМ Академія, 2003. 157 с.
17. Франко З. Варіантність чи територіальна відмінність української літературної мови. *Укр. істор. та діал. лексика*. 1995. Вип. 2. С. 169-173.
18. Яцків М. Огні горять. Львів, 1902. 176 с.

Stetsyk Kh. M. FUNCTIONAL STATUS OF DIALECTISMS IN THE WESTERN UKRAINIAN VARIANT OF STANDARD LANGUAGE (BASED ON ARTISTIC WORKS)

In the article the functional status of dialecticism in the Western Ukrainian variant of standard language based on the material of artistic works are investigated. The artistic language by A. Tchaikovskyi, O. Makovei, B. Lepkyi, M. Yatskov from the point of view of the reflection of dialectal elements in it has been analyzed. Peculiarities of the use of dialect units in the speech of the characters and in the language of the author of the works has been traced. In the artistic texts of A. Tchaikovskyi dialecticism are recorded not only in stories from the life of the contemporary Galician village, but also in historical stories about the Cossacks, used in the speech of the heroes and in the language of the author. They are a consequence of the development of the language process in Galicia at the time – the existence of the Western Ukrainian variant of standard language and the conscious orientation of the writer to the vernacular source, their use is not motivated by the depiction of local realities or the reproduction of the spoken language of the characters. Dialect units in B. Lepkyi artistic works are a natural element of the literary language of that time. The presence of most of them both in the language of the characters and the language of the author, as well as in the non-fictional language of the writer, testifies to their normativity, the absence of an attitude towards perceiving them as a stylistic device capable of performing certain artistic functions. Dialecticisms in the works of O. Makovei mainly function as a normative component of the contemporary Western Ukrainian variant of standard language. They do not act as an artistic means, because they are used in those positions that do not imply the implementation of the corresponding functions by such language units. In the language of literary prose by M. Yatskov the majority of dialectal units are also a constituent and integral part of the Western Ukrainian variant of standard language. Dialect words are used in contexts that contradict the modern established idea of the stylistic function of speech units.

Key words: *Western Ukrainian variant of standard language, dialecticism, literary language, author's language, the language of the characters.*

Чуєшкова О. В.

Українська інженерно-педагогічна академія

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА БУДОВА ТЕРМІНІВ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Статтю присвячено розглядові словотвірно-структурних особливостей термінів терміносистеми гендерної лінгвістики (ТСГЛ). Матеріалом для дослідження послужили терміни, виокремлені шляхом суцільної вибірки з наукових праць учених-лінгвогендерологів. У складі ТСГЛ виділено терміни-слова та термінологічні словосполучення (ТС) з абсолютною кількісною перевагою останніх. Однослівні терміни представлені непохідними назвами, афіксальними дериватами й композитами. Аналітичні терміни репрезентовані дво-, три-, чотири- п'яти- та шестикомпонентними номінаціями, з-поміж яких зафіксовано значну кількість синонімічних та варіантних. Більшість із проаналізованих ТС становлять двокомпонентні субстантивно-ад'єктивні терміносполуки з відносним одноосновним прикметником. У складі атрибутивних бінарних ТС зафіксовано також пасивні й активні дієприкметники, наголошено на ненормативності останніх. До аналізу залучено бінарні сполуки, побудовані за моделлю прикладки. Зафіксовано поодинокі термінологічні номінації в чужомовному графічному оформленні, більшість із яких мають питомий відповідник. Зазначено, що моделі «дієприкметник + іменник», субстантивно-субстантивні ТС та прикладкові конструкції в досліджуваній терміносистемі не є продуктивними. На другому місці за кількісним показником перебувають трикомпонентні аналітичні терміни, побудовані переважно за двома моделями, представленими практично однаковою кількістю ТС: «прикметник + прикметник + іменник», «прикметник + іменник + іменник». Багатоконпонентні ТС нечисленні, констатовано наявність безпосереднього зв'язку між продуктивністю тієї чи тієї моделі та кількістю компонентів у її складі: продуктивність обернено пропорційна кількості. Наголошено на наявності підрядного зв'язку між компонентами ТС. Проаналізовано різні підходи до функціонування ТС з компонентом гендерно-, рекомендовано написання окремо з урахуванням такої системно важливої характеристики терміна, як узвичаєність. Акцентовано високу продуктивність синтаксичного способу термінотворення, що є закономірним через низку лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Спрогнозовано подальше поповнення ТСГЛ аналітичними номінаціями.

Ключові слова: однослівний термін, продуктивна модель, синтаксичний спосіб термінотворення, термінологічне словосполучення, терміносистема гендерної лінгвістики.

Постановка проблеми. Сучасне українське теоретичне термінознавство має вагомий здобуток. Станом на сьогодні досліджено близько 150 терміносистем, що охоплюють різні галузі знань [10]. Зокрема, за спостереженнями І. Кочан [5], у період з 2000 по 2016 рр. захищено понад 100 дисертацій, у яких описано 50 наукових напрямів. Кожне з виконаних досліджень поповнює українську термінологію новим лексичним матеріалом, необхідним своєю чергою для практичного термінознавства, зокрема створення різногалузевих словників. Проте досі поза увагою науковців перебуває терміносистема гендерної лінгвістики (далі ТСГЛ), що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі зауваження щодо ТСГЛ знаходимо

в роботах А. Архангельської [1], М. Брус [2], М. Гінзбурга [4], О. Малахової [6], Ю. Маслової [7], Л. Ставицької [13], О. Тараненка [14], також у колективній монографії за редакцією Т. Космеди [3]. У попередніх авторських публікаціях було окреслено деякі проблеми у формуванні термінології, зокрема труднощі у виявленні її складу, розбіжності стосовно визначення й правопису окремих термінів [16]; проаналізовано явище синонімії і варіантності [15]; розглянуто корпус базових термінів [17].

Постановка завдання. Мета цієї статті – дослідити словотвірно-структурні особливості термінів ТСГЛ.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження послужили терміни (310 одиниць), виокремлені шляхом суцільної вибірки з наукових

праць зазначених вище вчених, також було використано два словники гендерних термінів [11; 12]. Наводячи статистичні дані, акцентуємо таку особливість аналізованої терміносистеми, як значна кількість синонімічних і варіантних номінацій. Тому, розглядаючи, наприклад, терміни *фемінатив* і *фемінітив*, говоримо про структурні модифікації однієї термінологічної одиниці; водночас кожен синонімічний термін вважаємо окремим терміном. Наприклад, синонімічні ТС *гендерна лінгвістика*, *лінгвістична гендерологія* і *феміністична лінгвістика* кваліфікуємо як три терміносполуки; натомість ТС *відмаскулітний фемінатив* і *відмаскулітний фемінітив* – як варіанти одного терміна. Такий підхід базується на тому, що синоніми – це різнокореневі (переважно) терміноодиниці, а терміни-варіанти – це фонетичні, морфологічні, акцентні, орфографічні модифікації спільнокоренових слів-термінів та синтаксичні модифікації словосполук (детальніше див. 15).

У складі ТСГЛ видаляємо терміни-слова (23 одиниці) та термінологічні словосполучення (далі ТС) зі значною кількісною перевагою останніх (287 одиниць). Однослівні терміни представлені як непохідними назвами (6 одиниць), наприклад: *маскулінатив* / *маскулінітив*, *фемінітив* / *фемінатив*, *апелятив*, *андронім*, *патронім*, *фемінікон*, так і афіксальними дериватами (тут і далі в дужках подаємо синоніми, через скісну риску – варіанти). Суфіксальні типи терміноодиниць (9 найменувань) творяться за допомогою питомих і запозичених суфіксів *-ість*, *-нн-*, *-ацій-*, *-ізм*, наприклад: *андрогінність*, *маскулінізм*, *фемінінізм* / *фемінітивність* / *фемінативність*, *маскулінізація*, *чоловічість*, *жіночість*, *маскулізм* / *маскулінізм*, *фемінізування*, *фемінізація*. Префіксальні і суфіксально-префіксальні моделі (2 одиниці) непродуктивні, наприклад: *демаскулінізація*, *неофемінатив* / *неофемінітив*. Фіксуємо також терміни-композиції (6 одиниць), які містять морфеми грецького і латинського походження: *андроцентризм*, *гендерлект*, *гіноцентризм*, *лінгвофемінізація*, *фаллоцентризм* / *фаллологоцентризм* / *фаллологоцентризм*, *фемінітивотворення*.

Серед усього масиву досліджуваних неоднослівних термінів кількісно переважають двокомпонентні ТС. Зафіксовано 181 таку одиницю, що становить 64% від загальної кількості проаналізованих аналітичних конструкцій. Найпоширенішими серед двокомпонентних ТС є субстантивні ад'єктивні сполуки – 139 одиниць, або 75% від загальної кількості двокомпонентних ТС. Це поєднання іменника з відносним прикметником

(прикладів використання в ролі атрибутів якісних та присвійних прикметників не зафіксовано), який конкретизує, уточнює значення терміна-іменника в таких, наприклад, ТС: *андрогінна риторика*; *гендерна асиметрія*; *гендерна контамінація*; *гендерна метафора*; *гендерне спілкування (гендерна комунікація)*; *гендерний неологізм (гендерний новотвір)*; *жіноча (фемінна) риторика*; *мовний андроцентризм*; *мовний сексизм (гендерні упередження)*; *лінгвістичний сексизм*; *мовна дискримінація*; *моційна кореляція*; *моційна пара*; *синтаксична фемінізація*; *стратегія фемінізації*; *стратегія нейтралізації*; *суплетивна моція*; *суфіксальна фемінізація*; *чоловіча (відмаскулітна) моція*; *чоловіча (маскулітна) назва* тощо. У складі багатьох проаналізованих ТС фіксуємо варіантні компоненти: *фемінатив* / *фемінітив*; *маскулізм* / *маскулінізм* / *маскулінатив* / *маскулінітив*; *відмаскулітний* / *відмаскулітативний*; *відфемінний* / *відфемінітний* / *відфемінітивний*; *генералізувальний* / *генеричний*; *демаскулітний* / *демаскулітативний*; *дефемінний* / *дефемінітний* / *дефемінітивний*; *патріархальний* / *патріархатний*; *словотворення* / *словотворчість*.

За своєю будовою прикметники-компоненти ТС переважно прості, одноосновні. Складні прикметники використовуються значно рідше, наприклад: *агентивно-професійна назва*; *жіночотворчий суфікс*; *жіночотворчий формант*; *лінгвогендерологічна метамова*; *маскуліноцентрична мова*; *професійно-статусне найменування*; *професійно-статусний фемінатив*; *родостатевий транспозит*.

На окрему увагу заслуговують номінації з компонентом *гендерно*. Фіксуємо варіантні форми, де цей складник виступає і як окрема лексема (у роботах Л. Ставицької, А. Мартинюк, Ю. Маслової, М. Маєрчик, О. Тараненка), і як компонент складних прикметників і дієприкметників (перевагу такому написанню надає О. Малахова, М. Гінзбург). У дослідженні Я. Пузиренко знаходимо обидва варіанти: «З погляду дії чинника гендерної чутливості сучасна мовна практика характеризується двома основними підходами... *традиційним* і *гендерночутливим*...» [8, с. 14]; «Виявлено основні тенденції у функціонуванні агентивно-професійної номінації жінок, серед яких – традиційний підхід ... та *гендерно чутливий*...» [8, с. 17] (виділення наше – О. Ч.) Принагідно слід зазначити, що в написанні цього компонента спостерігаємо також словотворчу варіантність. Так, М. Гінзбург зазначає: «... підхід, який підкреслює поєднання гендерної

рівності та гендерних відмінностей, ... правильно називати гендерочутливий (бо він чутливий до гендера)» [4, с. 12]. Як ми вже наголошували в попередніх дослідженнях [17], написання як разом, так і окремо можна пояснити, посилаючись на «Український правопис». Розв'язуючи цю правописну й одночасно термінологічну колізію, спираємося передусім на таку системно важливу характеристику терміна, як узвичаєність. Суть її полягає в тому, що під час укладання термінологічних рекомендацій перевага надається терміну, який більш поширений, має тривалішу традицію застосування. За нашими спостереженнями, у залучених до аналізу працях переважають номінації, де компонент *гендерно* пишеться окремо. Тому словосполучення *гендерно інклюзивна мова; гендерно нейтральна мова; гендерно маркована одиниця* тощо відносимо до трикомпонентних. Очевидно, додатковим аргументом можуть слугувати й такі усталені в мовознавстві терміни, як *стилістично нейтральна лексика, експресивно забарвлена лексика* тощо.

Серед атрибутивних бінарних ТС фіксуємо також сполучення іменника з пасивним дієприкметником (10 номінацій), наприклад: *актуалізований фемінітив; гендерована мова; гендероване закінчення; маскулінізована форма; фемінізована лексема (фемінізована назва), фемінізована одиниця; фемінізована форма; фемінізоване найменування; фемінізований відповідник; фемінізований іменник*. Активні дієприкметники представлені лише в одній із залучених до аналізу праць [9]: *мотивуюча основа; мотивуючий іменник; фемінізуючий засіб, фемінізуючий суфікс, фемінізуючий формант; характеризуюче значення*. Їхня ненормативність є очевидною, такі ТС мають бути замінені літературними відповідниками: *мотивувальний іменник; фемінізувальний засіб; характеризувальне значення* тощо.

Субстантивно-субстантивні ТС представлені шістьма номінаціями. Це генітивні синонімічні ТС *категорія жіночості (найменування жінок; категорія фемінативності / фемінітивності)*; одне ТС з епонімами *гіпотеза Сепіра-Ворфа*; одне прийменникове ТС *андроцентризм у мові*, яке в більшості контекстів замінено безприйменниковими конструкціями *мовний андроцентризм, андроцентризм мови*.

Фіксуємо також бінарні сполуки, побудовані за моделлю прикладки (12 одиниць): *дериват-фемінатив; маскулінітив-сексизм; сексизм-маскулінатив; сексизм-фемінатив; фемінітив-ареалогізм; фемінітив-германізм; фемінітив-етнонім;*

фемінатив-кодериват; фемінітив-новотвір (неологізм-фемінатив); фемінатив-паралелізм; фемінітив-сексизм. Такі номінації вважаємо термінологічними словосполученнями, компоненти яких пов'язані між собою за допомогою одного з різновидів підрядного зв'язку – кореляції.

Наявні в аналізованій терміносистемі й поодинокі термінологічні номінації в чужомовному графічному оформленні (7 одиниць), більшість із яких мають питомий відповідник: *masculina generica – маскулінізм, (маскулінний номінант, маскулінізм у генералізувальному значенні), potina feminina / potina feminine / potina feminativa – фемініне найменування, фемінітив / фемінатив; potina masculina – маскулінатив*. До термінів *feminina tantum* і *masculina tantum*, які називають мовні одиниці, що з біофізіологічних та соціокультурних причин позначають відповідно лише осіб жіночої або чоловічої статі, відповідники не зафіксовано.

Отже, констатуємо, що найпродуктивнішою з-поміж досліджених двокомпонентних ТС ТСГЛ є модель «прикметник + іменник», де прикметник відносний, переважно простий. Моделі «дієприкметник + іменник», субстантивно-субстантивні ТС та прикладкові конструкції в досліджуваній терміносистемі не є продуктивними.

У досліджуваній терміносистемі досить поширеними є також трикомпонентні аналітичні терміни. Зафіксовано 84 одиниці трикомпонентних ТС, це майже 30% від загальної кількості проаналізованих неоднослівних термінів. Побудовані вони переважно за двома моделями, представленими практично однаковою кількістю ТС:

1. «Прикметник + прикметник + іменник»: *ареальна фемінітивна лексика; аугментативний похідний фемінатив; відфемінітивний словотвірний тип; гендерний мовний номінатив; експресивна фемінітивна лексика; жіноча вербальна (мовленнєва) поведінка; знижена фемінітивна лексика; маскулінативний словотворчий засіб; малопродуктивний фемінізувальний формант; мовна гендерна репрезентація; чоловіча агентивно-особова назва*. За кількісним показником (29 одиниць) ТС, побудовані за цією моделлю, перебувають на першому місці і становлять 35% від загальної кількості трикомпонентних терміносполучень. Дериваційною базою для творення таких ТС є сполука прикметника з іменником, яка уточнюється, конкретизується за допомогою ще одного прикметника.

2. «Прикметник + іменник + іменник»: *андрогінні риси спілкування; гендерне реформування мови; жіночий маркер статі; мовне позначення*

жінки; словотвірна парадигма фемінітивів; словотвірна семантика фемінітивів; словотвірні розряди фемінітивів; статева дискримінація в мові; фемінізоване позначення жінки; феміністичне реформування мови; фемінативна підсистема мови; феміністська критика мови; чоловічий маркер статі; чоловічий стиль мовлення. Аналізована модель є результатом атрибутивного поширення генітивної сполуки. За кількісним показником (28 одиниць, або 33%) вона перебуває на другому місці.

Малопродуктивних трикомпонентних ТС зафіксовано 27 одиниць, представлені вони шістьма моделями:

- «прислівник + прикметник + іменник»: *гендерно паритетна мова (гендерно інклюзивна мова, гендерно нейтральна мова, гендерно чутлива мова, гендерно коректна мова); гендерно чутливе письмо; гендерно чутливий підхід; гендерно толерантний підхід; позитивно оцінні фемінітиви; негативно оцінні фемінітиви;*

- «дієприкметник + прикметник + іменник»: *маскулінізована словотвірна модель; фемінізована словотвірна модель;*

- «іменник + іменник + іменник»: *способи творення фемінітивів;*

- «іменник + прикметник + іменник»: *гіпотеза лінгвістичної відносності; маскулінізм у генералізувальному значенні; найменування маскулінного типу; фемінатив агентивно-професійної семантики;*

- «прислівник + дієприкметник + іменник»: *андроцентрично зорієнтована мова; гендерно маркована лексема; гендерно маркована лексика; гендерно маркований агентив; гендерно маркований компонент; словотвірно фемінізована лексема; стилістично маркований фемінатив;*

- «прикметник + прикладкова конструкція»: *варіантні фемінативи-деривати; фемінізований варіант-паралелізм; фемінізований варіант-синонім.*

Словосполучення, які містять у своєму складі чотири, п'ять та шість компонентів, відносимо до багатокомпонентних. Таких ТС у нашому реєстрі 22 одиниці, або 6% від загальної кількості досліджуваних терміносполучень (ТС із більшою кількістю складників не зафіксовано). Дериваційною базою їхнього творення є словосполучення з меншою кількістю компонентів. Кількісно переважають чотирикомпонентні ТС (14 одиниць): *гендерно маркована неологічна одиниця; гендерно маркована оказіональна одиниця; гендерно релевантна мовна форма; гендерно релевантний*

*текстовий фрагмент; моційний корелят відмаскулінного типу; новітнє фемінізоване позначення жінки; словотвірний фемінатив демаскулінного типу; фемінізоване статусне найменування жінки; фемінінна назва кваліфікативного типу; фемінінна назва оцінного типу; феміністичні стратегії мовного впливу; соціально зумовлена фемінітивна лексика; стилістично забарвлена фемінітивна лексика; стилістично нейтральна фемінітивна лексика. П'ятикомпонентні ТС представлені чотирма номінаціями: *аугментативна назва особи жіночої статі; демаскулінний номінант особи жіночої статі; демінутивна назва особи жіночої статі; особовий іменник-маскулінізм у генералізувальному значенні.* Таку ж кількість ТС фіксуємо й з шістьма компонентами: *гендерно маркована одиниця мови чоловічої референції; гендерно маркована одиниця мови жіночої референції; лексична номінативна гендерно маркована одиниця мови; фразеологічна номінативна гендерно маркована одиниця мови.* Робимо висновок про наявність безпосереднього зв'язку між продуктивністю тієї чи тієї моделі ТС та кількістю компонентів у її складі: продуктивність обернено пропорційна кількості.*

Компоненти всіх наведених вище ТС пов'язані між собою за допомогою підрядного зв'язку. Але в аналізованій терміносистемі в обмеженій кількості наявні також терміноодиниці, між компонентами яких наявний сурядний зв'язок, наприклад: *жіночі й чоловічі маркери статей; маскулінативні і фемінітивні словотворчі засоби; фемінінна назва кваліфікативного й оцінного типу; чоловіче і жіноче мовлення; чоловіча і жіноча мовленнєва поведінка* тощо. Потреби у функціонуванні термінологічних конструкцій, пов'язаних сурядним зв'язком, немає, оскільки кожна з аналізованих терміносполук досить легко розпадається на окремі ТС.

Висновки і пропозиції. Аналіз структурно-граматичної будови термінів ТСГЛ засвідчив високу продуктивність синтаксичного способу термінотворення. Загалом активність синтаксичної деривації термінологи пояснюють багатьма причинами: терміносполучення, на відміну від однослівних термінів, виявляють більшу здатність до конкретизації значень завдяки залежним словам, обмеженою є кількість складених термінів-полісемантів, аналітичні терміни майже не зазнають шкідливого впливу омонімії, їм властива можливість гнучкішої класифікації та систематизації за певними моделями. До екстралінгвальних чинників найчастіше відносять бурхливий

розвиток наук на сучасному етапі, появу великої кількості нових реалій, які потребують номінації. Очевидно, що можливості однослівних термінів у цій функції давно вичерпані. Стосовно ТСГЛ варто відзначити ще одну вагому причину. Як випливає із самої назви наукового напрямку, досліджувана галузь має міждисциплінарний характер, поєднуючи як мовознавчі, так і терміни гендерних досліджень. Таким чином, абсолютна більшість аналізованих ТС апріорі містить стрижневий компонент або з галузі лінгвістики, або гендерних

досліджень, який, щоб стати складником ТСГЛ, повинен відповідно конкретизуватися іншим терміном. Прогнозуємо подальше поповнення ТСГЛ аналітичними номінаціями такого типу. Перспективним вважаємо дослідити семантичну структуру термінів, розглянути співвідношення питомих та запозичених терміноодиниць, виробити рекомендації щодо подальшого унормування термінології. Переконані, що робота в цьому напрямі сприятиме нормалізації та стандартизації терміносистеми гендерної лінгвістики.

Список літератури:

1. Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.
2. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
3. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : монографія / Т. А. Космеда та ін. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; Дрогобич : Коло, 2014. 472 с.
4. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало гендерної рівності. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2012. С. 6–26.
5. Кочан І. М. Українське термінознавство ХХІ ст. у кваліфікаційних працях // *Термінологічний вісник*. Київ, 2017. Вип. 4. С. 80–92.
6. Малахова О. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні. *Гендерний журнал «Я»*. 2015. № 1 (37). С. 35–37.
7. Маслова Ю. П. Гендерний дискурс сучасних друкованих україномовних ЗМІ : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2011. 20 с.
8. Пузиренко Я. В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі й узусі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. 21 с.
9. Семенюк С. П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 2000. 20 с.
10. Симоненко Л. Українське термінознавство: від витоків до сьогодення. *Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Рівне, 15–16 вересня 2016 р.) / відп. ред. Малевиц Л. Рівне : НУВГП, 2016. С. 53–57.
11. Словник гендерних термінів. URL: <http://a-z-gender.net/ua/category/%D0%BC> (дата звернення: 17.06.2022).
12. Словник гендерних термінів / уклад. З. В. Шевченко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=J8tBDwAAQBAJ&pg=PA49&lpg=PA49&dq#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 10.06.2022).
13. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 236–246.
14. Тараненко О. О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 112 с.
15. Чуєшкова О. В. Синонімія в терміносистемі гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. Львів, 2017. № 869. С. 105 – 108.
16. Чуєшкова О. В. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології*. 2016. № 842. С. 161–164.
17. Чуєшкова О. В. Термін *гендер* і його похідні як ядро терміносистеми гендерної лінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 237–239.

Chuieshkova O. V. STRUCTURAL AND GRAMMATICAL CONSTRUCTION OF THE TERMS OF THE GENDER LINGUISTIC TERM SYSTEM

The article is about the consideration of word-formation and structural features of the terms of the gender linguistics term system (GLTS). The material for the research was the terms singled out by means of a continuous sampling from the scientific works of linguo-genderologists. As part of the GLTS, terms-words and terminological phrases (TPh) are highlighted with absolute quantitative superiority of the latter. One-word terms are represented by non-derivative names, affixal derivatives and term-composites. Analytical terms are represented by two-, three-, four-, five-, and six-component nominations, among which a significant number of synonymous and variant ones are recorded. Most of the analyzed TPhs are two-component substantive-adjective term compounds with a relative single-base adjective. Passive and active participles are also recorded as part of the attributive binary TPh, the non-normativeness of the latter is emphasized. Binary compounds built according to the application model are involved in the analysis. Single terminological nominations in a foreign language graphic design are recorded, most of which have a specific counterpart. It is noted that the "adverb + noun" models, substantive-substantival TPh and applied constructions in the studied term system are not productive. In second place in terms of quantity are three-component analytical terms, built mainly according to two models, represented by almost the same number of TPh: "adjective + adjective + noun", "adjective + noun + noun". Multi-component TPhs are few, it has been established that there is a direct relationship between the performance of a particular model and the number of components in its composition: performance is inversely proportional to the number. It is emphasized that there is a subordinate connection between the components of the TPh. Different approaches to the functioning of the TPh with a gender component were analyzed, and it was recommended to write it separately, taking into account such a systemically important characteristic of the term as commonness. The high productivity of the syntactic method of term formation is emphasized, which is natural due to a number of lingual and extralingual factors. Further replenishment of GLTS with analytical nominations is predicted.

Key words: one-word term, productive model, syntactic method of term formation, terminological word combination, gender linguistics term system.

Шевальє С. Б.

Одеський національний морський університет

МОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ПІСЕНЬ ALINA PASH ТА ГУРТУ KALUSH)

У статті автори, дослідивши тексти сучасної української популярної пісні, роблять висновки, що культура мовлення особистості напряму залежить від соціуму, в якому вона знаходиться та засобів масової інформації, значним чином інтернет та соціальні мережі, колосальний вплив яких на культуру мовлення сучасної молоді є незаперечним. Дослідники розглянули лексичне та граматичне наповнення пісень сучасних українських виконавців, ознайомились із тенденціями сучасної української поп-музики та зробили висновок про якість сучасної української пісні, яка значним чином впливає не лише на виховання сучасної молоді, а й на культуру мовлення. Адже саме в сучасній поп-музиці відбиваються як культурні, так і соціальні, політичні та економічні процеси. Аналізуючи мовні особливості пісень Alina Pash варто зауважити, що виконавиця майстерно міксує реп-читку з етнічною музикою та вправно жонглиє діалектизмами, що надає їй творчості особливого неповторного почерку та задовольняє запити сучасної молоді, але не відповідає нормам сучасної української літературної мови. Велика кількість сленгізмів, просторіч, кальок з російської мови, інішомовних запозичень, вплив суржиків та порушення правил утворення граматичних форм слів вказує на недотримання мовних норм під час написання текстів пісень гурту Kalush Orchestra. Якість мовного наповнення сучасної української пісні безпосередньо впливає на виховання молоді, від якої залежить майбутнє мови. Наведена стаття яскраво ілюструє закономірність розвитку державної мови та якість україномовної продукції, зокрема поп-пісень, в мережі Інтернет та соціальних мережах, що у XXI століття є основним джерелом розповсюдження інформації. Якість мовного наповнення сучасної української пісні безпосередньо впливає на виховання молоді, від якої залежить майбутнє мови.

Ключові слова: діалектизм, сленг, просторіччя, сучасна українська пісня, Alina Pash, Kalush.

Постановка проблеми. Проблема глобалізації, діджиталізації та невпинного розвитку науково-технічного прогресу породила масову культуру, яка у XXI ст. заповнила майже всі види мистецтва та найбільше вплинула на розвиток сучасної популярної української пісні. Під впливом масової культури активно розвинулась масова музична культура, характерними рисами якої є «орієнтація і відповідність смакам масового суспільства; високий ступінь поширення в суспільстві; відображення найбільш поширених настроїв і почуттів; доступність змісту і форми творів масової музики; змішування різних стилів і напрямків; складна взаємодія зі сферами академічної та народної музики» [6, с. 117]. Аудиторія виконавців сучасних популярних пісень – це підлітки, завзяті користувачі соціальних мереж. Сучасна українська пісня відповідає всім побажанням сучасної молоді, адже має на меті розважати, потішати та забавляти. У кожного покоління

свої кумири та улюбленці у світі сучасної популярної пісні. Саме ті смисли, які транслюються у сучасних піснях та які вбирає, як губка, підрастаюче покоління – майбутнє України, показують рівень сформованості їхнього світогляду, поглядів та переконань.

Як зазначає дослідниця Лященко І., масова музична культура набуває значення міжнародної мови спілкування, адже музика є універсальною мовою людства. Що ж до масової музики, вона стає новою альтернативною реальністю, в контексті якої стираються межі між мистецтвом, творчістю та комерцією [4, с. 236]. Незважаючи на трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасній Україні така музика успішно функціонує та користується великим попитом серед молоді. Добре це чи погано? Однозначної відповіді немає. Але точно можна стверджувати, що те, що сучасна українська пісня зазнає докорінних змін, означає, що українська культура активно

розвивається, зважаючи на вимоги та потреби суспільства, історичних процесів на часі.

Враховуючи те, що сучасна українська пісня – це явище суспільне, вона впливає на світогляд молоді та мовні норми, тому найбільше нас цікавить мова сучасної української популярної пісні, яка привертає увагу та значним чином впливає на світосприйняття, виховання молоді та є одним із засобів комунікації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музика протягом усіх часів, незважаючи на зміну історичних епох та подій, йшла пліч-о-пліч із живою мовою (згадайте тільки пісні бандуристів, думи чи обрядові пісні), тому і зараз це чудова можливість побачити, чим живе українська мова сьогодні. Як вже зазначалось: сучасна популярна українська пісня – продукт сучасної культури, тексти якої ще недостатньо вивчені в комунікативному аспекті. Сучасна мовознавча наука потребує комплексних праць, які би досліджували мовне наповнення сучасної української пісні. Зокрема, певні дослідження у цій сфері зробили такі науковці, як: Клещова О.Є. «Мовна палітра сучасної української пісні (на матеріалі пісенних текстів Андрія Кузьменка)», Мусійчук О.О. та Поздрань Ю.В. «Суржик та суржикізм в текстах пісень рок-гурту «Скрябін», Власова А.Ю. «Культурологічний аспект сучасної української пісні та її мова», Комарницька Т. «Деградація мови у масовій культурі (на прикладі японських та українських поп-пісень)», Яручик Ю. «Культура мовлення українських музичних гуртів (На матеріалі пісенних текстів «Океану Ельзи», «Скрябіна», «Бумбокса»)», Білик К.В. та Громова Н.В. «Вивчення образних мовних засобів на матеріалах пісенної творчості гурту Kazka на уроках української мови». Варто зазначити, що в більшості з цих розвідок розглядаються тексти пісень, які обмежуються часовим проміжком 1990-х – 2015 рр.

Постановка завдання. Дослідити мовне наповнення сучасної української пісні за нормами сучасної української літературної мови – граматичними та лексичними.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше пісні підпорядковані ритмізованій структурі та вимогам римування, проте в аспекті лексики – це джерело тієї української мови, яку ми чуємо і в побуті, без цензурування і правил. Це може бути і лайка (пісні гурту «Жадан і собаки», діалектизми (Христина Соловій або Аліна Паш), сленг чи просторіччя (гурт «Kalush») – можна знайти всі ці аспекти саме в піснях.

Предметом свого дослідження ми обрали тексти пісень сучасних українських виконавців Alina Pash та Kalush.

Alina Pash – українська співачка, реперка, фіналістка шостого сезону шоу «Х-Фактор», яка ламає систему старих стереотипів, поширених у всьому світі. Автентичний стиль співачки – це суміш електронної, поп, етнічної музики та хіп-хопу. Її мета є цілком чистою: запалити слухачів внутрішньою музикою. Народжена у маленькому українському селі Alina Pash виховувалась на основі архаїчних карпатських традицій, що сформувало її як незалежний дух з глибоким корінням у неповторній Батьківщині [11]. Враховуючи те, що виконавиця народилась у маленькому селі на Закарпатті, то виконує сольні пісні із етнічним міксуванням – народним вокалом, з діалектами у формі реп-читки. Як зазначає сама виконавиця їй подобається працювати з діалектом, тому що там багато вигуків, які можна використати у репі [12]. Враховуючи вищезазначене, робимо висновок, що виконавиця у своїх піснях майстерно використовує діалекти закарпатської говірки. Тому варто дослідити лексичне наповнення та граматичне оформлення пісень співачки.

Так, у 2018 р. співачка презентує свій дебютний сингл «Bitanga» (укр. «Бітанга»). У Русинсько-російському словнику слова «битанга» має значення «проказник, сорванец, шалун, шалапут» [7, с. 77]. Русинсько-український словник трактує цей діалектизм як «шибенник» [1]. Ось як пояснює значення слова «бітанга» сама співачка в одному із своїх інтерв'ю: «Так мене називав мій дідусь. Мені намагалися нав'язати образ принцеси, але я – інша. Пацанка зі зразкової сім'ї. Пам'ятаю, як дідусь злився. Я крала гарбузи із сусідніх полів, щоб робити опудала, а він кричав: «Бітанго! Мамку ти солодку!» [13]. Відповідно робимо висновок, що «бітанга» означає хуліган, розбишака. В цій же пісні знаходимо такі діалектизми «сведер» (кофта) [5], «фіглювати» (жартувати) [8, с. 166], «оболок» (вікно) [8, с. 106]. У наступному 2019 р. виконавиця представила на широкий загал наступний трек з містичною назвою «Bosorkanya». Словники дають таке трактування цьому закарпатському діалектизму: «відьма, карга» [8, с. 45]; «В'дьма, колдунья» [9, с. 164]. Дослідники зазначають, що «босорканя», «босорка», «босоркой» – міфічний персонаж угорців, румун, слов'ян. Отже, босорканя у міфології слов'ян – потворна стара відьма, яка вміє літати і перетворюватися на тварин. [10, с. 610]. У цьому ж 2019 р. у Alina Pash з'являється новий хіт під назвою «Пинтя». І знову ми

вимушені звернутись до закарпатського фольклору, бо Пинтя, або Пинтя Хоробрий легендарний карпатський розбійник, який діяв наприкінці 17 – на початку 18 ст. Імовірно, під цим іменем фігурують принаймні дві історичні особи [2, с. 208]. Що стосується граматичної побудови слів, то тут співачка так само широко використовує діалектні форми слів, які яскраво репрезентують порушення граматичних норм:

1) використання стягнених форм дієслів «*Чека на мене там Іванко*» («Бітанга»); «*З подругами ми перед річкою співа*» («Івана Купала»);

2) уживання постфікса -ся, колишньої короткої форма знахідного відмінка зворотного займенника себе, перед дієсловом, що характерно для говірок західних областей України: «*Сяк ся не судило*», «*Сусіди ся хрестили хрестили хрестили*, Сусіди *ся бояли бояли бояли*», «*Ішла бім ся утопила*» («Босорканя»); «*Як ти ся не боїш – бери за руку мене Я ти ся освічу своїм теплим променем*» («Івана Купала»);

3) в О. в. одними у іменниках ж. р. замість закінчення -ою використовується закінчення -ов: «*Як ти ймеш того вінка, що пливе ріков*», «*Нічков буде гаряче*» («Івана Купала»), «*Бо не чує свого сина й злобов заростає*» («Dengi»);

4) вживання особових часток під час творення форм умовного способу дієслова: «*Як бим знала, що всім людям, Так бим Бога не гнівила, Як бим знала що лиш міні, Ішла бим ся утопила*» («Босорканя»);

5) застосування енклітиків займенників родового та давального відмінків: «*Сведер червоненький мамчин у ня*» («Бітанга»), «*Мати ми казала Дай ми Боже знати із ким їх буду брати*» («Босорканя»), «*А як му ся жиє нико не знає Мамки не має, отиць го карає*» («Dengi»); «*Я го приворожу ще Івана Купала Вержу погляд на тя*» («Мотанка»).

Варто зауважити, що у своїй пісенній творчості співачка не цурається русизмів, вульгаризмів, жаргонізмів, стилістично маркованої лексики, просторічних слів та влітає у тексти цілі куплети англійською мовою: «*Адїк, найкі вся фігня*», «*Я сьодні тусую*», («Бітанга»); «*пацан не палиться*», «*This morning little gypsy found a dollar Nobody sees he hid it under collar*», «*Деньги, гроші, money*» («Dengi»); «*Буде рубитися бабло!*», «*А далі на тусі всім розлив*» («Kagor»); «*Назбираю в лісі зілля Забиваю косяк (із трав)*» («Мотанка»).

Отже, аналізуючи мовні особливості пісень Alina Pash варто зауважити, що виконавиця майстерно міксує реп-читку з етнічною музикою та вправно жонглює різноманітними лексемами,

що надає її творчості особливого неповторного почерку та задовольняє запити сучасної молоді, але не відповідає нормам сучасної української літературної мови.

Гурт Kalush Orchestra з'явився у 2019 році. Названий на честь Калуша – невеликого міста в Івано-Франківській області, звідки родом фронтмен гурту Олег Псюк. У 2019 році Олег написав у Facebook, що збирає хіп-хоп гурт. І зібрав його. Починаючи з пісні «Зорі» (вийшла у листопаді 2020-го), Kalush Orchestra, за його словами, пішов найрозумнішим шляхом – поєднання хіп-хоп-естетики з чітким, прозорим мелодизмом та ліризмом [3]. У 2022 р. гурт представляє Україну на Євробаченні в Турині та перемагає в конкурсі з піснею «Стефанія», яка потрапила в топи найпопулярніших пісень весни в багатьох країнах. Але нас у першу чергу цікавить лексико-граматичний аспект пісень гурту. Проаналізувавши пісні гурту можемо зробити висновок, що тексти пісень характеризуються такими лексичними особливостями:

1) мовними кальками (русизмами, англіцизмами) – «*І хоть на небі чорні хмари, а ями повні доща, темно Я включу фари, одіну плаща І хоть погода не панама, брать і верещать, даремно Послухай як нервішки тріщать...*» («Не напругайся»); «*Вчули в мене паті, ви не перепили батю...Ти гониш, мен! Весь в діамантах мій пейдей Калуський клик, калуський стейк! Не чую твій шит, бо ти лиш фейк! Міксую цей грук і роблю шейк! («Ти гониш»), «та грузить знов мене остальне», «Параноя в мене ніби аніме», «з мокрими ладонями» («Не напругайся»);*

2) сленгізмами – «але часто мене все харить», «та грузить знов мене остальне» («Не напругайся»), «Скоро буде музон 10-го вересня не провтикай», «Це в Києві пацик», «можеш набить татуху» («Я йду»), «До місцевої телиці» («Калуські вечорниці»), «Мій кент хотів мене кинути», «міг годинами базарити» («Кент»), «бачу фара летить» («Таксі»);

3) просторіччями – «Забере в бабулі дві дулі» («Stefania»), «Видно було балабола» («Не мари нуй»), «мала в помаді», «і душа на мелі» («Таксі»).

Що ж стосується граматичного оформлення текстів, то наведемо такі приклади порушення норм: «Хоч насправді цвіте сад, бачиш зорей зорепад» («Зорі»); «Ситний маминий суп», «Як дитина ці писала імені на вікі» («Додому»); «Дарю парад зорей» («Пірнаю»); «Я турботів цілий список мав» («Не напругайся»); «Я прибуду з митой головою» («Калуські вечорниці»).

Таким чином, велика кількість сленгізмів, просторіч, калбок з російської мови, іншомовних запозичень, вплив суржику та порушення правил утворення граматичних форм слів вказує на недотримання мовних норм під час написання текстів пісень гурту Kalush Orchestra.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз пісенних текстів показав наявність чималої кількості небажаних компонентів, які пов'язані значним чином з культурою мовлення. Мова сучасної української пісні, на прикладі розглянутих текстів сучасних українських виконавців, характеризується порушенням літературних норм, зокрема лексичних та граматичних, зниженням культури мовлення, що з одного боку безпосередньо пов'язана з освіченістю та духовним рівнем людини, а з іншого – прагненням відповідати вимогам та запитам сучасної молоді. Саме поп-культура значним чином впливає не тільки на поведінку сучасної молоді, а й на виховання та формування культури мовлення. Наведена стаття яскраво ілюструє закономірність розвитку державної мови та якості україномовної продукції, зокрема поп-пісень, в мережі Інтернет та соціальних мережах, що

у ХХІ століття є основним джерелом розповсюдження інформації. Якість мовного наповнення сучасної української пісні безпосередньо впливає на виховання молоді, від якої залежить майбутнє мови. Глобалізація та діджиталізація культурного світу, взаємопроникнення культур, масовість, що полягає у тенденції до спрощеності, стандартизації культурних форм вираження, примітивізації змісту, призводить до надмірного використання в сучасних українських піснях сленгу, жаргонізмів, варваризмів, лайок, ненормативної лексики, слів іншомовного походження, цілих висловів та речень іноземними мовами. Наша наукова робота – лише маленький крок у ретельному вивченні мови сучасної популярної української пісні, тому що із року в рік на українському пісенному Олімпі з'являються нові виконавці, на творчість яких впливають як вітчизняні співаки, так західні та американські популярні артисти, тому під цим впливом їхня мова значно різниться від мови їхніх попередників. Дослідження цих мовних явищ представляє особливий інтерес і відкриває перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Бітанга. *Русько-український словник онлайн* : вебсайт. URL: <https://rusinsko-ukrainskij-slovník.slovaronline.com> (дата звернення: 01.06.2022)
2. Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред. рада: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8. 520 с.
3. Калуш Orchestra. Все про гурт, який переміг на Євробаченні. *BBC News Україна* : вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61455876> (дата звернення: 01.06.2022)
4. Лященко І. Масова музична культура в Україні: соціокультурний вимір. *Світогляд-Філософія-Релігія*. 2016. Вип. 11. С. 230–237.
5. Сведер. *Русько-український словник онлайн* : вебсайт. URL: <https://rusinsko-ukrainskij-slovník.slovaronline.com> (дата звернення: 01.06.2022)
6. Сідлецька Т.І. Особливості масової музики як соціального й культурного феномена. *Українська культура: минуле, сучасність, шляхи розвитку: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного ун-ту: зб. наук. праць: у 2 т.* Вип. 19. Рівне: РДГУ, 2013. Т. 1. С. 113–117
7. Російсько-русинський словник : у 2 т. / Уклад. І. Керча. Ужгород: ПоліПрінт, 2007. Т. 1. 608 с.
8. Русинсько-українсько-руський и русско-украинско-русинский словарь / уклад. Д. Поп. Ужгород: Видавництво ПП «Повч Р.М.», 2007. 312 с.
9. Словарь української мови / упоряд. Грінченко Б. Київ : 1907–1909. Т. I–IV. 2971 с.
10. Словник української мови: у 20 т. / Ред. рада: В.М. Русанівський (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 1. 911 с.
11. Спікерка Українського Жіночого Конгресу – Аліна Паш. *Український жіночий конгрес* : вебсайт. URL: <https://womenua.today/alina-pash/> (дата звернення: 01.06.2022).
12. Тепер майже вся Україна знає, що таке «бітанга»: молода українська співачка Аліна Паш розповіла про улюблений закарпатський діалект та свої екстравагантні образи. *Iplus1.ua*: вебсайт. URL: <https://1plus1.ua/svitske-zhittya/novyny/teper-majze-vsa-ukraina-znae-so-take-bitanga-moloda-ukrainska-spivacka-alina-pas-rozpovila-pro-ulublenij-zakarpatskij-dialekt-ta-svoi-ekstravagantni-obrazi> (дата звернення: 01.06.2022).
13. У мережі набирає популярності кліп на пісню закарпатською говіркою. *Gazeta.ua* : вебсайт. URL: https://gazeta.ua/articles/neliterturna-leksika/_u-merezhi-nabiraye-populyarnosti-klip-na-pisnyu-zakarpatskoju-govirkoju/833380 (дата звернення: 01.06.2022)

**Shevalie S. B. LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN SONG:
LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECT
(BASED ON LYRICS BY ALINA PASH AND KALUSH)**

In the article, the authors, using the texts of a modern Ukrainian popular song, conclude that the culture of personal speech directly depends on the society in which it is located and the media, in a significant way the Internet and social networks, the colossal influence of which on the culture of speech of modern youth is undeniable. Researchers considered the lexical and grammatical content of songs by modern Ukrainian artists, got acquainted with the trends of modern Ukrainian pop music and concluded about the quality of modern Ukrainian song, which significantly affects not only the education of modern youth, but also the culture of speech. After all, it is in modern pop music that both cultural and social, political and economic processes are reflected. Analyzing the linguistic features of Alina Pash songs, it is worth noting that the performer skillfully mixes rap reading with ethnic music and cleverly juggles dialectisms, which gives her creativity a special unique handwriting and satisfies the needs of modern youth, but does not meet the norms of modern Ukrainian literary language. A large number of slangisms, spaces, calques from the Russian language, foreign-language loanwords, the influence of surzhik and violation of the rules for the formation of grammatical forms of words indicate a non-compliance with language norms when writing the lyrics of the Kalush Orchestra. The quality of the language content of the modern Ukrainian song directly affects the education of young people, on which the future of the language depends. This article clearly illustrates the regularity of the development of the state language and the quality of Ukrainian-language products, in particular pop songs, on the Internet and social networks, which in the 21st century are the main source of information distribution. The quality of the language content of the modern Ukrainian song directly affects the education of young people, on which the future of the language depends.

Key words: *dialecticism, slang, vernacular, modern ukrainian song, Alina Pash, Kalush.*

Шеремет А. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ЛОКАЛЬНІ ФЕМІННІ ПРИЗВИСЬКА У СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ГОВОРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано особливості вживання локальних фемінних прізвиськ у Середньонадніпрянському говорі української мови. Зокрема, увагу зосереджено на вивченні функціонування фемінативів-прізвиськ у локальних північних межах поширення говору (3 села у межах ОТГ Бориспільського району Київської області та Золотоніського району Черкаської області). Під час аналізу актуальних досліджень з даної проблематики було встановлено, що українські вчені-лінгвісти набагато більше уваги приділяють жіночим номінаціям у контексті прізвищевих назв, а також фемінним прізвиськам у говорах Південно-західного та Північного наріччя української мови. Автор досліджує морфолого-стилістичні особливості функціонування локальних фемінних прізвиськ Середньонадніпрянського говору української мови у межах уснорозмовного стилю української мови. У результаті засвідчено також високий ступінь збереження стертих патріархальних традицій проживання та побуту українців. Водночас спостерігається мовна фіксація високого суспільного становища української жінки. Загалом фіксується 114 фемінних прізвиськ (51 у межах с. Лецьки Цибулівської ОТГ Бориспільського району Київської області, 33 у межах с. Вознесенське Вознесенської ОТГ Золотоніського району Черкаської області та 30 у межах с. Зорівка Зорівської ОТГ Золотоніського району Черкаської області). Зафіксовано велику кількість прізвиськ-матронімів, а також спостерігається імовірне збереження дівочих прізвиськ після вступу у шлюб та переважання нейтрального фемінізуючого суфіксу –ов-а над патріархальним –их-а. Сформульовано ідеї про те, що головною особливістю функціонування фемінних прізвиськ у Середньонадніпрянському говорі є їхня поліваріантність та про те, що фемінні прізвиська активно експлуатуються носіями традиційної культури у межах західнополтавських говірок Середньонадніпрянського говору.

Ключові слова: уснорозмовні стилі, розмовний стиль, побутово-розмовна лексика, фемінітиви, фемінативи, діалект, говір.

Постановка проблеми. У межах Середньонадніпрянського діалекту серед носіїв традиційної культури надзвичайно поширеними є фемінні прізвиська жінок. Цей шар лексики є надзвичайно архаїчними та має давні риси (до прикладу, у балтійських мовах фіксується подібне явище). Дослідження його видається перспективним з точки зору виокремлення тенденцій особливостей функціонування фемінативів в уснорозмовних стилях сучасної української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні найбільш повна розвідка з діалектного фемінікону української мови належить М. П. Брус – це роботи «Гуцульські фемінітиви: семантика і структура», «Фемінітиви північного наріччя української мови» та «Словотвір фемінітивів-гуцулізмів». Колеснік Л. Я. у роботі «Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генезо-просторове варіювання» у числі

інших номінацій також розглядає діалектні назви жінок (ЛСГ «Назви дітей» (жіночі назви за семою віку, статусу дитини (позашлюбна\народжена у шлюбі), за відношенням до господарства, за семою відношення до дітонародження (бездітні жінки), за спорідненістю та свояцтвом, звертання до рідних), ЛСГ «Назви діячів суспільного устрою», ЛСПГ «Назви ремісників» (назви дружин ремісників), ЛСПГ «Назви працівників сільського господарства»).

Функціонуванню фемінних прізвиськ в українській мові присвячені роботи «Прізвиська жінок у галицько-буковинських говорах» М. П. Брус. У зв'язку із цим, слід відмітити праці П. П. Чучки «Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник» та І. Д. Фаріон «Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником)». Хоча названі дослідження

не присвячені Середньонаддніпрянському говору, проте вони спрямовані на вивчення у тому числі жіночих прізвищевих назв. Отже, вітчизняне фемінне назовництво, присвячене фемінним прізвищам Південно-західного та Північного наріччя української мови і не приділяє належної уваги прізвищам жінок Південно-східного наріччя української мови.

Постановка завдання. Завданням статті є виокремлення фемінних прізвищ у межах трьох сіл (ОТГ Циблівської, Зорівської та Вознесенської) серед носіїв Середньонаддніпрянського говору української мови, класифікація наявного лексичного матеріалу та встановлення функціональних, словотвірних та екстралінгвістичних особливостей вживання даної лексики.

Виклад основного матеріалу. Джерелом лексичного матеріалу є спонтанне мовлення осіб, що проживають у північному ареалі поширення названого говору. Мовний матеріал збирався у межах трьох сіл: Лецьки (Циблівська ОТГ), Зорівка (Зорівська ОТГ) та Вознесенське (Вознесенська ОТГ), які територіально знаходяться на півночі ареалу поширення Середньонаддніпрянського говору. Серед інших загальновідомих лексико-фонетичних особливостей у дослідженні зафіксовано велику насиченість мови носіїв говору суржикізмами.

Крім власне культурних особливостей, прізвиська серед сільського населення мали утилітарне значення: до прикладу, у межах одного кутка або вулиці могли мешкати жінки не лише з однаковими прізвищами (Канівець, Устич, Мостова, Буряк, Тимченко, Полтавець, Гусак – для с. Лецьки; Бондаренко, Ясир, Ярмоленко, Макаренко, Іванченко, Чорнобай – для с. Вознесенське; Зоря, Синьоок, Шеремет – для с. Зорівка) але й іменами. До речі, локально існують не лише прізвиська, але й прізвища-матроніми, утворені від жіночих імен (Палагута).

У с. Лецьки Циблівської ОТГ Бориспільського району Київської області зафіксовано 51 регіональна фемінна назва жінок. Найбільші групи лексики привертають увагу з точки зору утворення за допомогою словотвірних суфіксів. Найбільша група лексичних одиниць (16 фемінативів) є жіночими прізвищами, утворених від прізвиська чоловіка з суфіксом **-ів-**, за допомогою чергування **-ов-** та додавання закінчення **-а** «Казали Катерина Дєдикова на іменини Іванові капуняку понаварювала, картоплі натушила і каже: нехай їдять» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «На тому кутку Насті Еликової хата,

навпроти фельшерки нашої, Антоніни Сергіївни» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «А оце у хаті Оксани Стальнової живе тепер Любка Кутова, приїхала з Хоцьок» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «У Валі Пахарцовой весь двір зроду був у ромашці» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «Івга Коржова – рідна сестра дяді Василя» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «Маруся Сергійова страшно любила здобу, у неї кожен день у хаті пиріжками пахло» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «Мені сказала Люба Данильчикова з нею діла не мать, вона неадекватна» (з розмови з Гурською Л. І., 1968 р.н.); «Валя Фалимонова як ішла по кладках – то дошка лопнула і їй гвоздком розрізало литку» (з розмови з Бурчик В. В. 1941 р.н.); «У Бадєрової чоловік схожий на мого брата – копія, я на нього так і кажу «братан», такий самий балакучий» (з розмови зі Скуратовським О. В., 1947 р.н.); «То Бовдурова запалила бур'ян на городі – видно, як удень» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «У Лазарової було чи 7 чи 8 дітей, забула» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «Ольга Супрунова у колгоспі була ланковою, її дуже поважали» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «Ольга Рязанькова прибиральницею у школі – дорогу перейшла, і вже на роботі» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «Демченкова Катя старша за мене, як Галя наша – з 46 року» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «Света Сояшнікова була така цікава, я не знаю, де вона його й зустріла» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Наступною за об'ємом групою лексики (6 лексичних одиниць) є фемінні прізвиська, утворені за допомогою традиційного для української мови суфіксу **-их-а** «Цукетихи внук такий гарний майстер, він в усіх машинах розуміє, золоте дитя» (з розмови зі Скуратовським О. В., 1947 р.н.); «Ти з Турлихою дуже не лайся – вона клясти любить, прокляне ї кістки» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «Казала Ламбетиха – у них вся пшениця вилягла, не осталося ї пенту» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «Бибиха Мотря прожила довго, більше 80 років, вони всі довгожителі» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «До Шури Полтавчихи у хату молнія як влетіла і спалила тлівізор, то вона довго на одне вухо не чула» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «Коло Цяделихи через два двори живе Галя медсестра, що у нас козеня купила» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Від основи та фемінізуючого суфіксу **-их-а** маємо також приклади нетипового для Середньонаддніпрянського говору способу творення фемінних прізвиськ: «*То мабуть Люда **Цяделишина** йде на автобус*» (з розмови зі Скуратовським О. В., 1947 р.н.); «*Ото поїхала **Пузиришина**, вона навчила у вас на кутку людей здоровкаться*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «*У Ліді **Титишиної** такого заводу кози – на всьому селі кращого нема*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Фіксується менше фемінних прізвиськ (6 лексичних одиниць), утворених від чоловічих з суфіксами **-ин\–ін** за допомогою закінчення **-а**: «*У **Цєвиної** у хаті висить портрет їхній, художник колись давно малював, його ще люди звали на селі богомазом*» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «*Та **Митіна** Тетяна каже мені «**Пасічников** я»*» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «***Пеліна** живе коло ставка, у неї самий добрий білий налив*» (з розмови з Бурчик В. В. 1941 р.н.); «***Самутіна** часто у гості приходила, але ми не дружили*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «*Люда **Ойм**амина секретарша у фермера, вже купили хату навпроти, то у дворі яких тільки немає тракторів*» (з розмови зі Скуратовським О. В., 1947 р.н.); «*Наталка **Вантіна** була велика трудяка: по 200 курей тримала, і на базарі торгувала, і город страшний*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Спостерігається група фемінних прізвиськ, які вказують на походження від стертого прізвиська невістки, утворених від чоловічого з суфіксом **-енк-** та додаванням суфіксу **-ів-** з подальшим чергуванням **-ов-** та додаванням закінчення **-а**, які демонструють відображення у мові патріархальних рис спільного проживання великими родинами: «*Авжеж знала бабуся ту Уляну **Чередниченко**ву, що заміж вийшла за Опанаса Ярмоленка з Малої Каратулі*» (з розмови з Гурською Л. І., 1968 р.н.); «*Марусі **Паламаренкової** дочка їздила в Італію на роботу, та й додому вернулася – така каже напала тоска*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «***Тимошенкова** Марія – якась родичка Батиків, ото її Володька й посватав*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Зафіксовано також і фемінативи-прізвиська, утворені від імені матері: «*На десятку та поїдь до Маньки **Прісьчиної**, та привези мені бутильок молока вранішнього*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «*У Катерини **Горпининої** син узяв невістку з другого села, якась молода*

(з розмови з Бурчик В. В. 1941 р.н.); «***Хіврина** мені плаття пошила: вона завжди міряла ниткою, а мірки зав'язувала вузликами*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Наступна група фемінних прізвиськ, утворених від жіночих номінацій з суфіксом **-івн-а** є цікавою тим, що вони слугували відображенням того, що названа жінка або не вийшла заміж, або з якоїсь іншої причини за нею закріпилося саме дівоче прізвисько: «*Син **Мухівниної** у Переяслав її хотів забрать, та вона сказала: хату свою не кине*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «*Галя **Бойківнина** заміж вийшла у 17 років, її свекруха жаліла сильно*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Простежується традиційність варіативності фемінних назв у мові українців: «*Я сиділа, поки у Саньки **Тарапаччиної** світилося, а як вона спать іде – то і я вже тоді сліпчика гашу*» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «*Бігла бігом од самої Саньки **Тарапачки***» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.); «*У **Тарапакової** курі день кричать, діти кричать*» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.) \ «*У **Левкової** у веранді сильно дустом воняє: вона крупи у мішках ним пересипала, від кузьок*» (з розмови з Бурчик В. В. 1941 р.н.); «***Левченкова** Галька у лавці робила всю дорогу, а мати баба Катерина її вже їсти варила*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.) \ «*Та **Баранчукова** дівчина з нею вчить у одному класі*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «*Казали – то Оксана **Баранівська**, сильно грамотна*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Спостерігаються також фемінні прізвиська, утворені від чоловічих за допомогою суфіксу **-ичк\–єчк-** та закінчення **-а**: «*Серьога, сходи до **Батички** і візьми мені ковбаски сухої, а собі пивця*» (з розмови з Бурчик В. В. 1941 р.н.); «*Забрали її діти Мотрі **Брєчки** у стару хату*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «***Вебричка** Галька живе за лавкою, теж сусідка дяді Колі*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.) (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Є група фемінних прізвиськ, утворених від чоловічих прізвиськ з суфіксом **-юк\–ук** та фемінного закінчення **-а**: «*Таке морозене добре продається тільки у **Корченючки** – у других магазинах просте, дшевеньке*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.).

Також, фіксується лексико-семантична група фемінних прізвиськ, утворених від фаунонімів за допомогою фемінізуючого суфіксу **-к-а**:

«**Кобиллянка** була у селі совєцька власть – спала на печі і ходила у кропив'яному мішку, її Коля маленьким злякався, а тоді їй комуністи дали червону косинку і наган» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.); «*То дожно собака Каштан Марусі **Куриці***» (з розмови з Канівець О. Ю., 1919 р.н.).

Поодиноким випадком походження фемінного прізвиська є професія чоловіка: «*Учора Маньку **Рибачку** і Гришу обікрали цигани, загіпнотизували*» (з розмови з Бурчик В. В. 1941 р.н.).

Іншим цікавим поодиноким випадком є утворення жіночого прізвиська від імені його власниці: «*Дунді чоловік здалеку, ото приїжджали меліоратори, то Михайло з нею і зостався*» (з розмови зі Скуратовською Л. Ф., 1949 р.н.). У даному випадку вживання виразно простежується аналогія до регіонального варіанту імені Ганна – Гандзя.

У селі Вознесенське Вознесенської ОТГ Золотоніського району Черкаської області фіксується 36 побутово-розмовних назв жінок. Переважаючою групою названої лексики (15 лексичних одиниць) є фемінні прізвиська з традиційним фемінізуючим **-их-а**: «*Хай Бог милує, та **Шкрьобчиха** така товкуча, як почне причитати «ой-йой-йой!»*» (з розмови з Шеремет Н. М., 1965 р.н.); «*Підемо до **Пирожчихи**, у неї є такі квітки, хай викопас тобі, посадиш*» (з розмови з Шеремет Н. М., 1965 р.н.); «*Журбиха замовила у неї торт на іменини, два кіла*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*А **Диниха** Надька тепер з Іваном Каністрою живе!*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Ірка **Каністриха** тепер у банку робить*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Самольот гуде наче над **Ряснихою**, а летить прямо над нами*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Хто там гуляв, **Карихи** не було?*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*То ж наша поштарша, Валя **Ханотниха***» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Ота чорненька жіночка, у якої чоловік високий – то не **Денисиха**?*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Светку **Іскриху** на безплатне встроїли, а ми за навчання платили останні гроші*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Баба **Куксиха** живе від мене через дві вулиці*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Дрипчихи – то сестри Дуська, Полька й Катька*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Холодчиха – до речі, то теж родичка нашої **Рижой***» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*– Хуторяниша баба багато півників дала на алейку посадити. – Та й **Чурутиха** теж давала,*

казали» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н., Суисловою І. В., 1992 р.н.); «*Нелька сама присутувала при тому, як **Магазіниха** зіпенила за школу*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.);

Наступною за об'ємом групою фемінних прізвиськ є такі, що утворені від прізвиська чоловіка за допомогою фемінізуючого суфіксу **-к-а** «*Нінка **Жучка** до мене у гості приходила сьогодні – то накурила так, що і у под'єзді воняє*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Монашика ніч дрантя своє стірає, мені до ранку по голові та машинка торохтить*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Кукогечці вже й років багатенько, а чого так казали і не знаю*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Та свекруха бідна Нінкина їздить, капається. – Якої Нінки? – **Скорички***» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н., Шеремет Н. М., 1965 р.н.); «*– Хто то верби спалив у березі? – То **Калашиниківська***» (з розмови з Горбачем В. В., 1959 р.н.).

Фемінні прізвиська, утворені від основи чоловічого роду **-ин** та закінчення **-а** є менш чисельною локальною групою: «*Була там тітка **Копицина**, мати у неї у Заготзерні робила*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Маріїну курку лисиця загризла зранку. – Якої Марії? – **Невмивачиної***» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н., Шеремет Н. М., 1965 р.н.); «*Оце розказує Людка **Каплина** – аж жуток: то були самі ковідні, а тепер кліщі пішли, вся інфекційка забита*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.).

Фемінні прізвиська з просторічним суфіксом **-ш-а** також є поширеними в усному мовленні: «*То **Злидарши** такса чорна, хлопчик*» (з розмови з Шеремет Н. М., 1965 р.н.); «*Вітка **Собольша** давно за рульом*» (з розмови з Шереметом Є. Ю., 1991 р.н.); «*Лимарша у нашій школі технічною робить у школі, а батько у неї був завгаром у колгоспі*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.). Окремим випадком вживання є прізвиська, які не мають виразних архаїчних конотацій: «*Баба **Драконша** їде з велосипедом, а той позаду матюочья гне, а вона спокійна, як двері*» (з розмови з Шеремет Н. М., 1965 р.н.).

Фемінні прізвиська, утворені від чоловічих з основою **-ів**, чергуванням **-ов** та закінчення **-а** не поширеними у «*А **Рідькова** – то ж її подружка, вони ходять скрізь удвох*» (з розмови з Шереметом Є. Ю., 1991 р.н.); «*Два хлопці у Наташі **Ростанцевої**, то одна невістка у садіку робить*» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «*Їхала на велосипеді **Степанчукова** ото в таких шортах... а воно п'яне сидить під «Квіточкою»*

і кричить їй услід: «Якого х.. ти тут своїми ногами махаєш?» (з розмови з Горбачем В. В., 1959 р.н.). Фемінне прізвисько зі стертою семантикою та суфіксами є поодиноким зафіксованим випадком номінації: **-енк-ов-а**: «Навпроти Вальки **Овчаренкової** – одна хата стоїть пуста і друга – то ти хочеш, щоб зайці не плигали» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.).

Нарешті, одними з найменш поширеними є фемінативи **-ишин-а** (**-ошин-а**) «**Писиошина** – бо її батько був директором школи, казав «пиши «о», а так ото погано балакав». (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.); «**Кукулишина** – теж така сама, як понативалися позавчора, то хай вже мене Бог милує» (з розмови з Бондаренко Ю. В., 1978 р.н.).

Також поодинокими є фемінні прізвиська з фемінними закінченнями **-а** та **-я**: «**Картофеля** Галька – моя сусідка на селі»; «**Оті дві сестри, що редьку на базарі продавали, зветься Кози**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Дослідивши лексичний матеріал, що походить із Зорівської ОТГ Золотоніського району Черкаської області (30 лексичних одиниць), звертаємо увагу на найбільшу (8 лексичних одиниць) групу фемінативів-прізвиськ, утворених від чоловічого відповідника за допомогою фемінізуючого суфіксу **-івськ-а**: «**Дрилемівська** Маруся робила на фермі, вийшла за того Дрилема, то він здоровий такий, а вона сама мала – дуже шустра тьоточка» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Отой Ковба, що хрещений Юрин Павло, його Райка і Галя Басунівські**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Євдокія Романівна Мудрецівська** – наша вчителька української мови, дуже розумна була жінка» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**А ще ж будуть Ліда і Гриша Куцівські з паралельної вулиці**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Катюша Кулішівська** вчора сиділа на лавці з дядьком, як ми під їхали» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Пам'ятаєш діда з пожарки з вирізаною губою, то дочка його Марія Капицівська?**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Моя баба Лукеря була Ковалівська, хоча прізвище у неї Мусієнко**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Наступною за об'ємом групою лексики є фемінні прізвиська, утворені від фаунонімів: «**Олена Кобильчукова** – усі знали що то діда Якова жінка» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Нінка Дрофіна** – дочка Марії і Миколи, що жили коло дитячого садочка» (з розмови з Шереметом Ю. М., 1964 р.н.); «**Валька Кролиха** померла,

а її сестра Ольга мабуть жива» (з розмови з Шереметом Ю. М., 1964 р.н.); «**Вера Перепелівська** – це моєї мами троюрідна сестра» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**А Любка Баранівська** була на все село місцевою швачкою» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Нетипові для Середньої Наддніпряни фемінативи-прізвиська, утворені за допомогою фемінізуючого суфіксу **-ишин-а**, також є поширеними локально серед носіїв говору: «**Нінка Лучишина**, вони тут селі кстаті і єсть..» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Сусідка моїх тьоті Ніни і дяді Васи, Галя Хабадишина** пустила у хату переселенців» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Светка Гуменишина** вчилася з твоїм батьком в одному класі!» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Дранчишина** Вера жила на Сотниківці біля вигона, де зараз футбольне поле» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Поширеними локально є і фемінні прізвиська-матроніми, що походять від жінки-пращурки: «**Ой, це Наташа Соні Лукеріної пішла**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Дуньки Гапчиної, нашої родички хата стоїть у першій вуличці, як заїжджать у село**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Шура Дащина** хіба не живе коло Миколи Костенка?»; «**А друга однокласниця моя – то Надя Гапчівська**» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Набагато менш поширеними у межах названого населеного пункту є фемінні прізвиська, утворені від фемінізуючого суфіксу **-их-а**: «**Купила Надька Яненчиха** собі хату, зробила євроремонт, а тоді вони як заселилися – то там нема ж нічого: ні свету, ні газу, а як дощ пішов, то у них у плафонах вода стояла!»; «**Райка Бебиха** була з таким дуже гарним голосом, виступала на усіх концертах, співала «**Степом, степом**»».

Фіксуються випадки функціонування фемінних прізвиськ, утворених від імовірного прізвиська невістки за допомогою суфіксу **-енк-** та закінчення **-а**: «**Вера Береговенкова** якраз у березі їй живе» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Надя Розумієнкова** не наша, а з Чернещини» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Невеликою групою лексики є фемінні прізвиська, утворені від чоловічих прізвиськ за допомогою суфіксу **-ин** та закінчення **-а**: «**Галя Веркетчина** жила на виїзді з села, під річкою» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Тьоті Ніни сестра** рідна – **Валька Герчина**, то вона ж багатодітна» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «**Нінка Пшінчина** ходила у школу аж

од станції залізної дороги «Верхня Згар» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Фемінні прізвиська, утворені за допомогою додавання закінчення **-а**, також не є дуже поширеними: «Валька *Дика* – то ж матір Богданової однокласниці Юльки Ярмоленко чи Яременко?» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.); «Ларіска *Загребельна* – дочка нашого головного агронома» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

На відміну від інших досліджених локацій, фемінне прізвисько, утворене за допомогою фемінізуючого суфіксу **-к-а** є поодиноким: «Нелька *Пушичка* вважається приїжджа, вони приїхали у село, аж як вона у 5 чи 6 клас ходила» (з розмови з Шеремет Н. М., 1963 р.н.).

Висновки і пропозиції. Незважаючи на архаїчність фемінативів-прізвиськ, їхня присутність

у побутовому мовленні є надзвичайно високою. Фіксується 117 прізвиськ жінок, які класифіковано за морфологічним принципом. Головною особливістю функціонування фемінних прізвиськ у Середньонаддніпрянському говорі є їхня поліваріантність, а також високий ступінь збереження стертих патріархальних традицій проживання та побуту українців. Водночас спостерігається мовна фіксація високого суспільного становища української жінки – про це говорить велика кількість прізвиськ-матронімів, а також імовірне збереження дівочих прізвиськ після вступу у шлюб та переважання нейтрального фемінізуючого суфіксу **-ов-а** над патріархальним **-их-а**. Фемінні прізвиська активно експлуатуються носіями традиційної культури у межах західнополтавських говірок Середньонаддніпрянського говору.

Список літератури:

1. Брус М. П. Гуцульські фемінітиви: семантика і структура. Марія Брус. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2010. Вип. XXV–XXVI. С. 67–72.
2. Брус М. П. Словотвір фемінітивів-гуцулізмів. М. П. Брус. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10. *Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 18–23.
3. Брус М. П. Фемінітиви північного наріччя української мови. М. Брус. Волинь – Житомирщина. 2010. № 22(2). С. 23–34.
4. Колеснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2016. 22 с.
5. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття. З етимологічним словником. Ірина Фаріон. Львів : Літопис, 2001.
6. Чучка Павло. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: «Світ», 2005. 704+XLVIII с.

Sheremet A. V. LOCAL FEMALE NICKNAMES IN THE MIDDLE DNIPRO DIALECT OF UKRAINIAN LANGUAGE

*The article analyzes the peculiarities of the use of local feminine nicknames in the Middle Dnipro dialect of the Ukrainian language. Particularly the attention is focused on the study of the functioning of feminatives-surnames in the local northern borders of the dialect (3 villages within the UTC of Boryspil District of Kyiv Region and Zolotonsha District of Cherkasy Region). During the analysis of this issue, it was noticed, that Ukrainian linguists pay much more attention to female nominations in the context of surnames, as well as surnames with feminine origins in the dialects of the South-Western and Northern dialects of the Ukrainian language. Author investigate the morphological and stylistic features of the functioning of local feminine nicknames of the Middle Dnipro dialect of the Ukrainian language within the colloquial style of the Ukrainian language. As a result, a high degree of preservation of the erased patriarchal traditions of living and daily life of Ukrainians was also witnessed. At the same time, there is a linguistic fixation of the high social position of Ukrainian women. A total of 114 female nicknames are recorded (51 within the village of Letsky, Tsyblivska UTC, Boryspil District, Kyiv Region, 33 within the village of Voznesenske, Voznesenska UTC, Zolotonisky District, Cherkasy Region, and 30 within the village of Zorivka, Zorivska UTC, Zolotonisky District, Cherkasy Region). A large number of matronymic nicknames have been recorded, as well as the probable preservation of maiden nicknames after marriage and the predominance of the neutral feminizing suffix **-ов-а** over the patriarchal **-ух-а**. The ideas are formulated that the main feature of the functioning of feminine nicknames in the Middle Dnipro dialect is their polyvariance and that feminine nicknames are actively used by the representatives of traditional culture within the West Poltava subdialects of the Middle Dnipro dialect.*

Key words: colloquial styles, conversational style, colloquial vocabulary, feminatives, dialect, subdialect.

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.1/19>**Baibakova I. M.**

Lviv Polytechnic National University

Hasko O. L.

Lviv Polytechnic National University

LANGUAGE MEANS AND STYLISTIC DEVICES OF EXPRESSING DOUBLESPEAK IN PUBLICIST DISCOURSE

The paper deals with a language phenomenon called doublespeak regarded as a powerful set of linguistic means and stylistic devices expressed in publicist discourse which reflects all the spheres of human life and activities including politics, law, business, marketing, etc.

Publicist style is used with the purpose of influencing the public by means of employing various linguistic techniques, logical argumentation and emotional appeal. Publicist style is the most critical one for doublespeak usage among other functional styles. The doublespeak technique is most often used there for the sake of persuasion. Since publicist discourse delivers certain vocabulary, expressions and the style needed to communicate, the peculiarities of the publicist functional style should be taken into consideration.

Regarding the issue of doublespeak from both theoretical and practical points of view the paper contains classification, definitions and examples with a focus on language means and stylistic devices as factors altering the perception of information.

Doublespeak, being a misleading persuasive technique, exerts influence on people and their opinions, manipulating and skillfully obfuscating them only pretending to communicate truthful messages. Actually it is aimed at blocking critical thinking due to the use of half-truths by giving fallacious arguments, providing veiled facts and factoids, thus, limiting and preventing further thought which illustrates the importance of information literacy.

Penetrating into all the spheres of social life and becoming a part of the general language, doublespeak has a great influence on social communication shaping the context in which it is used. At the same time it depends on the receiver who assigns the meaning of the message according to his/her individual experiences and purposes. Hence, different people can make different meanings of the same message which is the result of the required high level information literacy, critical thinking, analytical reasoning as well as responsibility needed for the corresponding lucidity and critical honesty.

Key words: *publicist discourse, language means, stylistic devices, doublespeak, information literacy.*

The problem being regarded: This paper deals with such language phenomenon as doublespeak or doubletalk. Doublespeak is a powerful set of linguistic means of exerting influence at people and their opinions, manipulating and skillfully obfuscating them. The analysis of language means and stylistic devices of expressing doublespeak in publicist discourse is mainly based on news reports, newspaper and magazine articles, speeches and advertisements, as it is essential for an individual in the modern world to be aware of the persuasive

technique named doublespeak, which is used in the language of politics, law, business and marketing, as well as in everyday life.

Research and publications review: According to William Lutz, the so-called guru of doublespeak, doublespeak is the language that only pretends to communicate a certain message while limiting and preventing further thought. The primary quality of doublespeak is incongruity which is meant to mislead, distort, deceive, inflate, circumvent and obfuscate [7]. Doublespeak transforms lies told by politicians into

strategic misinterpretations, being economical with truth, or terminological inexactitudes, and turns death into *negative patient care outcome, terminal living, mortality experience or maximum incapacitation* [8]. It is essential to turn our attention to the work of Charles Weingartner from the University of South Florida. He discusses the Transportation Theory of Communication; the traditional scheme transmitter-channel-receiver is taken as the basis. The theory, based on research in perception, claims that the receiver does not receive the meaning from the message, which is made of cues, but assigns it according to individual experiences and purposes. The meaning is in one's mind, so different people can make different meanings of the same message. Weingartner lists four types of information encoded in the messages which are to be perceived and interpreted by an individual. *Misinformation*, the first type, is simply telling lies. The second type, *disinformation*, is more interesting as it avoids sending the message to which any particular meaning at all can be assigned and in such a way it diverts from the pursuit of information. The third type, *anti-information* is designed to stop it (the pursuit) completely by concluding and in that way logically ending the quest for further information. The last type, *semi-information*, is based on giving true pieces of information concerning the matter but in such amounts and fashion that it prevents one from apprehending it fully. The author provides the example of the Soviet authorities saying that the Chernobyl resulted in a 'certain leak of radioactive substances' covering the fact that 'certain' means nearly fatal and will result in serious consequences for many future generations. Analyzing the upper mentioned data one may already notice that it is not necessary to tell lies in order to lie. Weingartner concludes that it appears extremely difficult to cope with those four types of information, so as with doublespeak, because to see the lies, the counterfeit and bogus one must know the truth, the authentic and the bona fide, accordingly [16]. The term doublespeak was coined in the 1950s. Very often it is attributed to George Orwell and his dystopian novel "1984". George Orwell was among the first scholars who attempted to make people be aware of highly political and manipulative language. He was a political writer, who focused on the problems of the time and strongly opposed totalitarianism [11; 12]. Orwell's most important work is the novel of political prophecy "1984" written in 1948, where among other ideas he emphasizes the importance of language in thought and, as a result, reality formation. In fact, Orwell did coin similar words like *Newspeak, Oldspeak* and *doublethink*,

which are closely connected with *doublespeak*. In his essay "Politics and the English Language" (1968) George Orwell discusses the problems of modern English and advocates for the return to plain English instead of that which intends to deceive and confuse. Even though the term doublespeak had not existed at that time yet. He gives examples of how *killing* may be called *pacification*, robbery and *expulsion of farmer's – transfer of population, imprisonment without trial in Arctic lumber camps* and *the execution following – elimination of unreliable elements*. The latest investigations of doublespeak consider the issues of the semantic context analysis [5] and the investigations in the context of multidisciplinary approach, psycholinguistics in particular, analyzing the problem of how the use of doublespeak serves for the empowerment of the self and disempowerment of the other [14].

The aim of the article: The aim of the paper is to identify the language means and stylistic devices of expressing doublespeak in publicist discourse based on classification, definitions and real-life examples from mass media. It also discusses how language means and stylistic devices can alter the perception of information.

The main body: In fact, doublespeak may be characterized as persuasive verbal propaganda. Publicist discourse as any other chosen discourse delivers the certain vocabulary, expressions and also the style needed to communicate. That is why it is quite appropriate to take into consideration the peculiarities of the publicist functional style. Publicist style is similar to journalistic one, which is a prose style used for reporting news in the media. It is divided into three subcategories: the oratorical sub-style, which is relatively new, essay sub-style and journalistic articles sub-style. Publicist style is used with the purpose of influencing the public by means of employing various linguistic techniques, logical argumentation and emotional appeal. Publicist style is the most critical one for doublespeak usage among other functional styles. The doublespeak technique is most often used there for the sake of persuasion.

The dictionary definition of the verb *to persuade* is to convince or cause somebody to do something/ stop doing something. From the linguistic point of view persuasion is a directive speech act, a complex one that is directed at imposing certain beliefs and values on the recipient and directing them to do the desired or evoke particular decisions. *To persuade* is a perlocutionary verb [4] According to Miroslaw Korolko persuasion is directed at three spheres of the recipient: reason, will and emotions [6]. The

act of persuasion is used in everyday life, in routine communication between people although it also brings enormous use to the fields of law, politics and commerce.

Language can be used to tell the truth; however, it can also be employed to misrepresent facts, or to persuade people to take a desired position towards them. Such use of language is intentional and conscious. The whole teams of speechwriters, linguists or other professionals very often work on crafting and mastering carefully chosen words and phrases in order to have the desired effect on the audience. The point is that there are very few absolutely neutral words. Usually every word possesses several meanings, may be ambiguous, and have a denotation and connotation. Even synonyms, which may be very close, are never exactly the same in their meanings owing to the fact that each synonym has its own shade and nuance. The use of syntax and certain grammatical patterns is important, too. The speech proves that by means of clever and sophisticated play on words and employing audience-flattering metaphors, connotations and framing one can attract attention and win the support of a certain audience as well as eliminate any further discussion.

Actually, doublespeak has a lot to do with irony, when language of one semantic environment is used in another and the discrepancy between real and declared aims appears. The majority of examples of doubletalk contain contextual irony. The context goes beyond the text; this is a social ironic context. For example, consider an Orwellian initiative "Healthy Forests" that was launched by Bush II in 2003. One would expect that it was to save forests, however, the reality is contrary; it actually allows commercial activity such as tree harvesting [15].

Euphemisms are presented by the scholars as one of the most essential stylistic devices of expressing doublespeak. The Oxford American Dictionary and Thesaurus (2003) defines euphemism as a mild or vague expression substituted for one thought to be too harsh or direct (e.g. *pass away* for *die*). It is also considered as a lexical stylistic device. Euphemisms are to make something sound softer, better, less distasteful, less offensive or politically correct. They often become metaphors and abandon their literal meaning. Not all euphemisms are doublespeak. For example, it may sound too harsh to say that somebody *died* or even worse and offensive to say *kicked the bucket*, which is already a dysphemism. Not to harm or offend anybody, euphemisms are used: *pass away*, *go to eternal sleep*, *rest in peace*, etc. In education, not to call students who do not succeed *stupid*, a term

slow learner is used. There are the so-called gentle euphemisms used to replace phrases like *going to the toilet* (*to use a restroom/bathroom/lady's room*), etc. On the contrary, euphemisms which are doublespeak are not generally understood and are designed in order to cover the truth or make the 'bad' truth sound better and tolerable. Euphemism as a concept upon which doublespeak is mostly based is linguistically created through the euphemism as a lexical stylistic device. William Lutz in his book "Doublespeak Defined" gives plenty of striking examples of doublespeak euphemisms. He provides as many as ninety-six ways of how to lay off workers (e.g., *correct a workforce imbalance*, *improve operations*, etc.) [8, p. 81–85].

Jargon is also used as a stylistic device of expressing doublespeak. It has two meanings in the Oxford American Dictionary and Thesaurus (2003): 1) words or expressions used by a particular group or profession (e.g., medical jargon), and 2) barbarous and debased language. If used in the particular professional or interest groups, where it is understood by everybody and sounds natural, it is welcome (for example, when doctors discuss some medical issues and use medical jargon). Though, if jargon is used outside some professional group to refer to unrelated people, who simply don't understand the language, it can be used stylistically, for example, to be used as doublespeak as it can be employed to make something sound more complex than it is or to confuse the addressee. Under the influence of context and the purpose of the author, jargon words or phrases gain additional connotations. Frank J. D'Angelo from Arizona University in an essay "Fiddle-Faddle, Flapdoodle, and Balderdash: Some Thoughts about Jargon" differentiates the following main types of jargon in context of doublespeak: businessese, legalese, medicalese, officialese and Pentagonese. He does not say that jargon is redundant in language but claims that one should not get too preoccupied with using it because then it does more harm than good [2].

The inflated language as a doublespeak stylistic device makes usual things sound unusual, sophisticated and important. This kind of high-flown, flattery wording is often used by advertisers to make their product or service sound special and better than the competitor's one, even though it is exactly the same. It is directed at catching the attention of a potential consumer and proving that it is exactly what they need. Of course, *genuine counterfeit diamonds* sound better than *fake diamonds* and are more likely to be sold. Sometimes, to dress up a message *barbarisms* are used. Barbarisms are words of foreign origin (Greek, Latin, French) used in language.

There are such foreign words which do not have their counterparts in English, but usually there exist Anglo-Saxon words which are clearly understood by an average audience and can replace those of the foreign origin. True, foreign words are often used to make speech sound more sophisticated and elegant, though, it is also true that they are often not understood or understood wrongly. This quality is employed by those who intend to deceive or confuse their audience. Here are some examples of foreign words and words with Greek or Latin prefixes and suffixes, the excessive use of which can be encountered in the speeches of politicians, sociological and scientific writings: *interdiction, ad hoc, abnegation, status quo, defoliation, cul de sac, intrazonal, utilize, escalation, extraneous, au natural, sub-aqueous*, etc.

Gobbledygook is a characteristic swallowing sound in the throat made by turkeys or the sound made by people when speaking while angry or excited. Also, it is pompous and unintelligible jargon [13]. *Gobbledygook* gains stylistic potential under the impact of the context. One of the most famous examples of *gobbledygook*, which demonstrates how language can merely pretend to communicate, is the statement of the President's Council of Economic Advisors Alan Greenspan made before Senate: "It is a tricky problem to find the particular calibration in timing that would be appropriate to stem the acceleration in risk premiums created by falling incomes without prematurely aborting the decline in the inflation-generated risk premiums" [3, p. 21]. To understand such a sentence one would have to take some time and it is not guaranteed that success in catching the gist would follow. *Gobbledygook* overwhelms the reader or the listener by bizarre words and long sentences. It uses a mix of lexical and syntactic expressive means and stylistic devices.

Carl Hausman in his book entitled 'Lies We Live By Defeating Double-Talk and Deception in Advertising, Politics, and the Media' demonstrating and analyzing how people sometimes may be deceived with words,

numbers and images, underlines the importance of information literacy i.e. 'the ability to cope with the avalanche of out-of-context and often misleading facts and factoids' [1, p. 14]. According to the author, information literacy is necessary for the members of the society since some institutions and businesses 'flagrantly and repeatedly mutate and mutilate the truth' by half-truths giving fallacious arguments, providing veiled facts, and using misleading graphics, as well as tortured statistics [1, p.11].

Mirabela, Pop Anamaria in her article 'Doublespeak and Euphemisms in Business English' states that both doublespeak and euphemisms are cultural phenomena as well as linguistic concepts being deeply rooted in social life and having a great influence on social communications. She argues that 'doublespeak has become part of the general language, shaping the context in which it is used' [10, p. 127]. Besides, as the article 'Doublespeak' by Michael Naas reads, 'the question "Who speaks?" is never simple, <...> it can, in truth, never be definitively answered or settled, since every new context, every new reading or writing, requires that the question be asked anew: "Who speaks?"; "Who speaks to whom and of what?" [9, p. 317] which is caused by responsibility needed for the corresponding lucidity and critical honesty.

Conclusions and recommendations: The central theme of this research paper is the issue of doubletalk in publicist discourse. Nowadays, when mass media has such great influence on the public, it is essential to be aware of various dangers which are masked and hidden there. One of them is the language, which while pretending to communicate, obfuscates, misleads and often prevents any further critical analysis of a particular message. The extensive use of doublespeak in everyday life by those who, seeking power, tend to misrepresent the reality, manipulate the public by implying certain beliefs and presenting the facts in a convenient for them fashion leads to corruption of language and thus, corruption of thought.

Bibliography:

1. Carl Hausman. *Lies We Live By Defeating Double-Talk and Deception in Advertising, Politics, and the Media*. New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014. 225 p.
2. D'Angelo M. *Fiddle-Faddle, Flapdoodle, and Balderdash: Some Thoughts about Jargon*. Urbana: National Council of Teachers, Arizona State univ., 1989. 222 p.
3. Gibson W., Lutz W. *Doublespeak: A Brief History, Definition and Bibliography*. Urbana, Ill., National Council of Teachers of English, no. 2, 1991. 48 p.
4. Kardela H., Sullivan W., Glaz A. *Perspectives of Language*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. P. 62–74.
5. Khalifa T. *How the use of doublespeak serves for the empowerment of the self and disempowerment of the other*. University of Stax, 2019. P. 154–179.
6. Korolko M. *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*. Warsaw: Wiedza Powszechna, 1990. P. 230–236.

7. Lutz W. (ed.) *Beyond 1984: Doublespeak in a Post-Orwellian Age*. Urbana, Ill., National Committee of Teachers of English (NCTE), 1989. 217 p.
8. Lutz, W. *Doublespeak Defined: Cut Through the Bull*****. HarperCollins Publishers, 1999. 212 p.
9. Michael Naas. *Doublespeak*. *Qui Parle: Critical Humanities and Social Sciences*. Duke University Press, Volume 26, Number 2, December 2017. P. 316–318.
10. Mirabela Pop Anamaria. *Doublespeak and Euphemisms in Business English*, *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*. 2010, Vol. 19, Issue 1. P. 127–133.
11. Orwell G. *Nineteen Eighty-Four*. Harcourt Inc., 1949, First Signet Classics Printing 1950; an Afterword by Eric Fromm, NA Library, Penguin Group, 1961. 328 p.
12. Orwell G. *Politics and the English Language*. Harcourt Inc., 1968. 14 p.
13. *Oxford American Dictionary and Thesaurus*. Oxford University Press, 2003. 1920 p.
14. Tsvetkov P., Amudzheva N. *Doublespeak: using language to conceal the message in a political, military and medical context*. Varna medical university. JAHHR, Vol.4, No.3, 2013. P. 329–336.
15. Wasserman P., Hausrath D. *Weasel Words. The Dictionary of American Doublespeak*. Capital Books, Inc., Herndon VA, 2005. 224 p.
16. Weingartner Charles. *Educational research: romance of quantification, etc... A Review of General Semantics*. Vol. 74, No. 3-4, July-Oct. 2017, *Gale Literature Resource Center*. P. 381+.

Байбакова І. М., Гасько О. Л. МОВНІ ЗАСОБИ ТА СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ДЕМАГОГІЇ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена демагогії, що розглядається як потужний набір мовних засобів і стилістичних прийомів, виражених у публіцистичному дискурсі, який відображає всі сфери життя та діяльності людини, включаючи політику, право, бізнес, маркетинг тощо. Публіцистичний стиль використовується з метою впливу на громадську думку за допомогою різноманітних мовних прийомів, логічної аргументації та емоційної привабливості. Серед інших функціональних стилів публіцистичний стиль є найбільш поширеним з точки зору використання демагогії, як засобу переконання. Публіцистичний дискурс відзначається притаманною йому лексикою, певними виразами та конкретним стилем, необхідними для спілкування.

Аналізуючи питання демагогії як з теоретичної, так і з практичної точок зору, стаття містить класифікацію, визначення та приклади мовних засобів і стилістичних прийомів як факторів, здатних змінювати сприйняття інформації. Демагогія є оманливою за своїм характером технікою переконання, котра впливає на людей та їхні думки, маніпулюючи ними та вміло обманюючи їх, лише вдаючи, що з її допомогою передаються правдиві повідомлення. Насправді, вона спрямована на блокування критичного мислення через використання напівправди шляхом хибної аргументації, надання завуальованих фактів і фактоїдів, обмежуючи, таким чином, аналітичний процес та запобігаючи баченню суті і розумінню інформації у всій її повноті, що ілюструє важливість інформаційної грамотності.

Проникаючи в усі сфери суспільного життя і ставши складовою мови, демагогія має великий вплив на соціальну комунікацію, формуючи контекст, у якому вона вживається. У той же час її сприйняття, розуміння і трактування залежать від людини, котра одержує інформацію і визначає значення повідомлення відповідно до свого особистого досвіду та цілей. Таким чином, різні люди можуть по-різному розуміти те саме повідомлення, що є результатом належного рівня інформаційної грамотності, критичного мислення, аналітичного міркування, а також відповідальності, необхідної для критичної чесності, чіткості бачення та ясності розуміння.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, мовні засоби, стилістичні прийоми, демагогія, інформаційна грамотність.

Веремчук Е. О.

Запорізький національний університет

ПРИНЦИПИ САМООРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ДІАХРОНІЇ

Стаття присвячена висвітленню синергетичних принципів самоорганізації англомовної лінгвоетичної системи. Гіпотезою дослідження є припущення, що англомовна лінгвоетична система є системою синергетичною, яка здатна до самоорганізації та саморегуляції як в синхронії так і в діяхронії, і метою поданої наукової праці є встановлення принципів та механізмів діяхронічного аспекту її автопоезису. Аналіз зазначеної макросистеми довів, що вона має фрактальну природу, оскільки принципи та шаблони її самоорганізації відображають принципи та шаблони самоорганізації її ендосистем. Окрім фрактальності, синергетичними параметрами аналізованої системи є також відкритість (здатність до обміну матерією та енергією), динамічність (здатність змінюватися для пошуку атратора та матеріально-енергетичний рух в самій системі), нерівноважність (втрата балансу внаслідок матеріально-енергетичного обміну та намагання його відновити), нелінійність (здатність виходити із точки біфуркації одночасно декількома потенційними шляхами розвитку, які відповідають принципу економії системних ресурсів) та ієрархічна організованість (нерівнозначність участі різних порцій інформаційної енергії у автопоезисі системи), які обумовлюють процеси самоорганізації та саморегуляції. Діяхронічний підхід до самоорганізації лінгвоетичної системи дозволив простежити її первинне становлення, яке відбувалося як реакція на контакт із середовищем та здійснювалось шляхом її енергетично-матеріального обміну з іншими мікросистемами. В діяхронічному аспекті матеріально-енергетичний обмін між системою та середовищем та іншими мікросистемами концептуальної картини світу розкривається через аналіз внутрішньої форми вербалізаторів етичних категорій, оскільки в історичному плані те, що зараз іменується у лінгвістиці як етимологічний образ, виступало регулярним лексико-семантичним варіантом номінативної одиниці. Діяхронічна модель самоорганізації лінгвоетичної системи відображає її зародження та становлення як реакцію на соціальні зміни та комунікативну потребу. Це складає підґрунтя для визначення особливостей її функціонування та взаємодії з іншими системами на сучасному етапі розвитку концептуального та мовного розвитку.

Ключові слова: автопоезис, відкритість, нелінійність, нерівноважність, синергетична модель.

Постановка проблеми. Лінгвоетична система є невід'ємною складовою концептуальної картини світу, оскільки її конституенти безпосередньо пов'язані із категоризацією та концептуалізацією досвіду міжособистісних відносин в морально-оцінному контексті. Відповідно до синергетичного підходу складні ієрархічно організовані системи, які взаємодіють із середовищем та іншими системами з їх оточення здатні до самоорганізації та саморегуляції, і лінгвоетична макросистема не є винятком. Аналіз самоорганізації лінгвальної макросистеми може відбуватися у двох площинах: у синхронії та у діяхронії. Виокремлення діяхронічної лінгвосинергетики [3, с. 4] пов'язане із необхідністю дослідження мови не тільки в стані рухомої синхронної рівноваги, але й в стані міжфазового переходу, який

великою мірою обумовлює параметри та властивості системи у синхронії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день синергетика активно розвивається у контексті сучасного мовознавства і її принципи та методи ефективно використовуються у дослідженні різних лінгвістичних проблем, зокрема процесів словотвору [5], суб'єктно-предикатних структур [4], структурних і функціональних параметрів омонімії в мові та мовленні [6], самоорганізації концептивних систем [8] самоорганізації когнітивної системи під час породження мовленнєвого твору [9, с. 115–126], відносин самоподібності у структурній організації лексико-семантичного поля [2], когнітивних процесів людини [10]. Однак варто зазначити, що синергетичний підхід є також ефективним для

висвітлення принципів самоорганізації окремих концептуальних підсистем, якою виступає англomовна лінгвоетична система.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, важливим статусом етики та моралі у сучасному суспільстві, а з іншого – відсутністю на сьогоднішній день досліджень, які б висвітлювали принципи автопоезису системи етичних категорій в англomовній концептуальній картині світу. **Метою** дослідження є встановлення синергетичних принципів самоорганізації англomовної лінгвоетичної системи. Мета дослідження передбачає виконання наступних **завдань**: 1) встановлення синергетичних параметрів організації лінгвоетичної макросистеми; 2) визначення механізмів автопоезису; 3) побудова діахронічної моделі її системної самоорганізації. Об'єктом дослідження є англomовна лінгвоетична система, а предметом виступають принципи її діахронічної самоорганізації. Реалізація поставленої мети передбачала використання наступних методів дослідження: метод етимологічного аналізу, метод синергетичного аналізу, метод синергетичного моделювання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна синергетична парадигма є сукупністю знань про кооперативні процеси, які дозволяють складним ієрархічним системам впорядковувати свої параметри [1]. Синергетичний погляд на структуру складної системи змінив своє традиційне уявлення про неї, як про усталений реляційний каркас відносин між її елементами. Натомість система сприймається як певна процесуальна сутність [7, с. 181]. Процесуальний характер системи найкраще розкривається у діахронічній площині, яка дозволяє простежити особливості її зародження та становлення.

Вихідним пунктом дослідження є **гіпотеза** про те, що англomовна лінгвоетична система є системою синергетичною, яка здатна до самоорганізації та саморегуляції як в синхронії так і в діахронії, і фокусом поданої наукової розвідки, як зазначалось, є дослідження саме діахронічного аспекту її автопоезису. Проведений аналіз дозволяє наголосити, що лінгвоетична система є макросистемою, яка складається із ряду ендосистем, до яких відносимо ендосистеми GOOD, JUSTICE, DUTY, CONSCIENCE, HONOUR, DIGNITY.

Аналіз макросистеми довів, що вона має фрактальну природу, оскільки принципи та шаблони її самоорганізації відображають принципи та шаблони самоорганізації її ендосистем. Окрім фрактальності, синергетичними параметрами аналізованої системи є також відкритість, дина-

мічність, нерівноважність, нелінійність та ієрархічна організованість, які обумовлюють процеси самоорганізації та саморегуляції.

Відкритість системи полягає у її здатності контактувати із іншими системами та середовищем, внаслідок чого відбуває обмін матерією та енергією. Взаємодія лінгвоетичної системи із середовищем проявляється у тому, що її енергія та матерія корелює із відповідною енергією та матерією середовища. Матерією середовища у широкому сенсі є фізична матерія об'єктивного світу, а в більш вузькому – релевантному для аналізованої системи – міжособистісна взаємодія людей. Енергією у цьому сенсі виступають емоції, почуття та сенсорні відчуття, які є психологічною реакцією на випадки соціальної інтеракції.

Енергією лінгвоетичної системи є концептуалізовані фрагменти досвіду такої інтеракції, тоді як матерією виступають мовні засоби номінації. Взаємодія лінгвоетичної системи, як складової лінгвокогнітивної суперсистеми, із навколишнім середовищем полягає у її здатності відображати у свідомості та виражати у комунікації його фрагменти, зокрема випадки людських взаємовідносин. В ідеальному, збалансованому, гомеостатичному стані лінгвоетична система має повністю концептуалізувати та мовно виражати увесь емпіричний об'єм соціальної взаємодії. Однак, в реальності, різноманітність відносин між людьми є настільки великою що досягнення такого стану є практично неможливим. Тому, лінгвоетична система має постійно підлаштовуватися під випадки соціальних взаємодій.

З іншого боку, відкритість лінгвоетичної системи проявляється у тому, що вона знаходиться у постійній взаємодії з іншими мікросистемами концептосфери, яка полягає у постійному взаємобміні енергією (концептуалізованими фрагментами) та матерією (номінативними одиницями).

Діахронічний аспект самоорганізації лінгвоетичної системи дозволяє простежити її первинне становлення, яке відбувалося як реакція на контакт із середовищем та здійснювалось шляхом її енергетично-матеріального обміну з іншими мікросистемами.

Таким чином, здатність системи контактувати з іншими системами обумовлює її відкритість, яка передбачає обмін матерією та енергією. У результаті такого обміну в системі виникають певні відхилення (флуктуації), які виводять її зі стану рівноваги. В такий момент система досягає точки біфуркації – розгалуження її потенційних шляхів розвитку. У разі незначної флуктуації, наприклад

потрапляння до фокусу пізнання певних нетипових та нечисельних випадків соціальної взаємодії, система може відновити баланс шляхом дисипації «нової» матерії та повернутися до вихідного стану, не сформувавши новий концептуалізований фрагмент через його низьку актуальність та комунікативну релевантність.

У разі якщо до фокусу пізнання потрапляє ряд типових актів міжособистісних відносин, креативна пізнавальна енергія людини схематизує його до рівня базового гештальту, що виступає значною флуктуацією для лінгвоетичної системи. У цьому випадку система втрачає рівновагу, відновлення якої уможлиблюється шляхом досягнення атрактора, який полягає у здійсненні концептуалізації нової матерії середовища. На цьому динамічному етапі лінгвоетична система починає активно взаємодіяти з іншими мікросистемами, метою чого є пошук найбільш схожих елементів інформаційної енергії та лінгвальної матерії, тобто концептів чи категорій, які вже є частиною картини світу та мають мовне вираження.

В діахронічному аспекті така взаємодія розкривається через аналіз внутрішньої форми вербалізаторів етичних категорій, оскільки в історичному плані те, що зараз іменується у лінгвістиці

як етимологічний образ, виступало регулярним лексико-семантичним варіантом одиниці.

Аналіз етимології ключових вербалізаторів зазначених етичних категорій [11] дозволив встановити порції семантичної енергії, що були «запозичені» з інших мікросистем концептосфери, якими виступають концептуальні домени.

Узагальнена Таблиця 1 подана нижче, в якій символ «+» означає актуальність ознаки для процесу самоорганізації відповідної категорії. Декілька плюсів засвідчує, що зазначена семантична енергія виступала локальним атрактором декілька разів, тобто покладена в основі етимологічного образу декількох вербалізаторів.

Відкритість лінгвоетичної системи передбачає її динамічний характер, який проявляється у її здатності змінюватися задля формування нового атрактора. Така здатність до змін полягає, у першу чергу, у тому, що запозичена інформаційна енергія та матерія з інших макросистем не є «одноразовою» та може використовуватися для самоорганізації різних лінгвоетичних ендосистем. Як засвідчують результати подані у Таблиці, окремі порції семантичної енергії схильні переходити в рамках макросистеми від одної ендосистеми до іншої, наприклад “rightness” з категорії GOOD перейшов до JUSTICE та CONSCIENCE.

Таблиця 1

Відкритість лінгвоетичної системи в діахронічному вимірі

DOMAIN		Portion of information energy	GOOD	JUSTICE	DUTY	CONSCIENCE	DIGNITY	HONOUR
1	2	3	4	5	6	7	8	9
PHYSICAL NON-LIVING ENTITY	OBJECT	wholeness	+++	++		+	++	
		suitability	+	+	+		+	+
		acceptability	+				++	+
		Big size					++	
		Big weight					+	
	STONE	Ability to strike				+		
	COVER	covering				+		
	BOND	Being bound			++			
PROPERTY	Keeping away			+				
HUMAN	APPEARANCE	beauty		+			+	++
	BEHAVIOUR	Positively assessed manner	+			+		+
	AWARENESS	Mutual awareness				+		
		Inside knowledge				+		
VISUAL PERCEPTION	Looking back					+		

HUMAN	FEELING	Ability to feel						+	
		calmness						+	
	FAME	Being famous						+	
	EXPLOIT	Doing great things						+	
	VICTORY	winning						+	
MAN	strength		+					++	
	bravery		+					+	
SPATIAL ORIENTATION	SPATIAL RELATIONS (VERTICAL)	uprightness							
			+	++			+		
SPATIAL ORIENTATION	SPATIAL RELATIONS (HORIZONTAL)	rightness							
			+	+			+		
ABSTRACT ENTITY	LAW	law							
	TRUTH	truth							
		fairness							
	PRICE	Monetary value	+						
		equivalent							
	WORTH	worth						+	
	DEBT	Paying back							
	PROMISE	promise							+
		pledge							+
FORCE	forcing						+		
UNAVOIDABLENESS	inevitability						+		
ANIMAL	biting							+	

Динамічний стан лінгвоетичної макросистеми в діяхронічному вимірі проявляється у перетині патернів самоорганізації її окремих ендосистем, який відображено на рисунку 1.

Так, у центрі діяхронічної моделі самоорганізації знаходиться ендосистема GOOD, яка перетинається із усіма іншими ендосистемами, оскільки порції інформаційної енергії, які брали участь у її самоорганізації склали основу автопоезису інших систем. Це пов'язано з тим, що уявлення про інші етичні ідеї такі як справедливість, обов'язок тощо безпосередньо ґрунтуються на знанні про добро. Найбільший перетин мають ендосистеми GOOD, JUSTICE та DIGNITY, оскільки їх локальні атрактори також виступають атракторами для усіх інших конститuentів макросистеми.

Проведений аналіз дозволяє встановити ієрархію концептуальних доменів в автопоезисі лінгвоетичної макросистеми, яка визначається їх значимістю у процесі системної організації. Значимість, в свою чергу, є прямо пропорційною частотності участі певної порції інформаційної енергії в системній організації.

Так, найбільшу кількість семантичної енергії було запозичено з домена OBJECT, гіперонімом якого виступає PHYSICAL NON-LIVING ENTITY. Це пояснюється загальним принципом когнітивної діяльності людини, який передбачає концептуалізацію «складних» нематеріальних ідей відносно більш «простих» ідей, денотатами

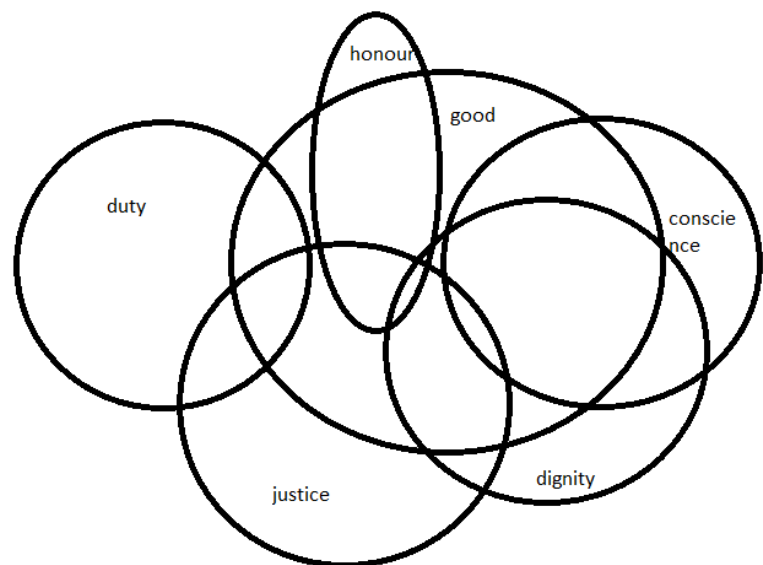

Рис. 1. Динамічна модель самоорганізації лінгвоетичної системи у діяхронії

яких виступають об'єкти фізичного світу, знання про які формуються на емпіричному шляхом на основі сенсорної взаємодії.

Наступним за частотністю виступає гіперонімічний домен HUMAN, субдоменами якого є ментальні одиниці, які концептуалізують базовий досвід фізичної (наприклад, FEELING, VISUAL PERCEPTION) та соціальної (наприклад VICTORY, EXPLOIT) взаємодії.

За ним в ієрархії розташований гіперонімічний домен ABSTRACT ENTITY, який в діахронічному плані є більш пізнім, а в концептуальному плані більш складнішим, оскільки виражає більш «присунути» у порівнянні з природнім досвідом ідеї, такі як PROMISE, WORTH, TRUTH тощо.

Гіперонімічний домен SPATIAL RELATIONS, який за частотністю посідає наступне місце є безпосередньо пов'язаним із більш схематичним доменом NON-LIVING ENTITY та відноситься до найбільш базових елементів концептуальної картини світу, оскільки є безпосередньо пов'язаним із апріорною формою мислення – простором. Найменш частотним виступає домен ANIMAL. Однак, як зазначалося раніше частотність залучення семантичної енергії певного домена вказує лише на частотність асоціативних кореляцій, проте цей показник не виражає його абсолютної значимості. Навпаки, чим менша частотність залучення пев-

ної порції інформаційної енергії, тим більш унікальною та диференціальною виступає ендосистема, до якої вона потрапила.

Висновки та перспективи. Отже, самоорганізація лінгвоетичної системи у діахронії відбувалася за принципом фрактальності: шаблони та механізми автопоезису макросистеми є віддзеркаленням самоорганізації ендосистем на мікрорівні. Основними принципами самоорганізації є відкритість (обмін матерією та енергією), нерівноважність (втрата балансу внаслідок матеріально-енергетичного обміну та намагання його відновити), динамічність (здатність змінюватися для пошуку атратора та матеріально-енергетичний рух в самій системі), нелінійність (здатність виходити із точки біфуркації одночасно декількома потенційними шляхами розвитку, які відповідають принципу економії системних ресурсів), ієрархічна організованість (нерівнозначність участі різних порцій інформаційної енергії у автопоезисі системи). Діахронічна модель самоорганізації лінгвоетичної системи відображає її зародження та становлення як реакцію на соціальні зміни та комунікативну потребу. Це складає підґрунтя для визначення особливостей її функціонування та взаємодії з іншими системами на сучасному етапі розвитку концептуального та мовного розвитку, що може стати перспективою подальших досліджень.

Список літератури:

1. Андреев А. А. Философские аспекты синергетики. *Вестник ЮУрГУ. Философия*. Челябинск, 2008. № 21 (121). С. 118–121.
2. Веремчук Е. О., Єнікєєва С. М. Лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний параметри англійськомовного лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС : монографія. Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2020. 244 с.
3. Домброван Т. І. Лінгвосинергетика: становлення. *Лінгвосинергетика : підручник для студ. філол. спец. вищих навч. закладів / за заг. ред. Л. С. Піхтовнікової*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 29–65.
4. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Одесса, 2013. 462 с.
5. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2011. 423 с.
6. Кійко Ю. Є. Синергетика омонімії як моноглого, мовленнєвого і міжмовного явища : монографія. Чернівці : Родовід, 2016. 392 с.
7. Князева Е. Н. Основания синергетики, режим с обострением, самоорганизация, темпомиры. Санкт-Петербург : Алтай, 2002. 414 с.
8. Приходько А. М. Самоорганизация концептивных систем и межкультурный трансфер концептов. *Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. Л. С. Пихтовниковой*. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. С. 135–154.
9. Синергетика в филологических исследованиях: монография / под ред. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ В. Н. Каразина. 2015. 340 с.
10. Hammer R. New prospects for Linguistic Synergetics: Concept Structures-Cognitive Laws. *Quantitative Linguistics*. Berlin, 1989. Vol. 38. P. 129–140.
11. Etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>

**Veremchuk E. O. PRINCIPLES OF SELF-ORGANIZATION
OF THE ENGLISH LANGUAGE ETHICAL SYSTEM IN DIACHRONY**

The article is devoted to highlighting the synergistic principles of self-organization of the English linguistic system. The research hypothesis is the assumption that the English-language linguistic system is a synergistic system that is capable of self-organization and self-regulation both in synchrony and diachrony, and the purpose of the presented research is to establish the principles and mechanisms of the diachronic aspect of its autopoiesis. The analysis of the specified macrosystem proved that it has a fractal nature, since the principles and patterns of its self-organization reflect the principles and patterns of self-organization of its endosystems. In addition to fractality, the synergistic parameters of the analyzed system are also openness (the ability to exchange matter and energy), dynamism (the ability to change itself to find an attractor and material-energy movement in the system itself), imbalance (loss of balance due to material-energy exchange and efforts to restore it), non-linearity (the ability to exit the bifurcation point simultaneously by several potential development paths that correspond to the principle of saving system resources) and hierarchical organization (the unequal participation of different portions of information energy in the autopoiesis of the system), which regulate the processes of self-organization and self-regulation. The diachronic approach to the self-organization of the linguistic system made it possible to trace its initial formation, which occurred as a reaction to contact with the environment and was carried out through its energy and material exchange with other microsystems. In the diachronic aspect, the material-energy exchange between the system and the environment and other microsystems of the conceptual picture of the world is revealed through the analysis of the internal form of the verbalizers of ethical categories, since historically what is now called in linguistics an etymological image was a regular lexical-semantic variant of the unit. The diachronic model of self-organization of the linguistic system reflects its origin and formation as a reaction to social changes and communicative needs. This forms the basis for determining the peculiarities of its functioning and interaction with other systems at the current stage of conceptual and language development.

Key words: autopoiesis, imbalance nonlinearity, openness, synergistic model.

Humeniuk N. H

Borys Grinchenko Kyiv University

STORYTELLING TECHNIQUE WITHIN THE UK PRIME MINISTER BORIS JOHNSON'S ADDRESS TO THE NATION ON THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE, 02.24.2022

The following work is devoted to the problems of storytelling technique within the UK Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, which is defined in given work as politico-ideological, argumentative, declarative discourse. The UK Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, is determined in the following work as the politico-ideological manifesto of the followers and defenders of the free, democratic world with its mission, strategic and tactic purposes. The storytelling technique is defined in given work as a process of introducing information in a form of a story with emphasis on the pragmatic purposes of its creator, being the easiest form of perceiving information by the recipient in the way, appropriate for the information creator. It is pointed out that the UK Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as a story, occurs at the moment of narrator telling it. It is stressed that it is a living story in which the narrator and recipient are active doers, active creators of it. It is stated that Boris Johnson's message is a living story, in which the described real facts are mixtured with Prime Minister's dialogue with the people of the UK, Ukraine and Russia. It is stated that the place of Boris Johnson's story occurrence is modern global arena with emphasis on the European continent in the form of Ukraine territory. It is underlined that the UK Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, has narrative structure: introduction, main body and end. It is stressed that the UK Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as a story, is given in positive, categoric, official, declarative form, similar to the form of manifesto, program, with its optimistic end. It is stated that the usage of the storytelling technique within the UK Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, makes it possible to transform the individual story of Boris Johnson into collective story with the UK Government responsibility for the safeness of the UK at the times of Russian invasion of Ukraine; with the UK community responsibility to support and to be on the side of Ukraine; with the responsibility of the whole free, democratic world in its struggle against evil of the Russian Federation.

Key words: *storytelling technique, narrative, discourse, recipient, politico-ideological manifesto.*

Problem statement. It is known that any discourse as socio-cultural communication presupposes its pragma-communicative purposes realization, which is impossible without underlining its strategic and tactical purposes, as well as the means, the ways of their realization. Storytelling technique is considered to be one of these means for efficient discourse realization, which presupposes presenting information in a form of a story, narrative, which is the easiest form of perceiving information by the recipient and, thus, the most efficient form to convey information from creator of information to recipient; as well as it has manipulative potential, which may be used implicitly, without recipient knowing it.

The given work researches the features of the storytelling technique within the UK Prime Minister Boris Johnson address to the nation on the Russian

invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, with emphasis on the pragma-communicative purposes of the discourse realization, as well as with emphasis on its manipulative potential.

Literature review. Storytelling technique comes from the narrative investigations [1– 3; 7; 8; 14] and discourse investigations [4–6; 9], being defined as one of the most effective technique to realize pragma-communicative purposes of discourse. The following work makes its contribution to the storytelling technique investigations by continuing a series of research findings [11; 12] devoted to the given problems, as well as to the investigation of the UK Prime Minister Boris Johnson discourses features, to the investigation of the individual language usage by Boris Johnson [10; 13]. These facts make the given scientific research acute and valuable.

The aim of the paper is to investigate the storytelling technique of the UK Prime Minister Boris Johnson addressed to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as the means to realize pragma-communicative purposes of the given discourse. Method of simple calculation, discourse analysis method, method of immediate constituents, pure sampling and comparative method are used to realize the aim of the given work.

The material of the article. The UK Prime Minister Boris Johnson addressed nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, the first day of Russian aggression, using radio, TV, internet and press.

In the given work the UK Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, is defined as politico-ideological, argumentative, declarative discourse in a form of monologue as part of virtual communication, resembling actual communication in a form of dialogue with silent addressee [13]. The UK Prime Minister Boris Johnson's message contains direct address to the people of the UK, of Ukraine and Russia and indirect address to the allies with the purpose to express support and make real help for the Ukrainians in their struggle for sovereignty and independence, to express condemnation for Russian aggression, to consolidate mutual efforts with the allies to help the Ukrainian people in their struggle against Russian invasion and to express readiness of the UK Government to safe the UK community of the Russian invasion danger.

The UK Prime Minister Boris Johnson's address to nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022 is defined in given work as the politico-ideological manifesto of the followers and defenders of the free, democratic world with its values of goodness [13], in which Boris Johnson expresses mission, strategic and tactic purposes to fight and destroy the empire of evil – the Russian Federation (1) and to help Ukraine to restore sovereignty and independence (2):

1. *Our mission is clear. Diplomatically, politically, economically – and eventually, militarily – this hideous and barbaric venture of Vladimir Putin must end in failure [15].*

2) *We will work with them – for however long it takes – to ensure that the sovereignty and independence of Ukraine is restored [the same].*

In his message Boris Johnson uses storytelling technique to realize pragma-communicative purposes of the given discourse. Storytelling technique as a means to present any information in a form of a

story with its ideas, structure, time and place of its occurrence is able to influence recipient by presenting information in its easiest form, being perceived by the recipient in the way, appropriate for the information creator.

The UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as a story, has its place and time of occurrence.

The place of its occurrence is modern global arena with emphasis on the European continent in the form of Ukraine territory, as local (regional) Russian-Ukrainian conflict has grown into continental and even into global conflict, being dangerous not only for Ukraine, for the whole Europe, but for the whole mankind.

The time of the UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, is up-to-date moment of time. The given story occurs at the moment of narrator telling it. It is a living story in which the narrator and recipient are active doers, active creators of it. The usage of the Present Perfect, Present Perfect Continuous Tenses makes the given story vivid, vital, living, in which narrator and listener are co-members, co-actors of it:

1. *President Putin of Russia has unleashed war in our European continent. He has attacked a friendly country without any provocation and without any credible excuse [15].*

2. *Innumerable missiles and bombs have been raining down on an entirely innocent population [the same].*

Storytelling technique as a way to present any information in a form of a story with its structural elements is able to influence recipient by making stress on the information of its structural blocks, by presenting logical or illogical order of the real facts and, thus, making stress on the most important information from the point of view of its creator.

Normatively, any story is created with emphasis on its structure with three main blocks: introduction (the initial part), the main part (the main body) and the final part (the end). The UK Prime Minister Boris Johnson's address to nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as a certain story, has its normative logical structure of the mentioned elements: the introduction, the main body, the end.

The introduction of it is presented by the introduction itself and preamble. The preamble contains the additional information of the given message and the introduction itself underlines the main

problems of the message. Thus, the preamble of the UK Prime Minister Boris Johnson's address to nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, contains the information of his early hours Russian invasion call to President Zelenskyy for supporting Ukraine, as well as information on the accuracy of the British Intelligence:

Shortly after 4 o'clock this morning I spoke to president Zelenskyy of Ukraine to offer the continued support of the UK because our worst fears have now come true and all our warnings have proved tragically accuracy [15].

The introduction itself contains information about the war unleashed by President Putin in Europe and Russian vast invasion of Ukraine:

President Putin of Russia has unleashed war in our European continent. He has attacked a friendly country without any provocation and without any credible excuse [15].

Thus, the information of the preamble with its additional information being of the secondary value in comparison with the information of the introduction itself with emphasis on the main problems of the message is able to be transformed into the information of primary value because of its initial strong position within the given message.

In this case, the information of the secondary value on Boris Johnson's call and the accuracy of the British Intelligence receives the parameters of the information of the primary value, the way the information on Russian invasion has, underlining the UK contribution, as well as personal Boris Johnson contribution to the solution of the problems mentioned in the given message – to give support to Ukraine in its struggle for independence and sovereignty, to save the free, democratic world from the barbaric Russian Federation.

Transformation of the secondary value information into information of the primary value becomes especially efficient in the content of nation orientation of the Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022.

The main body of the story contains the action itself. The UK Prime Minister Boris Johnson's address to nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, contains the information about: the vast invasion of Russian Federation with bombing, killing the innocent population of Ukraine (1); about Ukraine as friendly neighboring country (2); the UK help to Ukraine (3); the UK allies and collective help for Ukraine (4); the purposes and mission of the followers and defenders of the free, democratic world

(5); address to the Russian people (6); to the people of Ukraine (7), to the UK community (8):

1. *Innumerable missiles and bombs have been raining down on an entirely innocent population. A vast invasion is underway by land by sea and by air [15].*

2. *We have Ukrainian friends in this country; neighbours, co-workers Ukraine is a country that for decades has enjoyed freedom and democracy and the right to choose its own destiny [the same].*

3. *It is because we have been so alarmed in recent months at the Russian intimidation that the UK became one of the first countries in Europe to send defensive weaponry to help the Ukrainians [the same].*

4. *Other allies have now done the same and we will do what more we can in the days ahead. Today in concert with our allies we will agree a massive package of economic sanctions designed in time to hobble the Russian economy [the same].*

5. *Our mission is clear. Diplomatically, politically, economically – and eventually, militarily – this hideous and barbaric venture of Vladimir Putin must end in failure [the same].*

6. *And so I say to the people of Russia, whose president has just authorised a tidal wave of violence against a fellow Slavic people. The parents of Russian soldiers who will lose their lives... [the same].*

7. *...and I say to the Ukrainians in this moment of agony we are with you we are praying for you and your families and we are on your side And if the months ahead are grim, and the flame of freedom burns low I know that it will blaze bright again in Ukraine [the same].*

8. *and I say to the British people and all who have heard the threats from Putin against those who stand with Ukrainians will of course do everything to keep our country safe [the same].*

The main body of the given story by Boris Johnson is a mixture of the real facts description and of dialogue by Prime Minister with the people of Ukraine, Russia and the UK (6, 7, 8). Such communicative orientation of the UK Prime Minister Boris Johnson's address to nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, makes the given story not only fresh, vivid and vital, but also efficient in the content of the pragma-communicative purposes of the given discourse realization.

The final part of the UK Prime Minister Boris Johnson's address to nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as a certain story, is given in positive, categoric, official, declarative form, similar to the form of manifesto, program:

It is an attack on democracy and freedom in East Europe and around the world. This crisis is about the right of a free, sovereign independent European people to choose their own future and that is a right that the UK will always defend [15].

The UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as a story, is given from the first person singular (I) and plural (we, our). The given message is a personal story of the UK Prime Minister Boris Johnson, at the same time the usage of the we-narrator makes it a collective story of: the UK Government (1); of the UK community (2); of the followers and defenders of the free, democratic world (3):

1. *We will of course do everything to keep our country safe* [15].

2. a) *We have Ukrainian friends in this country; neighbours, co-workers* [the same].

b) *We are with you we are praying for you and your families and we are on your side* [the same].

3. *We – and the world – cannot allow that freedom just to be snuffed out* [the same].

Individual (personal) story presupposes individual (personal) responsibility for the given information, while collective story presupposes collective responsibility for the given information.

So, the UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, as an individual story, underlines personal Boris Johnson's as the UK Prime Minister responsibility for the given information.

Collective story within the UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, presupposes the UK Government responsibility for the safeness of the UK at the times of Russian invasion of Ukraine; the UK community responsibility to be on the side of Ukraine; responsibility of the whole free, democratic world in its struggle against evil in the form of tyranny, totalitarianism, despotism, genocide, cruelty, tortures, repressions, suppression, humiliation, intimidation, victimization, kidnapping, killing, raping, bombing, ruining and destroying.

So, being an individual story in its form of presentation, the UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of

Ukraine on the 24-th of February, 2022, has features of the collective story.

Conclusions. The storytelling technique is efficiently used by the UK Prime Minister Boris Johnson in his address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022. Its usage makes it possible to realize pragma-communicative purposes of the given discourse: to express support and make real help for the Ukrainians in their struggle for sovereignty and independence; to express condemnation for Russian aggression; to consolidate mutual efforts with the allies to help the Ukrainian people in their struggle against Russian aggression; to express readiness of the UK Government to save the UK community of the Russian invasion danger and to consolidate free, democratic forces in their struggle against barbaric Russian Federation.

The storytelling technique as the way to represent any information in a form of a story with its ideas, theme, structure is able to convey efficiently the ideas of the UK Prime Minister Boris Johnson in his address to the nation on the Russian invasion of Ukraine on the 24-th of February, 2022, to the recipient: to the UK community, to the people of Ukraine, of Russia, to the allies and to the free, democratic world followers and defenders.

The storytelling technique as manipulative technique makes it possible to transform personal story with individual responsibility of Prime Minister into collective story with its collective responsibility of the UK Government, of the UK Community, of the free, democratic world followers and defenders at the face of Russian world expansion.

The potential of the storytelling technique elements (the usage of preamble as part of introduction and mixture of description and dialogue forms of communication) make it possible to transform secondary information into primary information, to transform the official forms of communication into actual, living forms of communication, and thus realize pragma-communicative purposes of the given discourse.

It is perspective to investigate the other discourses of the UK Prime Minister Boris Johnson at the period of 2022 Russian-Ukrainian war conflict, as well as the discourses of the other global elite of the same time and on the same problem.

Bibliography:

1. Брокмейер И., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. *Вопросы философии*. 2000. № 3. С. 29–42.
2. Верменич Я. В. Локально-регіональні рівні вітчизняного нарративу. *Український історичний журнал*. 2013. № 5. С. 4–23.
3. Дьяковська Г. Нарратив як складова дискурсивної реальності. *Схід. Філософські науки*. № 5(151). 2017. С. 70–73.

4. Дьяченко Н. М., Халін В. В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Всник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологія.* 1(89). 2019. С. 56–62.
5. Зернецкий П. В. Речевое общение в английском языке. Киев: Лыбидь, 1992. 143 с.
6. Тхоровська С.В. Ідеологічний дискурс англomовної преси: (лінгво-когнітивні аспекти) : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. Львів, 2010. 230 с.
7. Фуко М. Археологія знання : пер. з фр. Шовкун В. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 328 с.
8. Carr D. Narrative and the Real World : an argument for Continuity. *History and Theory.* 1988. Vol. 25. № 2. 117–131.
9. Grice H.P. Logic and Conversation. *Syntax and semantics.* Vol. 3. *Speech acts*; P. Cole, J.L. Morgan (eds.). New York : Academic Press, 1975. P. 41–58.
10. Humeniuk N.H. Pragma-communicative aspect of the Boris Johnson's first speech as a Prime Minister (July 24, 2019). *Transcarpathian philological studies.* Vol. 12. Publishing House "Helvetica", 2019. P. 63–74.
11. Humeniuk N. H. Storytelling technique in the Boris Johnson's first speech as a prime 07. 24. 19. *Scientific Notes of the Taurida V. I. Vernadsky National University. Series: Philology. Social Communications.* Vol. 31(70). № 2. Publishing House „Helvetica”, 2019. Vol. 30 (69) No 4, Part 2. P. 32–34.
12. Humeniuk N. H. Storytelling Technique within the Queen Elizabeth II Coronavirus Discourse, 04.05.20. *Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics).* № 14, 2020. P. 36–39.
13. Humeniuk N. H. Pragma-communicative aspect of the UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.2022S *Transcarpathian philological studies.* Iss. 23. Vol. 1. Publishing House "Helvetica", 2022. P. 112–117.
14. Mink L. O. Narrative Form as a Cognitive Instrument. *Writing of History, Literary Form and Historical Understanding* : ed. by R. H. Canary and H. Cozik . Madison, 1978. 129–149.
15. Johnson B.(2022) Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine: 24 February 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-address-to-the-nation-on-the-russian-invasion-of-ukraine-24-february-2022>

Гуменюк Н. Г. ТЕХНІКА СТОРІТЕЛІНГУ У ЗВЕРНЕННІ ПРЕМ'ЄР МІНІСТРА СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА БОРИСА ДЖОНСОНА ДО НАЦІЇ З ПРИВОДУ ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ ДО УКРАЇНИ, 02.24.2022

Подана робота присвячена проблемам техніки сторітелінгу у Зверненні Прем'єр Міністра Сполученого Королівства до нації щодо російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, яке в даній роботі визначається як політико-ідеологічний, аргументний, декларативний дискурс. Звернення Прем'єр-міністра Сполученого Королівства до нації щодо російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року визначено в даній роботі як політико-ідеологічний маніфест послідовників і захисників вільного, демократичного світу з його місією, стратегічними і тактичними цілями. Техніка сторітелінгу в даній роботі визначається як процес подання інформації у формі розповіді з акцентом на прагматичних цілях її творця, де розповідь вважається найлегшою формою сприйняття інформації реципієнтом у спосіб, прийнятний для творця інформації. Зазначається, що Звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства до нації щодо російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, як історія, відбувається в момент розповіді оповідача. Підкреслюється, що це жива історія, в якій оповідач і реципієнт є її активними виконавцями, активними творцями. Стверджується, що послання Бориса Джонсона до нації є живою історією, в якій описані реальні факти змішані з формами діалогічного спілкування Прем'єр Міністра з народом Сполученого Королівства, України та Росії. Зазначається, що місцем розгортання історії Бориса Джонсона є сучасна глобальна арена з акцентом на європейському континенті у вигляді території України. Наголошується, що Звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства до нації щодо російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року має структуру розповіді: вступ, основна частина та кінцівка. Наголошується, що звернення Прем'єр-міністра Сполученого Королівства до нації щодо російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, як розповідь, подано в позитивній, категоричній, офіційній, декларативній формі, подібній до форми маніфесту, програми, з оптимістичним завершенням цієї історії. Зазначається, що використання техніки сторітелінгу в рамках Звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства до нації щодо російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року дозволяє трансформувати індивідуальну історію Бориса Джонсона в колективну історію з відповідальністю уряду Сполученого Королівства за безпеку країни під час російського вторгнення в Україну; з відповідальністю спільноти Сполученого Королівства підтримувати та бути на боці України; з відповідальністю всього вільного, демократичного світу в його боротьбі зі злом Російської Федерації.

Ключові слова: техніка сторітелінгу, наратив, дискурс, реципієнт, політико-ідеологічний маніфест.

УДК 811.111'367.623'367.332.7'373.47
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.1/22>

Дейчаківська О. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ У СКЛАДІ ЕКСПРЕСИВНИХ АКТІВ ЯК ТАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОМ'ЯКШЕННЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

У статті аналізується функціонування предикативних прикметників – складових експресивних мовленнєвих актів вибачення, похвали, компліменту та вдячності, як тактик реалізації стратегії пом'якшення висловлювання. Матеріалом дослідження слугував англomовний літературний дискурс, з якого методом суцільної вибірки виокремлено приклади, де компонентами експресивів виступають прикметники у функції предикатива.

Стратегія пом'якшення висловлювання розглядається в контексті теорії ввічливості і віднесена до стратегій негативної ввічливості поряд із стратегією підвищення положення адресата.

*Дано визначення стратегії мітігації, засобами вираження якої виступають предикативні прикметники у складі конструкції *Vcop+Adj*. Метою стратегії є уникнення конфлікту, зниження ризику загострення стосунків, згладження відмови, пом'якшення незгоди з думкою співрозмовника, спроба змінити вже висловлену негативну думку про адресата чи його вчинки, а також пом'якшення негативного враження в результаті отримання поганої новини. Тактики вибачення, вдячності, комплімента та похвали спрямовані на нейтралізацію можливих ускладнень в подальших стосунках із співрозмовником.*

Виявлено, що найчастіше дана стратегія реалізується адресантом шляхом використання мовленнєвих актів «комплімент» та «похвала», за якими слідує «вибачення» та «вдячність».

*Серед предикативних прикметників, які вживаються для реалізації стратегії пом'якшення, у випадку комплімента натрапляємо на частотні прикметники «good», «pretty», «happy», «lovely». Похвала виражається за допомогою предикативних прикметників «puritanic», «plentiful», «available», «delicious», «beautiful». Багатоскладові прикметники, які не належать до високочастотних, підвищують вартість похвали, свідчать про особливу увагу з боку мовця, певною мірою створюють атмосферу інтимності. Мовленнєві акти вибачення та вдячності виражені відповідно прикметниками *sorry* та *grateful*.*

На лексичному рівні для підсилення похвали поряд із предикативними прикметниками вживаються інтенсифікатори – прислівники, частки, а також прикметники у вищому чи найвищому ступені порівняння. До синтаксичних засобів підсилення відносимо риторичні запитання, загальні питання із запереченням та повтор структур із предикативними прикметниками.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, стратегія пом'якшення висловлювання, предикативні прикметники, експресивні мовленнєві акти.

Постановка проблеми. Вивчення різноманітних комунікативних стратегій та тактик, що визначають вибір мовних засобів, особливості їх використання для підвищення ефективної комунікації в різних ситуаціях спілкування залишається актуальним в процесі глобалізації світу. Стратегія пом'якшення висловлювання реалізується за допомогою різноманітних мовних засобів, однак у випадку стратегій, які виражаються за допомогою позитивно-оцінних мовленнєвих актів переважають предикативні прикметники як складові експресивних мовленнєвих актів.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Мовознавча бібліографія як щодо експресивних мовленнєвих актів так і комунікативних стратегій і тактик є доволі розгалуженою (Дж. Серль, Д. Вадервекен, П. Браун, Дж. Голмс, Н. Норік, Є. Вольф, І. Ківенко, Н. Трофімова).

Сам термін «стратегія», запозичений із військової науки, був введений у лінгвістику Дж. Селінкером [15]. Згодом його використали С. Фаєрх та Г. Каспер [10]. На початкових етапах комунікативну стратегію трактували як засіб для

отримання певної комунікативної мети. Пізніше це поняття почали трактувати ширше, включаючи когнітивні характеристики спілкування і вирішення завдань оптимальним, гнучким і локально керованим способом [9, р.274].

Сьогодні лінгвісти пов'язують стратегію пом'якшення висловлювання із "інтенційною програмою дискурсу, організацією мовленнєвої поведінки відповідно до задуму, головного наміру комунікантів" [8, с.155].

Праці українських та зарубіжних лінгвістів (Н. Бігунової, О. Селіванової, Т. А. ван Дейка, О. Іссерс, Н. Формановської,) дозволяють визначити **комунікативну стратегію** як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення основного завдання мовця, а **комунікативну тактику** як одну або декілька мовленнєвих дій, що реалізують певну стратегію.

Мета статті – дослідження функціонування предикативних прикметників у складі мовленнєвих актів комплімента, похвали, вдячності та вибачення, як тактик стратегії пом'якшення висловлювання.

Постановка завдання. До невирішених раніше питань зазначеної проблеми належить питання вживання мовленнєвих актів комплімента, похвали, вдячності та вибачення у складі яких є предикативні прикметники як тактик стратегії пом'якшення висловлювання. Короткий огляд в плані частиномовного характеру подає Н. Трофімова, зазначаючи, що у функції предикативного прикметника для вираження компліменту найчастіше трапляються прикметники "nice", "good", "beautiful", "pretty", "great" [1, с. 157]. Перелік прикметників як компонентів позитивно-оцінювальних актів схвалення, комплімента, похвали та лестощів представлено Н. Бігуновою [2, с. 331–338], однак при цьому не розмежовується атрибутивна та предикативна функції прикметника.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін "мітігація", (комунікативне пом'якшення) був введений Б. Фрейзером. Відповідно до Б. Фрейзера, мітігація є процесом модифікації мовленнєвого акту, спрямованим на зменшення можливих небажаних ефектів у ситуаціях, коли це може привести до комунікативного збою чи навіть конфлікту [11, р. 34].

А. Загнітко вважає, що мітігація – це комунікативна стратегія згладжування мовленнєвої поведінки [4, с.201].

Дослідники не є одностайні щодо тактик, які реалізують стратегію пом'якшення висловлю-

вання. І. Базарова називає тактику зниження категоричності, яка на мовному рівні реалізується за допомогою модальних дієслів та вставних слів, а також інтенсифікаторів rather, quite, a bit, a little, як і тактику пом'якшення негативної оцінки шляхом вживання евфемізмів [1, с.11].

Н. Бігунова розглядає як тактики реалізації стратегії пом'якшення висловлювання позитивно-оцінні мовленнєві акти схвалення, похвали, компліменту і лестощів[2].

Широкий спектр тактик мігитативної стратегії пропонує Ю. Деде, до яких відносимо тактику вибачення, подяки, схвалення, часткової згоди і зниження категоричності висловлювання [3, с.95].

Не всі перелічені тактики реалізуються на мовному рівні за допомогою предикативних прикметників. Однак саме на предикативні прикметники натрапляємо у випадку компліменту, похвали, вибачення та подяки, наприклад:

(1) "They said that Edmund was on drugs"
"What?"

"Do you think that odd? I think that very odd."

"What did you say?"

"I said certainly not. I may be flattering myself, but I do think I know Edmund rather well. He's really quite **timid, puritanical almost**...I can't imagine him doing anything of the sort and besides, young people who take drugs are so bovine and prosaic. But do you know what this man said to me? He said that with young people you can never tell. **I don't think that's right, do you? Do you think that's right?**" [16, р. 351].

Професор, який в силу обставин вислуховує думку поліцейських, які припускають, що один із його студентів може вживати наркотики, в розмові з його одногрупником висловлює не лише спробу спростувати сказане, а й висловлює ряд компліментів, називаючи студента скромним, майже пуританином. Очевидне перебільшення позитивних рис студента, як і авторитетність професора стирають межу між компліментом та похвалою, хоча вони й не висловлені безпосередньо людині, про яку йде мова. Ще одним підтвердженням стирання межі між двома позитивно-оцінювальними актами може слугувати повтор та риторичне запитання, які характерні для похвали, коли професор двічі повторює, що не вважає висловлювання поліцейських на адресу молоді слушними.

У розмові зі своєю одногрупницею, застерігаючи її щодо недоречності нічних розмов у чужому будинку, Річард розуміє, що, не зважаючи на вдавану байдужість та незворушність, Каміла все ж таки усвідомлює, наскільки важливим є те, що

казане. Для того, щоб якось зняти напруження, він цілує її в щок і робить комплімент, кажучи, що вона гарно виглядає. В даному випадку як вербальна так і не вербальна поведінка адресанта виражає бажання не лише не зіпсувати стосунки зі співрозмовницею, але й загалом запобігти можливому конфлікту між нею і її оточенням.

(2) “*Who do you talk at three o’clock in the morning?*”

Her surprise seemed perfectly natural. The problem was she was such an expert actress it was impossible to know if she was genuine.

<...>

“*I’m not trying to put you on the spot but you need to be careful what you say on the telephone when Cloke’s in your house*”. She looked blank.

“*I’m careful*”.

“*I hope you are , because he’s been listening*”. ... *On an irresistible impulse I leaned down and and gave her a kiss. She laughed.*” *What was that for*”?

<...>

“*Nothing,*” *I said you just looked pretty* [16, p. 406].

У розмові з жінкою, з якою його єднали близькі стосунки, юнак визнає, що закохався у молоду актрису. Однак при цьому він не хоче виглядати невдячним. Саме тому він перепрошує свою знайому за те, що вони не зустрічаються так часто, як це було раніше і підтверджує її здогад, що настав час розлучитися. Юнак підкреслює, що повинен відновити самоповагу до себе, а також наголошує, що дійсно вдячний їй за все, що вона зробила для нього.

(3) *I’m awfully sorry Julia; I must regain my self-respect. “He looked at her with troubled eyes. ”You aren’t angry with me?”*

“*Because you’ve transferred your volatile affections from me to Avice Crichton?*” *Her eyes danced with mischievous laughter. “My dear, of course not. After all they stay in the profession”.*

“*I’m very grateful to you for all you’ve done for me. I don’t want you to think I’m not* [14, p. 146].

В наведеному прикладі засобами реалізації стратегії пом’якшення висловлювання виступають експресивні мовленнєві акти вибачення та вдячності, виражені прикметниками **sorry** та **grateful** та підсилені відповідно прислівниками **awfully** та **very**. Інакше кажучи, для даної стратегії характерним є комбінування різних тактик.

У відповідь на слова чоловіка про те, що вона дуже погано грає останнім часом, актриса кидає на його адресу образливі слова. Але саме тому, що чоловікові вистачає терпіння і такту

переконати її у своїй правоті, вона намагається згладити різкість своїх висловлювань і зробити так, щоб він забув про все сказане нею. Дружина осипає чоловіка компліментами. Тактика зниження категоричності окрім предикативних прикметників реалізується за допомогою часток та прислівників.

(4) “*Is it true that I’m acting badly*”?

“*Rottenly*”.

<...>

“*You’re so good to me, Michael, and I hate myself*”.

<...>

“*I don’t know how you can have the patience you have with me. I’ve treated you foully. You’ve been too wonderful and I’ve sacrificed you heartlessly*” [14, p. 155].

До тактик пом’якшення відносимо і тактику зміни теми розмови, яка, своєю чергою, відбувається шляхом висловлення комплімента.

Британські солдати, які змушені залишити територію Францію на початку другої світової війни, зустрічають французьких селян і підтверджують їхні слова про неминучість свого відступу. Намагаючись пом’якшити гіркоту звістки, британський солдат запевнює їх у тому, що вони повернуться. Щоб хвилинно віддалити як трагізм усього, свідками чого стали французи та й англійці, так і того, що ще чекає попереду, після щедрої трапези, до якої запросили французи, і яка тривала майже годину, капрал висловлює похвалу щодо всього, що було спожито.

(5) ...*how plentiful, how available, how delicious* [13, p. 188].

На фоні подій, про які йшла мова, всього побаченого і пережитого, солдат, який перекладає, відчуває всю недоречність цих слів. Саме тому замість перекладу пропонує тост у вигляді компліменту всім французьким жінкам.

(6) “*He says French women are the most beautiful in the world*” [13, p. 188].

У наведеному далі прикладі, щоб уникнути подальших, докладніших пояснень з приводу того, що вони більше не зустрінуться, як і необхідності відверто сказати, що це їхнє останнє побачення, хлопець кілька разів повторює один і той самий комплімент на адресу дівчини.

(7) *I just wanted to tell you how happy you look. I’ve never seen anyone look so happy* [17, p. 183]

Не погоджуючись довший час із думкою співрозмовника, адресат все ж змушений визнати його правоту. Слідом за визнанням правоти адресанта, іде вибачення.

(8) "You were **right**" she said. "There is no mention of his affair with my mother, or even of his travelling to Romania « ... ». You were telling the truth about that".

"I'm **sorry**". Her dark face hadn't asked for pity, but I felt it. "I wish I had some clues for you here, but you see how it is. I can't explain it either" [12, p. 202].

Висновки. Серед тактик стратегії пом'якшення висловлювання найчастіше застосовується тактика компліменту, виражена на лексичному рівні предикативними прикметниками "pretty", "good", "right", "lovely". На синтаксичному рівні на ці прикметники натрапляємо у риторичних запитаннях, загальних заперечних запитан-

нях та розділових запитаннях. За тактикою компліменту слідує тактика похвали, виражена багатоскладами прикметниками "puritanic", "delicious", "available", "beautiful". На синтаксичному рівні для підсилення ефективності досліджуваної тактики трапляються речення із часткою "how". І комплімент і похвала вводяться для пом'якшення відмови, а також згладження негативного висловлення. Для виправлення помилки використовується тактика вибачення. Перспективу подальших досліджень бачимо у вивченні інших стратегій в контексті теорії ввічливості, в яких компонентами тактик виступають предикативні прикметники.

Список літератури:

1. Базарова І.В. Комунікативні стратегії і тактики учасників світського спілкування. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Вип. 1, № 44. С. 4–13.
2. Бігунова Н.О. Позитивна оцінка : від когнітивного судження до комунікативного висловлювання: монографія. Одеса : КПОМД, 2017. 580 с.
3. Деде Ю. Мігитативні стратегії та тактики, якими керуються персонажі англомовного художнього дискурсу. *Науковий вісник МГУ. Сер.: Філологія*. 2019. № 43. Т. 2. С. 93–97.
4. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 2. Донецьк : ДонНУ, 2012. 350 с.
5. Иссерс. Комунікативные стратегии и тактики русской речи. М. : Изд-во ЛКИ, 2008. 288 с.
6. Коробова Н.В. Мелиоративные коммуникативные стратегии современной английской речи (на материале британского ареала) : дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.04. Нижний Новгород, 2007. 173 с.
7. Трофимова Н.А. Экспрессивные речевые акты. Семантический, прагматический, грамматический анализ : монография. Санкт-Петербург : Изд-во ВВМ, 2008. 376 с.
8. Яшенкова О.В. Основы теории мовної комунікації. Київ : ВЦ Академія, 2010. 312 с.
9. Dijk van T.A. *Studies in the Pragmatics of Discourse*. The Hague: Mouton, 1981, 331p.
10. Faerch C., Kasper G. *On Identifying Communication Strategies*. *Strategies in Interlanguage Communication*. London : Longman, 1983. P. 77–93.
11. Fraser B. Conversational mitigation. *Journal of Pragmatics*. North-Holland, 1980. № 4(4). P. 341–350.
12. Kostowa E. *The Historian*. Little, Brown and Company Hachette Book Group, 2005. 909 p.
13. McEwan I. *Atonement*. New York: Anchor Books, 2001. 351p.
14. Maugham S. *Theatre*. Moscow : Vyssaja Skola, 1985. 223 p.
15. Selinker J. Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*. 1972. Vol. 10. P. 209–230.
16. Tartt D. *The Secret History*. New York : Vintage Books, 1992. 359 p.
17. *The O. Henry Prize Stories*. New York, Anchor Books, 2007. 357 p.

Deychakivska O. V. PREDICATIVE ADJECTIVES WITHIN EXPRESSIVE ACTS AS TACTICS OF MITIGATING STRATEGY

The article deals with the analysis of the functioning of the predicative adjectives within the expressive speech acts of compliment, praise, apology and gratitude as tactics of the mitigation strategy. The examples are the result of the overall selection from English-language literary discourse.

Mitigating strategy is studied within the context of politeness theory and is referred to as the strategy of negative politeness along with the strategy of raising the addressee's status.

The definition of mitigating strategy realized by means of predicative adjectives within the model Vcop+ Adj as a component of expressive speech acts has been given. The intention of the strategy is to avoid conflict, smooth refusal or disagreement with the speaker's opinion the attempt to change the already expressed negative opinion of the addressee or their negative actions as well as to smooth the result of breaking bad news. Tactics of apology, gratitude, compliment and praise are aimed at neutralizing possible complication in the course of further communication with the interlocutors.

The most frequently realized tactics of mitigating strategy are those of compliment and praise. The speech acts of apology and gratitude are used less often.

Predicative adjectives used as tactics of compliment within mitigating strategy are words “good”, “pretty”, “happy”, “lovely”. Praise is expressed by means of predicative adjectives “puritanic”, “plentiful”, “vailable”, “delicious”, “beautiful”. Adjectives of that kind enhance the value of praise, serve as a special proof of attention on the side of the speaker, create the atmosphere of intimization.

On the lexical level to enhance the the expressiveness of praise predicative adjectives are used along with the different intensifiers: particles and adverbs. On the syntactic level praise is enhanced by means of rhetorical questions, general questions with negation as well as the repetitions of structures with predicative adjectives.

Key words: *communicative strategy, communicative tactic, mitigating strategy, predicative adjectives, expressive speech acts.*

Ishchuk A. A.

National Pedagogical Dragomanov University

DISTINGUISHING FEATURES OF TERMINOLOGIZATION IN MODERN ENGLISH

The article examines the features of the process of terminologization and determinologization in English. The concepts of the term, term system, terminology, and their characteristic features are defined, with an emphasis on the informative function of the term. Attention is drawn to the processes of terminologization and determinologization and the key role of the context and stylistic nuances of statements with the use of terms. It is emphasized that the emergence of new terminology and its functioning is associated not only with scientific and technological progress but also with a combination of styles (for example, for artistic purposes) and the transition of terms from one sphere to another (medicine – information technologies). This is a process of re-terminologization. The stages of terminologization of a lexical unit are traced, or its acquisition of special meaning. This is an integral part of word-formation processes. Special attention is paid to abbreviations because this is one of the most active ways to create neologisms in modern English. Abbreviation lets the term perform its two main functions at the same time – to be succinct and provide informative content. Terms can also become part of the idiomatic expressions and phrases with metaphorical or metonymic meanings. It is also noted that terminologization is not only associated with the emergence of neologisms. Existing lexical units may acquire new meanings too and become terms. This is how functional reorientation occurs.

It is important to study the next stage – when a lexical unit loses its special meaning (determinologization). When it happens, the term can continue its life, but now it is used exclusively to give the utterance speech expressiveness. So, the term becomes a kind of stylistic tool. Such semantic changes mean that the so-called “boundaries” between the sciences and professional spheres are blurred, and their special language enters the language of day-to-day use. All this allows us to talk about the growing role of the phenomenon of polysemy in the English language.

Key words: term, terminologization, re-terminologization, determinologization, word formation, term functioning.

Introduction. An increase in the importance of terminology is observed not only in the language of the specific industry but in the everyday language, which is a direct reflection of modern technological and scientific impact. Terms are increasingly included in media, art, and fiction discourses and become a characteristic of the language, style, and mentality of both the characters and the author of the text.

The frequency of terminological units in modern English-language discourse, the growing interest of modern linguistics in identifying the stylistic potential of terms, and the fact that the interaction of elements of different functional styles is one of the main reasons for the emergence of new meanings and functions of a special vocabulary create a background for the current study.

In addition, comparative analysis of terms makes it possible to study the options for their application and not only determine the properties of the compared units but also their direct and indirect connections as

well as the general trend of terminology functioning in various discourses. Therefore, the identification of elements of certain term systems and the definition of the features of their implementation in works of various styles and genres is an important area of modern research in English philology. Namely, the economic term system is characterized by rapid development and constant enrichment, which opens up a wide scope for modern linguistic research.

Analysis of relevant research. The vocabulary of a language for special purposes reflects the organizational characteristics of the purpose (science, industry, or a discipline in question). It provides as many lexical units as there are concepts of the given sublanguage and clearly limits the use of each such lexical unit to a specific industry.

Levytsky defines terms as words “having a special meaning, expressing and creating a professional concept and being used in the process of understanding and development of scientific and vocational objects,

as well as relations between them” [7, p. 200]. Each branch of knowledge has certain lexical units that make up the essence of its terminological system. The author also says that theoretically, the function of a term can be any independent commonly used word, if it is included as an element in the corresponding term system and within its limits unambiguously names a certain concept. Terms are also commonly used parts of speech – nouns, adjectives, verbs, but if they denote the qualities, actions, properties, signs, and processes of special concepts of a particular field of science and technology: *neuron* (N), *to flap* (V).

Meriam-Webster Dictionary defines a term as “a word or expression that has a precise meaning in some uses or is peculiar to a science, art, profession, or subject” [14].

In linguistics, a term is seen as a verbalized result of professional thinking. Also, it is the most important component of professional communication [2, p. 343].

The purpose of the study is to identify the features of a terminological unit and to study its types and functions in order to understand the process of transition from a common name to a term – terminologization.

Research findings. Compared to other types of vocabulary, terminological vocabulary is the most informative. Therefore, terms are mandatory for the language of science: they enable a scholar to formulate an idea briefly and accurately. The frequency of use of terminology units depends on the nature of the expression and the recipients of the text. Terms must fit certain criteria to be convenient for professional communication. They must be concise, succinct, and have an adequate form of expression.

Scientific texts and the style of official documents are the main areas of terminology functioning. At the same time, the terms can be used even in artistic discourse, where they acquire additional meanings, get more expressive or emotional connotations, and thus may lose their fixed meaning and translation (so-called codification). So, the use of the term as a figure of speech leads to its partial or complete semantic determinization [3, p. 143].

New industries and the technological evolution cause the appearance of new terms, development of the existing terms, and terminologization processes. “Change in semantics and appearance of semantic neologisms is a significant phenomenon for the evolution and enrichment of vocabulary. Quite often such changes are accompanied by the change of a stylistic marker of the word, in other words – by its stylistic re-focusing” [12, p. 26]. Stefanova

supports the idea saying that the radical changes in economic life, new directions of economic policy, the introduction of new technologies in various spheres of life, the above-mentioned increase in the flow of information – all these factors contribute to the appearance of neologisms in the language, including abbreviations [10, p. 147].

We mention abbreviations specifically because “the vast majority of neologisms are formed by abbreviation – the most active way of word formation of the XXI century. The essence of the method is to ensure the transmission of the maximum amount of information per unit of time, in other words, to increase the effectiveness of the communicative function of the language. An important factor in the spread of abbreviations in both common lexis and terminology is extralinguistic influence, i.e., socio-economic, political, and cultural conditions” [13, p. 139].

Recently, there has been an instantaneous formation of terms, which is associated with rapid scientific and technological progress, and this process has been called the terminological explosion – when it is not only about creating new structural units but also giving a new terminological meaning to existing ones in other phrases, as well as rethinking common words. During terminologization, a word or phrase that already exists in the language is used to denote a new object or phenomenon for the purpose of special communication. The sonic frame of an existing word is used to assign a new object based on their similarity or adjacency. So ordinary words and phrases become terms and denote objects or phenomena in the field of certain science. The process of giving words that denote existing objects or phenomena a new, terminological meaning is called functional reorientation.

This process, according to Levytsky, occurs in the following ways:

- a commonly used simple word becomes a word-term: *off-line* (Adj > Adv);
- a commonly used compound word becomes a word-term: *dump > memory dump*;
- an occasional lexicalized phrase becomes a word-term: *off-the-shelf*;
- a free phrase becomes a term combination: *answer back drum, black jack*;
- a phrase is converted to a term-abbreviation: *MU (Memory Unit), ADC (analog-to-digital converter)*;
- a lexeme becomes a morpheme: *-meter (thermometer, amperemeter, barometer)* [6, p. 200–201].

A set of terms that is formed on the basis of a single concept and reflects the connections of concepts in a particular field of science or technology is called terminological systems (according to Golovin [1] and Leichyk [8]). Each term system is reflected in terminological planes, which can be considered in two aspects: first, as a component of the science of language and, secondly, as an essential element of reference literature.

The terminology dictionary represents the terminology of its discipline and, therefore, the term including process is very important. At the same time, it is necessary to take into account the purpose of such a dictionary and what principles of selecting terms are used for its compilation.

Yurii Zatsny [4], analyzing semantic neologisms, which make up more than 20% of the total number of innovations of the 1980s – 1990s, distinguishes three main directions of functional and semantic development of vocabulary. First, it is terminologization – so-called specialization of words, or their use in highly specialized meanings; secondly, it is re-terminologization – a change in meaning due to the migration of words from one term system to another, and the last direction is determinologization, that is, the transition of terms to words of general use.

Terminologization (specialization) of words can be demonstrated using the example of computer terms (*bus, icon, loop, menu, packet, window*).

The new computer vocabulary well illustrates the process of re-terminologization – using medical terms as computer ones (*allergy, disinfection, hygiene, infection, virus, vaccine*). This process is also reflected in terms of various fields of science and technology, which serve to denote concepts and phenomena of economics and business, especially complex words (*boiler-room, free-fall, poison-pill, rocket-scientist*). For example, the medical term *shock treatment* is widely used to refer to radical economic reforms, so-called *shock therapy* [4, p. 264].

The scientific and technical revolution, accompanied by the widespread introduction of modern technology into everyday life, determines the process of transition of terms into general-language words, that is, their transformation into semantic neologisms. And if we take into account the potential ability of most new words to expand the scope of their application and compatibility, then the concept of a semantic neologism is significantly expanded and the number of such innovations among the total number of neologisms is growing.

This allows us to conclude that the processes that occur in existing lexical units are mainly related

to their functional migration, with the processes of specialization, despecialization (generalization), and re-specialization.

Metaphorical and metonymic mechanisms that cause the emergence of figurative meanings can be combined and interact with other mechanisms, as a result of which the semantic motivation of a particular “content neologism” becomes complicated [5, p. 143–145].

Innovative semantic processes are also, in most cases, associated with word-forming processes, with the action of mechanisms of changes within units of the syntactic level (for example, an ellipsis) and within word-forming processes, which are often born at the syntactic level (for example, word composition).

The consequences of such semantic changes are the following:

1) the blurring of the line between general-language vocabulary that people use in everyday life and special-purpose vocabulary, between “standard” and “non-standard” vocabulary, and

2) an increasingly common phenomenon of polysemy.

In the process of phraseological unit creation, we also observe cases of repeated metaphorization. So, for example, to denote a variety of computer viruses, such phraseological units are used: *logic bomb, phantom bug, Trojan horse, trap door*.

In recent decades, linguists notice the dynamic processes of creation of the word-forming elements, both completely new and with new semantic and word-forming content. New affixes can arise both on the basis of real morphemes, especially full-meaning words, and on the basis of pseudo-morphemes that were singled out by dismemberment of the word. An effective mechanism for forming affixes is word formation by analogy, modeled on an existing word that serves as a model for the formation of new terms. Such word formation is carried out by changing the real or imaginary component in the word model. The formation of new word-forming elements can be carried out both on their own and on borrowed lexical material, and intra-language borrowings play a particularly important role in this process.

Discussing the determinologization stage, Kolesnikova and Tatarinov claim that terms are monofunctional units, and their area of usage is professional area only (unlike common vocabulary). Otherwise, these words get determinologized and lose their main function – to nominate a special concept. Such units, going beyond the boundaries of a highly specialized text, also lose the status of the term [6, p. 4; 11, p. 3].

The possibility and necessity of dynamic accumulation and transmission of information, epistemic and communicative needs of representatives of certain branches of knowledge determine the use of professional terminology in research-oriented texts. Rybachok notes that “being associated with the implementation of invariant features of the term (consistency, definitiveness, informativeness, unambiguity), each genre exists within the framework of certain discursively expressive norms and conventionally set attitudes” [9, p. 175].

Research articles and monographs create conditions for special vocabulary to exist in its terminological environment, and the entire complex of language tools of a certain term system is fully implemented. Such texts are addressed to competent users who have knowledge of the relevant professional area, so the basic terms there do not need to be interpreted and defined.

Conclusions. Terms act as characteristics of certain phenomena, serve as one of the means of creating the necessary connotation, and contribute to readers’ perception of the described situations as real, thereby realizing the visual function.

Special attention should be paid to the use of the term in a non-terminological sense. Special vocabulary can act as a means of creating unique speech and portrait

touches. The emotional and expressive connotation of a term depends on the sentence style and structure. When the term is placed next to various stylistic means and constructions, emotional saturation and psychological meaning extend to the objectively neutral object indicated by the term. Along with professional vocabulary, colloquial, and even vulgar words can be used, providing an emotional shade. The term, while retaining its meaning, may lose its status if the speaker is not related to the professional activity that is characterized by the use of such vocabulary, and, therefore, it is determinologized and becomes a purely stylistic tool (used for example in fiction style). Accordingly, terms can play an important role in creating an artistic image of the fiction story. Means of linguistic expressiveness can be intensified through the use of terms. This indicates that terminology is characterized by high information content not only in the scientific style, and it is an important source of replenishment of the means of imagery of the art language or creating a unique language portrait (for example, advertising needs).

The presented research results explain the stages of functioning of the term depending on the style in which it is used and require further study of the possible potential of special lexical units functioning in an unusual environment.

Bibliography:

1. Головин Б. Н. Введение в языкознание. Учебное пособие для студентов филологических спец. педвузов. 4-е изд. Москва, 2005. 231 с.
2. Іщук А. А. Терміносистема англomовного туристичного дискурсу. *Moderní aspekty vědy: X. Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. 2021. P. 343–351.
3. Іщук А. А. Структурні та семантичні особливості англomовної економічної термінології. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72) № 2, Ч. 1, 2022, с. 141–145. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-1/24>
4. Зацний Ю. А. Развитие словарного состава современной английской лмвы. Запори́жжя, 1998. 430 с.
5. Зацний, Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської лмвы : навч. посібник. Запори́жжя, 2001. 242 с.
6. Колесникова І. Проблема норми в термінології. *Українська лмва та література*. 2003. № 19. С. 3–7.
7. Левицький А. Е. Особливості динаміки процесу номінації у сфері сучасної англійської термінології. *Проблеми семантики слова, речення та тексту* : збірник наукових праць. Київ : КНЛУ, 2006. С. 199–203.
8. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва : ЛИБРОКОМ, 2009. 254 с.
9. Рибачок С. М. Прагмасемантична специфіка функціонування термінів. *Мова і культура*. 2008. Вип. 10. Т. 7(107). С. 174–178.
10. Стефанова Н. О. Англomовна термінолексика сфери освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 180 с.
11. Татаринov В. А. История отечественного терминоведения. *Аспекты и отрасли терминологических исследований: хрестоматия*. Москва, 2003. 532 с.
12. Ishchuk A. Specific Features of English Economic Terms. *Methods and Problems of Practical Application: 5th International Conference Science and Society (15 August 2018, Vancouver)*. 2018. P. 25–27.
13. Matveev V., Nykytchenko O., Stefanova N., Khrypko S., Ishchuk A., Ishchuk O., Bondar T. Cybercrime in the Economic Space: Psychological Motivation and Semantic-Terminological Specifics. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. 21(11), 135–142. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.11.18>
14. Term. In *Meriam-Webster Dictionary*. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/term>

Ищук А. А. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОЦЕСУ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості процесу термінологізації та детермінологізації в англійській мові. Визначаються поняття терміна, терміносистеми, термінології та їхні характерні ознаки з акцентом на інформативну функцію терміна. Звертається увага на ключову роль у процесах термінологізації та детермінологізації контексту та стилістичного забарвлення висловлювань із уживанням термінів. Підкреслюється, що поява нової термінології та її функціонування пов'язана не лише з науково-технічним прогресом, а й поєднанням стилів (наприклад, із художньою метою) та переходом термінів з однієї сфери до іншої (медицина – комп'ютерні технології), це процес перетермінологізації. Прослідковуються стадії термінологізації лексичної одиниці, тобто набуття нею спеціального значення. Це є невід'ємною частиною процесів словотворення. Окрема увага тут приділяється аббревіації, адже це є один із найактивніших способів творення неологізмів у сучасній англійській мові. При цьому виконуються дві найголовніші функції терміна – стислість та інформативність. Відмічаються випадки проникнення термінів у фразеологічні вирази із метафоричним чи метонімічним значеннями. Також наголошується, що термінологізація не лише пов'язана з виникненням неологізмів, а й набуттям усталеними лексичними одиницями нових значень. Таким чином відбувається функціональна переорієнтація. Окрім того, важливим вважається вивчення стадії втрати лексичною одиницею спеціального значення (детермінологізації). При цьому така лексична одиниця (колишній термін) вживається виключно для надання висловлюванню мовної виразності, тобто термін стає своєрідним стилістичним засобом. Такі семантичні зміни означають, що умовні «межі» між науками та професійними сферами стираються, їх особлива мова наближається до мови повсякденного вжитку. Усе це дає змогу говорити про зростаючу роль явища полісемії в англійській мові.

Ключові слова: термін, термінологізація, перетермінологізація, детермінологізація, словотворення, функціонування терміна.

УДК 811.112

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.1/24>**Карнік М. І.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кушнірчук О. О.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Боднар О. М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО НАУКОВОГО ТЕКСТУ

У центрі уваги дослідження знаходиться науковий німецькомовний текст та його лінгвістичні особливості. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю повного, всебічного вивчення своєрідної семіотичної системи, що діє за всіх своїх особливостей у певних рамках існуючих модифікованих засобів комунікації. Основною метою роботи є визначення відмінних лінгвістичних характеристик тексту наукового стилю в сучасній німецькій мові. Як об'єкт дослідження розглянуто тексти наукової тематики, представлені у німецькомовних публіцистичних джерелах. Предметом дослідження є лексичні та граматичні особливості наукового стилю мовлення сучасної німецької мови. У дослідженні застосовано метод словникових дефініцій, аналізу літератури з проблеми та розгляд різних точок зору авторів, метод суцільної вибірки, який використовувався для створення блоку прикладів, що аналізуються, контекстуальний метод. Матеріалом для цього дослідження послужили німецькомовні наукові тексти, які були відібрані методом суцільної вибірки із сайту wissenschaft-aktuell.de. Практична значимість дослідження полягає у теоретичній інформації, а також у деяких практичних порадах та рекомендаціях для лінгвістів та стилістів, що може бути використана при навчанні стилістиці німецької мови у ЗВО, а також корисним українським вченим під час читання та аналізу німецькомовної наукової літератури. У статті розглядаються лексичні та граматичні особливості текстів наукової тематики. Виявлено, що у німецькомовних наукових текстах переважають композити, запозичення, спеціальна та нейтральна лексика, терміни, а також складносурядні та складнопідрядні речення, інфінітивні обороти, поширені означення. Розуміння лінгвостилістичних особливостей німецькомовних наукових текстів сприяє адекватному сприйняттю їхнього змісту.

Ключові слова: запозичення, композит, лінгвостилістична особливість, німецькомовний науковий текст, фразеологічний зворот.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві традиційно виокремлюють художній, розмовно побутовий, науковий, офіційно-діловий, конфесійний, публіцистичний та стилі [6, с. 35]. Вони мають розгалужену систему підстилів та перебувають у тісній взаємодії, проникаючи один в інший. Науковий стиль реалізує «особливий тип мислення – об'єктивний, науковий, заснований на системі конкретних знань про людину, суспільство і про матеріальний світ» [3].

Основна функція наукового тексту полягає у поясненні в широкому сенсі слова, яке включає в себе «етапи наукового мислення, закріплення процесу пізнання та викладу результатів пізнання» [6, с. 38]. Науковці відзначають з-поміж інших такі екстралінгвальні риси наукового стилю, як

точність, абстрактність, логічність, об'єктивність та мовна економія [9, с. 8], незалежно від об'єкта дослідження, типу мислення, методології розвідки. Зазначені риси необхідні та обов'язкові у процесі формування наукової картини світу. Створюючи науковий текст, науковці ретельно «аналізують засоби вираження компонентів знання, вдосконалюють добір засобів, необхідних для цілісного вираження змісту» [11, с. 101].

Науковий стиль, зокрема німецькомовний, який є об'єктом нашого дослідження, функціонує у науковій, технічній, навчальній і довідковій літературі, яка представлена сукупністю організованих певним чином текстів. Ці тексти засвідчують результати наукової діяльності. Наукові твори відбивають суспільні пріоритети, «демонструють

стан певної галузі науки та ступінь її розвиненості, який включає наявність наукової термінології, розробленість типологічно-жанрового спектра та наукового стилю. Наукова творчість – це інтелектуальна вершина національної культури» [4, с. 7]. У цьому контексті вважаємо за необхідне дослідження лінгвостилістичних особливостей іншомовних наукових текстів, зокрема німецькомовних, з метою покращення їх сприйняття українськими вченими, адже поширення наукової співпраці з німецькими, швейцарськими та австрійськими вченими та робота з німецькомовними першоджерелами вимагає чіткого розуміння контексту.

Аналіз останніх досліджень. Науковий стиль у різних аспектах досліджували як українські, так і німецькі вчені. Розвідки П. Селігей [4] присвячені українському науковому тексту в аспекті комунікативної повноцінності та стильової досконалості. Лексичні та граматичні особливості наукового мовлення досліджували О. Михайлова, А. Сидоренко, В. Сухонар [2] та Т. Онуфрієнко [3]. Специфіку наукових текстів вивчали Ю. Сурмін [5] та О. Боровська [1]. Німецький дослідник Г. Грубер [7] присвятив свої розвідки дослідженню когезійних структур у наукових текстах. Ролі підрядних та сурядних речень у наукових текстах присвячено роботи Р. Гінтергельця та Н. Катасо [8], а також С. Реппа та Ф. Штукмейєра [10]. Р. Штольце [11] досліджував проблеми перекладу наукових текстів.

Мета статті полягає у визначенні відмінних лінгвостилістичних характеристик наукового тексту в сучасній німецькій мові.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, одним з аспектів детального вивчення текстів будь-якого стилю та жанру є його лексично-граматична організація. Релевантним для нас є аналіз лінгвостилістичних особливостей німецькомовних наукових текстів.

Дослідження лексики зазначених текстів дозволяє констатувати, що їх основною ознакою є наявність великої кількості композитів, тобто іменників, утворених складанням двох та більше основ. На думку вчених, тенденція до утворення композитів викликана номінацією, мовною економією, посиленням висловлювання, заміною невмотивованих виразів мотивованими, застарілими виразами новими та іншими причинами [6, с. 45].

Активне вживання термінологічної лексики композитної конструкції пояснюється як певними загальними структурними закономірностями

німецької мови, так і особливостями, які впливають з характерної для термінології специфіки: швидкий темп розвитку багатьох галузей науки й техніки викликає утворення великої кількості нових спеціальних понять і відповідних їм термінів [11, с. 78].

Німецькі композити утворюються різними способами, серед яких найпоширенішим є поєднання іменника з іменником, прикметником, дієсловом, числівником, прислівником або прийменником. У поєднанні іменника з іменником основне значення належить останньому. Перший компонент композита визначає, конкретизує останній компонент. У разі поєднання іменника та дієслова останнє зазвичай фігурує у вигляді чистого кореня. У поєднанні іменника з прислівником або прийменником останні набувають ознак та характеристики префіксів: *Denn je nach Windbedingungen wirkt sich der Nachlaufeffekt über Distanzen von bis zu 50 Kilometern aus, bei Offshore-Windparks sogar noch weiter* [wissenschaft-aktuell.de, 03.07.2021].

При означальному складанні семантичні зв'язки між компонентами складних термінів об'єднані однією загальною ознакою: перший, визначальний компонент уточнює, конкретизує значення другого компонента, що визначається. При цьому шляхи конкретизації можуть бути дуже різноманітними, наприклад: *die Autofarbe – die Farbe eines Autos*.

На відміну від означальних складних слів у копулятивних словах встановлюється зв'язок між компонентами. Наприклад, *Hammerpresse – нрес-молот, Ringschraube – рум-болт, Ritzenwelle – вал-шестерня*. Компоненти цього терміна вступають у синтаксично рівноправні зв'язки. Означально-копулятивне складання характерне лише для трьох- та більше компонентних термінів: *Radial-Rillen-Kugel, Gummi-Metall-Element: Großen Anteil hat beispielsweise die Eis-Albedo-Rückkopplung* [wissenschaft-aktuell.de, 15.08.2022].

Для наукових текстів характерне уживання **запозичень**, як правило, латинських та грецьких, які належать до так званої, міжнародної лексики, тобто повторюються у мовах багатьох народів, об'єднаних між собою спільними рисами культурного розвитку. Такі терміни легко перекладаються через їхню звукову та графічну схожість з українською мовою, наприклад: *das Atom – атом, найдрібніша частка; das Radio – радіо; die Energie – енергія; der Generator – генератор*.

Для німецькомовного наукового стилю характерне вживання **фразеологічних зворотів**, які

або позбавлені стандартного набору перетворень, або зовсім не допускають жодних перетворень значення. Такі фразеологізми спричиняють труднощі у процесі перекладу на українську мову, наприклад: *Wie man's nimmt; So was lebt nicht! Da beißt die Maus Faden ab; So schnell schließen die Preußen nicht; Befehl ist Befehl* тощо. Виокремлені фразеологічні одиниці у німецькомовних науково-медичних текстах не є однаковими за своєю структурою та семантикою. Вони представлені фразеологічними поєднаннями, фразеологічними єдностями та фразеологічними зрощеннями. Фразеологічним поєднанням притаманні такі комплекси, як «дієслово + іменник», «іменник + прийменник», «прикметник + прислівник». Наприклад, *der (Klapper-) Storch kommt zu j-m; die Jacke paßt j-m* і т.д.

Фразеологічні єдності – це обороти, компоненти яких не мають зв'язаного значення. Це фразові штампи, кліше, терміни, значення компонентів яких фразеологічно не обмежені. Наприклад, *es ist zu beachten, dass ...; zusammenfassend kann man sagen, dass ...; es ist zu beachten, dass ...; es ist festgestellt, dass ...; man kann hinzufügen, dass ...*.

(1) „*Das ist wichtig, da so für zukünftige Prognosen des Meeresspiegels grundsätzlich die Summe der Schmelzraten und die Wärmeaufnahme der Ozeane zu beachten ist*“, sagt Frederikse [wissenschaft-aktuell.de, 21.08.2020].

(2) *Sie stellten schließlich fest, dass die mit der Brutpflege beschäftigten Männchen im Vergleich zu anderen Artgenossen deutlich weniger Nahrung aufnahmen, so dass sich ihr körperlicher Zustand verschlechterte* [wissenschaft-aktuell.de, 11.01.2021].

Фразеологічні зрощення – це обороти з невмотивованим значенням, з нерозкладеними складовими компонентами. Знання аспектів німецької фразеології дозволить українським науковцям успішно працювати над німецькомовними науковими текстами.

У німецькомовних наукових текстах трапляються також **стилістично нейтральні лексичні одиниці**, відбір яких із загальнолітературної мови обумовлений традиціями та нормами наукового спілкування. Ще однією особливістю організації мовних засобів в аналізованих текстах є їх узагальнено-абстрактний характер на лексичному та граматичному рівнях. Узагальненість і абстрактність надають науковим текстам єдиного функціонально-стилістичного забарвлення.

Фахівці використовують спеціальну загально-технічну лексику. Це – слова та поєднання, які не

мають властивостей терміна, але вживані майже виключно у певній сфері спілкування вузьким колом фахівців. Ці звичні їм слова і вирази, дозволяють фахівцям зосереджуватися на суті справи, а чи не шукати ті чи інші способи вираження поняття чи змісту предмета висловлювання. Таку лексику можна рідко зустріти в термінологічних словниках, хоча вона притаманна науково-технічному стилю не менш, ніж терміни.

Для загальнонавчальної лексики наукового стилю характерне використання абстрактних слів, які переважають над конкретними (*Verdunstung, Gefrieren, Gabe, Abstand usw.*): Ein Mindestabstand von anderthalb Metern gilt als wichtige Maßnahme gegen eine Ansteckung mit SARS-CoV-2-Viren [wissenschaft-aktuell.de, 24.09.2020].

У абстрактних і узагальнених значеннях використовуються як слова з абстрактною семантикою, так і слова, що позначають конкретні предмети об'єктивної реальності. У науковому викладі майже не вживаються слова, що виражають поодинокі поняття та конкретні образи. Узагальнено-абстрактний характер мовлення підкреслюється також вживанням спеціальних слів типу *gewöhnlich, immer, immerhin, stets, jeder* тощо, наприклад: *Aber immerhin konnten 4,1 Prozent der Energie des Sonnenlichts in das Syngas-Gemisch überführt werden* [wissenschaft-aktuell.de, 20.07.2022].

Німецькомовні наукові тексти істотно відрізняються від розмовної та літературної мови наявністю розгорнутих складних речень з інфінітивними оборотами (1), поширеними означеннями (2) та вставними конструкціями (3):

(1) *Sie schlagen nun vor, die Mechanismen der polaren Verstärkung noch genauer zu untersuchen* [wissenschaft-aktuell.de, 15.08.2022].

(2) *So stieg der Ertrag von sechs in einer Reihe stehenden Windrädern bei durchschnittlichen Windstärken um 7 bis 13 Prozent* [wissenschaft-aktuell.de, 03.07.2021].

(3) *In den vergangenen Jahren zeigten bereits mehrere Studien, dass Windverwirbelungen die Stromausbeute von Windparks stark beeinflussen* [wissenschaft-aktuell.de, 03.07.2021].

У німецькомовних наукових текстах трапляються численні та різноманітні за складом засоби зв'язку самостійних речень, абзаців, різних за довжиною відрізків тексту. Для зв'язку висловлювань та окремих абзаців можуть використовуватися лексичний повтор (1), вказівні (2) та особові займенники третьої особи (3), займенникові прислівники (4), сполучники (5).

(1) *Asiatische Honigbienen setzen Dung und Hühnermist als chemische Waffen ein, um ihr Nest gegen Riesenhornissen zu verteidigen.* < ... > *Die verschiedenen Arten von Honigbienen verfügen über mehrere Strategien, um ihr Nest gegen Angreifer zu verteidigen.* < ... > *Europäische Honigbienen sind weit weniger von Hornissen bedroht und haben deshalb keine vergleichbare Abwehrstrategie entwickelt* [wissenschaft-aktuell.de, 10.12.2020].

(2) *Großen Anteil hat beispielsweise die Eis-Albedo-Rückkopplung. Diese berücksichtigt den Rückgang der Eisschichten, die das Sonnenlicht reflektieren* [wissenschaft-aktuell.de, 15.08.2022].

(3) *Die Wissenschaftler suchten daher nach Wirkstoffen, die die Produktion dieses Hormons verstärken. Für ihr Screening nutzten sie menschliche Zellkulturen und testeten die Wirkung von mehr als 6000 Substanzen auf die Aktivierung des GDF15-Gens* [wissenschaft-aktuell.de, 25.02.2022].

(4) *Diese berücksichtigt den Rückgang der Eisschichten, die das Sonnenlicht reflektieren. Die dadurch freigelegten Wasser- und Landflächen absorbieren wegen ihrer dunkleren Färbung mehr Sonnenlicht und wärmen sich stärker auf* [wissenschaft-aktuell.de, 15.08.2022].

(5) *Diese Substanz hemmt die Zellteilung und wurde deshalb bereits in klinischen Studien für die Eignung als Krebsmedikament geprüft* [wissenschaft-aktuell.de, 25.02.2022].

Як продемонстрували приклади, у текстах наукового стилю поширене таке явище, як багаторазове вживання лексичних одиниць, передусім термінів, адже наукове спілкування неможливе без використання термінології, оскільки в галузі науки необхідно максимально точно визначати поняття та явища дійсності, що відображають точність та об'єктивність наукових міркувань. Повторення будь-якого слова чи словосполучення у науковому тексті часто служить мовним засобом вираження загального компонента думки і пов'язує окремі фрази тексту. Загальний компонент думки може називатися одним і тим самим словом, тобто використовується буквальний лексичний повтор.

Іншими словами, особові, відносні та вказівні займенники пов'язують два речення, заміщаючи певний член речення або вказуючи на зміст всього підрядного речення, його частини або усього відрізка тексту. При побудові **номінативних ланцюжків** використовуються також слова-синоніми, трапляються гіпонім-гіперонімичні та гіперонім-гіпонімичні зв'язки. Розглянемо побудову номінативних ланцюжків на прикладі наукової статті під

назвою «*Bienen wehren Hornissen mit Fäkalien ab*» [wissenschaft-aktuell.de, 10.12.2020].

В аналізованому тексті предмет дослідження науковців – бджоли (*Bienen*), представлений у заголовку, повторюється упродовж тексту десять разів. Іменник *Bienen*, іноді у сполученні з прикметниками, займає ініціальні позиції у сильних позиціях тексту, а саме: у заголовку, інтродуктивному блоці (1) та першому абзаці головного блоку (2) та прикінцевому абзаці (3):

(1) *Asiatische Honigbienen setzen Dung und Hühnermist als chemische Waffen ein, um ihr Nest gegen Riesenhornissen zu verteidigen.*

(1) *Die verschiedenen Arten von Honigbienen verfügen über mehrere Strategien, um ihr Nest gegen Angreifer zu verteidigen.*

(2) *Europäische Honigbienen sind weit weniger von Hornissen bedroht und haben deshalb keine vergleichbare Abwehrstrategie entwickelt.*

У наведеному прикладі тексту просліджується ще один номінативний (референційний) ланцюжок – це ідентифікація вчених, які проводили дослідження. Перше згадування про вчених представлено у середині головного блоку словосполученням, яке надає найбільш повну ідентифікацію вченого (*die Leiterin der Forschergruppe Heather Mattila vom Wellesley College in Massachusetts*): «*Das ist das erste Beispiel von Werkzeuggebrauch durch Honigbienen in der Natur*», sagt *die Leiterin der Forschergruppe Heather Mattila vom Wellesley College in Massachusetts*. У процесі розгортання подій вчені ідентифікуються загальним іменником *Biologen*, який займає ініціальну позицію у реченні: *Die Biologen haben zudem erstmals dokumentiert, dass Honigbienen auch feste Substanzen sammeln, die nicht – wie Pollen und Harz – pflanzlichen Ursprungs sind, sondern von Säugetieren oder Vögeln stammen.*

Крім того ідентифікація дослідників відбувається за допомогою словосполучення *Mattila und ihre Kollegen* та загального іменника *die Forscher* також у головному блоці подій: *Mattila und ihre Kollegen bestätigten zunächst Berichte einiger vietnamesischer Imker, wonach ihre Bienen nach abgewehrten Angriffen von Hornissen Material aus dem Dung von Wasserbüffeln sammelten und am Eingang ihres Bienenstocks deponierten. Wie die Forscher beobachteten, wurde ein Nest umso weniger von Hornissen der Art Vespa soror attackiert, je stärker sein Eingangsbereich mit Flecken von Fäkalien markiert war.*

З огляду на це, можна дійти висновку, що позиція одиниць, що складають номінативні

ланцюжки у тексті, визначає ступінь важливості інформації. Так, висунення номінативних одиниць в ініціальну позицію структурних частин тексту акцентує увагу на предметі, що позначають ці одиниці, як в аналізованому тесті: бджоли як предмет дослідження розглядаються автором наукової статті як найважливіший аспект статті. У свою чергу, одиниці, які розташовані у медіальній позиції тексту, тобто у головному блоці, хоча і знаходяться на початку речення, не мають такого важливого значення у повідомленні.

Висновки. Отже, лінгвостилістичні особливості німецькомовних текстів наукової тематики представлені як спеціальною, так і нейтральною лексиною, у якій переважають композити, запозичення, терміни. У наукових текстах превалюють складносурядні та складнопідрядні речення, інфінітивні обороти, поширені означення. Важливу роль у текстопобудові відіграє позиція номінативних одиниць у структурних блоках повідомлень.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у порівняльному дослідженні наукових текстів української та німецької мов.

Список літератури:

1. Боровська О. О. Класифікація партиципціальних клауз у ролі ад'юнкта за функційним критерієм (на матеріалі наукових текстів сучасної німецької мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*, VIII (67). 2020. С. 12–16.
2. Михайлова О. Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О. Т. Михайлова, А. А. Сидоренко, В. Т. Сухонар. Харків, 2000.
3. Онуфрієнко Т. С. Науковий стиль української мови. Київ : Центр наукової літератури, 2006.
4. Селігей П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості (Автореферат докторської дисертації). Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Київ, Україна. 2016. 22 с.
5. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація: навч.- метод. посіб. Київ : НАДУ, 2008. 184 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/surmin.pdf>
6. Glück H., & Rödel M. (Hrsg.). *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart; Weimar : Metzler. 2016. 344 s.
7. Gruber H. (2016). *Das Signalisieren von Kohärenzstrukturen in deutschsprachigen wissenschaftlichen Texten*. 2016. URL: <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/2812/4152>
8. Hinterhölzl R., Catasso N. On the question of subordination or coordination in V2-relatives in German. In I. Reich & A. Speyer (Eds.), *Coand Subordination in German and Other Languages Hamburg* : Buske. 2016. Pp. 99–125.
9. Novotny E. *Stilistik der deutschen Sprache*. Klaipeda : Klaipeda Universität, 2008. 212 s.
10. Repp S., Struckmeier V. *Syntax. Eine Einführung*. Stuttgart/Weimar : Metzler. 2020. 422 s.
11. Stolze R. *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*. 7., überarbeitete und erweiterte Auflage, Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag, 2018. 329 s.

Karpik M. I., Kushnirchuk O. O., Bodnar O. M. LINGUISTICAL FEATURES OF THE GERMAN SCIENTIFIC TEXT

The research focuses on the scientific German text and its linguistic features. The relevance of the study is due to the need for a complete, comprehensive study of a kind of semiotic system that operates with all its features within a certain framework of the existing modified means of communication. The main purpose of the work is to determine the distinctive linguistic characteristics of the scientific style text in modern German. As an object of research, we consider the texts of scientific subjects presented in German-language journalistic sources. The subject of the study is the lexical and grammatical features of the scientific style of speech of the modern German language. The main method of research is the analysis of the literature on the problem and the consideration of different points of view of the authors, as well as the method of continuous sampling, which was used to create a block of analyzed examples. The material for this study was German-language scientific texts, which were selected by continuous sampling from the site wissenschaft-aktuell.de. The practical significance of the study lies in theoretical information, as well as in some practical tips and recommendations for linguists and stylists, which can be used when teaching the style of the German language in universities, as well as useful for Ukrainian scientists when reading and analyzing German-language scientific literature. The article deals with the lexical and grammatical features of scientific texts. It has been revealed that in German scientific texts, composites, borrowings, quantitatives, special and neutral vocabulary, terms, as well as compound and complex sentences, infinitive phrases, common additions predominate. Understanding the linguistic and stylistic features of German-language scientific texts contributes to an adequate perception of their content.

Key words: adoption, composite, linguo-stylistic feature, German-language scientific text, phraseological phrase.

Курах Н. П.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Труценко І. І.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Редчиць Т. В.

Черкаський державний технологічний університет

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена проблемі якості юридичного перекладу з німецької мови на українську та дослідженню перекладацьких трансформацій, які застосовуються під час перекладу юридичних документів. Актуальність наукового дослідження особливостей перекладу юридичних текстів зумовлена такими факторами як інтеграція України до світового співтовариства, розширення політичних, економічних та ділових зв'язків, що потребують відповідного та правильного юридичного обслуговування. Зазначені фактори зумовлюють зростання обсягу роботи з не лише українськими юридичними документами, а і з іноземними. Все це потребує грамотної роботи з документами, їх перекладу з української мови на іноземну, зокрема на німецьку. У дослідженні представлено думки німецьких науковців стосовно вивчення особливостей, форм та перспективи розвитку перекладу юридичних текстів. Крім того, досліджено труднощі юридичного перекладу, що вимагає від перекладачів особливої точності та глибоких знань, не лише у перекладі, а і в юриспруденції. У роботі порушується питання особливостей роботи перекладача з юридичними документами, тонкощів їх перекладу, зокрема міжнародних договорів та угод. Авторами проаналізовано переважачі перекладацькі трансформації при передачі юридичного тексту, що застосовуються професійними перекладачами. Виявлено, що найпоширенішими трансформаціями є лексичні. Встановлено, що в аспекті частотності найбільш застосовуваними прийомами є модуляція, конкретизація, генералізація та транслітерація, які використовуються в перекладі текстів юридичної спрямованості. Прийом модуляції використовується при перекладі всіх частин мови, конкретизація та генералізація – здебільшого при перекладі іменників та дієслів, а транслітерація – при перекладі аббревіатур.

Ключові слова: генералізація, конкретизація, модуляція, перекладацькі трансформації, юридичні терміни.

Постановка проблеми. Сучасна реальність характеризується інтенсивним розвитком торговельних, культурних, економічних пріоритетів і політичних відносин між державами. Майже всі ці сфери регулюються різними законами і нормами у різних правових документах. Сторони цих відносин є носіями різних мов та культур, що збільшує потребу в юридичному перекладі. Лексичні відповідники часто не дають правильного уявлення про лексичні одиниці, оскільки подібні терміни у двох мовах мають різні поняття чи різні семантичні діапазони для понять, що тісно пов'язані. З цієї причини вибір еквівалентних відповідників для адекватного перекладу термінів

можливий лише після дослідження зв'язків усередині кожної терміносистеми та міжсистемної кореляції термінів.

Переклад юридичних текстів вважається одним із найскладніших серед усіх видів перекладу. На наш погляд, основна проблема при перекладі юридичних документів полягає в тому, що кожна країна має свою власну правову систему, яка відображає її культуру, історію та менталітет.

Завдання перекладача полягає в тому, щоб забезпечити максимальну відповідність вихідного тексту термінології правової системи іншої країни та її відповідність мові перекладу з точки зору стилю та синтаксису. Друга складність

полягає в тому, що існує безліч спеціальних термінів, фраз та безеквівалентної лексики, що вимагають від перекладача використання різних засобів комунікації. Неправильний переклад юридичних документів не тільки спотворює зміст, але й може призвести до більш серйозних наслідків, таких як невиконання умов угоди чи договору або порушення прав людини.

Юридична термінологія охоплює широкий спектр правових областей та інститутів, тому під час перекладу юридичних текстів необхідно враховувати те що, що закони різних країн дуже різняться. Перекладачі стикаються з соціокультурними бар'єрами через культурні відмінності між культурою відправника тексту та культурою носіїв цільової мови. Незважаючи на те, що переклад юридичних термінів має бути максимально точним та правильним, неможливо адаптувати повний текст до норм іншої культури.

Перекладені юридичні тексти адаптуються до культури одержувача, але ніколи повністю не поривають із культурою оригіналу. Одні й ті самі терміни мають різні значення українською та німецькою мовами, і діапазон значень подібних понять різний. Перекладачі, які працюють з юридичними документами, повинні враховувати вимоги до вживання, тобто мовні звички носіїв мови перекладу, не порушуючи нормального сприйняття юридичного документа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча деякі особливості перекладу з німецької мови на українську або з української мови на німецьку досить добре вивчені як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами, загалом питання потребує подальшого поглибленого розгляду. Так, німецькі вчені Г. Дуве та Г. Вейріх досліджували юридичну мову в аспекті її розуміння для німецькомовних реципієнтів [2]. Розвідки німецького науковця К. Грібеля присвячені перекладу правових документів [3], а С. Поммер вивчав юридичну термінологію у порівняльному аспекті [5]. Еквівалентність у фахових перекладах розглянута у роботах А. Радзісцевскої [6]. Культурологічний аспект у фахових перекладах представлено у розвідках С. Рейнарта [7], Р. Штольце [9] та Г. Штікеля [8].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виявленні перекладацьких трансформацій, зокрема лексичних, при перекладі юридичних текстів з німецької мови на українську.

Виклад основного матеріалу. Для найбільш повного спілкування багатомовних комунікаторів потрібно створення текстів цільовою мовою,

комунікативно еквівалентних за своєю цінністю оригінальному тексту іноземною мовою. Комунікативна еквівалентна цінність тексту має вирішальне значення для розуміння механіки перекладу іншомовних матеріалів [3, с. 25]. Для комунікатора обидва тексти функціонують як рівноправні екзистенційні форми одного і того ж повідомлення і мають функціональну і структурну семантичну ідентичність. При перекладі юридичних документів така еквівалентність може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо перекладач має юридичні знання як іноземною, так і рідною мовою. Базові знання у галузі права, особливо відповідної юридичної термінології, є обов'язковою вимогою для перекладачів, які працюють у юридичній сфері [5, с. 56].

Слід також враховувати, що юридичні терміни мають відображати правову реальність держави. Кожен юридичний термін, кожна правова категорія повинні зовні відображати зміст державно-правового явища чи соціальної практики та достовірно передавати зміст кожної категорії, а за юридичного тлумачення вони не повинні бути двозначними, приймати подвійний зміст [4, с. 369]. При розбіжності між сенсом та змістом втрачається смислове навантаження юридичного терміна, і він матиме спотворену проєкцію на соціальне середовище, для якого він призначений [1, с. 21]. Однак функція юридичної термінології полягає не тільки в точному та чіткому визначенні мовного значення національних правових явищ, а й у наданні їм прикладного значення та засобу спілкування, головним чином у професійній юридичній діяльності. Трансформація перекладу часто використовується для забезпечення найкращого перекладу.

Проблема перекладацьких трансформацій при перекладі з однієї мови іншою не є новою. Цією проблемою в різні часи займалися багато вчених [1; 3; 4; 6; 7]. Хоча існують розбіжності щодо кількості та типології прийомів, всі автори згодні з тим, що перекладацькі трансформації можна поділити на лексичні, граматичні та комплексні.

Існують різні причини застосування лексичних трансформацій. Наприклад, як було визначено раніше, основним з них властиві кожній мові особливості, які виражаються у зв'язку з історією і культурою її носіїв і впливають на формування та розвиток їх лексичної системи. Це впливає на те, як використовується мова, а також породжують кліше, характерні для цієї мови.

Інша причина полягає в тому, що навіть якщо те саме явище однаково адекватно відображено

у вихідній (оригінальній) і перекладній мовах, перекладачеві стає важко передати стилістичні прийоми, засновані на грі слів, якщо в кожному терміні підкреслюються різні особливості. Слід пам'ятати, що в семантичному обсязі поняття є різниця між наданням терміну іншого лексичного значення або уточнення його значення шляхом надання йому більш абстрактного характеру. Таким чином, суть лексичних трансформацій полягає не в тому, щоб у процесі перекладу замінити певну лексику вихідного висловлювання лексичними еквівалентами мови перекладу, а в тому, щоб замінити її контекстуальними еквівалентами, тобто еквівалентами тільки для конкретного випадку [1, с. 82].

Фактично переклад ніколи не обмежується вибором із тих елементів, які зафіксовані у словниках як відповідності певному слову оригіналу. У практиці перекладацької роботи зустрічається багато випадків, коли використовуються слова, безпосередньо не передбачені словником, тому що словник не в змозі передбачити всі конкретні поєднання, в які потрапляє слово і які надзвичайно урізноманітнюють його зміст [4, с. 370].

Класифікації лексичних трансформацій, пропонувані фахівцями теорії перекладу, мають подібності, а відмінності зумовлені різницею в підходах, що використовуються при їх складанні. Виділяють такі різновиди лексичних трансформацій: транскрибування та транслітерація, калькування (переклад лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин їх лексичними відповідниками, наприклад, у разі стійких словосполучень; а також лексико-семантичні заміни). До останніх належать конкретизація, генералізація, модуляція. Це спосіб перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом використання у перекладі одиниць цільової мови, значення яких не збігається зі значеннями вихідних одиниць, але може бути виведено з них за допомогою певного типу логічних перетворень [2, с. 120]. Непоодинокі випадки, коли в одному реченні з'єднуються різні типи лексичних трансформацій, що також ускладнює їх класифікацію.

Використовуючи тексти перекладів юридичних документів, представлених для прикладу замовникам на сайтах бюро перекладів, розглянемо лексичні трансформації, які було застосовано перекладачами у процесі перекладу документів, що містять юридичну лексику.

Доступний нам корпус юридичних текстів дозволив виокремити використання такої лексичної трансформації як **транслітерація**, яка трапля-

ється здебільшого у перекладі аббревіатур. Розглянемо деякі з них:

1. das GATS – ГАТС (англ. General Agreement on Trade in Services/нім. Allgemeine Abkommen über den Handel mit Dienstleistungen/ укр. Генеральна угода про торгівлю послугами);

2. TRIPS-Abkommens – Угода про ТАПІВ (англ. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights/нім. Übereinkommen über handelsbezogene Aspekte der Rechte des geistigen Eigentums/ укр. Угода про торгові аспекти прав інтелектуальної власності);

3. WTO-Abkommen – угода про ВТО (англ. World Trade Organization /нім. Welthandelsorganisation / укр. Всесвітня торговельна організація).

У німецькому та українському текстах за основу береться англійський варіант назв договорів та аббревіатури, що утворені від них. При цьому в прикладі WTO-Abkommen спостерігаємо збіг англійської аббревіатури з українською, а тому не можна стверджувати напевно, чи це переклад або транслітерація англійського варіанту.

Лексичну трансформацію конкретизації спостерігаємо у перекладі іменників *Vermutung* – *презумпція* та *Widerspruch, Konflikt* – *колізія*.

Основне значення номінативної одиниці *Vermutung* в українській мові – «припущення». Водночас ця лексема широко використовується в непрофесійній сфері у досить абстрактному значенні. В українському контексті термін перекладається як «презумпція» і має вузьку сферу вживання у мові права, і є більш офіційним варіантом перекладу: «Somit besteht die Vermutung, dass ein Regelverstoß nachteilige Auswirkungen auf andere Mitglieder hat» – Це означає презумпцію того, що порушення правил тягне за собою несприятливі наслідки для інших членів.

Подібну ситуацію спостерігаємо у перекладі лексем *Widerspruch* та *Konflikt*, безпосереднє значення яких є іменник із значенням конфлікту. При цьому, слід зазначити, що у юридичних контекстах ці лексеми можуть мати переклад з конкретизацією значення. Наприклад, в аналізованому тексті вони перекладені як «колізія»: «Zur Vermeidung von Konflikten sollen Regeln und Verfahren herangezogen werden» – *Правила та процедури слід застосовувати, щоб уникнути колізії*. Це обумовлюється тим, що номінативна одиниця «конфлікт» у загальному значенні позначає «гострий стан справ», у той час як «колізія» є вузькопрофесійним юридичним терміном.

Номінативні одиниці «Prüfung» та «розгляд» мають певну різницю в обсязі семантичного значення, тому при перекладі також відбувається генералізація терміна, адже варіант оригіналу «Prüfung» має конкретніше значення – «контроль, перевірка». Трапляються випадки, у яких для кількох термінів із синонімічним значенням обирається той самий варіант перекладу українською мовою: *die Verletzung, der Verstoß – порушення; die Vorlagen, die Stellungnahmen, die Darlegungen – заяви*.

Лексеми «Verletzung» та «Verstoß» є відносно рівнозначними варіантами відповідностей для слова «порушення», а лексеми «Vorlagen», «Stellungnahmen» та «Darlegungen» мають певні семантичні відмінності, а також різне контекстуальне вживання. Німецький іменник «Vorlagen», утворений від дієслова «vorlegen», що позначає «надати, подавати», слід використовувати як загальне поняття будь-якого документа, що подається до розгляду. Іменник «Darlegung» має пряме значення «виклад, пояснення» і може вживатися, коли йдеться про опис стороною стану справ.

Значення лексеми «Stellungnahme», безпосереднім перекладом якої є «виклад думки / точки зору», схоже на значення «Darlegung» і позначає думку сторін стосовно ситуації, що склалася. Український варіант «заява» збігається із семантикою німецького відповідника «Vorlage», тому що має загальне значення «офіційне повідомлення в письмовій формі», що не збігається зі значенням «висловлювання думки з приводу обставин, що склалися», як це є з німецькими іменниками «Darlegung» та «Stellungnahme». Однак, така заміна може бути правомірною через те, що в українській мові відсутній термін з абсолютно еквівалентною семантикою.

Конкретизацію як прийом лексичної трансформації демонструє переклад німецького словосполучення «Bezug nehmen auf etw.» – називати, вказувати на українську мову. Обидва варіанти перекладу є результатами лексичних трансформацій. Німецький сталий вираз «Bezug nehmen auf etw.» має значення «посилатися на щось». Українське дієслово «вказувати» має більш загальне значення, яке пов'язане з напрямом чужої уваги на щось, ніж «посилатися», яке є конкретним прикладом «вказівки на щось із метою підтвердження чи виправдання». Дієслово «називати» є наслідком процесу, відображеного у дієслові «посилатися», адже адресант ідентифікує при називанні те, на що посилається. З огляду на це, можна дійти висновку, що при перекладі у обох випадках вико-

ристано лексичний прийом конкретизації.

Аналізуючи переклад німецького стійкого словосполучення «Einspruch erheben» – «подати апеляцію», бачимо, що у мові перекладу збережена структура виразу, дієслово передається, так само як і в попередньому випадку, за допомогою конкретизації. Німецьке дієслово «erheben» означає дослівно «піднімати, заявляти», тобто його значення свідчить про порушення якоюсь стороною питання про свою незадоволеність тими висновками.

У свою чергу, переклад українського дієслова «подати» позначає сам «акт подання апеляції у письмовій формі з метою її розгляду». В інших стійких словосполученнях українське дієслово «подавати» може мати інший німецький відповідник: «eine Beschwerde vorbringen» – «подавати скаргу». Тут дієслово «vorbringen» має схожий семантичний обсяг з українським дієсловом «подавати».

Модуляція, тобто смисловий розвиток, є найбільш розповсюдженим видом лексичної трансформації, який використовують перекладачі при передачі німецьких юридичних текстів. Здебільшого модуляція застосовується при перекладі прийменників. Незважаючи на те, що більшість простих прийменників німецької мови перекладаються за допомогою українських еквівалентних службових слів, трапляються переклади шляхом поєднання «прийменник + назва документа/розділу документа/юридичної процедури». У таких випадках в українській мові переважає заміна простого прийменника на складний. При цьому переклад одного і того ж прикметника може змінюватись залежно від контексту.

Так прийменник «gemäß» (*Konsultationen gemäß Artikel XXII – консультації, що проводяться на основі статті XXII*), перекладається українською мовою як «на основі», а в прикладі – *Streitigkeiten, die gemäss den Konsultations- und Streitbeilegungsbestimmungen der in Anlage I vorgelegt werden – суперечки, що передаються на розгляд відповідно до положень про консультації та про врегулювання спорів Угод, перерахованих у Додатку I – прийменниковою групою «відповідно до»*. Можна припустити, що був застосований прийом модуляції для того, щоб уникнути частих повторів, і перекладач застосовує прийменникові групи зі схожими значеннями.

Український прийменник «на основі» має також інший відповідник у німецькому контексті: *im Rahmen dieser Vereinbarung* – у відповідності до цієї Домовленості. Тут українському

прийменнику в німецькій мові також відповідає прийменникова група «im Rahmen». Прямим перекладом цієї німецької конструкції є прийменникова група «в рамках». Якщо в перших прикладах скоріш за все йдеться про значення «ґрунтуючись на чомусь», то тут йдеться про те, що діяльність сторін не виходить за межі даної домовленості, тобто вона повинна ґрунтуватися тільки на ній. Тому можна говорити про застосування модуляції.

Прийменник «nach» у сполученні з назвами юридичних документів або процедур, як-то у контекстах (*nach diesen Verfahren – згідно з вказаними процедурами*) та (*nach Artikel 13 Absatz 2 eingesetzte Sachverständigengruppen – до консультативних груп експертів, встановленим відповідно до положень пункту 2 статті 13*) здебільшого перекладається за допомогою еквівалентів «згідно з» та «відповідно до». Водночас, у контексті – *Verfahren nach Artikel 21 – процедури, передбачені статтею 21* – відбувається заміна частин мови, прийменник замінюється діеприкетником, та відбувається прийом конкретизації.

Якщо в попередніх випадках виключається можливість невідповідності будь-яких дій з положеннями статей угоди, то у цьому прикладі автор документа вказує на безпосередню згадку про описі процедури у самих статтях.

При перекладі прийменника «über» у прикладі (*Konsultationen <...> über deren Rechte und Pflichten – консультації <...> щодо їхніх прав та обов'язків*) також застосовується прийом модуляції. Перекладач, переосмислюючи значення прийменника «über» – «про», підбирає вираз із синонімічним значенням «консультації, які стосуються прав та обов'язків», тобто консультації щодо прав та обов'язків. Те саме відбувається з прийменником «aus», якому відповідає український переклад «через». Прийменник «у силу» (*aus zwingenden Gründen – в силу вимушених обставин*), що так само має причинне значення, є результатом застосування модуляції і має більш офіційне стилістичне забарвлення.

Модуляція застосовується не лише до прийменників, а й до прикетників, наприклад, *Allgemeine Bestimmungen – загальні положення; Allgemeines Abkommen über den Handel mit Dienstleistungen – Генеральна угода з торгівлі послугами*. Один прикетник у складі вказаних термінів передається українською мовою різними способами. Атрибут «allgemein» у першому випадку перекладається українською мовою за допомогою свого основного значення «загальний». У другому прикладі автор перекладу вдається до модуляції.

Для цього типу угод використовується термін «генеральна угода», оскільки він встановлює всі основні, іншими словами, генеральні, принципи регулювання соціально-трудових відносин між сторонами.

Прикетник *zuständig* має пряме значення «відповідальний за що-небудь» у словосполученні «*zuständige Organe*» – «компетентні органи». Орган, відповідальний за будь-яку сферу відносин між сторонами договору, що згадується в договорі, повинен мати відповідну компетенцію для врегулювання питань у цій сфері. Тому логічним є переклад цього компонента українською мовою прикетником «компетентний».

У словосполученні «*Hohe Beamte*» – «старші посадові особи» детермінуючий компонент «*hohe*» виступає у значенні, що займає вищу позицію. Тому за допомогою прийому модуляції можна провести аналогію з виразом «старший за званням» і передати цей атрибут прикетникам старший.

У словосполученні «*Zwingende Gründe*» – «вимушені обставини» – іменник «*Gründe*» має пряме значення причини, передумови. Розвиваючи думку, автор перекладу вдається до прийому модуляції: причинами не здійснення будь-яких умов може бути певний стан справ, іншими словами, обставини, що змушують сторони не дотримуватися угоди: «*Die Streitparteien lehnen vorgeschlagene Mitglieder nur aus zwingenden Gründen ab*» – *Сторони спору не заперечують проти цих кандидатур, окрім як через вимушені обставини*. Тому при перекладі іменник «*Gründe*» замінюється на компонент «обставини».

Аналітичні дієслівні конструкції можуть замінюватися при перекладі однокореновими дієсловами, як показано в прикладах: «*Eine Frage zur Sprache bringen*» – «поставити питання»; «*Standpunkte werden zu Protokoll genommen*» – «думки мають бути зафіксовані»; «*ein Mitglied ist der Auffassung, dass <...>*» – «член вважає, що <...>». Німецьке словосполучення «*zur Sprache bringen*» можна перекласти на українську мову дієсловом «озвучити», а якщо мовець, який озвучує питання, іншими словами, ставить його перед аудиторією, то при перекладі за допомогою модуляції можна передати цю конструкцію українським стійким словосполученням «поставити питання».

Аналітична структура «*zu Protokoll nehmen*» зі значенням «включити до протоколу», передається більш лаконічним способом. За допомогою прийому модуляції німецьке дієслово «*nehmen*»,

загальне значення якого звучить як «брати», передається українською мовою дієсловом «фіксувати». Протокол є письмовою фіксацією будь-якої інформації, пов'язаної з офіційною взаємодією сторін договору, тому все, що береться до протоколу, фіксується письмово. Крім того, автор перекладу опускає німецький іменник «Protokoll» в українському варіанті тексту. У цьому пункті угоди, де йдеться про участь сторін у розгляді доповідей третейських груп, реципієнт може зрозуміти з контексту, що під час цього розгляду ведеться протокол, тому компонент опускається без особливої зміни змісту висловлювання.

Вираз «der Auffassung sein» також переосмислюється при передачі українською мовою. Значення конструкції будь-якої думки про щось перекладається простим однокореневим дієсловом з синонімічним значенням «вважати», тому що українська

аналітична структура зазвичай не використовується для приєднання підрядного речення.

Висновки. Детально проаналізувавши переклад юридичних термінів німецької мови на українську мову, ми дійшли висновку, що використання трансформацій може по-різному відбиватися на тексті перекладу. У більшості випадків модуляція, конкретизація та генералізація допомагають домогтися однозначності терміна та сприяють кращому розумінню його значення. У деяких випадках додавання смислових компонентів надає терміну більш офіційного забарвлення. Прийом генералізації сприяє усуненню надмірності та тавтології, а також спрощує термін, роблячи його більш доступним для некваліфікованого реципієнта. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні перекладу українських юридичних текстів на німецьку мову.

Список літератури:

1. Albrecht J. Übersetzung und Linguistik. 2. Aufl. Narr Francke Attempo Verlag GmbH + Co.KG, Tübingen, 2013.
2. Duve H., Weirich H. Die Verständigung zwischen dem Bürger und den Juristen kann verbessert werden. *Der öffentliche Sprachgebrauch*. Stuttgart, 2011. Bd. 2. S. 119–127.
3. Griebel C. Rechtsübersetzung und Rechtswissen: Kognitionstranslatologische Überlegungen und empirische Untersuchungen des Übersetzungsprozesses. Frank&Timme GmbH, Berlin, 2013.
4. Mekis Z. Der Wort austausch zwischen dem Fachwortschatz des Toutismus und dem Wortschatz der Gemeinsprache. *Budapesti Gazdasagi Foiskola*. Magyar Tudomany Napja, 2008. Pp. 369–374.
5. Pommer S. Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung. Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2006.
6. Radziszewska A. Äquivalenz in Fachübersezung – pragmatische Aspekte. *Diskurs und Terminologie beim Fachübersetzen und Dolmetschen*. Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2010.
7. Reinart S. Kulturspezifik in der Fachübersetzung. Frank&Timme GmbH, Berlin, 2009.
8. Stickel G. Zur Kultur der Rechtssprache. *Mitteilungen 10: Aspekte der Sprachkultur*. Mannheim, 2004. Pp. 29–60.
9. Stolze R. Kulturelle Aspekte beim Fachübersetzen. *Diskurs und Terminologie beim Fachübersetzen und Dolmetschen*. Hrsg. J. Maliszewski. Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2010.

Kurakh N. P., Trutsunenko I. I., Redchyts T. V. LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS

The article is devoted to the problem of the quality of legal translation from German into Ukrainian and the study of translation transformations that are used in the translation of legal documents. The relevance of scientific research on the peculiarities of the translation of legal texts is determined by such factors as the integration of Ukraine into the world community, the expansion of political, economic and business ties, which require appropriate and correct legal services. These factors lead to an increase in the volume of work not only with Ukrainian legal documents, but also with foreign ones. All this requires competent work with documents, their translation from Ukrainian to a foreign language, in particular to German. The research presents the opinions of German scientists regarding the study of features, forms and development perspectives of the translation of legal texts. In addition, the difficulties of legal translation, which require translators to be particularly precise and in-depth knowledge, not only in translation, but also in jurisprudence, were investigated. The study raises the question of the peculiarities of the translator's work with legal documents, the intricacies of their translation, in particular international treaties and agreements. The authors analyzed the prevailing translation transformations in the transfer of a legal text, used by professional translators. It was revealed that the most common transformations are lexical ones. It has been established that in terms of frequency, the most used techniques are modulation, concretization, generalization and transliteration, which are used in translation of legal texts. The modulation technique is used in the translation of all parts of speech, concretization and generalization – in the translation of nouns and verbs, and transliteration – in the translation of abbreviations.

Key words: generalization, concretization, modulation, translation transformations, legal terms.

Майковська В. О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Прокопець М. С.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ХРОМАТОНІМІВ

Дана стаття присвячена структурно-семантичним особливостям німецьких фразеологізмів з колоративним компонентом. Ця категорія фразеологізмів є досить чисельною і багатогранною, тому потребує додаткових досліджень. Статус фразеології як окремої науки в сучасній лінгвістиці залишається невизначеним. В той час як зарубіжні науковці розглядають вчення про сталі лексичні одиниці лише як компоненти загальної лексикології, вітчизняні лінгвісти, спираючись на досвід радянської лінгвістичної науки, виокремлюють фразеологію в окрему галузь мовознавства, ґрунтовно розробляють основні її поняття, формулюють завдання та зміст цієї потужної наукової дисципліни. Такі питання, як типологічна, семантична і стилістична класифікація фразеологічних одиниць, ступінь їх стійкості, системні зв'язки у царині сталих сполучень, їх походження тощо, завжди будуть залишатися на передньому плані мовознавчого пошуку. Фразеологізми відіграють особливу роль у створенні мовної картини світу. Природа значень фразеологічних одиниць тісно пов'язана з фоновими знаннями носія мови, з практичним досвідом особистості, з культурно-історичними традиціями народу, який говорить цією мовою. Фразеологічні одиниці приписують об'єктам ознаки, які асоціюються з картиною світу, передбачають цілу дескриптивну ситуацію (текст), оцінюють її, виражають ставлення до неї. Фразеологічний корпус є шаром лексичного складу мови, в якому зафіксовані відомості про духовну культуру і менталітет нації. В подібних словесних комплексах закодована інформація про історію, уклад життя, традиції, звичаї, характер народу. Колоративи – досить чітко окреслена в мові група прикметників, що позначають кольори. Ця група не замкнена, хоча, швидше за все, і не має явної тенденції до розширення. На її стабільність впливають ряд факторів, серед яких можна виділити як екстралінгвістичні (культурні стереотипи), так і власне мовні, семантичні. У сучасному мовознавстві існує чимала кількість досліджень, присвячених фразеологічним одиницям і пареміям із колоративним компонентом.

Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, класифікація, структурно-семантичний аналіз, колоратив, колоронім, хроматонім.

Постановка проблеми. Проведене дослідження спрямовується на виявлення когнітивної сутності хроматонімів у сучасній німецькій мові та їхньої ролі у формуванні концептуальної картини світу. Відомо, що фразеологія, як одна з молодих галузей мовознавства, сьогодні привертає до себе дедалі більшу увагу дослідників. На прикладі розглянутих нами фразеологізмів можна чітко уявити наскільки різноманітними по своїй семантиці й виразності є фразеологізми хроматоніми сучасної німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідею про необхідність створення фразеології як самостійного розділу лінгвістики ще у 20-х роках обґрунтував Є. Д. Поливанов. Розвиток фразеологічної теорії пов'язаний також

з такими видатними дослідниками, як В. В. Виноградов, Б. О. Ларін, який дослідив диференціацію семантики усталених словесних сполук; М. М. Шанський, який виділив четвертий тип фразеологізмів – фразеологічні вирази, В. Л. Архангельський, завдяки кому виникла потреба подальшого вдосконалення семантичної класифікації та ін. Адже В. В. Виноградову належить визначення основних понять, обсягу завдань фразеології. Саме він запровадив термін «фразеологічна одиниця» та класифікацію фразеологізмів.

В Україні розквіт фразеології пов'язаний з іменами І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, П. Й. Горещького, Б. О. Ларіна, Л. Г. Скрипника та інших сучасних мовознавців, які виділяли різні ознаки фразеологічних одиниць, а саме: семантичну

цілісність або семантичну нерозкладність; метафоричність; різнооформленість; відтворюваність; наявність не менше двох повнозначних слів та неперекладність іншими мовами. Усі ці міркування свідчать про наміри лінгвістів виробити об'єктивні критерії визначення самого предмета фразеології і переконують ще раз у тому, що фразеологічні одиниці є надзвичайно складними й суперечливими утвореннями у мові.

Щодо досліджень мовознавців німецька фразеологія бере свій початок із спостережень лексикографів, які давно звернули увагу на існування в мові стійких сполук слів. Саме тому ми можемо спостерігати в німецькій мові так багато видатних праць. Серед них декілька збірок німецькою та латинською мовами. Особливо багато словників та різноманітних збірок прислів'їв і приказок, стійких сполук слів, крилатих слів з'являється у XVIII та XIX ст. Серед авторів цих лексикографічних досліджень в першу чергу слід назвати Г. Бюхманна, Й. Ейзелейна, В. Кьорте, Ф. Ліппергайде, К. Зімброка, Ф. Тетцнера. До сучасних видань належать праці Борхарта-Вустманна-Шоппе, К. Крюгера-Лоренца, Е. Агріколи та В. Фрідеріха.

Постановка завдання. Мета статті передбачає дослідження фразеологізмів, до складу яких входить колоративний компонент, зокрема їх структурно-семантичні особливості.

Для реалізації мети висуваються наступні завдання:

1. Вивчити теоретичні засади з питань фразеології.
2. Дослідити функції колоративного компонента в складі фразеологізму.
3. Проаналізувати структурно-семантичні особливості фразеологізмів з колоративним компонентом.
4. Визначити джерела походження даного типу німецьких фразеологізмів.

Виклад основного матеріалу. Здатність розрізнити кольори складає суттєву частину можливостей зорового сприйняття людини. Колір пов'язаний із сприйняттям навколишнього світа. Людина інтенсивно й різноаспектно вивчає цей багатогранний і складний природний феномен. Майже всі галузі науки так чи інакше досліджують кольори. Наприклад, для фізика слово колір – це позначення довжини хвилі світла, або матеріальне вираження електромагнітних коливань певних довжин хвиль та частот. Хімік займається структурою кольорових сполук; інтерес біолога та фізіолога стосується нервового колірною подразнення в очі, передачі та обробки в мозку

відповідних нейросигналів; психологи та мистецтвознавці досліджують психічну сферу відчуття кольорів, художники за допомогою кольорової палітри намагаються передати особисте сприйняття навколишніх реалій, свої враження (події, переживання), модельєри використовують кольори для втілення своїх дизайнерських задумів. Природним є і лінгвістичний інтерес до проблеми позначення кольору: по-перше, екстралінгвістичні позиції кольору, існуючи в природі, відображаються і в мовній системі; по-друге, лексеми на позначення кольору являють собою порівняльно компактну і легко вирізняючу лексичну групу, у якій відбивається об'єктивна різноманітність кольорової гами. Однак колір в різних мовах відображається по-різному, тому не випадково мовні позначення кольорів постійно перебувають у полі зору мовознавців. Б. Берлін і П. Кей, Дж. Лайонз розглядають їх у семантичному аспекті. Діахронічне дослідження проводить Є. А. Решетнікова. Проблемам дослідження кольору як психолінгвістичного феномена присвячують свої праці Т. В. Пастушенко та Р. М. Фрумкіна. А. Вежбицька розглядає цю проблему з точки зору культурології, С. В. Іваненко використовує лінгвофілософський підхід у вивченні лексико-семантичних груп слів на позначення кольору. Дослідженнями загальних питань мовної номінації займаються О. С. Кубрякова і В. М. Телія [7, с. 129].

В українській мові до центра лексико-семантичної групи слів на позначення кольору належать: червоний, жовтий, зелений, блакитний, синій, коричневий, чорний, білий, сірий. У німецькій мові виділяється група з 11 слів, що є основними лексемами на позначення кольору: weiß, schwarz, grau, rot, gelb, blau, grün, orange, lila, braun, rosa.

Вивченню колоронімів у складі фразеологізмів німецької мови присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Базові колороніми (schwarz, weiß, rot, blau, braun, grün, grau, gelb) розглядалися дослідниками як компоненти фразеологічних одиниць з позиції етно- та психолінгвістики (А. П. Васелевич, Ю. О. Сорокін, І. Ю. Морковіна, W. Koller), словотворчих потенцій (М. Л. Жирмунська, А. М. Куслик, Д. Г. Сакаян), семантичного, структурного й функціонального аспектів та фразеологічної номінації (Л. А. Ковбасюк, В. І. Крепель), з точки зору символізації та метафоризації (О. П. Пророченко, С. Т. Богатирьова, O. Lauffer, A. Rabbow, C. Wagner), концептуалізації (Л. Р. Гатаулліна, С. Kaufmann) та етимологізації (М. М. Маковський, G. Herne, W. Koch). У дослідженнях учених (М. М. Маковський, F. Dornseiff,

W. Pfeifer, F. Kluge) обґрунтовується позиція, що, крім базових кольороназв, до складу фразеологізмів із національно-культурною семантикою сучасної німецької мови належать такі колороніми, як *golden/goldig, rosa/rosig, silbern*. Дослідники доводять на числених прикладах, що *golden/goldig* є генетично спорідненим з *gelb*; *silbern* є генетично спорідненим з *weiß*; *rosa/rosig* є запозиченням з латинської мови від назви троянди та сприймається як *zartrot, blaurot*.

Національно-культурна семантика колористичних фразеологізмів, дослідженням яких займається О. А. Зубач, найбільш яскраво виявляється в колористичній мовній картині світу в таких сферах:

- 1) політичній: напр. *das braune Netz* – «коричнева павутиння» (про націонал-соціалістів);
- 2) історичній: напр. *rote Internationale* – «Соцінтерн»;
- 3) економічній: напр. *der grüne Bericht* – дослівно «Зелена Доповідь» (звіт про стан сільського господарства);
- 4) релігійній: напр. *das weiße Schiff Jehovas besteigen dürfen* – «отримати найвищу нагороду (відзнаку)»;
- 5) духовній: напр. *j-m goldene Worte mit auf den Weg geben* – «сказати напутні слова»;
- 6) побутовій: напр. *die braune Stunde* – дослівно «коричнева година» (щодо післяобідньої перерви на каву) [4, с. 10].

Т. М. Гайдукова поділяє лексеми на позначення кольору: на основні та неосновні кольороназви. Основні кольороназви охоплюють:

- 1) кольороназви, що позначають ахроматичні кольори: *schwarz, grau, weiß*;
- 2) кольороназви, які називають хроматичні кольори: *rot, grün, gelb, blau, braun*.

Неосновні кольороназви класифікуються на:

- 1) кольороназви іншомовного походження: *rosa, lila, türkis* і т. ін.;
- 2) кольороназви, що є похідними від основних кольороназв: а) кольороназва на *-lich*: *grünlich, schwärzlich*; б) кольороназви зі складовими частинами *blaß-, hell-, dunkel-, tief-*: *dunkelschwarz, hellrot* і т. ін.;
- 3) кольороназви, що є похідними від неосновних кольороназв: *rosig*;
- 4) кольороназви, які складаються з двох або більше кольороназв: *rosarot, schwarzblau* і т. ін. [3, с. 12].

Л. А. Ковбасюк розглядає також семантичне трансформування дериватів з компонентом — кольороназва. Такі одиниці вторинної номінації

поділяються на похідні і складні. До першої групи належать:

1) похідні іменники, утворені від кольороназви шляхом:

а) афіксального словотворення від основних кольороназв, крім *grau*, за допомогою суфікса *-er*: *Grüner*;

б) субстантивзації основних кольороназв *blau, braun, gelb, grün, schwarz* і *weiß*, які позначають представників певної професії, раси або об'єкти реального світу: *die Blaue; großes Schwarzes*;

2) похідні дієслова, утворені шляхом суфіксального способу словотворення від основних кольороназв *schwarz, weiß, blau* за допомогою:

а) суфікса *-en*: *blauen; weißen* та б) умлаута: *schwärzen; bläuen*.

Друга група охоплює:

- 1) складні прикметники: *käseweiß; immergrün*;
- 2) складні іменники: *Schwarzhemden*;
- 3) складні дієслова: *sich weißbrennen; schwarzarbeiten*. У дослідженні Л. А. Ковбасюк шляхом семантичного трансформування вільних словосполучень та речень з компонентом — кольороназва виникло три підгрупи одиниць вторинної номінації. До першої належать одиниці вторинної номінації, у яких переосмислюється сам колір. Ці одиниці поділяються на:

1) одиниці вторинної номінації, у яких кольороназва позначає колірну ознаку реальних чи фантастичних об'єктів дійсності: *Ich kann nur auf einem schwarzen (braunen) Klavier spielen; mit dem rosaroten Elefanten reisen*;

2) одиниці вторинної номінації, де кольороназва використовуються для позначення колірної ознаки тіла людини чи його окремих частин: *bis man schwarz wird; grün angelaufen sein*;

3) одиниці вторинної номінації, у яких кольороназви позначають колірну ознаку одягу: *schwarze Polizei; weiße Wolke*.

До другої підгрупи належать одиниці вторинної номінації, яким властиве переосмислення конотативного компонента значення кольороназви: *schwarze Kasse*. Третя підгрупа охоплює одиниці вторинної номінації, де переосмислюється символіка кольору: *weiße Sachen* [7, с. 129-131].

При аналізі лексем на позначення кольору автори спираються на їх системну організацію всередині лексико-семантичної групи. Звичайно вважається, що виділення семантичного поля лексем на позначення кольору не представляє особливих труднощів, бо ця група чітко відокремлюється в мові. Таке дійсно існує в сучасних мовах.

І майже всі дослідження лексики на позначення кольору як системи зорієнтовані на аналіз сучасних мов або на всякий випадок порівняно нещодавніх періодів їх розвитку, коли в мові вже оформилось чітке розуміння кольору як такого.

У лексико-семантичній групі лексем на позначення кольору існують внутрішні парадигматичні відносини, а також подібні синтагматичні, які стали предметом вивчення в дисертаційному дослідженні С. О. Кантеміра. Він розглядає синтагматичні та парадигматичні властивості 9 прикметників *weiß*=білий, *schwarz*=чорний, *rot*=червоний, *blau*=синій, блакитний, *gr{n}*=зелений, *grau*=сірий, *braun*=коричневий, *gelb*=жовтий, а також *rosa*=рожевий. Користуючись різними методами і виділяючи не завжди однакові ознаки для членів "центру" системи лексем на позначення кольору, висновки дослідників часто збігаються [5, с. 6].

Колір – явище складне, має свої національні особливості залежно від історії, культури, традицій того або іншого народу. Так, зелений колір символізує в болгар – урожай, у угорців – надію, у німців – чистоту, ніжність, непорочність, у афганців – родючість і життя. Мотиви номінації кольору в німецькій мові багатообразні і пов'язані з областями навколишнього світу. З точки зору структури фразеологічні одиниці з колірним компонентом представлені двокомпонентними, багатокомпонентними сполученнями і складними іменниками.

З урахуванням попередніх класифікацій були визначені структурні типи ФО, що досліджуються. Серед фразеологізмів колоративів було виокремлено:

а) однокомпонентні: *Braunbär* – бурий ведмідь; *Rotkäppchen* – Червона Шапочка [1, с. 536];

б) двокомпонентні: *eine weiße Weste haben* – бути невинним [1, с. 241]; *ein weißes Blatt Papier* – чистий аркуш паперу [1, с. 583];

в) багатокомпонентні: *mit etwas sieht es schwarz aus* – з чим-небудь справи йдуть кепсько [1, с. 182]; *jemanden schwarz ärgern* – довести будь-кого до несамовитості [1, с. 589].

З точки зору структури ФО із кольоровим компонентом представлені загалом двокомпонентними та багатокомпонентними ФО. Лише деякі фразеологізми колоративи мають у своїй структурі складні іменники. Двокомпонентні одиниці мають 126 фразеологізмів, які складають 48%, багатокомпонентні – 114 ФО, які складають 44% та складні іменники – 20 ФО, які складають 8%.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що сприйняття

кольору – це одне з найважливіших властивостей органу зору людини, що дозволяє краще орієнтуватися в навколишньому світі і пізнавати його закономірності. Колір є яскравим виразником суб'єктивного начала – знаком культури, епохи, напрямку, творчої індивідуальності. Адже саме він відіграє важливу роль в системі суспільної ритуальної символіки, має яскраво виражені комунікативні властивості. У мові, як у дзеркалі відбиваються наші відчуття кольору і сприйняття. Фразеологія є областю мовознавства, де особливо яскраво відображено національно-культурну своєрідність мови.

З точки зору структури ФО із кольоровим компонентом представлені загалом двокомпонентними (*ein blaues Auge*) та багатокомпонентними (*aus schwarz weiß und aus weiß schwarz machen* – називати чорне білим і біле чорним) ФО. Лише деякі фразеологізми колоративи мають у своїй структурі складні іменники (*Blaustrumpf*). Двокомпонентні одиниці мають 126 фразеологізмів, які складають 48%, багатокомпонентні – 114 ФО, які складають 44% та складні іменники – 20 ФО, які складають 8%.

Фразеологізми колороніми з точки зору семантики були проаналізовані наступним чином, завдяки моделі тематичних груп, яку розробила вчений-лінгвіст В. Г. Кульпіна. В результаті аналізу було виявлено, що всі фразеологізми хроматоніми можна розподілити на 9 груп:

1) Ідіоми, які характеризують людину по тим чи іншим ознакам (характер людини, її походження, зовнішній вигляд): *blaues Blut* – голуба кров.

2) Вказівка на професійну, партійну та іншу приналежність або вид діяльності: *blaue Jungen* – матроси.

3) Найменування явища: *der gelbe Neid* – чорна заздрість.

4) Знаково-символічне позначення явища (знак вільного шляху / відсутності перешкод, символ мрії): *blauer Vogel* – синій птах (символ щастя).

5) Власні імена (назви країн, організацій, закладів): *Rote Liste* – Червона Книга.

6) Перифрастичні субститути (антропоніми, топоніми, назви резиденцій, різних відділів територій, часових проміжків, корисних речовин: джерел енергії, дорогоцінних металів, корисних рослин): *schwarze Diamanten* – кам'яне вугілля.

7) Негативні, неприємні або небезпечні явища, події (хвороби): *vor Neid gelb und grün werden* – позеленіти від заздрості.

8) Терміни (медицині, поліграфічні і т. п.): *die weiße Wand* – екран.

Проаналізувавши фразеологізми хроматоніми, можна стверджувати, що перше місце посідають ФО, які характеризують людину за різними ознаками (риси характеру, професійна приналежність), далі йдуть фразеологізми, які описують негативні явища, події, власні імена та перифрастичні субститути. В меншій мірі представлені ФО терміни. Тому, можна наголосити на тому, що більша частина проаналізованих фразеологізмів колоративів пов'язана саме з людиною, її професією, національністю та станом у суспільстві.

Загальновідомо, що фразеологізми відбивають національну специфіку мови того чи іншого суспільства, його самобутність. А колір є унікальним феноменом у всіх культурах світу. Незважаючи на те, що наш світ перейшов в наступне тисячоліття, а суспільство досить стрімко розвивається, уявлення про кольори як про щось нерозгадане і містичне зберіглося у свідомості майже кожної людини, незалежно від її культури і традицій країни, в якій вона проживає. Символічне значення кольору дійшло до нас у первісному вигляді. Адже символіка кольору – це ще один «ключ» до розуміння тієї чи іншої культури, менталітету інших народів.

Список літератури:

1. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь / под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд-во 2-е. 1975. 656 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Гайдукова Т. М. Цветообозначения человека и частей его тела : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2008. 23 с.
4. Зубач О.А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. «Германські мови» / О. А. Зубач. Донецьк, 2007. 23 с.
5. Кантемір С.О. Синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників кольору в німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / С.О. Кантемір. Одеса, 2003. 22 с.
6. Лабінська Б. І. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 8 с.
7. Николаева Н. М. Проблематика вивчення лексико-семантичної групи слів на позначення кольору в сучасній німецькій мові. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. Філологічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 129–131.
8. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich. Dudenverlag. 1989. 1816 S.

Maikovska V. O., Prokopets M. S. STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF GERMAN PHRASEOLOGISMS CHROMATONYM

This article is devoted to the structural and semantic features of German phraseological units with a colorative component. This category of phraseological units is quite numerous and multifaceted, so it needs additional research. The status of phraseology as a separate science in modern linguistics remains uncertain. While foreign scientists consider the doctrine of stable lexical units only as components of general lexicology, domestic linguists, relying on the experience of Soviet linguistic science, separate phraseology into a separate branch of linguistics, thoroughly develop its main concepts, and formulate the tasks and content of this powerful scientific discipline. Questions such as typological, semantic and stylistic classification of phraseological units, the degree of their stability, systemic connections in the field of permanent combinations, their origin, etc., will always remain at the forefront of linguistic research. Phraseology plays a special role in creating a linguistic picture of the world. The nature of the meanings of phraseological units is closely related to the background knowledge of the speaker, the practical experience of the individual, and the cultural and historical traditions of the people who speak this language. Phraseological units attribute to objects features that are associated with the picture of the world, predict a whole descriptive situation (text), evaluate it, express an attitude towards it. The phraseological corpus is a layer of the lexical composition of the language in which information about the spiritual culture and mentality of the nation is recorded. Information about the history, way of life, traditions, customs, character of the people is encoded in such verbal complexes. Coloratives are a clearly defined group of adjectives denoting colors. This group is not closed, although, most likely, it does not have a clear tendency to expand. Its stability is influenced by a few factors, among which we can single out both extralinguistic (cultural stereotypes) and linguistic, semantic ones.

Key words: phraseology, phraseologism, classification, structural-semantic analysis, colorative, coloronym, chromatonym.

Novikova O. V.

Oles Honchar Dnipro National University

PECULIARITIES OF POLITICAL SPEECHES TRANSLATION OF ENGLISH POLITICIANS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

Public speaking is an important step in the work of every political figure. A successful politician must possess the skills of competent construction of speeches, as well as use knowledge in such fields as: linguistics, rhetoric, psychology, philosophy, etc. During the centuries within history of its development the art of oratory was used in various spheres of society: spiritual, ideological, socio-political. It was widely used in political activity. A public political speech in English is significantly different from a politician's speech in Ukrainian. The translation of political texts requires from the translator not only deep knowledge of the language, but also certain experience that forms professional skills. Various stylistic and linguistic means are used to influence the listener, and the translation necessarily reflects all the features of the speech.

Language and politics are closely related, first of all, this is directly reflected in the process of communication. Language is necessary in order to inform, to encourage action, to carry out legislative acts, etc. A distinctive feature of politics is its discursive focus, since political activity is speech-based in its specificity.

The modern world is a world of globalization in which states are in constant contact. To ensure it, a political discourse is needed, the purpose of which is to establish certain relations. Accordingly, the task of translating political discourse is to ensure maximum adequacy and equivalence.

The translator's primary task is to provide politicians and their audiences with an accurate translation. The most important thing is to convey the message to the addressee, without complicating the translation with different constructions. The translator faces a difficult task of conveying this or that opinion or statement of a politician so that the resulting text fully corresponds to the original in terms of meaning.

Key words: *discourse, political discourse, lexical and stylistic device, translation, political language, equivalent.*

Problem statement and relevance. Nowadays, languages are used not only as a tool of formation and expression of thoughts, but also as a way to hide it. In conditions of political struggle and negotiations in the world, the scholars are aware of the fact that political discourse is a linguistic and cultural problem. They pay much attention to the problem of persuasion and the strategies, which help to gain trust and faith of voters. There are several approaches, according to which, scholars study political discourse.

The problem of political discourse and political speeches was considered in the works of domestic and foreign scientists, such as A. M. Sharova [6], M. L. Makarov [2], K. F. Sedov [3], T. A. Dijk [9; 10], I. S. Shevchenko [7]. They made a significant contribution to the study of linguo-stylistic peculiarities, argumentation tools and their translation in the world, including translation of lexical, grammatical and stylistic tools in politicians' speeches.

The relevance of this study is caused by the importance of the development of a new perspective

of the theory and practice of translation, which combines the tools of preservation of argumentation and translation studies. We study political speeches and means of translation of their features. Difficulties in translation of political speeches are often associated with the boundaries between some types of political texts, which are not always clearly determined in scientific researches. From this perspective, it determines the relevance our topic. Translator should correctly and completely express by means of one language what has already been expressed by means of another language.

The purpose of the article. The purpose of the article is to characterize the specific features of political speeches, identify the argumentation tools in the politicians' speeches and analyze the ways and peculiarities of their translation, which help translators to preserve the completeness of the content and transmit the argumentation tools into the translation of political texts from English into Ukrainian.

The presentation of the main material. Discourse is a purposeful social action and language,

which is closely connected to the life. Researchers also interpret discourse as a complex unity of language practice and extra-linguistic factors. To preserve the integrity of discourse research, the key factor is a generalized concept-code, which contains both verbal and nonverbal “signs” [8, p. 321]. Giving interpretations of political discourse in its entirety, we shouldn't limit it to purely linguistic moments, otherwise the essence and purpose of discourse will be unnoticed. Full understanding of political discourse implies knowledge of the background, various expectations of the author and the audience, hidden motives, plot schemes and favorite logical transitions that exist in a particular era.

The study of political discourse is at the intersection of different disciplines and is associated with the analysis of the form, objectives and content of discourse, which is used in certain (“political”) situations. In linguistics, the philosophical problem of the relationship between language and power is studied as a human factor in language and is implemented in practice in the form of discursive and argumentative strategies, which are developed for politicians by their advisers and image makers.

The most relevant for political discourse is the regulatory or as some scientists call it incentive function (particularly, such its manifestations as prohibition and inspiration). The specificity of the referential function of language, which is peculiar to political discourse, is the pronounced creativity of the language of politics, which allows us to talk about the merging of the referent and magical functions of language in political discourse.

Traditionally, the composition of speech is divided into three parts, but their names vary in different sources. According to Selivanova E. A. political speeches include:

- 1) introduction;
- 2) main part;
- 3) ending [4, p. 113].

These parts are called the functional structure components of the speech and the speaker does different tasks in each of them.

The process of translation, no matter how fast it is carried out in favorable or unfavorable conditions, is divided into two parts: to translate, you must first understand and clearly explore what you translate, analyze (if the original text causes difficulties), and after that critically evaluate it. Next, you should choose the appropriate means of expression in the target language. All translations of positive or negative attitudes require the selection of linguistic means of the lexical fund. If the translator works consciously,

not mechanically, then he or she is interested in a certain choice of language tools. The task of objective display of the original text facilitates the selection of appropriate means of translation [5, p. 18].

To our mind, it is important to start learning the analysis of political speeches in linguo-stylistic aspect with clarifying the essence of linguo-stylistics. It's basics could be find in the characteristics, which were given by S. I. Vinogradov [1, p. 49]. He says, that stylistics doesn't have one definition and subject, that's why calls it as linguo-stylistics and defines the following areas, which it covers: aesthetic functions of language, expressive means of language, synonymous ways of expressing thoughts, emotional coloration of speech, stylistic devices, stratification of the literary language into separate systems (styles of speech), individual manner of national language using which is represented by individual-artistic style of the writer.

We have chosen some political speeches of two ex-presidents of the USA, who made a significant impact on the history of the USA, George W. Bush (the 43rd U.S. President) and Barack Obama (the 44th U.S. President) and studied them from the linguo-stylistic point of view. Let's consider three main lexico-stylistic devices, which are quite frequently presented in their political speeches:

1. Colloquial vocabulary. A noticeable lexical and stylistic feature of all modern political speeches, not only Barack Obama's and George W. Bush's is the active usage of colloquial vocabulary. The current political situation is characterized by sharp clashes of political positions, frequent aggressive behavior and uncompromising expression of different points of view. It is not surprisingly, that in such situations we can find colloquial vocabulary very often. For instance, “*And one of the unique things I find now as I talk to representatives of governments from the region is they're all **pretty much** in agreement on that proposition – greater agreement if you will among the folks in the region that I can **recall on** most other propositions in recent years.*” [12] (George W. Bush) or “*My parents shared not only an **improbable** love, they shared an **abiding faith** in the possibilities of this nation.*” (Barack Obama) prove us, that even presidents see themselves at the same stage with common people [11].

2. Slang vocabulary and jargon. In modern political communication, slang vocabulary is extremely actively used, especially dating back to the speech practice of criminals and drug addicts. In recent years, politicians and journalists willingly use such jargon from the criminal sphere. For example,

“*A dumb war.*”, “*We can have an idea and start our own business without paying a bribe.*” “*Now they are having to compete with their own children for jobs that pay seven bucks an hour*”. The president talked about workers in Galesburg, Illinois and said, that there are so few well-paid jobs, which could give a great level of life. And such a slang word as “**Bucks**” shows the nothingness of such salary. “*A man, who butchers his own people to secure his own power.*” Barack Obama was talking about Saddam Hussein and his rude behavior and used expression, which brightly describe this negative character trait. Or one more example of slang vocabulary from the court vocabulary: “*They are prohibited from telling anyone about it and they’re even prohibited from challenging this automatic gag order in court*”.

From the functional point of view, it helps the speaker and his companion to build trusting relationship and become closer. It is noteworthy, that very often slang vocabulary is permeated with conceptual vectors of anxiety, danger, aggressiveness, unnaturalness of the current state of affairs, a sharp opposition of “our” and : “foreign”, which apparently meets the needs of modern political speech.

However, at the same time, we suppose, that not every usage of jargon in political speech deserves undoubted condemnation. The usage of such words often gives opportunity to define of the phenomenon for which a stylistically neutral one-word definition has not yet been created. In addition, in some cases, the usage of jargon contributes to the achievement of expressiveness, helps to express an emotional attitude to the problem.

3. Composite words. At the beginning of the last century, experts noted the active use of compound words and abbreviations in political speeches. For example, “*Let’s fight to wean ourselves off Middle East oil, through an energy policy that doesn’t simply serve the interests of Exxon and Mobil*”. (Barack Obama). “**Middle East oil**” means Iran, Iraq and Saudi Arabia, which are the hugest oil producers in the Middle East. “**Exxon and Mobil**” is the name of the biggest American private oil company. Both compound words and abbreviations make the politician’s speech more clear and formal.

But we should not forget that these lexico-stylistic devices work only in the case, when they are not very frequent and they are only the “assistants”, which make successful accents in important places in the text or attract attention. In most cases speakers use neutral words, terms, book words, which indicate the purity of their speech, professionalisms, assonances (repetitions of identical vowel sounds), alliterations

(repetitions of identical consonants) and, of course, such pronouns as “we”, “our” and “us”. For instance, alliteration in one of the George W. Bush’s speech: “*Never tiring, never yielding, never finishing, we renew that purpose today, to make our country more just and generous, to affirm the dignity of our lives and every life.*” We see the repetitions of pairs of consonants **n** and **g**. It not only makes the speech more melodic, but, as we suppose, creates the sounds of working machines.

Next step, we should make in our article is to analyze the means of translation of lexico-stylistic devices, speech figures and tropes, which are often used in political speeches. Of course, it includes considering lexical translation transformations, which are very often used if there are non-standard words in the source language, such as terms, metaphors, proper names, or concepts that characterize the original culture, and so on.

We will present examples from the investigated speeches and our translation of lexico-stylistic devices, stylistic figures and tropes into Ukrainian.

1) Colloquial vocabulary

“*What I do oppose is a dumb war.*” «*Те, проти чого я виступаю – це тупа війна*». We chose a full equivalent, since this adjective contains a strong emotional component (useless and at the same time rude war), which is better to show with colloquial Ukrainian word «тупий».

One more example, “*He’s a bad guy.*” «*Він – погана людина*». We used generalization, because the main accent was made on human character traits, kindness, faithfulness, etc.

“*Our founders argued. They quarreled. Eventually they compromised.*” «*Наші засновники сперечалися. Їм було складно знайти спільну мову. Зрештою, вони все ж таки пішли на компроміс*». In the source language we can see two lexemes with the same meaning “*argue*” and “*quarrel*”. To our mind, although they have a clear difference in English (in the first case people put logical facts and in the second case – they don’t take care of moral values or the truth), their equivalents in Ukrainian don’t. «*Сперечатися*» and «*сваритися*» have the same meaning and are fully synonyms. That’s why we used translation transformation “addition” and developed it into «*складно знайти спільну мову*», because it shows their common problem they couldn’t solve together.

2) Slang vocabulary and jargon. If we talk about their translation, the most often used translation transformations are transcription, transliteration and calquing.

"I see those powers and principalities have **snuck back** in there." «Я бачу, що ці сили та князівства **прокралися** туди». We decided to use the word «**прокрастися**» to translate the phrasal verb "**sneak back**", because they have the closest meaning. Also we have added a conjunction «**що**», which wasn't present in the source sentence in order to preserve the same structure of compound sentence in Ukrainian.

"There were scandals that were in the years in making, **shook** the energy industry; it affected the telecommunications industry." «В роки створення були скандали, які **підірвали енергетичну і вплинули на телекомунікаційну галузь**». The first meaning of the word "**shake**", which is given by the dictionary – tremble or vibrate something, change the position from side to side. But according to the context, we substituted it with the word «**підірвати**», since we understood that this slang word has the meaning of "harm something, damage". We observe the change of the word-order (transposition), which was caused by the specifics of the Ukrainian language.

3) Composite words and their translation require a great base of knowledge about both language realities, because linking two or more words together is the highest degree of translator's skills.

"All that is needed is a **signoff** from a local **FBI** agent." «Все, що потрібно – це отримати **дозвіл** від місцевого агента **ФБР**», "I want to thank the Director of the **FBI** and the Director of the **CIA** for waging an incredibly important part on the **two-front** war – one overseas, and a front here at home." «Я хочу подякувати директору **ФБР** і директору **ЦРУ** за те, що вони відіграли неймовірно важливу роль у війні **на два фронти** – один за кордоном, а інший у нас вдома», "The decisions that have been made have led us to this **crossroads** – a moment of great peril, Mr. President." «Рішення, які були прийняті, привели нас до цього **роздоріжжя** – моменту великої небезпеки, пане Президенте». It's important that translators be aware of terms such as **FBI**, **CIA**, **two-front**, **crossroads**, because translation could be impossible without knowing this factual material: **FBI** – Federal Bureau of Investigation, **CIA** – Central Intelligence Agency, **two-front** – war, where soldiers defend two sides, **crossroad** – two or more roads come together. If the first two abbreviations require only knowing factual material and we don't use any transformations, the translation of "**two-front**" required the change of grammatical form and "**signoff**" – concretization, because in this case "**a sign**" means a written permission.

4) Antithesis

"Dr. King inspired with words **not of anger, but of an urgency**." «Мартін Лютер Кінг надихнув **не гнівними, а переконливими словами про необхідність**». The politician used antithesis to show the contrast between the power of anger and indication of necessity. People are more likely to do the things they really need, the task is to prove the necessity. We preserved antithesis, but changed the word-order a little bit. Besides, we changed grammatical forms "**of anger**" (pronoun) – «**гнівними**» (adjective), "**of an urgency**" (possessive case) – «**про необхідність**» (common case).

5) Ellipsis

"Materialism alone will not fulfill the possibilities of your existence. **You have to fill with something else**." «Сам по собі матеріалізм не сповнить можливостей вашого існування. **Їх треба наповнити чимось іншим**». We decided to add a pronoun «**їх**» in the Ukrainian variant, because otherwise it could lose its sense and be incomprehensible. This is an example of addition transformation, there is no ellipsis in target language anymore.

6) Parceling

"**Take off your bedroom slippers. Put on your marching shoes. Go do some politics. Change this country!**" «**Зніміть кімнатні капці. Взуйте берці. Ідіть в політику. Змініть цю країну!**» This is a bright example of the agitation or incitement. This is the so-called suggestion of the idea that all people should unite into one whole and start changes from themselves. We see, that word-order and parceling are preserved in the target language. We omitted the verb "do" in the third sentence and added the participle «**в**» because of the specific features of Ukrainian (we say «**йти в політику**»). We found an interesting equivalent for the notion "**marching shoes**". In Ukraine we call them «**берці**». This is a kind of direct translation, where we found a famous analogue.

Conclusions. We analyzed the political speeches in linguo-stylistic aspect on the base of Barack Obama's and George W. Bush's speeches and found various lexico-stylistic devices, which emphasize the language of a political leader and have a direct impact on the image of politicians. It turned out that the main ones are: extensive usage of colloquial and slang vocabulary and composite words. We discovered the following stylistic figures: antithesis, ellipsis, parceling. The investigation of different lexico-stylistic devices in the translation of political speeches of American politicians is not exhaustive

and requires further study by structural, grammatical and morphological analysis. The practical value is that the materials and results of the study can be useful for the development of theoretical courses

in political advertising, public relations, political management and marketing, political journalism. They can find application on the interdisciplinary level: in sociology, ethnosociology, ethnopsychology.

Bibliography:

1. Виноградов С. И. Слово в парламентском: функции и культурный контекст. Культура парламентской речи. М. : Наука, 1994. С. 46-57.
2. Макаров М. Л. Основы теории дискурса : монография. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
3. Седов К. Ф. Дискурс и личность : Эволюция коммуникативной компетенции. Москва : Лабиринт, 2004. 320 с.
4. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографическое учебн. пособие. Киев : ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. 336 с.
5. Фесенко Т. А. Концептуальные основы перевода. Тамбов : ТГУ, 2001. 124 с.
6. Шарова А. М. Лінгвістичний вимір політичної інформації: становлення політичної лінгвістики. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2009 № 97. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009_97/index.html
7. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. Харків : Константа, 2005. С. 9–20.
8. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса : дис. док. филол. наук : 10.02.01. Волгоград, ВГПУ, 2000. 431 с.
9. Dijk T. A. van. Strategies of Discourse Comprehension. New York : Academic Press, Inc., 1983. 389 p.
10. Dijk T. A. van. What is political discourse analysis? Amsterdam, 1997. URL: <http://www.discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>.
11. Barack Obama. Ebenezer Baptist Church Address, delivered 20 January 2008, Ebenezer Baptist Church, Atlanta. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamaebenezerbaptist.htm>
12. George W. Bush. Address to Citadel Cadets, delivered 11 December 2001, Charleston, South Carolina. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbushcitadelcadets.htm>

Новікова О. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИКІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Публічне виступ є важливим кроком у роботі кожного політичного діяча. Успішний політик має володіти навичками грамотної побудови виступів, а також використовувати знання у таких галузях, як: лінгвістика, риторика, психологія, філософія та ін. Протягом багатотисячолітньої історії свого розвитку ораторське мистецтво використовували у різних сферах життя суспільства: духовній, ідеологічній, соціально-політичній. Широке застосування воно знаходило в політичній діяльності. Публічний політичний виступ англійською мовою значно відрізняється від промови політика українською мовою. Переклад політичних текстів вимагає від перекладача не тільки глибоких знань мови, але також певного досвіду, який формує професійні навички. Для впливу на слухача використовують різні стилістичні та мовні засоби, у перекладі обов'язково відбито всі особливості промови.

Мова і політика тісно взаємопов'язані, насамперед, це відбито безпосередньо у процесі комунікації. Мова необхідна для того, щоб поінформувати, спонукати до дії, проводити законодавчі акти та ін. Відмінною рисою політики є її дискурсивна спрямованість, оскільки політична діяльність за своєю специфікою – мовленнєва.

Сучасний світ – це світ глобалізації, у якому держави перебувають у постійному контакті. Для його забезпечення необхідний політичний дискурс, метою якого є встановлення тих чи тих відносин. Відповідно, завданням перекладу політичного дискурсу є забезпечення максимальної адекватності та еквівалентності.

Першочергове завдання перекладача – надати політикам та їхній аудиторії точний переклад. Найважливіше – донести повідомлення до адресата, без ускладнення перекладу різними конструкціями. Перед перекладачем стоїть непросте завдання передати ту чи ту думку, чи висловлювання політика для того, щоб отриманий текст повністю відповідав оригіналу у смислово-логічному плані.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, лексико-стилістичний засіб, переклад, політична мова, еквівалент.

Панченко О. І.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕКЛАДУ ПИТАЛЬНИХ ТА ОКЛИЧНИХ РЕЧЕНЬ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ЕПІЧНІЙ ПОЕМІ «БЕОВУЛЬФ»

Статтю написано у руслі актуальних досліджень, оскільки для розуміння сучасної структури англійської мови є доцільним звернутися до її витоків та порівняти сучасність з такою прадавньою класикою, як поема «Беовульф». Ця поема має довгу історію вивчення з погляду літератури, літературознавства та віршування. Проблема питальних та окличних речень у «Беовульфі» розглядалася в лінгвістичній літературі лише побічно, такі синтаксичні одиниці ще не знайшли практичного аналізу на матеріалі прадавньої англійської мови, а саме на матеріалі тексту епічної поеми «Беовульф». Метою статті є дослідження функціонування питальних та окличних речень в оригінальному тексті «Беовульфа» та особливостей їхнього перекладу сучасною англійською мовою. Методом суцільної вибірки виділено 6 питальних речень в тексті оригіналу, які мають низку спільних рис: більшість речень є доволі довгими, їх середня довжина складає 19 слів, вони є частиною прямої мови персонажів; серед них спостерігаємо 50% загальних та 50% спеціальних питань. Особливостями перекладу питальних речень сучасною англійською мовою є об'єднання синтаксичних одиниць, завдяки чому перекладений варіант стає об'ємнішим. В оригінальному тексті «Беовульфа» набагато більше окличних речень (25), структура останніх є набагато різноманітнішою. Знаком оклику може завершуватися речення на кінці абзацу і в середині. Аналіз внутрішньомовного перекладу «Беовульфа» сучасною англійською мовою свідчить про те, що у перекладі виникає потреба у трансформаціях додавання та транспозиції, зумовлена різницею у граматичній структурі прадавньоанглійської та сучасної англійської мови. Структура окличних речень відрізняється значною різноманітністю, спостерігається як прямий порядок слів, так і інверсія. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в аналізі синтаксичних особливостей у перекладі «Беовульфа» українською мовою.

Ключові слова: поема, Беовульф, окличне речення, питальне речення, прадавньоанглійська мова.

Постановка проблеми. Статтю написано у руслі актуальних досліджень, оскільки для розуміння сучасної структури англійської мови є доцільним звернутися до її витоків та порівняти сучасність з такою прадавньою класикою, як поема «Беовульф».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця поема, як підкреслює О. Барміна, має довгу історію вивчення з погляду літератури, літературознавства та віршування. Завданням історико-філологічного аналізу поеми на ранніх етапах її вивчення було вироблення «переконливого» варіанта тексту рукопису, а потім – пояснення специфіки її поетичного стилю. Мова давньоанглійської поезії, що характеризується особливою фонетичною та ритмічною організацією, особливими словником та синтаксисом, є результатом взаємодії двох систем: системи мови та віршування. Характер цієї взаємодії визначається поетичною технікою англосаксів, яка є формою, що частково задає зміст [1].

В. Карлова [8, с. 26] уналежнює цю пам'ятку словесного давньоанглійського епосу до об'єктів, які не полишають наукову зацікавленість до різних їхніх аспектів: від суто лінгвістичного, насамперед, системноструктурного (О. Барміна, О. Волков, З. Волкова, М. Єліферова, Jh. Algeo, Al. Vaugh, S. Thomason та ін.) до літературознавчого, представники якого переважно обговорювали питання щодо проблеми авторства пам'ятки (А. Гуревич, Ф. Клебер, Jh. Corbett та ін.), теологічного (Н. Гвоздецька, К. Корольова, R. Hogg та ін.) і навіть антропологічного (Ж. Багана, О. Брунова, С. Гринев-Гриневиц та ін.).

Ф. Клебер детально протягом багатьох років досліджував поему у своїй праці “Beowulf and The Fight at Finnsburg”, в якій зробив стислий переказ тексту з тлумаченням не лише окремих лексичних одиниць, а й цілих граматичних структур, приділивши увагу і фонетичним її аспектам. Окрім того, аналіз ученого було зосереджено

на християнських асоціаціях, які межують з язичництвом, визначаючи християнство головним тоном поеми. Це започаткувало новий період у розробці теорії «Беовульфознавства», де безпосередньо сам Ф. Клебер зосередився на релігійних віруваннях і трактуванні їх впливу на героїчну поему [13].

О. Смирницький уточнив деякі деталі створення поеми, пов'язані з мовою її написання, зауваживши, що «Беовульф» був написаний спочатку на мерсійському діалекті, але єдиний рукопис, що дійшов до наших днів, представлений в основному на усекському діалекті з деякими включеннями англійських форм [9, с. 32]. Вчений висловив думку щодо приналежності тексту кільком авторам: «письмо першого закінчується на 1939 вірші. У частині поеми, що писав інший автор, трапляються форми кентського діалекту. Дуже кардинально відрізняється і орфографія двох частин».

Важливими для дослідження «Беовульфа» є праці К. Корольової, присвячені відродженню проблеми авторства поеми на основі лінгвістичних спостережень. Вона розробила мовленнєву матрицю поеми, яка має трирівневу систему внутрішньої організації та зовнішньої форми у тексті. Автор сформулювала свою гіпотезу на основі ідентифікації ступеня адстрату, коли обидві релігії поєднуються на одній території: християнство та язичництво [6, с. 42].

Проблема питальних та окличних речень у «Беовульфі» розглядалася в лінгвістичній літературі лише побічно. Як вважає Л. Калитюк, окремі дослідження питальних речень у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, що виконувалися в діяхронній площині, здебільшого присвячені формальним ознакам питальності (Р. Рейнганд) та прагматичним особливостям таких речень в англійській мові XVI–XX ст. (Л. Безугла, І. Шевченко). Мета дослідження Л. Калитюк полягає у виявленні основних тенденцій і шляхів розвитку питальних речень у англійській мові XII–XVII ст. з погляду їхніх структурних та прагматичних властивостей. Синтаксичні зміни є тривалим процесом, що охоплює кілька століть і є органічним складником еволюційного поступу англійської мови. Формування і закріплення структури питальних речень в англійській мові XII–XVII ст. відбувається на фоні потужних перебудовчих процесів на всіх рівнях мовної системи, що позначилося на зміні типологічної характеристики англійської мови, поступовому переході від SOV-до SVO-моделі речення. У досліджуваній період

питальному реченню притаманні формальні ознаки, перелік яких є стабільним (окрім графічного маркера), але лексична складова показників є змінною. Діяхронними константами питальних речень у цей період є наявність інформаційної прогалини, спонукання співрозмовника до відповіді, здатність речень до прагматичної транспозиції. Діяхронними змінними питальних речень є лексичні показники питальності (питальні прислівники, займенники, частки), порядок слів [7, с. 18].

Крім розповідних, питальних та спонукальних деякі автори як самостійний тип виділяють окличні речення (Poutsma, Kruisinga та ін.). Окличність, однак, правомірно розглядати не як домінуючу ознаку речень окремого комунікативного типу, а як факультативну ознаку, котра може бути властива кожному з трьох названих комунікативних типів речень – розповідному (констативу), спонукальному (імперативу) та питальному (інтерогативу), котрі внаслідок цього, можуть бути у двох варіантах – окличному (інтенсивному) та неокличному (неінтенсивному) [2, с. 111].

Постановка завдання. Викладені теоретичні положення ще не знайшли практичного підтвердження на матеріалі прадавньої англійської мови, а саме на матеріалі тексту епічної поеми «Беовульф». Тому метою нашої статті є дослідження функціонування питальних та окличних речень в оригінальному тексті «Беовульфа» та їх перекладу сучасною англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Методом суцільної виборки нам вдалося знайти лише 6 питальних речень в тексті оригінала, а саме:

“Hwæt syndon gē searo-hæbbendra”byrnum werede, þē þus brontne cēol“ofer lagu-stræte lēdan cwōmon, hider ofer holmas helmas bāeron? (17 слів); “Who are ye men here, mail-covered warriors / Clad in your corslets, come thus a-driving / A high riding ship o'er the shoals of the waters, / And hither 'neath helmets have hied o'er the ocean? (36 слів);

“Hwanon ferigeað gē fætte scyldas, ”græge syrcan and grīm-helmas, “here-sceafta hēap? (11 слів); “From what borders bear ye your battle-shields plated, / Gilded and gleaming, your gray-colored burnies, / Helmets with visors and heap of war-lances? (23 слова);

Eart þū sē Bēowulf sē þe wið Breca wunne, “on sīdne sē ymb sund flite, ”þær git for wlence wada cunnedon “and for dol-gilpe on dēop wæter ”aldrum nēðdon? (29 слів); “Art thou that Beowulf with Breca did struggle, / On the wide sea-currents at swimming

contended, / Where to humor your pride the ocean ye tried, / 'Twas mere folly that actuated you both to risk your lives on the ocean. / From vainest vaunting adventured your bodies / In care of the waters? (64 слова);

Hū lomp ēow on lāde, lēofa Bīowulf, "þā þū fāringa feorr gehogodest, "sæcce sēcean ofer sealt wæter, "hilde tō Hiorote? (20 слів); The Sea-Geats' adventures: "Beowulf worthy, / Give an account of thy adventures, Beowulf dear. / How throve your journeying, when thou thoughtest suddenly/ Far o'er the salt-streams to seek an encounter, / A battle at Heorot? (37 слів);

Ac þū Hrōðgāre "wīd-cūðne wēan wihte gebēttest, "mārum þēodne? (9 слів); Hast bettered for Hrothgar, / The famous folk-leader, his far-published sorrows / Any at all? (15 слів);

"Meaht þū, mīn wine, mēce gecnāwan, "þone þin fæder tō gefeohte bæc "under here-grīman hindeman sīde, "dýre īren, þær hyne Dene slōgon, "wēoldon wæl-stōwe, syððan wīðer-gyld læg, "æfter hæleða hryre, hwate Scyldungas? (32 слова); 'Art thou able, my friend, to know when thou seest it / The brand which thy father bare to the conflict / In his latest adventure, 'neath visor of helmet, / The dearly-loved iron, where Danemen did slay him, / And brave-mooded Scyldings, on the fall of the heroes / (When vengeance was sleeping) the slaughter-place wielded? (57 слів).

Ці питальні речення мають низку спільних рис:

– більшість речень є достатньо довгими, їх середня довжина складає 19 слів, найкоротше речення складається з 9 слів, найдовше з 32;

– вони є частиною прямої мови персонажів;

– серед них спостерігаємо 50% загальних та 50% спеціальних питань.

Особливостями перекладу питальних речень сучасною англійською мовою є об'єднання синтаксичних одиниць, завдяки чому перекладений варіант стає об'ємнішим.

Як виявилось, питальних речень в оригінальному тексті «Беовульфа» набагато менше, ніж окличних, до того ж структура останніх є набагато різноманітнішою. За допомогою суцільної вибірки ми нарахували 25 окличних речень, наприклад:

Wē þurh holdne hige hlāford þinne, "sunu Healfdenes, sēcean swōmon, "lēod-gebyrgean: wes þū ūs lārena gōd!

"Mæl is mē tō fēran; fæder alwalda "mid ār-stafum ēowic gehealde "sīða gesunde!

Аналіз створеної вибірки дає змогу виділити такі особливості окличних речень.

Наочним засобом створення експресивності висловлення є передусім окличні речення, тобто такі, що на письмі позначені знаком оклику. Експресивними можуть бути як складні, так і односкладні окличні речення: іменні, дієслівні або ад'єктивні. Такі речення (навіть однослівні), на відміну від слів та словосполучень, означають актуалізовану, тобто певним чином відповідну до дійсності ситуацію. Знаком оклику може завершуватися речення на кінці абзацу, що можна вважати звичним місцем для такого позначення, наприклад:

Hū bēnan synt, "þæt hīe, þēoden mīn, wīð þē mōton "wordum wrixlan; nō þū him wearne getēoh, "þīnra gegn-cwida glædnian, Hrōðgār!

Знак оклику використовується в «Беовульфі» і в середині абзаца:

Bēo þū suna mīnum "dædum gedēfe drēam healdende! "Hēr is æghwylc eorl oðrum getrýwe, "mōdes milde, man-drihtne hold, "þegnas syndon geþwære, þēod eal gearo: "druncne dryht-guman, dōð swā ic bidde!"

Спостерігаємо 2 окличних частини в одному реченні, наприклад:

Hwæt! þū worn fela, wine mīn Unferð, "bēore drunce ymb Brecan spræce, "sægdest from his sīde!

Hrōðgār maðelode (hē tō healle gēong, stōd on stapole, geseah stēapne hrōf golde fāhne and Grendles hond): "þisse ansýne al-wealdan þanc "lungre gelimpe! Fela ic lāðes gebād, "grynna æt Grendle: ā mæg god wyrcan "wunder æfter wundre, wuldres hyrde!

Wes, þenden þū lifige, "æðeling ēadig! ic þē an tela "sinc-gestrēona. Bēo þū suna mīnum "dædum gedēfe drēam healdende!

Цікавим і доволі незвичним засобом використання знаку оклику є розміщення його у дужках, тобто стосовно якогось додаткового матеріалу, який, завдяки цьому знакові стає важливішим компонентом речення:

Nō þæt yðe byðtō befflōonne (fremme sē þe wille!) ac gesacan sceal sāwl-berendra nýde genýdde niðða bearna grund-būendra gearwe stōwe, þær his līc-homa leger-bedde fæst swefeð æfter symle.

Типовим засобом побудови емоційно навантажених синтаксичних одиниць у творі є створення низки окличних речень, наприклад:

Wealhþēo maðelode, hēo fore þæm werede spræc: "Brūc þisses bēages, Bēowulf, lēofa "hyse, mid hæle, and þisses hrægles nēot "þēod-gestrēona, and geþēoh tela, "cen þec mid cræfte and þyssum cnyhtum wes "lāra līðe! ic þē þæs lēan geman. "Hafast þū gefēred, þæt þē feor and nēah "ealne wīde-ferhð weras ehtigað,

"efne swā sīde swā sē bebūgeð "windige weallas. Wes, þenden þū lifige, "æðeling ēadig!

Nū is ræd gelang "eft æt þē ānum! Eard gīt ne const, "frēcne stōwe, þær þū findan miht"sinnigne secg: sēc gif þū dyrre!

У багатьох випадках окличні речення в "Беовульфі" вводяться словом *Hwæt* (Що!), наприклад:

Hwæt! þæt secgan mæg "efne swā hwylc mægða, swā þone magan cende "æfter gum-cynnum, gyf hēo gýt lyfað, "þæt hyre eald-metod ēste wære "bearn-gebyrdo.

Hwæt! hit ær on þē "gōde begeāton; gūð-dēað fornam, "feorh-bealo frēcne fyra gehwylcne, "lēoda mīnra, þāra þe þis līfþofgeaf, "gesāwon sele-drēam.

Значимо, що у перекладі застосовуються інші окличні слова, наприклад, слово *Hwæt* перекладено як *Lo*:

Hwæt! wē Gār-Dena in geār-dagum þēod-cyninga þrum gefrūnon, hū þā æðelingas ellen fremedon.

Lo! the Spear-Danes' glory through splendid achievements.

Окличні речення різноманітніші за структурою та розміром. Є короткі речення, які складаються з 3–4–5 слів:

Brūc ealles well!"

Wes þū Hrōðgār hāl!

Ne frīn þū æfter sēlum!

Найдовші окличні речення, за нашими підрахунками, мають у своєму складі 30 та більше слів, наприклад:

Bēowulf maðelode, bēot-wordum spræc nēhstan sīðe: "Ic genēðde fela "gūða on geogoðe; gýt ic wylle, "frōd folces weard, fēhðe sēcan, "mārðum fremman, gif mec se mān-sceaða "of eorð-sele üt gesēceð! (30 слів);

"Lēofa Bīowulf, læst eall tela, swā þū on geoguð-fēor geāra gecwæde, "þæt þū ne ālæte be þē lifigendum "dōm gedrēosan: scealt nū dædum rōf, "æðeling ān-hýdig, ealle mægene "feorh ealgian; ic þē fullæstu!" (33 слова).

Спільною рисою використання питальних та окличних речень у поемі "Беовульф" є те, що вони є частиною прямої мови, наприклад:

Hrōðgār maðelody (hē tō healle gēong, stōð on stapole, geseah stēapne hrōf golde fāhne and Grendles hond): "Þisse ansýne al-wealdan þanc lungre gelimpe!

Gēn is eall æt þē "lissa gelong: ic lýt hafo "hēafod-māga, nefne Hygelāc þec!"

Можливо також зробити припущення, враховуючи релігійну спрямованість поеми (про це йшлося вище), що окличні речення пов'язані саме з релігійною тематикою, наприклад:

Egsode eorl, syððan ærest wearð fēa-sceaft funden: hē þæs frōfre gebād, wēox under wolcnum, weorð-myndum ðāh, oð þæt him æghwylc þāra ymb-sittendra ofer hron-rāde hýran scolde, gomban gyldan: þæt wæs gōd cyning!

The clutch of the fire, no comfort shall look for; / Wax no wiser; well for the man who, / Living his life-days, his Lord may face / And find defence in his Father's embrace!

Аналіз внутрішньомовного перекладу "Беовульфа" сучасною англійською мовою свідчить про те, що у перекладі виникає потреба у трансформаціях додавання та транспозиції, зумовлена різницею у граматичній структурі прадавньоанглійської та сучасної англійської мови, наприклад

"Wēlandes geweorc. Gæð ā Wýrd swā hīo scel!"

The work of Wayland. Goes Weird as she must go!"
Mæl is mē tō fēran; fæder alwalda "mid ār-stafum ēowic gehealde "sīða gesunde!" "Tis time I were faring; Father Almighty Grant you His grace, and give you to journey Safe on your mission!

Звернемо також увагу на той факт, що емоційність окличного речення, яка в оригіналі досягається порядком слів та використанням знаку оклику, в перекладі посилюється завдяки використанню великих літер.

Взагалі значимо, що кількість окличних речень у перекладі майже вдвічі більша (25 в оригіналі, 49 у перекладі), тобто наявне додавання емоційності у сучасний текст.

Висновки із дослідження і перспективи в цьому напрямку. Аналіз неоповідальних речень у тексті епічної поеми «Беовульф» свідчить про те, що кількість питальних речень є незначною (4 приклади), окличних речень трохи більше (25). Як питальні, так і окличні речення в середньому є доволі довгими (до 35 слів). Найпоширенішими трансформаціями у внутрішньомовному перекладі «Беовульфа» сучасною англійською мовою є додавання та транспозиції. Структура окличних речень відрізняється значною різноманітністю. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в аналізі синтаксичних особливостей у перекладі «Беовульфа» українською мовою.

Список літератури:

1. Бармина Е. Г. Прагматическая характеристика речевых эпизодов в древнеанглийской поэме «Беовульф»: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Санкт-Пет. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2004. 161 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/pragmaticheskaya-kharakteristika-rechevykh-epizodov-v-drevneangliiskoi-epicheskoi-poeme-beov>
2. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики. Москва : Высшая школа, 1986. 159 с.
3. Волков А. М., Волкова З. Н. Беовульф. Англосаксонский эпос : учеб. для студ. высш. уч. зав. Москва, 2000. 104 с.
4. Гвоздецкая Н. Ю. Проблемы семантического описания древнеанглийского поэтического слова : дис. ... доктора фил. наук : 10.02.04 / Ивановск. гос. ун-т. Иваново, 2000. 389 с.
5. Гуревич А. Я. Беовульф. Вступительная статья. Старшая Эдда. Песнь о нибелунгах. *Библиотека всемирной литературы*. 1975. № 9. С. 5–12.
6. Королева Е. П. Речевые формы двуверия как способ определения авторства древнеанглийской поэмы “Беовульф” : дис. ... кандидата фил. наук : 10.02.04 / Моск. гос. гум. ун-т. им. М. А. Шолохова М., 2013. 181 с. <https://www.dissercat.com/content/rechevye-formy-dvuveriya-kak-sposob-opredeleniya-avtorstva-drevneangliiskoi-poemy-beovulf>
7. Калитюк Л. П. Питальне речення в історії англійської мови: структурний та прагматичний аспекти. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04 – германські мови. Київ, 2008. 26 с.
8. Карлова В. О. Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі «Беовульф» : дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії : 035 Філологія. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2020. 348 с.
9. Смирницкий А. И. Древнеанглийский язык / под ред. В. В. Пасека. Москва : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1998. 307 с.
10. Тимофеева О. В. Синтаксические заимствования в древнеанглийском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Санкт-Петербург. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2005. 172 с.
11. Цвинариа М. Е. Динамика семантических и прагматических аспектов значений глаголов “MAGAN”, “MOTAN”, “CUNNAN” в древнеанглийском эпосе «Беовульф» : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2003. 164 с.
12. Dobbie E. V. *Beowulf and Judith*. New York : Columbia University Press, 1953. 289 p.
13. Klaeber Fr. *Beowulf and The Fight at Finnsburg* / trans. by J. M. Garnett. Lexington : D.C. Heath & Co, 1936. 444 p.
14. Old English Poems. *Beowulf*. URL: <http://poems.letteraturaoperaomnia.org/index.html> (дата звернення: 05.10.2016).

Panchenko O. I. FEATURES OF THE STRUCTURE AND TRANSLATION OF INTERROGATIVE AND EXCLAMATORY SENTENCES IN THE OLD ENGLISH EPIC POEM “BEOWULF”

The article is considered relevant, since in order to understand the modern structure of the English language, it is appropriate to refer to its origin and compare modernity with such an ancient classic as the poem “Beowulf”. This poem has a long history of investigation from the point of view of literature, literary studies and poetry. The problem of interrogative and exclamatory sentences in “Beowulf” was considered in the linguistic literature only indirectly, such syntactic units have not yet found a practical analysis on the material of the ancient English language, namely on the material of the text of the epic poem “Beowulf”. The purpose of the article is to study the functioning of interrogative and exclamatory sentences in the original text of “Beowulf” and the peculiarities of their translation into modern English. Using the continuous sampling method, 6 interrogative sentences in the original text were selected, which have a number of common features: most of the sentences are quite long, their average length is 19 words, they are part of the direct speech of the characters; among them we observe 50% general and 50% special questions. The peculiarities of the translation of interrogative sentences in modern English are the combination of syntactic units, thanks to which the translated version becomes more voluminous. In the original text of “Beowulf” there are many more exclamatory sentences (25), the structure of the latter is much more diverse. An exclamation mark can end a sentence at the end of a paragraph and in the middle. The analysis of the intralingual translation of “Beowulf” into modern English shows that the need for transformations of addition and transposition arises in the translation, due to the difference in the grammatical structure of Old English and modern English. The structure of exclamatory sentences is quite diverse, both direct word order and inversion are observed. We see prospects for further research in the analysis of syntactic features in the translation of “Beowulf” into Ukrainian.

Key words: poem, *Beowulf*, exclamatory sentence, interrogative sentence, Old English language.

Пилипенко І. О

Білоцерківський національний аграрний університет

Тарасюк А. М.

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМА МІЖМОВНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНТРАСТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У даній статті розглядається проблема фразеологічних лакун (лакунів) і перекладності в контексті протиставлення емоційних ідіом української та англійської мов.

Автор концентрує основну увагу на актуальності контрастивних досліджень у сучасній лінгвістиці та висвітлює контрастивну фразеологію як окрему лінгвістичну теорію зі своїми цілями, об'єктом і методами, які встановлюють основні відмінності і подібності між формальною та змістовною (концептуальною) сторонами обраних для контрастивного зіставлення фразеологічних одиниць двох мов.

Метою статті є розгляд контрастивної фразеології як самостійної лінгвістичної дисципліни, що має характерні особливості та має прикладний характер. Об'єктом дослідження виступають фразеологічні одиниці української та англійської мов, що об'єктивують емоційно-чуттєвий стан людини. Предметом дослідження – типи міжмовних відповідностей, зумовлені особливостями фразеологічної об'єктивувачі ізоморфних та аломорфних концептів, що зумовлюють можливість (неможливість) підбору адекватної фразеологічної одиниці у мові перекладу.

Зокрема, автор акцентує увагу на чотирьох основних групах міжмовних фразеологічних зв'язків та демонструє застосування концептуально-контрастивного методу для аналізу семантики фразеологічних одиниць української та англійської мов, які об'єктивують емоційно-чуттєвий стан людини. Останні закладені в семантику фразеологічних одиниць у вигляді певних згустків сенсу, конструктів, що репрезентують знання про емоційно-чуттєве відображення дійсності людиною.

На основі проведеного аналізу досліджуваних фразеологічних одиниць двох мов, автором були зроблені висновки, що практично неможливо передати в чужій мові та чужій культурі всі відтінки семантики фразеологічних одиниць, не втративши їх національного колориту, стилістичної та культурно-історичної специфіки.

Ключові слова: лакуна, переклад, контрастивна фразеологія, фразеологічні одиниці, національна специфіка, англійська мова, українська мова.

Постановка проблеми. Контрастивна фразеологія, що виникла як приватна лінгвістична теорія в рамках контрастивного підходу, досить молодого і, на наш погляд, перспективного лінгвістичного спрямування останнім часом все частіше заявляє про свою самостійність. Дійсно, діалектичне єдність «національного» і «інтернаціонального», що виявляється при зіставленні фразеологічних одиниць у різних мовах, призводить до постулювання як власного об'єкта, предмета, принципів контрастивної фразеології, і її особливого термінологічного та методологічного інструментарію. «Банк» контрастивної фразеології має низку специфічних для цієї дисципліни проблем, однією з яких виступає проблема лакунарності та перекладності фразеологічних одиниць.

Узагальнюючи результати контрастивних лінгвістичних теорій останніх років, наведених у роботах Н. Ф. Алефіренко, І. А. Стерніна, З. Г. Гергієвої [1; 9; 2, с. 203–206], під контрастивною фразеологією в цій роботі розуміється самостійна лінгвістична дисципліна яка вивчає національну специфіку семантики стійких одиниць при формуванні з них контрастивних пар, а також виявлення еквівалентів, аналогів, інших міжмовних фразеологічних відповідностей, безеквівалентних одиниць вихідної мови, лакун у мові контрастивного зіставлення. Об'єктом контрастивного зіставлення виступають, зазвичай, дві мови, причому вибір мови зіставлення «багато в чому залежить від потреб конкретного соціуму певного етапу його історичного розвитку» [3, с. 48–67].

Предмет контрастивної фразеології також специфічний і відрізняється від предмета зіставних і порівняльно-типологічних дисциплін тим, що являє собою міжмовні відповідності, зумовлені подібностями та відмінностями фразеологічної об'єктивації, причому останнім приділяється більша увага, ніж подібностям. Методи контрастивної фразеології досить різноманітні, проте їх суть зводиться до встановлення основних відмінностей і подібностей між формальною та змістовною (концептуальною) сторонами обраних для контрастивного зіставлення фразеологічних одиниць двох мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Контрастивна лінгвістика неодноразово була об'єктом наукових досліджень. У її становленні та розвитку, що припадають на 60–80 гг. ХХ ст., значний внесок принесли теоретичні роботи низки вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Н. Ярцевої, В. М. Мокієнко, З. Д. Попової, І. А. Стерніна, Р. Ладо, Г. Хельбіга та ін. [12; 7; 8; 6, с. 32–62; 10, с. 307–326]. Теоретико-лінгвістичною науковою школою Воронежського університету, під керівництвом З. Д. Попової накопичено великий досвід роботи з контрастивної методики, уточнено принципи та перспективи контрастивного аналізу лексичних та фразеологічних одиниць мови. Проблемна група дослідників під керівництвом І. А. Стерніна розробляє контрастивний метод опису лексики та фразеології на матеріалі різних мов, що дозволило значно вдосконалити методику контрастивного аналізу та запропонувати зразки контрастивних лексичних та фразеологічних словників [5, с. 61–328].

Розгляд фразеології в контрастивному аспекті є одним з нових напрямків у лінгвістиці, що викликає дедалі більший інтерес дослідників. Незважаючи на те, що даний аспект розглядається багатьма сучасними вченими [1; 3, с. 48–67; 4; 9], автор, у свою чергу, вважає, що залишаються не вирішеними багато теоритичних та практичних питань контрастивного дослідження фразеологічної семантики.

Постановка завдання. Чи можливо відтворити у мові перекладу емоційно насичені мовні звороти? Чи можливо передати у чужій мові та чужій культурі всі відтінки семантики фразеологічних одиниць, не втративши їхнього національного колориту, стилістичної та культурно-історичної специфіки? Чи можлива передача концептуального змісту фразеологічної одиниці з повним збереженням її внутрішньої образності та зовнішньої активності? Ці та інші питання,

що торкаються проблеми типології міжмовних фразеологічних відповідностей, що стосуються можливості (чи неможливості) перекладу фразеологічних одиниць, залишаються актуальними і до сьогодні. Відповіді на них дозволяє дати контрастивна фразеологія, яка зміцнює свої позиції в сучасній лінгвістиці і отримує нове звучання у світлі наукової парадигми, що змінюється.

Виклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних концепціях дедалі частіше стверджується теза, що емоційно-чуттєве відображення світу має міжнародний характер. Справді, слухна думка вчених щодо того, що люди різних національностей страждають, радіють, плачуть і сміються однаково. Цей факт підтверджується наявністю у фразеологічних фондах навіть близьких мов цілого пласта ізоморфних фразем, що об'єктивують ізоморфні емоційно-чуттєві конструкції, типу:

Укр.: плакати, як дитина. – Англ.: to cry like a baby.

Проте вже на рівні функціонування даних одиниць у певних типах контексту помітні національні відмінності у частотності вживання та комбінації даних фразеологізмів, наприклад, у поєднаннях із суб'єктами чоловічої статі. Ці відмінності викликані тим, що в сучасній англійській мові цей фразеологізм об'єктивує емоційний прояв негативного стану людини з гендерною установкою на те, що так плакати можна лише жінкам. У реченні «Він плакав як дитина» в українській мові немає натяку на іронічність чи критику, а в англійській мові навіть у культурологічних словниках фіксується інформація про те, що «у США та Великій Британії жінкам «дозволяється» плакати в такій манері, а чоловіки так плакати не повинні... Якщо так плаче молода людина, він часто засуджується у суспільстві (переклад автора статті)» [13].

Дійсно, незважаючи на те, що базові емоції – це феномени універсальні для різних етносів, «їх об'єктивація допускає національно-специфічний характер, що реалізується у внутрішній формі фразеологізмів і істотно впливає на вираження емоційних переживань у контекстах конкретної культури» [11]. Насправді, у фразеологічній об'єктивації емоцій і почуттів у українській та англійській мовах випадків розмаїття помітно більше, ніж випадків повної тотожності, якщо про останнє взагалі має сенс вести мову.

Крім того, ми повністю поділяємо думку Н. Ф. Алефіренка про те, що «про універсальність фразеологічної семантики можна говорити лише на рівні її когнітивного субстрату. Когні-

тивні структури..., що у основі більшості фразем, справді, мають міжнародну природу, які виражається однаковим набором мінімальних смислових елементів – сем. Однак у кожній мові вони піддаються неповторній комбінації. Саме індивідуальність семних комбінацій створює етнокультурну своєрідність фразеологічних значень, визначаючи цим специфіку глибинних ярусів фразеосемантичного простору різних мов [1].

Цей факт ілюструє неможливість виникнення семантично тотожних відносин двох будь-яких контрастивних фразеологічних пар. Звідси першу групу (Група I) міжмовних фразеологічних відповідностей, що відображають відношення: «Ізоморфний концепт – Ізоморфні фразеологічні засоби об'єктивації», ми називаємо «Умовною еквівалентністю». У відносинах умовної еквівалентності одні й ті самі емоції (почуття) передаються одними й тими самими лексичними одиницями, які входять у компонентний склад фраземи і об'єктивують один і той самий концепт, наприклад:

Укр.: бути на сьомому небі (концепт: «Щастя»). – Англ.: To be in the seventh heaven (ізоморфний концепт – ізоморфні засоби об'єктивації).

Укр.: стрибати від радості; серце вистрибує від радості (концепт «Радість»). – Англ.: to jump for joy; heart jumps out (for joy) (ізоморфний концепт – ізоморфні засоби об'єктивації).

Умовні еквіваленти не є складними при перекладі. Навіть якщо одиниці однієї мови (внаслідок його типологічного пристрою) дещо змінюються лексично (генералізуються або конкретизуються) або граматично (виникає заміна граматичної форми, інверсія), відносини умовної еквівалентності зберігаються, оскільки за кожною одиницею, що входить до складу фразеологізму, що перекладається, зберігається ізоморфний образний фон:

Укр.: Страх Божий! (Концепт: «Жах»). – Англ.: God's fear (ізоморфний концепт – ізоморфні засоби об'єктивації з елементом інверсії).

У Групі II представлені аналогові відповідності, що відображають відношення "Ізоморфний концепт – Аломорфні фразеологічні засоби об'єктивації". У подібних випадках один і той самий концепт збережений, але контраст досягається шляхом зміни образності фразеологічної одиниці через різний концептуальний зміст фразеологізмів, що входять у контрастивну пару, лексем-конституентів:

Укр.: Мурашки по спині бігають (концепт: «Страх»). – Англ.: to have goose bumps (ізоморф-

ний концепт – аломорфні засоби об'єктивації: «гусячі шишечки»).

У підборі аналогічної фразеологічної одиниці перекладачу слід бути обережним, так як зміна образності часто призводить до заміни, а іноді і до втрати стилістичного використання фразеологізму, наприклад, для виявлення іронії або сарказму. Так, англійський сталий вираз «*to be happy as a flea in a doghouse*» (досл.: «щасливий, як блоха в собачій будці») має український аналог «Він у нестямі від щастя», «У нього очі горять від щастя». Тут, дійсно, зберігається концепт «відчувати велике щастя», проте в українському перекладі втрачена нотка сарказму, яка в англійських контекстах часто відображає негативне емоційне ставлення людини, яка говорить до об'єкта, який відчуває даний емоційний стан.

У Групі III представлені відносини «Аломорфний концепт – Ізоморфні фразеологічні засоби об'єктивації», що відображають наступну контрастивну ситуацію. У двох мовах є фразеологічні одиниці, що складаються з одного і того ж набору лексичних компонентів, більш того, використовуються в однаковій граматичній формі, тобто, по суті, є повними еквівалентами. Дані міжмовні відносини ми називаємо «Помилковою еквівалентністю чи псевдоеквівалентністю», оскільки подібності в них спостерігаються лише на рівні форми. Контекстне вживання фразеологізмів Групи III показує їх семантичні відмінності, іноді діаметрально протилежні. Подібні фразеологізми-антиномії викликають достатній клопіт перекладачам-початківцям, потрапляючи в так званий розряд «хибних друзів»:

Укр.: вітер у голові (концепт: «Дурість»). – Англ.: wind in the head (концепт «Зазнайство», «Гордість») (аломорфні концепти – ізоморфні фразеологічні засоби об'єктивації).

Укр.: повісити голову (концепт: «Смуток», «Горе»). – Англ.: to hang one's head (концепт: «Сором») (аломорфні концепти – ізоморфні фразеологічні засоби об'єктивації).

Незважаючи на те, що кількість помилкових еквівалентів у двох мовах відносно невелика, перекладачеві потрібно виявляти обережність, вибираючи еквівалент або аналог як прийом перекладу. У ряді випадків доречніше використовувати переклад-опис або переклад-коментар, щоб уникнути небажаної появи «неправдивих друзів».

Останні згадані нами трансформації використовуються і в перекладі фразеологізмів, які не мають еквівалентів у мові перекладу. Група IV включає фразеологічні лакуни, що ілюструють

відносини «Немає концепту – немає фразеологічних засобів об'єктивації»:

Англ.: to be in royal spirit (досл.: бути в королівському настрої). – Укр.: бути у чудовому настрої (описовий переклад, відсутність концепту «Королівський настрій»).

Англ.: to have channel fever (досл.: мати каналну лихоманку). – Укр.: відчувати тугу за домом (описовий переклад, відсутність концепту: «сумувати за домом, згадуючи Ла-Манш, що відокремлює Англію від материка»).

Крім перекладу-опису або перекладу-коментару, перекладач може використовувати буквализми. При цьому ми не знайдемо в мові перекладу еквівалента, оскільки перекладена шляхом калькування лексика не сформує фразеологічної стійкої одиниці для мови перекладу:

Англ.: to speak with a forked tongue (концепт «Лицемірство»). – Укр.: літер.: говорити роздвоєною мовою (концепт «Обличчя» не об'єктивується).

Зауважимо, що буквализм, якщо це не помилкове копіювання лексем-конституентів, що входять до складу вихідного фразеологізму, досить часто використовується перекладачами як оптимальний засіб лакунарної субституції. Якщо в українській мові немає ізоморфного концепту, якщо відсутня культурема, що дозволяє його створити, то якраз буквальный переклад дозволяє зберегти національний колорит мовного стійкого виразу, який згодом може стати традиційним, стійким і для мови перекладу: «Curiosity killed the cat. – Цікавість кішку вбило», «A cat may look at a king. – Кішка може дивитися на короля», «I'm in shock. – Я у шоці» і т. д. З плином часу подібні приклади калькованого перекладу стають випадками запозичення іншомовних фразем у мову перекладу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, контрастивна фразеологія, яка завойовує все більше позицій як самостійна лінгвістична теорія міжмовної відповідності, дозволяє дати відповіді на поставлені автором цієї статті питання. Можливість відтворення у мові переклададу емоційно насичених мовних зворотів залежить від наявності чи відсутності у двох лінгвокультурах ізоморфних концептів. Однак навіть концептуальний ізоморфізм не свідчить про універсальність фразеологічних одиниць, що входять до контрастивної пари. За дуже точним висловом М. Ф. Алефіренко, це лише «фатальна ілюзія ізоморфності смислової структури фразем» [1]. Звідси практично неможливо передати в чужій мові та чужій культурі всі відтінки семантики фразеологічних одиниць, не втративши їхнього національного колориту, стилістичної та культурно-історичної специфіки. Фразеологізм завжди матиме свої національні особливості, що контрастують з будь-якою одиницею мови, що перекладається. Така сама відповідь і на питання про збереження внутрішньої образності та зовнішньої активності фразеологізму: перекладач може наблизитися до розуміння фразеологічної семантики, проте передати всі відтінки сенсу вихідного фразеологізму і помістити його в активне функціонування в тих самих типах контексту – неможливо. Дані положення контрастивної фразеології призводять як до переосмислення пріоритетів у співвідношенні «мова – культура», так і до обґрунтування необхідності розробки методологічного інструментарію доперекладатського контрастивного аналізу семантики фразеологічних одиниць. **Перспективи подальших досліджень** у галузі контрастивної фразеології, як нам здається, можуть бути пов'язані з розширенням описуваних тематичних груп фразеологізмів і складанням контрастивних фразеологічних словників різних типів.

Список літератури:

1. Алефіренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Н. Ф. Алефіренко. М. : ООО «Элпис», 2008. 271 с.
2. Гергиева З. Г. О статусе контрастивной лингвистики. З. Г. Гергиева. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер. Лингвистика*. 2009. № 6(2). С. 203-206.
3. Григорьева Л. Н. Основные положения контрастивной лингвистики и ее внутренняя таксономия. Л. Н. Григорьева. *Немецкая филология в Санкт-Петербургском университете: традиции и современность*. СПб, 2001. С. 48-67.
4. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. В.І. Карабан., Д. Мейс. Вінниця : Нова кн., 2003. 608 с.
5. Контрастивная лексикология и лексикография : монография / под ред. И. А. Стернина, Т. А. Чубур. Воронеж: Истоки, 2006. 341 с.
6. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур. Р. Ладо. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XXV. М. : Прогресс, 1989. С. 32–62.
7. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. В. М. Мокиенко М. : Высш. школа, 1980. 206 с.

8. Попова З. Д. Лексическая система языка. З. Д. Попова. И. А. Стернин. Воронеж : изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 148 с.
9. Стернин И. А. Контрастивная лингвистика. Проблемы теории и методики исследования. И. А. Стернин. М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. 208 с.
10. Хельбик Г. Языкознание – сопоставление – преподавание иностранных языков. Г. Хельбик. Новое в зарубежной лингвистике. М. : Прогресс, 1989. Вып. XXV. С. 307–326.
11. Хомякова Н. А. Эмотивные фразеологизмы в русском, французском и английском языках (сопоставительный анализ) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. М. : Изд-во МПГУ, 2008. 23 с.
12. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика. В.Н. Ярцева. М. : Наука 1981. 111 с.
13. Longman Dictionary of Contemporary English. England, Harlow, 2000. 680 p.

Pylypenko I. O. THE PROBLEM OF INTERLINGUAL LACUNARITY THROUGH THE PRISM OF CONTRASTIVE PHRASEOLOGY

The article deals with the problem of phraseological gaps (lacunas) and transability in the context of contrasting the emotional idioms in Ukrainian and English.

The author concentrates on the relevance of contrastive studies in modern linguistics and highlights contrastive phraseology as a separate linguistic theory with its purposes, subject and methods, which establish the main differences and similarities between formal and substantive (conceptual) sides chosen for contrasting the phraseological units of the two languages.

The purpose of the article is to consider contrastive phraseology as an independent linguistic discipline, which has characteristic features and has an applied nature. The object of the study is the phraseological units of the Ukrainian and English languages, which objectify the emotional and sensory state of a person. The subject of the study is the types of interlanguage correspondences, determined by the features of the phraseological objectification of isomorphic and allomorphic concepts, which determine the possibility (impossibility) of selecting an adequate phraseological unit in the translation language.

The author focuses on four main groups of interlanguage phraseological connections and demonstrates the use of the conceptual-contrastive method to analyze the semantics of phraseological units of the Ukrainian and English languages, which objectify the emotional and sensory state of a person. The latter are embedded in the semantics of phraseological units in the form of certain lumps of meaning, constructs representing knowledge about the emotional and sensory reflection of reality by a person.

Based on the analysis of the researched phraseological units of the two languages, the author concluded that it is practically impossible to convey all shades of semantics of phraseological units in a foreign language and culture without losing their national flavor, stylistic and cultural-historical specificity.

Key words: lacuna, translation, contrastive phraseology, phraseological units, national identity, English language, Ukrainian language.

Прокоф'єв Г. Л.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ІРОНІЯ ЯК НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

У статті розглядається мовленнєвий акт іронії як складна мовленнєва дія, що є результатом взаємодії іронічного наміру мовця з іллокутивною силою акту, який лежить в основі іронічного висловлення. Під впливом навмисної нецирості мовця комунікативне значення базового простого мовленнєвого акту ускладнюється та зазнає змін. Порівнюються та аналізуються два контрверсійні підходи до визначення поняття непрямого мовленнєвого акту, розбіжність між якими залежить від того, чи оцінювати непрямі мовленнєві акти як випадки надлишку значення (вужьке розуміння), чи вбачати їхню мету у модифікації значення (широке розуміння). Висловлюється думка про те, що, враховуючи неможливість повного виключення прямого значення зі значення непрямого висловлення як одного з етапів його становлення, перший підхід можна розглядати як специфічний випадок другого. Іронічному мовленнєвому акту, у порівнянні з непрямим мовленнєвим актом у вужькому розумінні цього терміну, властиве більш неоднозначне співвідношення між його прямим значенням та інтенціональним змістом. Це пов'язано з широким діапазоном іронічної насмішки – від добродушної до в'їдливої та зневажливої, якому відповідає набір певних іллокутивних впливів, що асоціюються з іронією – від легкої критики до звинувачення. З'ясовано, що компонентний склад іллокутивної сили іронічного мовленнєвого акту є складнішим, ніж у непрямого мовленнєвого акту в узькому розумінні, де він вичерпується двома складовими – силами вторинного та первинного іллокутивних актів, оскільки він доповнюється третьою складовою – іронічним наміром мовця. Про відмінність їхньої природи свідчить також те, що з іронічним наміром можуть реалізовуватись не лише прямі, а й непрямі мовленнєві акти. Отже, іронічний мовленнєвий акт можна вважати різновидом непрямого мовленнєвого акту у широкому розумінні цього поняття.

Ключові слова: іронічний мовленнєвий акт, непрямий мовленнєвий акт, іронічний намір, іллокутивна сила, первинна іллокутивна сила, вторинна іллокутивна сила.

Постановка проблеми. Успішне використання непрямих засобів зв'язку між комунікантами передбачає існування певного системного контексту передачі та інтерпретації значення. Інформація про його закономірності та складові є частиною фонових знань носіїв мови, їхньої комунікативної компетенції – уміння доречно та ефективно використовувати мову у мінливих умовах спілкування.

Проблема іронії традиційно привертає до себе увагу дослідників у галузі лінгвістичної прагматики. Однак цікавим є той факт, що в деяких засадничих роботах з теорії мовленнєвих актів різноманітні образні мовні засоби розглядаються як такі, що не підлягають прагмалінгвістичному дослідженню. Так, у праці «Слово як дія» Дж. Остін описує непряме, поетичне та жартівливе використання мови як аномальне та паразитичне [6, р. 104], у схожому ключі його характеризує і Дж. Серль у своїй книзі «Мовленнєві акти», протиставляючи так звані «паразитичні» формам дискурса «нормальні», тобто прямі і серйозні, мовленнєві дії [22, р. 78]. Проте існують

аргументи, що доводять неправомірність такого штучного обмеження. По-перше, воно відмовляє в розгляді тим мовним засобам, застосування яких «логічно і символічно» передує іншим використанням мови [7, р. 294]. На думку І. Фонадя, гумор та мовленнєва гра можливі тому, що поняття гри створює основу мови та є її джерелом – грайливе виконання дії може бути першим кроком до спілкування [13, р. 96]. По-друге, несерйозне, непряме використання мови дозволяє в імпліцитній формі виразити не лише те, про що ми не хочемо говорити прямо, але і те, – і це більш важливо, – що взагалі не може повно та точно бути вираженим експліцитно [4, с. 399]. Образне визначення функції мовленнєвих засобів комічного у спілкуванні запропонував Дж. Покок, назвавши її роллю «клоуна-визволителя» [19, р. 40]. І по-третє, ігнорування одного з аспектів єдиного процесу мовленнєвої діяльності є недіалектичним у принципі, оскільки не дозволяє розглянути об'єкт дослідження (у нашому випадку – процес безпосереднього спілкування між людьми) в єдності всіх природно властивих йому рис. Також слід

зауважити, що використання мовцем різноманітних лінгвістичних засобів непрямого зв'язку здебільшого не суперечить очікуванням адресата та не породжує проблем у комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Доцільність застосування прагмалінгвістичного підходу до іронії пояснюється її прямою залежністю від намірів та характеристик комунікантів.

Те, що в структурному мовознавстві розуміли під «об'єктивністю» дослідження – а саме, штучне вилучення мовного об'єкту з мовленнєвої ситуації, – є нічим іншим, як операцією, що позбавляє об'єкт його об'єктивної сутності [15, р. 8]. У цьому сенсі іронію можна визначити як природно схильне до прагматичного аналізу явище, бо провідними в ній є саме суб'єктивні риси, що створюють її як поняття та виділяють із низки інших об'єктів. Акт іронії є складною мовленнєвою дією, іллокутивна сила якої породжується в результаті взаємодії іронічного наміру мовця з іллокутивною силою акту, що лежить в основі іронічного висловлення. Комунікативне значення базового простого мовленнєвого акту ускладнюється та зазнає змін під впливом навмисної нещирості мовця.

У дослідженнях з теорії мовленнєвих актів поняття складного мовленнєвого акту не отримало однозначного трактування. Прикладом класифікації простих мовленнєвих актів, що мають одну іллокутивну силу, є класифікація Дж. Серля, до якої увійшли асертиви, комісиви, директиви, експресиви та декларативи [20, р. 12–29]. На її базі, з додаванням квеситивного акту, були виділені шість підвидів мовленнєвого акту іронії [3, с. 20–84]. Під складними мовленнєвими актами іноді розуміють комплекси іллокутивних актів, поєднаних спільною іллокутивною силою на вищому текстовому рівні [11, р. 34]. У такому разі, поняття складного мовленнєвого акту змикається з тим, що носить ім'я глобального або макроакту [10, р. 84]. Ця стаття дотримується позиції тих авторів, на думку яких складними слід вважати такі мовленнєві акти, що здійснюються в межах одного висловлення, а не їх послідовності. За такого підходу, складний мовленнєвий акт розглядається як ускладнений варіант простого мовленнєвого акту даного типу [12, р. 89] або як такий, що поєднує у собі взаємозалежні іллокутивні сили.

Варіантом акту, побудованого шляхом суміщення дії двох різних іллокутивних сил, є комісивно-директивний акт, компоненти якого не мають переваг один над одним [16, р. 3; 2, с. 160].

Прикладом складного мовленнєвого акту, одна з іллокутивних сил якого переважає над іншою, є непрямий мовленнєвий акт – поняття, яке широко розглядалось у роботах вітчизняних та закордонних лінгвістів [20, pp. 30–57; 9; 5; 17; 18; 1].

Дж. Серль не вважає мовленнєвий акт іронії непрямим мовленнєвим актом [21, р. 110], тоді як М. Даскал, навпаки, називає його як один із різновидів непрямих мовленнєвих актів [8, р. 25]. На користь останньої точки зору свідчить спостереження Т. ван дер Гееста, який звернув увагу на той факт, що іронічний запит про надання дозволу “May I be allowed to start the lesson?” є насправді завуальованим виразом бажання – “I want to start the lesson” [14, р. 105]. Можна додати, що подібне запитання може розглядатись як непрямий іронічний директив з неіронічним перефразуванням “Stop talking!”. З метою визначити, в якому відношенні один до одного знаходяться іронічний та непрямий мовленнєві акти, більш детально зупинимось на двох різних підходах до визначення статусу поняття «непрямий мовленнєвий акт».

За визначенням Дж. Серля, непрямим є такий мовленнєвий акт, в межах якого певний іллокутивний акт здійснюється опосередковано шляхом реалізації іншого [20, р. 31]. Мовець має на увазі не лише те, що вимовляє, а дещо більше, а комунікативний смисл непрямого висловлення включає в себе як компонент його пряме значення. На думку Дж. Серля, автор іронічного мовленнєвого акту насправді має на увазі те, що є зворотнім за змістом тому, що містить висловлення. Іншими словами, значення іронічного висловлення утворюється через прийняття значення, зворотного прямому [21, р. 110]. Отже, за такого підходу, значення іронічного висловлення не включає в себе значення, що впливає безпосередньо з його мовного змісту. Як буде продемонстровано далі, з таким висновком важко погодитись, оскільки далеко не в усіх випадках інтерпретація іронії завершується прийняттям зворотного значення.

Відповідно до іншого погляду на непрямі мовленнєві акти, вони є прикладами модифікації, а не надлишку значення, як, за оцінкою М. Даскала, це вбачає Дж. Серль [8, р. 167]. Якщо розділити думку М. Даскала, іронія може бути віднесена до класу непрямих мовленнєвих актів, тому що значення базового для її передачі речення, навіть і будучи повністю відкинутим на кінцевій стадії інтерпретації, залишається присутнім у значенні іронічного висловлення в якості його невід'ємного вихідного елемента [8, р. 37]. До цього припущення автор приходив під час аналізу значення

в трьох його іпостасях: значенні речення (sentence meaning), значенні висловлення (utterance meaning) та значенні мовця (speaker's meaning). М. Даскал вважає, що поняття скасування значення слід розглядати саме в такому контексті: в деяких випадках, воно стає частиною процесу побудови значення висловлення, в інших – значення мовця. До речі, у випадку з іронією, при утворенні значення мовця таке скасування здійснити легше, оскільки, по-перше, іронія прямо залежить від намірів і, по-друге, зачіпає рівень, максимально віддалений від значення речення [8, р. 37]. Значення висловлення не лише не повинно бути ідентичним значенню мовця – воно може взагалі не входити до його складу, але при цьому відігравати важливу роль у процесі його побудови. Іншими словами, «буквальне» значення лежить в основі іронічної інтерпретації, і про його «скасування» говорити варто хіба що умовно.

Для обґрунтування такого висновку М. Даскал пропонує порівняти послідовності з трьох речень, дві перші складові яких є однаковими і можуть бути осмислені як іронічні:

(a) “You can trust him. He is your friend. *And I mean it*”;

(b) “You can trust him. He is your friend. *And I don't mean it*” [8, р. 37].

Комунікативне значення послідовності (a), в якій потенційна іронічна інтерпретація двох перших речень скасовується останнім, не викликає запитань, тоді як значення послідовності (b) сприймається як аномальне, оскільки її остання фраза “*And I don't mean it*” є спробою скасувати значення перших двох речень на семантичному, а не на прагматичному рівні.

Таким чином, розбіжність між двома згаданими вище підходами полягає в тому, чи оцінювати непрямі мовленнєві акти як випадки надлишку, подвоєння або розширення значення (вузьке розуміння), чи вбачати їхню мету у модифікації значення (широке розуміння). Якщо визнати неможливість повного виключення прямого значення зі значення непрямого висловлення як одного з етапів його становлення, перший підхід можна розглядати як специфічний випадок другого. У будь-якому разі, не буде помилкою сказати, що іронічні висловлення – це важливий вид мовленнєвих засобів, що використовуються для здійснення непрямого зв'язку між комунікантами, а те, чи є вони непрямыми мовленнєвими актами в тому сенсі, який надає цьому поняттю Дж. Серль, не має принципового значення для їх прагматичної інтерпретації. Однак для того, щоб не позбавати іронічні

висловлення права бути розглянутими як непрямі, до класу непрямих мовленнєвих актів віднесемо всі акти, яким властиве неоднозначне співвідношення між прямим значенням висловлення та його інтенціональним змістом. І все ж, у зв'язку з широкою поширеністю вузького трактування поняття непрямого мовленнєвого акту (підхід Дж. Серля), доцільно подивитись на іронічний мовленнєвий акт через його призму зокрема.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд деяких різновидів іронічних мовленнєвих актів в аспекті їхньої іллокутивної структури. Матеріалом дослідження є приклади з драматургічних творів англійських та американських письменників переважно другої половини ХХ століття, які є фрагментами діалогів, що включають іронічне висловлення та його безпосереднє контекстуальне оточення.

Виклад основного матеріалу. Іронічному мовленнєвому акту, у порівнянні з непрямым мовленнєвим актом у вузькому розумінні цього терміну, властиві більша неоднозначність та складність іллокутивної сили. Цей факт пов'язаний з широким діапазоном іронічної насмішки – від добродушної до в'їдливої та зневажливої, якому відповідає набір іллокутивних впливів, що асоціюються з іронією – від легкої критики до звинувачення. Компонентний склад іллокутивної сили іронічного мовленнєвого акту є складнішим, ніж у непрямого мовленнєвого акту у вузькому розумінні, де він вичерпується двома складовими – силами вторинного та первинного іллокутивних актів [див. 20, с. 33]. Акт іронічної похвали, наприклад, можна розглядати як непрямий мовленнєвий акт, в складі якого власне акт похвали є вторинним іллокутивним актом, за допомогою якого реалізується акт іронічного звинувачення – і його можна вважати первинним іллокутивним актом:

1. Hugh: Sarah is behaving in a most peculiar manner – she upset a full glass of claret cup over Sir Arthur Fenchurch and laughed. Mrs. Millick: Laughed! Lady Devon: Sir Arthur – Good heavens! *Sir Arthur enters, a pompous-looking old gentleman. He is obviously restraining a boiling fury with a great effort. His shirt-front is claret-stained and his manner frigid.* Sir Arthur (bowing to Mrs. Millick furiously, but politely): A delightful evening, Mrs. Millick – thank you a thousand times (N. Coward. *Bitter-sweet*. 1979. Vol. 2. P. 110).

Поєднання в одному висловленні вторинних іллокутивних сил актів іронічної похвали та подяки робить непрямий характер слів Сера Артура ще більш очевидним.

У наведеному прикладі пряме значення вторинного іллокутивного акту на останній стадії інтерпретації скасовується, бо суперечить значенню первинного іллокутивного акту іронічного звинувачення. Однак для мовленнєвого акту іронії можливим є і інше співвідношення між вторинною та первинною іллокутивними силами:

2. Gowran: Foreigners! Crippler: Crossing the Channel, dad, one finds the world is full of them. (Pause.) God made it so. And His work cannot be maligned or spited. (Pause.) If you believe in Him, Gowran: England for the English! Crippler: I don't know. <...> You need foreigners, dad, or you'd have a coronary through insufficient outlet for your prejudice (Mercer D. The Bankrupt. 1974. P. 19).

Як бачимо, прямий смисл повідомлення Кріппера не лише не відкидається на останній стадії інтерпретації, а є необхідним кроком до утворення та базовою складовою справжнього комунікативного значення – іронічної критики адресата за його ксенофобію. Не спромігшись переконати батька у непрямий спосіб, Кріппер своїми останніми словами прямо звинувачує його в упередженості, хоча очевидно, що Горен не збирається змінювати свою думку.

Пряме значення висловлення не скасовується і в тому випадку, коли справедливість оцінки, яку виражають слова, також не піддається сумніву, але адресат розуміє, що не відповідає описаним критеріям. У наступному прикладі Джефф сприймає іронічне повідомлення Давіна як особисте звинувачення у неспроможності ясно виражати свої думки і тому гостро реагує на нього:

3. Davina: <...> thinking on going up there, you should reflect that Manfred is looking forward to beating you to a pulp. A *bloody* pulp was his phrase, and unlike yourself he seems to use the word literally, rather than rhetorical effect or as drunken punctuation. I like people who express themselves limpidly /To Simon/ under stress, don't you? Jeff (*throws his drink at her, splashing her blouse, etc.*): Is that limpid enough for you? (Gray S. Otherwise Engaged. 1975. P. 29).

Щось схоже відбувається і в тому випадку, коли автор слів навмисно поєднує в описанні певних подій, вчинків та очікувань практично протилежні їх оцінки:

4. Julia (*Hating it*): I'm sorry about last night, Daddy. Tobias: Oh, well, now... Julia (*Bite to it*): I mean I'm sorry for having embarrassed you. <...> Aren't you sorry for embarrassing me too? (*Waits a moment, smiles, exits. Pause*). Agnes: Well, isn't that nice that Julia is making coffee? No? If the

help aren't up, isn't it nice to have a daughter who can put a pot to boil? Tobias (*Under his breath, disgusted*): "Aren't you sorry for embarrassing me too." Agnes: You have a problem there with Julia. Tobias: *I? I have a problem?* Agnes: Yes. (*Gentle irony*) But at least you have your women with you – crowded round, firm arm, support. *That* must be a comfort to you. *Most* explorers go alone, don't have their families with them – pitching tents, tending the fire, shooing off the... the antelopes or the bears or whatever. Tobias (*Wanting to talk about it*): "Aren't you sorry for embarrassing me too." Agnes: Are you quoting? Tobias: Yes. Agnes: Next we'll have my sister with us – another porter for the dreadful trip. (*Irony*) Clair has never missed a chance to participate in watching. She'll be here. We'll have us all (E. Albee. A Delicate Balance. 1969. P. 87).

Отже, та підтримка, яку так мальовничо та впевнено описує Давіна, виявляється насправді лише примарною. До речі, частина прямих значень її іронічних «аргументів» – ті, що стосуються надійності і безумовного характеру підтримки Тобіуса рідними, – скасовується при утворенні первинної іллокутивної сили іронічного припущення, тоді як інші, наприклад, повідомлення Давіна про звичку Клер лише спостерігати за подіями, а не брати в них участь, залишаються в її складі.

Іноді виникнення іронічного смислу пов'язане з обсягом інформації, що передається адресату, або з її комунікативною достатністю. Так, мовець може навмисно відмовитись повідомляти про всю наявну інформацію чи її відсутність, або, навпаки, явно її перебільшує:

5. Colin: Wake up, Sheila. It's the barefoot boyhood again. David: Sheila's all right. Sheila's awake. Colin: She's not saying very much. Are you, my pet? David: She's talking more sense than some people (M. Frayn. Benefactors. 1984. P. 6-7).

Насправді, Шейла взагалі з самого початку п'єси жодного слова не вимовила, але є постійним об'єктом дружніх насмішок. Отже, висловлення Коліна містить завідома менше інформації, ніж є в наявності, а ствердження Девіда є безпідставним, оскільки інформація просто відсутня. Зрозуміло, що Девід іронічно натякає на те, що краще нічого не казати, ніж стверджувати щось безглузде. Пряме значення слів Коліна, хоча він і «приховує» частину інформації, є компонентом первинної іллокутивної сили – мовець опосередковано закликає адресата до більш активної участі в комунікації. До речі, як і значення слів Коліна, прямий смисл іронічного спостереження Девіда, хоча і не відповідає дійсному стану справ – Шейла

мовчала, – також не скасовується при утворенні первинної іллокутивної сили, наприклад, в вигляді “*What some people are saying has less sense than not saying anything at all*”, або будучи по-іншому сформульованим в аналогічному ключі.

Ще яскравішим є наступний приклад «економії» інформації з боку автора іронічного висловлення:

6. <...> *She moves through the empty train in front of him. He follows behind her, carrying the enormous suitcase, truly surprised by its excessive weight. From his point of view we watch Lorraine move through the empty train. The sun is shining in, there are empty compartments wherever he looks.* <...> Peter: It's not exactly overcrowded, is it! Where is everybody? (S. Poliakoff. *Caught on a Train*. 1982. P. 68).

Іронічна літота у припущенні Пітера лише підкреслює невідповідність його ніби існуючої невпевненості реальному контексту, детально описаному в коментарі автора, що супроводжує текст.

Здійснення іронічного наміру також може супроводжуватись передачею навмисно надлишкової у даному контексті мовлення оціночної інформації, пов'язаної, як правило, з очевидним завищенням оцінки:

7. Elyot (*throwing the matches at her*): Here. Amanda (*coldly*): Thank you very much indeed (Coward N. *Private Lives*. 1979. Vol. 2. P. 53).

Те, що Аманда є нещирою у своїй подяці за очевидно неввічливі дії та коментар Еліота, не викликає сумніву. Про іронічний характер її слів свідчить не лише холодний тон, а і перебільшене почуття її вдячності, яке вона описує занадто розлого: вчинок Еліота цього явно не заслуговує. Подяка стає вторинним іллокутивним актом, який завдяки іронічному наміру перетворюється на первинний іллокутивний акт звинувачення адресата в неввічливості.

У наступному прикладі позитивна оцінка є демонстративно завищеною:

8. Joe (*running in*): Mum, could I ever be a policeman? Jane: Perhaps, darling, if you are good. Joe: Are all policemen good? Jane: Yes, dear, as good as gold (Coward N. *Cavalcade*. 1979. Vol. 3. P. 155).

Цілком зрозуміло, що реальним адресатом іронії Джейн є не маленький хлопчик, а її співрозмовниця Маргарет, хоча герої драматичних творів не можуть в принципі залишитись без адресата навіть тоді, коли на сцені знаходиться лише один актор.

Ще одним показником іронічного характеру оцінки є поєднання її надмірно позитивного

характеру з розмитістю її об'єкта, що може свідчити про фактичну незацікавленість та несерйозність автора здійснюваного акту оцінювання:

9. Mr. Birbeck: Do you care for sport? Leo: Yes, madly. Mr. Birbeck: Which particular sport do you like best? Leo: No particular one. I'm crazy about them all (Coward N. *Design for Living*. 1979. Vol. 3. P. 46).

Вторинний акт іронічного припущення, що стосується небажання чи відмови адресата брати на себе відповідальність, як правило, перетворюється на іронічне засудження:

10. Marion: Things are certain to turn out all right, if you don't worry about them. Larita: That must be a very comforting philosophy. Marion: You seem a bit snappy, old girl <...> (Coward N. *Easy Virtue*. 1979. Vol. 1. P. 282).

Не зважаючи на зовнішню некатегоричність та обтічність іронічного «нападу» подруги, Маріон легко його декодує та відбиває.

Досить типовим для іронічних мовленнєвих актів, пряме значення яких не скасовується під час утворення первинного іллокутивного значення (див. приклади 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 15, 17), є обігрування мовцем різних аспектів та фокусів релевантності, наприклад, перенесення акценту оцінки з сутнісних на зовнішні, формальні характеристики:

11. Bridges: 'Ow can you tell sitting at 'ome 'ere safe and sound? 'Ow can you tell what our brave boys are suffering out there in darkest Africa, giving their life's blood for their queen and country? Ellen: Africa looks very sunny and nice in the Illustrated London News. Bridges: If this wasn't New Year's Eve, I'd lose my temper and that's a fact (Coward N. *Cavalcade*. 1979. Vol. 3. P. 129).

Відповідь Елен сприймається як іронічна саме з цієї причини.

В аналогічний спосіб може відбуватись навмисне перенесення уваги з інтелектуальних, моральних та естетичних на суто фізичні моменти:

12. Mrs. Candour: <...> What do you think of Miss Simper? Sir Benjamin: Why, she has very pretty teeth (Sheridan R. *The School for Scandal*. 1979. P. 29).

«Доброзичлива» насмішка Сера Бенджаміна межує з презирством.

Іноді, навпаки, подібна зміна куту зору свідчить про насправді позитивне ставлення до об'єкта іронії та демонструє жартівливий настрій мовця:

13. Robert: You look so beautiful now. Jane: Do I, Robert? Robert: I expect it's only that dress, really. Very deceiving. Jane: Yes, Robert. Robert: And that

ornament in your hair. Jane: Yes, Robert. Robert: And the fact that I love you so dearly (Coward N. Cavalcade. 1979. Vol. 3. P. 130).

У цьому прикладі Роберт грайливо приховує своє справжнє ставлення до Джейн та дійсну оцінку її жіночої краси тим, що шукає причину привабливості в тому, як виглядають її сукня та зачіска, але останньою фразою розставляє все на свої місця.

Також є цікавим навмисне зміщення автором іронічного висловлення фокусу релевантності з дійсної мотивації характеру оцінки у бік стану, в якому знаходиться сам оцінювач:

14.Langdon: What in hell is a literary tea? Howard: An affair at which everybody has to get quite drunk in order to tell an author they like his book. Maxwell: But Alice doesn't drink. Howard: Exactly. (*To Alice*): That must have been why you didn't like the book (Gow J., D'Usseau A. Deep Are the Roots. 1951. P. 17-18).

Мовець порушує умову успішності акту припущення, оскільки його «невпевненість» є явно безпідставною. Іронічне припущення Хауерда є відвертим натяком на невисоку якість літературного твору, про який йдеться.

Але можливим є рух стрілки компасу іронії і в зворотному напрямку – з другорядного на суттєве:

15.Howard: Oh, the dress. Alice: Do you like it? Howard: I like; very much I like. <...> I like the model too (Gow J., D'Usseau A. Deep Are the Roots. 1951. P. 48).

У наступному прикладі акцент оцінки навмисно переноситься на таку притаманну політиці рису, як насильство, і саркастично обігруються смислові зв'язки між політикою, сексом і злочинністю, зміщуючи фокус уваги з об'єктивної оцінки дій на характер процесу та схожість методів. В такий спосіб Повія І ніби підвищує соціальний статус жакливого кримінального злочину:

16.The Hero: That's all right. I was in jail myself. Bawd I: Sure, many a good man was. My own father did twelve months for assault... decent assault, of course. Not the other kind. Cronin: I was in myself for rape. Bawd I: Ah, a political prisoner! My heart is always with the boys! (B. Behan. Richard's Cork Leg. 1978. P. 247).

Складним в плані знаходження однозначного трактування слів мовця є наступний епізод, в якому Полковник з іронією коментує в розмові з дочкою розірвання її заручин з нареченим:

17.Colonel: How is Edgar? Marion: He's all right. Why do you ask – suddenly like that? Colonel: I have such a friendly feeling for him since you broke off

your engagement. Marion: Do you imagine I don't see when you are sarcastic and bitter, father? It's been growing lately. You are always saying unkind things (Coward N. Easy Virtue. 1979. Vol. 1. P. 260).

Напевно, батько і сам не знає, як правильно йому оцінити цю подію та кого в ній звинувачувати – дочку чи її колишнього нареченого. Швидше за все, іронічна оцінка в даному висловленні не має конкретного об'єкта, нагадуючи в чомусь іронію долі, або є прикладом самоіронії мовця.

Таким чином, ознака «двоскладності» є характерною як для непрямого мовленнєвого акту у вузькому розумінні, так і для іронічного мовленнєвого акту, але в ньому він доповнюється третьою складовою – іронічним наміром мовця. Про відмінність їх природи говорить також те, що з іронічним наміром можуть реалізовуватись не лише прямі, але й непрямі мовленнєві акти:

18.Father (*sneering*): Why don't you get your boyfriend to drive you to work? Nurse All right; leave off. Father: Why don't you get him to come by and pick you up, hunh? Nurse: I said, leave off! Father: Or is he only interested in driving you back here at night ... when it's nice and dark; when it's plenty dark for messing around in his car? Is that it? <...> (Albee B. The Death of Bessy Smith. 1981. Vol. 1. P. 78).

У прикладі 18 Батько робить саркастичний запит про те, що йому і так відомо, що він і доводить своєю останньою фразою. Його квеситивний мовленнєвий акт, у якому навмисно не дотримана попередня умова успішності акту питання, оскільки мовець знає відповідь на своє запитання, фактично є базою для реалізації непрямого іронічного директивного акту, тому що, і це добре відомо мовцю, адресат (Медсестра, його дочка) насправді не має можливості здійснити дію, до якої він її спонукає. Прагматичне значення висловлення додатково ускладнюється іллокуцією звинувачення адресатки у відсутності в неї почуття жіночої гідності та самоповаги.

Іноді, вносячи перешкоди, що обмежують сферу дії висловленої оцінки, автор іронічної мовленнєвої дії ніби анулює частину її значення, результатом чого або стає модифікація іллокутивного типу – наприклад, акт схвалення частково чи повністю перетворюється на звинувачення, або ж висловлення, взагалі, втрачає свою однозначність:

19.Agnes (*semi-serious razzing*): Things get hot, move off, huh? Tobias (*not rising to it*): I'm not as young as either of us once was. Agnes (*toasting him*): I'm as young as the day I married you – though I'm certain I don't look it – because you're a very good

husband... most of the time <...> (E. Albee. *A Delicate Balance*. 1969. P. 15).

Слід також зазначити, що очевидною перевагою іронічного дискурсу є те, що мовець завжди залишає за собою право відмовитись як від прямого (див. приклад 13), так і від власне іронічного значення висловлення, як це робить Рауль у розмові з Елоїзою у наступному прикладі:

20. Eloise: Why? Did your wife desert you too? Raoul: No, but she changed me. Eloise: Oh, she did, did she? Raoul: She was a good woman. Eloise: Thank you. Raoul: Why do you say thank you? Eloise: For the charming implication in your tone. Raoul: I didn't mean that (Coward N. *The Marquise*. 1979. Vol. 1. P. 208-209).

Як бачимо, вторинний іллокутивний акт іронічного схвалення перетворюється на власний антипод – іронічне звинувачення, яке набуває статусу первинної іллокутивної сили, але непрямий характер мовленнєвого акту дозволяє мовцю впевнено відмовитись від іронічної оцінки, яку він, швидше за все, дійсно висловив.

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити висновок про те, що поділ іллокутивної сили на первинну та вторинну у випадку з іронічним мовленнєвим актом не є настільки ж показовим, як для непрямого мовленнєвого акту у тому сенсі, що цьому поняттю надає Дж. Серль. Найбільш яскравою характерною рисою іронічного мовленнєвого акту є складність властивого йому іллокутивного впливу на адресата та більш неоднозначний характер співвідношення, що існує між його прямим та комунікативним значеннями. Як показав аналіз прикладів, досить типовим для низки іронічних мовленнєвих актів є те, що пряме значення висловлень, на базі яких вони реалізуються, не скасовується під час утворення первинного іллокутивного значення. У цілому ж, іронічний мовленнєвий акт можна вважати різновидом непрямого мовленнєвого акту у широкому розумінні цього терміну, яке передбачає не надлишок, подвоєння чи розширення, а саме модифікацію значення висловлення при набутті ним непрямих смислів.

Список літератури:

1. Гладуш Н. Ф. Повествовательные директивы в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н.Ф. Гладуш. К., 1985. 206 с.
2. Никифорова Р. В. К вопросу о сложных речевых актах. *Речевые акты в лингвистике и методике*. Пятигорск, 1986. С. 159–165.
3. Прокофьев Г.Л. Ирония как прагматический компонент высказывания (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Г.Л. Прокофьев. К., 1988. 206 с.
4. Фе Хоанг. Семантика высказывания. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. М, 1985. С. 399–405.
5. Asher N. & Lascarides A. Indirect Speech Acts. *Synthese*. 2001. 128. P 183–228.
6. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford : Oxford University Press, 1962. 167 p.
7. Campbell P. N. A Rhetorical View of Locutionary, Illocutionary and Perlocutionary Acts. *The Quarterly Journal of Speech*. 1973. Vol. 59. No 3. P. 284–296.
8. Dascal M. *Pragmatics and the Philosophy of Mind*. Vol. I. Thought in Language. Amsterdam : John Benjamins, 1983. 207 p.
9. Davison A. Indirect Speech Acts and What to Do with Them. In Cole, P. and J. Morgan (Eds.) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (pp. 143–185). New York : Academic Press, 1975.
10. Dijk T. A., Kintsch W. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York : Acad. Press, 1983. 418 p.
11. Eemeren F. van, Grootendorst R. *Speech Acts in Argumentative Discussions*. Dordrecht: Foris, 1984. 215 p.
12. Evans D. *Situations and Speech Acts: Toward a Formal Semantics of Discourse*. New York: Garland, 1985. 211 p.
13. Fonagy I. He Is Only Joking : Joke, Metaphor and Language Development. *Hungarian Linguistics*. Amsterdam, 1982. P. 31–108.
14. Geest T. van der. Some Aspects of Communicative Competence and their Applications for Language Acquisition. Amsterdam: Van-Gorcum, 1975. 263 p.
15. Haberland H., Mey J. Editorial: Linguistics and Pragmatics. *Journal of Pragmatics*. 1977. Vol. 1. No. 1. P. 1–12.
16. Hancher M. The Classification of Cooperative Illocutionary Acts. *Language in Society*. 1979. Vol. 8. No. 1. P. 20029.
17. Kravchenko N. K. Indirect Speech Acts via Conversational Implicatures and Pragmatic Presuppositions. *Когніція, комунікація, дискурс*. 2017. № 14. С. 54–66. <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse>
18. Meibauer, J. What is an Indirect Speech Act?: Reconsidering the Literal Force Hypothesis. *Pragmatics & Cognition*. 2019. 26. P. 61–84. <http://10.1075/pc.19009.mei>

19. Pocock J. G. Verbalizing a Political Act: Toward a Politics of Speech. *Language and Politics*. New York, 1984. P. 25–43.
20. Searle J. R. *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. 187 p.
21. Searle J. R. Metaphor. In: A. Ortony (Ed.) *Metaphor and Thought* (pp. 83–111). New York : Cambridge University Press, 1979.
22. Searle J. R. *Speech Acts*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 208 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Albee E. *A Delicate Balance*. Harmondsworth : Penguin Books, 1969. 107 p.
2. Albee E. *Plays*. Vol. 1. New York : Coward, McCann and Georghagan, 1981. 230 p.
3. Behan B. *The Complete Plays*. London : Eyre Methuen, 1978. 384 p.
4. Coward N. *Plays*. London : Eyre Methuen, 1979. Vol. 1. 358 p.
5. Coward N. *Plays*. London : Eyre Methuen, 1979. Vol. 2. 361 p.
6. Coward N. *Plays*. London : Eyre Methuen, 1979. Vol. 3. 411 p.
7. Frayn M. *Benefactors*. London : Methuen, 1984. 70 p.
8. Gow J., D'Usseau A. *Deep are the Roots*. Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1951. 110 с.
9. Gray S. *Otherwise Engaged and Other Plays*. London : Methuen, 1975. 135 p.
10. Mercer D. *The Bankrupt and Other Plays*. London : Methuen, 1974. 168 p.
11. Poliakoff S. *Favourite Nights and Caught on Train*. London : Methuen, 1982. 106 p.
12. Sheridan R. B. *The School for Scandal*. Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1949. 92 p.

Prokofiev G. L. IRONY AS AN INDIRECT SPEECH ACT

The article considers the ironic speech act as a complex speech action, which is the result of the interaction of the speaker's ironic intent with the illocutionary force of the act underlying the ironic utterance. Under the influence of deliberate insincerity of the speaker, the communicative meaning of the underlying simple speech act becomes more complicated and undergoes changes. Two controversial approaches to the definition of the concept of an indirect speech act are compared and analysed, the difference between which depends on whether to evaluate indirect speech acts as cases of excess of meaning (narrow understanding) or to see their purpose as modification of meaning (broad understanding). The opinion is expressed that, given the impossibility of completely excluding the direct meaning from the meaning of the indirect expression as one of the stages of its formation, the first approach can be considered as a specific case of the second. An ironic speech act, in comparison with an indirect speech act in the narrow sense of this term, is characterized by a more ambiguous relationship between its direct meaning and intentional content. This is due to the wide range of ironic mockery, from good-natured to caustic and contemptuous, which is matched by a set of certain illocutionary influences associated with irony, from mild criticism to accusation. It was found that the component structure of the illocutionary force of an ironic speech act is more complex than that of an indirect speech act in the narrow sense, where it is limited to two components – the forces of secondary and primary illocutionary acts, as it is supplemented by a third component – the ironic intention of the speaker. The difference in their nature is also evidenced by the fact that not only direct but also indirect speech acts can be realized with ironic intent. Therefore, an ironic speech act can be treated as a type of indirect speech act in the broad sense of this concept.

Key words: *ironic speech act, indirect speech act, ironic intention, illocutionary force, primary illocutionary force, secondary illocutionary force.*

Соловйова О. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гнатковська О. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ТА АМАТОРСЬКИХ КІНОРЕЦЕНЗІЙ

У статті робиться спроба встановлення основних структурних компонентів та композиційних особливостей професійних та аматорських рецензій 10 фільмів різних жанрів 2017–2022 років випуску. У дослідженні виділяються 12 структурних компонентів кінорецензії: «Вступ», «Власний досвід», «Згадки про інші твори», «Персонажі / акторський склад», «Творці», «Сюжет», «Технічні характеристики», «Переваги», «Недоліки», «Емоції», «Рекомендації», «Висновки», які згодом розподіляються на обов'язкові та факультативні структурні компоненти для професійних та аматорських рецензій, і порівнюється їх розташування у композиціях досліджуваних типів рецензій. Серед спільних обов'язкових структурних компонентів виділяємо такі важливі для розуміння цінності фільму аспекти як персонажі/акторський склад, сюжет, переваги та висновок. Аналіз структурно-композиційних особливостей професійних та аматорських рецензій дозволяє зробити висновок, що основна різниця між ними полягає у рівні деталізації, залученні автора рецензії, його досвіду та переживань в аматорських рецензіях та відсутності компоненту «Рекомендації» у професійних рецензіях. Варто зазначити, що вищезазначені компоненти у проаналізованих рецензіях варіюються за наявністю, обсягом та розміщенням у текстах рецензій. Ці фактори залежать від комунікативної спрямованості рецензії, її завдання, характеру впливу на читача або авторського підходу рецензента. Крім того, всі компоненти характеризуються такими властивостями як аналітичність, оцінність та інформативність. Композиція рецензій зазвичай класична (починається зі вступу, супроводжується згадками про інші твори, змалюванням деталей кінострічки, зазначенням переваг та недоліків, і завершується висновком), проте інколи компоненти можуть перемішуватись, доповнювати один одного. Основна відмінність між композиціями досліджуваних типів кінорецензій – це більша чітка і структурована композиція професійних рецензій та менш регламентована композиція аматорських.

Ключові слова: структурний компонент, обов'язковий компонент, факультативний компонент, композиція, професійна кінорецензія, аматорська кінорецензія.

Постановка проблеми. Кінорецензія є субмікрожанром газетної рецензії, основу якого становить критичне осмислення естетичної продукції шляхом її детального розгляду та оцінки. Відповідно рецензіям фільмів властиві основні риси функціонального стилю газетної публіцистики у поєднанні з критично-оцінними та інформативними типами текстів [2]. Таким чином, обов'язковими елементами кінорецензії можна вважати інформацію про фільм, його аналіз та оцінку, що може бути визначальним для її структури та композиції.

Крім того, спрямованість рецензії на здійснення інтелектуального й емоційного впливу на читача також може позначитися на її структурно-композиційних особливостях і зумовлює такі властивості рецензії як інформативність її змісту,

аналітичність, оцінність, емоційність, експресивність, рекламність, публіцистичність та лапідарність її стилю. Зміни структури тексту рецензії або його мовного оформлення спричиняються первинністю чи вторинністю типологічних рис рецензії, а їх обов'язкова наявність чи факультативність залежать від комунікативної мети рецензії [3, с. 119].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дж. Мартіном та С. Еггінс розробили концепцію аналізу жанру як потенційних або реалізованих етапів [5, с. 245]. Згідно з їх теорією схематична структура жанру охоплює обов'язкові та необов'язкові етапи з певною послідовністю упорядкування. Жанр рецензії, на їх думку, містить такі основні етапи: предмет, сюжет, персонажі, загальна картина та оцінка.

Етап «предмет» зазвичай узагальнює зміст фільму, змальовує події без подробиць та не обов'язково у часовій послідовності. Іноді на цьому етапі відбувається класифікація – віднесення фільму до певного жанру (комедія, жахи, наукова фантастика тощо).

Найдовший етап рецензії, як правило, представлений описом сюжету, хоча іноді він може бути відсутнім. Сюжет репрезентується хронологічним підсумком подій у фільмі, що відповідає часовій шкалі, згідно з якою зображуються події, але не завжди справжній послідовності розгортання подій. Опис може бути стислим або сягати кількох абзаців, якщо увага приділяється деталям. Хоча етап сюжету переважно слідує за етапом предмету, у деяких випадках він може розміщуватися після загальної картини, оцінки або опису персонажа.

Етап «персонажі» може бути окремим компонентом, однак може стати складовою частиною етапу «сюжету». Найчастіше опис персонажів подається після представлення основного сюжету, окреслюючи дії персонажів та їх причини. На цьому етапі кожен персонаж ретельно аналізується одночасно з оцінкою акторської гри.

Етап «загальна картина» може набувати різних форм, проте його головне завдання – надання необхідної інформації, яку автор вважає вагомим для розуміння фільму або рецензії. Він здебільшого зустрічається на початку рецензії, але його розташування може варіюватися. Зокрема автор може повідомити додаткову інформацію про певні аспекти фільму під час обговорення сюжету.

Етап «оцінка» є невід'ємним компонентом рецензії, оскільки чимало аспектів фільму можна оцінити: загальне враження, сценарій, режисер, актори та інше. До категорії «інше» відносяться різні аспекти кінопродукції, починаючи від роботи оператора, художника-постановника і звукорежисера та закінчуючи костюмами й спеціальними ефектами. Загальна оцінка фільму, як правило, коротка й влучна: читачу важливо зрозуміти, чи до подоби фільм рецензенту. Враження рецензента можуть бути обґрунтовані, але наведення причин трансформує загальну оцінку на оцінку окремих аспектів фільму.

Є. Ю. Гараніна пропонує таку структуру кінорецензії: «1. Заголовок. 2. Початковий абзац, у якому коротко описується враження рецензента про фільм без додаткових деталей. 3. Основна частина рецензії, що складається з аналізу та критики різноманітних аспектів фільму; порівнянь з попередніми екранізаціями режисера і схо-

жими кінострічками; виділення позитивних рис. 4. Кінцівка, в якій рецензент дає заключну оцінку фільму і поради читачеві» [1, с. 29].

На думку Т.В. Шкайдерової, основними структурними компонентами рецензії на фільм є жанр, актори, персонажі, режисер, час та місце подій. У плані змісту варто зазначити зав'язку фільму та порівняти з фільмами такого ж формату або тематики. Оцінка фільму повинна формуватися на основі переваг та недоліків кінострічки, особистих вражень автора рецензії та глядачів [4, с. 143].

Постановка завдання. Метою нашої статті є встановлення обов'язкових та факультативних структурних компонентів професійних та аматорських рецензій 10 фільмів різних жанрів 2017-2022 років випуску та порівняння їх композицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши 10 професійних та 10 аматорських рецензій на фільми різних жанрів (“No Time to Die” / «Не час помирати» (2021); “Doctor Strange in the Multiverse of Madness” / «Доктор Стрендж: У мультивсесвіті божевілля» (2022); “Paddington 2” / «Падінгтон 2» (2017); “Fantastic Beasts: The Secrets of Dumbledore” / «Фантастичні звірі: Таємниці Дамблдора» (2022); “The Northman” / «Варяг» (2022); “CODA” / «У румі серця» (2021); “It” / Воно (2017); “Hidden Figures” / «Приховані фігури» (2017); “Shang-Chi and the Legend of the Ten Rings” / «Шан-Чи та легенда десяти кілець» (2021); “House of Gucci” / «Будинок Гуччі» (2021), ми пропонуємо виділити такі структурні компоненти кінорецензії: «Вступ», «Власний досвід», «Згадки про інші твори», «Персонажі/акторський склад», «Творці», «Сюжет», «Технічні характеристики», «Переваги», «Недоліки», «Емоції», «Рекомендації», «Висновки».

Компонент «Вступ» кількома реченнями привертає увагу читача з метою формування певних очікувань щодо фільму. У вступі зазвичай зазначається жанр фільму, наприклад: *Robert Eggers' outstanding horror story does for witches what other film-makers have done for vampires and zombies* [6]. Якщо фільм належить до серії, можуть згадуватися попередні частини; автор може скористатися ім'ям головного героя, актора чи режисера як принадою, наприклад: *The magizoologist Newt Scamander returns in the latest of the Fantastic Beasts movies, the prequel-saga of the wizarding world in Britain, America and beyond before Harry Potter's Hogwarts career* [6]. Серед стилістичних засобів, що використовуються у вступі, часто зустрічаються риторичні питання, наприклад:

“Is anything as improbable as a “feel-good” movie that actually leaves us feeling terrific?” [6].

Компонент «Власний досвід» вказує на зв'язок автора рецензії з фільмом., який може проявлятися як враження від попередніх фільмів, ставлення до теми фільму, результати його перегляду тощо, наприклад: *“Loved the first ‘Paddington’, was not sure whether that would be the case but it turned out to be one of that year’s biggest surprises and delights” [7]; “I very much enjoyed the first Doctor Strange film and thought his character has made a nice progression thus far in the Marvel Cinematic Universe. ... I was slightly concerned about this film being able to stand on its own... I would even go as far as saying it would be in my conversation of the better Marvel Cinematic Universe films” [7].*

Компонент «Згадки про інші твори» включає інформацію про фільми або книжки, які мають стосунок до рецензованого фільму, наприклад, попередня частина, першоджерело, інша робота режисера чи акторів: *“Adaptations of Stephen King’s books have always been known, for the most part, for not being of very good quality. Stand By Me and The Shawshank Redemption are both excellent, with Stand By Me being my personal favorite movie based on a King story (even if Shawshank is the overall better film)” [7].*

Компонент «Персонажі/акторський склад», «Творці», «Сюжет», «Технічні характеристики» деталізують певні аспекти кінопродукції, наприклад: *“played by the excellent Dan Fogler, as competent and unfazed as a John Buchan character” [6]; “Cinematographer Chung Chung-hoon, who has worked regularly with Park Chan-wook, keeps his cameras gliding elegantly around the action, lending an epic cinematic sweep to the widening horizons of youth” [6]; “An impressive extended shot (one of many) tracks an intoxicated raid on a Slavic village, delivering axes in heads ... as poultry flap in the background amid Pythonesque mud” [6]; “It’s beautifully shot and vibrant in design with a little bit of grit and Paddington as to be expected couldn’t have looked more perfect. The music score is suitably soothing, rousing and whimsical, while the direction keeps things moving at a bright and breezy pace” [7].*

У структурних компонентах «Переваги» та «Недоліки» автори рецензій можуть говорити про фільм в загальному або вказувати на окремі елементи на кшталт гри акторів, візуальних ефектів або сюжету, наприклад: *“Raimi’s visual sensibility there is manifested in wide-eyed, candidly inflected closeups that convey his own attentive fascination at the strangeness of simultaneously existing multiple*

worlds and characters’ multiple identities. The slight scene thrums with the potential of a mighty work of speculative imagination” [6]; “The genius of Theodore Melfi’s film is not in the originality of the script – as far as prestige pictures go, its dramatic and comedic beats are easy to anticipate – but in the novelty of the story and the liveliness of the performances” [6]; “Still, where I feel people will be disappointed is in the fact that the multiverse itself remains focused solely on Wanda and Strange throughout the entire film. A lot more could’ve been explored” [7].

Окремо від структурних компонентів «Рекомендації» (*“absolutely check this one out” [7]*) та «Висновки» (*“While it may not be as frightening as some hardened horror fans desire, the archetypal terrors and fundamental friendships of King’s source are slickly transferred to the screen with a ghoulish enthusiasm that proves hard to resist” [6]*) ми виділяємо компоненти «Емоції», який наближає автора до читача, допомагаючи йому зрозуміти переживання та висновки автора, наприклад: *“There were several points that had me tearing up, and then fully crying, because I was so emotionally engaged with the family, their struggles, and their triumphs and outpouring of love” [7].*

Аналіз структурно-композиційних особливостей професійних рецензій показав, що обов'язковими компонентами їх структури, присутніми у 8–10 рецензіях, виявилися «Вступ», «Згадки про інші твори», «Персонажі/актори», «Сюжет», «Переваги», «Висновок». Факультативними компонентами, властивими 2–7 рецензіями, є «Творці», «Технічні характеристики», «Недоліки». Невластивими компонентами стали «Власний досвід», «Рекомендації», «Емоції».

Композиція професійних рецензій здебільшого класична, проте іноді компоненти можуть перемішуватись, доповнюючи один одного. Традиційне розташування компонентів таке: 1. «Вступ»; 2. «Згадки про інші твори»; 3. «Персонажі/актори», «Творці», «Сюжет», «Технічні характеристики» найчастіше в порядку розгортання сюжету; 4. «Переваги» та «Недоліки»; 5. «Висновок».

В результаті аналізу структурно-композиційних особливостей аматорських рецензій встановлено, що обов'язковими структурними компонентами їх структури є «Власний досвід», «Персонажі/акторський склад», «Сюжет», «Переваги», «Емоції», «Висновок». Факультативні структурні компоненти – «Вступ», «Згадки про інші твори», «Творці», «Недоліки», «Рекомендації»; відсутні компоненти – «Технічні характеристики».

Як і у випадку професійних рецензій, композитори аматорських рецензій характеризуються взаємопроникністю, наприклад, спостерігається суміш компонентів «Творці», «Згадки про інші твори», «Персонажі/актори», «Переваги»: *“Adapted from the book by Margot Lee Shetterly, Allison Schroeder and Theodore Melfi’s screenplay provides the perfect template for this successful rendering. The casting only sweetens the pot”* [7]. Проте загалом їх композиція досить типова: 1. «Власний досвід» чи/і «Вступ»; 2. «Згадки про інші твори»; 3. «Персонажі / акторський склад», «Творці», «Сюжет» у поєднанні з компонентами «Переваги» та «Недоліки»; «Емоції» з вказівкою на «Переваги» та «Недоліки»; 4. «Рекомендації»; 5. «Висновок».

Особливість, яку варто відзначити – це присутність рекомендацій лише в аматорських рецензіях, хоча згідно з шаблоном написання рецензії оцінка переваг і недоліків повинна супроводжуватись заклик до читача. При цьому в процесі аналізу спостерігалось, що заклик може бути адресованим не читачу, а творцям фільму чи продюсерам, наприклад: *“Maybe it’s time for Rowling to gracefully open her storytelling sandbox for others to dabble within”* [7].

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило встановити, що спільними обов’язковими структурними компонентами професійних та аматорських кінорецензій є такі важливі для розуміння цінності фільму аспекти як персонажі/ акторський склад, сюжет, переваги та висновок. Недоліки фільмів – це спільний факультативний структурний компонент професійних та аматорських кінорецензій. Навіть у рецензіях, які можна віднести до негативних (2 бали з 5), вказувались переваги кінострічки, в той час як згадки про негативні аспекти уникались. Це свідчить про те, що першочергова мета написання кінорецензії здебільшого полягає у висвітленні інформації та впливу, а не знеціненні власне фільму.

Основними відмінностями у структурному наповненні професійних та аматорських кінорецензій виявилися рівень деталізації для професійних рецензій і введення особистості автора – для аматорських. Автор аматорських кінорецензій часто перетворюється на героя оповіді, підкреслюючи свій попередній досвід та переживання,

пов’язані з переглядом фільму, а читач, прагнучи відчувати ті самі емоції, відгукується на його рекомендацію. На противагу, особистість автора професійних рецензій цілком знівельована, незважаючи на наявність оцінки і висновку, відсутній власний досвід, який дозволяє нам пізнати індивідуальність рецензента. Водночас, досвід та емоції авторів аматорських рецензій не залишають місця у їх структурі для деталей технічних характеристик, згадок про творців та про інші джерела.

Композиції обох типів кінорецензій подібні: зазвичай починаються зі вступу та завершуються висновком. Однак, на відміну від професійних рецензій, вступ аматорських рецензій часто супроводжується описом власного досвіду автора, а висновкам передують рекомендації. Наступним структурним компонентом після вступу в композиції обох досліджуваних типів кінорецензій є «Згадки про інші твори», за яким слідує змальовання деталей у різних комбінаціях – персонажів / акторів, творців, сюжету, технічних характеристик. Структурні компоненти «Переваги» / «Недоліки» в аматорських рецензіях переплітаються з вищевказаними деталями, тоді як в професійних рецензіях вони виступають окремим блоком. Ще одна вагома відмінність – це більш чітка та структурована композиція професійних рецензій та менш регламентована композиція аматорських.

Загалом, можемо зробити висновок, що всупереч схожості композицій обох досліджуваних видів рецензій, аматорська рецензія вирізняється більшим вільним розміщенням структурних компонентів, відчутною присутністю індивідуальності автора рецензії у тексті, розмаїттям закликів та оцінок. Професійні рецензії натомість відповідають певним очікуваним шаблонам публіцистичного стилю, більш стримані у судженнях та деталізовані. Також варто пам’ятати, що, хоча нам і вдалося встановити певні закономірності написання професійних та аматорських кінорецензій, їх структурно-композиційна побудова може варіюватися залежно від мети впливу на читача або авторського підходу до її написання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у порівнянні структурно-композиційних особливостей професійних та аматорських рецензій з огляду на приналежність фільмів до певного жанру.

Список літератури:

1. Гаранина Э. Ю. Оценочность в жанре кинокритики. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2013. С. 28–31. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenochnost-v-zhanre-kinoretsenzii>. (дата звернення: 17.08.2022).
2. Ляшенко Т. С. Структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2004. 201 с.
3. Ляшенко Т. С. Типологічні риси та структурно-композиційні особливості різновидів мистецтвознавчої рецензії. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Інозем. мови*. 2001. Вип. 9. С. 112–123.
4. Шкайдерова Т. В. Адаптація кинокритики к новым медиаусловиям. *Коммуникативные исследования*. Омск, 2014. № 2 (2). С. 141–146.
5. Eggins S., Martin J.R. Genres and registers of discourse. Discourse as structure and process. *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. London: Sage, 1997. PP. 230–256.
6. *The Guardian*. Electronic edition: URL: <https://www.theguardian.com/film> (дата звернення: 05.05.2022).
7. Rotten Tomatoes: Movies / TV Shows / Movie Trailers. URL: <https://www.rottentomatoes.com/> (дата звернення: 06.05.2022).

Soloviova O. V., Hnatkovska O. M. STRUCTURAL AND COMPOSITIONAL PECULIARITIES OF PROFESSIONAL AND AMATEUR FILM REVIEWS

The article attempts to establish the main structural components and compositional features of professional and amateur reviews of 10 films of various genres released in 2017–2022. The study identifies 12 structural components of a film review: “Introduction”, “Personal experience”, “References to other works”, “Characters/cast”, “Creators”, “Plot”, “Technical characteristics”, “Advantages”, “Disadvantages”, “Emotions”, “Recommendations”, “Conclusions”, which are subsequently divided into obligatory and optional structural components for professional and amateur reviews, and their arrangement in the compositions of the studied types of reviews is compared. Common obligatory structural components include such crucial aspects for the understanding of the value of the film as characters/actors, plot, advantages and conclusion. The analysis of the structural and compositional features of professional and amateur reviews allows us to come to the conclusion that the main difference between them is the level of detail, the involvement of the author of the review, his experiences and feelings in amateur reviews and the absence of the “Recommendations” component in professional reviews. It is worth mentioning that the presence, length, and placement of the above-mentioned components in the texts of the reviews may vary. These factors depend on the communicative intention of the reviewer, the purpose of the review, the essence of the impact on the reader or the individual approach of the reviewer. In addition, all components are of analytical, evaluative and informative nature. The composition of the reviews is quite conventional (beginning with an introduction, followed by references to other works, depiction of the details of the film and indications of its advantages and disadvantages, and ending with a conclusion), but sometimes the components can be mixed and complement each other. The main difference between the compositions of the film reviews under study is a more distinct and structured composition of professional reviews and a less regulated composition of amateur ones.

Key words: structural components, obligatory component, optional component, composition, amateur film review, professional film review.

Suima I. P.

Oles Honchar Dnipro National University

PRONOMINAL QUESTION WITHIN THE INTERROGANIVE DIALOGUE

The article deals with the peculiarities of functioning of pronominal questions within the interrogative dialogue. It is distinguished, that in linguistics, the point of view according to which the communicative meaning of the interrogative pronoun is considered depending on its text-forming function is most clearly presented. This fact consists in indicating an unknown element of thought and requiring the elimination of this unknown part in the answer. It is noted in the article, that the boundaries of the information gap of interest to the questioner are determined by the semantic values of the well-known components of the situation as the denotation of the question. It is considered, that pronominal questions are aimed at clarifying certain elements of the statement, but at the same time, the issue is not only the position in the logical-syntactic or communicative structure of the statement, but the semantic content itself. It is underlined, that questions in English have a fairly clear specialization, each question word is used to find the corresponding actant. It is noted, that the system of the English language has at its disposal a whole series of question words, strictly divided according to their functions, some question words have only one function, and some are multifunctional (for example, what or how), with their help we can construct different questions or search for different actants. It is explained in the article, that the interrogative dialogue can be formed not only in the form of a single interrogative statement, but also in the form of a complex of interrogative statements. The identified reasons for the development of interrogative dialogue can be divided into reasons of a linguistic nature, they include evasion of an answer and clarification, extralinguistic factors that lead to the development of an interrogative dialogue with an initiation such as a pronominal question can include the presupposition ignore. It is proved, that the reluctance to answer the question is one of the reasons for the appearance of the following questions, which violate the principle of communicative cooperation and the strategy of changing the topic is used, and the communicator, who initiates the conversation, uses the strategy of communicative pressure.

It is underlined in the article, that the most frequent strategies used by communicators in this type of dialogue are: clarification, repetition, amplification. As for the principles of dialogue construction, the principles of communicative sufficiency, interaction and cooperation are mostly violated.

Key words: *dialogue, pronominal question, dialogical entity, communication, question, answer, speech act, definition, initiating line.*

Problem statement and relevance. English grammars traditionally distinguish two main types of questions – general and special ones [2, p. 45; 11, p. 56].

In more recent studies most grammars by tradition include general, special and alternative questions on the basis of general [3, p. 65].

In German language, researchers mainly distinguish two basic types of interrogative sentences, they are without a question word (Entscheidungsfrage) and interrogative sentences with a question word (Erganzungsfrage). Both types of questions are posed to a specific component statements. Applied at one time to interrogative sentences, the term Satzfrage means question to the whole sentence [1, p. 74]. According to the author, the most successful names of the main varieties of interrogative sentences are

“pronominal” questions (with a question word) and “non-pronominal” questions (without question word) [1, p. 75].

To denote interrogative statements, where the main intention is reduced to the requirement for responding interlocutor to confirm or refute the correctness information available to the initiating communicant, we use the term “non-pronominal question”. Interrogative sentences where communicative intention – a request for information about one of the actors, denoted by a question word, we define as pronominal ones.

In linguistics, the point of view is most clearly represented, according to which the communicative meaning of the interrogative pronoun considered depending on its text-forming function, consisting in pointing to an unknown element of thought and

demanding elimination of this uncertainty in the responsive statement [4, p. 130–153; 5, p. 125–245].

The boundaries of the information gap that interests the questioner, determined by the semantic meanings of the known components of the situation as a denotation of an interrogative statement. Pronominal interrogative sentences are aimed at clarifying certain elements of the utterance, but at the same time, the issue is not their position in the logical–syntactic or the communicative structure of the utterance, but the semantic content itself.

The question fulfills in the process of communication two functions:

1) expresses the opinion of the questioner to obtain knowledge and refers to the informant in order to satisfy this need;

2) communicates to the intended informant knowledge of what interested in the relevant aspect, based on which lack of knowledge should be satisfied [6, p. 76].

Knowledge of interest of the questioner is not information known at the time statements. The interrogative element of the initiating remark is actively participating in obtaining this information, outlines it. Interrogative element is not information, but a signal about the desire to receive information, therefore, in the composition of dialogical entity, it cannot be a rheme, but outlines a rheme, which implemented in a reactive line [7, p. 300]. Pronominal interrogative sentences mark the information gap as rhematic component and represent the requirement of its semantic filling.

The purpose of the article. The purpose of the article is to identify the main components and peculiarities of the dialogical entity and to describe the specificity of interrogative dialogues including questions with pronouns.

The presentation of the main material. Due to the generalized semantic filling, interrogative pronouns set only the search frame for the rheme of the reaction of the utterance. As for pronominal interrogative utterances, the rheme has an intended character [9, p. 87].

As mentioned above, pronominal questions are questions beginning with interrogative pronouns. In linguistic terms we also encounter the term “interrogative word” – this is a quantifier pronoun, it indicates only the denotative status of the expression, not calling him. In other words, the presence of interrogative pronouns in statement does not yet make its intention interrogative.

Conative interrogative statements have a communicative purpose of encouraging the addressee

to a certain activity, a goal of expressing their mental–emotional relation to reality or to the replica of the second communicant. Under the last type we understand rhetorical questions. Conative questions, in their turn, can be further divided into two groups depending on the nature activities: informative – encouraging to report information about the material world and the inner world of a human being, uninformative, encouraging psychophysical activity not related to transmission of the information. In informative questions, it can be also singled out the actual informative questions that are based on the speaker’s ignorance some information and the desire to receive it from the addressee, i.e. these are questions where the intention of questioning is presented in its pure form and not complicated by additional contextual intentions.

Thus, the pronominal question is an indicator of information about new, requesting information about one or two components of situations corresponding to one or two arguments of the proposition.

Interrogative dialogues are most often initiated with a single interrogative statement. To search for the required actant, can be used the corresponding question word. Question words in the English language have a fairly clear specialization. Every question word is designed to search for the corresponding actant. English language system has a whole set of interrogative words, strictly distributed according to their functions [8, p. 37; 10, p. 100]. Some of the question words have only one function, and some are polyfunctional (for example, what or how), with their help you can build different interrogative utterances or search for various actants.

With the participation of the pronoun what, many interrogative questions are built statements. The nature of the issue and its functional focus depend on which proposal model underlies the implementation, and what question word is used.

Consider questions with the pronoun what. question word outlines:

A) Perceptive, which should be named in the reaction of the interlocutor.

– *What! You’ve got my book! What do you think of it?*

– *Do you suppose I would read such a book, sir?*

– *Then why did you buy it? (Shaw, Man and Superman)*

The considered interrogative dialogue consists of three interrogative sentences linked together. Communicative situation is a conversation that takes place between Ramsden and Tanner, who are Annie’s guardians. They only today we found out that they were

appointed guardians, and we are very dissatisfied with this, because. They people of different generations. Ramsden says he would not like to Annie was brought up on the basis of the ideas that are preached in the book. Tanner. Tanner is very surprised that Ramsden knows about his book and asks what he thinks of it, assuming to hear the reader's opinion about it, that is tries to find out the general communicative attitude of the speaker. But the communicant, not justifying his hopes, reacts emotionally: "Really Do you think I would read such a book? As the analysis shows situation, the appearance of the second interrogative line is due to the unwillingness answer the question, which is a violation of the principle interaction, when the speaker responds inadequately to a question, an answer to which there should have been an utterance that complied with the rules speech etiquette, while using an avoidance strategy. But the interlocutor in order to implement his communicative attitude, he formulates a question, which can confuse the interlocutor. Tanner wonders why Ramsden then bought this book. The communicator violates the principle of communicative cooperation and applies a strategy of strengthening, putting its purpose is to rather put the interlocutor in an awkward, hopeless position than find out this information.

Descriptive function.

– *What is the name of that apparition that brought me here?*

– *My master and thin? (Twain, Yankee)*

This dialogue consists of two interrogative statements and takes place in a situation where the communicant (he was captured) is trying to find out where he is and asks the page who brought him to the dungeon, what is his name and expects to hear the specific name of the person who imprisoned him. Page clarifies whose name the interlocutor would like to hear, which may be related to by the fact that the master gave the order to imprison, and the page carried it out.

Thus, the appearance of the second interrogative is due to the desire the interlocutor to clarify the information so that the next step is more effective filling of the information gap, which in turn is violation of the principle of interaction, and the communicant applies the strategy clarifications.

A question may ask for information about an inanimate agent, cf.:

– *What is wrong, Dick?*

– *Why did you take iron yesterday when I'd told you not to?*

– *But why should you tell me not to? (Fraser, Tildy)*

The dialogue under consideration consists of three interrogative statements, the communicative context is a conversation between Tildy and Dick, their conversation takes place during a strike. Buyers of coal decided to lower the purchase price of coal, and stopped buying it from population. Tildy could not lose working days and bought coal from suppliers, because she needed to feed the baby.

The appearance of the second interrogative statement is due to the desire of the interlocutor to identify the general communicative attitude of the partner and find out the reasons for this act of Tildy. In this case, it happens violation of the principle of communicative cooperation and is applied amplification strategy for expressing the emotional state of the communicant.

Thus, the initiating cue is searching for an inanimate agent, and the following statements search for the causative.

The third interrogative statement is presented as a rhetorical question. The interlocutor does not want to continue the conversation and reacts emotionally. The use of the modal verb "should" reinforces emotionality of the statement (bewilderment and irritation). In this case, we can talk about evasion or a strategy of refusal response.

Refusal to cooperate may be associated with an internal psychological state, emotional stress a communicant who perceives a request for information as an attack on his/her social face. These circumstances determine the appearance reactive statements, which are refusals to answer. They are not fill the information gap of the request and are characterized by a reduced degree of cooperativeness, as well as the lack of a positive result in realization of the intention of the communicant asking the question.

In this situation, the refusal can be qualified as indirect conflict, because no explicit denial or non-interaction, but the strategy of such a refusal is to attack, a negative emotional attitude to the interlocutor, and this brings the dialogue to high conflict, aggressive level.

Showing a result.

– *What was it made of?*

– *Made of? Now how should I know? (Galsworthy, Property)*

The analyzed dialogue is an articulation of two interrogative statements, its deployment takes place within the framework of the following communicative context – this conversation takes place between Aunt Esther and Susie, who describes Irene's hat as something extraordinarily beautiful. Aunt Esther asks what this hat is made of, given an interrogative

statement is used to search for a result. Analysis of the communicative situation shows that the answer is an interrogative complex consisting of two interrogative statements, its appearance is due to the discrepancy between the knowledge fund of the interlocutors. Ignorance of the answer to the question causes an emotional reaction of the interlocutor, as a result of which a second interrogative statement appears in the form rhetorical question. In an interesting way of expressing unwillingness to communicate with the interlocutor is the denial of the addresser presuppositions of the question, although in this communicative situation we do not we can confidently say that they are true. In this case, there is a violation of the principle of interaction and a reacting

The communicator uses an avoidance strategy.

Interrogative word + verb form ask for a specific action

– *What's happened?*

– *What's your doctor's name? (Fitzgerald, Sunday)*

This dialogue consists of two interrogatives and is a conversation between Stella and Joel when they returned from the theatre, from. telephone conversation, they learned that Miles, her husband, had died in plane crash. An analysis of the dialogue shows that when asked about what happened, which aims to clarify the general communicative. Installations speaker, a seemingly unmotivated interrogative saying: "What is your doctor's name?" Joel asks. Given the statement is motivated by the situation, Stella may need help doctor when she learns of her husband's death. In this case, the principle is violated communicative sufficiency, when the responding communicant does not give enough information about what happened and applies an evasion strategy.

The following example is similar:

– *What happened really?*

– *Who can say? A push from behind? A piece of cotton or string tied a cross the top of the stairs and carefully removed afterward? (Christie, Suspects)*

The analyzed dialogue consists of two replicas, the first one is presented pronominal question, and the second by an interrogative complex consisting of three interrogative sentences.

Communicative context.

Sir Henry began to talk about the mysterious death, suggesting that it was murder. Interlocutors speculated about how murders, but he rejected them. One of the interlocutors asked: "What really happened?" As the analysis of the situation shows. Sir Henry answered with a series of rhetorical questions,

since he himself did not know the answer to them, this is a manifestation of the formula amplification strategy, which used by the communicator to draw the attention of interlocutors to discussed problem, but violates the principle of communicative cooperation.

So, the interrogative word what brings into the communicative course the intention to request information about: 1) perceptive; 2) descriptive; 3) inanimate agent of action; 4) result; 5) a request for the action.

Thus, using what in an interrogative dialogue can search for five arguments.

When deploying an interrogative dialogue, the communicants use interrogative complexes most often due to their emotional state. As our pragmatic analysis shows communicative contexts reasons for deployment interrogative dialogue with interrogative complexes are similar interrogative dialogues with one interrogative statement. However, the most common reasons are the emotional state of the interlocutor, the desire to clarify information and get attention.

Conclusions. In linguistics, the point of view is most clearly represented, according to which the communicative meaning of the interrogative pronoun considered depending on its text-forming function, consisting in pointing to an unknown element of thought and demanding elimination of this uncertainty in the response statement. For search necessary argument, the corresponding interrogative is used word. Interrogative words in English have a fairly clear specialization. Each question word is meant to be searched corresponding actant. The English language system has a whole a set of interrogative words, strictly distributed according to their functions. A number of question words have only one function, and some polyfunctional (for example, what or how), with their help you can build different interrogative statements or conduct a search various argument.

The initiating communicator assumes that the requested arguments should be named in the reaction of the interlocutor, but in a situation development of an interrogative dialogue, this does not happen for a number of reasons. The main reasons identified during pragmatic analysis of interrogative dialogues initiated pronominal interrogative sentences are: emotional state of the interlocutor (irritation, surprise), at the same time, the principle of communicative communication is most often violated.

As pragmatic analysis shows, when requesting a temporative, locative and causes of action the most frequent cause of the appearance the subsequent interrogative utterance is desire interlocutor to clarify the information. When requesting other arguments

the most common causes cannot be identified, which is due to a wide range of reasons for the development of an interrogative dialogue. The identified reasons for the development of an interrogative dialogue can be subdivided into reasons of a linguistic nature, to

them include evasion and clarification, extralinguistic factors, leading to the development of an interrogative dialogue with initiation in as a pronominal question, we can include presupposition, ignoring and communicative attitude of the speaker.

Bibliography:

1. Брызгунова Е.А. Диалог. Русский язык. Энциклопедия. Москва : Советская энциклопедия, 1979. С. 74-75.
2. Изаренков Д.И. Обучение диалогической речи: монография. Москва : Русский язык, 1981. 136 с.
3. Белова Н.С. Типы ответных реплик в составе диалогического единства с отрицательным вопросом : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 «Романские языки». Москва, 2010. 179 с.
4. Богачева Е.В. Вербализация намерения говорящего в диалоге: на материале английского и русского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Москва, 2007. 172 с.
5. Гильмутдинов В.И. Безглагольные реплики-реакции в английской разговорной речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Горький, 1984. 223 с.
6. Головаш Л.Б. Коммуникативные средства выражения стратегии уклонения от прямого ответа: на материале английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Кемерово, 2008. 177 с.
7. Михайлов Л.М. Немецкий язык. Грамматика устной речи. Москва, Астрель, 2003. 348 с.
8. Сарычев В.В. Реплика как структурно-семантическая единица драматургического текста: на материале ряда трагедий В. Шекспира : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Москва, 2009. 205 с.
9. Цирельсон Н.Ю. Взаимодействие иницирующих реплик и реплик-редакций в диалоге: на материале современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Москва, 2002. 152 с.
10. Меньшиков И.И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке. *Избранные труды по лингвистике*. Днепропетровск : Новая идеология, 2012. С. 85–100.
11. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and Cognition*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986. 97 p.

Суїма І. П. ЗАЙМЕННИКОВЕ ПИТАННЯ В ІНТЕРОГАТИВНОМУ ДІАЛОЗІ

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування займенникового питання в інтерогативному діалозі. З'ясовано, що у лінгвістиці найбільш чітко представлена точка зору, згідно з якою комунікативне значення питального займенника розглядається в залежності від його текстоутворюючої функції, що полягає у вказівці на невідомий елемент думки та вимогу усунення цієї невідомості у відповіді. У статті відзначено, що межі інформаційної лакуни, що цікавить запитувача, визначаються семантичними значеннями відомих компонентів ситуації як денотату запитання. Визначено, що займенникові питання спрямовані на з'ясування певних елементів висловлювання, але при цьому запитується не їхня позиція в логіко-синтаксичній чи комунікативній структурі висловлювання, а семантичний зміст. Підкреслено, що запитання в англійській мові мають досить чітку спеціалізацію, кожне питальне слово призначене для пошуку відповідного актанта. Зазначено, що система англійської мови має у своєму розпорядженні цілу низку питальних слів, суворо розподілених за своїми функціями, деякі питальні слова мають лише одну функцію, а деякі поліфункціональні (наприклад, what або how), з їх допомогою можна побудувати різні запитання або вести пошук різних актантів. У статті зазначено, що інтерогативний діалог може оформлятися не тільки у формі одиночного питального висловлювання, а й у вигляді комплексу питальних висловлювань. Виявлені причини розгортання інтерогативного діалогу можуть бути розділені на причини лінгвістичного характеру, до них відносяться ухилення від відповіді та уточнення, до екстралінгвістичних факторів, що призводять до розгортання інтерогативного діалогу з ініціацією такою як займенникове питання, можна віднести пресупозицію ігнор. Доведено, що небажання відповідати на поставлене запитання – одна з причин появи наступних запитань, які порушують принцип комунікативної співпраці та застосовується стратегія зміни теми, а комунікант, що ініціює розмову, використовує стратегію комунікативного тиску.

У статті підкреслено, що найчастішими стратегіями, які використовують комуніканти у цьому типі діалогу є: уточнення, повтор, посилення. Щодо принципів побудови діалогу, то порушуються здебільшого принцип комунікативної достатності, взаємодії та співробітництва.

Ключові слова: діалог, займенникове питання, діалогічна єдність, спілкування, запитання, відповідь, мовленнєвий акт, дефініція, ініціююча репліка.

Ткач П. Б.

Національна академія Національної гвардії України

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПОЕТОНІМІВ ФЕНТЕЗІЙНОГО ЦИКЛУ РОБІН ГОББ «СВІТ ЕЛДЕРЛІНГІВ»

Стаття присвячена виявленню типологічних ознак поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» за способом творення. Особливістю фентезійних творів є формування вигаданого світу, який би сприймався читачем або глядачем як реальний. І власні назви покликані максимально допомагати в цьому, оскільки поетоніми сприяють створенню образності тексту, особливих асоціацій та конотацій, що втілюють індивідуально-художню семантику, виявляють закодованість авторського задуму.

Метою розвідки є виявити типологічні ознаки поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» за способом творення.

У роботі висвітлено теоретичні засади вивчення поетонімів у сучасній лінгвістиці, визначено особливості поетонімів як виду літературної онімії, окреслено підходи до термінологічного визначення поетонімів.

Виокремлено класифікаційні ознаки поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів». З'ясовано типологію поетонімів за способом творення. Визначено, що структурно-граматичні способи онімізації в аналізованому циклі романів представлені морфологічними і лексико-синтаксичними твореннями. З'ясовано, що переважну більшість поетонімів у романах Робін Гобб становлять імена, утворені способом неморфемної деривації.

При цьому найпродуктивнішим морфологічним способом творення (осново- і словоскладання, афіксації, скорочення) поетонімів в циклі є суфіксація.

У творах наявні поетоніми, утворені шляхом семантичної деривації, що означає застосування метафоричної й метонімічної транспозиції, синекдохи. При цьому метонімічна транспозиція як спосіб творення поетонімів у циклі романів Робін Гобб не представлена.

Ключові слова: поетонім, неморфемна деривація, морфемна деривація, осново- і словоскладання, афіксація, скорочення, метафорична транспозиція, метонімічна транспозиція, синекдоха.

Постановка проблеми. Стаття присвячена виявленню типологічних ознак поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» за способом творення. Особливістю фентезійних творів є формування вигаданого світу, який би сприймався читачем або глядачем як реальний. І власні назви покликані максимально допомагати в цьому. Поетоніми як оніми в художньому творі не лише виконують номінативну й стилістичну функції, але й сприяють створенню образності тексту, особливих асоціацій та конотацій, що втілюють індивідуально-художню семантику, відтворюють історичне та культурне тло подій, виявляють закодованість авторського задуму. На сьогодні є численні розвідки, присвячені вивченню власних назв в аспекті їх семантики, структури й функціонування, проте цикл романів Робін Гобб, у всесвіті яких усі власні назви є поетонімами, залишається поза увагою, незважаючи на багатий дослідницький потенціал. Саме це і визначає актуальність дослідження

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавлення проблемою літературної онімії, спрямоване на аналіз функціонування поетонімів у художньому тексті, почалося в 60–80 рр. ХХ ст. Питанням літературної ономастики присвячені праці Ю. Карпенка, В. Михайлова, Є. Отіна. Дещо пізніше з'явилися роботи Л. Белея, В. Галич, В. Калінкіна, М. Карпенко, Г. Лукаш, О. Немировської, Т. Немировської. Існують дослідження окремих напрямів: ономастика сатиричного роману (Л. Кричун), драматичних творів (Т. Крупеньова), поезії (М. Мельник), ономастикон фольклору (Н. Колесник, О. Порпуліт). Порушено питання відтворення найменувань у художньому перекладі та збереження тих функцій, які ці найменування виконують у художньому творі (Н. Бияк). У дослідження власних назв як стилістичної категорії, вивчення видів мотивації поетичних власних назв, соціальних та естетичних оцінок власних назв свій вклад зробили Ю. Карпенко, Е. Магазаник, В. Михайлов, І. Муромцев, Є. Некрасова,

В. Никонов, А. Пузирьов, А. Суперанська, В. Чернишев, Б. Шварцкопф.

Постановка завдання. Метою розвідки є виявити типологічні ознаки поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» за способом творення.

Для досягнення поставленої мети було поставлено такі **завдання**:

1. Уточнити теоретичні засади виділення поетонімів як окремого класу мовних одиниць.

2. Виокремити класифікаційні ознаки поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів».

3. Визначити типологію поетонімів циклу за способом творення.

Матеріалом дослідження слугував цикл романів Robin Hobb «The Realm of the Elderlings».

Виклад основного матеріалу. Численні дослідження онімів показали, що в художньому тексті їх головною функцією стає не стільки номінативна, як ілюзіоністська, що характеризує й інші функції, причому переважання тієї чи іншої функції залежить, перш за все, від жанру твору [10, с. 372].

На позначення власної назви в контексті художнього твору в наукових розвідках уживаються такі термінологічні одиниці, як літературна, художня, поетична, стилістична, художньо-літературна, літературно-художня ономастика [7, с. 122].

В Україні сьогодні є три загально визнані школи (одеська, донецька та ужгородська), у межах яких триває інтенсивне вивчення функціонування власних назв у художньому тексті із активною полемікою щодо термінологічного визначення цих одиниць [7, с. 123].

Найтривалішу історію має термін «літературна ономастика», який запропонувала одеська дослідниця Т. Немировська і обстоюють представники одеської школи. Ще в 70-і рр. ХХ ст. загальний термін «власна назва» було конкретизовано стосовно художніх текстів: імені дійової особи, імені літературного персонажа тощо. Зокрема було зазначено, що ім'я персонажа може не лише називати його, але й створювати художній образ, характеризувати його соціальну приналежність, передавати національний і місцевий або історичний колорит [8, с. 92].

Фундатор ужгородської школи літературної ономастики Л. Белей вважає найвдалішим термін «літературно-художній антропонім», який розуміє як власні імена персонажів, що функціонують у літературно-художньому тексті [1, с. 14].

Представник донецької школи В. Калінкін, запропонував власний термін поетонім, який

розуміє як специфічну трансформацію власної назви, таку, що завжди йменує віртуальний референт, який існує в творчій свідомості автора, відтворюється ним в тексті твору і репродукується творчою свідомістю читача [5, с. 83]. На відміну від своїх попередників, науковець у термін поетонім вкладає не тільки сферу буття власної назви, але насамперед усю специфічну природу власної назви у художньому творі [8, с. 94].

Варто зауважити, що закордонні дослідники називають власні назви в художньому тексті «names in literature», що збігається з назвою дисципліни, яка вивчає ці імена. Термінологічна група Міжнародної ради ономастичних наук (ICOS) називає їх характонімами [11], що свідчить про те, що акцент робиться на атропоніми, а не на всі інші розряди онімів у літературному творі [8, с. 94].

У цій розвідці прийнято як робочий термін «поетонім» як вторинну номінацію, що має за собою не реальні денотати, а фіктивні, які існують в уяві автора [2].

Оскільки ім'я в художній літературі, як відомо, створює й демонструє портрет персонажа, не лише позначає і відображає задум автора, а й формує сприйняття образу, мотивує ставлення до нього читача, поетонім – це ім'я в літературному творі (у художньому мовленні, а не в мові), що виконує, крім номінативної, характеризуючу, ідеологічну і стилістичну функції, вторинне щодо реальної онімії, яке володіє динамічною семантикою» [6, с. 1].

Поетоніми мають різні типологічні ознаки і класифікуються за різними принципами.

З позицій образної характеристики і сюжетного функціонування поетоніми поділяють на великі розряди. Перша група включає поетоніми, які безпосередньо задіяні в художньому тексті як засіб виділення та подальшої характеристики (імена головних і другорядних дійових осіб, назви місць дії тощо). Друга група – поетоніми, які опосередковано беруть участь у розкритті змісту художнього твору, тобто побічно залучені до загальної образної характеристики (історичні ВІ, літературні імена, а також інші ВІ, що створюють у контексті художнього твору своєрідний «культурний» фон, який необхідно враховувати при загальній оцінці художнього тексту) [3, с. 38].

Цикл романів Robin Hobb «The Realm of the Elderlings» (Робін Гобб «Світ Елдерлінгів») є фентезійним твором, де зображено повністю вигадану реальність, що умовно співвідноситься з періодом раннього Середньовіччя. Переважна

більшість власних назв трилогії має смислове навантаження, тобто є поетонімами. При цьому, оскільки створений всесвіт не має справжньої історії та культурного надбання, поетоніми другої групи в романах не представлені.

Найбільш розробленою є класифікація поетонімів за способом творення. Виділяють лексико-семантичні й структурно-граматичні способи творення онімів. У цій статті розглянемо структурно-граматичні способи творення поетонімів.

Структурно-граматичні способи онімізації представлені морфологічними (за допомогою зміни морфемної структури твірного слова) і лексико-синтаксичними (у формі словосполучень і речень) твореннями. Під час структурно-граматичного творення поетонімів виділені моделі неморфемної та морфемної деривації [9, с. 14].

Неморфемною деривацією А. Мораді називає такий спосіб, коли для створення оніма використовують власні назви в початковій, незмінній формі, тобто прості слова [9, с. 14], наприклад: *Molly (Моллі)* – «дівчина, молода жінка» (сленг), *Chivalry (Чівелрі)* – «лицарство, благородство, відвага», *Regal (Регал)* – «королівський, царський», король *Shrewd (Шрюд)* «практичний, розумний, хитрий».

У багатьох випадках імена персонажів мають важливу сюжетотвірну функцію. Так, наприклад, *Lady Desire (Леді Дезайр)* – королева, дружина короля Шрюда, завжди бажала чогось більшого, більше влади, більше багатства, і її ім'я має значення «бажання, пристрасть, прагнення».

Patience (Пейшенс) – дружина, а потім удова принца Чівелрі не змогла народити своєму чоловікові дитину, і, незважаючи на страшний біль від звістки про його позашлюбного сина, стає хлопцеві справжньою матір'ю. Недарма її ім'я означає «терплячість, терпимість».

Варто зауважити, що переважну більшість поетонімів у романах Робін Гобб становлять саме імена, утворені способом неморфемної деривації.

Морфемна деривація передбачає застосування різних способів творення поетонімів.

Морфологічний спосіб словотворення передбачає використання осново- і словоскладання, афіксації, скорочення [4, с. 59–60].

Оново- та словоскладання – поєднання двох основ, повних чи скорочених, в одне слово, наприклад: *Tom Badgerlock (Том Баджерлок)* – псевдонім, який обирає головний герой, щоб сховатись від переслідувань. Прізвище *Badgerlock* – складається з двох основ: *badger* – борсук, це слово вказує на особливість зовнішнього вигляду персо-

нажа – біле пасмо волосся, ніби смуга на голові борсука; друга ж основа *lock* – замкнений характеризує його відлюдницький спосіб життя та замкнутість.

Ім'я *Starling Birdsong (Старлінг Снівоча Пташка)*, мандрівної менестрельки, також складається з двох основ: слова *bird* – пташка, пташина і слова *song* – пісня, що вказує на її музичні здібності, професію та прагнення написати відому пісню про героя.

Також способом осново-, словоскладання утворені такі імена циклу: *Withywoods, Buckkeep, Farseer, Rawbread, Nighteyes* тощо. Це другий за продуктивністю спосіб творення поетонімів у циклі романів Робін Гобб «Світ Елдерлінгів».

Афіксація – морфологічний процес, за якого до кореня чи основи додаються афікси. Серед афіксації найпродуктивнішим способом творення поетонімів є суфіксація, наприклад:

Burrich lifted his eyes from Nosy's eager face.

Ім'я цього персонажа походить від слова *burr* – колючка, реп'ях із додавання суфікса, що корелює зі складним характером персонажа.

Lacey sat and smirked to herself and pretended to be tatting lace.

Lacey походить від слова *lace*, що означає «мереживо». У наведеному прикладі авторка вдається до гри слів «*Lacey... pretended to be tatting lace*», підкреслюючи, що ім'я персонажа вказує на вид діяльності.

Також афіксальним способом утворені імена багатьох королів, наприклад: королі *Taker* – «той, що бере, вступає у володіння» і *Ruler* – «правитель, властитель, цар, князь», в іменах яких задований соціальний статус персонажів.

Способом скорочення утворене ім'я головного героя: *Fitz (Фітц)* – «means “son of” (hence all the English surnames like Fitzpatrick, Fitzhenry) but can also refer to an illegitimate child, a bastard, someone born out of wedlock etc» [12]. Історично префікс *Fitz* використовували, щоб позначити, що ця людина є сином визначного воїна або поважної людини. Пізніше британська королівська родина стала використовувати префікс *Fitz* для бастардів, які отримали офіційне визнання. У Робін Гобб це ім'я має значущість – воно вказує не лише на сумнівне походження героя, але й на те, що він був офіційно визнаний як позашлюбний син принца й має певний статус.

Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору передбачає субстантивацію. Субстантивація – утворення нових лексем шляхом заміни системи флексій прикметника системою флексій іменника

[4, с. 60], наприклад: ім'я мисливиці *Laurel*, яке має значення прикметника – *лавровий*, ім'я кобили головного героя *Sooty* – *вкрита сажею*.

Утворення поетонімів шляхом семантичної деривації означає застосування метафоричної й метонімічної транспозиції, синекдохи [4, с. 61].

Метафорична транспозиція – реальна або уявна схожість за формою, змістом, функції, наприклад: «*Do you know **Chade**?» I asked abruptly, for the Fool sounded so like him I suddenly had to know. [...] «**Shade** or sunlight, I know when to keep a grip on my tongue. It would be a good thing for you to learn as well».*

Ім'я *Chade* (*Чейд*) походить від слова *shade*, що в перекладі означає *тінь*. Це є прямою вказівкою на те, що цей персонаж є королівським убивцею, позашлюбним братом короля й повинен постійно ховатися в тіні.

*But I'd never seen a man strike a boy with such apparent relish as **Galen** had.*

Імовірно, герой був названий на честь давньогрецького викладача *Claudius Galenus*, а словник дає переклад імені *Galen* як «лікар». Варто зауважити, що в романі *Galen* (*Гален*) є вчителем магічної здібності – *Скілла*, проте сам має неповну підготовку, нічим не примітний талант, обмежене знання історії та нестачу досвіду. Саме тому його навчання передбачає абсолютний контроль і садистські методи навчання. Так, *Гален* намагається «навчати» й «лікувати» героя, переламавши йому всі кістки. Це ім'я створене способом метафоричної деривації за родом діяльності із застосуванням антифазису, що означає навмисне вживання слів і висловів у протилежному значенні.

Досить обмеженим є використання такого способу, як синекдоха, наприклад: ім'я конюха *Hands* (*Гендз*), що означає «руки». Тут назва частини тіла стала іменем персонажа.

Метонімічна транспозиція – okazionale перенесення назви з одного класу об'єктів на інший клас або предмет, за суміжністю – як спосіб творення поетонімів у циклі романів Робін Гобб не представлена.

Утворення субстандартних поетонімів на основі особистих імен і прізвищ денотата шляхом приєднання до них різних детермінантів також обмежено представлене в циклі романів. У таких іменах означенням найчастіше виступають прикметники, проте інколи трапляються й іменники [4, с. 61], наприклад:

«*Our **Sacrifice**, er, ah, you say, King Eyod will welcome you. And he will show to you all his daughter, to be your Sacrifice, hem, ah, Queen. And his son, who will rule for her here.*»

Король Гірського королівства *Eyod* (*Ейод*) носить ім'я, яке не має значення, щоб підкреслити його іноземне походження. Натомість значущим є його прізвище, яке мають усі представники правлячої династії: *Sacrifice* – *Жертвний*, що вказує на роль короля та його в сім'ї в державі.

Висновки і пропозиції. У статті визначено, що структурно-граматичні способи онімізації в аналізованому циклі романів представлені морфологічними і лексико-синтаксичними твореннями. З'ясовано, що переважну більшість поетонімів у романах Робін Гобб становлять імена, утворені способом неморфемної деривації. При цьому найпродуктивнішим морфологічним способом творення (осново- і словоскладання, афіксації, скорочення) поетонімів в циклі є суфіксація. У творах наявні поетоніми, утворені шляхом семантичної деривації, що означає застосування метафоричної транспозиції й синекдохи. При цьому метонімічна транспозиція як спосіб творення поетонімів у циклі романів Робін Гобб не представлена.

Перспективою дослідження є аналіз лексико-семантичних способів творення поетонімів.

Список літератури:

1. Белей Л. О. До проблеми терміно-понятійної нормалізації літературно-художньої антропоніміки. *Проблема слов'янської ономастики*: зб. наук. праць. Ужгород, 1999. С. 14–22.
2. Вінтонів Т. М. Роль міфонімів та біблійних онімів у створенні семантичної аури антропоетоніма Мотря в історичній епопеї Богдана Лепкого «Мазепа». *Studia philologica*. 2017. Вип. 9. С. 85–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2017_9_16
3. Доценко М. В. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; Донець. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. 199 с.
4. Дьяченко В. В. Основные способы образования субстандартных антропонимов в английском и русском языках. *Вестник Ставропольского государственного университета. Серия: Филологические науки*. 2007. № 48. С. 58–65.
5. Калинин В. М. От литературной ономастики к поэтонимологии. *Логос ономастики*. № 1. 2006. С. 81–89.
6. Калінкін В. М. Карпенко як джерело слов'янської поетоніміології. *Чорноморські новини*. 2010. № 005 (21046). С. 1.

7. Колесник Н. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Випуск 24. С. 122–127.

8. Мініна О. В. Поетонім як об'єкт літературної ономастики. *Сучасні наукові парадигми : матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф. Горлівка : Вид-во ГПМ ДВНЗ «ДДПУ», 2013. С. 92–95.*

9. Моради А. Структурно-грамматические модели в трапезонимии ономастического пространства современного города. *Русская филология: Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды*. 2017. № 3 (62). С. 12–19.

10. Яковлева О. В. Текстові функції поетонімів (на матеріалі англomовного твору А. Крісті «Вбивство за алфавітом»). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Випуск 38. С. 372–376.

11. International Council of Onomastic Sciences. URL: <http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html>

12. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com>

Tkach P. B. STRUCTURAL AND GRAMMATICAL WAYS OF CREATION OF THE POETONYMS OF ROBIN HOBB'S FANTASY CYCLE "THE REALM OF THE ELDERLINGS"

The article is devoted to the identification of typological structural features of the Poetonyms of Robin Hobb's Fantasy Cycle "The Realm of the Elderlings". The peculiarity of the fantasy novels is the formation of an invented world, which would be perceived by the reader or the viewer as real. And the onym lexis are intended to help in this. The Poetonyms promote the creation of the image of the text, special associations and connotations, which embody individual literary semantics, reveal the encoded form of the author's idea.

The purpose of the investigation is to reveal the typological structural features of the Poetonyms of Robin Hobb's Fantasy Cycle "The Realm of the Elderlings".

In the paper the theoretical principles of studying the Poetonyms in modern linguistics are covered, features of the Poetonyms as a literary onim are defined, approaches to terminological definition of the Poetonyms are outlined.

The classification features of the Poetonyms of Robin Hobb's Fantasy Cycle "The Realm of the Elderlings" are identified. The structural typology of the Poetonyms is specified. It is determined that structural and grammatical ways of onim's creation in the cycle of novels are represented by morphological and lexical and syntactical models. It is found that of the Poetonyms in the novels of Robin Hobb are formed by the way of non-morphemic derivation.

The morphological method of word formation of the Poetonyms are compounding, affixation, clipping, acronyms, conversion. The most productive in Robin Hobb's Fantasy Cycle is suffixation.

The Poetonyms are formed by semantic derivation as metaphorical and metonymic transposition, synecdoche. At the same time metonymic transposition as a way of formed of the Poetonyms in Robin Hobb's Fantasy Cycle "The Realm of the Elderlings" is not represented.

Key words: poetonyms, non-morphemic derivation, morphemic derivation, compounding, affixation, conversion, metaphorical transposition, metonymic transposition, synecdoche.

Shabiyeva Aida
Baku Eurasian University

STRUCTURAL AND PRAGMATIC ASPECTS OF IMPERATIVE SENTENCES IN ENGLISH

The purpose of the article is to provide a detailed definition of imperative sentence form as well as a thorough examination of the semantic and pragmatic elements of imperative sentences in current English.

Methodology and methods used: The following research methods were used, depending on the tasks: structural-semantic analysis, field analysis, component analysis of sentence structure, linguistic description, contextual and pragmalinguistic analysis, and contextual and pragmalinguistic analysis, all of which took into account the linguistic and pragmatic parameters of communication processes.

The main scientific innovation put forward: The significance of this study is that it is the first to use a cognitive-ontological approach to the study and construction of models of the semantic structures of motivating sentences-statements in English, as well as to identify the main parameters of speaker selection and their dependence on extralinguistic reality.

Imperative constructions are more closely associated with the communicative situation and participants in the speech act of communication, particularly with the addressee – the listener, than other structurally communicative types of sentences, and thus belong to the pragmatic sphere of the language. Furthermore, imperative sentences are a direct, implicit way of expressing a directive due to the linguistic non-conventional semantics of these types.

Research results: Imperative sentences are a part of the incentive system and a way for it to be expressed. The following are the primary models of imperative utterances in English that were discovered while studying on the structure of imperative utterances:

- 1) *positive imperative negative imperative sentence;*
- 2) *emphatic imperative sentence;*
- 3) *imperative clause concerning let;*
- 4) *verbless imperative phrase;*
- 5) *negative imperative sentence;*

The research found that imperative constructs don't need a second component (i.e. subject).

However, when it comes to two-part imperative formulations, the dilemma of whether or not to utilize the second composition arises.

Key words: *imperative sentence, communicative types of sentences, pragmalinguistic analysis.*

1. Introduction. Imperative sentences are an important aspect of a person's speech output since they serve to manage social and productive activities. Linguists, on the other hand, were uninterested in the concept of motivation until the 1970s and 1980s. To begin with, this is owing to the fact that the conventional method predominated in the first half of the twentieth century: the most popular in linguistics were theories in which language was treated as a system largely independent of the speaker. Scientists were first and foremost concerned in the language's formal structure, rather than the difficulties of human language usage. The study of imperative phrases, which have a rather straightforward form, did not pique their interest.

Main material. Incentive sentences have traditionally been considered as imperative sentences

in numerous theoretical publications and descriptive grammars. The imperative, on the other hand, is one of the mood categories – a grammatical type in the verb system that reflects the speaker's perspective on the action's relationship to reality [1].

So, according to G. Sweet, mood is a grammatical category that acts as a link between the subject and the predicate, and the following are the basic moods in English: fact mood, or indicative mood; mood of thought (thought-mood), or subjunctive mood; and inclination of will (will-mood), or imperative mood [2; 3]. According to the linguist, the imperative mood, like most other moods, indicates the relationship between the subject and the predicate, but it pays particular attention to the mood of the will, exhortation, and call (hortation). The imperative is

more than simply a declaration of the order; it also directs it to someone else (the listener). As a result, the imperative mood is always connected with the second person; as a result, the imperative mood verb does not require the pronoun “you” to denote a person: Nevertheless, extra words in a phrase, such as pronouns, addresses, and others, might be utilized to draw the listener’s focus. For example:

“Drink, Sam!”

“Drink, you boys!”

According to O. Jespersen, the imperative generally belongs to the second individual, as seen by the following sentences.

“Oh, please, someone go in and tell her”

“And bring out my hat, somebody, will you?” (Dickens).

According to the scientist, the final version, in which the second person is specifically indicated in the extra phrase using the pronoun “you,” is very effective. Nevertheless, in English, the form of the verb does not specify which person is being referred to [2].

There is no imperative paradigm in the English language, according to the morphological method. Hence, only one imperative type of the “take” form can be recognized in English, which is given through an imperative verb. Nevertheless, as A.I. Smirnitsky points out, this form is hard to differentiate from others, such as the infinitive [4]. O. Jespersen further mentions the infinitive’s closeness to the imperative mood in English; however, he also mentions a comparable use in many languages, indicating that they are imperative mood forms (for example, in German, Danish, French, Latin, Greek) [2].

II. Structural aspects of imperative sentences.

The imperative mood, as you may know, communicates a direct statement of will directed at the listener, that can also take the shape of an order, a request, a warning, and so on. As a result, the imperative mood, like the subjunctive, entails the expression of desire in its meaning. The imperative mood differs from the subjunctive mood in that it suggests the “immediate” realization of a wish, inquiry, or other request. At the same time, the action’s execution is not in dispute, but the subjunctive mood implies that the action will not be performed and that its implementation will be discussed [5].

Imperative formulations are the most prevalent way of expressing will in English. Imperative phrases, which have tremendous emotional and forceful potential, are commonly utilized in speaking and, as such, are an intriguing research topic.

Experts looked at the four problems while analyzing imperative sentences: what role do

imperative expressions play in the language system, what is its structure, and if imperative sentences are an expression of a certain mood. The reality that the imperative form exactly resembles the infinitive and the Present Indefinite form, varying only in the third person singular, as well as the system of forms of the verb “to be”, causes the conflicts.

As previously stated, contemporary language literature promotes the viewpoint that the imperative is not a distinct mood.

The imperative forms were established by pre-normative grammarians; nevertheless, academic grammar just characterizes rather than explains them. The imperative has a structure that is similar to the indicative and patterns of the Present Subjunctive, and in certain situations, the imperative may be thought of as an infinitive (O. Jespersen): *Do come! Don’t come! Take your seat, will you?* A.I. Smirnitsky, on the other hand, believes these forms to be homonymous. When comparing the negative forms of the imperative and the infinitive (Don’t be silent! ; To be or not to be!), as well as the non-equivalence of the meanings of the imperative and subjunctive moods (incitement and statement of an unreal action) and the absence of a subject, which is characteristic of the imperative, the difference between them becomes clear.

Scientists (V. V. Buzarov, G. P. Molchanova, L. S. Barkhudarov, D. A. Shteling) define imperative sentences as single-element sentences using the structural method. They frequently fall into the category of one-part sentences with a predicate group in this way. Simultaneously, the verbal portion of the imperative sentence lacks inflection and, as a result, grammatical verbal categories: there is no differentiation of verbal forms in time, and they do not vary in persons or numbers in the imperative.

According to some authors (V. V. Buzarov, M. P. Semenyuk, D. A. Shteling), the verbal element of an imperative sentence is a linguistic form of expressing the listener’s will and including intonation and paralinguistic methods of communication (a share, a steadfast or imploring face expression, a gesture, etc) [6]. The imperative, as a compelling word-sentence, expresses the will. Its fundamental, primary form undividedly communicates the drive.

J. Kerm broadens the imperative verb paradigm to include the perfect form of the imperative, which is employed to “...highlight the completeness of the action” [7].

“Have done with such anonsense” (= Stop immediately) [7].

In current English, however, this form is uncommon.

In his paradigm of imperative verb forms, R. Kwerk adds a passive form, which is constructed with the assistance of the auxiliary verbs “be” and “get”:

“Get wasted!” [8].

These constructs have a limited range of use; they are only present in a few steady phrases:

“Be prepared. Be seated. Be reassured by me” [9].

In the imperative mood, the author also points out that there is a continuing form of the verb in English:

“Be preparing the dinner when he comes in” [9].

When discussing the structural characteristics of imperative sentences, one cannot help but notice the occurrences of the subject, as well as the morphological ways in which it is expressed.

Because there are words in use that indicate the person executing the action, the authors’ assumptions concerning the presence of a subject in an imperative sentence appear to be quite compelling. These aspects are expressed morphologically in a variety of ways, including indefinite and personal pronouns. These elements can be given a topic definition in context of sentence members.

Many linguists, however, accept that most imperative phrases lack an unambiguous subject (V. V. Buzarov, L. S. Barkhudarov, D. A. Shteling, I. A. Smirnitsky, D. Bolinger, O. Jespersen and others).

The lack of a subject is the rule for imperative sentences, according to V.V. Buzarov therefore they can scarcely be assigned to the elliptical kind of phrases. Rather than being omitted, the unstated subject should be considered as inferred [9].

III. Pragmatic aspects of imperative sentences.

There are different explanations of pragmatics in the linguistic literary works; however, there are no significant variations in the meaning of this theory because all explanations take into consideration the factor of language units’ consequences on the people taking part in the communication process (V. G. Gak, G. P. Grice, V. Z. Demyankov, and others).

“... one of the elements of the study of language, stressing and examining the parts of the language in their connection to the person or individuals who use the language,” according to O. S. Akhmanova’s dictionary of linguistic terminology [10].

R. S. Stolnaker characterizes pragmatics as “a study that analyzes the language in connection to people who use it” [11] while V.G. Gak explains pragmatics as “a science that represents the realities of language... in the form of life action” [12].

V. Z. Demyankov’s writings provide a more correct explanation of the phrase “pragmatics.” The author of the paper “Pragmatic Foundations of the

Interpretation of a Statement” compares pragmatics to “semantic application theory,” putting it beyond the bounds of grammar, i.e. adequate language competency. This pragmatics “explains the interplay of context with sentence construction, as shown in the explanation of the meaning of a speech under particular communication situations” [13].

The assignment of goals that pragmatics should fulfill, according to linguists, is one of the most contentious aspects of pragmatic analysis of language components.

As a result, N.D. Arutyunova thinks that pragmatics’ major goal is to provide norms for “interface of an utterance and context” [13].

The major practical objective of pragmatics, according to R. S. Stolnaker, is “uncovering the required and enough circumstances for the effective enforcement of a speech act” [11].

T.A.van Dijk proposes a number of difficulties that pragmatics should address, including:

1) determining the requirements for the effectiveness of a speech act;

2) determining what data is required to define speech actions; and

3) establishing relationships between utterances and other sorts of interaction.

There are studies in the scientific literature related to pragmatic problem-solving techniques. The work of H.P. communication, which corresponds to the agreed-upon aim and direction of the dialogue, is of particular interest [14]. The “principle of civility,” which is entirely related to language etiquette, is no less fundamental [15].

The idea of “illocutionary strength of the speech” is intimately tied to pragmatics’ second job. “Pragmatic comprehension is a succession of processes, the substance of which is the attribution of particular typical elements – illocutionary forces” (T. A. van Dijk) to communication participants’ speech, according to Teun A. van Dijk [16].

Furthermore, the third objective – “to form linkages between assertions” on the one hand, and “different sorts of communication” on the other – might be regarded “the sole objective of the pragmatic theory of language,” according to T. A. van Dyck, because it is only solved if the previous two goals are completed.

When it comes to pragmatics, academics focus on its interaction with semantics. Some writers (V. G. Gak, Z. Vendler, M. V. Nikitin, J. Austin, and others) claim that semantics is subjective, or that it becomes increasingly subject-oriented as a result of which it surpasses the conventional topic of pragmatics.

Linguists note a definite difficulty in making a distinction between semantics and pragmatics, based on the definitions of semantics as a scientific research that focuses on the interaction of a symbol to denotation and signification, and pragmatics as a science that takes into account the association between indications and their users.

M. V. Nikitin, for example, claims that semantics relates to the side of speech activity that generates symbolic analogues of the universe and serves to apply speech acts, i.e. that semantics essentially integrates with pragmatics, the part of speech activity that extends the world expressed by perception and language. The author gets to the assumption that semantics and pragmatics are not mutually incompatible sorts of interpretations [17].

One of the pragmatic challenges, as previously said, is to construct a typology of speaking acts. Many scholars (V. G. Gak, G. G. Pozeptsov, E. N. Starikova) have worked on this issue, but there is still no universal explanation of the many sorts of speech actions. The writers, on the other hand, separate pragmatic sorts of sentences based on their intent.

IV. Conclusion. Questions of labeling and the quantity of moods are still contentious in theoretical linguistics. The issues surrounding the categorical properties of the imperative have yet to be fully resolved. The imperative is traditionally classified as an autonomous form of verbal, alongside the indicative and subjunctive, as component of the mood category. However, the idea that the imperative is deprived the status of an autonomous categorical form has a certain spread throughout linguistics. We consider the imperative as a distinct grammatical category that conveys an action that is not accomplished at the time of utterance and obtains linguistic expression in imperative sentences as supporters of the conventional direction.

Most imperative sentences include the following structural features:

- the existence of a verb in the imperative mood;
- the customary (*albeit optional*) lack of a subject; and the possibility of using 2nd person singular pronouns;
- the specific production of negative forms with the use of the auxiliary verb “do” (even with the verb “be”) and, in some situations, the adverb “never”;
- the peculiar use of the nominal imperative with the verb “to be” and the adjective.

In terms of pragmatics, all imperative statements are classified as order to achieve the right on their communicative goal and expected reaction from the addressee. The main subtypes of directive sentences, particularly regarding:

- a) proposals expressing a request or request;
- b) sentences in which the impulse to coordinated efforts is expressed;
- c) imperative sentences with the meaning of prayer;
- d) offers-invitations;
- e) advisitive – a proposal-advice, or recommendation, are distinguished by major differences in the strength of motivation and the level of obligatory or optional performance of an action.

Pragmatic transference is the usage of sentences in pragmatic roles that are atypical for them, and it is related with the transfer from one communication type to the next.

There is a significant correlation between the pragmatic and cognitive paradigms in modern scientific study. The need of experts to enhance traditional forensic linguistics with a definition of the cognitive processing, interpretation, and reproducing of speech has led to an outreach to the cognitive side of language unit study.

The idea of model is linked to the process of classification, or the assignment of one or more real-world objects to a category based on information about the world. As a result, categorisation is an attempt to portray the unknown via the familiar.

According to this notion, a category is more than simply a collection of units; it's a structure with a central component, known as the prototype, and additional members that link to it in various ways.

A prototype is defined as a set of reference samples that communicate our thoughts about real-world items.

According to the cognitive method, it is considered that the analyzed phrases serve as the primary way of verbalizing the idea of “will,” which has a prototype structure and is defined by the broad categorical definition of an enticement to execute an action.

According to the cognitive method, it is considered that the analyzed phrases serve as the primary way of verbalizing the idea of “will,” which has a prototype structure and is defined by the broad categorical meaning of an enticement to execute an action.

It's impossible to talk about the cognitive features of imperative sentences without mentioning concepts like the participants in the situation: agents, patients, goal, instrument, locative, and so on, which are the actant parts of the predicate verbalized in the sentences under concern by the verb. As a result, the following part of the dissertation study is devoted to the examination of verbal predicates, which are the most common in motivational situations.

Bibliography:

1. Виноградов, В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. М., 1947. 784 с.
2. Есперсен, О. Философия грамматики. М. : Издательство иностранной литературы, 1958. 400 с.
3. Sweet, H. A New English Grammar. Logical and Historical. Part I. Introduction, Phonology, and Accidence. Oxford : The Clarendon Press, 1900. 500 p.
4. Смирницкий, А.И: Морфология английского языка. М. : Литература на иностранных языках, 1959. 440 с.
5. Бурлакова, В.В. Теоретическая грамматика английского языка / В.В. Бурлакова. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. 253 с.
6. Семенюк, М.П. Категория императива в английском и русском языках. *Сопоставительное исследование грамматических категорий*. Свердловск, 1985. С. 27–33.
7. Curme, G. Parts of Speech and Accidence. Boston : D.C. Heath and company, 1935. 370 p.
8. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech G., Svartvik, J.A. A University Grammar of English. М., 1982. 392 p.
9. Buzarov, V.V. Essentials of Conversational English Syntax. М., 1981. P. 58–67.
10. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966. 606 с.
11. Столнейкер, Р.С. Прагматика. Новое в зарубежной лингвистике. М. : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 105–129.
12. Гак, В.Г. Прагматика, узус и грамматика речи. *Иностр. яз. вивк.* 1982. № 5. С. 11–17.
13. Демьянков, В.З. Прагматические основы интерпретации высказывания. *Известия РАН Сер. Литературы и языка*. 1981. Т. 4. № 4. С. 368–377.
14. Грайс, Г.П. Логика и речевое общение. Новое в зарубежной лингвистике. М. : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 217–239.
15. Лич, Д., Свартвик Е. Коммуникативная грамматика английского языка. М. : Просвещение, 1983. 304 с.
16. Дейк, ван Т. А. Вопросы прагматика текста. Новое в зарубежной лингвистике. М. : Прогресс, 1978. Вып. 8. С. 229–236.
17. Никитин, М.В. Заметки к теории речевых актов. *Проблемы лингвистического описания разноуровневых языковых единиц*. Межвузовский сборник научных трудов. Уссурийск, 1998. С. 4–22.

Шабієва А. СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЕРАТИВНИХ ПРОПОЗИЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Мета статті – є багатостороннє представлення структури наказових речень, а також багатостороннє дослідження смислової та прагматичної країв наказових речень у сучасній англійській мові.

Використані методологія та методи: Залежно від поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: метод лінгвістичного опису, метод компонентного аналізу структури речення, метод структурно-семантичного аналізу, метод польового аналізу, а також методи контекстуального та прагмалінгвістичного аналізу, що враховують мовні та прагматичні параметри процесів спілкування .

Залежно від поставлених проблем використовувалися належні методи дослідження: метод мовознавчого опису, метод компонентного аналізу текстури пропозиції, метод структурно-семантичного аналізу, спосіб польового аналізу, також методи контекстуального і прагмалінгвістичного аналізу, що враховують мовні та прагматичні норми процесів спілкування.

Основне висунуте наукове нововведення: цього дослідження полягає в тому, що в ньому вперше застосовується когнітивно-онтологічний підхід до дослідження та побудови моделей семантичних структур спонукальних пропозицій-висловлювань в англійській мові, а також виявлення їх основних параметрів відбору мовцем та їх залежності від екстралінгвістичної реальності.

Стан наказових систем до прагматичної сфери мови визначено тим, що цей характер речень більшою мірою, ніж інші комунікативні види речень поєднані з комунікативною обстановкою та співучасниками мовного акту спілкування, особлива з адресатом – слухачом. Крім того, наказовий речення являє собою прямий, імпліцитний засіб формулювання директивної вказівки, що обумовлено мовною конвенційною семантикою даних форм.

Результати дослідження: Імперативні пропозиції входять до системи спонукальності і є засобом її вираження. У процесі роботи над структурою імперативних висловлювань було встановлено, що основними моделями імперативних висловлювань англійською є такі:

- 1) ствердна форма імперативної пропозиції;
- 2) негативно-імперативна пропозиція;

- 3) імперативна пропозиція про *let*;
- 4) бездієслівна імперативна пропозиція;
- 5) емпатична імперативна пропозиція.

Дослідження показало, що імперативні конструкції не обов'язково повинні включати другий компонент (тобто підлягає).

Однак питання про вживання другого складу також має місце, і двоскладові імперативні конструкції є винятками.

Ключові слова: спонукальні пропозиції, імперативні конструкції, структурно-семантичний аналіз.

ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.61.11

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.1/35>**Мусаева И. И.**

Сумгаитский государственный университет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, СВЯЗАННЫХ С РОЖДЕНИЕМ РЕБЁНКА, В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ ОГУЗСКОЙ ГРУППЫ

З перших днів історії людства певні етапи процесу народження дитини, що є початком життя, супроводжувалися різними обрядами. Хоча деякі деталі звичаїв схожі один на одного, в пізніші часи вони набули іншої форми через відмінності у способі життя, думках і культурах. Зміна обрядових лексем, що входять до складу національно-духовної лексики мови, через етнопсихологічні чинники призвела до зміни смислового навантаження окремих термінів. При розгляді семантичних особливостей та мовних характеристик обрядових термінів, що входять до складу давньотюркського лексичного пласта у різних джерелах, ми спостерігаємо розвиток окремих слів у різних смислових сферах в одних, іноді різних фонетичних відтинках, зміні рівня функціональної якості. На історичних джерелах та прикладах сучасності вивчено народження дитини в житті огузьких тюркських народів та вивчено походження, структурно-семантичні особливості, а також способи утворення лексико-термінологічних одиниць, пов'язаних із звичаями. У цілому нині звичаї і вірування, пов'язані з народженням, діляться на допологові і післяпологові періоди, і кожен етап характеризується певної традиційної церемонією. Початковий етап – це здійснення різних обрядів, відповідно до різних вірувань, у тому числі релігійних обрядів для бездітних жінок, щоб зачати дитину. У тюркських народів існують такі повір'я, як відвідування бездітною жінкою святих місць, сон у святих місцях, взяття дитини у родича і вкладання його в ліжко. Згідно з віруваннями казахських тюрків, жінка, яка мріє народити сина, кладе під свою подушку зброю, ніж і т.п., а мати, яка бажає народити доньку, кладе під подушку намисто, сережки, браслет і т.п. За іншими повір'ями, якщо народиться небажана дитина, то матиме родимку або іншу мітку на щоці. Вагітна жінка не повинна дивитися на негарних, хворих або п'яних людей, а також якщо вагітна виглядає в цей момент негарною, то у неї народиться дочка, і якщо вона стала гарнішою при вагітності, то у неї буде син.

Ключові слова: тюркські народи, обряд іменування дитини, природні та соціальні явища, соціальне середовище, мовний словник.

Введение в проблему. У тюркских народов рождение ребёнка как наследника поколения, династии считается символом семейного счастья, а бездетность – признаком несчастья. Поскольку отсутствие ребёнка считалось проклятием Божьим, проводилась церемония празднования рождения ребёнка. Следы этого верования отчетливо видны в общетюркском памятнике «Китаби Деда Горгуд»: «Ханлар хан, хан Байандыр раз в году играл свадьбу и собирал сюда огузских беков. Имеющих сына сажал в белую комнату, а тех, у кого была дочь – в золотую комнату. Аллах проклял тех, у кого нет сыновей и

дочерей, я это делаю, дабы знали мы проклятых» [13, с. 34].

Изложение основного материала.

К слову «ребенок». Слово «ребёнок» в тюркских языках используется как синоним слов «*çocuq*» и «*çağa*». Этот термин имеет активную частотность употребления, обладает широким спектром семантических и словообразовательных возможностей, имеет множество производных: *uşaqañmizdirən*, *uşaqsalma*, *uşaqañlı*, *uşaqsəvər*, *uşaqlı*, *uşaqlıq*, *uşaqañ anası*, *uşaqañ atası*, *uşaqsız*, *övladsız*, *sonsuz*, *uşaqañlı*, *uşaqañ evi*, *uşaqañ bağçası*, *uşaqañcığaz* и т. д.

Существуют разные мнения об этимологии слова *uşaq*. Часть «*uş*» слова «*uşaq*» означает «сжиматься, уменьшаться». Этот древний корень асемантизирован в имени ребёнка. Слово *uşaq*, используемое во многих тюркских языках, также означает «маленький, уменьшенный». Корень слов «*uşan*», употребляемых в современных тюркских языках, означает «делить на мелкие части»; *ушан*, употребляемый в древнеузбекском языке, («делить», «разделять»), также является морфемой «*uş*» [18, с. 302].

В древнетюркских языках корень слова встречается в глаголах *uşal*, *uşat: ekmek uşandı – çörək doğrandı* (обед подошел – так режут хлеб).

А. Мамедов сопоставил слово «*uş*», употребляемое в древнешумерском языке, со словами *rüşeym*, *æcdad*, *kök* (*зародыш, предок, корень*) в тюркских языках [17, с. 5–24] Б. Магеррамли также пишет: «анализ словаря шумерского языка показывает, что морфема «*uş*» является одним из синкретических (соотносительных) корней, характерных для ранних периодов тюркских языков» [16, с. 46–47].

Если термин «*uşaq*», имеющий то же понятийное ядро, что и лексема *çağa* (младенец), в азербайджанском языке используется для обозначения ребёнка до трех-шести месяцев, то в современном туркменском это слово обычно означает *uşaq*, *südmär körpə*, *bala* (ребенок, грудной ребенок, младенец) [25, с. 832]. Есть производный структурный термин *çağalıq* (младенчество).

Об обычаях и верованиях, связанных с рождением ребёнка. В. Билгин описывает обычаи туркменского народа таким образом: «в Туркмении мужчины, не имеющие детей, ходят к муллам, ишанам или в ятыры (святые места), где семь раз обходят гробницу, ночуют там, приносят жертвы, повязывают ткань и жертвуют деньги [8, с. 85].

Слово *beşik* (колыбель), как одна из общетюркских лексических единиц, имеет одинаковое значение в древних и современных тюркских языках. В «Книге моего деда Коркуда» это слово встречается в том же значении в лексеме *beşikçärtmә* [13, с. 26]. Некоторые лингвисты утверждают, что термины *beşik* и *bäläk* (заворачивать) произошли от глагола *bälämäk*, который исторически употреблялся в азербайджанском языке в значении «заворачивать», «гнуть».

В азербайджанском языке лексема, употребляемая в значении *körpə uşağın bäländiyi yer; sarındığı parça, qundaq* (место, где завернут младенец, кусок ткани для обертывания и пеленка), имеет такие производные, как *bäläkbağılı, bäläkli,*

bälämäk. Структурная форма образована добавлением суффикса *äk* к глаголу *bälä*.

Одной из лексических параллелей слова *bäläk* является слово *qundaq*. Лексема употребляется в азербайджанском языке в значении *körpə uşağı bälämäk üçün sarğı ləvazimatı* (материал для пеленания младенца). Термин, имеющий древнее лексическое значение, восходит к слову *qandırğa*, используемому в диалектах. Морфема *dağ* (гора) является фонетически измененной формой морфемы *bağ* (сад). Сигнификат слова восходит к понятию *bağla, beşiyə qoy (qondar)* (закрой, положи в люльку, направь). Есть ещё один вариант, в котором корень слова – лексема “*köy*”, это – тепло. То есть – *isti elə, bağla, bälä* (сделай погорячее, закрой, запеленай) и т. д. [10, с. 55].

Греческое слово *bäläk* означает ткань, промасленную ткань, которую собирают для разведения огня [30]. Обобщая сведения, собранные нами из разных источников, можно сделать вывод, что сущностью лексической единицы в системе языка является средство для согревания ребёнка. Учитывая, что слово, употребляемое в конкретном контексте, со временем полностью соответствует той сущности, в которой оно употребляется, то любое слово, как лексическая единица, не является семантически специфичным в языковой системе. Между концепцией и направленностью ее развития всегда есть различия. Со временем, по мере расширения сферы развития, расширение смысловой структуры, значение термина становится более ясным и конкретным в зависимости от уровня развития языка. Что же касается происхождения лексемы, имеющей в этимологических словарях идеальные и абстрактные значения, то ее различное происхождение основано на идеях Х. Педерсена, предложившего в начале XX в. теорию родства индоевропейских, саамско-хамийских, уральских, алтайских, шумерских и другие языков.

Другое значение этого слова в азербайджанском языке – «деревянная часть ружья». В азербайджанском языке есть производные слова *qundaqbağı, qundaqlamaq, qundaqlanma, qundaqlı, qundaqlıq, qundaqçı* и т. д.

Один из обрядов, совершаемых для ребёнка, начинающего ходить, – *köstek kesme* (рубка топора). У тюрков-казахов этот обряд называется *tusav kesiv* или *tusavkeser*. Считается, что ребенок, для которого не совершили этот обряд, поздно научится ходить и часто будет падать при ходьбе. Праздник *koy göcö* и *köstek kesme* – похожие обряды, отмечаемые сегодня алтайскими

тюрками. Однако *kou göcö* носит более символический характер.

Одним из слов, связанных с рождением ребёнка, является «беременность». Этимологическое значение лексической единицы *yük* имеет то же происхождение, что и слово *hambal* (носильщик), то есть это слово арабского происхождения. В современных тюркских языках этот знак совпадает с лексемами *içlänmä, boğaz, yüklü* (поглощение, горло и нагруженный). Слово *buğaz* (беременная), выражающее смысл *övlad, bala* (дитя, потомок), близко к лексеме *boğaz* (горло), которая образована изменением слова *buğaz* [10, с. 57]. Лексема *yeriklämä* имеет то же значение, что и понятия, то есть является денотатом. В толковом словаре азербайджанского языка это описывается как *hamilə qadının ağız dadının azması halı* «случай потери вкуса беременной женщиной» [1, с. 576]. В турецком языке значение выражения *yeriklämä-gebelikte duyulan aşırı istek, tutku, aşerme* означает «чрезмерное желание, страсть, ощущения, имеющиеся при беременности».

«*Yeriklemek*» (понести плод) В Анadolу – производные *verginlik, verginmek, yeriklemek, yerik vermek, yeruk vermek, yerikli olmak, yeruk yerimek şeklinde geçerken, yezikli kadın (aşeren kadın)* же – это *vergin, yerik, yerikli*. По поверью керкукских туркмен, «в таком состоянии человек не может совершать паломничество» [27, с. 150].

В современном казахском языке в соответствии с фонетическими особенностями тюркских языков кыпчакской группы, слово имеет то же содержание, но встречается в форме *juktu, jerik* с заменой *y/lj*. В современном турецком языке, а также в диалектной лексике и говорах существует множество лексических единиц, характеризующих состояние беременности и производных от этих единиц слов и выражений: *Aşeriyor, aşyeriyor, aşeren, aşveren, aşyeren, aş çalıyor, yerikliyor, yerikli, vergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başıbozuk, başı bulanık, göğnü kötü* [20, с. 136]. В зависимости от местонахождения женщина, носящая в своем чреве ребёнка, в современном тюркском языке означает как *gebe, hamile* (поселения Эксери), *yüklü* (Кагызман, Карс, Эрзинджан, Шехли, Гюмушане, Гиресун Кастамону), *gövdeli* (Акчали Дитя, Сейхан), *ağırayak* (Сивас), *ikicanlı* д (Сивас) *uşağı var* (Хал Элазиг).

Таковую же семантическую структуру имеет термин *yeziklämä*, употребляемый в кяркюкском туркменском языке. Согласно поверью, *yeziklämä* – это потребность и пожелание матери чего-либо к чему-либо, и если это желание не будет удовлет-

ворено, то образуется пятно там, где она потрет или почешет свое тело (лицо). В языке иракских туркмен беременность выражается лексемами *ikki canlı, ikki canni ki canni, boğaz, yüklü, hamile, karnı var, şişip, gene şişip, gene qarnı şişip, gene qarnı var* [5, с. 11]. Лексема *göbək tozu* – это термин, используемый керкукскими туркменами в связи с церемонией рождения. Яшар Калафат пишет, что «у керкукских туркмен акушерка обрезает, сушит и хранит пупок, разрыхляет и посыпает образованным порошком голову женщины, у которой нет ребёнка, чтобы та смогла родить. Этот порошок называется *göbək tozu*. В связи с этим обрядом в азербайджанском языке образовались такие сложные языковые единицы, как *göbəkəsmə* (обрезание пуповины) и *göbəkgörmə* (смотрины) *Göbəkgörmə* – это «подарок отца ребёнку, у которого отпала пуповина», то есть подарок за радостную весть.

На гагаузском языке беременную женщину называют *yüklü, ikicanlı, beremenny*. Слово *beremenny* было транслировано с русского языка на гагаузский.

Среди церемоний рождения есть такие ритуалы, как *qırxlama, qırxının tökülməsi, qırxın çıxması*, что является «завершением сорока дней новорожденного». Через сорок дней после рождения в результате внезапного ослабления и болезни матери и ребёнка в языке разных тюркских народов образовались лексические единицы *qırxa düşmə, kırk basması, kır basığı, kırka düşmesi, kırk karışması, kırklama, kırk uçurma, kırk kovalama, loğusa basması, çiləyə düşməsi, həməzath, şəşəli*. Считается, что некоторые мифологически негативные существа могут подвергнуть опасности или даже убить мать и ее ребёнка в течение сорока дней. Для предохранения от злых сил матери и ребёнку до сорока дней надевают булавку на воротник, под голову кладут иголки, ножницы, хлеб или Коран. Нельзя их оставлять одних в комнате, давать сырое мясо, ночную одежду, пускать на улицу и так далее.

Если обратиться к антропонимии тюркских этносов с богатым и уникальным этнографическим наследием, то можно получить обширную информацию о языке, культуре и истории тюркских народов. Изучая термины, относящиеся к обрядам, входящих в этнографический лексикон по семантическим, функциональным, лингвистическим критериям, можно получить достаточно интересные и подробные сведения о древних человеческих сообществах, являющихся общим наследием человечества. Нарекание именем,

раскрывающего различия людей, отражающего их самобытность, особенности, родословную, принадлежность, является важным фактором для всех тюркских общин. С тех пор, как люди стали жить вместе, они стали давать имена каждому, чтобы легче было общаться, идентифицировать себя.

Об именах, являющихся образцом принадлежности и тождества Афад Гурбанов пишет: «в истории народов мира сложились различные мнения и традиции относительно понятия имён. Ряд народов придавал большое значение личным именам, называя их человеческими душами. Поздно названные младенцы считались бездушными существами и поэтому, считалось очень важным дать им имя вовремя» [14, с. 9].

Нарекание именем основано на физических характеристиках человека, его семейном положении, качествах темперамента, убеждениях и других факторах. В первые периоды человеческой истории обычаи наименования были схожими, в более поздние времена они принимали разные формы из-за различий в образе жизни и духовной культуре. Согласно представлениям древней тюркской культуры, выбор и нареkanie человека именем, как элемента, определяющего его судьбу, требует большой ответственности. В связи с этим церемония имянаречения сопровождается особым обрядом.

Турецкий тюрколог Орнек Седат Вейис отмечает в связи с этим, что «имя – это символ, который, помимо его социальной и индивидуальной личности, символизирует великую, скрытую сущность человека. Имена, данные детям, не случайны, ведь имя несет в себе символический смысл, который будет формировать характер ребёнка, его будущее, личностные качества и определять его место в обществе. Распространено мнение, что смысл имени ребёнка вкладывается в его судьбу» [19, с. 148].

В турецком языке, в связи с именем, данным ребёнку, сформировались различные терминологические единицы. Имя *Göbək* (именование при обрезании пуповины) – это первое имя, данное ребёнку при перерезании пуповины. Это имя должен дать родственник, родитель или любой, кто перерезает пуповину ребёнка. Полагая, что в потустороннем мире человека будут упоминать именно этим первым именем, считалось более приемлемым назвать ребёнка в честь пророка и его родственников. Этот обычай зародился у тюркских народов после принятия ислама. *Göbək* также можно сохранить как официальное имя, но

для того, чтобы имя было зарегистрировано, его необходимо произнести на ухо ребёнку с призывом к молитве. В Анатолии и некоторых тюркских регионах после рождения ребёнка выжидают некоторое время и если ребёнок выживает после критического периода жизни (к примеру, после 40 дней), то вместо *Kalıcı ad* («Постоянное имя») ему дается постоянное имя *Qalıcı ad*. Постоянными именами ребёнка нарекают старейшины дома – дедушки, бабушки, особо почитаемые люди и т.д. *Ezan ad* («Имя азана») – это имя, проговариваемое в правое ухо ребёнка при чтении азана. *İğreti adı* («Ложное имя») – временно данное ложное имя. Его дают через три месяца после рождения ребёнка. Ребёнок носит это имя до тех пор, пока не станет достаточно храбрым, чтобы стрелять из лука. В некоторых узбекских и туркменских семьях мать выходила на природу и могла наречь ребёнка именем, связанным с увиденным здесь. Однако эти имена тоже не являлись постоянными. *Asıl adı* («Исходное имя») заменяется именем «понарошку» до тех пор, пока ребёнок не станет достаточно смелым, чтобы стрелять из лука. *Kader adı* («Имя судьбы») – это имя, данное ребёнку на удачу. *Takma ad* («Прозвище») – имя собственное, которое отличалось от основного имени, данное в связи с общественной и культурной деятельностью этого лица. Для различия братьев или лиц с одинаковым именем к началу имени добавляются такие слова, как *böyük, kiçik, sarı* (старший, младший, рыжий и т.д.) которое также является прозвищем.

В эпосе «Китаби-Деде Горгуд», широко известном памятнике тюркских народов, есть примеры в связи с обычаем *adqoyma* (имя нареkanie), представляемым как символ героизма, знак мужества. За мужество, отвагу и храбрость мудрый аксакал Деде Горгуд давал имя юношам, достигших зрелости в соответствии с их заслугами: «Этот юноша сражался на жестоком поле битвы Байындыр хана. Твой сын, убил быка, да будет имя ему *Viğac* (Бык)! Я дал ему это имя, и пусть Бог продлит ему жизнь!» [12, с. 28]. Поверие о том, что имя и действия Деде Горгуда в этнокультурной системе тюркских народов связаны с сущностью мироздания, позволяет охарактеризовать его как человека со сверхъестественными способностями, создавшего смысловой мир.

Мирали Сеидов, исследовавший обычаи нареkania тюркоязычных народов, подчеркивал их особое значение в изучении этнопсихологии народа. Анализируя распространенные памятники и образцы народного творчества, он писал,

что «у тюркоязычных народов было честью получить собственное имя. Член племени удостоивался подходящего имени после большого труда во благо племени» [22, с. 15].

В разных регионах Азербайджана в связи с церемонией имянаречения появлялись разные термины. *Şəbbəxeyir* («Шаббахейир») – церемония, которую проводят бакинцы. «Ребенку обычно дают имя после сорока дней, и по этому поводу совершается обряд (на Абшероне он называется *Şəbbəxeyir*)» [2, с. 78]. Пожилая женщина, уже воспитавшая детей (сыновей, дочерей) берет ребёнка на руки и трижды произносит на ухо данное ему имя. В Сальянском районе существует обряд, который называется *kəfən-dəfn* («погребение в саване»). «Если дети, рожденные в семье умирали один за другим, то последнего родившегося ребёнка принято было называть именами отца и матери, а в это время мясо весом с рождённого ребёнка относили на кладбище и хоронили, что называлось *kəfən-dəfn* («погребение в саване»). [15, с. 13].

У древних тюрков и соседних монголов новорожденному давали разные имена. Детей именовали природными явлениями, имевшее место в день рождения ребёнка, именем приезжего гостя в деревне, предметом, именем животного или названием растения, появившихся сразу после рождения ребёнка. Турецкий исследователь Гюленсой Тунсер пишет, что «когда рождается ребенок, первый мужчина, который приходит в деревню – нищий, то ребёнка называют *Tilençi*, то есть нищий. Сына Чингис кагана назвали *Tulu* (зеркало), потому что первым предметом, увиденным после рождения ребёнка, было зеркало, а имя Чингис кагана было *Temuçin*. Оно происходит от имени дворянина, взятого в плен при его рождении и приведенного в деревню, что означает кузнец» [11, с. 7].

Среди обычаев *Adqoyta* есть имена, устойчивые к религиозным убеждениям. В условиях доисламского манихейства, буддизма и верований в Гек Танры давали такие имена, как *Gün, Ay, Ulduz, Yıldız* (Солнце, Луна, Звезда), которые считались священными. Встречаются имена, связанные с годом, месяцем и днем рождения ребёнка: *Bayram, Qurban, İsmayıl, Mevlut, Ramazan, Şaban* (Байрам, Курбан, Исмаил, Мевлут, Рамадан, Шабан) и другие. Среди имен можно встретить названия племен и родов, принадлежащих к тюркским народам: *Oğuz, Qırçaq, Qırğız, Bayat, Kalac, Karluk* (Огуз, Кыпчак, Киргиз, Баят, Каладж, Карлук) и другие.

В зависимости от мировоззрения и верований народа существует традиция давать соответствующие имена людей, которых считают блаженными, живущих или живших в святых местах (пирах), считая, что это защитит их детей. Алааддин Уджа пишет об этом: «хотя в исламе нет прямого указания на это, вместе с тем некоторые родители приобщают своих детей к местам паломничества, к щедрости великих и благословенных людей, дают своим детям такие имена, как *Satılmış, Adak, Kurban, Nezir* и т. д., они верят, что тем самым будут защищены» [4, с. 149].

Согласно исламским повествованиям, красивое имя, данное ребёнку, является величайшим благословением, дарованным ему. В целом дата и обстоятельства рождения ребёнка имели особое значение для древних тюркских народов. Если ребенок рождается во время войны или войны, то детей именовали *Kurtulmuş, Yağibastı, Yağığəldi* (Освобождение, Враг напал, Враг пришел). В семьях, не имевших ранее детей, новорожденным дают такие имена, как *Dursun, Yaşar, Binyaşar, Ölmez, Durdu, Kurç(Çelik)* (Дурсун, Яшар, Биньяшар, Олмез, Дурду, Курч (Челик)). Обычай давать своим детям покровительственные имена, чтобы защитить их от злых духов, характерен и для древних тюрков: *Niyazi, Satılmış, Ağırçı* (Ниязи, Сатилмыш, Агырчы) и другие.

В регионах, населенных тюрками-огузами, если названный ребенок заболел в первые дни своей жизни, то накрывают стол и дают новое имя, считая, что прежнее имя тяжело для ребёнка. Выражение *Adı ağır gəldi* («его имя далось тяжело») произошло именно от этого поверья. Обычно, когда в семье рождаются только девочки, принято давать такие имена, как *Qızbaş, Qızqayıt, Qızıyətər, Bəsdı* (Гызбес, Гызгайыт, Гызетер, Бесди).

Орхан Аджибаямлы в этой связи пишет, что «в регионах, населенных турками, некоторые семьи, дети которых умирают или не живут долго после рождения, чтобы защитить своих новорожденных детей от злых духов, сглаза и Азраила, дают им такие имена, как *İt, İtbaba, İtbarak, İtbey, İtkulu, İtalmaş, Yılan, Şeytan, Sarıkine* (Пес, Итбаба, Итбарак, Итбей, Иткулу, Италмаз, Сатана, Сарыкине) [3, с. 14].

У гагаузских тюрков имя дается новорожденному в течение нескольких дней. «Хотя у гагаузских тюрков имя ребёнку выбирается заранее, обычно оно дается при крещении священником. Священник также назначает день крещения ребёнка. На церемонии имя наречения младенца обязательно присутствуют уважаемые люди, потому что здесь важна их роль. Родители поку-

пают в этот день все, что нужно малышу. Даются имена святых по христианскому календарю. По религиозному календарю, если ребенок родился в день рождения святого, то его называют в честь этого святого. Говорят, что ребенок приходит в мир со своим именем. Например, мальчиков, родившихся 8 ноября, в день св. Дмитрия, называют Дмитрием» [21, с. 54].

Большинство гагаузских имен имеют славянское происхождение, потому что они христиане:

Светлана, Анна, Игорь. Однако также используются имена тюркского происхождения, такие как Чичек, Гюль, Дениз.

Выводы. В целом, в древнетюркских общинах выбор имени включает в себя день, время, месяц, время года, место рождения, события, происходившие в момент рождения, таких чувств, как восхищение, признательность, благодарность определенным людям. Все это играло важную роль для носителя имени.

Список литературы:

1. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”. 4 cildə, II c, Bakı : “Elm”, 1980. 576 c.
2. Abdulla B. Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı : “Qismət”, 2005.
3. Acıpayamalı Orhan Türk Kültüründe Ad Koyma Folkloru’nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. IV. Ankara, 1992 s. 1-14.
4. Alaattin UCA, Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü dergisi, 2004, sayı 23 , s 149.
5. Ayad Z. S. Kerkük türkmenlerinin geçiş törenleri. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2014.
6. Bəydili C. Qorqut atanın advermə funksiyası haqqında Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. X kitab. Bakı : “Səda”, 2001, s 29–40.
7. Bağışkan, T. Çocuk yaşatmayan kadınlarla ilgili inançlar ve sağaltma uygulamaları. K. Kanol. (Haz.) Halkbilimi Sempozyumları II, Lefkoşa 1997: KKTC. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı, ss. 33–110.
8. Bilgin V (2005). Gelenek ve din: Türkmenistan’ın dini hayatında geleneğin rolü. Marife Dini Araştırmalar Dergisi, S. (2), ss. 101–124.
9. Древнетюркский словарь. Ленинград : Наука, 1969. 676 с.
10. Əhmədov B. Etimologiya lüğəti. Araşdırmalar, mülahizələr. Bakı : Altun Kitab. 2015.
11. Gülensoy, Tuncer. Türklerde Ad verme Geleneği ve Hektor. Milli Folklor, S. 22, Yaz, Ankara : 1994.
12. Kitabı-Dədə Qorqud əsli və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı : “Öndər nəşriyyatı”, 2004. 376 c.
13. Kitabı Dədə Qorqud. Bakı : “Yeni nəşrlər evi” 1999. 704 c.
14. Qurbanov A. Azərbaycanlı şəxs adları ensiklopediyası. Bakı : 2019. 256 c.
15. Qeybullayev Q. Azərbaycanlılarda ailə və nikah. II hissə. B.: “Elm”, 1994. 281s.
16. Məhərrəmli B. Türk dillərinin qədim leksikası. Bakı : “Xəzər Universiteti”, 2017. 272 c.
17. Məmmədov A. Azərbaycan dilinin erkən tarixinə dair materiallar. Şumer-türk leksik paralelləri. Azərbaycan filologiya məsələləri. I buraxılış. Bakı : “Elm”, 1983, s. 5–24.
18. Нафиков Ш.В. Бореальные элементы в башкирском языке... : монография. Уфа : Гилем, 2003. 301 с.
19. Örnek, Sedat Veyis. Türk Halkbilimi. Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara: 1995
20. Örnek, Sedat. Türk Halk Bilimi. II baskı, Ankara : 2000. 136 c.
21. Perçemli V. Qaqauz türklerinde doğum, evlenme ve ölüm âdetleri doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi Bilim Dalı. Danışman: Prof. Dr. Kemal Yüce İzmir: 2011. 246 s.
22. Seyidov M. Bəzi abidələrdə və xalq yaradıcılığı nümunələrində adqoyma adətinin qalıqları haqqında mülahizələr. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. V kitab. B.: “Elm”, 1977. 195 s.
23. Tatlılıoğlu, D. Türkmen ırımları (Halk inançları). Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000. S. 4(1), ss. 1–15.
24. Türkmen halk ırım-yanıqları. A. Türkmenistanyn milli medeniyet “Miras” merkezi, Aşqabat: 2005. 224 c.
25. Туркменско-русский словарь. М. : Советская Энциклопедия. 1968. – 832 с.
26. Bilgin V. Gelenek ve din: Türkmenistan’ın dini hayatında geleneğin rolü. Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 2005, S. (2), ss. 101–124.
27. Zafer Özbek. Halk dilinde sağlık deyişleri sözlüğü. Ankara : 1992. 150 s.
28. Колыбель. URL: <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kundak1>
29. Наречение именем. URL: <https://nedir.ileilgili.org/nedemek/kun>
30. Mehmet Emin Vahid Paşa’nın eserlerinde batı kökenli kelimeler. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/407086>

Musayeva I. I. STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF LEXICAL UNITS ASSOCIATED WITH THE BIRTH OF A CHILD IN THE TURKIC LANGUAGES OF THE OGUZ GROUP

From the earliest days of human history, certain stages of the process of giving birth to a child, which is the beginning of life, were accompanied by various rites. Although some of the details of the customs are similar to each other, in later times they took on a different form due to differences in lifestyle, thoughts and cultures. The change in the ritual lexemes that are part of the national-spiritual vocabulary of the language, due to ethnopsychological factors, has led to a change in the semantic load of individual terms. When considering the semantic features and linguistic characteristics of ritual terms that are part of the ancient Turkic lexical layer in different sources, we observe the development of individual words in different semantic spheres in the same, sometimes different phonetic shades, a change in the level of functional quality. Based on historical sources and examples of modern times, the birth of a child in the life of the Oguz Turkic peoples was studied and the origin, structural and semantic features, as well as ways of forming lexical and terminological units associated with customs were studied. In general, the customs and beliefs associated with birth are divided into prenatal and postnatal periods, and each stage is characterized by a certain traditional ceremony. The initial stage is the performance of various rites, in accordance with different beliefs, including religious rites for childless women in order to conceive a child. The Turkic peoples have such beliefs as a childless woman visiting holy places, sleeping in holy places, taking a child from a relative and putting him to bed. According to the beliefs of the Kazakh Turks, a woman who dreams of giving birth to a son puts a weapon, knife, etc. under her pillow, and a mother who wants to give birth to a daughter puts a necklace, earrings, bracelet, etc. under her pillow. According to other beliefs, if an unwanted child is born, then he will have a mole or other mark on his cheek. A pregnant woman should not look at ugly, sick or drunk people, and if a pregnant woman looks ugly at that moment, then she will have a daughter, and if she has become prettier during pregnancy, then she will have a son.

Key words: Turkic peoples, rite of naming a child, natural and social phenomena, social environment, language dictionary.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.1/36>

Агхакішієва Г. М.

Бакинський Слав'янський Університет

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ПРОЗІ (НА ПРИКЛАДАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ)

Мета статті – вивчення лексичної діалектики, яка зберігає історичні сліди мови, народного побуту, традицій та побуту та є достовірним джерелом, заснованим на художній прозі. Мета – простежити історію мови, порівняти з тюркською, мовою загальнотюркських писемних пам'яток, довести історичне багатство нашої мови. Основні завдання:

1) зібрати лексичну діалектику на прикладах художньої прози періоду незалежності та дати лінгвістичний аналіз;

2) на основі зібраних прикладів виявити взаємний зв'язок між діалектами та літературними мовами;

3) вивчити лексичні діалектизми порівняно з тюркською мовою та мовою стародавніх писемних пам'яток загальнотюркського походження.

Методи, використані у статті. Тема статті – збір лексичної діалектики на прикладах художньої прози, написаної в період незалежності, та лінгвістичний аналіз цієї діалектики, її взаємодії з літературною мовою і водночас вивчення тюркської мови та давніх писемних пам'яток усієї тюркської мови. Із цієї точки зору під час написання статті використовувалися описові, порівняльні, порівняльно-історичні методи. Крім того, використовувалися методи пояснення та аналізу.

Новизна статті: вперше розглянуто положення лексичних діалектизмів, вжитих у мові художніх творів, написаних у період незалежності, особливості розвитку цих діалектизмів, залучених до лінгвістичного аналізу в окремих діалектах та говірках, досліджено діалекти турецької мови, визначено етимологію та джерело зібраних діалектизмів.

Результати дослідження. Розглянувши лексичну діалектику, яка використовується в мові художньої прози, написаної в період незалежності, ми отримали такі результати:

1. Докладно пояснюється термін «характерні діалектизми», що становить словниковий запас нашої мови та привнесені в мову художніх творів письменниками з окремих діалектів та ідіом.

2. Важливу роль у простеженні історичного розвитку мови відіграли терміноспецифічні діалектизми, зібрані з мови художніх творів, діалектизми, що зберігають побут, традиції народу.

3. Лексична діалектика дала нам багатий матеріал для вивчення впливу та зіставлення живої розмовної мови з літературною мовою, зіставлення діалектизмів із тюркською мовою та діалектами, діалектологічними та етимологічними словниками.

Ключові слова: період незалежності, художня проза, лексична діалектика, словниковий склад, історичність, тюркська мова, етимологія.

Постановка проблеми. Вивчення діалектних особливостей у мові художніх творів, вивчення мовних особливостей місцевих знаків, що належать до розмовної мови, знаходилося у центрі уваги лінгвістів як одна з важливих проблем азербайджанського мовознавства.

Лексичні діалектизми, що відіграють важливу роль у збагаченні словникового запасу азербайджанської мови, що зустрічаються в літературно-художніх текстах майже на всіх етапах історичного розвитку мови, завжди взаємодіяли з літературною мовою та відігравали роль джерела свого збагачення.

Із цього погляду особливе значення має збір лексичних діалектизмів, що вживалися в мові художніх прозових творів, написаних у період

незалежності, вивчення взаємодії діалектизмів із літературною мовою, проведення порівняльного дослідження з турецькою мовою та мова давньо-тюркських писемних пам'яток.

Мета статті – вивчення лексичної діалектики, яка зберігає історичні сліди мови, народного побуту, традицій та побуту та є достовірним джерелом, заснованим на художній прозі. Мета – простежити історію мови, порівняти з тюркською, мовою загальнотюркських писемних пам'яток, довести історичне багатство нашої мови. Основні завдання:

1) зібрати лексичну діалектику на прикладах художньої прози періоду незалежності та дати лінгвістичний аналіз;

2) на основі зібраних прикладів виявити взаємний зв'язок між діалектами та літературними мовами;

3) вивчити лексичні діалектизми порівняно з тюркською мовою та мовою стародавніх писемних пам'яток загальнотюркського походження.

Методи, використані у статті. Тема статті – збір лексичної діалектики на прикладах художньої прози, написаної в період незалежності, та лінгвістичний аналіз цієї діалектики, її взаємодії з літературною мовою і водночас вивчення тюркської мови та давніх писемних пам'яток усієї тюркської мови. Із цієї точки зору під час написання статті використовувалися описові, порівняльні, порівняльно-історичні методи. Крім того, використовувалися методи пояснення та аналізу.

Новизна статті: вперше розглянуто положення лексичних діалектизмів, вжитих у мові художніх творів, написаних у період незалежності, особливості розвитку цих діалектизмів, залучених до лінгвістичного аналізу в окремих діалектах та говірках, досліджено діалекти турецької мови, визначено етимологію та джерело зібраних діалектизмів.

Основний текст. Діалектна лексика відіграє велику роль у збагаченні словникового запасу нашої мови. Збагачення словникового запасу мови пов'язані з історією народу. Історія народу відбита у його мові. Геніальний німецький лінгвіст В. Гумбольдт, засновник загальнофілософської школи мовознавства, що вважає мову проявом душі народу, говорив: «Мова народу є його душа, а душа народу є його мова – сильнішою тотожності важко собі уявити» [22, с. 134].

Одне з найнадійніших джерел для простеження вказаної історичності – лексична діалектика. Лексичні діалектизми є надійним джерелом, яке зберігає історичні сліди мови, народного побуту,

традицій, побуту. Із цього погляду діалектизми, вироблені в мові прозових творів, написаних у період незалежності, дають нам багатий матеріал у плані прослідковування історії нашої мови, зіставлення її з літературною мовою, турецькою мовою, мовою епосу «Китабі-Даде Горгуд» (надалі КДГ). Розглянемо діалектизми, що розвинулися в мові прозових творів періоду незалежності, згрупувавши їх таким чином:

1. Діалектизми, що стосуються їжі. Діалектизми, що належать до цієї групи, можна розділити на три групи:

1) назви продуктів харчування; тере, гуймак, долма, фірні, тарак, гурабія, довга, булама, проблема, чиртданак, каліка, шекартихма, турачплов, кеклікплов, хуруш, абгушт-бозбаш, халва-кулче, нарданча та ін.

Слово «гуймак» у губинському та західно-азербайджанському діалектах використовується для позначення виду їжі, приготованої з борошна, цукрової пудри та олії [24, с. 119].

Те саме пояснення ми знаходимо у словнику пояснювальної лінгвістики. У підручнику «Етимологічний словник» Б. Ахмедова це слово споріднене з словом «гей» (горіти, розпалюватися). Він зроблений з обсмаженої муки і зазвичай асоціюється зі значенням обсмажування. Багато слів, таких як спекотне, гір, розпечене вугілля, кюре (кам'яна піч), вугілля, гейнемек (набряк рани), кайганак, виникли саме на основі слова небо [13, с. 100].

У мові епосу КДГ слово «гуймак» вживається у значенні «слухати» [18, с. 66].

«З'їжте дві столові ложки так само, як у нашому гуймаку, як наша пряна халва, з'їжте одну і вистачить вам на весь день» [10, с. 24];

2) назви рослин та фруктів;

3) горіх, альбухара, бехлі, чаламір, кайсі, елмік, авелік, боймадаран, газояги, гушаппейі, сарігул, гулунджан, гантапер, гангал, ширбадушенда та ін.

Слово *альбухара* – рід сливи в Ірванській зоні, зливу на тебризькому говірці пояснюється в тлумачному словнику як «сушена бухарська злива». Згідно з І. Байрамовим, альбухара утворилася від поєднання слова *ал*, що в давньоазербайджанській мові означає «червоний», і слова *Бухара* [7, с. 35].

Ця лексична одиниця вживається в нахчыванському діалекті у формі алмахару.

«Варене та очищене яйце він поклав на черевце курятини, родзинки, абрикоси та альбухара всередину та навколо нього» [12, с. 40];

4) назви хліба; яйма, юха, сенгаг, кулче, фасалі, фатир, комбе, тактах, еппак та ін.

Юха – це слово досі залишилося у джебраїльському та шушинському діалектах у значенні «скатаний тонкий хліб». М. Зейналов згадує, що це слово вживається в говірках нахчыванської групи у значенні «тонкий хліб, випечений у печі», а в словнику нахчыванських говірок воно означає «тонкий, ніжний, слабкий» [21, с. 61].

Показано також, що це слово вживається у значенні «кеке» (булочка) у М. Кашгарі [17, с. 277–281]. В «Етимологічному словнику турецької мови» ми бачимо, що слово *юха* вживається у таких формах: юка, ювка, юфка у значенні «тонкий, тонко розкритий листовий хліб» [29, с. 397]. У словнику тлумачного мовознавства це слово – «вид хліба з тонко розкритого (прісного) тіста на саджі, вживається у значенні розтікання (яйма)» [5, с. 619]. В етимологічному словнику пояснюється слово «юка»; використовується як ювха, є антонімом слова *товстий* (воно споріднене з словом *плоский*), а *тонкий* є антонімом слова *цільний*. Товстий і високий ставляться немає діаметру, а до понять шар. Слово *товстий* утворене від дієслова *каламак* (накладати один на одного) (утворено формою слова *прохолоди*) [13, с. 280].

«Він поклав свіжозрізаний чорний фінік між цими шарами (юха) і приніс синові» [11, с. 24].

2. Діалектизми, пов'язані з географічними назвами: гіджів, гіджавар, гелевар, дикдир, нохур, чала, балістан, загга, ярган, зага, джала, гедик, бара, джулга, коха, демі та ін.

Гедик – це слово від давньотюркського кореня *кат* (зрубаний ячмінь, рис, зерно, ламані, зруйновані, протикані) *кат-мек/кетмак* (ламати, протикати, ламати) – *кет-й-к/кет-ук-кетик/гедик* – зрубані, прорвані пояснюється значення переходу, проходу, місця перетину [29, с. 131]. У турецькій літературній мові слово *гедик* вживається у значенні гірського перевалу [28, с. 1339].

Гедик заснований на дієслові *гетьмек* (йти). Називається місце відправлення (перехід) для переходу з одного боку гори в інший бік. Через свою форму розріз злегка втиснутий (схожий на сідлоподібний). Ось чому росіяни називають його «сідлом» [13, с. 111]. У тлумачному словнику це слово як географічний термін пояснюється як низовина між двома гірськими вершинами або височинами, важкий гірський шлях [3, с. 228]. Це слово вживається у формі *gedig* у сальянському та алібайрамлінському діалектах, а у формі *gedig* в ордубадському та Джуль-фінському діалектах означає гірський перевал, перевал [1, с. 176].

«Вершини гір, дивись, перетнули той гедик (перевал), блакитну сукню неба, начебто прагнули висот і глибин космосу, наскільки могло бачити око» [10, с. 263].

3. Діалектизми, пов'язані з назвами тварин і комах: хуні (комар), дибір (козень), оядж, шишок, тоглу (баран), дуя (молода худоба), чорний шишок, шапбар-кажан і ін.

Dibir – у турецькій літературній мові це слово вживається у формах *dibir/divir/dibbir*, а в деяких місцях воно означає цапа, що йде на чолі стада овець [26, с. 272].

Дибір означає однорічного козла в діалектах муганської групи, в агдамському, басаркечерському, башкечідському, джебраїльському, гянджинському, ісмаїлінському, курдамирському, мінгячевірському і нахчыванському діалектах слово використовується у значенні *двохрічний козел*.

«Я приніс добрий дибір» [9, с. 125].

4. Діалектизми, що позначають спорідненість та професію: мама (повивальна бабка), амма, дадаш, дада, дайідосту, кайнхаті, йезна, гунібачі, йенгедерна, обічі, табагчі, лакей та ін.

Слово *меме* (грудний сосок) вживається в шамахінському та бакинському діалектах у значенні «мати». В «Етимологічному словнику» Б. Ахмедова це слово вживається у формі *мама* у значенні *бібі* (тітка) (*бібі* – арабське слово), воно споріднене з словом *дядько*, означає «смокче молоко з одного грудей». В оригіналі спочатку була слово *еме*, потім *меме*. Автор дає пояснення слову *меме* – його давня форма фіксується як *емік*. Так, воно утворилося на основі дієслова *смоктати*. Він також використовується як *емджек* (соски). Були часи, коли замість «молочного брата» використовувався «двоюрідний брат».

Здається, що слово *меме* було схоже на смочучого, а потім слова змінили [13, с. 208]. Цікаво, що в тебрізьському діалекті це слово вживається у формі *еммі* і означає тітку/сестру батька. У північній групі діалектів азербайджанська мова функціонує у формі *еме* у цьому значенні [20, с. 155].

У турецькій літературній мові це слово вживається у формах *мама/мем* і вживається як місцеве слово у значеннях *няня, мати, тітка/сестра матері, тітка/сестра батька* [28, с. 571].

«*Canın ağı görməsin, mətə, heç mərsiyəxan da olmaıasat*» (переклад – «Так, щоб не страждала твоя душа, мати моя, я навіть не буду оспівувати скорботу твою») [10, с. 8].

5. Діалектизми, що позначають назви предметів побуту:

1) що виражають назви одягу та тканин; патава-чарик, чачхур, нелейин, чаргат, динге, кяба, маст, задник, бюрга, гатифа, чутгу, чалма, тулуг, калагайи, мішок, чарик, ганават, бафтан, чепкен, берк, джуббе (халат), е, арагчин, геба, гуршаг (пояс), еммама, шетел та ін.

Чепкен – це слово вживається в бардинському, джебраїльському, гянджинському, гараکیلсінському, огузькому, шамахінському, тартарському, євлахському мовах як безрукавне жіноче плаття [1, с. 96]. У тлумачному словнику вона визначається як жіночий одяг зі зрізом на руках, спідницями з поясом, підкладкою [2, с. 468].

Це слово, що вживається в тюркській літературній мові у формі *чепкен*, означає довгу сорочку з розрізами на рукавах і зшитими ззаду по краях гайтанами (візерувальними стрічками) [26, с. 199].

У «Великому словнику з азербайджанського тюркдже на турецького тюркджі» авторства Ю. Акдогана слово *чепкен* вживається у формах *чевекен/чепкен* і означає «чаршаб», «покриття голови» [25, с. 150].

І. З. Еюбоглу пише про етимологію слова чепкен: «Джебкен/чепкен/чепкен (короткий одяг без коміра з розрізами на рукавах) утворено від слів «джеб» (лівий) та «кен» (*qorapan, çıxapan* – пров.: вирваний, вийнятий)» [29, с. 80].

«Ağ yerlik üstündəki zər naxışları günəşdə qızıl kimi yanan uzun don geymişdi, üstündəki çərkəp uenə də zər bəz e z блакитного атласу із золотими прикрасами» [10, с. 364];

2) діалектизми, що означають назви кухонних предметів; геме (ніж), гемеалти (маленькі ножі), гафадан, тешт, дахмар, ганара, сині, лама, сандикча (скринька), кілпін, сатил, долча (гличик), тайгулп, біралі, сарнідж (чаша для води, молока) та ін.

Сарнідж означає цільно- або двоскладову чашу з міді, фаянсу і т.д., що відображено у тлумачному словнику [5, с. 93].

Слово *сарнідж*, що вживається у джамалдинському напрямку нахчыванського діалекту, означає горщик або мідний посуд із двома ручками для доїння і збивання гатига (кефіру) [19, с. 236].

Це слово вживається у формі *сарник* у турецькому творі Дивані-лугат-іт у значенні фляги з верблюжої шкіри, судини, вирізаної з дерева [17, с. 444].

У тюркській літературній мові воно вживається у формах *сарнідж/серіндж* і означає посудину для молока, гюйум [28, с. 670]. В азербайджано-турецькому словнику це слово вживається у значеннях широкогогорлого, одно-або дворучного горщика, гличик з міді, глини тощо [27, с. 1035].

«Divar boyu ilq su doldurulmuş üç böyük satıl və sərnici dururdu» (перекл. – вздовж стіни стояли три великі горщики з теплою водою) [9, с. 34];

3) діалектизми, що складаються з назв предметів, які використовуються в побуті: сандикча (короб), сифра, дестерхан, німдар, гатифа, сандал, сиджим (мотузка), тельбасан, бархана, махуд, тафта, хара, кімха, зарбаф та ін.

Німдар/німдар вживається у значенні «матрац» в астаринському, бакинському, ісмаїлінському, лянкяранському, сальянському, шамахінському діалектах [1, с. 375].

Встановлено, що у тлумачному словнику азербайджанської мови слово «німдар» вживається в тому значенні. В агджабединском діалекті використовується слово *німдар* для позначення матраца [1, с. 357]. У губинському діалекті це слово вживається у формі *німдарчу* [23, с. 208].

У турецькій літературній мові слово «німдар» вживається у значенні «матрац, наповнений м'яким матеріалом, на якому можна сидіти і спиратися» [28, с. 252].

М. Ширалієв у своїй роботі «Основи азербайджанської діалектології» показав слова *дешекче/німдар/налча* як синоніми [24, с. 341].

«Kişi bütün bu fikirləri ürəyində dolandırdolandıra həftəbazarında tərəkmələrdən yun aldı, yorğan-döşəkçin, yastıq, dirsəkaltı, qayınana döşəkçəsiyçin, nımdərlərçin» (перев. – «Со всеми этими мыслями в сердце человек купил у крестьян на еженедельном рынке шерсть, одеяло, подушку, подушечку, матрац для свекрухи, для оперення») [6, с. 50].

Як видно з прикладу, письменник використав літературний варіант слова та діалектний варіант.

6. Діалектизми, що позначають обрядові та традиційні імена: хінаяхан, хінанехан, гизейгді, гебеккесме, дейіклі, адгойма, хері вермек, отримувати белге, шаббахейір, узгурумчейи та ін.

Слово перерізання гебеккесме – *göbəkkəsmə/beşikmə/beşikertma* – вживається в діалектах болніського, гахського, газакського, ленкоранського і менгячевірського діалектах у значенні «найменування немовлят».

У тлумачному словнику азербайджанської мови це пояснюється як «звичай заручення дівчинки та хлопчика один з одним при їх народженні» [2, с. 257].

Це слово вживається і в мові епосу КДГ *Göbəkkəsmə* у значенні «заручини дівчинки з хлопчиком з дитинства»: – *dedi*» (переклад: Байбісхан бек – місяць»: «Беки, якщо Всевишній Аллах дасть мені дівчина, ви повинні бути

свідками: нехай моя дочка буде заручена до сина Байбара бека! – сказав він» [18, с. 32].

Слово *beşikertma*, що вживається в тюркській мові в тій же формі, вживається у значенні заручин дітей з боку батьків ще в колісці [28, с. 461].

Слід зазначити, що слово *бешикертма*, що відноситься до древнього пласта діалектної лексики, Е. Азізов включив до слів, характерних для мови огузов, що жили в Азербайджані [15, с. 209].

«Bunlar Allahın göbəkəsmələridirlər. Pərvərdigar onları eyni xəmirdən yoğurub, birini digərindən ayırmaq olmaz».

Цікаво, що А. Джафарзаде використав у своєму романі обидва синоніми цього слова – *заручини та названі* (нареченою – *дейіклі*).

В етимологічному словнику Б. Ахмедова пояснення цього слова дається так: як синоніми вживаються також слова *балаккасди, гебаккесди, бешикертма*. Слово «дейіклі» походить від слова «названі»: батьки з дитинства дають один одному обіцянку, що одружать хлопчика та дівчинку. Це означає датування з моменту перерізання пуповини (*gobekkasdi*), з моменту поміщення її в колиску (*beşikertma*). Від дієслова «називати» утворено іменник *дейік* (за формою *біл-ік*) і прикметник *дейіклі* (наречена) [13, с. 116].

«Bu pay Nəsən ağanın deyiklisinin gizlicə ürək döyüntüsünə, yanaqlarının qızarmasına səbəb olurdu».

Слід зазначити, що І. Шихлі в тому ж творі вжив і літературний варіант цього слова (наречена): «Гасан ага розумів, що Аладдін у цей час хотів випробувати себе більше, ніж гвинтівку, піднятися в очах своєю нареченою» [16, с. 240].

7. Діалектизми, що позначають назви ігор: *кіг-маре, бешдаш, папагалдигач, рука на руці, динмелалиг* (мовчі німі) та ін.

Слово *бешдаш* означає «дитяча гра з п'ятьма камінчиками» в агдамському, бакинському, бардинському, курдамирському, шамахинському, шушинському та зангіланському діалектах [1, с. 41].

У цьому значенні це слово бачимо в Етимологічному словнику, складеному Б. Ахмедовим: «П'ять каменів – це назва дитячої гри. Він складається із п'яти каменів. Звідси й назва» [13, с. 42].

Використовується у тлумачному словнику як «назва гри з дрібним камінням» [2, с. 258].

«Beşdaş», «əl üstə kimin əli», «qığmərə» *oynamayanlar düzkü, yanılmac deyirdi* (переклад – «Тих, хто не грав у «бешдаш», «чия рука на руці» і «кігмера», справедливо).

8. Діалектизми, що позначають топоніми: *зага, халхал, бина, махаджар, дія, ахил, балахана, далан, донге, ашхана* та інші.

Слово *далан* означає «ворота», «хижина» в курдамирському, мегрінському, шушинському діалектах [1, с. 112]. У західноазербайджанських діалектах воно вживається у значенні «передпокій» [14, с. 44]. У тлумачному словнику азербайджанської мови це слово пояснюється як «крите або відкрите місце, що веде від вуличних воріт у двір».

У «Великому словнику з азербайджано-тюркських мов» *далан* вживається у значеннях «коридор», «тупикова вулиця» [25, с. 167].

В «Азербайджансько-тюркському словнику» Сейфаттіна Алтайли слово пояснюється як «відкрите або закрите місце, що веде від садових воріт до саду, вузька дорога між двома сусідніми будинками, де одна сторона веде до садових воріт» [26, с. 224].

«Tinın başına çatanda balaca bir dalana buruldu» (переклад – «Досягши кінця дороги, він повернувся у невеликий безвихідь» [12, с. 95].

Як видно, більшість цих діалектизмів вже отримали право «працювати» в літературній мові та збагатили словниковий запас нашої мови.

Результат

У результаті дослідження з'ясувалося, що важливу роль у збагаченні словникового запасу відіграють терміноспецифічні діалектизми, що становлять словниковий склад нашої мови та привнесені до мови художніх творів письменниками з окремих діалектів нашої мови. У діалектизмах зберігається народний побут, традиції, і тому вони є надійним джерелом для проведення досліджень впливу і зіставлення живої розмовної мови з літературною. Тюркська мова (зокрема мовні та етимологічні словники давньотюркських писемних пам'яток) дає нам багатий матеріал для порівняльного вивчення мов.

Список літератури:

1. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. Bakı : “Şərq-Qərb”, 2007. 568 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. I cild. Bakı : “Şərq-Qərb”, 2006. 744 s.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. II cild. Bakı : “Şərq-Qərb”, 2006. 792 s.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. III cild. Bakı : “Şərq-Qərb”, 2006. 672 s.
5. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. IV cild. Bakı : “Şərq-Qərb”, 2006. 712 s.
6. Babanlı V. Ana intiqamı. Bakı : Gənclik, 1996. 96 s.

7. Bayramov İ. M. Azərbaycan dilinin dialekt leksikası. Bakı : Elm və Təhsil, 2011. 119 s.
8. Cəfərzadə Ə. “Gülüstən”dan öncə. Xan nəşriyyatı. Bakı, 2016. 240 s.
9. Cəfərzadə Ə. Bir səsin faciəsi. Bakı, Udulu, 1997. 144 s.
10. Cəfərzadə Ə. Eldən-elə. Bakı : “Şərq-Qərb”, 2006. 384 s.
11. Cəfərzadə Ə. Eşq Sultanı. Bakı, Şirvanəşr, 2005. 204 s.
12. Cəfərzadə Ə. Zərrintac-Tahirə. Bakı, Göytürk, 1996. 206 s.
13. Əhmədov B. İ. Etimologiya lüğəti. Bakı : “Altun kitab”, 2015. 288 s.
14. Ələkbərlı Ə. Y. Qərbi Azərbaycanın dialektoloji lüğəti. I kitab, İrəvan Çuxuru, Bakı, “Ağrıdağ” nəşriyyatı, 2009. 192 s.
15. Əzizov E. İ. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Bakı, Elm və təhsil, 2016. 347 s.
16. İsmayıl Şıxlı. Seçilmiş əsərləri. İki cildde. I cild. Bakı : Şərq-Qərb, 2005. 408 s.
17. Kaşğari M. Divani-lügət-it-türk (tərcümə edən: R. Əskər), I c. Bakı : Ozan, 2006.
18. “Kitabi-Dədə Qorqud” dilinin izahlı lüğəti. Bakı : Elm, 1999, 204 s.
19. Quliyev Ə. A., Əliyeva N. Y. Naxçıvan dialekt və şivələrinin lüğəti. Naxçıvan : Əcəmi, 2017, 296 s.
20. Məmmədli M. Azərbaycan dilinin Təbriz dialekti. Bakı, 2007. 240 s.
21. Məmmədov İ. O. Etnoqrafik leksika. Bakı : “Elm”, 2008. 290 s.
22. Rəcəbli Ə. Ə. Dilçilik tarixi. Bakı : Maarif, 1988. 537 s.
23. Rüstəmov R. Ə. Quba dialekti. Azərbaycan SSREA nəşriyyatı. Bakı, 1961. 274 s.
24. Şirəliyev M. Ş. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları. Bakı : Şərq-Qərb, 2008. 415 s.
25. Akdoğan Y. Azərbaycan türkcəsindən Türkiyə türkcəsinə Böyük sözlük. İstanbul : “Beşir Yayınmevi”, 1999. 836 s.
26. Altaylı S. Azərbaycan türkcəsi sözlüğü. İki cildde. I cild. İstanbul : “Milli eğitim basımevi”, 1994. 622 s.
27. Altaylı S. Azərbaycan türkcəsi sözlüğü. İki cildde. II cild. İstanbul : “Milli eğitim basımevi”, 1994. 1292 s.
28. Doğan D. M. Böyük türkce sözlük. İstanbul : Ülke Yayın Haber Tic. LTD. ŞTİ, 1994, 1169 s.
29. Eyuboğlu İ. Z. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul : Sosyal Yayınlar, 1998. 782 s.

Aghakishiyeva G. M. LINGUISTIC FEATURES OF LEXICAL DIALECTISMS IN AZERBAIJANIAN ART PROSE (ON THE EXAMPLES OF ARTISTIC PROSE OF THE PERIOD OF INDEPENDENCE)

The purpose of the article is to study lexical dialectics, which preserves the historical traces of the language, folk life, traditions and way of life and is a reliable source based on artistic prose. examples of the period of independence, is to trace the history of the language, with the language of the literary language, the Turkic language, the language of the common Turkic written monuments, to compare and prove the richness and history of our language. To this end, the main goal of the article is to achieve the following objectives:

1. To collect lexical dialectics on the examples of artistic prose of the period of independence and give a linguistic analysis.
2. On the basis of the collected examples, to identify the relationship between dialects and literary languages.
3. To study lexical dialectisms in a comparative order with the Turkic language and the language of ancient written monuments of common Turkic origin.

Methods used in the article: The topic of the article is the collection of lexical dialectics on the examples of fiction written during the period of independence, and the linguistic analysis of this dialectics, its interaction with the literary language, and at the same time, the study of the Turkic language and ancient written monuments of the entire Turkic language. From this point of view, when writing the article, descriptive, comparative, comparative-historical methods were used. In addition, methods of explanation and analysis were used.

The novelty of the article: for the first time, the position of lexical dialectisms used in the language of works of art written during the period of independence, the features of the development of these dialectisms involved in linguistic analysis in individual dialects and dialects are considered, the dialects of the Turkish language are studied, the etymology and the source of the collected dialectisms are determined.

Research results: based on the lexical dialectics used in the language of fiction written during the period of independence, we obtained the following results:

1. The term characteristic dialectisms, which make up the vocabulary of our language and are introduced into the language of works of art by writers from individual dialects and idioms, is explained in detail.
2. An important role in tracing the historical development of the language was played by term-specific dialectisms collected from the language of works of art, these dialectisms, preserving everyday life, traditions and therefore being a reliable source, played an important role for us in conducting research.
3. She gave us rich material for studying the influence and comparison of the living spoken language with the literary language, comparison of dialectisms with the Turkic language and dialects, dialectological and etymological dictionaries.

Key words: period of independence, fiction, lexical dialectics, vocabulary, historicity, Turkic language, etymology.

Aliyeva G. S.

Baku State University

CASES OF RANDOM DIVERSITY OF MEANING NOT INCLUDED IN SENTENCE HOMONYMY (BASED ON THE MATERIALS OF THE MODERN AZERBAIJANI LANGUAGE)

The article deals with cases of random meaning diversity that are not included in sentence homonymy based on the materials of the modern Azerbaijani language. Homonymous sentences are characterized by the sameness of their lexical composition, spelling and pronunciation conditions, as well as their grammatical structures. Active participation of syntactic means is observed in the emergence of sentence homonymy. The study of language materials shows that there are enough cases of random meaning diversity, which at the level of the sentence is apparently similar to syntactic homonymy, but in fact has nothing to do with it and does not correspond to the listed criteria. In the article, those random instances of meaning diversity are grouped under twelve different headings. The title “Accidental variations of meaning based on intonation” suggests that intonation, which is one of the factors that create optimal conditions for the occurrence of syntactic homonymy, is also active in the emergence of such accidental variations of meaning. Small sub-headings are also presented within some headings. Selected examples from the literature are analyzed. The study of these sentences is quite necessary in terms of specifying the boundaries of the phenomenon of syntactic homonymy. To be more precise, it has an important scientific importance in determining the features that characterize the mechanism of syntactic homonymy, the possibilities of its manifestation in the language, and the factors that encourage its emergence. In the study of homonymous sentences, first of all, the question of the possibility of multiple interpretations of syntactic units of this homonymous nature attracts attention. The results of our research based on the materials of the modern Azerbaijani language show that there are enough cases of a variety of meanings in our language, which outwardly resemble syntactic homonymy at the sentence level, but in fact have nothing to do with it and are random in nature.

Key words: syntactic homonymy, variety of meaning, sentence, homonymous sentence, text, intonation.

Problem statement. Although sentences with random meaning diversity are not considered homonyms, they can also be interpreted in two or more ways. This fact gives reason to say that a strict definition of the boundaries of the phenomenon of syntactic homonymy, that is, its differentiation from random cases of the variety of meaning in the sentence, is extremely necessary from the point of view of clarifying the essence, mechanism of occurrence and characteristic features of this linguistic phenomenon.

The purpose of the work. The purpose of the work is to identify the phenomena of random diversity of meaning that are not included in the homonymy of sentences based on the materials of the modern Azerbaijani language.

Presentation of the main material. It is possible to talk about the homonymy of the sentence only if the fact of making different comments on these sentences is conditioned by the joint observation of the aspects mentioned below:

- 1) the identity of the lexical components of the sentences;
- 2) the same conditions of writing and pronunciation of sentences;
- 3) the sameness of sentences in terms of grammatical structure;
- 4) the meaning (information) aspect of sentences, which can be reflected in the objective reality as well as the linguistic reality;
- 5) active participation of syntactic means in the formation of sentence homonymy.

As H.A. Hasanov also noted, “word combinations and sentences with the same form and different meanings corresponding to these signs can be explained as homonymous word combinations and sentences” [2, p. 39].

Although the author has correctly defined the main signs for syntactic homonyms and noted that they should match each other in lexical composition, he considers the random meaning diversity caused by

homonymous words in a part of simple sentences, as well as the similarity of form of free and fixed word combinations, to be syntactic homonymy, which this kind of approach is not correct [2, p. 39, 46].

During the study of the phenomenon of syntactic homonymy, it is often observed that the boundaries of this language phenomenon are not clearly defined, and some existing linguistic facts related to random meaning diversity are explained as syntactic homonymy. From this point of view, the examples presented by F.A.Jalilov when talking about the meaningful role of the intellectual-grammatical function of intonation are interesting. F.A.Jalilov notes that this function of intonation is activated where there is syntactic homonymy, that is, it does its job when the sentence with the same lexical-grammatical content has the possibility of carrying different meanings [3, p. 40].

Let's look at the examples presented by the author: "1) The bird flies. Does the bird fly? The bird flies! 2) Read like your brother || don't be ignorant. Read || don't be ignorant like your brother. 3) That apple || should eat. That || must eat an apple. 4) My son Arif || calls me. My son || Arif calls me. 5) You work || please him. You || work to please him. 6) The hero is || it goes forward. Hero || it is || goes forward" [3, p. 40].

As it can be seen, although the author presents these examples when talking about sentences with the same lexical-grammatical content, not every one of those examples meets this requirement. In our opinion, only the 2nd, 4th and 6th of these sentences can be given an example of the case of syntactic homonymy. In example 1, there are no dual syntactic relations and different syntagmatic membership, which are typical for syntactic homonymy, where it is possible to talk only about shades of meaning created by intonation. In the 3rd example, the homonymy of *-malı²*, which is the suffix of the verb adjective, with the special sign of the essential form of the verb, and in the 5th example, the homonymy of the suffixed form of the suffix *-la²*, which forms a verb from the noun, is possible to talk about the ambiguity that has arisen as a result of the syntactic homonymy phenomenon. We have grouped them as cases of random meaning diversity that are not related to.

Cases of random meaning diversity observed at the sentence level in the modern Azerbaijani language include the following:

1) Random variation of meaning in sentences containing a lexical homonym or polysemous word. As we mentioned, homonymous sentences are sentences characterized by the same lexical content.

Homonymous words are independent units of the lexical level of the language, so it is impossible to speak of the same lexical composition in sentences containing homonymous words. In sentences containing a polysemous word, the variety of meaning appears each time on the basis of one of the shades of meaning of that polysemous word. Therefore, the meanings in those sentences are manifested in the form of shades that are closely related to each other.

Consider the following examples:

a) Sentences containing homonymous words:
1) – ... A brave man riding a blue-spotted horse wanders by. Mehdi son Khalil. Which of these young men is he? – ... He is not by my side, I am wandering by his side (F. Karimzade, the novel "Snowy Pass"): 1. to wander, wander (in the text); 2. to live, to lead a life; 2) My wife is tall. She has a six-month-old child in her womb (S. Ahmadli, "Kef" novel): 1. twin, pregnant (in the text); 2. tall, stout;

b) Sentences containing ambiguous words:
1) – Yes, Najaf Komsomol, why are you looking at me crookedly? / – ... I look at you very straight (M.Ibrahimov, the novel "Big pillar"): 1. to pay attention, fix your eyes on him (in the text); 2. take care of, take care of; 2) – But you are the one who laughs! – the wife could not hide what was in her heart. The girl next door was caught (S. Gadirzade, the story "A person lived here"): 1. to be drunk (in the text); 2. to be arrested.

A.Z. Abdullayev touched on such sentences with polysemous verbs when he noted that the semantics of the verb plays an important role in defining the same word as a sentence member. The examples presented by A.Z. Abdullayev are also noteworthy: "1. I gave the money to the house (that is, I gave it to keep); 2. I gave the money to the house (that is, I bought a house). Where is the word "home" in the first sentence? the question, what in the second? begs the question. These, of course, depend on the semantics of the verb" [1, p. 150].

As it can be seen, random meaning diversity is observed in the examples presented by the author, due to the nuances of the ambiguous verb "to give" such as "to entrust, deliver" and "to pay with money, to buy at a certain price". The accidental variety of meanings observed in the sentence "I am looking at the house" presented by A.Z. Abdullayev is related to the shades of meaning of the polysemous verb "to look" such as "to watch" and "to keep, support" [1, p. 150].

Noting that concrete sentence structures create conditions for the narrowing of the meaning of words, Mark K. Baker writes: "Although the meaning of a word out of context is variable and unclear,

determining the meaning of the same word in context is much easier. In the context, its meaning is limited both by the structure of the sentence as a whole and by the meaning of other words of this sentence” [5, p. 200].

Homonymous and polysemous words sometimes do not gain semantic certainty even within a sentence, and in this case there is a need to go beyond the sentence boundary and refer to a wider context. This can be clearly observed in the sentences mentioned above. That is why we considered it more appropriate to present those sentences together with other sentences located in their neighboring positions, because only then it is possible to ensure full semantic clarity and comprehensibility of the selected artistic examples.

2) Random variation of meaning in sentences containing homoforms or homographs. This language fact cannot be presented as syntactic homonymy precisely because of the violation of the condition of the identity of the lexical and grammatical contents of homonymous sentences. It is impossible to talk about the sameness of the conditions of writing and pronunciation in those sentences. Consider the following examples:

a) Sentences containing homoforms: 1) Justice. The future is still far away... (I. Efendiyev, the play “Destroyed diaries”): 1. the future (as in *mubta* – in the text); 2. (It) will come (as news); 2) My lines that are hostile to blood are drowned in blood (M. Araz, “If I believe in this definition...”): 1. My lines that are hostile to blood are drowned in blood (in the text); 2. Enemy blood that my lines are soaked in blood;

b) Sentences containing homographs: 1) – Chairman, are you at home? – said the old man from Dunyamal. Uncle Nariman answered nervously: – I’m at home, come (I. Efendiyev, “Willow Arch” novel): 1. come + in (command form – in the text); 2. bride (noun – address); 2) – Mrs. Agabaji, the song is in my heart. ... But let the sheep remain with me (H. Abbaszadeh, “The nightingale read”): 1. sheep (imperative habit – in the text); 2. sheep (noun);

3) The variety of meaning resulting from the random correspondence of personal names, surnames and nicknames (or vice versa) with a certain word that has received any grammatical suffix. Unlike homonymous sentences, it is impossible to talk about the sameness in these sentences in terms of lexical composition, grammatical structure and spelling. Consider the following examples:

1) – ... When the training is completed, Amin Mahram himself should take the reins and take Fazli to a new residence! (I. Huseynov, “Mahshar” novel): 1. Amin (as the secret name of Govharshah – in the

text); 2. (your) uncle+n; 2) Ali was also cold from work (H. Ibrahimov, historical novel “Tenth of a century”): 1. (his) hand+i (in the text); 2. Ali (personal name);

4) The variety of meaning resulting from the accidental matching of some words with personal names without the help of any grammatical suffix. Here, the reason for the random meaning difference is the appellative-personal anthroponym pair. In this regard, the following sentences are interesting:

1) – It was unfair, uncle Mehbali. / – What justice!.. Justice went to the fight that their fathers fought! (I. Huseynov, “Tütek səsi” story): 1. justice (in the text); 2. Justice (personal name); 2) The soldier raised his head and looked at him with loving and adoring eyes (A. Nijat, “Kızılbaşar” novel): 1. Soldier (personal name – in the text); 2. soldier (military); 3) At that moment, Gulam Huseynli realized that the academics who were sitting next to the speaker in the front row and gazing at the stage were making dull faces that did not express anything (A. Masud, Writing (Novel, essay, story)): 1. speaker (speech – in the text) ; 2. Speaker (personal name); 4) He did not reconcile with his only son Asif, he continued his claim like a camel (R. Garaja, “If your closest friend...” story): 1. The mother did not reconcile with her only son (in the text); 2. Unique (personal name).

The fourth sentence stands out somewhat from the others. The reason for the diversity of meanings in this sentence is not only the fact that the word “only” is thought of as both an appellative and a personal name, but also the omitted words “o” (he didn’t reconcile) and “self” (his son) are pronouns. Therefore, it is possible to talk about the variety of situational meaning in this sentence.

5) Random variety of meaning in sentences containing abstract noun + “with” conjunction. The main factor that causes random meaning differences in these sentences is that the abstract nouns used in them consist of words that can be thought of as personal names. Let’s look at the examples: 1) They entered slowly as if they sensed something. ...; they looked at the chair with anticipation (M. Ibrahimov, the novel “Big pillar”): 1. with anticipation (in what manner?) – in the text; 2. Wait (with whom?); 2) Someone was kinder to this man. He met and greeted politely (S. Ahmadli, “Kef” novel): 1. politely (in what manner?) – in the text; 2. Politely (with whom?);

6) Accidental difference of meaning resulting from the coincidence of the male surname used in the case of the noun with the female surname: The sanitary woman approached Nesterov and said

(Kh. Hasilova, the story “Along the difficult roads”):
1. Nesterov+a (to whom?) – Sanitary woman←said (in the text); 2. Sanitary woman → Nester+ova (who?);

7) Random meaning diversity of some professions and personal names determined by the concept of gender: 1) He gives a bunch of flowers to the poet, / With the fragrance of flowers, he brings / Azerbaijan to the country of Iraq (B. Vahabzadeh, poem “Shabi-hijran”): 1. to the poet (to whom?)→gives (in the text); 2. poet (who?); 2) Kamila does not answer (S. Rahman, play “Wedding”): 1. Kamila does not answer her uncle Karamov (in the text); 2. Kamil+a (to whom?);

8) Accidental meaning diversity resulting from different pronunciation of the sentence. It is possible to observe that in some sentences the diversity of meaning arising from pronunciation is evident, and this linguistic fact should not be explained as syntactic homonymy. Let’s take a look at the examples: 1) Bakhish took his son’s arm and left the office (I. Malikzade, “The Man of the House” story):

1. There are two separate persons: Bakhish and his son – in the text; 2. Bakhisoglu (as last name); 2) He felt what was going through the heart of Vali Agha Bey (A. Abbas, the novel “Batmankilinc”):

1. Vali Agha (in the text); 2. Agha+bey (personal name);

9) Random variety of meaning in sentences containing phraseological units. The difference in meaning here appears either on the basis of the homonymy of phraseological units or their similarity of form with free word combinations, for example: a) homonymy of phraseological units: – No, Haji, I can’t work with your watch. Bye! The pilgrim’s speech was interrupted (Mir Jalal, the novel “Manifesto of a young man”): 1. he had no words to say (in the text); 2. they did not allow to speak; b) similarity of form with free word combinations of phraseological units (accidental meaning diversity resulting from the fact that sentences can be understood both literally and figuratively): – ... Odu ey, grandfather digs a well (I. Malikzade, the story “The Well”): 1. literally (in the text); 2. in a figurative sense (to do something secretly against someone from among the subordinates);

10) Random variations of meaning based on intonation:

a) Depending on the intonation, as well as the time and the homonymy of some verb-adjective suffixes, the random meaning difference resulting from the understanding of the same part of the sentence both as one of the same-gender verb news and as a designation expressed by the verb adjective: 1) Pahlavan

Muhammad ten years ago Sardar – he joined the militias of his country, gained unforgettable fame as a mujahid and a devotee in fierce battles against the Qajar troops (S. Rahimov, the story “Mahtaban”):

1. as two identical news (in the text); 2. (Joined the troops of Sardar-Milli)→(as a mujahid and devotee); 2) He couldn’t calm down his nerves for a long time because of the previous conversation (Y. Samadoglu, “Astana” story): 1. (nervous)→nerves (in the text); 2. as two news of the same sex;

b) Cases of accidental diversity of meaning, depending on the intonation, resulting from the change of the sentence structure: 1) It is not the place to be offended (A. Jafarzadeh, the novel “Do it from the hand”): This sentence can also be used in the form “It is not the place to be offended”. At this time, a simple sentence with one component will be used as a complex sentence; 2) – ... It is not the place to fuss (K. Abdulla, novel “Half-manuscript”): 1. as a simple sentence – in the text; 2. Do not shout, (because) it is not appropriate.

G.S. Kazimov also mentions sentences similar to the examples mentioned above. G.Sh.Kazimov gives an example of the sentence “It’s no good for you to kill me” and notes that in such sentences, even the word order does not help to understand the author’s idea, as well as the rhythmic-melodic flow and pause corresponding to the author’s desire, in this case, the punctuation mark (comma) pays special attention to the importance of using it correctly [4, p. 27].

c) Sometimes, depending on the intonation, the word or combination at the beginning of the sentence can become independent in the form of a sentence by gaining a predicative feature, which should be explained not as a syntactic homonymy, but as an accidental variety of meaning. Let’s take a look at the examples: 1) – ... Will you return to that job?.. / – Why, are we going back? (F. Karimzade, novel “Snowy Pass”): 1. Why? – as a separate sentence (in the text); 2. why – as an interrogative pronoun of a simple sentence; 2) Intelligence. ... But why, after all, you commissioned me? (A. Amirli, play “Missing husband or ufological passions”): 1. After all, you commissioned me, so why didn’t they take me away (in the text); 2. Why did you entrust me and not someone else?

11) Random variety of meanings created in a sentence by words that cannot be distinguished at first glance to which person they belong to:

a) Random meaning diversity created by nouns that cannot be distinguished at first sight to which person they belong: 1) Firuza. ... So much profit slips through your fingers and falls into his pocket

(S. Rahman, play “The Living”): 1. Through (your) fingers (in the text); 2. through (his) fingers; 2) – It seems that the khanate passes through his heart (A. Abbas, the novel “Batmankilinc”): 1. From (his) heart (in the text); 2. from (your) heart;

b) Random variety of meanings created by the infinitive and some combinations with time content in the sentence: 1) Mirza Garanfil. ... But I won't be able to listen to your reading (S. Rahman, play “The Happy”): 1. (your) reading (in the text); 2. to (his) reading; 2) Gajar. ... After returning from the trip to Karabakh, we will, inshallah, exile him to the village of Safali, let him remember his life in the royal palace with his concubine and be happy (A. Amirli, play “Despite everything said or Agha Muhammad Shah Qajar”): 1. (we) return then (in the text); 2. (o) after returning;

12) Random diversity of meaning resulting from homonymy of morphological units. This case should be considered only as a difference of meaning arising on the basis of the functional homonymy of the same word. G. Sh. Kazimov notes that this situation causes a change in the lexical semantics of the sentence [4, p. 28]. The following cases of random meaning diversity related to the functional homonymy of words are more often observed in our language:

a) The variety of meanings observed in the sentences containing the word “with” (depending on whether it is a conjunction or a conjunction): – Hey, did you forget that we forced you to write a letter with your sister? (Kh. Hasilova, the story “No one was a stranger”): 1. Have you forgotten how we forced you

to write a letter together with your sister? (in the text); 2. Have you forgotten that we forced you and your sister to write a letter?;

b) The variety of meanings observed in the sentences containing the word “but”: 1) He moved forward with a lot of noise and hiccups. However, after making sure that no one came after him, he slowed down his horse (I. Shikhli, “Dəli Kür” novel): 1. but (habit) – in the text; 2. but (conjunction); 2) The girls screamed and scattered around. But Sayalı did not go astray (I. Shikhli, “Ayrılan yollar” novel): 1. but (connector) – in the text; 2. but (custom);

c) The variety of meanings observed in sentences containing the word “already”：“: 1) Jamal. ... Have we already paid the foreman? (S. Rahman, play “The Betrothed Girl”): 1. already (adjective – in the text); 2. already (custom); 2) Karbalai didn't say a word to Muharram anymore (F. Karimzade, the novel “Snowy Pass”): 1. already (custom – in the text); 2. more (unnecessary).

Conclusion. As it can be seen, in the modern Azerbaijani language, it is possible to find quite different examples of cases of random meaning diversity that are apparently similar to syntactic homonymy. If such sentences are not included in the research during the investigation of the phenomenon of homonymy manifested at the syntactic level of the language, this may prevent the issue from being looked at from a wider and more comprehensive aspect, it will create difficulties in determining the aspects that characterize the mechanism of syntactic homonymy and the factors that encourage its emergence.

Bibliography:

1. Abdullayev A.Z. Azerbaijani language issues. Baku: Baku University publishing house, 1992. 329 p.
2. Dictionary of homonyms of the Azerbaijani language / tert. ed. H.A. Hasanov. Baku : East-West, 2012. 168 p.
3. Jalilov F.A. Complex sentence syntax. Resources for teachers. In Azerbaijani. Baku : Maarif, 1983. 116 p.
4. Kazimov G.Sh. Modern Azerbaijan language. Syntax. Baku : Education, 2007. 496 p.
5. Baker Mark K. Atoms of Language: Grammar in the Dark Field of Consciousness. Перевод с англ. / Mark K. Baker, editor. O. V. Mitrenina, O. A. Mitrofanova. Москва : ЛКИ, 2008. 272 с.

Алієва Г. С. ВИПАДКИ ВИПАДКОВОГО РІЗНОМАНІТТЯ ЗНАЧЕНЬ, НЕ ВКЛЮЧЕНИХ В ОМОНІМІЮ РЕЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛАХ СУЧАСНОЇ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ МОВИ)

У статті на матеріалах сучасної азербайджанської мови розглядаються випадки випадкового розмаїття значень, не включені в омонімію речення. Омонімічні речення характеризуються однаковістю їх лексичного складу, умов написання і вимови, а також їх граматичних структур. У виникненні омонімії речень спостерігається активна участь синтаксичних засобів. Вивчення мовних матеріалів показує, що існує достатньо випадків випадкового смислового розмаїття, яке на рівні пропозиції зовні схоже на синтаксичну омонімію, але насправді не має до неї ніякого відношення і не відповідає перерахованим критеріям. У статті ці випадкові приклади смислового різноманіття згруповані під дванадцятьма різними заголовками. Назва «випадкові варіації значення, засновані на інтонації» передбачає, що інтонація, яка є одним з факторів, що створюють оптимальні умови для виникнення синтаксичної омонімії, також активно бере участь у виникненні таких випадкових варіацій значення. У деяких рубриках також представлені невеликі підзаголовки. Аналізуються вибрані

приклади з літератури. Вивчення цих пропозицій абсолютно необхідно з точки зору уточнення меж явища синтаксичної омонімії. Якщо бути більш точним, це має важливе наукове значення для визначення особливостей, що характеризують механізм синтаксичної омонімії, можливостей її прояву в мові і факторів, що сприяють її виникненню. При вивченні омонімічних речень, перш за все, привертає увагу питання про можливість множинних інтерпретацій синтаксичних одиниць такого омонімічного характеру. Результати нашого дослідження, заснованого на матеріалах сучасної азербайджанської мови, показують, що в нашій мові досить випадків різноманітності значень, які зовні нагадують синтаксичну омонімію на рівні пропозиції, але насправді не мають до неї ніякого відношення і носять випадковий характер.

Ключові слова: синтаксична омонімія, багатозначність, речення, омонімічне речення, текст, інтонація.

Алиева К.

Бакинский Государственный Университет

МОРФОСИНТАКСИС ЧАСТИЦ

У статті проаналізовано, що частки використовуються як з окремими словами, і з членами речення і виконують різні функції. Насамперед, вони відіграють важливу роль в уточненні смислового навантаження речення. Оцінюючи адати, насамперед, працюють із прикметниками, формуючи ступінь синтаксичної репродукції. Однак необхідно розрізняти ту саму морфему –са, –сə, яка утворює ступінь, від тієї, що утворюється прислівник. Неможливо створити новий прислівник, додавши цей суфікс до прислівника способу дії, що є лексичною одиницею. При цьому формується ступінь самого прислівника: *yaşaşa, ehtalşa* (потихеньку, обережно та ін.). У деяких роботах стверджується, що адат –ті4 створює питання форми дієслова, що не може бути обґрунтовано, тому що в одному слові не може бути двох форм певної ознаки. З іншого боку, ця морфема, що виконує різні синтаксичні функції, може бути пов'язана не тільки з дієсловом, але й іншими частинами мови. Нарешиті, ця морфема служить ще й засобом з'єднання компонентів складнопідрядного речення. Слід зазначити, що сполучна функція адатів дуже широка. У цьому деякі лінгвісти навіть кажуть, деякі зв'язувальні форми взагалі обумовлені адатом. У цьому рядку можна особливо виділити адати “*da, də, belə*”.

Однією з основних особливостей адатів у реченні є їхня синонімія, при цьому вони мають різні нюанси. Зокрема роль складних адатів “*təkşə, birşə, qoysana, gəlsənə*” у реченні до кінця не виявлена. Хоча між адатами *tək* і *təkşə*, *bir* і *birşə*, *qoy* і *qoysana*, *gəl* і *gəlsənə* існує синонімічне співвідношення, між ними не можна поставити ознаки повної тотожності; вони утворюють різні відтінки залежно від свого розташування.

Ключові слова: допоміжні частини мови, морфосинтаксис, азербайджанська мова, частка (адат), особливості вживання адату.

Введение. Языковые единицы тесно связаны между собой, образуя языковую систему. Нет единицы, которая не обладала бы языковой функциональностью: звуки не могут сочетаться произвольно, существует значимая закономерность их соединения в слова. Для соединения слов в слова и предложения необходима иная система связей. В этом случае семантические и смысловые связи выступают как единое целое, их нельзя изолировать друг от друга.

Связь между морфологией и синтаксисом достаточно тесная, как между любыми другими областями языка. В связи с этим следует подчеркнуть роль адатов (частиц). Адат не имеет самостоятельного лексического значения, а служит для закрепления значения отдельных слов в предложении или всего предложения в целом. Однако следует отметить, что в некоторых адатах современного азербайджанского языка лексическое значение можно увидеть в сочетании с той или иной формой, привязанность к глаголу особенно четко просматривается в повелительных адатах. Среди других видов адатов также можно их встретить, к примеру, таковые есть и среди ограничительных адатов.

Особенности подходов к проблеме. Говоря об исторических особенностях развития вспомогательных частей речи, А. Шукуров отмечает, что «если гошма (предлоги) возникли непосредственно в связи с грамматическим строем нашего языка, то адаты (частицы) образовались непосредственно в связи с семантикой нашего языка, для определения его специфики» [12, с. 104]. Конечно, эта особенность адата раскрывает свою специфику при употреблении его внутри предложения. Следует отметить, что этот падеж, который наблюдается во вспомогательных частях речи, в языкознании часто представляется как выражение общеграмматического значения. Е.Р. Курилович показывает, что общий смысл здесь абстрактен [8, с. 78]. Б.А. Звегинцев под общим значением понимает совокупность частных значений в обычном смысле, что, в конечном счете, создает абстракцию [15, с. 217].

Цель исследования. Сегодня невозможно представить наш язык без адата. Иногда отмечают, что если из предложения убрать адат, существенной разницы в содержании предложения не будет, только снизится эмоциональная нагрузка,

сила воздействия. Вместе с тем мы не можем согласиться с этим мнением. Прежде всего, любая языковая единица, в том числе вспомогательные части речи, не имеющие самостоятельного лексического значения, так или иначе играют роль в выражении мысли. Когда мы говорим, что суффиксы придают значение тому слову, к которому они прибавляются, следует отметить, что в этом случае идея, выражаемая предложением, может иметь принципиально иное содержание. Рассмотрим спорные стороны указанной проблемы на примере азербайджанского языка.

Семантико-грамматическая роль адатов. Связки не только выполняют функцию замыкания слов или предложений, но и усиливают в них соответствующие содержательные связи, а во многих случаях даже принимают активное участие в образовании определенных конструкций. Модальные слова не только определяют отношение к предложению, но и уточняют мысль, конкретизируют содержание. С этой точки зрения адаты также имеют особую семантико-грамматическую роль. В.Виноградов показывает, что «... семантический объем частиц весьма широк. Они не выполняют синтаксической функции, но находятся в подчинении (зависимости) от синтаксической потребности» [14, с. 520].

Адаты, прежде всего, играют важную роль в уточнении смысловой нагрузки предложения. Усиливающие адаты обычно работают с прилагательными, формируя степень синтаксической репродукции. В этом смысле можно особо упомянуть адаты «*ən, lap, daha, olduqca*»: *ən (lap, daha, olduqca) qırmızı* (самый (более, наиболее, совсем) красный). Известно, что нет единого мнения о том, являются ли степени прилагательных новыми словами, однако следует отметить, что вспомогательные части речи, в том числе и прилагательные, являются единицами грамматического значения, не образующими лексической единицы. Образование степени прилагательных происходит не на лексическом, а на синтаксическом уровне, т. е. при употреблении с соответствующим существительным.

Морфема *-ca, -cə* упоминается как морфологически образованная форма степени умножения прилагательного. Эта морфема дана и в линии усилительных адатов, сформировавшихся в нашем языкознании; следовательно, роль адата здесь также является ключевой. Известно, что признак степени принадлежит прилагательному, но упомянутые адаты могут быть переработаны и с наречием для создания содержания степени:

daha (olduqca, lap) yaxşı oxumaq читать более (еще лучше, совсем) хорошо. То же самое можно сказать и о морфемах *-ca, -cə*; так что эту морфему можно добавить и к наречию образа действия: *yaxşıca, ehmalca* (как следует, бережно), и т. д.

В нашем языкознании отношение к этой форме также неоднозначное. Во многих работах указывается, что эта морфема является наречным суффиксом, и приводятся соответствующие примеры, но в этих работах одни и те же слова представлены в виде разных единиц. М. Гусейнзаде пишет об одном из способов образования производных наречий: «это простые, иногда производные прилагательные или образованные путем прибавления к окончанию наречий адатов с суффиксами *-ca, -cə*. Образцы интересные: медленно, тихо, тайком. По-легкому, по-простому, тайком, легко, очень резко, скрытно, удобно, безмолвно (*yavaşca, sakitcə, gizlicə. Yüngülcə, sadəcə, yamanca, xəfifcə, rahatca, səssizcə*) [4, с. 203].

Примеры и использование этих примеров в предложениях показывают, что действительно эта морфема усиливает смысл. Кроме того, отказ от этой морфемы в наречии в предложении часто делает его нелогичным: Абиль тайком перевел дыхание; Дверь дома тихонечко открылась (*Əbil gizlicə köksünü ötürdü; Evin qapısı yavaşca açıldı*) и так далее. Это показывает, что неправильно называть эту морфему адатом, здесь она выступает как морфема, создающая новую лексическую единицу. Говоря об этой форме, Г.Казымов пишет: «Есть небольшая разница в значении между корнем слова и суффиксной формой *-ca, -cə*. Наречная форма сильнее, чем корень слова, *-ca, -ja*. Корнями обоих слов являются прилагательные. В то время как корни слов могут выступать как в роли прилагательных, так и в качестве наречий, наречия в суффиксах *-ca, -cə* достаточно сильны, и такие слова часто выступают в роли наречий. По-видимому, этот суффикс развивается как средство постепенного ослабления прилагательных» [6, с. 319].

Однако не каждое приведенное здесь слово можно отнести к этому ряду. Например, слова *təzəcə, yaxşıca* (свежайший, лучший) не означают лексикализации; здесь проявляется только усиление смысла. Такое отношение мы видим в одной из публикаций [9, с.399]. Это согласуется с естественным развитием языка. Следующим этапом развития грамматического строя следует считать превращение служебной части речи в суффикс.

Морфосинтаксические свойства адата богаты. Каждый адат, помимо усиления смысла, играет

также значительную роль в смысло-структурном формировании предложения. Р. Гулиева, глубоко изучавшая адаты в азербайджанском языке, одну главу своей диссертации посвятила роли адатов на синтаксическом уровне [7, с. 16].

Известно, что некоторые обычаи имеют образную форму: *-sa, -sə, -mi, -mī, -tu, -tū, -sana, -səna. -mi⁴*, который относится к вопросительным адатам, обычно пишется рядом со словом, но, бывает, также пишется отдельно после союза. Конечно, раздельное написание в этой позиции не определяется грамматическими законами нашего языка, то есть раздельное написание этого адата не является грамматической особенностью, а связано лишь с техникой письма.

Однако, адат *-mi⁴*, помимо формирования вопросительного содержания, выполняет еще и функцию связки. Таким образом, этот адат присутствует как в простых, так и в сложных предложениях. В простом предложении эта морфема служит для усиления содержания вопроса. Например: *Mən də sizə bir sual verə bilərəmmi?* (Могу я задать вам один вопрос?) В придаточном сложносочиненном предложении этот адат присоединяется к сказуемому первого компонента, являющегося главным или придаточным предложением, и служит для их соединения в рамках сложноподчиненного содержания.

А.Абдуллаев показывает на основе конкретных источников, что в азербайджанском языке, как и в ряде мировых языков, функцию замыкания компонентов сложносочиненного предложения выполняют придаточные предложения с адатами, где активную роль играют адаты *-sa, -sə, -mi, -mī, -tu, -tū, da, də* [1, с. 116–117]. Нельзя согласиться с определением здесь морфемы *-sa, -sə* как адата, так как она является либо суффиксом условной формы глагола в разных моментах, то есть морфологическим признаком, либо суффиксная форма частицы. Среди других адатов необходимо упомянуть адат *belə* (так). Функция связи главного и придаточного предложений придаточного сложносочиненного предложения отражена и в диссертации А.Алиева [2, с. 23–24].

Существуют разные мнения о морфеме *-mi⁴* в азербайджанском языке. В книге «Грамматика азербайджанского языка», изданной Академией наук Азербайджанской ССР, вопросительная форма обсуждается среди общих морфем глагола. Интересно, что мнение об этой морфеме следующее: «все глагольные морфемы образуются с добавлением адата *mi* (*mi, tu, mü*) [3, с. 209] Эту мысль позже продолжил Б. Халилов [5, с. 249].

Комментируя этот вопрос, М. Гусейнзаде пишет, что «до недавнего времени одной из распространенных морфем в учебниках по грамматике была вопросительная морфема глагола. Эта морфема не просто глагольная, это форма выражения, принадлежащая всем частям речи. Однако, поскольку суффиксы, которые создают содержание вопроса, также могут использоваться с глаголами, онитакже использовались и в формировании глагольных форм. Вопросительная форма глагола *-mi* (*-mī, -tu, -mü*) является не суффиксом, а вопросительным адатом» [4, с. 177–178].

Использование адата *-mi⁴* в сложноподчиненном предложении наблюдается в двух ситуациях: в первом случае адат сочетается с сообщением предыдущего главного предложения, но в этом случае она не выполняет функции ссылки, а служит лишь для закрепления содержания вопроса в первом компоненте. Например: *Qonaqlar bilirmi, hansı sahənin briqadiri ilə görüşəcəklər?* (Знают ли гости, с каким полевым бригадиром они встретятся?).

Сложноподчиненное предложение может состоять только из главного или придаточного предложения, или из того и другого одновременно. Если придаточное предложение является вопросительным, а основное предложение носит информационный, т. е. повествовательный характер, то данную конструкцию нельзя рассматривать как вопросительное предложение в целом. Однако, когда основное предложение носит вопросительный характер, вся конструкция имеет содержание вопроса, и в конце их ставится вопросительный знак. В приведенном выше предложении мы наблюдаем ту же ситуацию; функция адата здесь состоит в том, чтобы усилить экспрессию вопроса. Можно к основному предложению этой конструкции добавить союз “*ki*”, чтобы истинной связкой служила не только интонация, но и уточнение “*ki*”: *Qonaqlar bilirmi ki, hansı sahənin briqadiri ilə görüşəcəklər?* (Знают ли гости, какого бригадира они встретят?). следовательно, вопросительный адат здесь не обладает объединительной функцией.

Придаточное предложение действует как союз, когда оно предшествует основному предложению и используется с адатом *-mi⁴*. Рассмотрим два примера: 1. *Pərşan evə bir balaca gec gəldimi, Səkinə ağır intizara düşürdü; İclasa gecikdinmi, vəzifədən əl çəkməlisən.* (Паршан немного опоздала, чтобы Сакина вернулась домой (М.Ибрагимов); Если вы опаздываете на встречу, вы должны уйти с должности). В первом предложении существует

хронологическая связь между главным и придаточным предложениями, вернее, действие в придаточном предложении обозначает время действия в главном предложении. Во второй конструкции основной содержания является условие; здесь придаточное предложение носит условный характер по отношению к основному предложению. Однако вопросительный адат играет непосредственную роль в формировании главного и придаточного предложений в обоих сложноподчиненных предложениях.

Следует отметить, что адаты “*belə*» и “*da*” также участвуют в формировании основного и придаточного предложений, причем в данном случае не только в качестве связки, но и участвуют в образовании определенного содержания между компонентами. Конструкции, в которых эти адаты также участвуют в формировании предложений, представляют собой сложные предложения со сравнительными придаточными предложениями. Например: *O məşum hadisədən iki il keçsə də, İmran hələ də o günü unuda bilmirdi; Biz razı olsaq belə, anamı razı salmaq çox çətin olacaq.* (Спустя два года после того зловещего события Имран все еще не мог забыть тот день; Даже если мы согласимся, будет очень трудно переубедить маму). Сравнение обоих предложений показывает, что это – сложное предложение с придаточным предложением. Если не будет адатов “*belə*» и “*da*”, конструкции не будут завершенными и логичными. Следовательно, эти адаты также выполняют связующую функцию.

Адаты имеют сложную структуру, а те из них, которые имеют двойственную природу, также обладают определенными характеристиками на морфосинтаксическом уровне. Среди этих обычаев следует особо отметить слова “*təkə, bircə, qoysana, gəlsənə*». Первые два являются ограничительными, а следующие два – обычными. Здесь важно отметить, что эти слова выполняют соответствующую узуальную функцию как в полном объеме, так и в виде отдельных компонентов. Рассмотрим примеры:

Bugünkü qələbə tək (təkə) bizim gücümüzün hesabına qazanılmamışdır; Allah bilir ki, bir (bircə) sən itirilmiş tibarı bərpa edə bilərsən; Gəlsənə (gəl) biz də onların dalınca gedək; Qoysana (qoy) işimizi görək, kənara çəkil. (Сегодняшняя победа достигнута не только нашими собственными силами. (М. Ибрагимов); Бог знает, что одному (только) тебе под силу восстановить утраченное доверие (Ю. В. Чаманзаминли); Давай пойдем за ними (Мир Джалал); Дай же нам сделать свое дело, уйди в сторону! (М. Ибрагимов)

Известно, что в современном азербайджанском языке есть как ограничивающие адаты “*bir; tək*”, так и “*bircə, təkə*»; они имеют по существу одинаковое грамматическое содержание, являются синонимами и в целом взаимозаменяемы. Отличие здесь лишь в том, что последние обладают закрепительной функцией, и в этом случае сама ограниченность сильная, т. е. у последних ограниченность сочетается с большей эмоциональностью.

Следует отметить, что слово “*bircə*» использовано в другом значении адата, вернее, как адат желания. Известно, что слово “*bircə*» нельзя использовать как адат пожелания. На наш взгляд, оттенок желания в слове “*bircə*» особенно связан с морфемой –сə, создающей содержание тонкости выражения. Тот факт, что слово “*bircə*» имеет разные функции в нашем языке, объясняется его способностью быть более абстрактным. Помимо того, что данное слово обозначает число, оно также используется в функции адата, артикля. М. Гусейнзаде представляет слово “*bir; bircə*» не только как ограничительный, но и укрепляющий адат и приводит следующий пример [4, с. 253]: “*Ay bədbəxtin qızı, bir məsləhət elə, bir soruş-soraqlaş, bir gör nədi, nə deyil.* (О бедняжка, хоть посоветуйся, поспрашивай, посмотри, что есть и чего нет, и т. д.), откуда можно видеть, что все они в той или иной степени имеют числовое содержание. Это можно наблюдать и в мечтательных адатах.

В последних двух примерах ситуация иная. Каждое из слов “*qoy, gəl, -sana, -sənə, qoysana, gəlsənə*» является повелительным адатом. Хотя они и являются синонимами выполняемой ими функции, создаваемые ими оттенки в одном и том же положении нельзя считать совершенно одинаковыми, а иногда они даже не могут заменить друг друга. Так, в словах “*qoy, gəl*” больше оттенков приказа, а в адатах “*qoysana, gəlsənə*» – оттенков совета и желания.

Следует отметить еще один вопрос, связанный с адатом. Как известно, одна и та же морфема иногда приводится в нескольких типах адатов. Слова “*ki, da, də, ha, bircə*» представлены как омонимы в разных видах адатов; Слово “*ki*” изучается и как укрепляющий элемент, и как вопрос, а слова “*da, də, ha*” и как подкрепление, и как повеление. На наш взгляд, такой подход к вопросу себя не оправдывает; так что адаты не имеют самостоятельного лексического значения, а их грамматическая особенность заключается в усилении существующих значений слова или предложения, к которому они принадлежат, в увеличении силы воздействия.

Адат “*ki*” не имеет особого значения, но усиливает смысл любого слова или предложения.

Это относится и к содержанию вопроса. Например, “*Burada qorxulu nə var ki?*» (Что здесь страшного?). Частица “*ki*” в предложении не имеет отличительного тона, а лишь усиливает его, поскольку есть оттенки вопроса. Следует отметить, что Ф. Зейналов показывает, что этот адат исторически происходит от союза, и объясняет причину следующим образом: «по нашему мнению, первая причина, по которой союз перешел в адат, заключалась в том, что вторая часть сложноподчиненного предложения не произносилась осознанно» [16, с. 211].

То же самое можно сказать и об адате “*ha*”; это слово также не имеет особого отличительного признака, поэтому оно может использоваться в разных словах или предложениях и только усиливает там интонационные возможности. Например: *Самаат наһақ уерә баһимиза and içmir ha; Apar; amma uzağa getmə, ha*. Люди не клянутся нашими головами без причины, вот (М. Ибрагимов); Возьми, да далеко не уходи, вот (А. Мамедханлы). В первом из этих двух примеров адат связан с формой изъяснения, а во втором – с формой повеления, и соответственно, утверждается, что в первом случае – это укрепляющий адат, а во втором – командный [4, с. 251, 261].

Следует отметить, что при классификации служебных частей речи следует учитывать их особенности. Известно, что наряду с другими видами значения существует «укрепляющий адат». Подкрепление было характерно для всех адатов, в этом случае нужно ли давать еще и отдельный подкрепляющий адат? Видимо, да, поскольку каждый из других адатов употребляется с определенными словами и предложениями, а подкрепляющие адаты не имеют особых условий для применения, их можно применять к любому слову или выражению. С этой точки зрения употребление адат “*ki*” в вопросительных предложениях и повелительного “*ha*” в повелительных предложениях не должно приводить к их выделению в качестве омонимичных адатов.

Примечателен также морфосинтаксис морфемы “*da, də*»; так, в зависимости от того, где используется это слово, оно представляется как связывающий, подкрепляющий и повелевающий адат. М. Гусейнзаде отмечает, что это слово употребляется двояко: как союз, соединяющий однородные члены предложения, и как подкрепляющий адат; он везде встречается в предложении и создает необходимый эмоциональный тон

[4, с. 237, 254]. Интересно, что позже автор приводит в качестве примера слова повелительные адаты и в данном случае показывает, что они употребляются в форме повелений [4, с. 261].

Нам кажется, что это слово, независимо от того, употребляется ли оно в повелительной форме вместе с глаголом, должно считаться закрепляющим адатом, потому что он представляет также почти все глагольные формы. Это имя также используется в составных именных сказуемых, чтобы усилить тот же эмоциональный оттенок. Нельзя согласиться с мнением А. Шукюрова об этом адате: «и то и другое, и адат... имели функцию связки, означающей сочинительную связь, и выступали связующим звеном» [11, с. 56]. Ф. Зейналов также отмечает, что этот адат также выполняет связующую функцию [16, с. 192].

В центре внимания также морфосинтаксическая особенность слова “*həttə*”. Здесь интересна роль этого слова в предложении как связки или укрепляющего адата, что можно выявить при их сопоставлении. Следует отметить, что объяснения и критерии выделения этих двух языковых единиц в отдельных лингвистических произведениях часто не совпадают. Необходимость определения точного положения этих слов часто упускается из виду [13, с. 98–113].

Мы сталкиваемся с употреблением слова “*həttə*” в двух разных местах предложения; в первом случае слово употребляется между равными словами или предложениями. В этом случае проявляется смысл присутствия или участия этих слов и предложений в одних и тех же временных рамках. Например: *Cavid, həttə dostu İlqar bu münasibəti gözləməirdilər; Artıq Abbas komissarlıqdan aralı düşmüş, həttə haqqında iş açılmışdı*. (Такого отношения Джавид, и даже его друг Ильгар не ожидали; Аббас уже отдалился от наркомата, против него даже было возбуждено дело) (Г. Аббасзаде). В первом из этих предложений соединены однородные подлежащие, а во втором – компоненты сложносочиненного предложения соединены союзом “*həttə*”.

Интересно, что если опустить второй компонент этих предложений, то есть первый из однородных членов, а также первый из компонентов сложносочиненного предложения, то слово “*həttə*” не будет выполнять функции связки, потому что нет компонентов для связывания: *Həttə dostu İlqar bu münasibəti gözləmir; Artıq həttə Abbas haqqında iş açılmışdı*. (Таких отношений не ожидал даже его друг Ильгар; На Аббаса даже завели дело). В этом можно убедиться,

подставив синоним к союзу “*hətta*”: *Dostu İlqar da bu münasibəti gözləmir; Artıq Abbas haqqında da iş açılmışdı*. (Его друг Ильгар тоже не ожидал такого отношения; Против Аббаса уже возбуждено дело). Однако следует также отметить, что последний вариант предположительно содержит второй компонент. С другой стороны, вариант с разъемом «да» не совсем совпадает с вариантом с «четным». Конечно, нельзя ожидать, что все адаты под одним заголовком полностью заменят друг друга. Иногда употребление обеих морфем в одном предложении для одного и того же члена или предложения указывает на то, что они также различны по оттенкам значений. Например: *Qəribədir, hətta beş min tūməni də verməyə hazırdır*. (Странно, он даже готов дать пять тысяч туманов) (Г. Аббасзаде). В этом предложении грамматико-семантическая нагрузка слова “*hətta*” и слова “*də*” и создаваемые ими оттенки неодинаковы.

В нашем языкознании есть представления о том, что время от времени адат становится соединительной частицей, и доказать это можно фактами. Однако при этом нельзя согласиться с некоторыми высказанными по этому поводу точками зрения. Так, К. Рамазанов приводит в связи с рассматриваемым вопросом следующий пример: *Biz yolçuyuq, bəs siz kimsiniz?* (Мы – путники, а вы кто?). Автор пишет об обязательной связующей функции адата вопрошать “*bəs*” в этом сложносочиненном предложении: «это не редкость, т. е. сам союз, в зависимости от информации, предоставляемой предложениями и более широким контекстом, может скрывать за собой тенденцию к уси-

лению адата. Но если подкрепляющая тенденция элемента вытекает из потребности более живо сопоставить содержание предложений, то объединяющая функция обеспечивает связность этих предложений по общей структуре» [10, с. 99].

Выводы. Слова, относящиеся к разным типам значений внутри самого адата, на самом деле связаны с разными функциями, выполняемыми одним и тем же адатом в разных синтаксических средах, и делить их на разные типы некорректно.

Следует отметить, что слово “*bəs*” служит для усиления вопросительного содержания конструкции как на уровне простого предложения, так и на уровне придаточного сложноподчиненного предложения. Однако в последнем сложноподчиненном предложении это слово несет и функцию создания связи между компонентами, его можно даже мыслить как связующее, формирующее содержание сравнения. Это показывает, что тот факт, что в нашем языке адат стала обязательной позицией, проявляется в нескольких формах, что можно считать вполне закономерным явлением.

Все это показывает, что в нашем языке, с одной стороны, это морфемы, усиливающие значение слов или предложений и усиливающие их воздействие, с другой стороны, это слова, в определенной степени воздействующие на значение, уточняющие и конкретизирующие смысл, и, наконец, как грамматическая единица – языковая единица с очень широкой грамматической функцией, когда формируются определенные связи между словами и предложениями.

Список литературы:

1. Abdullayev Ə. Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr. Bakı: “Maarif”, 1974. 420 s.
2. Алиев А.А. Временные соотношения между главным и придаточным предложениями в современном азербайджанском языке (по придаточному предложению времени). Автореф. канд. дисс. Баку: 1975. 27 s.
3. Azərbaycan dilinin qrammatikası. I hissə. Morfologiya. Bakı: Azərb.SSR EA Nəşriyyatı, 1960. 334 s.
4. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. III hissə. Morfologiya. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2007. 208 s.
5. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası. II hissə. (dərslik), Bakı: “Adiloğlu”, 2003. 354 s.
6. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı: “Elm və təhsil”, 2010. 400 s.
7. Кулиева Р.И. Частицы в современном азербайджанском языке. Автореф. Канд. Дисс. Баку: 1980. 23 с.
8. Курилович Е.Р. Заметки о значении слова // Вопросы языкознания, № 3, Москва, 1955. с.76-89
9. Müasir Azərbaycan dili. II cild, Morfologiya. Bakı: “Elm”, 1980. 510 s.
10. Ramazanov K. Ədat–Oğuz qrupu türk dillərinin müqayisəli qrammatikası, II hissə. Morfologiya. Bakı: “Elm”, 1986, s. 99-113.
11. Şükürov Ə. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı: APİ nəşri, 1981. 100 s.
12. Ə.C. Şükürov. Azərbaycan dilində köməkçi nitq hissələrinin əmələ gəlməsi və inkişafı tarixinin tədrisi // Dilçilik fənlərinin tədrisi metodikası. Bakı: ADPU nəşri. 1987, s. 99-107.
13. Təhməzov Z. Müasir Azərbaycan dilində köməkçi nitq hissələrinin təsnifi. Bakı: “AFPoliqrAF”, 2017. 152 s.
14. Виноградов В.В. Русский язык. Издание второе. М.: Изд-во «Высшая школа», 1972. 520 с.
15. Звегинцев В.А. Семасиология. М.: Изд. Московского Университета, 1957. 321 с.
16. Zeynalov F. Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri. Bakı: “Maarif”, 1971. 312 s.

Aliyeva K. MORPHOSYNTAX OF PARTICLES

Particles are used both with individual words and with members of a sentence and perform different functions. First of all, they play an important role in clarifying the semantic load of the sentence. Evaluating adats, first of all, work with adjectives, forming the degree of syntactic reproduction. However, it is necessary to distinguish the same morpheme -ca, -cə, which forms a degree, from the one that forms an adverb. It is not possible to create a new adverb by adding this suffix to an adverb of manner, which is a lexical item. At the same time, the degree of the adverb itself is formed: yavaşca, ehmalca (slowly, carefully, etc.). Some works state that adat -mı4 creates an interrogative form of the verb, which cannot be substantiated, since there cannot be two forms of a certain feature in one word. On the other hand, this morpheme, which performs various syntactic functions, can be associated not only with the verb, but also with other parts of speech. Finally, this morpheme also serves as a means of connecting the components of a complex sentence. It should also be noted that the linking function of adats is very wide. In this regard, some linguists even say that some linking forms are generally conditioned by adat. In this line, the adats “da, də, belə” can be highlighted.

One of the main features of adats in a sentence is their synonymy, while they have different nuances. In particular, the role of complex adats “təkcə, bircə, qoysana, gəlsənə” in the sentence has not been fully revealed. Although there is a synonymous relationship between the adats tək and təkcə, bir and bircə, qoy and qoysana, gəl and gəlsənə, a sign of complete identity cannot be put between them; they form different shades depending on their location.

Key words: official parts of speech, morphosyntax, Azerbaijani language, particle (adat), features of the use of adat.

Бабанлы Г. Э.

Бакинский государственный университет

УТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ШЛЯХОМ КОНВЕРСІЇ – ПРОЦЕС СУБСТАНТИВАЦІЇ

Субстантиваци́я походить з латинського терміну «substantium», буквально значення слова є іменник. Під субстантивацією зазвичай мають на увазі нову якість, що показує себе в частинах мови, яка використовується в якості суб'єкта і об'єкта, але не є засобом вираження цих членів.

Визначено, що субстантиваци́я виходить на основі єдності трьох аспектів – лексичне значення, синтаксична функція і морфологічна якість.

Охоплення процесу субстантиваци́ї дуже широке, майже всі частини мови слів може субстантивувати. Більше субстантивованою частиною мови є прикметник.

При розгляді субстантиваци́ї частин мови можна з'ясовано, що тільки слова пов'язані безпосередньо з іменником. Таким чином, можна зустріти багато субстантивованих прикметників, числівників, вербальних прикметників. Слова, які безпосередньо мають відношення до іменників, дуже рідко може субстантивуватись.

Під субстантивацією розуміються нові функції, які часто використовуються в ролі підмета і доповнення, але також і в інших частинах мови, які не є основними засобами вираження цих членів пропозиції.

Масштаб явища субстантиваци́ї настільки широкий, що майже всі слова в мові можуть бути субстантивовані. Прикметник є найбільш субстантивованою частиною мови. За своїм лексичним значенням прикметники дуже різні. Залежно від цих значень варіюються показники субстантиваци́ї. Питання субстантиваци́ї числівників також представляє особливий інтерес. Як відомо, числівники-це групи слів, які позначають кількість. Вони в основному передують іменником, визначають їх кількість або порядок. У субстантивованих словах відбувається з'єднання, тобто на даному етапі будь-яке слово, що належить іншій частині мови, також є частиною іменника, зберігаючи при цьому свої початкові риси

Ключові слова: субстантиваци́я, іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово.

Постановка проблеми. Група лінгвістів об'ясняє субстантиваци́ю як полный переход слов в существительное, принадлежащих другой части речи. Другие лингвисты отмечают, что существует два вида постоянной и временной субстантиваци́и. По словам Дж. Джафарова, некорректно подходит к данному вопросу соответствующим образом. Во-первых, субстантиваци́я является переходным процессом, и переходные процессы не могут иметь завершенные или временные виды. Сам процесс полностью временный. Это промежуточный этап перехода слов из других частей речи в имена существительные. На данном этапе слово не является полностью существительным.

В этих словах происходит соединение, то есть на данном этапе любое слово, принадлежащее другой части речи, также является частью существительного, сохраняя при этом свои первоначальные черты. Ф. Зейналов пишет: «Однако

важно отметить, что процесс субстантиваци́и не переводит одну часть речи в другую в обязательном порядке. Здесь происходят внешние изменения. Фактически, субстантивированная часть речи сохраняет свое первоначальное внутреннее содержание, но временно изменяется в пределах определенного предложения» [4, с. 15]. Отсюда мы можем сделать вывод, что субстантиваци́я – не полный переход. Это промежуточный шаг.

Цель работы. Цель данной работы рассмотреть процесс субстантиваци́и на основе единства трех аспектов – лексическое значение, синтаксическая функция и морфологическое качество.

Изложение основного материала. Объяснение причины субстантиваци́и также интересно. Так, некоторые видят причину субстантиваци́и в использовании других частей речи в роли части предложения, принадлежащей только существительному. В учебнике «Современный азербайджанский язык» по этому поводу отмечено:

«Остальные части речи субстантивируются, когда они выступают в позиции подлежащего» [6, с. 175].

В книге «Грамматика азербайджанского языка» (часть 1) отмечено аналогичное мнение: как известно, имена существительные выступают в роли подлежащего, дополнения и обстоятельства и это их отличительная особенность. В зависимости от места в предложении, *красивые, хорошие, плохие, молодые, старые* и другие слова могут быть использованы как выражения примет, когда они выступают в качестве подлежащего и дополнения. В противном случае это (прилагательное) не может быть подлежащим и дополнением предложения» [2, с. 59].

Субстантивация происходит в основном в трех ситуациях:

1. Определяемое существительное падает, определяющее слово его заменяет, то есть оно частично отражает слово, которое принадлежит ему, и, в свою очередь, теряет некоторые его свойства: например, *Qırmızıları ağa qatacam. Üçüncülər yarışda birinci yeri tutdular. İş get – gələ qalıbdır*. В этих предложениях прилагательные *qırmızı* и *ağ* заменяют существительные *almalar*, слово *üçüncülər – üçüncü sinif şagirdləri*, слово *get-gəl* существительное *get-gəl vəziyyəti* и частично отражает лексико-грамматические особенности этих существительных.

2. Без каких-либо заменяющих признаков слова, принадлежащие другой части речи, употребляясь в первой части определительного словосочетания второго типа, подвергаются субстантивации. Например: *Qırmızı sözü sifətdir. Get əmri verildi. Beş sözü çox işlənilir* и т. д.

3. Этот тип субстантивации возникает не в результате падения слова, обозначенного предложением или употреблением субстантивного слова в первой части определительного словосочетания второго типа, а в результате использования слов, принадлежащих другим частям речи, просто как имя. Нап.: употребление глаголов таких, как *Dursun, Qızqayıt, Dayandur, Tapdıq* и т. д. как имя человека.

Масштаб явления субстантивации настолько широк, что почти все слова в речи могут быть субстантивированы.

Прилагательное является наиболее субстантивированной частью речи. По своему лексическому значению прилагательные очень разные. В зависимости от этих значений варьируются показатели субстантивации. Например, вкусовые прилагательные имеют тенденцию быть менее

субстантивированными, чем другие признаки. Аналогично, прилагательные, обозначающие цвет, менее субстантивированы, чем те, которые имеют непосредственное отношение к человеку, то есть его возрасту, внешности и социальному статусу. Прилагательные, обозначающие красные, черные, желтые, белые и синие цвета чаще всего субстантивированы. Например: *Qaranı ağa qarışdıracağam deyib ortadan çıxdı* (М. Ибрагимов). *Onlarda qırmızı geyməsinlər* (С.Вургун).

Прилагательные, обозначающие место – большой, маленький, длинный, короткий – могут стать более субстантивированными. Например: *Gödək atıldı vurdu uzunun başına; uzun dedi: Əcəb yadıma saldın* (Пословица). Все прилагательные, которые могут быть восприняты нашим вкусом и контактными членами, могут быть субстантивированными. Например: *Soyuqdan qırılrlar; acıdan ölərlər* (М. Ибрагимов). *Ağır; yüngül nə varsa yığışdır*. Прилагательные, обозначающие социальный статус и отношения. Например, *Aldı öz payını Qızıyətər qarı, onunla birlikdə kənd yoxsulları* (С. Вургун). *O, ancaq qaçmaq, bu dirilər məzarından uzaqlaşmaq istəyirdi* (Дж. Джаббарлы). Субстантивация прилагательных, выражающих смысл отбора, разделения. Например, *Nə olar qızım Məmməd də özünə bir başqasını tapar* (Дж. Джаббарлы). *Özgələrlə oturub-durma amandır* (песня). Субстантивация прилагательных, выражающих значение общего качества и характерных черт. Например, *Görünür; özün də yaxşı ustasan, çünki yaxşının qədrini yaxşı bilər* (М. Ибрагимов). *Adam gərək dünyada yaxşı ilə yamanı bilsin* (Дж. Джаббарлы).

Субстантивация степени сравнения имен прилагательных. Как известно, прилагательные также различаются по своей степени сравнения. Некоторые прилагательные, в том числе обозначающие вкус и цвет, легко меняются по степени. Например, *qırmızı, qırmızımtıl, şirin, şipşirin*. Признак прилагательных по структуре является одним из факторов, влияющих на степень их субстантивации. Как известно, прилагательные по своей структуре бывают простыми, производными и сложными. По сравнению с простыми и сложными прилагательными субстантивация производных прилагательных встречается чаще. Субстантивация простых прилагательных. Например, *İsti adamın bədənində sarı yağ kimi yayılır* (А. Велиев). *Yazıq keçib bunun əlinə düzəldə də bilmir* (М. Ибрагимов) и т. д. Субстантивация производных прилагательных. Например, *Günahkar keçərkən uyxılıb qalar* (С.Вургун). *Hökümdar tacından daha keç dedi* (С.Вургун). Субстантивация сложных

прилагательных. Например, *Yaşılbaşlar qanad çirpar suyuна* (С. Вургун). *Qarabirçəyin yanıqlı səsi daş divarlı, tək pəncərəli otaqçanı başına götürmüşdü* (С. Рагимов). Субстантивированные прилагательные принимают притяжательные аффиксы как существительные. Например, *Mənim böyüyüm, sənin kiçiyindir. Atın dəlisi, igidin ağıllısı* (М. Ибрагимов).

Как видно, субстантивные прилагательные легко принимают морфологические признаки существительного [1, с. 168]. Синтаксическая роль субстантивных прилагательных отличается от роли обычных прилагательных. Субстантивные прилагательные, как правило, рассматриваются как подлежащее и дополнение: Например, *Gözəl duyğulardan uzaq o düşkün, insan paltarında bir canavardır* (С. Вургун). *Elə alçağa ölüm də azdır* (С. Вургун) [5, с. 59]. Вопрос субстантивации числительных также представляет особый интерес. Как известно, числительные – это группы слов, которые обозначают количество. Они в основном предшествуют существительным, определяют их количество или порядок. Именно числительные несут эту функцию и в языке используются с этой целью. Например, *Beş kitab, on qələm, xeyli adam* и т. д.

Когда числительные становятся субстантивными, происходит ряд изменений в их значении, морфологических структурах и синтаксических функциях.

Все типы числительных могут быть субстантивными. а) субстантивация количественных числительных; Например, *Otuz ikidən üç çıxanda iyirmi doqquz qalar. İkimiz də o körək oğlunun zindanında yatmışıq...* (М. Ибрагимов). б) субстантивация порядковых числительных; Например, *Birincilər bizim mədənin hesabındadır* (М. Сулейманов). *Beşincilər yarışda birinci yeri tutdular.* в) субстантивация неопределенных числительных; Например, *Kürdün çoxu at üstündə doğulub, at üstündə də ölür* (М. Ибрагимов). г) субстантивация дробных числительных; Например, *Onların xəyalından keçənləri, həqiqi düşüncələrinin yüzdən birini belə ifadə etmir, ona görə də daha kəskin ifadə tapmağa çalışırdılar* (М. Ибрагимов).

Все формы глаголов, называемые причастием, очень легко могут быть субстантивными. а) субстантивация причастий с суффиксами *mış, miş, müş, müş*; Например, *Ayaz sakit bir yerə çıxdıqda burnuna tünd bişmiş iyi dəydi* (М. Ибрагимов). б) субстантивация причастий с суффиксами *acaq, əcək*; Например, *Mirzə Kərim isə insafən, pul üçün Həsəni tələsdirmirdi, hətta yeni at alacağını söyləmişdir* (Дж. Джаббарлы). в) субстантивация причастий с суффиксами *an, ən*; Например,

Oxuyanda (oxuyan müğənnidə) zəif cəhətlər çox idi (М. Ибрагимов). г) субстантивация причастий с суффиксами *dıq, dik, duq, dük*; Например, *Bilirsiniz, sizin dedikləriniz doğrudur* (Дж. Джаббарлы); д) субстантивация причастий с суффиксами *malı, məli*.

Как известно, понятие действия в значении причастий становится нединамичным и носит атрибутивный характер. Например, *oxumuş adam, yazılası məktub, yeməli meyvə* и т. д. Субстантивные причастия отличаются от настоящих глаголов. Субстантивные причастия представляют нединамическое движение, концепцию атрибутивности, а также существительное, выполняемое действие. Например, *Elə danışın ki, oxuyan sözünüzün qərəzsiz olduğuna inansın* (М. Ибрагимов). *Yazılanlar da deyilənlər, də yalandır* (М. Ибрагимов). В этих предложениях причастия *oxuyan, yazılan, deyilən*, наряду с понятием действия и атрибутивности, также выражают личность и предмет.

Субстантивные причастия употребляются не только вместе с суффиксами глаголов, но и падежей существительного, притяжательных, количественных. Субстантивные причастия могут меняться по всем падежам существительного:

а) Употребление субстантивных причастий. Например, *Bilirsiniz, sizin dedikləriniz doğrudur...* (Дж. Джаббарлы); б) Употребление субстантивных причастий в родительном падеже. Например, *Həqiqi sevənlərin dillərindən artıq gözləri, qəlbləri, baxışları, danışır* (М. Ибрагимов); в) Употребление субстантивных причастий в дательном падеже. Например, *Firudun otağın buraxdığı ağır təsiri biruzə verməmək üçün altdan yuxarı gələnlərə baxan dörd-beş yaşlı qız uşağının əlindən tutdu* (М. Ибрагимов); г) Употребление субстантивных причастий в винительном падеже. Например, *Əlindən gələn iki qaba çək* (С. Вургун). е) Употребление субстантивных причастий в творительном падеже. Например, *Oxuyanda zəif cəhətlər çox idi* (М. Ибрагимов); ж) Употребление субстантивных причастий в предложном падеже. Например, *Sən bu naz-nemət içində böyüyənlərdən nə gözləyirsən* (М. İbrahimov).

Субстантивные причастия используются в основном в качестве подлежащего и сказуемого. Например, *Gələn Şəmsiyünün şoferi idi. Gələcək də oradadır* (М. Ибрагимов). *Oxuyanda zəif cəhətlər çox idi* (М. Ибрагимов). *Çünkü o da bunun atasının getdiyi yolu gedənlərdəndir* (М. Ибрагимов).

Как известно, местоимения – это группа слов, используемых вместо существительных, прилагательных, числительных и наречий. Другими словами, некоторые местоимения (личные, неопределенные, вопросительные) связаны с существительными,

определенная часть (указательные, определительные) с прилагательными, третья часть – с существительными, прилагательными, числительными (неопределенные, вопросительные).

Личные, неопределенные, вопросительные местоимения используются как существительные в предложении. Поэтому было бы лишним говорить о субстантивации таких местоимений. Здесь мы можем говорить только о субстантивации определительных, неопределенных, вопросительных местоимений, употребляемых в роли прилагательных, числительных и наречий.

а) Субстантивация определительных и указательных местоимений – определительные и указательные местоимения обычно заменяют прилагательные и как прилагательные всегда предшествуют существительным и определяют их с разных точек зрения. Определительные и указательные местоимения не принимают никаких суффиксов, когда они используются в их первоначальных обязанностях. Однако, когда эти местоимения становятся субстантивными, они выражают значение имен существительных, склоняются и могут иметь множественное число. В этом случае они используются вместо существительных или других субстантивных слов. Например, *Bunu apar, elələrini kənara qoy, belələrindən danışma* и т. д.

б) Субстантивация неопределенных вопросительных местоимений – большинство неопределенных вопросительных местоимений используются вместо существительного и заменяют их. В этом случае положение этих местоимений такое же, как и в личных местоимениях. То есть, поскольку они заменяют имя существительное, естественно, они будут изменяться, склоняться в соответствии с их принадлежностью. Однако некоторые из этих местоимений заменяют прилагательные, числительные и т. д. Для таких местоимений можно привести примеры такие, как *nesə (kitab), bəzi (yoldaşlar), hansı (dəftər)* и т. д. Только когда эти местоимения субстантивированы, они приобретают черты, присущие существительному, и напоминают местоимения, которые заменяют имя существительное [3, с. 21–27].

Выводы. Рассматривая субстантивацию частей речи, можно сделать вывод, что могут быть субстантивированы только те слова, которые непосредственно связаны с существительными и их идентифицируют. Вот почему субстантивация прилагательных, числительных и причастий намного больше встречается. Слова, которые не имеют прямого отношения к имени существительному, редко субстантивируются.

Список литературы:

1. Гусензаде М. Современный азербайджанский язык. Баку : Азернешр, 1963.
2. Грамматика азербайджанского языка. 1 часть. Баку : НАНА, 1960.
3. Джафаров Дж. Переходные процессы в частях речи. Баку : АГПУ, 1983.
4. Зейналов Ф. Сравнительная грамматика тюркских языков. Баку, АУЯ, 1974.
5. Морфология современного азербайджанского языка. Баку, 1961.
6. Современный азербайджанский язык. Баку : АУЯ, 1959.

Babanli G. E. NOUN CREATIVITY WITH CONVERSION – SUBSTANTIVIZATION PROCESS

Substantivation derived from the Latin term “substantium”, the literal meaning of the word is a noun. Substantivation usually has a new quality that shows itself in the parts of speech are used as subject and object, but not as a means of expression of these members.

Substantivation is formed on the basis of the unity of the three aspects – lexical meaning, the syntactic and morphological feature.

The process of substantivation is very wide, almost all the parts of speech of words can be substantivized. More substantivized parts of speech is an adjective.

It can be concluded that while substantivating parts of speech only words directly related to the noun. Thus, you can find many substantivized adjectives, numerals, verbal adjectives. Words that directly relate to the noun would rarely be substantivized.

The term “substantiation” comes from the Latin word “substantium” meaning noun. Substantiation refers to new functions that are often used as a subject and complement, but also in other parts of speech that are not the main means of expressing these members of the sentence.

The scale of the phenomenon of substantiation is so wide that almost all words in speech can be substantiated. The adjective is the most substantive part of speech. Adjectives are very different in their lexical meaning. Depending on these values, the indicators of substantiation vary. The question of the substantiation of numerals is also of particular interest. As you know, numerals are groups of words that denote quantity. They mostly precede nouns, determine their number or order. In substantive words, a connection occurs, that is, at this stage, any word belonging to another part of speech is also part of the noun, while retaining its original features

Key words: substantivization, noun, adjectives, numerals, pronouns, verb.

Hamzayeva L. A.

Institute of Linguistics named after Nasimi of the National Academy of Sciences of Azerbaijan

CATEGORIES AND CONCEPTS OF LINGUISTICS BOUNDARY TO PHILOSOPHY AND LOGIC

It is known that at all stages of the development of linguistics, to the connection of this science with philosophy has been spoken a little. The nature of human cognition and its relation to reality have been in the focus of philosophy at various stages of development of this science. In the works of the ancient Greek philosophers, in addition to purely philosophical teachings, various sciences: linguistics, literary criticism, logic, history, psychology, pedagogy, physiology, etc, and theoretical information is also found. As a clear example of the close connection between these two sciences, we can show that logical categories are expressed in language as grammatical categories. Category is a Greek word that literally means "judgement". Category is a very broad concept that reflects the most common and most important features, signs, connections and relationships of events and objects of reality. The concept of category was first interpreted by Aristotle. Explaining the category as an incarnation and the highest generalization of objective reality, he groups it as follows: essence, quantity, quality, attitude, space, time, situation, state, action, and suffering. A new stage in the analysis of categories has begun on the basis to I. Kant's considerations. Kant explained categories as a priori forms of consciousness, and expressed that we expressed them using the means available in our language, given by God. Kant distinguished the following categories: quality (reality, denial, and limitation), quantity (loneliness, totality, integrity), attitude (essence and feature, cause and action, interaction), modality (possibility, impossibility, reality, unreality), necessity and coincidence). Hegel, on the other hand, considered categories to be absolute derivatives of the idea, interrelated and transient, and defined them as follows: existence (quality, quantity, and dimension), essence (basis, event, reality-subtension, cause, and interaction), and concept (subject, absolute idea, and object).

Key words: boundary terms, category, time, negation, abstraction.

Introduction to the problem. Each science has its own system of categories. At present, the main categories of the science of logic are: thinking, judgement, mental conclusion, understanding, definition, syllogism, induction, deduction, analysis, synthesis, hypothesis, etc. In mathematics, such categories include vectors, hyperbolas, logarithms, functions, and so on. includes. The concept of grammatical category itself is used in linguistics in two senses: In the first sense, a grammatical category is a system of grammatical forms with the same meaning facing each other. In this case, it is important to have several relevant meanings in one language. For example, the presence of 2 cases in English and 2 cases in French allows us to say that there is a grammatical category. In the second sense, it is a group of things, events, concepts, in other words, the classification of words according to classes, parts of speech. This definition of grammatical categories is broader, and most linguists tend to use the term "word classes" in this sense. The grouping of word forms by grammatical categories and parts of speech is one of the main methods of organizing the language system. A grammatical category is considered a linguistic fact

only when it is expressed by a grammatical means, that is, when there is a form of material expression. For example, in Romance and German, there is a category of certainty and uncertainty, and it is materially defined by articles. In Russian, however, there is no such category, and the words of any part of speech, or more precisely, pronouns and adjectives, are used to express certainty or uncertainty.

Linguistics connects with the philosophical sciences most of all. Philosophy is the basis for the development of linguistics: the essence of language, the role of language, the development of language, the origin of language, the relationship between form and content in language, and others shows the principal solving methods of such problems. As the human mind is manifested through language, no philosophical system can ignore the process by which thought, in other words, man's perception of the objective reality that surrounds in language. Language performs functions such as regulation, generalization, differentiation and evaluation. No matter how rich, original and unique any language is, it is always secondary in the attitude to objective reality, because the lexicon of any language reflects

the life experience of those who speak in that language. Words in the vocabulary of a language express both certain concepts and specific objects. In several words in the language, sometimes a concept, thing, event, sign is expressed or vice versa, different concepts in the same word. For example, when we say a house, we mean a building built for living, as well as children and a family. In English, the words house and home both mean “home”.

“Every science has a union of primary, basic concepts (categories) ... Most of the categories reflect the different aspects and properties of objects and processes: quality, contrast, content, form, etc... In this case, the categories can determine and reflects the true state of things. The transition from one category to another occurs in all fields of knowledge” [9, p. 33]. There are general categories and terms that combine linguistics and philosophy, including time and space, singular and plural, general and specific, cause and effect, affirmation and denial, quantity, contradiction and so on. In philosophy, space is the size, interconnectedness, coexistence of material structures, and time is the length and pace of successive changes.

General scientific categories. It is necessary to note that there are some categories which are found not in one science, but in a number of sciences. One of the boundary categories is the tense category. In parallel with it, the category of tense is particular interest, both philosophically and linguistically.

In common the scholars have characterized the concept of tense as a philosophical concept. The categories which defined by Aristotle can always be the main and the central. Achievements in the study of philosophical issues related to linguistics have inevitably increased the urgency of the problem. The concept of tense is a complex and broad concept. Time, which is inseparable from it, is a form of existence of events, a general form of sequential change of events, in contrast to space. In other words, it is one of the basic forms of existence, which is expressed as the regular succession of a number of objects and events of matter from one object to another [7, p. 3]. In Physics, Aristotle confirmed that time itself was not motion, but did not exist and change without motion it clarifies that “time is a calculated number, not a means for us to take it into account” [7, p. 3].

Kant expresses his point of view by rejecting “every requirement of absolute reality” of tense, as follows:

a) Tense is not something that exists by itself or is inherent in things as an objective determinant.

b) The form of inner feelings over time or rather, is nothing more than the creation of ourselves and our inner state.

c) Time is generally an a priori formal condition of all events [7, p. 3].

The category of tense reflects the general aspects and connections of reality like the philosophical category. Tense is objective and one dimensional. Any object, thing or event moves from the present to the future in objective time and cannot return from the future to the past in any way.

The grammatical meanings in which words and sentences are expressed through grammatical forms in each individual language constitute the grammatical categories of that language. Some of the logical categories express themselves in language as a general grammatical category, while others as a special grammatical category.

Grammatical categories are closely related to the internal laws of development that exist in language, to real truths.

Thus, each grammatical category is a historical category that appears at a certain stage in the development of thinking and language. All existing events and processes take place within a certain real time in objective reality. Tense finds its expression in language. In other words, grammatical time is the expression in language of the manifestation of time in the objective world in the human mind. It should be noted that the tense category is directly related to the verb. “In verbs, the category of tense determines the time between two tasks. That is, it determines the time between the time when the work done, done, and to be done is reported” [5, p. 68]. Grammatical tense is a system of opposing forms that arises in relation to the moment of the action. The more abstract tense is in philosophy, the more concrete it is in grammar. Although each language has a different number of tense forms, the result does not change, time is specific for these languages. That is, while tense as a logical category is the same for all peoples, the grammatical tense category, which acts as a form of its manifestation in language, is different in one language or another. Sometimes there are cases of increase and decrease of grammatical tense forms. Professor A. Akhundov writes: “Tense is one-dimensional”. This means that the category of objective tense and its logical tense, which is reflected in the human brain, covers three periods: past, present and future.

On the other side grammatical tense is a linguistic expression of the reflection of tense in the human brain, which exists independently of us. However, unlike the category of logical tense, it takes different forms in different languages [1, p. 82].

If we look at different languages, we see that objective tense is expressed in different forms. For example, grammatical tenses cover 5 tenses in Azerbaijani, 3 tenses in Russian, and 16 tenses in English.

Grammatical tense indicates the ratio of work and action to spoken time. It indicates whether the actual work or action, was performed at a specific time.

If philosophical tense exists independently of consciousness, grammatical tense is related to consciousness and its level of development. That is why the category of logical tense is expressed in different forms according to the different ways of thinking and thinking of different peoples.

The stylistic possibilities of grammatical tense are wide. Sometimes it can be expressed in a different stylistic form of time. In other words, the connection of the category of time in language with objective, physical time is sometimes negligible. For example, we can express an action of the present time as "I'm gone". As can be seen, the present tense is derived from the past tense form. It is also possible to use a grammatical action in the present tense: I am going to Turkey next week. In this case, the present tense can be used instead of the future tense, as the future is considered definite and uncertain.

The concepts of tense and space have different forms of expression in different languages. In the Azerbaijani language, tense is explained in 3 forms, with 6 suffixes: past (transport: -mish⁴, ib⁴; witness: -di⁴), present (-ir⁴) and future (definite: -acaq²; indefinite: -ar²). Each tense has its own grammatical features. The present has more opportunities to express the present than the past and the future. Thus, the suffixes denoting the tense form sometimes denote the past, sometimes the present, sometimes the future, and sometimes the general tense. For comparison, consider the following sentences:

I have known this since last year.

I'm eating now.

I'm going to the village tomorrow.

I live.

While we can express the first sentence in the form "I knew it last year", we can convey the same meaning to the listener by using the verb in the present tense. The same situation manifests itself in the third sentence. Giving a verb that needs to be developed in the future with the present tense suffix does not detract from the meaning. The verb, which is the means of expression in the message of sentence 4, refers to an action that has taken place in the past, is taking place now, and will continue in the future.

Along with the tense category of the verb, the tense verb conjunctions (-anda,

-ar – -maz, -diqda, -diqca, -mamış, -kanda suffixes) time elements also serve to express the concept of time.

To express the concept of space, words and phrases formed with the suffixes of the spatial cases of the noun category (-a², -da², -dan²), place envelopes are used.

In addition to the unique, specific features of things, they have common features that unite them with other things. In this case, the first sign is considered special, and the second is considered general. In general, it also means the same thing and events. "In the process of comparing one thing with another, similarities and differences between them are revealed. The similarities are considered general and the differences are considered specific. So, alone always plays a special role, distinguishing an object and its manifestation from others in which it is compared" [5, p. 49].

In linguistics, too, "general and special" refers to the lexical categories of nouns. Names denoting the names of homogeneous objects are general, nouns denoting only the names of homogeneous objects belonging to them are called special nouns (anthroponyms, ethnonyms, toponyms, hydronyms, zoonyms, phytonyms, cosmonyms, ctematonyms). For example, an apple is a round or elongated fruit of different varieties and colors. Regardless of color and shape, this is the common name for fruits of this variety. However, in order to distinguish the varieties of apples that differ in color, taste and shape, they are called Fakhima, Sari Belfler, Papirovka, Gizilahmadi, Cirhaci, Landsberg and others are given names such as.

There are qualitative and quantitative categories which exist among the categories in both philosophy and linguistics. Both qualitative and quantitative categories of cognition, as well as linguistic categories, have been studied by philosophers and linguists in various ways. These categories are interpreted as philosophical categories by Aristotle in Categories and Topics. Aristotle explained 4 possible context: the presence or absence of innate, initial abilities and characteristics; the presence of variable or fixed properties; features and conditions inherent in the process of existence of the object and event; the appearance of an object or event. Aristotle referred to "plurality" and "quantity" as more important than quantity. Quality defines in the dictionary of logic as follows: "Quality is the sum of the characteristics of an object. A change in quality causes a radical change in that product" [6, p. 242].

Quality is an important indicator of an item, a determinant of its organic properties and characters. These signs and characteristics determine that an object, event, or process itself no one else, and distinguish it from other objects and events. Everything in nature and society is in constant motion and development, and something is always created and destroyed.

However, this does not mean that things and events do not have a definite content, that is, they are unstable. It is the quality indicators that make them stable. The concept of quality has important theoretical significance. Scientific cognition must first determine the qualitative determinants of the events studied, in other words, the features that distinguish them from other events. Without this, it is impossible to reveal the laws of development of the object.

Quantitative category reflects the quantity of the item, the side that characterizes the level of development. "A certain thing, which can be divided into two or more components, each of which is one in nature, is called a quantity [2, p. 164].

One of the most abstract categories is quantity. It is one of the decisive steps in understanding the world, being in direct contact with the objective world. If we talk about the quantity of goods, we must not forget that quality also exists. In fact, it can be said that in the thinking of primitive man, these concepts were intertwined and inseparable. In other words, primitive people expressed their thoughts in a way that they could see with their eyes and hear with their ears clearly. There has been a gradual transition from quality to quantity. To explain our point in a concrete way, we can give an example of the degree categories of the face. Thus, the quantity and quality of a face, as well as its quantity, can only be measured quantitatively. Through this example, we also see that the concept of quality is applied in a field of linguistics. It is also a concept often encountered by linguists in phonetics. Thus, quality is a characteristic timbre for vowels and a denominator for consonants. In this branch of linguistics, we also come across the concept of quantity. In this case, the relative length and strength of the sound, the difference between the degrees of sound length, form the quantity of sound. Speaking of the category of quantity, it should be noted that this category, as a logical category, is also related to the science of mathematics. In mathematics, everything that can be measured and calculated is explained quantitatively. In general, the category of quantity is specific to all world languages and is expressed differently in these languages with the help of lexical and grammatical means. It should

be noted that in some languages the expression of the quantitative category in numbers is not very well developed and remains in the top ten, while in other languages the number system is quite developed and perfectly expressed.

However, despite this difference, it is possible to conclude that quantity and quality, being the most general and important categories of human thought, have strongly influenced the language system.

One of the common categories of the two sciences is denial. The term denial was first coined by Hegel in philosophy. According to Hegel, the development of an idea is the basis of denial. Denial is based on the relationship between the old and the new – the relationship of inheritance. The old does not disappear, is not thrown away and does not disappear, it is simply removed by the new. Fresh contrast with the old.

In language, denial is opposed to affirmation. Denial is understood as rejecting, or denying any idea put forward. Various words and forms are used to express denial. Examples of these are the suffixes -ma / -mə in verbs (to go – not to go), the word not developed in all parts of speech and meaning denial.

An abstract word of Arabic origin, it refers to concepts that are intangible, have nothing to do with a concrete being, are imaginary, are perceived only by reason and logic, and have no outward sign or form. Sometimes this concept is expressed in both language and philosophy by an abstract term of Latin origin. Abstract manifests itself as one of the lexical categories of nouns, both philosophically and linguistically. Abstract nouns refer to imaginary beings that are invisible to the naked eye and cannot be grasped or touched. For example: history, joy, sorrow, mercy, oppression, beauty, goodness, evil, honesty, etc.

Examples of common terms in linguistics and philosophy include axiom, analysis, analogy, concept, argument, category, conclusion, hypothesis, deduction, definition, and probability. Formal logic is a science that studies forms of thought in relation to their structure. Dialectical logic, on the other hand, is a form of logical thinking that seeks to move forward from one concept to another by overcoming contradictions and contradictions. Both logics are closely related to scientific linguistics. Language and thought are in a dialectical unity: human thought is penetrated only through language, and conversely, thought finds its existence in language. Therefore, although the object of study of both linguistics and logic is language, each approaches it from a different point of view; logic deals with the form and structure

of thought and seeks to reveal the laws of thought through language. Linguistics, on the other hand, studies the regularities of thought that affect only the structure of language. Units of language correspond to units of thought, words to concepts, and sentences to sentences.

Linguistics cannot determine the meaning of words and sentences without referring to logical categories – concepts and judgments. Logic, on the other hand, cannot study the structure of concepts or judgments without studying words and sentences. The facts of language are infinitely different, the number of languages in the world is about 6,000, and the laws of thought are the same for all mankind.

Clearly, the scope of a word and its meaning is not the same as that of a concept. To illustrate the point, let us consider a few examples. For example, a word can have several meanings:

root – rhizome, the part of plants remaining underground; root, type of fruit plant – carrot; nail, hair, part of the tooth inside the body; nobility; a new quantity obtained by raising it to a certain degree – the square root; the main, invariant part of the word; sewing type; fatter, fleshy-live.

A concept can be expressed in several words: big, large, large; linguist, linguist; to sit, to sit down; to say, speak, say, and so on.

Issues such as the monosemos and polysemos of the word, homonymy, metaphor, narrowing, expansion, transfer of meaning are the object of study of both linguistics and logic.

In logic, movable and immovable words correspond to words formed lexically and semantically in linguistics. Lexical word formation does not change the appearance and meaning of the word, it is simply used for another purpose. Such word formation takes place through the transition of dialects and dialects, speech from other languages, appellation units to onomastic units and vice versa. For example, words such as taraca (fruit-plate), qamshar (opposite, front of), qalbi (upright, high), doqqaz (door, gate) have been used in different dialects, but their meaning has not changed.

Judgment, oppression, scholar, poetry, school from the Arabic language; fidelity, sweet, sugar, spring, fairy, young, passing through Persian; Words such as club, aria, team, tie, symphony, elevator, cinema, hair dryer, which pass through the Russian language, are used in the same sense in our language. Terms such as refrigerator, vacuum cleaner, computer, copier are used with literal translation by the kalka method. Diamond crystal is a transparent, precious stone. In the onomastic system of the Azerbaijani language, this

word is used both as an anthroponym (person's name) and as a ktematonym ("Almaz" store). Or Champagne is the name of a province in France. For the first time, the type of alcohol obtained as a result of repeated fermentation of wine is called "Champagne" because it is made here. Here a new word was created with the transition of the onomastic unit to the appellative unit. Such groups of words are included in the category of words carried in the science of logic.

In semantic word-formation, new words are formed due to the expansion, narrowing, transfer, concretization, homonymy, ambiguity, and metaphor of meaning. Such semantic changes in words are studied in the category of immovable words in logic.

Words in the language are divided into 3 types, simple, derivative and complex. Simple words are derived from one root (grass, name, bow, work), derivative words are derived from a root and one or more lexical suffixes (here several derivative meanings arise from the original meaning: fat, title, work, seafaring, unfair), and complex words are two. And more are words formed from a combination of lexical words (words move away from their original meanings and combine into a compound word to acquire a new meaning: biceps, washcloth, and cover, sunflower). Logic takes two forms of the word: simple and complex. Simple words, in turn, are divided into 3 groups:

1. Not part of the meaning indicated. For example: sadness, joy, sweetness. The meaning of all three words is not divided into parts; they are felt only through the organs of thought, perception and emotion.

2. It is part of the meaning it signifies, but part of the word does not indicate part of the meaning it signifies. For example: human, computer. In fact, both words are divided into phonemes according to their phonetic structure: i-n-s-a-n, k-o-m-p-ü-t-e-r. If we pay attention to the meanings of words, the meanings also consist of parts. For example, a person is made up of parts such as hands, arms, head, feet, and torso. As well as computer monitors, processors, mice, keyboards, power supplies, RAM, optical devices, etc. consists of parts. However, parts of speech have nothing to do with parts of meaning.

3. Words that indicate part of the meaning of the part. For example: cousin, niece. Words consist of two parts. At the same time, the meanings of both words are divided into two parts: uncle + son, aunt + daughter.

Conclusions. Compound words are logically divided into two types: complete (expressing a finished idea) and incomplete (not expressing a finished idea).

Incomplete compound words correspond to some kind of language combinations: big Green Island, genius writer Mammad Said Ordubadi, Honored Artist Natig Nadir oglu Farajullazade.

Full complex words match the sentences. There are two types of complete (full) sentences: news and non-news. The message is matched by the complex words of the sentence, which are taken as a judgment

in logic. Completely uninformed words correspond to command and question sentences.

There are common terms like linguistics which studies the concept, word, simple word, compound word, meaning, metaphor, contrast, harmony, and so on. As the process of integration of sciences continues today, we will encounter more such common, borderline concepts.

Bibliography:

1. Axundov A.A. Ümumi dilçilik. Bakı : Maarif, 1979. 254 s.
2. Аристотель, Категории. / Аристотель. М. : Соцэкгиз, 1939. 87 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. стереотип. / О.С. Ахманова. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2016. 576 с.
4. Булатов, М.А. Логические категории и понятия / М.А. Булатов. Киев : Наукова думка, 1981. 123с.
5. Гузев В. Г. Очерки по теории тюркского словоизменения: глагол. Л. : 1990. 165 с
6. Кондаков, Н.И. Логический словарь справочник. 2е изд., испр. и доп. / Н.И. Кондаков. М. : Наука, 1975. 720 с.
7. Потаенко Н.А. Время в языке. ПГЛУ, Пятигорск : 1998. 238 с.
8. Рəcəбов Ə. Ə. Dil, şüur, cəmiyyət, tarix. Bakı : Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1993. 157 s.
9. Rüstəmov Y. Fəlsəfənin əsasları (mühazirə kursu) Bakı : «NURLAR» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2007. 504 s.
10. Sadiqova S. Azərbaycan dilinin terminologiyası. Bakı : “Elm”, 2011. 378 s.

Гамзаєва Л. А. КАТЕГОРІЇ ТА ПОНЯТТЯ ЛІНГВІСТИКИ, ПРИМЕЖНІ ФІЛОСОФІЇ ТА ЛОГІКИ

Відомо, що на всіх етапах розвитку мовознавства питання зв'язку цієї науки з філософією розроблялися мало. Природа людського пізнання та її ставлення до дійсності перебували у центрі уваги філософії різних етапах розвитку цієї науки. У працях давньогрецьких філософів, крім суто філософських навчань, зустрічаються і відомості, що стосуються різних наук: мовознавства, літературознавства, логіки, історії, психології, педагогіки, фізіології та ін., зокрема теоретичні відомості. Як наочний приклад тісного зв'язку між цими двома науками можна показати, що логічні категорії виражаються у мові як граматичні категорії. Категорія – це грецьке слово, яке буквально означає «судження». Категорія – дуже широке поняття, що відображає найбільш загальні та важливі ознаки, характеристики, зв'язки та відносини явищ та об'єктів дійсності. Вперше поняття категорії було розглянуто Аристотелем. Пояснюючи категорію як втілення та вище узагальнення об'єктивної дійсності, він характеризує її так: сутність, кількість, якість, ставлення, простір, час, ситуація, стан, дію, страждання. На основі висновків І. Канта розпочався новий етап у аналізі категорій. Кант пояснював категорії як апріорні форми свідомості та говорив, що ми висловлюємо їх за допомогою наявних у нашій мові засобів, наданих Богом. Кант виділяв такі категорії: якість (реальність, заперечення та обмеження), кількість (самотність, тотальність, цілісність), відношення (сутність та ознака, причина та дія, взаємодія), модальність (можливість, неможливість, реальність, нереальність, необхідність та збіг). Гегель, навпаки, вважав категорії абсолютними похідними від ідеї, взаємопов'язаними і минуцими, і визначав їх таким чином: існування (якість, кількість та розмірність), сутність (основа, подія, дійсність-субтензія, причина, сутність, взаємодія) та поняття (суб'єкт), абсолютна ідея, об'єкт).

Ключові слова: граничні терміни, категорія, час, заперечення, абстракція.

Гусейнова П. А.

Бакинский Евразийский Университет

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФОРМЫ В ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Стаття присвячена виникненню та розвитку функціональної лінгвістики, що є однією з найпоширеніших шкіл структуралізму, її ролі в теорії та практиці сучасного мовознавства та відношення до лексико-граматичних форм. Стосовно специфіки предмета у функціональному аспекті, відзначимо, що відкриття та дослідження семантико-функціональних ознак граматичних категорій відноситься до галузі функціональної граматики. Якщо в традиційній граматиці систематично досліджувалися граматичні одиниці та категорії та пояснювалася їх загальна характеристика, то у функціональній граматиці систематично досліджуються функції, що виконуються цими категоріями у мовному процесі, та значення, які вони виражають. Слід також зазначити, що функціональна граматика не є новою граматиною, повністю протилежною традиційній граматиці, а просто проявляє себе, виділяючи функціональний аспект граматичного устрою мови. Іншими словами, специфіка функціональної граматики може бути розкрита лише на основі принципу єдності системно-структурної та функціональної сторін граматики загалом. У тюркському мовознавстві більшість лінгвістів розглядають зазначені форми як модифікуючі прикметники, іноді модифікуючі дієслова, а іноді як дієслівні форми, залежно від їх функції. Можна сказати, що лінгвісти та дослідники не згадали про те, що зазначені форми мають значення та функцію дієслівних знаків крім функції абстрактного об'єкта та іменного знака. Говорячи про двоїсту природу таких форм, В. Г. Гузев представляє ці форми як форми, що утворюють другу категорію уявлення, і підкреслює, що вони «мають значення та функції абстрактних предметів, іменників та дієслів». Аналогічну думку можна знайти у дослідженнях Н. М. Теліцина з уйгурської, М. Ш. Маматова з узбецької, Н. М. Тидикової з алтайської, М. Б. Аскерова з азербайджанської та турецької мов.

Ключові слова: структуралізм, функціональна лінгвістика, лексико-граматичні форми, функціонально-семантичний зміст.

Актуальность проблемы. Открытие и изучение семантико-функциональных признаков лексико-грамматических категорий относится к области функциональной грамматики. Если в традиционной грамматике систематически исследовались грамматические единицы и категории, и объяснялась их общая характеристика, то в функциональной грамматике исследуются функции, выполняемые этими категориями в речевом процессе, и значения, которые они выражают.

У разных лингвистов и ученых отношение в функциональной лингвистике к лексико-грамматическим формам неоднозначно. Большинство из них принимают указанные формы как производные прилагательные, производные глаголы, а иногда и как другие формы глаголы, в зависимости от их функции. Они и не предполагали, что лексико-грамматические формы имеют значение глагольных признаков и исполняют их функцию, помимо функции абстрактных предметов и именных признаков.

Степень изученности проблемы. Как известно, отношение функциональной лингвистики к лексико-грамматическим формам неоднозначно. Однако отметим, что изучение форм, входящих в лексико-грамматическую категорию с функциональной точки зрения, показало, что хотя эти формы с функционально-семантической точки зрения и являются грамматическими по форме, однако по содержанию они являются лексическими категориями.

Цели и задачи исследования. Основная цель статьи – определить отношение различных языковедов к лексико-грамматическим формам, проанализировать их подходы и определить характеристику суффиксов как лексико-грамматических форм у существительных и глаголов, как лексико-грамматических категорий.

Методы исследования. Работа над проблемой основана на сравнительно-историческом и сравнительно-сопоставительном методах. Сравнительно-исторический метод помогает

анализировать лексико-грамматические формы, а сравнительно-сопоставительный метод помогает выразить отношения к лексико-грамматическим формам в азербайджанском и других тюркских языках.

Возникновение функциональной лингвистики. Как известно, XX век – это период бурного развития всех наук, в том числе и лингвистики. В этот период сформировался ряд новых лингвистических школ и течений, развились новые стороны языкознания. Одним из таких течений является структурная лингвистика или структурализм.

Становление структурализма в науке о языкознании связано с именем Ф. де Соссюра. Они связывали функциональную лингвистику с его представлениями о том, что язык является системой и имеет структурные особенности, и показывали Соссюра как одного из своих предшественников.

В итоге одной из наиболее распространенных школ направления структурализма является функциональная лингвистика. Ее также называют Пражской школой структурной лингвистики, Пражской школой лингвистики, Пражской школой функциональной лингвистики, или просто функциональной лингвистикой по месту ее происхождения.

Как уже упоминалось выше, функциональная лингвистика возникла под влиянием идей Соссюра. Вилем Матезиус, чешский специалист по общему языкознанию и германист, стал основателем школы функциональной лингвистики вместе с русским лингвистом-славистом Р.О. Якобсоном, работавшим в то время в Праге. В 1926 году они организовали Пражскую лингвистическую ассоциацию. В это время вокруг объединения собрались ученые, проводившие исследования в области славянских и германских языков и литератур, применявшие структурно-функциональный подход в исследованиях в области языкознания и литературоведения [1, с. 401].

Пражская лингвистическая ассоциация объединила многих ученых и лингвистов, это Николай Трубецкой, Роман Якобсон, Сергей Карцевский, Франтишек Травничек, Богуслав Гавранек, Йозеф Вахек, Владимир Скаличка, Богумил Трнка, Леонтий Копецкий, Ян Мукаржовский и др. Это известные представители этой школы. Созданное объединение разработало теоретические положения школы функциональной лингвистики в области грамматики и фонологии. Жизнь ассоциации продлилась недолго, хотя официально ассоциация продолжала свою деятельность до 1952 года, но фактически после начала Первой мировой войны

ее активность постепенно снижалась. За время своей деятельности здесь издавались журналы «Тезисы», «Труды Пражской лингвистической ассоциации» и «Слово и слововедение», привлекающая работы ряда исследователей.

Сегодня роль школы функциональной лингвистики в теории и практике современного языкознания неоспорима. Как и все лингвистические школы и направления, возникшие в XX в., представители школы функциональной лингвистики выступили против ряда методов, принципов и теоретических положений, применяемых молодыми грамматиками при изучении языка. Представители функциональной лингвистики отвергли индивидуальную психологию молодых грамматиков, индуктивные методы исследования языковых фактов. Однако функциональная лингвистика считала себя одновременно наследницей молодых грамматиков. Так, Матезиус в своей статье «Задачи сравнительной фонологии» отмечает, что «функциональная и структурная лингвистика является законной наследницей школы молодых грамматиков» [1, с. 403].

Термин функции. Важнейшим вкладом функциональной лингвистики стало введение в языкознание термина «функция». Вместе тем этот термин в лингвистической литературе используется по-разному. Ряд ученых и исследователей утверждали, что этот термин связан с внутрисистемными отношениями языковых единиц, а другие оценивали его как «отношение языковой системы и ее сути к внеязыковым реалиям». Однако, по мнению представителей школы функциональной лингвистики, главным отличительным элементом языка есть функционирование знаковой системы. Они использовали этот термин, когда говорили о значении того или иного элемента в языковой системе. С этой точки зрения можно сказать, что язык – это система средств выражения, которая служит определенной цели, отсюда возникает необходимость оценивания любого языкового события с точки зрения его функции и цели.

Представители функциональной школы видели в функциональном назначении языковой системы и практическом использовании языка главную черту функциональной лингвистики. По этому поводу, то есть о взаимоотношении между формальными элементами в языке и их функцией, Матезиус говорит следующее: «воистину, функция в языке не может существовать вне формы, а форма без функции; ... форма и функция – это не просто две стороны одного и того же явления, они часто сталкиваются друг с другом. В этом

суть гомонимии и гомосемии, и именно в этом мы видим важный импульс языковых изменений. Верно, что язык есть система, но языковая система в себе, кажется, никогда не достигнет абсолютного равновесия сил» [1, с. 406].

Представители Пражской школы языкознания рассматривали язык как функциональную систему, и оценивали определенное языковое событие с точки зрения выполняемой им функции. При этом они уделяли внимание и значение смысловой стороне языка, и, хотя придавали значение синхроническому исследованию, они не отрицали необходимости изучения конкретного языка диахроническим путем. Другое отличие состоит в том, что это предполагает постепенное и закономерное развитие языковых явлений, то есть они изучают язык вместе с общей культурой и историей народа.

Знакомство с работами И.Ф. Вардуль, Г.А. Золотовой, А.В. Бондарко, Г. Крушельницкой, Н.А. Слюсаревой, И.П. Распопова и других лингвистов и исследователей показывает, что новый тип теоретической грамматики в современном языкознании обусловлен развитием функционального направления, причем в последнее время формируется и функциональная грамматика. Вместе с тем функциональная грамматика рассматривается скорее как средство обучения языку.

Помимо Праги, школа функциональной лингвистики была создана и во Франции. Так, в 1976 году Андре Мартине основал Международное общество лингвистов, став основоположником структурно-функционального направления во французском языкознании, и автором многих научных работ в этом направлении. Журнал «Лингвистика» функционировал как печатный орган этого общества, в котором А. Мартине «истолковывал основные, важные принципы функциональной лингвистики и считала ее применение возможным даже без помощи трансформационной грамматики» [2; 7].

Мартине здесь рассматривает проблему функций языка отдельно от проблемы функций языковых элементов. То есть он акцентирует здесь внимание на трех функциях языка: коммуникативной, экспрессивной и эстетической. Как известно, язык является важнейшим средством общения. «Тот факт, что язык является средством общения, рассматривается как его коммуникативная функция. Вступая в общение, люди передают друг другу свои мысли, пожелания и стремления, чувства и волнения, воздействуют друг на друга с определенной целью, достигают общего взаимо-

понимания... Поэтому язык считается одним из основных факторов, обеспечивающих общение, функционирование и развитие общества. Коммуникативная функция является основной социальной функцией языка» [3, с. 316]. В экспрессивной функции «язык выражается как основа мысли, отношение человека к тому, что он чувствует. Эстетическая функция находится в тесной связи как с коммуникативной, так и с экспрессивной функциями» [4, с. 377]. То есть, по мнению функциональных лингвистов, язык существует не в вакууме, а в коллективе, в обществе и служит коммуникативно-выразительным потребностям общества.

Анализируя проблему функции, Ю.Д. Дешариев, не оставляя без внимания социолингвистический аспект, отмечает, что «в ряде областей человеческой деятельности социальная функция языка определяется реализацией его коммуникативной функции» [5, с. 27].

Члены сообщества функциональной лингвистики «ставили на первый план коммуникативную функцию языка и видели язык в «действии», в процессе общения» [6, с. 75]. По их мнению, коммуникативная функция является основной функцией языка, так как обеспечивает четкое понимание актуализации языковой структуры и развития. Остальные наличные функции языка являются производными функциями общения.

В разделе описательной грамматики роль языковых единиц в грамматически оформленном выражении, а именно фонемы, морфемы, слова, синтагмы и др. называется функцией. Например, «функции подлежащего и сказуемого, которые образуют основные отношения в предложении. По мнению некоторых грамматиков, «функция, особый способ отношений понимается как грамматические отношения между структурными элементами» [7, с. 17]. То есть функция означает служение цели, которую реализует конкретный объект.

Таким образом, использование термина «функция» в разных значениях в исследованиях, связанных с языком, свидетельствует о том, что среди лингвистов и исследователей нет единого мнения об этом термине. Но, несмотря на все это, можно составить определенное представление о сказанном. Во многих функциональных направлениях теории языка термин «функция» имеет «коммуникативную» сущность.

Изучение лексико-грамматических форм в функциональном аспекте. Касаясь специфики предмета в функциональном аспекте, отметим,

что открытие и исследование семантико-функциональных признаков грамматических категорий относится к области функциональной грамматики. Если в традиционной грамматике систематически исследовались грамматические единицы и категории и объяснялась их общая характеристика, то в функциональной грамматике систематически исследуются функции, выполняемые этими категориями в речевом процессе, и значения, которые они выражают. Следует также отметить, что функциональная грамматика не является новой грамматикой, полностью противоположной традиционной грамматике, а просто проявляет себя, выделяя функциональный аспект грамматического строя языка. Иными словами, «специфика функциональной грамматики может быть раскрыта только на основе принципа единства системно-структурных и функциональных аспектов грамматики, взятых в целом» [8, с. 34; 9, с. 3].

Как известно, существующие грамматические исследования в нашем языкознании носят почти описательный характер. До сих пор тюркские языки изучались в основном описательным, историко-сравнительным и сравнительно-сопоставительным лингвистическими методами. Они были чрезвычайно важны и значимы для того периода. Однако сегодня мировое языкознание постоянно развивается, и мы, как тюркский мир, не можем отстать от этого развития. Следует отметить, что с 1970-х годов в тюркологическом языкознании привлекают внимание исследования, проводимые с использованием новых лингвистических методов. Это научные работы, исследования и статьи, выполненные методами в соответствии с концепцией структурно-семантической и функциональной грамматики.

Наблюдения над восточными языками, а также исследования ряда тюркских языков показывают, что исследователями тюркских языков в качестве известного типа традиционно рассматривается корень или основа глагола без признака типа. По мнению русского ученого и лингвиста В. Г. Гузева, в качестве основы такого подхода можно привести следующее рассуждение: «если есть форма или ряд форм, которые можно упорядочить с помощью материальных формантов, то основная форма с нулевым индексом считается членом парадигмы» [10, с. 237]. То есть понятие «нулевой показатель» возникло в связи с функциональным подходом к языковым фактам. Не случайно для обозначения этого показателя используется термин «функциональный ноль».

В своих трудах автор утверждает, что если к языковым фактам подходить с точки зрения нуле-

вого показателя, то подтверждать существование известного типа в тюркских языках на основании одного только этого показателя некорректно. Существуют глагольные формы, в которых признаки вида глагола как бы согласованы, а отсутствие какого-либо показателя проявляется во взаимодействии действия и предмета. К ним можно отнести субстантивно-адъективные формы, возникшие на основе показателей *-duk*, *-(y)ası*, *-(y)acak Kany anuñ sävdük järi?* [10, с. 238]. Где его возлюбленная?; *baş kurtarasy jer gäräk* [10, с. 238] нужно место, куда можно убежать с головой; *varacak jerüñ* [10, с. 238] место, куда ты пойдешь; *gizlä-n-äcäk jer* [10, с. 238] место, где можно спрятаться (суффикс *n*-рекурсивного типа) и т. д.

На основании изложенного В.Г. Гузев отмечает, что правильнее было бы подходить к языковым фактам как к глагольной форме с точки зрения описательного подхода к термину «известный тип» без признака типа. Принимая во внимание коммуникативную роль формы с точки зрения функционального подхода, констатируем, что известный тип формы прилагательного, отражающий взаимодействие действий и предметов в тюркских языках, этой функции не имеет.

Также автор показывает нейтральные, возвратные и взаимно-совместные глаголы в качестве средних глаголов. Рассмотрим примеры: *ol sä'at bulut gidär, gün açylur, şavq nury 'äläm üzrâ saçylur* [10, с. 239] (Как только уйдет облако, взойдет солнце. Солнце светит повсюду); *syrr sözi äşkärä denmäz, anda su oda göjünmaz, dün ü gün janar söjünmâz bu çyrâgum anda* [10, с. 239] (Нельзя рассказывать о том, что является тайной; там вода не появляется. Мой светоч не сгораем, и горит там день и ночь); *tänläri xöd dutuçup göjnär idi* [10, с. 240] (Так загорались и превращались в пепел их трупы).

В глаголах среднего типа показатели вида выступают в роли грамматических суффиксов, становясь в роли словоизменяющих суффиксов, а в действительных глаголах свидетельствуют о снятии действительности. То есть в результате эти глаголы становятся страдательными.

Из-за неправильного (смешанного) распределения типовых показателей в основах глаголов среднего типа и большинства простых глаголов среднего типа в языке образуется ряд корректирующих глаголов, образующих семантический порядок. Этот факт представляет собой один из способов семантического образования форм категорий глагольных типов, который приводит к их лексикализации, вернее, к их вычленению

из механизма продуктивных словоизменительных типов и образования свободных глагольных основ.

По нашему мнению, В.Г. Гузев также говорит о суффиксах глагольных типов и субстантивно-адъективных формах и справедливо отмечает, что они имеют двойственную природу. Также представлены формы, получившие типовые суффиксы глагола как лексикализованные основы. Он назвал субстантивно-адъективные формы субстантивными и адъективными формами и подчеркнул, что эти формы имеют значения и функции абстрактных предметов и существительных.

Д.Г. Тумашева [11] также рассматривает грамматические категории, связанные с глаголами в татарском и других тюркских языках, с функционально-семантической стороны.

Обращает на себя внимание исследование Д.М. Насилова [12] о взаимодействии функционально-семантических полей в тюркских языках. Так, в упомянутой статье он говорит об основных параметрах отношений функционально-семантических полей в тюркских языках.

В своей статье «Функциональная грамматика и композиция текста турецкого языка» [13] М. Мусаоглу рассказывает об основах функциональной грамматики тюркских языков, методах и источниках функциональной грамматики. В упомянутой статье выражение функционально-семантических сфер грамматическими категориями дается на избранных примерах из художественного текста.

Обращает на себя внимание и статья Ф.А. Ганиева [14] по проблемам функциональной грамматики. Так, в своей статье он рассуждает о функциональной грамматике и языкознании в целом в русском языкознании, а также в тюркологии и татарском языкознании. В статье подробно разъясняется лингвистическая сущность функциональной грамматики, а также объект ее изучения, в частности, рассмотрены примеры словообразования с корневыми и суффиксными формами.

Но, несмотря на все это, указанные исследования все же являются начальными этапами изучения функциональной грамматики в тюркологическом языкознании. Дело в том, до сих пор на материалах турецкого языка не подготовлено ни монографии, ни учебника, ни пособия, посвященного функциональной лингвистике и грамматике.

В качестве примера подобного исследования все-таки можно привести в качестве примера учебник М.М. Мусаева «Тюркологическое языкознание». Он работал над функционально-семантическими полями наклонения, вида, лица и

других грамматических категорий глагола и проводил исследования в направлении их исторического развития.

В указанной книге «смещение границ лексических (словообразующих) и грамматических (словоизменяющих) суффиксов дается как формоизменяющий суффикс» [15, с. 190]. Однако суффиксы, образующиеся при смешении границ этих суффиксов, называются не формообразующими, а лексико-грамматическими суффиксами.

Кроме того, в качестве сказуемого предложения указываются причастия, деепричастия и инфинитивы. Хотя они и не считаются лексико-грамматическими формами, не упоминается то, что кроме функции абстрактного предмета, функции признака существительного, оно также имеет значение и функцию глагола.

Двухтомный труд под названием «Функциональная грамматика азербайджанского языка» в соавторстве с языковедами К.М. Абдуллаевым, Ф.Ю. Вейсалли, М.М. Мусаевым, И.Б. Казымовым, Г.Х. Джафаровым [16; 17] посвящен проблемам функциональной грамматики, охватив последние достижения лингвистической науки. Данная работа является первой научной, методологической и лингвистической новацией в тюркологии и азербайджанской филологии.

Выводы. Из представленных идей и примеров видно, что отношение функциональной лингвистики к лексико-грамматическим формам неоднозначно. Можно сказать, что большинство лингвистов рассматривают указанные формы как производные прилагательные, иногда как производные глаголы, а иногда как определенные глагольные формы, в зависимости от их функции. Однако исследователи не упомянули о том, что указанные формы, помимо функции абстрактного объекта и функции признака существительного, имеют значение и функцию признаков глагола.

Говоря о двойственной природе таких форм, В.Г. Гузев представляет эти формы как формы, образующие вторую категорию представления, и называет их «субстантивно-адъективно-адвербиальными глагольными формами» [18, с. 122]. Он также подчеркивает, что эти формы «имеют значения и функции абстрактных предметов, существительных и глаголов» [18, с. 122].

Аналогичную мысль можно найти в исследованиях Н.Н. Телицина по уйгурскому [19], узбекскому – М.Ш. Маматова [20, с. 51], алтайскому – Н.Н. Тидыковой [21, с. 676], азербайджанскому и турецкому языкам – М.Б. Аскерова [22, с.79].

В целом изучение форм, входящих в лексико-грамматическую категорию, с функциональной точки зрения (лексико-грамматические формы у существительных: суффикс *-ki* и лексико-грамматические формы у глаголов: видовая категория глагола, инфинитив, суффиксы причастий и деепри-

частий) показали, что с функционально-семантической точки зрения это формы хотя и являются грамматическими по форме, но по содержанию являются лексическими категориями. Современное состояние этих категорий дает основания для их характеристики как лексико-грамматических категорий.

Список литературы:

1. Rəcəbov Ə.Ə. Dilçilik tarixi. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı: "Maarif", 1987. 538 s.
2. Martinet A. A functional view of language. Oxford, 1962. 165 p.
3. Adilov M.İ., Verdiyeva Z.N., Ağayeva F.M. İzahlı dilçilik terminləri (sorgu lüğəti), Bakı : Maarif, 1989. 364 s.
4. Мартине А. Основы общей лингвистики. В кн. Новое в лингвистике. Вып.3. М. : ИЛ, 1963. С. 347–566.
5. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. М. : ИВЛ, 1963. 594 с.
6. Веденина Л.Г. Функциональное направление в современном зарубежном языкознании. *Вопросы языкознания*. 1978, № 6. С. 74–87.
7. Abbasov İ.Ə. Müasir dilçilik baxımından ərəb dili funksional sintaksisinin problemləri. Filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı : 2005. 37 s.
8. Salehova İ.S. Keçmiş zaman söz formalarının semantik-funksional xüsusiyyətləri. Azərbaycan dilinin semantikasi və ikinci nominasiya məsələləri. Bakı : 2018, s. 33–41.
9. Бондарко А.Б. Функциональная грамматика. Ленинград, 1984
10. Гузев В.Г. Избранное: К 80-летию / отв. ред. Н.Н. Телицин. СПб. : Изд-во «Студия «НП-Принт», 2019. 638 с.
11. Тумашева Д.Г. Татарский глагол: Опыт функционально-семантического исследования грамматических категорий, Казань, 1985.
12. Насилов Д.М. Взаимосвязи функционально-семантических полей в тюркских языках. *Советская Тюркология*. 1989. № 1. С. 28–31.
13. Musaoğlu M. Türkçenin İşlevsel Dilbilgisi ve Metin Kompozisyonu, Dil Dergisi, 2003, Mayıs-Haziran, s. 22–40.
14. Ганиев Ф.А. О проблеме функциональной грамматики. *Научный Татарстан*. № 1. С. 106–117.
15. Musayev M.M. Türkoloji dilçilik. Dərslik. Bakı Slavyan Universiteti. Bakı : 2012, 454 s.
16. Veysəlli F.Y. Azərbaycan dilinin funksional qrammatikası: fonemika və morfemika. I cild, Bakı : 2014. 530 s.
17. Musayev M.M., Cəfərov Q.H. Azərbaycan dilinin funksional qrammatikası: fonemika və morfemika. II cild, Bakı: 2014. 326 s.
18. Гузев В.Г. Очерки по теории тюрского словоизменения: глагол (на материале староанатолийско-тюрского языка). Л. : Изд. Ленинградского университета. 1990. 168 с.
19. Телицин Н.Н. Атрибутивные и субстантивно-атрибутивные формы древнеуйгурского глагола. Исследования по уйгурскому языку. Алма-Ата : 1988. С. 124–132.
20. Маматов М.Ш. К вопросу о категории номинализации: (на материале узбекского языка). *Советская Тюркология*. № 5. 1988. С. 41–52.
21. Тыдыкова Н.Н. Об особенностях имени действия в алтайском языке. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2, Spring 2007. С. 665–679.
22. Əsgərov M.B. Türk dillərində zaman formaları, adverbial feil formaları və onlar arasında funksional-semantik əlaqələr. Bakı : Elm, 2003. 180 s.

Huseynova P. A. LEXICO-GRAMMATICAL FORMS IN FUNCTIONAL LINGUISTICS

The article is devoted to the emergence and development of functional linguistics, which is one of the most widespread schools of structuralism, its role in the theory and practice of modern linguistics and its attitude to lexic-grammatical forms. Regarding the specifics of the subject in the functional aspect, we note that the discovery and study of the semantic-functional features of grammatical categories belongs to the field of functional grammar. If in traditional grammar grammatical units and categories were systematically studied and their general characteristics were explained, then in functional grammar the functions performed by these categories in the speech process and the meanings they express are systematically studied. It should also be noted that functional grammar is not a new grammar; completely opposite to traditional grammar, but simply manifests itself by highlighting the functional aspect of the grammatical structure of the language.

In other words, the specificity of functional grammar can be revealed only on the basis of the principle of unity of the system-structural and functional aspects of grammar as a whole. In Turkic linguistics, most linguists consider these forms as modifying adjectives, sometimes as modifying verbs, and sometimes as verb forms, depending on their function. It can be said that linguists and researchers did not mention that these forms have the meaning and function of verb signs in addition to the function of an abstract object and a nominal sign. Speaking about the dual nature of such forms, V.G. Guzev presents these forms as forms that form the second category of representation, and emphasizes that they “have the meanings and functions of abstract objects, nouns and verbs.” A similar idea can be found in the studies of N.N. Telitsyn in Uighur, M.Sh. Mamatova in Uzbek, N.N. Tidykova in Altai, M.B. Askerov in Azerbaijani and Turkish languages.

Key words: structuralism, functional linguistics, lexico-grammatical forms, functional-semantic content.

Efendiyeva Aytan

Ganja State University

PRINCIPLES OF FORMATION OF LEXICAL-SEMANTIC GROUPS

The purpose of the article. *In a comparative study of the lexicon of various languages, the study of its systematic organization comes to the fore. The lexical meaning of the word is a complex structure, determined by its semantics, pragmatics and syntax. In the semantic sense, sign and denotative aspects are distinguished in the lexical meaning structure. Before discussing the principles of formation of lexical-semantic groups, the lexical meaning of the word, considering the principles contained in the study of verb semantics are examined. The purpose of the study is to analyze the principles of the formation of lexical-semantic groups.*

Methodology and methods that were used. *In linguistics, there are three main principles applied by scientists in the study of verb semantics: thematic (denotative), paradigmatic and syntagmatic principles. Speaking about the thematic principle of the analysis of the semantics of the verb, we should note that it is based on the separation of semantic groups of words by derogatory criteria. It reflects “the phenomena of reality and the cuts of reality in which words are connected with each other in a natural way”. The next principle of the study of the semantics of the verb is paradigmatic, it in many aspects intersects with thematically, but does not exactly coincide with it. The given principle is formed on the basis of the separation of predicate classes with the general meaning of action, feature, situation, relationships. To determine the principles of the formation of lexical-semantic groups, it is attempted to clarify the lexical-semantic system and the terms of the lexical-semantic group using the descriptive method.*

The main scientific novelty which were put forward. *The significance of lexical systems in the study of lexicology was analyzed, it was determined on the basis of examples in which the lexicons from other languages over time turned into meaningful words under the influence of various linguistic and non-linguistic factors.*

Conclusion of the study. *Consequently, we can say that the lexical system plays an important role in the study of lexicology. Over time, newly formed or newly learned lexemes from other languages can become meaningful words with the influence of various linguistic and non-linguistic factors. At this time, we can put forward the importance of the calculation of the syntagmatic relations of linguistic units, so that without their description, the analysis of the content side of the language can be incomplete.*

Key words: *lexical meaning, group, category, language unit, system.*

Introduction (problem statement). Each word of the language enters a certain lexico-semantic group. Lexical-semantic groups themselves are systematic combinations that have connections and relationships that are characteristic of any system, and at the same time, they have their own specific features. The lexical meaning of the word is determined by its semantics, pragmatics and syntax. In a comparative study of the lexicon of various languages, the study of its systematic organization comes to the fore. Before discussing the principles of formation of lexical-semantic groups, the lexical meaning of the word, considering the principles contained in the study of verb semantics are examined. The purpose of the study is to analyze the principles of the formation of lexical-semantic groups.

If we look at the **publications published on the topic in recent years**, we can see that the meaning of language is recognized as the main unit of semantics,

but in modern linguistics there are different views of linguists on the concept of “the lexical meaning of the word”. “The lexical meaning of the word is an object, a trait, a process, an event, etc.” it is the same thing that is in the mind”. [11, p. 261]. L.A. Novikov considers the lexical meaning “the known reflection of an object, event or attitude in consciousness”, which is included in the structure of the word as the inner side of the word and “acts as a material shell of the sound of the word in relation to it” [15, p. 101]. V.V. Vinogradov proposed a more general definition of lexical meaning: “the main content, which is an element of the general semantic system of the dictionary of this language, formed according to the laws of the grammar of the given language” [6, p. 168]. L.M. Vasilyev wrote that the whole variety of definitions of the meaning of the language can be reduced to two grounds: as a reflective category (as a mental being) and as a contact category (as a relationship) [5, p. 15].

The lexical meaning of the word is a complex structure, determined by its semantics, pragmatics and syntax. In the semantic sense, sign and denotative aspects are distinguished in the lexical meaning structure. According to the pragmatic aspect, the lexical meaning of the word includes expressive-emotional assessment and connotations. The syntactic side of meaning is syntagmatically determined by the connection of the word combination and other meanings of linguistic units in the sentence, and paradigmatically-by the position within the synonymic range [11, p. 262]. Different aspects of meaning are “closely related and interrelated within the lexical meaning of a single whole – a unit”, thus characterizing the same essence in different ways and from different sides [15, p. 97]. In linguistics, the following aspects of lexical meaning are distinguished: pointed, denotative, structural (syntagmatic and paradigmatic) and emotive.

In linguistics, there are three main principles applied by scientists in the study of verb semantics: thematic (denotative), paradigmatic and syntagmatic principles [5, p. 39]. However, they are not independent, complement each other, so that “the semantics of words is determined by the totality of its paradigmatic and syntagmatic relations” [12, p. 43]. Over the past two centuries, the associative method of studying meaning has increasingly entered the interests of researchers [13, p. 52–64].

Speaking about the thematic principle of the analysis of the semantics of the verb, we should note that it is based on the separation of semantic groups of words by derogatory criteria. It reflects the phenomena of reality and the cuts of reality in which words are connected with each other in a natural way [23, p. 13].

The next principle of the study of the semantics of the verb is paradigmatic, it in many aspects intersects with thematically, but does not exactly coincide with it. The given principle is formed on the basis of the separation of predicate classes by the general meaning of action, feature, condition, relationship [1, p. 51]. U.L. Quarter [22, p. 116–120] took action, process, and action-process principles as the basis for correcting the classification of meaningful verbs. The important difference of the paradigmatic principle from the thematic one is that it is not the subject correlation of verbs predicates, but rather the signaling aspect of their meaning.

The third principle of the semantics of the verb is syntagmatic. The group of words formed on the basis of the generality of intra-linguistic subject-logical relations, as a rule, other units on the syntagmatic

line, is characterized by the generality of lexical and semantic relations. The obviousness and study of the characteristic generality for a certain group of verbs is considered an important stage of describing their semantics. The feature of verb units-predicates is their appeal to the described situation, which makes it possible to identify more specific syntactic signs than nouns and adjectives. The syntagmatic value of the verb manifests itself as the ability to match words that determine the substance and signs [10; 16; 17; 14, p. 106–110; 7; 2].

This feature of verb predicates that have the ability to commit syntagm occupy the main position in it. In the syntagm, which depends on the predicate, positions are occupied by its arguments (aktant, participles, semantic valence, deep circumstance). Their number increases from 5 to 50 and depends on the degree of fraction of the presentation of SEMEs [1; 16].

Syntagmatic features of the word. Syntagmatic features of the word are determined in the consideration of such words as elements of the syntagmatic chain. Thus, the given principle of studying the semantics of the verb presupposes the manifest and description of lexical and syntactic valent units with one or another characteristic group. It is the valence properties that form the sentence as a syntagmatic chain. The syntactic valence of the word is determined by its lexical characteristic, the lexical valence of the word is determined by its individual meaning, in which extralinguistic phenomena of reality are reflected. Thus, the lexical compatibility of words finds its expression in the relationships and relationships that exist between the phenomena of reality. However, it should be noted that the syntactic and lexical connections of various lexical-semantic groups of verbs with other units of the language can have a brighter character.

The emergence of lexical semantic groups. The main provisions of the lexical-grammatical groups were developed in the work of Russian scientists in the 50–60–70s of the XX century [8, p. 78–86; 20, p. 30–63]. But there are different opinions about its nature. First of all, differences are observed in the difference between the lexical-semantic field (LSF) and the concepts of the lexical-semantic group (LSG): according to some scientists [4, p. 105–113], LSG is a kind of diversity of semantic field; in the opinion of others [20, p. 30–63], LSG and LSF are equal unions of words; according to other scientists, [24, p. 185–189], they consider LSF and LSG as “parts of general and special units”, recognizes LSF as a higher level of association involving more lexical units.

In some works “LSF”, “LSG” and “thematic groups” are processed as synonyms [3]. Most of the practical studies of the LSG are believed to be parts of the LSG of synonyms, antonyms and other word groups characterized by a general semantic connection and it is based on the theory of F.P.Philin. This scientist defines LSG as “homogeneous, comparable meaningful lexical associations”, which are “a peculiar phenomenon according to the course of historical development of the language” [21, p. 524–525]. Adhering to the opinions of the above-mentioned authors, we also proceed from the fact that the separation of the LSG is based on the generality of the category-grammatical SEMA, and According to O.B.Simakova, we pay attention to the definition of LSG. According to the author, LSG “is a unity that includes words of one part of speech that have a general category-lexical SEMA and are connected with each other by common-kind, paradigmatic, syntagmatic and word-forming connections” [18, p. 3].

Subgroups within the lexical semantic group.

Under the lexical-grammatical group is understood the class of words that has a common lexical-grammatical meaning, a general paradigm, the same substitute elements and a possible characteristic multiplicity of suffixes denoting lexical-grammatical expression.

These groups are subsets of parts of speech, several lexical-grammatical groups form part of speech. The lexical-semantic group is recognized as the main type of word classes for the lexical system. Assignment of the word to this or that LSG, first of all, are carried out on the basis of a component analysis of the lexical meaning of words processed in detail according to the methodology of O. S. Akhmanova, L. M. Vasilyeva, I. A. Sternina, E. V. Kuznetsova and others. LSG combines words of one part of speech, where “in addition to common grammatical SEMEs, there is at least one more general sem-category-lexical archisem, class; “this seme forms the semantic core of the group and is concretized in each separate word with the help of differential SEMEs” [8, p. 73, 75].

The choice of thematic groups depends on the goals of the study: groups can be wider and narrower, the same words can fall into different groups depending on the criterion that forms the basis of the choice of the thematic group. The choice of criteria largely depends on the subjective will of the researcher.

In the comparative study of the lexicon of different languages, the study of its systematic organization comes to the fore, since, even with a similar set of SEMEs, each language has different opportunities for expressing them, for example, the presence of language lacunas, the presence of single-word and multi-word correlations within comparative rows, fields, groupings

of words. Thus, the combination of words in thematic (lexical-semantic) groups is aimed at revealing features located on the basis of the extralinguistic relationships of the phenomena that designate them. At this time, movement, speech, physical activity, feeling, understanding, intellectual activity, semantic groups etc. in the language can be distinguished.

When classifying verbs according to lexical-semantic groups, the structural-semantic principle was used, since the lexical semantics of verbs has a clear hierarchical structure: super classifiers (“case”, “attitude”, “activity”, etc. categorial-lexical SEMAS (“speech”, “thinking”, “action”, etc.) are defined by categories; in turn, it is concretized with differential SEMAS.

Such structuring of the semantics of the verb is also manifested in the hierarchy of the systematic organization of the verb. In addition, the basis for the selection of lexical-semantic groups is both a category-lexical sema and an important semantic feature that improves it. For example, in the “speech activity” subspecies, the following LSG-s are distinguished: verbs characterizing speech activity, verbs of speech information, verbs of speech communication, verbs of appeal, verbs of speech influence. Within the LSG, there may be differentiated subgroups, taking into account the important differential feature that determines the categorial-lexical seme in a certain aspect. The next important principle is the principle of variability found in the nature of representation within a group: for each group, the main classifiers expressing the main semantic idea of the class of words are distinguished and the members of the class, which, in comparison with them, are distinguished by a set of additional semantic features that are more specific and meaningful and various.

Taking into account this principle, the description of each individual lexical grouping of words begins with the separation of the main classifiers, with a description of the principle of typical semantics and intersection of the lexical-semantic word group due to the presence of separate semantic complex lexical meanings and polysemantic words that do not allow unambiguous interpretation in the lexical system, as well as such semantically complex words are selected according to the composition of lexical semantics. These include, first of all, complex polypropositive semantic verbs, which create certain difficulties for their consistent unambiguous qualification, simultaneously allowing them to be attributed to different semantic groupings of words, which leads to their corresponding cross-section. At the same time, a combination of different rank meanings is observed in lexical semantics.

Bibliography:

1. Богданов, В. Семантико-синтаксическая организация предложения. Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1977, 204 с.
2. Болдырев, Н. Функциональная категоризация английского глагола : монография. РГТТУ им. А.И. Герцена ; ТГУ им. Г.Р. Державина. С.-Петербург, Тамбов, 1995, 139 с.
3. Буйленко, И. Лексико-семантические объединения слов. *Грани познания*. 2012. № 5. С. 89–92.
4. Васильев, Л. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 105–113.
5. Васильев, Л. Семантика русского глагола. М. : «Высшая школа», 1981. 184 с.
6. Виноградов, В. Основные типы лексических значений слова. *Избранные труды*. Лексикология и лексикография. М. : «Наука», 1977. С. 162–189.
7. Долинина, И. Синтаксически значимые категории английского глагола. Л. : «Наука», 1989. 216 с.
8. Кузнецова, Э. Части речи и лексико-семантические группы слов. *Вопросы языкознания*. 1975. № 5. С. 78–86.
9. Кузнецова Э. Лексикология русского языка. М. : «Высшая школа», 1989. 216 с.
10. Лайонз, Д. Введение в теоретическую лингвистику / пер. с англ. М. : «Прогресс», 1978, 543 с.
11. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. М. : «Советская энциклопедия», 1990. 682 с.
12. Медникова, Э. Значение слова и методы его описания. М. : «Высшая школа», 1974. 202 с.
13. Супрун, А.Е. *Metody izucheniya leksiki*. Minsk : Izd-vo BGU, 1975, 232 s. Методы изучения лексики. Минск : Изд-во БГУ, 1975, 232 с.
14. Недалков, И. Глагольное слово и пресуппозиция предикатного актанта в английском и русском языках (лексико-грамматические корреляции). *Семантика английского глагола в соотношении с признаками различных языковых уровней*. Смоленск : СГПИ, 1988. С. 106–110.
15. Новиков, Л. Семантика русского языка. М. : «Высшая школа», 1982, 424 с.
16. Почепцов, Г. Синтагматика английского языка. Киев : «Вища школа», Изд-во при Киев, гос.ун-те, 1976, 111 с.
17. Сентенберг И.В. Коммуникативный потенциал значений слова (на материале английского глагола). *Межвуз. Сб. научн. работ*. Волгоград, 1990. С. 41–46.
18. Симакова, О. Лексико-семантическая группа «Орнитонимы» (на материале русского и французского языков) : автореф. дисс. ... к. филол. н. Пенза : 2003. 24 с.
19. Новикова, Л. А. Лексикология. Словообразование. Морфология. Синтаксис : учебник для филолог. спец. вузов / 3-е изд. СПб. : Лань, 2001, 864 с.
20. Уфимцева, А.А. Теории семантического поля и возможность их применения при изучении словарного состава языка. *Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике* : сб. статей. М. : Изд-во АН СССР, 1961. С. 30–63.
21. Филин, Ф. О лексико-семантических группах слов. *Езиковедски изследованиа в чест на акад. Стефан Младенов*. София : «Бълг. акад. на науките», 1957. С. 523–538.
22. Чейф, У. Значение и структура языка / пер. с англ. М. : Прогресс, 1975. 432 с.
23. Шмелев, Д. Проблемы семантического анализа лексики. М. : «Наука», 1973. 280 с.
24. Эгамназаров, Х. О понятии лексико-семантического поля в лингвистике. *Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки*, 2018. № 1(54), С. 185–189.

Ефендієва А. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП

Ціль статті. При порівняльному вивченні лексики різних мов на першому плані виходить вивчення її систематичної організації. Лексичне значення слова є складною структурою, що визначається його семантикою, прагматикою і синтаксисом. У семантичному сенсі у структурі лексичного значення виділяються знаковий та денотативний аспекти. Перш ніж обговорювати принципи формування лексико-семантичних груп, розглядається лексичне значення слова з урахуванням принципів, які містяться у дослідженні семантики дієслова. Метою дослідження є аналіз принципів формування лексико-семантичних груп.

Методологія та методи, які були використані. У лінгвістиці існує три основних принципи, що застосовуються вченими щодо семантики дієслів: тематичний (денотативний), парадигматичний і синтагматичний принципи. Говорячи про тематичний принцип аналізу семантики дієслова, слід зазначити, що він заснований на розподілі семантичних груп слів за призначеними критеріями. Вона відбиває «явлення дійсності і розрізи дійсності, у яких слова природним чином пов'язані друг з одним». Наступний принцип вивчення семантики дієслова – парадигматичний, він у багатьох аспектах

перетинається з тематичним, але не зовсім збігається з ним. Цей принцип формується з урахуванням поділу класів предикатів із загальним значенням дії, ознаки, ситуації, відносин. Щоб визначити принципи формування лексико-семантичних груп, зроблено спробу прояснити лексико-семантичну систему та терміни лексико-семантичної групи з використанням описового методу.

Основні наукові новації, які були висунуті. Було проаналізовано значущість лексичних систем у вивченні лексикології, її було визначено з урахуванням прикладів, у яких лексикони з інших мов згодом перетворювалися на осмислені слова під впливом різних лінгвістичних і нелінгвістичних чинників.

Висновок дослідження. Отже, ми можемо сказати, що лексична система відіграє важливу роль у вивченні лексикології. Згодом новостворені чи нещодавно вивчені лексеми з інших мов можуть стати значущими словами під впливом різних лінгвістичних та нелінгвістичних факторів. В даний час ми можемо висунути важливість обчислення синтагматичних відносин мовних одиниць, тому без їх опису аналіз змістової сторони мови може бути неповним.

Ключові слова: лексичне значення, група, категорія, мовна одиниця, система.

UDC 821

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.1/43>

Mammadova F. A.
Baku State University

PRAGMATIC FUNCTION AND PRESTIGE OF SPEECH WHEN USING BORROWED VOCABULARY (BASED ON THE MATERIAL OF RUSSIAN AND AZERBAIJANI LANGUAGES)

The article examines the circumstances of the use of borrowed vocabulary. Borrowed vocabulary is used in speech for various purposes, for example for: 1) designating new concepts and realities; 2) to enrich the synonymic series and avoid tautologies; 3) to save language resources; 4) in order to increase the prestige of speech or to demonstrate a person's belonging to a certain group. The insufficiency of works considering borrowed words as a factor of prestige of speech and their functional properties determines the relevance of this work. The purpose of this article is to determine the conditions and pragmatics of the functioning of borrowed vocabulary in Russian and Azerbaijani media discourse. Achieving this goal involves analyzing the pragmatics and semantics of borrowings in Russian and Azerbaijani media discourses as a means of forming communicative strategies for the prestige of speech. The problem of borrowing is connected with the problem of language and society, with the problem of the linguistic situation, and therefore this problem is considered sociolinguistic. The problem of borrowing was dealt with by such linguists as: V.G. Kostomarov, L.P. Krysin, L.A. Verbitskaya, G.N. Sklyarevskaya, Yu.P. Karaulov, L.M. Granovskaya, A.G. Garaev, G.A. Hasanov, N.B. Mammadli, T.R. Yagubova and many others. An important and irreplaceable lexicographic source for studying these groups of words are dictionaries of foreign words, dictionaries of the latest words, the National Corpus of the Russian Language (NCRL), the Azerbaijani dictionary of borrowed words used in the media, which reflect the actualization of new borrowed words in various discourses. The media discourse is a vivid example of the reflection of a multicultural mass communication medium: all kinds of cultures, traditions and ideas are represented here. The media discourse is the main conductor of new borrowings.

Key words: borrowed words, globalism, prestige of speech, pragmatic function, discourse.

Problem statement. Internationalization or, in other words, globalization of the vocabulary of national languages has led to the widespread use of English, and as a result, the appearance of borrowed vocabulary from English in most languages of the world. Borrowed words denoting new concepts or realities in political, scientific, technical, economic, sports, military, medical and other fields. For example: *истэблишмент, омбудсмен, айпад, спам, допинг*, etc. Some scientists consider the borrowing process necessary. Sergey Rumyantsev, a sociologist at the University of Berlin, considers the fight against borrowing hopeless.

The purpose of this article is to determine the conditions and pragmatics of the functioning of borrowed vocabulary in Russian and Azerbaijani media discourse.

Presentation of the main material. New loanwords are used for: 1) designating new concepts and realities; 2) to enrich the synonymic series and avoid tautologies; 3) to save language resources;

4) in order to increase the prestige of speech or to demonstrate a person's belonging to a certain group.

1) Information about new concepts is necessary at the first stage of entry, since the meaning of borrowed words and the internal form, unlike the original words, are not always clear to native speakers. For example, the word *loukost*, which has not yet been included in the dictionary of the newest words of the Azerbaijani language, is accompanied by a mandatory explanation in the context: “Ya da buraxdığı şirkətlərlə öz qaydalarına uyğun işləməsinə, yəni, AZAL-ın qaydalarına uyğun işləməsi üçün təzyiq göstərir. Yoxsa həmin şirkətlərin Azərbaycan bazarında işləməsinə maneçiliklər törədərlər. Ona görə də *loukost* şirkətlər, ucuz hava daşımaçılığı olan şirkətlər Azərbaycana gələ bilmirlər. Gəlsələr də, AZAL-ın qaydaları ilə işləməyə məcbur qalırlar” [20].

2) Sometimes a word is borrowed to represent the same concept in a new aspect. This gives a new shade of meaning or another emotional coloring. “The acquisition of expressiveness, expressiveness

and the meaning of a lexical unit becomes the reason for borrowing new words” [7, p.144]. This type of borrowing expands the groups of synonyms and enriches the expressiveness of the language. “Электронные сигареты позиционируются совершенно не так, как обычные. Их представляют так, будто они не приносят вреда, у них много вкусов – поэтому вейтинг стал очень моден среди молодых людей” [17]. A synonym for the phrase “электронные сигареты” is the word “вейтинг”, which is most likely used as a more trending and shorter one.

Synonyms are used to form hyperonyms and hyponyms. “Фрейтинг, фишинг, диссинг: как травят детей в сети. Кибертравля не знает границ ни во времени, ни в пространстве. Она продолжается, даже когда жертва удалила свой профиль из всех соцсетей и крепко спит” [18].

Thus, *кибертравля* acts as a hyperonym for such hyponyms as: *фрейтинг, фишинг, диссинг*. *Кибертравля* can be a doublet of the word *кибербуллинг*; *вакцинация=прививка*; *təqib=bulinq*; *vaksinasıya=peyvənd*, etc.

The problem of doublet requires special attention. For example, S. Almammedova considers incorrect the use of the word *kontrakt* instead of *saziş* and *müqavilə* in legal dictionaries. It is advisable to use the word *müqavilə*, which is already well-established in the language [1, p. 14]. Many borrowed words are used in parallel with the words of the national language: *embarqo-qadağa, lider-başçı, kvorum-yetərsay, kserokopiya – surət çıxaran, krizis – böhran, kontur – istiqamət, investisiya – sərmayə, kontrakt – müqavilə, monopolizm – inhisar*, etc.

In connection with the problem of doublet S. Sadygova writes: “Parallelism creates confusion in terminology, makes the style heavier. The presence of doublets in terminology indicates that the process of selecting signs is not completed, there is no order in the system of signs. Borrowing is a process of semantic assimilation of words, as one of the main conditions of this process, the duplication of words in the language is indicated. If a borrowed word creates a doublet in the language, then one of these words should go out of use in the language” [2, p. 124]. In the media discourse, in order to replace designations that appear to the listener/reader as undesirable, indecent or rude, the author uses more suitable words to disguise the essence of the phenomenon, to soften rude expressions in communication with the listener. The process of euphemization is closely intertwined with the process of nomination, which forms human speech activity, occasional word formation [3].

The euphemistic function is realized to the main images with the help of borrowed words. Foreign-language vocabulary often acts as a euphemism, since foreign-language words seem more euphonious and expedient. For example, “валютная либерализация”, where the foreign-language word *либерализация* is used instead of “повышение цен”; *канцер* instead of “рак”; *педикулез* instead of “вшивость”; *селадон* instead of the offending word “бабник”.

3) The economy of language resources is one of the universal laws of language development. In some cases, borrowed words are more compact compared to the corresponding analytical notation in the Russian language. For example: *уикенд* instead of a weekend, *имиджмейкер* instead of an image creator, *триллер* instead of an adventure film, *гастарбайтер* instead of an immigrant worker, *принтер* instead of a printing device, *дайвинг* instead of scuba diving, *бэкграунд* (a person’s past, origin, education, professional activity), *фандразинг* (the process of attracting money and other resources by an organization), *дедлайн* (deadline for the delivery of something), *топ-модель* (highly qualified and highly paid model, fashion model), *юзер* (computer user), *рейтинг* – (the position of a company, a politician, a program in the list of their own kind); *брифинг* – (a short interview for a group of journalists, which is usually done by an official or some higher authority); *имидж* – (an image composed of appearance, manners, actions, which is created by a TV presenter, a politician, a model), etc.

For Azerbaijani society, the borrowed words *delimitatsiya* (the first stage of defining borders with neighboring states; large-scale maps show in detail the relief, hydrography, settlements. After the completion of this process, an agreement on the state border is signed) and *demarkasiya* (definition and marking of the state border line on the ground in accordance with a pre-prepared demarcation agreement and maps and drawings attached to it) have become relevant since 2020 due to the end of the war for the territorial integrity of the state. In Russia, one of the most commonly used words in connection with the solution of the demographic problem in the country has become the word *репатриация* (a program for the return to Russia of persons who consider themselves Russians). The word *subbakalavr* – (professional qualification degree awarded to graduates at the level of secondary vocational education) reflects the realities of the borrowed education system in Azerbaijan.

4) Many scientists believe that the number of borrowed words is huge, and globalisms (more often

Anglicisms) are already used without any restriction in any discourse and any field of activity in order to increase the prestige of speech.

A large flow of borrowings leads in some cases to a misunderstanding of the meanings of words: “Высокую оценку инвестиционного климата Кубани дали даже эксперты международной консалтинговой компании” (КР, 24 Dec. 2010). The text becomes difficult to understand with so many borrowed words.

The goal of linguoecology is to preserve the linguistic diversity of the planet, currently the main focus of linguoecology is the preservation of the national language. According to Professor F.Jalilova, “if 20-30 forgotten native words are used in a letter every year, then the number of foreign words can be reduced” [23]. Despite all the denials of purism, linguoecology does not deny, but supports some similarities between borrowed and native vocabulary [6, p. 43]. For example, in the Azerbaijani language, the borrowed word *kvorum* with the meaning “sufficient number of participants” has already been replaced by the native language means: *yetərsay*, which literally translates as “sufficient number”.

The new derivative words formed on the basis of borrowed words can relate to both colloquial and book style: *погулнить, кликнуть, лайкать, ретвитнуть, элективы, пиарить, чатиться, логиниться, тролить; СМСка, флэшка, мобильник* (colloquial style.); *европеизация, вестернизация, украинизация, долларизация, юанизация* (book style), etc. In Azerbaijani: *çatlaşmaq, avropalaşma, qloballaşma*, etc.

This kind of derivative words also indicate the strong entry of borrowed vocabulary into languages. In general, “the degree of mastering foreign words depends on various factors: the genetic relationship of the borrowing and borrowed languages, the typological structure; the frequency of use of the lexical unit; the duration of activity of the borrowed word” [12, p. 31].

The process of mastering borrowed vocabulary reflects the entry and consolidation of elements of foreign cultures, which eventually become an integral part of national culture. Thus, information about national culture can be expressed not only in native, but also in borrowed words [8, pp. 185–187]. For example: the names of months in the calendar in English, Russian, and Azerbaijani are native Latin. Also in Russian: *крещение* (from Old Slavonic); *Пасха* (by means of Old Slavonic from Greek and Hebrew); *борщ* (from Ukraine.); *гренки, зразы, пончики* (from Polish), etc. In Azerbaijani: *Allah, namaz, oruc, Novruz*, etc. (from Arabic. and Persian).

The Persian language has also influenced official words in the Azerbaijani language. Usually such grammatical words are native. But in the Azerbaijani language there are also loanwords: conjunctions *və, amma*, preposition *sarı*. Knowledge of the cultural and historical past is necessary to understand the national culture reflected in the vocabulary of this area. As a result of the high frequency of use in the media discourse, new borrowings are transferred to the literary language. For example, the words *nut-уолл* and *nut-лейн/nut-лайн* used in the Russian-language discourse of the subculture of racing drivers and motorists have become more common after their periodic use in media texts about the Formula 1 Grand Prix.

“At the present stage, the borrowing process is much faster than before. The role of the media and youth jargon in this process is quite large. Borrowed words can change their evaluative properties and stylistic coloring, the scope of use, acquire a certain frequency: become “fashionable” or lose their former use” [9, p.305].

In the media discourse, in particular in the Internet discourse, the words appeared: *лайк, лайкнуть, залайкать* in the meaning of “нравиться” (Facebook); *твит* “140-character message”, *твитнуть* “write about something”, *ретвитнуть* “republication” (Twitter); *фолловер* “subscriber”, *лук* “watch”, *лифтолук* “photo in the elevator”, *туалетолук* “photo in the toilet”, *дакфейс* “photo with protruding lips”, as well as *selfie* “selfie”, which became the word of 2013 according to the Oxford Dictionary [11].

When designating new realities and concepts, Anglicisms perform a cognitive or semantic function. Most of the above examples reflect this function.

The pragmatic or semiotic function “allows us to obtain semantic increments based on linguistic ideologies – systems of representations, assessments and judgments about the language (native and foreign) circulating in modern Russian society” [15, p. 315].

Pragmatics is aimed at expressing the speaker’s intentions. Intentions can be as follows: 1) to control the opinion of the reader/listener. To do this, the addressant can choose such borrowed words that are difficult for the mass addressat to understand (example: *Высокую оценку инвестиционного климата Кубани дали даже эксперты международной консалтинговой компании* (КР, 24 Dec. 2010). A new borrowed word causes a reaction of surprise and disbelief. Manipulators of public opinion very often use such a phenomenon in discourse as misunderstanding or false understanding of borrowed words.

2) Express a tolerant attitude to other national and cultural specifics through foreign-language, non-assimilated borrowing. “Музыкальная политика – качественный хаус, формат fusion, строгий face-control и dress code” (АиФ-Юг № 37, 2010). The shade of elitism is emphasized by borrowings and the author’s comment “qualitative” and “strict”. 3) Show the “fashionable” reality of reality or increase the “prestige” of speech. Journalists, writers and other public figures very often want to “hype” and therefore use borrowed words: «Вместо обувной фабрики – модный бутик» (КП, 28 янв. – 4 февр. 2010). «Koronavirusa yoluxan Azərbaycan Xalq yazıçısı Çingiz Abdullayev öz rəsmi feysbuk hesabında bunları yazıb: “Ahmaq olmayın, vaksinasiyadan imtina etməyin» [19]. It should be noted that in the Azerbaijani language, the word “peyvənd” is considered more common, and not “vaksinasiya”. 4) The use of borrowings as a means of assessing the social status of the speaker. English-language borrowings can be a sign of the youth environment, bohemian life, represent special economic and other terms. Thus, the lifestyle of ordinary people is sharply opposed to the lifestyle of these social strata, which is one of the manipulative techniques [13, p. 165]. «Новые собственники назначили топ-менеджеров с огромным окладом, премиями и бонусами» (КП, 20 окт. 2010). The consciousness of “ordinary state employees” is seriously influenced by the use of “alien” realities for them – топ-менеджеры, премии и бонусы. The aggression of the middle class towards the rich is being formed.

Thus, the pragmatic function combines expressive, euphemistic, contact-establishing, characterological functions. The expressive and attractive function (attraction function) can manifest itself with associative wordplay: “The name of the shopping center on Komsomolskaya Square in Nizhny Novgorod is “КомсоМОЛка”. The name is an interlanguage game with global and local components. The part of the name highlighted in capital letters is homonymous to the English word *mall* (a large shopping center with restaurants, a cinema, etc.).

The English-language “fragment” evokes associations with global market values, material well-being, and consumer culture, and the meaning of the background word (комсомолка) and accompanying visual symbols (the outline and colors of the Komsomol badge) refer to the ideological symbols of the Soviet era. The “game” of English and Russian languages unites two different historical epochs and two ideologies in one space” [15, p. 315].

“Скидки в больших магазинах – это, конечно, хорошо, но даже заSALEнная цена не всегда приемлема для кошелька (если он есть) студента” [14, p. 12]. The purpose of using the phrase “заSALEнная цена” is to attract the reader’s attention by combining, superimposing the meanings of the Russian word *засаленная* and the English *sale* “discount”. In this case, foreign language graphics and the spelling of part of the word in capital letters are used to implement the language game.

“The stable correlation of the English language with the ideas of material well-being and prestige is reflected in the name of the new series of dairy products – Luxury. The semantics of the name, so unexpected for the food industry, clearly reflects the addressee’s position: the target audience of the new product is a wealthy part of the Russian population claiming to know English. This example helps to reveal the essence of the concept of “language commodification”, introduced into scientific use by M. Heller [16]: the English name acts as an exquisite packaging that creates “added value” of the goods being sold” [15, p. 315].

As can be seen from the examples considered, the pragmatic function of neologisms is closely intertwined with the communicative function [4, p. 44], the cognitive function. The combination of different functions in the pragmatics of borrowed words at the discursive level was also considered by us [9]. Scientists emphasize the connection of speech-thinking activity with the foundation of linguistic and non-linguistic consciousness, with pragmatic attitudes [5]. The pragmatic function of new borrowed words is more evident when they are used in the media in order to convey some information to attract attention.

The pragmatic function can manifest itself not only through borrowed words, but also by using a foreign language in general in a certain discourse. So, most young people believe that knowing English will help them find a more prestigious job. Employers, in turn, believe that a person who speaks English is more educated, purposeful, drawn to new knowledge. According to quantitative calculations of scientists, the discourse of young people contains 35% of foreign words [10, pp.86-87]. Modern Azerbaijani-speaking youth, in addition to English, also uses Turkish words in everyday correspondence.

In the discourse of employment (for example, in a resume), applicants intentionally use borrowed words (for example, *портфолио, концепция, индоор реклама, брендбук, трансфер; portfolio, innovativ metodlar* (in Azerbaijan), etc.) to demonstrate their ability and, possibly, conceal insufficient experience.

Conclusion. Thus, the English language becomes a means of promotion in marketing; documents, articles, presentations in English are psychologically perceived as more competent and modern. The sociolinguistic conclusion is that it is impossible to get rid of the

influence of larger languages. Language is a dynamic process. It should develop and borrow a certain part of words from other languages. Any language is complex, it consists of relationships with other languages that dominate culture, science, politics and other fields.

Bibliography:

1. Alməmmədova S. M. Müasir Azərbaycan dilində alınma terminlərin unifikasiyası və standartlaşdırma formaları. Filologiya üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2018. 52 s.
2. Sadıqova S.A. Azərbaycan dilinin terminologiyasının standartlaşdırma formaları. Bakı, Elm, 2015, səh. 124.
3. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. М. : Прогресс, 2001. 502 с.
4. Волков С.С. (1983). Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития / С.С. Волков, Е.В. Сенько. *Новые слова и словари новых слов*. Л. : Наука, 1983. С. 43–57.
5. Герасименко, И. Е. Особенности современных неологизмов / И. Е. Герасименко, Цянь Чжан. Текст : непосредственный. *Молодой ученый*. 2016. № 13.2 (117.2). С. 25–26. URL: <https://moluch.ru/archive/117/32369/> (дата обращения: 12.06.2022).
6. Иванова Е.В. Цели, задачи и проблемы эколингвистики / Е.В. Иванова. *Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики: сборник научных трудов Челябинского государственного университета* / отв. ред. Н.Б. Попова. Челябинск, 2007. С. 41–47.
7. Крысин, Л.П. Иноязычные слова с современной жизни. *Русский язык конца XX столетия*. М., 1996. 58 с.
8. Мамедова Ф.А. О возможности заимствования названий частей тела (на материале английского и азербайджанского языков). VI Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu; Ankara 2022 (13–14 Mayıs; Komrat-Gagauz yeri (Moldova). С. 185–187.
9. Мамедова Ф.А. Функциональный аспект использования заимствований. *Научно-практическая молодежная блог-конференция «Люди-речисты»* (Ульяновск, 24–30 апреля 2021 года). С. 304–314. URL: https://www.ulsru.ru/science/proekt-crossref/arkiv/LyudiRechisti_2021.pdf
10. Нарочная Е.Б., Шевцова, Г.В. Иноязычные слова в современной российской публицистике / Е.Б. Нарочная, Г.В. Шевцова. *Язык и культура*. 2009. № 4. С. 84–97.
11. Оксфордский словарь выбрал словом года неологизм selfie. *МИА «Россия сегодня»* от 19.11.2013 г. URL: <http://ria.ru/world/20131119/977918771.html> (дата обращения: 19.06.2016).
12. Тагизаде Н. А. Семантическое освоение англицизмов в языке азербайджанской прессы. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2009. Том 22 (61). № 3. С. 31–36. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskoe-osvoenie-anglitsizmov-v-yazyke-azerbaydzhanskoj-pressy>
13. Толстикова Л.В. Когнитивно-прагматический аспект иноязычных заимствований в газетном дискурсе (на примере английского и русского языков). *Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. Филология и искусствоведение*. 2011. Вып. 1. С. 164–168.
14. Томская студенческая газета УниверСИТУ. Томск : Дом молодежи. № 66. 05.11.2011. 16 с.
15. Языковая политика и языковые конфликты в современном мире: Международная конференция (Москва, 16–19 сентября 2014): Доклады и сообщения / отв. ред. А.Н.Биткеева, В.Ю. Михальченко ; Институт языкознания РАН, Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям. М., 2014. 637 с.
16. Heller M. The Commodification of Language. *Annual Review of Antropology*. 2010. No 39. P. 101–114.
17. Названы факторы, спасающие подростков от вейпинга. URL: <https://deti.mail.ru/news/nazvany-factory-spasayushie-podrostkov-ot-vejpinga/?from=smartlenta> извлечено: 30/07/2021
18. Фрейтинг, фишинг, диссинг: как травят детей в сети. URL: <https://deti.mail.ru/article/bulling/?from=compilation> извлечено: 30/07/2021
19. Axmaq olmaın, vaksinasiyadan imtina etməyin. URL: <https://m.facebook.com/MeydanTelevision/photos/a.2204572382923142/4341830165864009/?type=3> извлечено: 30/07/2022
20. Azərbaycanca belə zərbə vurur... URL: <https://nocomment.az/azal-azerbaycana-bele-zerbe-vurur-ekspert/> извлечено: 31/07/2022
21. В Азербайджане будут штрафовать за нарушение норм языка. Но поможет ли это? URL: <https://sova.news/2020/07/25/v-azerbajdzhane-budut-shtrafovati-za-narushenie-norm-yazyka-no-pomozhet-li-eto/> извлечено: 01/08/2022

**Мамедова Ф. А. ПРАГМАТИЧНА ФУНКЦІЯ І ПРЕСТИЖНІСТЬ МОВИ
ПРИ ВИКОРИСТАННІ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ
(НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ МОВ)**

У статті розглядаються обставини використання запозиченої лексики. Запозичена лексика вживається в мові з різною метою, наприклад для: 1) позначення нових понять і реалій; 2) для збагачення синонімічного ряду і уникнення тавтологій; 3) для економії мовних засобів; 4) з метою підвищення престижності мови або для демонстрації приналежності людини до певної групи. Недостатність робіт, що розглядають запозичені слова як фактор престижу мови і їх функціональні властивості, визначає актуальність цієї роботи. Мета даної статті полягає в тому, щоб визначити умови і прагматику функціонування запозиченої лексики в російській і азербайджанському медіадискурсах. Досягнення даної мети передбачає аналіз прагматики і семантики запозичень в російській і азербайджанському медіадискурсах як засобу формування комунікативних стратегій престижу мови. Проблема запозичення пов'язана з проблемою мови і суспільства, з проблемою мовної ситуації, і тому дану проблему вважають соціолінгвістичною. Проблемою запозичення займалися такі лінгвісти, як: в.г. Костома-ров, Л. П. Крисін, Л. А. Вербицька, Г. Н. Скляревська, Ю.П. Караулов, Л.М. Грановська, А. Г. Гараєв, Г. А. Гасанов, Н. Б. Мамедлі, Т. Р. Язубова та багато інших. Важливим і незамінним лексикографічним джерелом вивчення даних груп слів є Словники іноземних слів, словники новітніх слів, Національний корпус російської мови (НКРЯ), азербайджанський словник запозичених слів, що вживаються в медіа, які відображають актуалізацію нових запозичених слів у різних дискурсах. Медіадискурс є яскравим прикладом відображення мультикультурного засобу масової комунікації: тут представлені всі види культур, традицій та ідей. Медіадискурс є головним провідником нових запозичень.

Ключові слова: запозичені слова, глобалізм, престижність мови, прагматична функція, дискурс.

Тараненко О. Г.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСЕМИ «ЗУХВАЛІСТЬ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЕМОТИВНИЙ АСПЕКТ)

У пропонованій розвідці зосереджено увагу на дослідженні денотативного та конотативного компонентів лексики «зухвалість» в українській мові на основі аналізу авторитетних та сучасних тлумачних та синонімічних словників. Відомо, що семантика як наука розвивається надзвичайно швидко саме у зв'язку виникненням низки сучасних професій, тісно пов'язаних зі сферою комп'ютерів та програмування, а також надзвичайно затребуваними професіями маркетолога та копірайтера. Семантика як наука про значення, що вивчає у широкому сенсі не тільки суто лінгвістичні категорії, але й категорії мислення, надала свій методологічний арсенал для вирішення цілком практичних та значущих завдань у сфері відносно нових та перспективних професій. Насамперед це стосується розробки сайтів та пошукових систем, а також копірайтингу. Без знання семантичного ядра та його складових практично неможливо ефективно виконувати роботу в зазначених царинах, де кінцевим результатом у широкому сенсі є прибуток від продажів. Для розуміння, як саме побудувати стратегії продажів, треба визначитись із ключовими словами або з найбільш вживаними, чи, навпаки, тими, що викликають емоційну реакцію. Це так звані лексеми-тригери, що підсвідомо змусять людину зробити вибір на користь того чи іншого продавця товару чи послуги. Саме аналіз лексики з точки зору семантики (побудова та опис семантичного ядра) допоможуть скоріше досягнути мети. Надзвичайно важливим у цьому сенсі є саме емотивні елементи, що можуть спонукати, чи, навпаки, відвернути потенційного клієнта. У статті ми побудували приклад створення семантичного ядра лексики «зухвалість» з урахуванням позитивної та негативної конотації, що входять до складу вищезначеної лексики.

Семантичний аналіз на лексичному рівні через аналіз словникових дефініцій тлумачних та синонімічних словників виявив таке розподілення сем в українській мові: виявлено грубість (негативне емотивне забарвлення); нетактовність (негативне емотивне забарвлення); хамство (негативне емотивне забарвлення); безпардонність (негативне емотивне забарвлення) та сміливість (позитивне емотивне забарвлення); відчайдушність (позитивне емотивне забарвлення); відвага (позитивне емотивне забарвлення).

Ключові слова: семантика, дефініція, мовні рівні, сема, конотація, лексема.

Постановка проблеми. Семантика як наука стрімко розвивається у наш час та набула багато сфер застосування через виникнення та розповсюдження відносно нових, але водночас перспективних інтернет-професій, як-то: маркетолог, копірайтер, СММ-менеджер, веб-розробник та інші. Підґрунтям для популярності наведених фахів є насамперед їх важливість для збільшення продажів та залучення якомога більшої кількості потенційних покупців.

Якщо брати до уваги сферу СММ-менеджменту та копірайтингу, то без ретельного семантичного аналізу вкрай важко правильно побудувати структуру тексту, що продає, бо зазвичай люди купляють не речі, а позитивні емоції, гарний настрій від отримання товару чи послуги. Саме для цього текст має бути побудований таким чином, що людина захоче придбати товар та повернутись до

цього ж продавця знову. Якщо грамотний копірайтер чи розробник пошукових систем користується семантичним аналізом, то результати його праці будуть більш вдалимими. Як саме це зробити у практичному сенсі із застосуванням методів семантичного аналізу?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Семантика як наука динамічно розвивається, бо має значну практичну значущість у сучасних інтернет-реаліях. Але її основні теоретичні аспекти завжди були об'єктом пильного вивчення низки відомих філологів та лінгвістів, серед яких варто зазначити А. Вежицьку, Р. Дженкендорфа, С. Жаботинську, А. Зеленьку, В. Карасика, В. Кононенку, Дж. Лакоффа, О. Потебню, О. Селіванову, Дж. Серля, Ю. Степанова, Й. Стерніна, Г. Фреге, та багатьох інших [6]. Науковці протягом тривалого періоду вивчали багатозарові

значення лексеми, враховуючи не тільки денотат як основне значення, але й конотат – емотивне, чуттєво забарвлене та у дечому унікальне для представників різних етносів та культур.

Постановка завдання. Застосування семантичного (семного) аналізу дає змогу визначити весь набір мовних компонентів (сем) конкретної лексеми, що можна з успіхом використати як основу для побудови успішної стратегії насамперед у копірайтингу та розробці сайтів й удосконаленню пошукових систем та інших царинах, де важливе використання розгорнутого значення слова. Також для багатьох пошукових систем є певні слова, що характеризуються як спам, тому інформація, де є значна кількість подібних лексем (на кшталт *розпродаж, знижка, шок, низькі ціни* стосовно рекламних оголошень з пропозиціями товару чи послуги) потраплять у скриньку спама, тому мета не буде досягнута. Знання семантичної структури лексеми, її синонімічного ряду, фразеологічних одиниць, та висловів, де вона міститься, допомагає розробити вдалий з комерційної точки зору текст, що продає та приносить прибуток.

У даному дослідженні нас цікавить саме емотивна складова семантичної структури лексеми «зухвалість», а також які саме емоції вона втілює у собі для представників україномовного етносу. Для цього використано метод аналізу словникових дефініцій. Природно, що таку модель можна застосувати для визначення емотивних складових у будь-яких лексемах, що стане у пригоді сучасним професіям для підвищення ефективності поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу. Семантичний (семний) аналіз є одним з найпотужніших лінгвістичних методів, який дозволяє глибоко дослідити структуру лексичного значення з урахуванням усіх смислів, що втілено у даному елементі. Семантичний аналіз можливо проводити не тільки на суто лексичному рівні, але й на фразеологічному та паремійному для побудови цілісної структури значення. Природно, що дослідження на лексичному рівні є одним класичним варіантом застосування семного аналізу, де усі елементи значення розподілено згідно з певними ознаками, що дозволяє їх класифікувати та систематизувати. Як правило, ці складові втілено у денотативному значенні, яке подається першим у словниковій статті.

Водночас існує й конотативне значення, що відображає саме глибинні, емоційні прояви, які викликає предмет чи явище. Деякі лексеми мають більше емотивне навантаження, деякі – суттєво менше. Аналізуючи семний склад лексеми «зухва-

лість», більшість її значень представлених у словникових статтях, мають саме емотивне підґрунтя, причому доволі суперечливе.

Говорячи детально про структуру лексеми «зухвалість» в українській мові, одразу треба наголосити на її дуальній природі. Ця лексема у семантичному сенсі має два розгалуження – конотативно різко негативне значення та позитивне (як складова такої позитивної людської якості як мужність, відвага). Згідно даних сучасних лексикографічних джерел, маємо наступну структуру «зухвалості» в українській мовній картині світу. Авторитетний «Академічний тлумачний словник сучасної української мови» надає наступну дефініцію: *«зухвалий – який не виявляє належної поваги, пошани до кого-небудь, чого-небудь; який виражає неповагу (про погляд, очі і т. д.), що підкреслено прикладами з художньої літератури. Горе тому, хто зухвалий подивиться на непокриту богині красу (Л. Українка) Дуже грубий, нахабний зухвалий вчинок хуліганів дуже схвилював та обурило кожного (О. Гуреїв)»* [8]. Наявна негативна конотація з відтінком осуду та обурення. Це природно, бо зазвичай невміння поводитись у суспільстві вважається вкрай негативною особливістю особистості.

В той же час, у другому значенні зухвалості у словниковій статті ми знаходимо наступне тлумачення: *«зухвалий – відчайдушно сміливий з прикладом: «це був сміливий і навіть зухвалий маневр – увірватись у щойно зайнятий хутір на грузовиках (В. Кучер)»* [8]. Конотація позитивна, з елементами захоплення та поваги. Відчутно, що лексема водночас викликає протилежні емоції згідно контексту та мовленнєвого використання. Розглянемо дані інших тлумачних та синонімічних словників. У словнику Івченко А. зухвалість описано таким чином: *«зухвалий – нешанобливий, зневажливий, грубий (з негативною конотацією), а також друге значення: сміливий, сповнений дерзання (з позитивною та схвальною конотацією)»* [2, с. 158]. Водночас у тлумачному словнику під редакцією Яковлевої А. зухвалий подається як *«який не виявляє належної уваги, пошани до кого-небудь; грубий, нахабний»* [9, с. 280]. Друге значення: *«відчайдушно сміливий»* [9, с. 280]; надано синонімічний ряд *зухвалий, зухвальство* із позитивною конотацією.

У «Всесвітньому словнику української мови» знаходимо таке визначення зухвалості: *зухвалий – з викликом іншим, нахабний (про людину, який діє та поводить непристойно, зарозуміло, грубо, з викликом; про слова, вчинки, поведінку та ін.,*

не стримуваний ніякими моральними чи етичними нормами) [1]. Тобто, наявна вкрай негативна конотація а осуд людини, що презирає моральні норми та поведиться нечемно, з викликом у денотативному, першому значенні словникової статті. Маємо констатувати, що синонімічний ряд, що характеризує та доповнює семантичне поле «зухвалості», виявився значно емотивно забарвленим, як-от: *безчельний (діалектне), безцеремонний, нецеремонний, безпардонний (розм.), розперезаний (підсил. розм. нахабний + розв'язний), нахрапистий (розм.)*. Одразу хочемо підкреслити наявність великої кількості словникових приміток на кшталт «розмовний», «підсилений» та інше. Це вказує на ступінь негативної емоційної оцінки людини, що володіє такою якістю характеру. Відчутна конотація роздратування, несприйняття зухвалості, безпардонності та хамства як складових цього феномена. Ставлення різко негативне. Проілюструємо це такою дефініцією: *зухвалий – про людину безцеремонний, зухвалий та напористий, хамський (розм.); грубий, хамовитий (розм.); безсоромний, грубий, нетактовний* [1]. Тобто, для визначення, що саме розуміють під зухвалістю у негативному контексті, можна виділити такі семи, як «безсоромність» у вчинках та словах; «хамство» та «хамовитість», коли людина невихована та грубо порушує чийсь особисті межі; «нетактовність» як свідчення невміння правильно вбудувати траєкторію міжособистісного спілкування. Ці характеристики підтверджуються такими прикладами: *розперезані хулігани, поведінка; ненавиджу твої глибоко хамські вчинки Л. Українка; хамовитий хлопець. Доведеться скрутити Ю. Бедзик* [1]. Конотативна складова (друге значення) зухвалості має значно більш привабливий вигляд з позитивною конотацією: *сміливий (який на знає страху, не боїться небезпеки) смілий, хоробрий, відважний (підсил.), мужній (підсил.), безстрашний (підсил.), неоязкий (підсил.), неоязливий, нелякливий, непохлипливий, безоязний, безтрепетний (поет.), відчайдушний (підсил.), відчайдух (підсил.), орлиний, дерзновенний (підсил., уроч.), дерзкий (підсил., розм.), відчайний (підсил.)* [1]. Всі зазначені елементи семантичної структури зухвалості визначено як вкрай позитивні – це характеризується навіть у примітках підсил., уроч., поет. Тобто, мати таку якість як відвага та презирство до небезпеки в українській ментальній традиції є бажаним, тим, що викликає захват, пошану та приязнь до людини, яка не знає страху. Той, хто у момент небезпеки здатний взяти на себе відповідальність та зробити щось за меж-

ами розумного, завжди викликає тільки повагу та захоплення. Така «зухвалість» є почесною та дуже бажаною. Наведений синонімічний ряд це яскраво демонструє, а також й такі приклади: *Відважні хлопчакі – і я колись був таким (Л. Франко); На лихо небезпечний хлопець. Відчайдушний (К. Гордієнко)* [1] Можна з впевненістю сказати, що для української нації відчайдушність та хоробрість є найголовнішими рисами. Окремо стоїть таке значення як маловживана, але цікава сема *писканий (діал.) сміливий на висловлювання* [1]. Конотація цієї лексеми здебільшого негативна, з відтінком презирства, бо у народній свідомості той, хто багато говорить мало робить реальних вчинків. Цей елемент підкреслює, що той, хто багато та нечемно говорить, зазвичай стає лякливим, коли доходить до реальних дій. У «Практичному словнику синонімів української мови» під редакцією С. Караванського наданий такий синонімічний ряд: *«зухвалий – зарозумілий, нахабний, безцеремонний, безпардонний, зухвальний»* [3, с. 141]. На протизвагу надана лексема «*відчайдушний*» [3, с. 141], де прослідковано позитивну конотацію на відміну від попередніх негативних значень зухвалості, які кількісно превалюють над позитивним значенням. На Офіційному сайті української мови «зухвалий» подано як *зарозумілий, нахабний, безцеремонний, безпардонний, зухвалець, відчайдушний* [4], що повністю семантично співпадає а підкріплює аналіз, виконаний вище. Єдине, що негативних сем подано трохи більше, ніж позитивних.

Ще одне цікаве джерело – словник синонімів Dictionaries24.com подає такі лексеми, що відображають зухвалість: *дратівний (негативна, осудлива конотація); провокативний (змішана); задирливий (негативна, осудлива конотація); зачіпний (негативна, осудлива конотація); (позитивна конотація); завзятий (позитивна конотація); молодецький (позитивна конотація); сміливий (позитивна конотація); виразний (позитивна конотація); доблесний (позитивна конотація); напрасний (негативна конотація); безглуздий (негативна, осудлива конотація); зарозумілий (негативна, осудлива конотація); нахабний (негативна, осудлива конотація); безцеремонний (негативна, осудлива конотація); безпардонний (негативна, осудлива конотація); відчайдушний (позитивна конотація); недоречний (негативна конотація); розв'язний (осудлива конотація); меткий (позитивна конотація); стильний (позитивна конотація); самовпевнений (змішана), безсоромний (негативна, осудлива конотація);*

відкритий (позитивна конотація); **неприхований** (змішана), **недискретний** (негативна конотація); **непристойний** (негативна, осудлива конотація); **веселий** (позитивна конотація); **жвавий** (позитивна конотація); **ініціативний** (позитивна конотація); **напористий** (позитивна конотація); **підприємливий** (позитивна конотація); **штовхальний** (позитивна конотація); **надихаючий** (позитивна конотація); **палкий** (позитивна конотація); **агресивний** (негативна конотація); **владний** (змішана), **активний** (позитивна конотація); **настирливий** (негативна, осудлива конотація) [10]. Аналізуючи ці елементи, можна сказати що новими, не зазначеними в інших словниках, є значення *безглуздий* з негативною конотацією; *стильний* (стосовно одягу зі змішаною конотацією); *спокусливий* (з конотацією цікавості та відтінком негативу); *непристойний* (з вкрай негативним емоційним забарвленням); *ініціативний* (з позитивною конотацією); *підприємливий* (з позитивною конотацією); *підприємливий*, *надихаючий* (з позитивною конотацією); *агресивний* (з негативним емоційним забарвленням).

Цікавим матеріалом для аналізу зухвалості виступає й синонімічний словник Полюги Л., де вказано опозиції за значенням з урахуванням сучасної мовної ситуації. Згідно цих даних, маємо такі результати протиставлення: *грубий-делікатний*, де *грубий* – який виявляє *грубе, недобррозичливе ставлення, виходить за межі елементарних правил поведінки, неделікатний, брутальний, некультурний*. (*жарти, жести, звуки*) [5, с. 85], а *делікатний* – *той, хто приємний в спілкуванні, для сприймання, нерізкий, м'який, ніжний, ласкавий, лагідний* [5, с. 85].

Наступна антонімічна пара: *ввічливий* – *нечемний*, де *нечемний* – *який поводить себе неввічливо, непристойний, негречний, невихований, грубий*, а в свою чергу *ввічливий* – *який дотримується правил пристойності, виявляє люб'язність, вихований, уважний, гречний, чемний* [5, с. 58]. Остання антонімічна пара: *боязкий* – *відважний* [5, с. 51], в якій *відважний* – *який не піддається почуттю страху, що є характерним для його вдачі, який виявляє відвагу, сміливість (який взагалі не боїться ніякої небезпеки)*. *Хоробрий, відчайдушний, відважний (який виявляє стійкість) мужній, доблесний* [5, с. 51], а *боязкий* – *який легко піддається почуттю страху, що є характерним для його вдачі, який виражає почуття страху, боягузливий, лякливий, полохливий* [5, с. 51]. Наведені

приклади підтверджують позитивні а негативні семні компоненти, що було досліджено вище.

Висновки і пропозиції. На цьому підґрунті можна зробити висновок, що для пересічного українця бути зухвалим означає як негативну якість «нахабство», так й позитивну «сміливість» та їх численні синоніми. Емотивний розподіл сем відбувся згідно дослідженню наступним чином: негативну конотацію отримали компоненти *безцеремонний, зухвалий, грубий, безсоромний, нетактовний*. Ступінь негативізму дещо вищий у наступних компонентах: *зарозумілий, нахабний, безпардонний, зухвалець*.

Лексеми із позначками *розм.* мають найбільший ступінь негативного забарвлення та вживаються у момент емоційного розпачу, сплеску відповідних емоцій *хамський (розм.), хамовитий (розм.), нахрапистий (розм.)*. Цікавою виявляється конотація таких синонімів зухвалості як *дратівний, провокативний, розв'язний, спокусливий*, які співвідносяться із компонентом *дерзкий* та мають змішану конотацію – бо у деяких ситуаціях *спокусливий* матиме емотивний відтінок грайливості, зацікавленості, а не суто негативний. Щодо позитивного забарвлення сем, які входять у структуру *зухвалості*, то ними виявляються ті, що мають у собі значення «сміливість»: *відчайдушний, сміливий, молодецький, меткий, самовпевнений, хоробрий, відважний, мужній, безстрашний, небоязкий, небоязливий, нелякливий, неполохливий, безбоязний, безтрепетний, відчайдух, орлиний, відчайний*. Конотація схвальна, позитивна, з відтінками поваги, шани та захоплення щодо людей, які володіють цими якостями. Позитивною також виявляється конотація *зухвалості* у значенні «підприємливість, активність»: *жвавий, ініціативний, напористий, підприємливий, штовхальний, надихаючий*.

Дуальність значення робить дану лексему цікавою та у своєму роді унікальною для подальшого більш розширеного семантичного аналізу із залученням більш високих мовних рівнів, що допоможе розкрити детальніше відтінки позитивних та негативних значень та надасть змогу отримати ґрунтовніші та глибокі результати дослідження, а також використання лінгвістичного інструментарію для практичної допомоги новим професіям та спеціальностям, пов'язаним з новітніми технологіями, насамперед, комп'ютерними та маркетинговими.

Список літератури:

1. Всесвітній словник української мови 2012–2017 pp. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%B7%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 13.08.2022)
2. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2007. 540 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : «Українська книга», 2004. 448 с.
3. Офіційний сайт української мови. URL: https://ukrainkamova.com/publ/slovnik_sinonimiv/zukhvalij/31-1-0-4574 (дата звернення: 13.08.2022)
4. Полюга Л. Словник антонімів української мови. Київ : Довіра. 2004. 275 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля К. 2006. 716 с.
6. Публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovnuk/%D0%B7%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 13.08.2022)
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник в 11 томах. 1970–80 pp. т. 3. С. 735. 1972 р.
8. Яковлева А., Афонська Т. Тлумачний словник української мови. Харків : Торсинг Плюс, 2006. 672 с.
9. Dictionaries24.com URL: <https://www.dictionaries24.com/uk/%D0%B7%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 13.08.2022)

Taranenko O. G. SEMANTIC PECULIARITIES OF THE LEXEME “INSOLENCE” IN THE UKRANIAN LANGUAGE (EMOTIVE ASPECT)

In the given scientific article the denotative and connotative lexeme insolence's meaning in Ukrainian language on the basis of authentic and modern explanatory dictionaries is investigated. It is notable that semantics as a linguistic science is developing quickly enough due to appearing and development of the new professions connected with computer studies, IT-programming and related occupations like a copywriter, a marketing specialist, a SMM-manager, a website builder, etc.

Semantics as a science about the meaning studies not only the linguistic categories, but also the categories of thinking, has given its methodological arsenal for resolving of the practical and significant tasks in the sphere of the relatively new and perspective professions. First and foremost, this concerns the areas of website building, search systems elaborating and copywriting. Without knowing the concept of the semantic core this is hardly possible to implement the tasks of the given above occupations in which the main purpose is the profit made of sales. For realizing how to build the successful sales strategy it is vital to define the key words that characterize the product or service. Those can be the most used or common words, or vice versa, rare words-triggers with a strong positive or negative meaning (depending on the context) that can subconsciously influence the potential customer the choose the definite item or service. Lexeme analysis form the semantic viewpoint (semantic core building and description) will help to achieve the goal in a faster way. Extremely vital in this sense are the emotive elements that can attract or, reversely, push back a potential customer. In this scientific investigation we have created the example of the semantic core analysis on the basis of emotional semes (positive and negative) in the structure of the lexeme “insolence”. Semantic analysis on the lexical level via method of vocabulary definitions has shown the following semes distribution: rudeness (negative emotive connotation); tactlessness (negative emotive connotation); shamelessness (negative emotive connotation) and bravery (positive emotive connotation); daredevil (positive emotive connotation); courage (positive emotive connotation).

Key words: semantics, definition, language levels, seme, connotation, lexeme.

Turkan I. M.

Nakhchivan State University

THE CONCEPT OF AFFIRMATIVENESS IN LINGUISTICS AND PHILOSOPHICAL STUDIES

The article tries to analyze the category of affirmativeness, which is a widespread category in all languages, based on linguistic and philosophical sources. It is emphasized that as a semantically unlimited category, on the other hand, the category of affirmativeness is too subjective, tends to be divided into parts related to judgment and desire. The theory that affirmativeness is primarily a semantic category also follows from the fact that affirmativeness is the linguistic manifestation of dynamic mental operations. It is based on the fact that the category is mainly related to narrative sentences, that it plays an important role in the speech-thinking activity, as it is the main means of expression of confirmation. Historically, various approaches to this category, which have attracted the attention of researchers, were investigated, and it was emphasized that the first attempts went to Greece and India. In exact sciences, affirmation means “sound”, “unquestionable”.

*The article quotes the approaches of various philosophers and linguists about affirmative action. Aristotle thought that affirmations came before negations in many ways, and in *Metaphysics* he said that affirmations are better understood than negations. Most philosophers, linguists and psychologists think that negation is realized by affirmation. The article also emphasizes that during the process of communication, a person tries to implement communication that satisfies his goals and desires. In other words, he does not mean what he does not need, but what he has. Basically, in oral speech, implicit negation is expressed through the prism of affirmation. The use of negatives in this way is related to the culture of peoples. Since it is important to maintain relations between people, communication is not an obvious, but a hidden form of denial. The article also talks about affirmatives that exist in different cultures. It is emphasized that although the literary explanation of affirmativeness seems easy, it turns out to be a complex term when examining it closely. Speakers in the affirmative case convey their statement by emphasizing the positive value of the statement as an additional intervention that appears in the semantic structure.*

Key words: *affirmation, linguistic category, semantic category, metalinguistic, philosophical.*

Introduction. Language is capable of creating a perfect image of human consciousness and cognition. Today, the complexity of the approach to language learning forces us to consider it as an interdisciplinary cognitive science that combines the work of linguists, philosophers, psychologists, cultural scientists, experts in the field of artificial intelligence, and others. The category of affirmation is a universal linguistic phenomenon, is observed in all languages and at different levels of language systems. It plays an important role in speech-thinking activity, as it is the main means of expression of affirmation. In linguistics and grammar, affirmation and negation is a means by which grammar transforms and transfers positive and negative poles into verb combinations, sentences and statements. The affirmative (positive) form is used to express the authenticity or truth of the main claim, while the negative form shows that it is false or incorrect. Affirmativeness, as an important semantic category of the language system, has always been in the attention of researchers. As a semantically

unlimited category, the category of affirmativeness, on the other hand, is highly subjective, tending to be divided into judgmental and discretionary parts. Therefore, we should define the category of affirmativeness as “local” and not as “global” within the framework of a special linguistic system configuration. The most important requirement of the indicator of affirmativeness in grammar is the context of contrast, but there is no formal ordering of this. For example, a denier, the presence or absence of a denier. All of these have a cognitive base of opposites and a conceptual contrast structure. This is due to the fact that it is initially semantically expressed or the subsequent meaning is formally encoded in the language system. For example, in the following comparison, the first word has a positive meaning, and the second word has a negative meaning. Good\bad, useful\harmful. But formally, these equivalents are unmarked. In other cases, the same opposition can be clearly shown (lose\not to lose), or partially marked (good luck\bad luck), or not marked at all,

depending on the structure of the language. Such a question arises. If affirmation is too local and too diffuse to be defined globally, how do we know that it behaves as a linguistic category to be formally encoded by a single sign? Sometimes affirmative marking may be unnecessary in most cases. Instead, in a graded linguistic structure, the affirmative category can be organized outside of the semantic meanings of the affirmative category by referring to existing linguistic categories. It explains why this affirmation only appears locally. Sometimes it is not fully revealed, it is not active (dormant affirmative) and its signs are generally difficult to find. Alternatively, the affirmative category can be expressed at the paralinguistic level. Affirmation refers to multiple categories and multidimensionality. These “subservient” categories can be grammatical and lexical. Cristofarol emphasizes that by making judgments, the speaker exhibits a certain type of speech that aims to emphasize a certain part of the sentence for the addressee [5]. If a part of the sentence loses its function, the illocutionary act is unclaimed because it does not represent a speech act. However, it does not exclude this part of the sentence from being affirmative, allowing it to be a potential negation in a more general context. A statement is a means of communication that expresses an idea. The sentence mainly corresponds to the sentence, but sometimes it goes beyond the sentence and is considered an independent unit of the language system and is distinguished from the sentence. Depending on its communicative function, a sentence can serve to express several statements. The main indicator of the speech function of the sentence is the actual subjunctive. The main units of topical membership are theme and rheme (theme means data, rheme means predicate). Compared to transference, it seems that affirmative is more comprehensive in terms of the linguistic phenomenon it covers, despite the fact that the meanings of expressing ideas, which it consists of, are formed through affirmative expressions. Although both refer to a degree of certainty, they use different strategies for this purpose. In this respect, the affirmative is speaking and fact-oriented or epistemic. That is, information is oriented. It is based on the speaker’s knowledge of the world. The claim, on the other hand, is conversational and denotic. Its purpose is to change knowledge about the world and behavior during conversation. It is clear that both strategies can influence each other and are interchangeable in communicative acts. In fact, it is difficult to say exactly where one category ends and another begins. Let’s look at the following examples:

a) *Do people understand what you are singing about? Do people understand what you are reading about? – They understand – they understand – assertion – expression of opinion, (they understand it very well – they understand it very well), and the second sentence is strong affirmation.* b) *Do people understand what you are singing about? – Do people understand what you are reading about? They understand-they don’t understand it very well-they don’t understand it very well.* The category of affirmativeness includes all meanings of affirmative sentences. This makes it too large and too general a category. Nevertheless, this category is a logical metalinguistic category with its semantic structure and cognitive coverage of the whole world. Affirmative, which exists in all languages and is the most used category, is mainly related to transitive sentences. We can make such a generalization that positive narrative sentences form the basis of the category of affirmativeness as a prototype. Problems related to affirmativeness have historically attracted the attention of researchers. The first attempts to explain this category go back to ancient Greece and India. (Vaisheshikv and Nyaya schools). The main concept of these schools is the understanding of affirmative judgments as an ontological object. The study of affirmation in the works of ancient philosophers Aristotle’s two opposite forms of human thought were based on affirmativeness and negativity. According to his observations, an opinion about anything that is denied by someone is an affirmation. However, such an approach is not clear. Affirmation, which refers to the laws of exact sciences, means “underlying”, “existing” and “undoubted”. Because “positive” is something that has been “proved” or can be done, as well as being “confirmed”. Here, Arabic words such as “stable” and “sabat” are also related to “positive” [2]. Because the Latin word “ponere” means something that is “underlying”, “foundation”, meaning “fixed”, “standing in place”. Aristotle thought that affirmations come before negations in many ways, and in his work “Metaphysics” affirmations are more important than negations said that it is well understood (because with the same word the affirmative, such as the priority of existence over non-existence, explains what is denied). Thomas Aquinas, one of the first founders of asymmetrics, said that affirmations come before denials because of three reasons: “*Since sounds express thoughts and thoughts express things, these three reasons originate from sounds, thoughts and things. Sound point – in hindsight, the reason why positive examples take precedence over negatives is that they are simpler and that negatives are obtained*

by adding (negators) to affirmatives. The reason why affirmations precede negations from the perspective of thought is that the mind creates a “stop” on positive patterns. But in negations, the brain separates this combination it has formed. If we look at things from the point of view, the priority of positive examples over negations is due to the fact that the word “being” (being) is understood before negation (absence). Because “having” something comes true before “not having” that thing [4].

Not just negative sentences, but all negative statements in general convey less information than affirmative statements. However, it is true that negative expressions have an emphatic, reinforcing function. Just as negations have more symbols than affirmations, they are psychologically more confusing and difficult to understand. Apparently, some philosophers, linguists and psychologists think that negation is realized by affirmation. However, Horn points out that Frege does not accept every negation as a negation of something said, because there are types of negation, such as negation as a positive distinction, negation as dissimilarity or incompleteness, negation as false, negation as an admission of weakness of knowledge, and negation as a verbalization of negation. J. Maruzo, a well-known representative of the psychological trend, values the use of negations as an act of self-affirmation. According to professor S. Abdullayev, negation has a stronger stylistic potential and thus greater psychological activity than confirmation in live speech [1]. During the communication process, a person tries to implement communication that satisfies his goals and desires. In other words, he does not mean what he does not need, but what he has. For example, when we enter a bookstore or market, we ask the seller what we don't need, but what we have. Because human thinking and cognition is completed with confirmation. While preparing the lesson program, the teacher compiles the subjects he needs, and the student puts the textbooks he needs daily in his school bag. A person's mind always goes from a stressful situation to a “soft” one. A person associates surrounding objects, events, things with their functioning or being active. The image formed by the sentence “The lion does not chase the gazelle” is that the lion is either lying down, or standing motionless, or drinking water. That is, an image suitable for denial is not formed in the human psyche. Basically, in oral speech, implicit negation is expressed through the prism of affirmation. The use of negatives in this way is related to the culture of peoples. Since it is important to maintain

relations between people, communication is not an obvious, but a hidden form of denial. For example, when a person invited to a party does not have the opportunity to come, instead of saying “no, I will not be able to come”, he “softens” the situation by saying “I have another important job that day”. Affirmative action is part of the philosophical heritage of linguistics. It seems that the meaning of this term, which indicates whether a word is used literally or figuratively, entered linguistics in connection with the close examination of phenomena through logic.

Aristotle's logic has two logical qualities. Affirmation\confirmation (kataphasis) and denial (apophasis). “How many different ways of expressing an idea are there”? Aristotle argued that there are two ways to do this. Either you can confirm something, or you can deny something. Since Frege, the general answer is the claim and its possibly modified content. For Frege, the negation of a claim serves almost the same role as the negation of a claim in Aristotle's logic. Other western logicians, Kant and Hegel, give an answer to the same fundamental question, that in the end, there are three ways to express the same judgment [2]. You can approve, deny, or simply limit approval. Indian philosophers distinguish between positive and negative facts and argue at length about the metaphysics and epistemology of absence.

How absences exist and how we perceive them. Bhatt, on the other hand, showed a different position and claimed that the absence was known. Francis Bacon claimed that human intelligence is more excited by positives than negatives. Bertrand Russell also believed that people are less willing to accept the “negative” than the “positive”. “You can't prove a negative” is often said in philosophical discussions, and people are more likely to doubt negatives than affirmatives. Negations abound in our lives and grammar and are a distinguishing feature of human communication. We make available negative judgments. (Inflation does not exist in this economy – there is no inflation in this economy) or we make judgments in the case of negative news. Some negations express true opposition. (Ammonia is not an acid) and others simply mean absence. (The prices are not inflated). Frege believed that thinking can confirm or deny the existence of an idea. He believed that it is not affirmativeness that is denied, it is thought that is denied. Kant defines negation as the second category of quality, based on reality, Kant presented existence and non-existence as the second category of modality, that is, he put it in the middle between possibility and necessity. In the Tractatus, Wittgenstein categorically rejected the asymmetric

position and noted: “*an affirmative sentence must presuppose the existence of a negative sentence.*” [4].

When it comes to affirmations in different cultures, for example, mantras are considered sacred words and sounds in Indian culture. But it has more religious meaning than affirmatives. When repeated quickly, aloud, and consciously, they are believed to have profound meaning, more so than meditation. The word mantra comes from the Sanskrit word “*manas*” mind, and “*tra*” means “*tool of the mind*”. Mantras that help as motivation help a person to be positive by changing their perspective. It is the human voice that, when correctly pronounced and repeated in Sanskrit, has a powerful physical effect on the body, nervous system, organs, energy channels and chakras. The vibrations emitted by certain sounds vibrate certain parts of the human body. Mantras are meaningful words and groups of words that contain good intentions. The root of the Hindi word mantra is *man*, which means to think. When people who believe in God read certain verses from the holy book of Islam, the Holy Quran, there is a strong belief in their prayers, that is, a strong affirmative. In fact, the meaning of the words is divided into two parts, imaginary or real. For example, if we say: “I think I read news about a big fire in the newspaper”, if we got this news from another source, the first thing that comes to mind here is the source of the news. The word fire in a sentence does not excite anyone. No one is directly interested in its reality. But someone broke into the fire! if he shouts, then everyone gets up and goes into a state of excitement. It is understood that the speaker is telling the truth not only from what he says, but also from how he says it, from his facial expressions, voice, and actions. Literary explanation of affirmativeness can be quite easy – stating formally or confidently that something is true a correct – emphasizing that something is true with certainty. However, on closer examination, it appears that this term is too ambiguous and is primarily a semantic category. Its formal marking is of secondary importance. Consequently, affirmativeness can be described as belonging to the functional and onomological class. Its homogeneity lies primarily in the conceptual plane. In a similar way, linguistic affirmativeness can be thought to be related to universal human cognition, which is related to negation, disagreement, or backlash. Thus, affirmatives imply the modification of the expression by specifying the positive attitude of the speaker. Speakers in the affirmative case convey their statement by emphasizing the positive value of the statement as an additional intervention that appears in the semantic structure. This type

of counter-affirmative is mainly put forward as a counter to negation, or occurs in contexts of existing negation. *We do care each and every Covid-19 patient.* This sentence can be a good description of the above explanation. This sentence taken from a real conversation was spoken with emphasis by the head doctor of a hospital. Here, each and every and do are translated as he said, emphasizing that he takes care of each and every one of them, strengthening the meaning of the sentence. We care every Covid-19 patient – We take care of every Covid-19 patient. The idea here is formed through a weak affirmative. The first sentence is a strong affirmative, as it includes many grammatical structures such as auxiliary verb-do, conjunction-verb, etc. made with reference to The theory that affirmativeness is primarily a semantic category also follows from the fact that affirmativeness is the linguistic manifestation of dynamic mental operations. Affirmativeness does not belong only to purely linguistic structures, but also to communicative contexts in which these structures are embedded.

The binary of affirmation and negation is a widespread feature of human language. One of the consequences of the semantic property and context dependence of affirmativeness is that it is not a complete non-gradual category. The weakest forms of this category are “*proto-grammar*” means of intonation rules, sequence, etc. can be marked with Strong and emphatic affirmatives are understood syntactically. For example, reduplication of verbs, repetition, full forms of auxiliary verbs, strategies for strengthening affirmative verbs, etc. For example: “Alice did go to Paris” “John didn’t fail the exam, did he?” Yes, he, certainly, did-John didn’t fail the exam, did he? Yes, of course it is.

Note that the inner scope of maximally broad affirmation is wider than the corresponding scope of negation. Partee argued that the boundary for the occurrence of negation is at the border of topic and focus (topical internal negation is also possible). Denial takes all attention and leaves the subject out of its scope. In other words, the negation of the sentence, not the whole idea, is the center of attention, while the scope of the affirmative is wider, including both the subject and the focus. Partee defined the term “*in the scope of*” as “*occurring within the argument of the functor*”. Affirmativeness can be marked by rooting and referring to reinforcers such as adverbs, word order manipulations, prepositions, inversion, repetitions, replicas, reduplication. The scope of an affirmative usually begins with the word itself that is affirmative. In the case of affirmative pairs, opposites

in negative sentences can be expressed with antonym pairs. Like odd/even, married/single, married/single. Such lexical opposites make it possible to distinguish between terms that are affirmative in nature. For example, remember-remember, present-participation, arrive-arrive and their negation copies-forget-forget, absent-absence, leave. It is clear that these countermeasures are the result of cognitive processes. In this case, the affirmative is understood without being expressed, and they have no clear signs. Obviously, when antonym pairs are treated in this way, the positive term tends to come first. For example, positive/negative, all-none, plus-minus-plus/minus, tall and short, good-bad, etc. A weak affirmative may generally be regarded as unmarked in proportion to a negative. For example, affirmation in English can be marked by suffixes – ful-li4, hopeful-hopeless. Sometimes the suffix “ful” can mark pure affirmative forms without a negative partner. Handful-a handful, truthful-true, hateful-full of hatred. Alternatively, there are other suffixes that can be used as markers of affirmativeness. For example – able (analyzable), – ate (affectionate), over-excessive (overeat- overeat\overcook-overcook). Also, the past tense suffix -ed and the third person present indefinite tense suffix can function as affirmative markers.

Affirmativeness is expressed at different levels of linguistic structure and is marked conceptually and formally. Thus, affirmativeness is understood as a mental process such as positive opposition and is used by language users as linguistic expressions at different levels. In addition, affirmative action can be defined as a functional domain. Domain cognition means a “pathway” in the brain. The term “functional domain” dates back to Givon and can be characterized as any domain with appropriate semantic and pragmatic functions encoded by the forms it has in one or more languages.

When we create and understand linguistic messages, we must also take into account the fact that language does not always offer us precise maps of our experiences, that is, we also want to convey them to someone or receive them from someone. In addition, language markup should be economical and carefully chosen due to the flow of conceptual information. It should focus only on the most selective qualities so as not to be misunderstood by the addressee. Thus, the task of language is to encode a construction for a construction of meaning. It may not even be possible to convey all the details. Slobin said so. “*Language*

evokes ideas, it does not represent them. Linguistic expression is not a linear map of consciousness and thought. This is an overly selective and schematic map. According to tactics theory, most of the message may remain unsaid because there is mutual understanding [6]. Another perspective, according to the traditional theory of marked/unmarked counterpoints, is to look at the figure\ground relationship. In the Gestalt model of psychology, our attention is focused on something and we automatically prioritize some elements of the “scene” and then others are displayed. As a result, we affirmatively place the elements of the visual scene into a more prominent figure and an inconspicuous background. Thus, affirmativeness can be judged as either a figure or a ground, depending on the particular configuration.

Conclusion. The category of affirmativeness has historically attracted the attention of linguists and philosophers. Affirmative action, which is an important category of all languages, also plays an important role in speech-thinking activity. Although contradiction is an important requirement of affirmativeness in grammar, research in cognitive linguistics, a new branch of linguistics, shows that affirmativeness can be expressed through various linguistic and non-linguistic means. For example, there are paralinguistic means of expression, and even affirmatives that can be expressed as negatives. In various sciences, the meaning of affirmative is understood as “positive”, “existing”. According to the research of most psychologists and linguists, affirmation comes before negation. Because during the communication process, a person tries to implement communication that satisfies his goals and desires. In other words, he does not mean what he does not need, but what he has. Thus, human thinking and cognition is completed with confirmation. A person associates surrounding objects, events, things with their functioning or being active. Affirmative action, which exists in various cultures, is also related to positive thoughts that are believed. Although the explanation of affirmativeness in the literature seems easy, upon closer examination it became clear that it is a ambiguous, subjective and abstract category. Affirmativeness is expressed at different levels of linguistic structure and is marked conceptually and formally. Thus, affirmativeness is understood as a mental process such as positive opposition and is used by language users as linguistic expressions at different levels.

Bibliography:

1. Abdullayev, S.A. Pragmatic-stylistic variability of affirmation and negation in the modern German language / Publishing house of the Ministry of Education of Azerbaijan. 1990. 79 s.
2. Aristotle. First Analysis / trans. Ali Houshiary. Ankara : Dost Publishing House. 1988.
3. Fillmore, Charles J. A Frames Approach to Semantic Analysis / J.C. Fillmore, B. Collin. In Bernd Heine and Heiko Narrog, eds. / Stanford University: The Oxford Handbook of Linguistic Analysis. 2010. P. 313–340.
4. Langacker, R.W. Discourse in cognitive grammar. San Diego : University of California, Cognitive Linguistics 12 (2). 2001. P. 143–188.
5. Marcin, G. The Semantics of Affirmation Serbian, Other Slavic Languages and English in Cognitive Analysis / G. Marcin. Rzeszów, 2013. 122 p.
6. Miestamo, M. Negatives without negators / In J. Wohlgemuth, M. Cysouw (eds.) Berlin ; New York : Empirical Approaches to Language Typology ; University of Helsinki. *Mouton de Gruyter*. 2020. 228 p.

Тюркан І. М. КОНЦЕПЦІЯ СТВЕРДЖУВАЛЬНОСТІ В ЛІНГВІСТИЦІ ТА ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті робиться спроба проаналізувати категорію стверджувальності, яка є широко поширеною у всіх мовах, на основі лінгвістичних та філософських джерел. Наголошується, що як семантично необмежена категорія, навпаки, категорія стверджувальності надто суб'єктивна, схильна до поділу на частини, що стосуються судження та бажання. Теорія у тому, що стверджувальність є передусім семантична категорія, впливає з того, що ствердність є мовний прояв динамічних розумових операцій. Він заснований на тому, що категорія в основному пов'язана з оповідальними пропозиціями, що вона відіграє важливу роль у мисленій діяльності, оскільки є основним засобом вираження підтвердження. Історично досліджувалися різні підходи до цієї категорії, які привертати увагу дослідників, причому наголошувалося, що перші спроби були у Греції та Індії. У точних науках ствердження означає здоровий, безперечний.

У статті цитуються підходи різних філософів та лінгвістів до афірмативних дій. Аристотель вважав, що ствердження передують запереченням у багатьох відношеннях, і в «Метафізиці» він сказав, що твердження краще розуміються, ніж заперечення. Більшість філософів, лінгвістів та психологів вважають, що заперечення реалізується через ствердження. У статті також наголошується, що в процесі спілкування людина намагається здійснити спілкування, що задовольняє його цілі та бажання. Іншими словами, він має на увазі не те, що йому не потрібно, а те, що він має. В основному в мовленні імпліцитне заперечення виражається через призму ствердження. Використання негативів у зв'язку з культурою народів. Оскільки важливо підтримувати відносини між людьми, спілкування не є явною, а прихованою формою заперечення. У статті також йдеться про ствердні твердження, що існують у різних культурах. Наголошується, що хоча літературне пояснення афірмативності видається простим, при уважному розгляді воно виявляється складним терміном. Ті, що говорять у ствердному відмінку передають своє висловлювання, підкреслюючи позитивне значення висловлювання як додаткового втручання, що з'являється в смисловій структурі.

Ключові слова: *твердження, мовна категорія, семантична категорія, металінгвістична, філософська.*

Відомості про авторів

Агхакішієва Г. М. – аспірантка кафедри сучасної азербайджанської мови Бакинського Слав’янського Університету (Азербайджан)

Алієва Г. С. – колишній докторант Бакинського Державного Університету, викладач проекту груп САВАН Міністерства науки і освіти Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Алієва К. – докторант Бакинського Державного Університету (Азербайджан)

Бабанли Г. Е. – докторант Бакинського Державного Університету (Азербайджан)

Бабич Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету

Байбакова І. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка»

Бевзо Г. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін Українсько-американського університету Конкордія

Боднар О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Бронікова С. А. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри «Школа охорони здоров’я» Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Вакулович Л. Л. – викладач кафедри української та іноземних мов Національного університету фізичного виховання і спорту України

Веремчук Е. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики Запорізького національного університету

Гамзаєва Л. А. – докторант Інституту мовознавства імені Насімі Національної Академії Наук Азербайджану, старший викладач Сумгайтського Державного Університету (Азербайджан)

Гасько О. Л. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка»

Гнатковська О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Грицевич Ю. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Гуменюк Н. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та комунікації Київського університету імені Бориса Грінченка

Гурко О. В. – докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Гусейнова П. А. – дисертант Бакинського Євразійського Університету (Азербайджан)

Дейчаківська О. В. – асистент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка

Ефендієва А. – аспірант кафедри азербайджанської мови Гянджинського Державного Університету (Азербайджан)

Іщук А. А. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Карпик М. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Куньч З. Й. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Курах Н. П. – кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кушнірчук О. О. – старший викладач кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Литвин О. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Майковська В. О. – викладач кафедри германської філології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Мамедова Ф. А. – доцент кафедр англійської мови (гуманитарних факультетів) Бакинського Державного Університету (Азербайджан)

Ментинська І. Б. – старший викладач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Мосур О. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка

Мусаєва І. І. – викладач кафедри азербайджанської мови та методики її викладання Сумгайтського Державного Університету (Азербайджан)

Новікова О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Панченко О. І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Пилипенко І. О. – асистент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету

Пітель В. М. – кандидат філологічних наук, доцентка кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Прокопець М. С. – асистент кафедри германської філології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Прокоф'єв Г. Л. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Редчиць Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації Черкаського державного технологічного університету

Римар Н. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри славістичної філології, педагогіки та методики викладання Білоцерківського національного аграрного університету

Романченко А. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Сахарова О. В. – доктор філологічних наук, доцент кафедри мов Національної музичної академії України

Соловйова О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Степчук Ю. П. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовознавства Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Стефурак Р. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стецик Х. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету

Суїма І. П. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Тараненко О. Г. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германо-романської філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Тарасюк А. М. – старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету

Ткач П. Б. – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України

Труцуненко І. І. – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Тюркан І. М. – старший викладач кафедри англійської мови та методики Нахічеванського Державного Університету, аспірант кафедри англійської мови та перекладу (Азербайджан)

Чушкова О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцентка кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук Української інженерно-педагогічної академії

Шабієва А. – дисертант кафедри Загальної філології Бакинського Євразійського Університету (Азербайджан)

Шевальє С. Б. – викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету

Шеремет А. В. – викладач кафедри зарубіжної філології Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 33 (72) № 4 2022

Частина 1

Коректура • *Н. Славогородська*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 27,61. Ум. друк. арк. 29,30. Зам. № 0922/366

Підписано до друку 30.09.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.